ШЕКСПІР

Київ

Видавництво
художньої літератури
«Дніпро»

1985

WILLIAM SHAKESPEARE

Works in six volumes · Volume 2

THE COMEDY OF ERRORS

THE TAMING OF THE SHREW

THE TWO GENTLEMEN OF VERONA

LOVE'S LABOUR'S LOST

ROMEO AND JULIET

A MIDSUMMER NIGHT'S DREAM

THE MERCHANT OF VENICE

ВІЛЬЯМ ШЕКСПІР

Твори в шести томах · Том 2

КОМЕДІЯ ПОМИЛОК

ПРИБОРКАННЯ НОРОВЛИВОЇ

ДВА ВЕРОНЦІ

МАРНІ ЗУСИЛЛЯ КОХАННЯ

РОМЕО І ДЖУЛЬЄТТА

СОН ЛІТНЬОЇ НОЧІ

ВЕНЕЦІАНСЬКИЙ КУПЕЦЬ

Переклад з англійської

И(Англ)
Ш41

Второй том сочинений В. Шекспира (1564—1616) состоит из его ранних комедий («Комедия ошибок», «Укрощение строптивой»), романтических комедий («Два веронца», «Бесплодные усилия любви», «Сон в летнюю ночь», «Венецианский купец») и трагедии «Ромео и Джульетта», написанной в так называемый «дотрагический» период творчества великого английского драматурга.

Редакційна колегія:

П. А. ЗАГРЕБЕЛЬНИЙ, Д. В. ЗАТОНСЬКИЙ (голова),
В. В. КОПТІЛОВ, Д. В. ПАВЛИЧКО, В. М. РУСАНІВСЬКИЙ

Редактор тому
Д. Х. Паламарчук

Післямови і примітки
Олени Алексєенко і
Наталі Жлуктенко

Ілюстрації художника
Сергія Якутовича

© Український переклад
п'єс, позначених у змісті *,
післямови, примітки, художнє
оформлення та ілюстрації.
Видавництво «Дніпро», 1985 р.

Ш $\frac{4703000000-244}{М205(04)-85}$ передплатне

КОМЕДІЯ ПОМИЛОК

Переклала Ірина Стешенко

ДІЙОВІ ОСОБИ

Солін, князь Ефеський.

Егеон, купець із Сіракуз.

Антіфол Ефеський
Антіфол Сіракузький } брати-близнята, сини Егеона та Емілії, але незнайомі один з одним.

Дроміо Ефеський
Дроміо Сіракузький } брати-близнята, слуги обох Антіфолів.

Балтазар, купець.

Анджело, золотар.

Перший купець, друг Антіфола Сіракузького.

Другий купець, кредитор Анджело.

Пінч, шкільний вчитель.

Емілія, дружина Егеона, абатиса монастиря в Ефесі.

Адріана, дружина Антіфола Ефеського.

Люціана, її сестра.

Люція, служниця Адріани.

Куртизанка.

Тюремник, стражники, почет і слуги.

Місце дії— Ефес.

СЦЕНА 1

Зала в палаці князя.

Входять князь, Егеон, тюремник, стражники та почет.

Егеон Не зволікай. Суди мене, Соліне,
І вироком скінчи мої боління.

Князь Не захищайся, купче сіракузький.
Чиню я безсторонньо і нізащо
Законів не порушу. З ворожнечі
І розбрату постала та образа,
Якої нам завдав ваш лютий князь,
Повівшись круто з нашими купцями,
Людьми статечними. Сердегам злота
Забракло викупить своє життя.
Тоді його указ жорстокий був
Їх кров'ю скріплений. Із дня того
Ми співчуття утратили й до вас.
Коли смертельні почалися чвари,
Ми ухвалили на старійшин раді
Порвати всі стосунки торговельні
Між нашими ворожими містами.
Ще більш: коли уродженець Ефеса
У Сіракузах з'явиться на ринку,
І, навпаки, як сіракузець раптом
До гавані Ефеської причалить,—
То вмерти мусить, а його добро
У князя власність зразу переходить.
Якщо він тисячі не сплатить марок
І голови не викупить своєї.
Твоє ж майно, хоч як його цінуй,
Не варте й сотні марок; через те —
Закон засуджує тебе до страти.

Егеон Я втішений. Як зайде сонце ясне,
Від присуду моє страждання згасне.

Князь Скажи нам, сіракузцю, коротенько,
Чому покинув ти свій рідний край;
Навіщо ти приїхав до Ефеса?

Егеон Ти зажадав найтяжчого від мене:
Щоб мовив я про муки невимовні...
Але, щоб знав весь світ, що я вмираю
Не за ганебний злочин, а за те,
Що підкоривсь природі,— я скажу
Все, що мій сум сказать мені дозволить.
Я родом з Сіракуз; там одружився;
І ми з дружиною були б щасливі,
Коли б не наша злоповісна доля.
Жили ми в радощах; достатки наші
Зростали все через численні й вдалі
Мої поїздки в Епідамн, аж доки
Мій фактор не помер; турбота ревна
Про все моє добро, що там зосталось,
Зненацька вирвала мене з обіймів
Дружини вірної. Спливло півроку,
Коли вона (знесилившися майже
Під карою солодкою, що всі
Несуть жінки) зібралася в дорогу,
І скоро теж до мене прибула.
Щасливою вона невдовзі стала
Синів двох матір'ю, таких подібних,
Що їх ніхто не зміг би розрізнити.
У тім же домі в ту ж таки годину
Іще одна страшенно бідна жінка
Так само народила двох близнят,
Також напрочуд, надзвичайно схожих.
Я їх купив у тих батьків убогих,
Щоб слуг із них моїм синам зробити.
Жона моя, пишаючись дітьми,
Все домагалась день при дні, щоб ми
Мерщій верталися додому; леле!..
На жаль, я згоду дав занадто швидко...
І посідали ми на корабель.
Не встигли ще ми відпливти й на милю,
Як враз побачили в морській безодні,
Усім вітрам покірній, знак лихий,
Який нам віщував трагічну гибель.
Що далі, то все менше залишалось

Надії нам: з похмурого-бо неба
Лилося тьмяне світло і вливало
Нам в душі злякані жахливу певність,
Що нас чекає неминуча смерть.
Я сам охоче б кинувсь їй в обійми,
Але жони моєї голосіння,
Яка оплакувала наперед
Те, що здавалося їй неминучим,
Й квиління жалібне моїх дітей,
Хоч ті й не розуміли небезпеки,—
Примусили шукати зволікання
Для мене і для них; лиш зволікання.
Бо не було ніякого рятунку!
Матроси в човен кинулись одразу.
Й лишились ми самі на кораблі,
Що заринав поволі в люті хвилі.
Жона моя, турбуючись найбільше
Про меншого з близняток, прив'язала
Його з одним із куплених хлоп'ят
До щогли запасної, що на суднах
На шторму випадок тримають. Я ж
Зробив те саме з іншими двома.
Дітей так розмістивши, я й дружина,
З обох синів не зводячи очей,
Також до тої щогли прив'язались
З обох кінців та й віддалися хвилям,
Що, як здавалось, нас несли в Корінф.
Аж ось засяло над землею сонце
І розігнало геть всі згубні хмари,
І враз його проміння життєдайне
Угамувало хвилі, й вдалині
Ми вгледіли два кораблі, які
Пливли назустріч нам: один — з Корінфа,
А другий — з Епідавра. Та раніш,
Ніж підійшли вони... О горе, горе!..
Дозволь на цьому розповідь скінчити...
Вгадай кінець... Несила говорити...

Князь Ні, далі говори, не обривай;
Як не помилувать, то пожаліть
Я можу.

Егеон О, якби й боги вчинили
Так, — я тепер не називав би їх
Жорстокими до нас! Тим кораблям
Лиш десять миль лишалось доплисти,

Як раптом ми наскочили на скелю,
І, вдарившись об неї, розламалось
Навпіл суденце наше нещасливе,
І, розлучивши нас несправедливо,
З нас кожному Фортуна залишила
І чим радіть в житті, і чим боліти.
Тоді із половинок двох її,
Що менший на собі несла вантаж,
Але не менше горе, значно швидше
Вперед погнало вітром; я побачив,
Як підібрали їх всіх трьох рибалки
З Корінфа, як мені здалось. Аж ось
І взяв нас другий корабель, нарешті;
Як тільки моряки на нім дізнались,
Кого їм пощастило врятувати,
Вони до нас привітні вельми стали
Й хотіли навіть відібрать в рибалок
Мою жону; одначе корабель
Не досить легко йшов під парусами,
То й довелось їм правувать додому.
Отак я своє щастя загубив;
Моє життя продовжила зла доля,
Щоб міг розповісти про власне горе.

Князь В ім'я всіх тих, за ким ти вболіваєш,
Будь ласка, розкажи мені докладно,
Що сталось далі з ними і з тобою.

Егеон Молодший син — моя найстарша з мук,—
Як вісімнадцять літ йому минуло,
Засумував за братом, зажадав
Довідатися, де він, і почав
Просить мене, щоб і його слуга
(Що був, як він, відірваний від брата
І знав лише його ім'я) поїхав
На розшуки з ним разом. Так бажав я
Знайти загублене дитя кохане,
Що загубив і те, що так любив.
П'ять літ по Греції я мандрував,
Об'їздив Азію аж до кордонів;
Вертаючись, заїхав до Ефеса,
Надію втративши знайти, проте
Я не схотів без розшуків минути
Й цю землю, як і кожну, де є люди.
Тут маю я скінчить моє життя;
Дочасна смерть була б для мене щастям,

Коли б узнав, що я шукав немарно
Й сини живі.

Князь Нещасний Егеоне,
Приречений зазнать страшного лиха!
О, вір мені, коли б те дозволяли
Закони наші і моя корона,
Монарша гідність, сан, присяга й честь
Яких володар нехтувать не може,
Хоч би того й хотів,— моя душа
Була б тобі найкращим оборонцем.
Проте, хоч ти й засуджений до страти,
Хоч вироку й не можна скасувать,
Тим нашої не ущербивши честі,—
Я хочу все ж допомогти тобі,
Чим тільки зможу, купче, а тому
Даю тобі іще цей день, щоб друзі
Життя твоє могли урятувати.
Звернись до всіх знайомих у Ефесі;
Проси або позич потрібну суму
Й живи; а ні — то мусиш ти померти.
Тюремнику, візьми його під варту.

Тюремник Я слухаю, владарю.

Егеон Егеон
Без допомоги й без надії йде,
Бо неминуча смерть на нього жде.

Виходять.

СЦЕНА 2

Майдан.

Входять Антіфол Сіракузький і Дроміо Сіракузький та 1-й купець.

1-й купець Отож скажіть, що ви із Епідамна,
А ні — то все майно в вас відберуть.
Сьогодні саме взято тут під варту
Купця із Сіракуз, який прибув
У місто; через те, що він не може

Дать викупу за себе, як велить
Йому і нам усім міський закон,—
Сердега вмре ще перед тим, як сонце
Утомлене на заході спочине.
Ось ваші гроші, ті, що я зберіг.

Антіфол Сір. На, віднеси їх до «Кентавра», де ми
Спинилися, й чекай на мене, Дромйо.
Година ще лишилась до обіду;
Тож я піду і з містом ознайомлюсь,
Його звичаями й купцями, гляну,
Які будинки тут, та й повернусь,
Щоб виспатись, бо змучивсь я в дорозі.
Ну, забирайся!

Дроміо Сір. Багато хто, впіймавши б вас на слові,
З пакунком цим добрячим втік би, справді!

(Виходить)

Антіфол Сір. Це вірний хлопець, пане; він частенько,
Коли мене пригнічують турботи
І сум бере, мою прогонить тугу
Веселим жартом. Маєте охоту
Спочатку прогулятися по місту,
А потім пообідати зі мною?

1-й купець Я нині вже запрошений, мій пане,
До тих купців, з якими маю справи
І сподіваюсь добре заробити;
Даруйте, пане мій! Проте, як ви
Бажаєте, годині десь о п'ятій
Я залюбки зустріну вас на ринку
І буду з вами, доки прийде час
Лягати спать; а зараз мушу йти,
Мене чекають невідкладні справи.

Антіфол Сір. То прощавайте ж на цей час; а я
Сам поблукаю та огляну місто.

1-й купець Бажаю втіхи вам з самим собою.

(Виходить)

Антіфол Сір. Той, хто бажа мені з собою втіхи,
Бажа того, чого не можу я
Ніяк знайти. Бо я в цім світі наче
Та крапелька води, яка шукає
В безмежнім океані другу краплю:
Щоб подругу знайти, туди упавши,

Вона незримо й непомітно гине;
Так я тепер шукаю брата й матір
І в пошуках, бездольний, сам гублюсь.

Входить Дроміо Ефеський.

Мого народження вже день настав...
Ну що? Чому так скоро ти вернувся?

Дроміо Еф. Так скоро? Ні! Так пізно, вже й каплун
Згорів, а порося з рожна звалилось;
На вежі дзвони вдарили дванадцять,
І господиня — лясь мене по пиці,
Обід простиг — хазяйка розпалилась,
Обід простиг, бо не йдете додому;
Ви не йдете, бо ви вже не голодні;
Ви не голодні,— видно, розговілись,—
Нас постити примусили усіх
І голодом покутувать ваш гріх.

Антіфол Сір. Стули губу. Скажи-но, де подів
Ті гроші, що я дав?

Дроміо Еф. Оті шість пенсів,
Що ви ще в середу мені звеліли
Віднести лимареві за підхвістя
Моєї пані? Лимар їх забрав,
У мене їх нема.

Антіфол Сір. Сьогодні я
З тобою жартувати не охочий;
Скажи мені без дурощів, де гроші?
Ми тут чужі; то як же ти наваживсь
Без догляду таку покинуть суму?

Дроміо Еф. Прошу: жартуйте за столом, мій пане!
З наказу пані я до вас прийшов;
Вернусь без вас — рука її пройдеться
Уздовж мого хребта й печать приліпить
У мене на задку. Було б не зле,
Щоб правив за годинника вам шлунок
І гнав би вас додому й без гінців.

Антіфол Сір. Ну, годі, Дромйо, жарт цей недоречний;
Сховай його для кращої хвилини.
Де золото, що я тобі довірив?

Дроміо Еф. Мені?! Його мені ви не давали.

Антіфол Сір. Ні? Пане мій шахраю, кинь дуріти
Й скажи, як виконав ти мій наказ?

Дроміо Еф. Я мав наказ: вас привести із ринку
Додому, в «Фенікс», пане, на обід;
З сестрою там на вас чекає пані.

Антіфол Сір. Прошу тебе ім'ям християнина:
Відповідай, де гроші ти подів?
А ні — то стережись! Я провалю
Тобі твою веселу головешку,
Що вперто казиться в таку хвилину,
Коли я не бажаю жартувати!
Що ти зробив із тисячею марок,
Які дістав від мене?

Дроміо Еф. О, від вас
На голові я справді марки маю.
Від пані ж кілька марок є на плечах,
Та все ж тут тисячі не набереться.
Коли б їх вашій милості вертав я,
То ви б їх так терпляче не приймали.

Антіфол Сір. Від пані, дурню? Від якої пані?

Дроміо Еф. Дружини ж вашої й моєї пані,
Що вашу милість в «Феніксі» чекає
І постує, ждучи вас на обід,
І просить поспішити до обіду.

Антіфол Сір. Ти що, глузуєш з мене просто в очі,
Хоч я тобі й заборонив? То на ж,—
Ось маєш, пане шалапуте! Маєш!
(Б'є його)

Дроміо Еф. Та що ви, пане?! Що ви, схаменіться,
Бо дремену я звідси!
(Тікає)

Антіфол Сір. Їй же богу,
Хтось обмахорив йолопа цього
І спритно видурив у нього гроші.
В цім місті, кажуть, сила волоцюг,
Майстерних шахраїв, що очі сліплять,
Чарівників, що плутають думки,
Відьом, що душу й тіло убивають,
У машкарах лукавців язикатих
Та інших, що погрузли у гріхах.
Якщо це так, то треба швидше їхать!
Піду в «Кентавр» негідника шукати;
Боюсь,— він грошей не зумів сховати!
(Виходить)

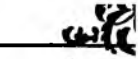

СЦЕНА 1

Майдан.

Входять Адріана й Люціана.

Адріана Додому не вертаються ні муж мій,
Ані слуга, що я його послала,
Щоб якнайшвидше пана розшукав!
Вже десь година друга, Люціано.

Люціана Як запросив його котрийсь купець,
То з ринку він пішов кудись обідать.
Ходімо, сестро люба, й ми до столу,
І заспокойся зовсім, чоловік —
Володар над свободою своєю,
А час — то їх володар, і, йому
Покірні завжди, йдуть вони й приходять.
Вам треба буть терплячою, сестрице.

Адріана Чого в них волі більш, ніж в нас,— цікаво?

Люціана Бо поза домом мають різні справи.

Адріана Зроблю так я,— він вибухне, мов порох!

Люціана О, знай, що він — твоєї волі шори...

Адріана У шорах може лиш осел ходити.

Люціана Свавільні вчинки горе буде бити.
Поглянь кругом: живе усе в покорі,—
Чи в небі то, чи на землі, чи в морі;
І звірі, й риби, і крилаті птиці
Самцям своїм повинні всі коритись;
В мужчині ж більше бога, й він царює,
І світом всім, і морем він керує,
Душею вищий він за всіх тварин,
За риб, за птахів розумніший він,—
Скоряється йому також дружина:
Отож і ти скоритися повинна.

Адріана Сама ж без мужа — рабства уникаєш!

Люціана Ні, шлюбне ложе, знай, мене лякає.

Адріана Скажи, а ти б корилась, шлюб узявши?

Люціана Як полюблю, коритимуся завше.

Адріана А став би він до іншої вчащати?

Люціана Без до́кору мені його стрічати.

Адріана Лиш хто спокійний, той терпіння має,
Той лагідний, хто прикростей не знає.
Всіх, що голосять, вражені бідою,
Ми хочемо словами заспокоїть;
Коли б же ми самі отак страждали,
То, мабуть, ми ще й гірше б закричали;
Отак і ти, що мужа ще не маєш
І всіх образ гірких не відчуваєш,—
Ти намагаєшся за всяку ціну
Навчить мене терпіння в цю хвилину;
Якби ж тобі вчинили цю образу,
Ти втратила б дурне терпіння зразу.

Люціана Гаразд, на спробу одружусь колись;
Твій муж десь близько: ось слуга,— дивись!

Входить Дроміо Ефеський.

Адріана Скажи, чи тут уже твій пан-забарник?

Дроміо Еф. Ні, тут його немає, а проте руки його побували отут, на моїй голові; найкращий тому доказ — мої вуха.

Адріана Ти говорив із ним? Що він сказав?

Дроміо Еф. Од слів його болять у мене вуха.
Ну ж і рука!.. Я ледве щось утямив.

Люціана Хіба він говорив так неясно, що ти не міг його зрозуміти?

Дроміо Еф. Ні, він бився так ясно, що мені аж свічки в очах засвітилися; а водночас так неясно, що я ледве-ледве з того щось уторопав.

Адріана Скажи ж, прошу, чи він іде додому?
Мабуть, він хоче догодить дружині.

Дроміо Еф. Сказився мій господар, як рогатий...

Адріана Рогатий?!

Дроміо Еф. Так. Але мов бик, не муж!
Його додому я прошу обідать,

А він у мене грошей вимага:
«Вже час іти обідати»,— кажу я;
«Де золото поділось?» — каже він;
«Печеня ваша пригорить»,— кажу я;
«Де золото поділось?» — каже він;
«Чи ви додому йтимете?» — кажу я;
«Де золото поділось? — каже він.
«Мерзотнику, де гроші, ті, що дав я?!»
«Таж порося,— кажу я,— пригоріло»;
«Де золото поділось?» — каже він;
«Моя ласкава пані...» — я кажу;
«На шибеницю ту ласкаву пані!
Я жодної не знаю. Хай їй біс».

Люціана Хто так сказав?

Дроміо Еф. Таж мій господар, пані.
«Не знаю,— каже він,— ні дому я,
Ані жони, ні пані!» Й через те
Доручення, що виконати мав
Лише язик мій, дякуючи пану,
Тепер на плечах я несу додому,
Бо, врешті, він мені їх відчухрав.

Адріана Вертайсь назад, негіднику, мерщій,
І приведи його додому!

Дроміо Еф. Як?
Вертатися назад, щоб він мене
Удруге гнав додому стусанами?
Ні, бога ради, хай біжить хтось інший!

Адріана Назад, негідний рабе, а як ні,
Розкраю навпіл я твою макітру.

Дроміо Еф. А він його києм своїм покропить,
І сподоблюсь я через вас вінця.

Адріана Геть, дурню язикатий! Ну, біжи
І приведи господаря додому!

Дроміо Еф. Невже ж для вас я круглий м'яч, що ви
Так підкидаєте мене ногами?
Ви звідси женете, а він сюди;
Коли я маю вам іще служити,
Вам слід би шкірою мене обшити.
(Виходить)

Люціана Соромся, сестро,— гнів тебе спотворив.

Адріана Напевне, він коханок розважає,
В той час як усмішки лиш прагну я.
Коли зів'яла вже краса моя
І рожі щік,— то він тут завинив;
Чи ж я нудна? Чи розум мій ступів?
Якщо дотепності я розучилась
І жвавості в розмові,— спричинилась
Лише його байдужість зла до того,
Що схожа я до мармуру твердого.
Чи їх убрання так його чарує?
Не винна я: все ж в і н мені купує!
Які ще вади у мені вражають,
Що спричинив не він? Коли зникають
Мої принади — то його вина!
Усмішка сонячна його одна
Враз воскресить мою красу зів'ялу;
Але йому — мене вже надто мало...
Мов олень дикий, він з припони рветься
І поза домом десь собі пасеться.

Люціана То мучать ревнощі тебе! Фі, досить!

Адріана Ці муки можуть лиш бездушні зносить!..
Десь інша вже йому милує очі,
Бо чом же тут сидіти він не хоче?
Він ланцюжка купить пообіцяв;
Якби ж цього лиш він не пам'ятав!
А то й від ложа він свого тікає!
Й клейнод красу свою, бува, втрачає,
Як не оправ, і золото псується,
Коли за нього часто хтось береться;
Ну, а людей — брехня й розпуста губить.
Коли краси моєї він не любить,
Сльозами я сліди її зітру.
І плакатиму, доки не помру!

Люціана О, скільки дурнів так безглуздо тужать
І ревнощам безумним вірно служать!

Виходять.

СЦЕНА 2

Там само.

Входить Антіфол Сіракузький.

Антіфол Сір. Все золото, що Дроміо я дав,
Лежить в «Кентаврі» ціле, мій же блазень
Блукає десь, шукаючи мене.
Виходить так,— та й каже це господар,—
Не міг я з Дромйо говорить, відколи
Я вперше відіслав його... Та ось він!

Входить Дроміо Сіракузький.

Ну, друже мій? Минув веселий гумор?
Як любиш стусани, то знов жартуй!
Не знаєш ти «Кентавра»? Не давав
Тобі я золота? Тебе послала
По мене пані — на обід покликать?
Я в «Феніксі» живу? Скажи, чи з глузду,
Бува, не з'їхав ти в той час, коли
Безглуздо так мені відповідав?

Дроміо Сір. Відповідав? Коли ж це, пане мій?

Антіфол Сір. Ось саме тут,— тому лиш півгодини.

Дроміо Сір. Та я вас і не бачив ще відтоді,
Як золото мені ви наказали
Додому звідси віднести в «Кентавр».

Антіфол Сір. А ти ж казав, шахраю, що тобі
Не віддавав я золота, й молов
Все про якусь там пані й про обід;
Я сподіваюсь, добре ти відчув,
Як це мені припало до вподоби.

Дроміо Сір. Я тішуся, що бачу вас веселим;
Що означа цей жарт? Скажіть-бо, пане!

Антіфол Сір. Глузуєш з мене знов? Смієшся в очі?
Гадаєш, я жартую? Маєш!.. Ще раз!
(Б'є його)

Дроміо Сір. Стривайте, пане, бога ради!.. Жарт ваш
Стає серйозним надто!.. Чим же я
Такої плати заслужив у вас?

Антіфол Сір. Лиш через те, що часом я з тобою
Поблажливо, як з блазнем, поведуся,
Погомоню,— глузуєш ти зухвало
З моєї доброти й нахабно лізеш
Із жартами в поважний час до мене.
Як сяє сонце, хай собі танцюють
Веселі комарі, проте в щілини
Хай лізуть, як воно проміння згасить.
Коли зі мною хочеш жартувати,—
Глянь спершу на лице моє й поводься
За виразом його, а ні — то я
Втовкмачу це в твою малу макітру!

Дроміо Сір. Макітру, кажете? Я волів би, щоб мій мозок містився в голові, а не в макітрі, і щоб ви перестали товкти мене; а якщо ви не припините атак, то доведеться мені добре укріпити ту фортецю або шукати розуму в хребті. А проте зробіть ласку, пане, скажіть, за що ви мене віддубасили?

Антіфол Сір. Хіба ти сам не знаєш?

Дроміо Сір. Нічогісінько, пане; знаю тільки, що ви мене віддубасили.

Антіфол Сір. І ти хочеш, щоб я сказав тобі — чому?

Дроміо Сір. Авжеж, пане, і за що; бо, як то кажуть, кожне «чому» має своє «тому».

Антіфол Сір. За те, що кпив із мене, і тому,
Що вдруге намагався це зробити.

Дроміо Сір. Чи ще кого отак нізащо бито?
«За що» й «тому» — безглуздя цілковите...
Та добре, пане, дякую красненько.

Антіфол Сір. Ти дякуєш мені? За що?

Дроміо Сір. Та за оте дещо, пане, що ви його дали мені за ніщо!

Антіфол Сір. Я відшкодую тебе іншим разом і за дещо не дам тобі нічого. Проте скажи мені, чи не час обідати?

Дроміо Сір. Ні, пане, я гадаю, що м'ясу ще бракує того, що я вже одержав.

Антіфол Сір. Дозволь же запитати: чого саме?

Дроміо Сір. Його не досить бито.

Антіфол Сір. То нічого, печеня буде не досить м'яка, та й тільки.

Дроміо Сір. Тоді прошу вас, не їжте тієї печені.

Антіфол Сір. Чому?

Дроміо Сір. Бо ви розгніваєтеся, що м'яса не побито як слід, і знову почнете товкти мене.

Антіфол Сір. Що ж поробите, пане! Навчіться жартувати вчасно; на все свій час.

Дроміо Сір. Наважився б я заперечить, але боюся, щоб ви знову не розгнівались.

Антіфол Сір. Яким же чином заперечить?

Дроміо Сір. Таким же ясним, як ясний лисий череп старого батька Часу.

Антіфол Сір. Кажи. Послухаємо.

Дроміо Сір. Немає часу для того, щоб вернути волосся тому, хто волею природи облисів.

Антіфол Сір. А хіба немає жодного засобу повернути собі волосся?

Дроміо Сір. Та, мабуть, є один засіб — купити перуку, але таким чином повернеш собі волосся, відібравши його в іншої людини.

Антіфол Сір. А чому час такий скупий на волосся, коли взагалі волосся так багато?

Дроміо Сір. Це, бачте, тому, що волосся — благословення, яким час обдарував тварин; що ж до людей, то він відбирає в них стільки волосся, скільки додає їм розуму.

Антіфол Сір. Адже ж є багато людей, які мають далеко більше волосся, ніж розуму.

Дроміо Сір. Проте немає жодного, кому забракло б розуму втратити своє волосся.

Антіфол Сір. Але ж ти щойно зробив висновок, що волосаті люди дурніші за інших?

Дроміо Сір. Що чоловік дурніший, то швидше втрачає волосся; але втрачає його все-таки з певною радістю.

Антіфол Сір. З якої ж то причини?

Дроміо Сір. З двох причин і до того ж вельми поважних.

Антіфол Сір. Ну, вже тільки не з поважних!

Дроміо Сір. Ну, то, скажімо, з резонних.

Антіфол Сір. І не з резонних, коли вдаються до фальшивих речей.

Дроміо Сір. Ну, то з певних причин.

Антіфол Сір. Назви їх.

Дроміо Сір. Перша причина та, що він заощаджує гроші, які мав би витрачати на зачіски; а друга — та, що за обідом волосся вже не падатиме йому в юшку.

Антіфол Сір. Увесь цей час ти намагався довести, що не на все бува свій час.

Дроміо Сір. Атож, і довів, пане; а саме: немає часу на повернення волосся, коли його втрачено з волі природи.

Антіфол Сір. Але ж ти зовсім не подав грунтовних доказів, чому саме немає часу на те, щоб його повернути.

Дроміо Сір. Ну, то я поясню це так: сам час лисий і через те бажає, щоб увесь його почет до кінця світу складався тільки з лисих.

Антіфол Сір. Я так і знав, що твій висновок буде лисий. Але тихо! Хто там до нас киває?

Входять Адріана й Люціана.

Адріана Антіфоле, дивуйсь, насуплюй брови;
Ти поглядом своїм голубиш іншу.
А я — не Адріана й не твоя
Жона. Охоче клявся ти колись:
Немає слів, що слух твій милували б,
Нема речей, що вабили б твій зір,
Немає дотиків, що гріли б руки,
Немає страв, що тішили б твій смак,
Коли не я з тобою розмовляю,
Не я дивлюсь на тебе й тисну руку,
Не я з тобою поруч за столом.
Чому ж, коханий мій, чому ж так сталось,
Що ти зробився сам собі чужий?
Собі! Адже ти став чужий мені,
Що з'єднана з тобою неподільно,
Що є твоєї любої істоти
Частина краща. О, не відривай
Себе від мене! Знай же, мій коханий,
Що легше крапельку зронить малу
В бурхливе море і дістати з нього

Її без змін, такою ж, як була,
Ніж одірватися од мене, разом
Мене з собою не потягши! Ох,
Як глибоко тебе вразила б звістка,
Що стала я нечиста і невірна?
Що тіло це, присвячене тобі,
Зганьбила я розпустою гидкою?
Ти плюнув би на мене, розтоптав би,
Ім'ям дружини в мене б ти шпурнув,
З мого чола зірвав би грішну шкіру,
З фальшивої руки моєї вмить
Відтяв би шлюбний перстень і зламав би,
Заприсягнувшись розійтись навік...
Ти це зробив би, знаю. То роби ж!
Мене заплямувало перелюбство;
Жадоба грішна осквернила кров:
Як двоє ми — одне, а ти невірний,—
Тече і в мене в жилах та ж трутизна;
Від тебе заразившись, я також
В розпусту вкинусь. Отже, шлюбне ложе
Ти мусиш завжди вірно берегти;
І чиста я, як будеш чистий ти.

Антіфол Сір. Це ви до мене, прехороша пані?
Я вас не знаю; тільки дві години
В Ефесі я; мені чуже це місто,
Як ваших слів незрозумілий зміст:
До них уважно прислухавсь, їй-богу,—
Проте второпати не зміг нічого.

Люціана Фі, брате! Як же ти до нас змінився!
Чи так раніш тримався ти з сестрою?
Вона послала Дроміо по тебе,
Покликать на обід...

Антіфол Сір. Що, Дроміо?

Дроміо Сір. Мене?

Адріана Тебе, і ти сказав, як повернувся,
Що він тебе відлупцював, гукавши:
«Не знаю я ні дому, ні жони».

Антіфол Сір. То ти у змові з дамою цією?
Скажи, яка мета у тому?

Дроміо Сір. Що ви?
Ізроду-віку я її не бачив.

Антіфол Сір. Ти брешеш, шельмо! Саме ці слова
Мені ти й справді передав на ринку.

Дроміо Сір. Ніколи з нею я не говорив!

Антіфол Сір. А звідки ж їй відомі наші ймення?
Із навіву чаклунського якогось?

Адріана Як гідності твоїй це випадає —
Так прикидатись недотепно й грубо,
Та ще й слугу підбурювать ганебно
Супроти власної ж таки дружини!
Ти й так уже мою любов зневажив;
Не збільшуй глузуваннями образи,
Іди, до тебе притулюся я:
Ти — берест мій, а я — лоза твоя;
З'єднаю слабкість з силою твердою
Й від тебе стану я й сама міцною.
Нас розлучає лиш бур'ян, дружино:
Плющ загребущий, терен і шипшина;
Ти їх не рвеш,— вони ж весь сік твій труять.
Тебе руйнуючи, себе годують.

Антіфол Сір.
(вбік)
До мене ж бо слова ці навісні.
А може, й справді я женився в сні...
Чи й досі ще я у полоні чуда:
На вуха й очі наслана полуда?
З'ясую згодом загадкову штуку...
А зараз цій марі подам я руку.

Люціана Ну, Дромйо, хай дають обід хутчій!

Дроміо Сір. Де чотки? Заступись, о боже мій!
Що це за край? Куди попали ми!
Не люди тут, а гноми і відьми.
Не скоришся, то можеш і померти,
Бо виссуть кров, щипаючи до смерті.

Люціана Стоїть, бурмоче щось, оглух неначе!
Плазуй же, трутню, бовдуре, слимаче!

Дроміо Сір. Змінивсь я зовсім, пане, чи не так?

Антіфол Сір. Змінився ти в душі, як я; авжеж!

Дроміо Сір. Ні, пане, й тілом я змінився теж.

Антіфол Сір. Але ж на взір ти зовсім не змінився.

Дроміо Сір. Ба ні! На мавпу я перетворився.

Люціана В осла ти обернувсь, як хочеш знати.

Дроміо Сір. Еге ж! Вона ладна́ мене сідлати,
І я вже прагну скуштувать трави.
Так, я осел,— сказали правду ви...
А ні — то я давно її впізнав би
Так, як вона мене,— і вам сказав би.

Адріана Доволі! Я не хочу, як дитина,
Рукою очі закривать і плакать,
В той час як муж мій і його слуга
Із сліз моїх глузують. Отже, пане,
Чекає нас обід, ходім. Ти ж, Дромйо,
Повинен вартувати коло брами.
Мій мужу, нині будем нагорі
Обідать ми, і я тебе примушу
Признатись в тисячі твоїх гріхів.
Гей, хлопче, як спитає хто, де пан,
То скажеш, що обідає в гостях.
Нікого не впускай. Ходімо, сестро.
Пильнуй же браму, Дроміо, як слід.

Антіфол Сір.

(вбік)
Я на землі, у пеклі чи в раю?
Я сплю чи ні? Чи розум я втрачаю?
Мене тут знають,— я ж себе не знаю!
Що ж, буду з ними заодно,— і все...
Мене хай доля в цей туман несе!

Дроміо Сір.

(до Антіфола)
Накажете під брамою стояти?

Адріана Й нікого не повинен ти впускати;
А ні — то дам ляща, щоб не забув.

Люціана Ходім; обідній час давно минув.

Виходять.

СЦЕНА 1

Перед домом Антіфола Ефеського.

Входять Антіфол Ефеський, Дроміо Ефеський, Анджело та Балтазар.

Антіфол Еф. Синьйоре добрий Анджело, прошу вас
З халепи виручіть: моя дружина
Лютує, тільки запізнюсь. Скажіть їй,
Що я барився тут, в крамниці вашій,—
Дививсь, як роблять ланцюга для неї,
Якого ви принесете нам завтра...
Оцей шахрай мені в обличчя бреше,
Що я відлупцював його на ринку,
Що марок тисячу із нього правив,
Що зрікся власної дружини й дому.
Ану скажи, навіщо ти, п'янюго,
Молов таке? Ану кажи, навіщо?

Дроміо Еф. Ну й кажіть, що вам завгодно, а я добре знаю,
Що мене налупцювали: я те відчуваю.
Будь пергамент моя спина й ваш кулак — чорнило,
Ви спізнали б друкування, що самі вчинили.

Антіфол Еф. Я давно спізнав: осел ти!

Дроміо Еф. Ну, то — звісна річ,
Бо терплю те друкування я і день і ніч.
А якби хвицнув, побитий, вам віддавши здачі,
Ви б не бились, пам'ятавши копита ослячі.

Антіфол Еф. Що, синьйоре Балтазаре, в вас на серці гніт?
Може, смуток вам розвіє щирий мій обід?

Балтазар Лиш гостинність мене вабить,— я не м'ясоїд.

Антіфол Еф. Риба й м'ясо, мій синьйоре, необхідні всюди,
Бо гостинністю самою ситий гість не буде.

Балтазар Добру чарку та закуску ставить і мужва.

Антіфол Еф. А гостинність? Хіба шкода? То ж самі слова!

Балтазар Хай наїдки будуть скромні, а бенкет — гучний.

Антіфол Еф. Де скупий господар дому, там і гість сумний.
Хоч мій стіл і не розкішний, радістю вас втішу.
Десь бува й гучніша учта, тільки не щиріша!
...Що? Замкнулись? Одчиняйте! Ну ж і челядь!
Де ти?

Дроміо Еф. Гов! Брігітто, Мод, Цецільє, Джін і ти,
Джільєтто!

Дроміо Сір.
(з дому)
Дурню, йолопе, лайдаче! Ох же й ловелас!
Десять дівок для утіхи кличе водночас.
Не пущу я баламута навіть на поріг,—
Ти й з одною б запальною впоратись не зміг!

Дроміо Еф. Бевзю! Таж чека господар тут, біля порога.

Дроміо Сір.
(з дому)
Хай іде, відкіль явився, бо застудить ноги.

Антіфол Еф. Хто там бевка так зухвало? Відчиняй, лайдаче!

Дроміо Сір.
(з дому)
А чого сюди прийшли ви? Хто вас тут не бачив?

Антіфол Еф. Як чого? Пора ж обідать. Ми давно голодні.

Дроміо Сір.
(з дому)
То прийдіть, коли запросять, тільки не сьогодні.

Антіфол Еф. Ні, це пень якийсь при дверях! Як же тебе
звати?

Дроміо Сір.
(з дому)
Дро́міо — одвірний пана, коли хочеш знати.

Дроміо Еф. Вкрав ім'я моє, шахраю, заодно — й посаду,—
Тільки з того невелику матимеш розраду.
От би вранці став ти мною, то зробив би ласку:
Власне ймення замінив би ти на сіна в'язку.

Люція
(з дому)
Хто там грима за дверима? Дроміо, агов!

Дроміо Еф. То — господар. Гей, впустіте.

Люція

(з дому)

Пізно він прийшов.
Так йому і передайте!.

Дроміо Еф. Зо сміху вмираю!
Є ж прислів'я: «Хто постука, тому відчиняють».

Люція

(з дому)

Знаю інше: «Гість незваний — гірший
од сльоти».

Дроміо Сір.

(з дому)

Не Люція твоє ймення? Ну й дотепна ти!

Антіфол Еф. Я питаю: ти відчиниш, пико скомороша?

Люція

(з дому)

Я давно відповіла вам.

Дроміо Сір.

(з дому)

Відповідь — хороша.

Дроміо Еф. От морока! Що ти скажеш? Знов за рибу гроші!

Антіфол Еф. Відчиняй, бо будеш бита!

Люція

(з дому)

Не боюсь грозьби!

Дроміо Еф. Що ж! Тоді розіб'єм двері!

Люція

(з дому)

Чи собі — лоби.

Антіфол Еф. Двері виб'ємо — заплачеш, наймичко лукава!

Люція

(з дому)

На вас пута знайдем тута,— просимо ласкаво!

Адріана

(з дому)

Хто там гупає у двері? Ну й чого він лізе?

Дроміо Сір.

(з дому)

От так місто! Ваші хлопці — справжні
горлорізи!

Антіфол Еф. Чи це ти, моя дружино? Відчиняй!

Адріана

(з дому)

Голота!

Хто «дружина»? Що верзеш ти? Ну тебе в болото!

Дроміо Еф. Виб'єм двері — за «голоту» буде ж обмолоту!

Анджело Щось не пахне м'ясо й риба, та й привіту мало!

Балтазар Сперечались ми, що краще,— дулю ж тут дістали.

Дроміо Еф.

(до Антіфола Еф.)

Що ж? Гостей забавте, пане. Їм, як бачу, нудно.

Антіфол Еф. Крижаним подуло вітром, а зарадить трудно.

Дроміо Еф. Добре вам, що одяг теплий, я ж замерз в болоті.

В домі — варене й печене, та не в нашім роті.

Глум такий, така зневага розізлить і цапа.

Антіфол Еф. Дайте лома! Бийте двері! Вдеремось нахрапа!

Дроміо Сір.

(з дому)

Розбивай, лайдаче, двері, я ж — твою макітру.

Дроміо Еф. Чим же бити їх? Слова ці — подібні до вітру.

Ну, вхоплю тебе — напустиш вітру, бузувіре!

Дроміо Сір.

(з дому)

Перш схопи безперу птаху, а рибу — без шкіри!

Дроміо Еф. Так змалюю тобі шкіру, що полетить пір'я!

Антіфол Еф. Лома! Лома! Скільки ждати! Вже лихий без мір я!

Дроміо Еф. Зараз буде птах безперий. Я лечу щодуху.

(До Дроміо Сір.)

Чуєш, телепню! Ти станеш без пера і пуху!

Антіфол Еф. Мчи по лома. Та скоріше! Та пильнуй, макухо!

Балтазар Терпіння, пане! Сваркою гучною
Ви можете вразити власну честь
І одночасно ввести у неславу
Дружину вашу чисту і цнотливу.
Подумайте лишень: її розважність,
І чистота душі, і роки, й скромність

Доводять, що якась причина є,
Якої ви не знаєте. Повірте,
Вона пояснить вам причину ту,
Що змусила її замкнути двері.
Я раджу так: ходім спокійно звідси
І пообідаємо в «Тигрі»; потім —
Ви ввечері ідіть самі додому
І вияснiть причину таємничу
Цього вигнання. А якщо тепер
Ви силою вдиратись почнете
В ці двері серед дня, коли навкруг
На вулицях ще так багато люду,
То піде лиш по місту поговір;
І ваше чисте ймення заплямує
Юрба нікчемна злими язиками;
І житиме той наклеп ще й по тому,
Як ви вмрете, на вашій домовині,
І переходитиме з року в рік:
Де раз завівся, там живе повік.

Антіфол Еф. Мене переконали ви; спокійно
Піду я з вами й навіть постараюсь,
Хоч як мені нелегко, веселитись.
Я знаю кралечку одну, в розмові
Приємну вельми, гарну, розумненьку,
Хоч норовливу, але дуже милу:
Туди ми й підем на обід. Мені
(Без всякої підстави, слово честі!)
За неї часто доріка дружина;
Так, так, ми будемо обідать в неї.
Підіть додому і візьміть ланцюг;
Гадаю, він тепер уже готовий;
І принесіть, прошу вас, в «Дикобраз» —
Так зветься той будинок; цей ланцюг
(Хоча б для того, щоб жону розсердить)
Я подарую господині тій.
Тож, милий друже, прошу поспішить;
Коли в мій дім мене вже не впускають,
То, може, інші краще привітають.

Анджело Я за годину повернуся, пане.

Антіфол Еф. Цей жарт мені в великі гроші стане!

Виходять.

СЦЕНА 2

Там само.

Входять Люціана й Антіфол Сіракузький.

Люціана Свою повинність за мить
Забули ви? Невже в кохання вéсну
Судилось пагінцям любові згнить
Й кохання храм розвалиться чудесний?
Як задля грошей одружились ви,
То будьте ніжні, ради них, з сестрою;
Як інша є,— любіть таємно ви;
Сховавши ті чуття під машкарою,
Аби сестра не прочитала їх;
Хай ваш язик мовчить про всі провини;
Нехай ласкавість прикраша ваш гріх;
Прикрийте святістю ваш дух злочинний;
Прикиньтесь чесним, хоч душа й брудна,
Святого вдайте, скривши все геть-чисто,
Щоб ваших вад не бачила вона!
Чи злодій хвалиться своїм злочинством?!
Подвійний гріх — подружню честь топтать
І те в очах читати дать дружині.
Незриме зло за благо може стать,
Якщо оздоблене в слова невинні.
Нещасні ми! На вас позбувшись прав,
Втішаємось облудними словами.
Забравши руку, дайте хоч рукав,
В орбіті вашій помчимо за вами.
Вертайтеся ж додому, брате мій;
Сестру потіште, назовіть жоною:
Спасенна лжа бува в оселі тій,
Де лестощі приносять мир з собою.

Антіфол Сір. Як звати вас, не знаю, діво гречна,
Та врода й мудрість — чудо із чудес —
Мені посвідчують незаперечно,
Що дивна ви посланниця небес.
Допоможіть, благаю вас, зухвалий,
Моєму кволому уму збагнуть
Суть слів отих, що ви мені сказали,
Приховану і незбагненну суть.
Навіщо вам мою невинну душу

Заводити на темні манівці?
Богиня ви? По волі вашій мушу
Змінитися? Що ж! В вашій я руці!
Та поки чуюся самим собою,
Я повторятиму одне і те ж:
Вона мені не жінка, і ганьбою
Її не вкрию. Вас люблю без меж!
Не ваб мене, сирено, дивним співом
В безодню сліз, що їх сестра лила,
До себе злотом кіс приваблюй, діво,
На лоно хвиль із чистого срібла.
Безодні тої найлюбіше ложе
Я з радістю прийму і ляжу сам:
Полюбить смерть, хто так померти зможе!
Як залегка любов — хай тоне там.

Люціана Безумні ви! Що все це означає?

Антіфол Сір. Ні, я осліп, а як — і сам не знаю...

Люціана І тому ваші очі завинили.

Антіфол Сір. Ви — сонце ясне, ви їх засліпили!

Люціана Дивіться на що слід — прозріють очі.

Антіфол Сір. Вже краще буть сліпим, ніж в морок ночі
Дивитися, моя любове!

Люціана Вам
Не слід мене так звати! Цим ім'ям
Ви звіть мою сестру.

Антіфол Сір. Сестру сестри!

Люціана Мою сестру.

Антіфол Сір. О ні! Таж тільки ти
Мене самого краща половина;
Моїх очей ти світло, ти — частина
Душі моєї, хліб мій і надія;
Ти рай земний, моя небесна мрія!

Люціана Цим є для вас сестра — чи буть повинна.

Антіфол Сір. Будь нею тільки ти, моя єдина!
Прийми любов мою й моє життя;
Ти вільна ще, так само вільний я,—
Прошу руки твоєї.

Люціана Постривайте!
Спокійно, пане, так не поспішайте:

Я мушу перше у сестри спитати,
А чи вона захоче згоду дати.
(Виходить)

З дому Антіфола Ефеського вибігає Дроміо Сіракузький.

Антіфол Сір. Що сталось, Дроміо, куди це ти так поспішаєш?

Дроміо Сір. Ви мене знаєте, пане? Хіба ж я Дроміо? Хіба я ваш слуга? Хіба я — це я?

Антіфол Сір. Ти — Дроміо, ти — мій слуга, ти — це ти.

Дроміо Сір. Я осел, я чоловік якоїсь жінки і сам не свій!

Антіфол Сір. Якої жінки чоловік? І чому ти сам не свій?

Дроміо Сір. Далебі, пане, я сам не свій, бо я належу одній жінці — жінці, яка зазіхає на мене, яка вганяє за мною, яка хоче мною заволодіти!

Антіфол Сір. А яке ж вона має право на тебе?

Дроміо Сір. Ой пане мій! Та воно точнісінько таке, яке ви можете мати на вашого коня; вона хоче володіти мною, як своєю шкапою: тобто не через те, що я й справді скотина, заманулося їй оволодіти мною; а через те, що вона сама, маючи справжнісіньку скотинячу вдачу, хоче мене загнуздати.

Антіфол Сір. Хто ж вона?

Дроміо Сір. О, добра штукенція. Говорячи з нею, не втримаєшся, щоб сказати: «Господи, визволи мене від лукавого!» Я маю надто пісне щастя в цій партії, а проте — це вельми скромний шлюб.

Антіфол Сір. Що ти маєш на думці, говорячи про «скромний шлюб»?

Дроміо Сір. Ах, пане, та вона ж куховарка, геть-чисто лоєм обросла; я й сам не знаю, що мені з тим лоєм робити,— хіба що наробити свічок та й утекти від неї при її ж таки власному світлі. Певний, що її лахміття та лій у ньому можуть горіти протягом усієї польської зими; якщо вона доживе до страшного суду, то горітиме тиждень — довше за всіх грішників.

Антіфол Сір. А яке в неї обличчя?

Дроміо Сір. Чорне, як мої черевики, тільки не таке чисте. Бо вона, нівроку їй, так пітніє, що її грязюкою можна забруднитися аж по самісінькі кісточки.

Антіфол Сір. Ну, цю хибу легко виправити водою.

Дроміо Сір. Ні, пане, то вже від природи: всесвітній потоп і той не зарадить.

Антіфол Сір. Як її звати?

Дроміо Сір. Емілі, пане; але й цілої милі замало для того, щоб зміряти її від стегна до стегна.

Антіфол Сір. Виходить, що вона така широка?

Дроміо Сір. Від голови до ступні в неї стільки, як від стегна до стегна: не баба, а глобус; на ній можна відшукати всі країни.

Антіфол Сір. На якій же частині її тіла Ірландія?

Дроміо Сір. Звісно, пане, на задній,— на м'якому місці; я пізнав це по дрягві.

Антіфол Сір. А де в неї Шотландія?

Дроміо Сір. Я відкрив її по неродючості: на долоні.

Антіфол Сір. А де в неї Франція?

Дроміо Сір. На лобі, що воює проти власного волосся, яке наступає на нього.

Антіфол Сір. А де в неї Англія?

Дроміо Сір. Я шукав скрізь крейдяних круч, але нічого білого на ній не знайшов; проте, я гадаю, що Англія міститься в неї на підборідді, якщо взяти до уваги солону рідину, що тече між Францією та підборіддям.

Антіфол Сір. А де в неї Іспанія?

Дроміо Сір. Правду кажучи, Іспанії я не помітив, але я відчував іспанський пал у її диханні.

Антіфол Сір. А де в неї Америка й обидві Індії?

Дроміо Сір. О пане, на носі, прикрашеному згори й донизу рубінами, карбункулами й сапфірами, що розсипав усі свої скарби під гарячим подихом Іспанії, яка вислала цілі армади кораблів, щоб навантажитись у неї під носом.

Антіфол Сір. А де ж у неї міститься Бельгія й Нідерландські низькодоли?

Дроміо Сір. О пане, так низько я не заглядав! І уявіть собі, ця невмивака-невтирака, ця відьма об'явила свої права на мене; називала мене Дроміо; заприсягалася, що я заручений з нею; розказала мої прикмети: цятка на плечі, родимка на шиї, велика бородавка на лівій руці, та так, що я, охоплений жахом, утік від неї, як від чаклунки.

Щоб не з віри в мене груди та не з криці серце,
Мусив би на кухні в неї терти сіль із перцем.

Антіфол Сір. Біжи скоріш до гавані, й коли
Там дме від берега погожий вітер,—
Не хочу я лишатись тут до ночі.
Як знайдеш корабель, що вирушає
Ще нині в море, то приходь на ринок
Сказать мені. Я там гуляти буду.
Як всі тут знають нас, а ми — нікого,
То краще нам збиратися в дорогу.

Дроміо Сір. Як з жахом всяк тікає від ведмедів,
Так дремену я від моєї леді!
(Виходить)

Антіфол Сір. Здається, тут живуть лише чаклунки;
Тому давно вже час тікати звідси.
Тієї, що мене назвала мужем,
Не можу я без жаху уявити
Собі жоною; а її сестра —
Така прекрасна, мила й чарівна,
Така розумна й втішна у розмові,—
До того спричинилася, що я
Себе самого майже зрадив. Отже,
Щоб не завдать собі самому горя,
Замкну свій слух для співів діви моря!

Входить Анджело з ланцюгом.

Анджело Пан Антіфол?

Антіфол Сір. Так, це моє ім'я.

Анджело Я знаю й сам, мій пане. Ось ланцюг ваш.
Я думав, вас застану в «Дикобразі»,
Але ланцюг іще не був готовий,
І я спізнивсь.

Антіфол Сір. А що з цим ланцюгом
Накажете мені робити?

Анджело Все,
Що схочете: він зроблений для вас.

Антіфол Сір. Для мене, пане? Я не замовляв!

Анджело Не раз, не два, разів, мабуть, із двадцять;
Вертайтеся ж додому і потіште
Дружину подарунком; я зайду
Увечері до вас і з вас одержу
Мені належні гроші за ланцюг.

Антіфол Сір. Прошу вас, пане, взяти гроші зараз,
А ні — то втратите й ланцюг, і гроші.

Анджело Жартуєте, мій пане!.. Ну, бувайте!
(Виходить)

Антіфол Сір. Не розумію, що це означає;
Все ж думаю, що в світі не буває
Десь простака, який би від такого
Відмовився дарунка дорогого.
Тут, мабуть, люди тільки розкошують,
Бо золото на вулицях дарують.
Тепер — на ринок! Дроміо діждатись
І якнайшвидше звідси забиратись!
(Виходить)

ДІЯ ЧЕТВЕРТА

СЦЕНА 1

Майдан

Входять 2-й купець, Анджело та стражник.

2-й купець Цю суму винні ви з зелених свят,
І я відтоді вас не турбував;
Цього я не робив би і тепер,
Але до Персії я мушу їхать
І потребую грошей. Через те
Прошу мені негайно все сплатити,
А ні — то стражник ось вас арештує.

Анджело Достоту стільки, скільки винен вам,
Від Антіфола маю я одержать;
Я перед цим, як мав зустріться з вами,
Віддав йому ланцюг; о п'ятій нині
Мені він має заплатить за нього.
Як ваша ласка, то ходім зі мною
До нього в дім, і я вам поверну
З подякою мій борг.

Стражник Вам турбувать
Себе не треба: гляньте,— він іде.

Входять Антіфол Ефеський і Дроміо Ефеський.

Антіфол Еф. Допоки буду я в золотаря,
Ти збігай і купи мені нагай;
Я почастую ним жону і слуг
За те, що зважились у мій же дім
Мене сьогодні не впустить. Стривай!
Ось золотар. Отож іди мерщій;
Купи нагай і віднеси додому!

Дроміо Еф. Куплю його охоче так, немовби
Дістав на тім дві тисячі прибутку.
(Виходить)

Антіфол Еф. Хто звіриться на вас, той має втіху!
Ви ж обіцяли принести ланцюг,
А я ні вас, ні ланцюга не бачив.
Подумали ви, мабуть: наша приязнь
Міцною надто буде, як зв'язати
Її ще й ланцюгом,— та й не прийшли.

Анджело Покиньте жарти ваші; ось рахунок:
Стоїть тут — скільки важить ваш ланцюг,
Аж до останнього карата; тут
І проба зо́лота, й ціна роботи;
Вся сума лиш на три дукати більша
За ту, що винен я цьому ось пану;
Прошу вас, заплатіть йому негайно,
Бо він рушає в море й жде тих грошей.

Антіфол Еф. Такої суми при мені немає,
Крім того, в мене є ще справи в місті.
Будь ласка, проведіть до мене в дім
Цього добродія, й ланцюг віддайте
Моїй дружині, й передайте їй,
Щоб заплатила вам усе, що слід;
Та й я ще, може, вдома вас застану.

Анджело То віддасте ви їй ланцюг самі?

Антіфол Еф. Віддайте ви, я можу запізнитись.

Анджело Гаразд, мій пане, а ланцюг при вас?

Антіфол Еф. Ні, при мені його немає, пане,
Я сподіваюсь, він у вас, а ні —
То підете додому ви без грошей.

Анджело Та годі вам! Прошу вас, пане, дайте
Мені ланцюг; ждуть вітер і приплив
Цього добродія; а я вже й так
Занадто тут його загаяв.

Антіфол Еф. Боже!
Ви хочете, здається, жартом цим
Покрить свою вину, що не прийшли
В свій час, як обіцяли, в «Дикобраз»?
Я мав би докоряти вам, та ви
Напались перші, мов базарна баба.

2-й купець Спливає час; прошу, кінчайте, пане.

Анджело Ви чуєте, як він напосідає?
Ланцюг...

Антіфол Еф. Ви віднесіть моїй дружині
Й одержите за нього ваші гроші.

Анджело Та годі-бо! Ви ж знаєте, що я
Віддав його допіру вам; пошліть же
Ланцюг їй — чи мене з умовним знаком.

Антіфол Еф. Фе! Жарт ваш переходить всякі межі!
Де мій ланцюг? Прошу вас, покажіть.

2-й купець Не маю часу я на ваші жарти.
Скажіть, мій добрий пане,— згодні ви
Мені платить чи ні? Як ні — то я
Віддам його дозорцеві негайно.

Антіфол Еф. Платити вам? За що ж платить я маю?

Анджело За той ланцюг, що ви його взяли.

Антіфол Еф. Коли візьму, тоді і винен буду.

Анджело Ви ж знаєте й самі про те, що я
Вже з півгодини як його віддав вам.

Антіфол Еф. Не віддавали ви мені нічого!
Такі слова мені тяжка образа!

Анджело Ви ображаєте мене ще більше,
Як берете мої слова під сумнів,—
Тим самим підриваєте кредит мій.

2-й купець Ану, дозорцю, взять його під варту.

Стражник Я герцога ім'ям вас арештую.

Анджело О, це вже зачіпає честь мою!
Або платіть мені негайно гроші,
Або дозорця зараз попрошу
Вас взять під варту.

Антіфол Еф. Як? Платить за те,
Чого я не одержував ніколи?
Що ж, йолопе, бери мене, як смієш!

Анджело Дозорче, осьде маєш гроші; ну,
Бери ж його мерщій під варту. Я
І брата рідного не пожалів би,
Коли б сміявсь він з мене так зухвало.

Стражник Я арештую вас; ви чули скаргу?

Антіфол Еф. Корюсь тобі, аж поки не поставлю
Поруки я за себе. Начувайтесь,
Добродію! Глядіть, щоб вам за жарт
Не довелось позбутись і крамниці!

Анджело О, я знайду в Ефесі правий суд.
Ганьбою він покриє вас, я певен.

Входить Дроміо Сіракузький.

Дроміо Сір. Там корабель із Епідамна є,
Який лише на власника чекає,
Щоб вирушити в море. Я, мій пане,
Вже перевіз на нього наші речі;
Купив бальзаму, масла і горілки.
На кораблі готово все, й на море
Дме з берега веселий вітер; ждуть
Лиш власника і вас, мій пане.

Антіфол Еф. Що?
Чи ти не збожеволів? От баран!
Жде корабель? Мене? Із Епідамна?

Дроміо Сір. Та ви ж мене знайти його послали,
Щоб виїхати звідси.

Антіфол Еф. П'яний рабе!
Я посилав тебе по нагая
Й сказав тобі, навіщо він потрібен.

Дроміо Сір. Мене по нагая ви посилали?
Мене до гавані послали ви —
Знайти вам корабель!

Антіфол Еф. Про це з тобою
Поговорю пізніше і тебе
Навчу, як слухати мене уважніш.
Біжи мерщій до Адріани, блазню:
Віддай ключа й скажи їй, що у скрині,
Яку турецьким килимом покрито,
Є гаманець з дукатами: нехай
Пришле його; скажи їй, що мене
На вулиці під варту взято й гроші
Мені потрібні для застави. Ну ж бо!

Біжи щодуху, рабе; забирайся!
Тепер — в тюрму, там будем ждать слугу.

2-й купець, Анджело, стражник та Антіфол Ефеський виходять.

Дроміо Сір. До Адріани! Це туди, де ми
Обідали; де товстелезна краля
Мене женити на собі бажає.
Та я й не обніму такої туші!..
Не йшов би я,— від неї верне душу;
А все ж господарю коритись мушу.
(Виходить)

СЦЕНА 2

Дім Антіфола Ефеського.

Входять Адріана й Люціана.

Адріана Він, Люціано, спокушав тебе?
Що ти в очах у нього прочитала?
Що він те все поважно говорив?
Він червонів, чи блідість покривала
Йому лице? Веселий був? Смутний?
Чи на обличчі не відбився бій
Сердечних метеорів? О, їй-богу.

Люціана Він заперечував твої права на нього.

Адріана Він жодного мені не хоче дати...

Люціана Що він тут всім чужий, став присягати.

Адріана Він не збрехав, хоч клятву і зламав.

Люціана Про тебе мовила...

Адріана Що ж він сказав?

Люціана Кохання, що благала я для тебе,
У мене став благати він для себе.

Адріана А чим тебе хотів він спокусити?

Люціана Словами, що могли б і зворушити,
Як чесні; вихваляв красу, розмову...

Адріана То ти була ласкава з ним?.. Чудово!..

Люціана Терпіння май... Прошу тебе пождати...

Адріана Не можу я, й не хочу я мовчати!
Не серцю, ні,— покірна язикові.
Він виродок, нікчема безтолковий,
Старе, безпутне, губи пожовтілі,—
Душа потворна у потворнім тілі.

Люціана Хто ж може ревнувати до такого?
Утратиш скарб такий — і слава богу!

Адріана Не вірить серце, що верзе язик,—
Так чайки крик відводить від кубельця.
Хай буде він лихим в очах чужих...
Хоча й кляне язик, та ласки серце просить!

Входить Дроміо Сіракузький.

Дроміо Сір. Скоріш! До скрині! Гаманець шукайте!

Люціана Як ти засапався?

Дроміо Сір. Бо біг... Давайте!

Адріана Де твій господар? Чи здоровий він?

Дроміо Сір. Він в Тартара безодні, в пеклі він:
Його вхопив сам чорт у власні пута,
А серце в чорта крицею окуте;
Злий демон, дух жорстокий, туполобий;
Вовк, справжній біс у буйвола подобі;
Зрадливий друг, що руки зненацька накладає
На плечі, й скрізь негідник дорогу заступає —
В провулках і на площах, по вулицях, кутках;
Собака, що знаходить всюди вірний шлях,
Хоч бігає й безладно, а все ж таки впіймає,—
Отой, що душі в пекло все ж таки вкидає!

Адріана Та що там сталось, хлопче?

Дроміо Сір. Не знаю що, але він під арештом.

Адріана Як під арештом? Хто ж тому виною?

Дроміо Сір. Одне відомо: він в тюрмі закритий;
Його взяв біс, що в буйвола зашитий.
Скажіть, чи пошлете на викуп гроші?

Адріана Дай, сестро, їх.

Люціана виходить.

Невже ж то є у нього
Борг, про який не знаю я нічого?
Скажи, він арештований за вексель?

Дроміо Сір. Ні, не за вексель,— більше: взятий він
За золотий ланцюг; вам чути дзвін?

Адріана Дзвенить ланцюг?

Дроміо Сір. Ні, ні, я мушу йти.
Пробило дві, як я його покинув,
А щойно дзвін пробив одну годину.

Адріана Що, час назад біжить? Оце новини!

Дроміо Сір. Тікає, бач, як стражника зустріне.

Адріана Заборгувавсь? Покинь невчасні жарти!

Дроміо Сір. Так, час банкрот, він винен більш, ніж вартий.
Крім того, він ще й злодій: кожен знає,
Що час крадеться, день і ніч тікає.
Раз винен він, і краде, і стражника зустріне,
То як він не відстане за день хоч на годину?

Повертається Люціана з гаманцем.

Адріана Ось гроші, Дромйо; заплати хутчій,
Щоб випустили пана на поруки.—
Тяжкі думки розбили спокій мій,
Думки, що тішать і беруть на муки.

Виходять.

СЦЕНА 3

Майдан.

Входить Антіфол Сіракузький.

Антіфол Сір. Кого б я не зустрів — усі мене
Як давнього вітають друга, й кожен
Мене тут називає на ім'я.
Той пропонує золото мені;
Той просить завітати до господи,
А той за ласку дякує мені;
Той пропонує в себе щось купити.
Якийсь кравець мене закликав щойно
В свою крамницю й показав шовки,
Що він для мене начебто замовив,
І мірку з мене зняв. О, слово честі,

Я певен, що це чарівницькі штуки,
Що діють тут лапландські чаклуни.

Входить Дроміо Сіракузький.

Дроміо Сір. Пане, ось золото, по яке ви мене посилали. О!.. А де ж ви поділи образ старого Адама в новому вбранні?

Антіфол Сір. Що це за золото? Про якого Адама ти говориш?

Дроміо Сір. Я говорю не про того Адама, котрий стеріг рай, а про того, котрий стереже тюрму: про того, що вбраний у шкуру теляти, зарізаного для блудного сина; про того, що йшов за вами, пане, наче злий дух, і хотів позбавити вас волі.

Антіфол Сір. Я не розумію тебе.

Дроміо Сір. Не розумієте? Все ж ясно, як божий день. Я кажу про того, що, ніби віола, у шкіряному футлярі ходить; про молодця, пане, який тільки-но де побачить чоловіка, так відразу й лясне його по плечі та й запроторить у буцегарню на відпочинок; про того, пане, що завжди зглянеться на чоловіка, що розорився, і надасть йому довгочасний притулок; про того, що своїм ціпком учиняє більше подвигів, ніж мавр своїм списом.

Антіфол Сір. Що? Ти кажеш про дозорця?

Дроміо Сір. Атож, пане, про начальника всієї варти; про того, що примушує людей платити борги; про того, який чомусь завжди думає, ніби люди тільки те й роблять, що збираються лягати спати, і через те бажає кожному: «Пошли вам, боже, добрий відпочинок!»

Антіфол Сір. Годі-бо, добродію, нехай відпочинуть і ваші жарти. Ну, що? Чи знайшов ти який корабель, що вирушає звідси вночі? Чи зможемо ми виїхати?

Дроміо Сір. Ой пане, та я ж уже казав годину тому, що барка «Швидкість» вирушає звідси вночі; але вас затримав дозорець і примусив чекати на баркасі «Зволікання». Ось ангели, що мають вас урятувати, по них ви мене посилали.

Антіфол Сір. Мій хлопець у нестямі, я — також;
Ми тут блукаємо в якійсь омані;
О добра сило, винеси нас звідси!

Входить куртизанка.

Куртизанка Приємна зустріч, пане Антіфоле!
Я бачу, ви знайшли золотаря.
А де ж ланцюг, який ви обіцяли?

Антіфол Сір. Геть, сатано! Не спокушай мене!

Дроміо Сір. Господарю, невже ця мадам сатана?

Антіфол Сір. Це — диявол.

Дроміо Сір. Ні, багато гірше: вона — дияволиця і сюди з'являється в подобі легковійниці; ось чому, коли дівчина скаже: «Хай мене бог покарає!» — то це однаково, що вона просила б у бога, щоб він зробив з неї легковійницю! Адже ж так і записано, що вони завжди з'являються чоловікам, як світлі ангели, а світло буває від вогню, а вогонь пече; ergo * і об легковійницю завжди можна обпектись. Не підходьте близько до неї.

Куртизанка І ваш слуга, і ви такі веселі...
Ходім до мене,— нас там жде вечеря!

Дроміо Сір. Пане, якщо ви підете з нею, то вам можуть подати страву, яку доведеться їсти ложкою, а через те запасіться довгою ложкою.

Антіфол Сір. Навіщо, Дроміо?

Дроміо Сір. Бо хто їсть з дияволом, той конче мусить мати довгу ложку. Адже так прислів'я каже.

Антіфол Сір. Геть, геть, дияволе! Навіщо ти
Мені говориш про вечерю? Ти
Така ж, як всі тут в місті, справжня відьма.
Облиш мене, тебе я заклинаю.
І йди собі!

Куртизанка Віддайте перстень мій,
Що в мене ви взяли, або ланцюг,
Що за рубін пообіцяли дати.
І я вас більш не буду турбувати.

Дроміо Сір. Дияволи, буває, вимагають
Обрізок нігтя, волосинку, шпильку,
Горішок, краплю крові, кістку з вишні,—
Якусь дрібничку; а оця жаднюща
Націлилась на золотий ланцюг! —
Ой, стережіться, пане! Як дасте,
То загримить тим ланцюгом диявол
І нас обох на смерть перелякає.

Куртизанка Прошу вас, сер, віддайте перстень мій,
Або ланцюг; мене пограбувати
Ви ж не збираєтесь, я сподіваюсь?

Антіфол Сір. Геть, відьмо! Дроміо, ходім скоріш.

---

* Отже *(лат.)*.

Дроміо Сір. Павич кричить: «Від гордощів тікайте!»
Ви, панно, теж цього не забувайте!

Антіфол Сіракузький і Дроміо Сіракузький виходять.

Куртизанка Так, справді збожеволів Антіфол,
А то б такого не зробив ніколи:
Взяв персня він на сорок золотих,
За нього обіцяв мені ланцюг,
А зараз зовсім не дає нічого.
Іще одне про божевілля свідчить:
Мені таки ж сьогодні за обідом
Безглузду байку розповів про те,
Що перед ним замкнули власні двері.
Дружині, може, напад той відомий,
І, боячись його шаленства, певно,
Вона його до себе не впустила.
Ой, побіжу, заскочу до господи
Та розкажу дружині, як це він
У дім мій вдерся в нападі шаленства
І силоміць забрав у мене перстень:
Це лиш одне, що можу я зробить,
Щоб сорок золотих не загубить!
(Виходить)

СЦЕНА 4

Вулиця.

Входять Антіфол Ефеський і стражник.

Антіфол Еф. Не бійся, чоловіче, не втечу:
Раніше, ніж піти, віддам тобі я
Всю суму й викуплю себе з арешту.
Моя дружина нині вередує,
То чи вона й повірить посланцеві,
Що я в Ефесі втрапив під арешт?
Ручусь, їй здасться все це неймовірним!

Входить Дроміо Ефеський з нагаєм.

А ось і мій слуга; я певен, він
Несе мені всі гроші. Ну, приніс?

Дроміо Еф. Ось маєте, я вам приніс готівку:
Ручуся, цим розплатитесь ви з ними.

Антіфол Еф. А де ж поділись гроші?

Дроміо Еф. Таж гроші я віддав за нагая.

Антіфол Еф. За нагая п'ятсот дукатів, дурню?

Дроміо Еф. Е ні, мій пане, за п'ятсот дукатів
Я вам куплю п'ять сотень нагаїв.

Антіфол Еф. По що тебе я посилав додому?

Дроміо Еф. По нагая! Оце ж я і приніс.

Антіфол Еф. Ну, то скуштуй того, що сам приніс.
(Б'є його)

Стражник Добродію, заспокойтесь, потерпіть!

Дроміо Еф. Не йому, а мені доводиться терпіти; от вже ж на мені й окошилося!

Стражник А ти не мели язиком, хлопче!

Дроміо Еф. Еге, ви краще накажіть йому, нехай він не меле руками.

Антіфол Еф. Ах ти, лобуряко, безглузда ти колодо!

Дроміо Еф. Еге ж, хотів би я бути колодою, пане, щоб не відчувати ваших стусанів!

Антіфол Еф. Та ти, осел, тільки тоді щось і відчуваєш, коли тебе дубасять.

Дроміо Еф. Атож, я таки справжній осел, це доводять мої довгі вуха. Служу йому з дня народження до цієї хвилини і за всю службу ніколи не діставав з його рук нічого, крім стусанів. Коли мені холодно, гріє мене стусанами; коли жарко, прохолоджує мене стусанами; будить стусанами, коли я засну; підводить стусанами, коли сиджу; виштовхує мене за двері, коли виходжу з дому; вітає мене стусанами, коли повертаюсь; я завжди ношу їх на моїх плечах, як жебрачка носить свого байстрюка; я навіть думаю, що коли він, нарешті, скалічить мене, то мені й справді доведеться ходити з ними попідвіконню.

Антіфол Еф. Ходім зі мною, ось моя дружина.

Входять Адріана, Люціана, куртизанка та Пінч.

Дроміо Еф. Пані, respice finem, «стережіться кінця»; або, як говорить папуга: «Стережіться кінчика нагайки».

Антіфол Еф. Чи ти ще довго будеш тут язиком молоти?
(Б'є його)

Куртизанка Ну що ж, скажіть? Ваш муж не божевільний?

Адріана О так, доводить це його брутальність.—
О добрий доктор Пінч, ви ж заклинатель.
Прошу вас, поверніть здоровий розум
Моєму мужу хворому, й тоді
Нічого я для вас не пожалкую.

Люціана Які страшні і люті в нього очі!

Куртизанка Дивіться, як він затремтів від сказу!

Пінч Дозвольте вашу руку, пане мій,
Ваш пульс помацати я хочу.

Антіфол Еф. Ось вам
Моя рука; помацати я хочу
Спочатку вашу пику.
(Б'є його)

Пінч Заклинаю
Тебе я, сатано, що оселився
В оцій людині, вийди, підкорись
Моїй святій молитві і негайно
Вертайсь в твоє підземне царство тьми.
Ім'ям святих тебе я заклинаю!

Антіфол Еф. Чаклуне безкебетний, занімій!
Я ще не божевільний...

Адріана О, коли б
Було це й справді так, душе нещасна!

Антіфол Еф. А любонько, то це все ваші друзі?
Чи це ота мармиза шафранóва
Пила й гуляла нині в мене в домі,
Тим часом як мої злочинні двері
Були для мене замкнені, і я
Не зміг ввійти до власної господи?

Адріана О муже мій, обідали ви вдома,—
Те знає бог. Коли б до цього часу
Ви залишились там, то не зазнали б
І наклепу, й прилюдної ганьби.

Антіфол Еф. Обідав дома? Дроміо, ану
Що скажеш ти на це?

Дроміо Еф. По правді, пане,
Сьогодні ми обідали не вдома.

Антіфол Еф. Дверей не замикали перед нами?
Мене не проганяли?

Дроміо Еф. Далебі,
І замикали, й проганяли вас.

Антіфол Еф. Й вона сама мене там не ганьбила?

Дроміо Еф. Sans fable *, вона сама вас там ганьбила.

Антіфол Еф. Мене не ображала куховарка?

Дроміо Еф. Весталка кухні глузувала з вас.

Антіфол Еф. Не був я змушений піти відтіль,
Розлючений до краю?

Дроміо Еф. О, то правда!
Посвідчить можуть це мої кістки,
Бо вашу лють вони відчули перші.

Адріана Чи ж добре потурать йому в безумстві?

Пінч Корисно й те: цей хлопець добре бачить
Його жахливий стан і божевілля
Вгамовує, погоджуючись з ним.

Антіфол Еф. Підбила ти золотаря, щоб він
Мене ще й запроторив у в'язницю!

Адріана Та я ж послала гроші вам на викуп,—
Ось, через Дромйо, що прибіг по них.

Дроміо Еф. Що? Гроші через мене? О, можливо,
Бажання добре; тільки ж присягаюсь,
Я з грошей не дістав і мідяка.

Антіфол Еф. А ти хіба до неї не приходив
По гаманець дукатів?

Адріана Так, приходив
До мене він, і я йому дала.

Люціана А свідок я, що він його одержав.

Дроміо Еф. У свідки зву батіжника і бога,
Що посланий я був по нагая!

Пінч
(до Адріани)
Вони обидва бісом одержимі,—
Пан і слуга; я бачу це виразно
По їх смертельній блідості; їх треба
Зв'язати й посадити в темне місце,
Шановна пані.

---

* Без брехні *(фр.)*.

Антіфол Еф. Ну, кажи! Чому
Замкнулась нині ти від мене? Блазню,
А ти чого, кажи, надумавсь раптом
Від гаманця із грішми відрікатись?

Адріана Не замикалась нині я від тебе,
Мій любий муже.

Дроміо Еф. О ласкавий пане,
А я ніяких грошей не одержав;
Проте, я признаюсь: додому нас
Сьогодні з вами й справді не впустили.

Адріана Шахрай лукавий! Брешеш ти подвійно!

Антіфол Еф. Розпуснице лукава, брешеш ти
В усьому! Бачу, ти злигалась потай
Із бандою проклятою цією,
Щоб взять мене на глум гидкий, на посміх!
Але оцими нігтями я вирву
Твої брехливі очі, щоб вони
З ганьби моєї не могли втішатись!

Пінч та його слуги намагаються зв'язати Антіфола Ефеського та Дроміо Ефеського.

Адріана В'яжіть його, в'яжіть! Не підпускайте!

Пінч На поміч! В ньому, справді, дужий біс.

Люціана Ох, бідний він,— блідий, і погляд дикий!

Входять троє чи четверо слуг і зв'язують Антіфола Ефеського.

Антіфол Еф. Ви хочете мене убить, чи що?
Дозорцю, я ж твій в'язень, то невже
Допустиш ти, щоб вирвали вони
Мене у тебе?

Стражник Геть од нього! Ну!
Він в'язень мій, я вам його не дам!

Пінч Й цього в'яжіть: він також божевільний!

Адріана Чого ти хочеш, стражнику безглуздий?
Чи весело тобі на те дивитись,
Як тут мордується нещасний хворий
І сам себе ганьбить?

Стражник Він в'язень мій;
І як його я відпущу, мені ж
За нього прийдеться сплатити борг.

Адріана Я заплачу за нього борг сама.
Веди мене мерщій до кредитора,
Довідаюсь я, скільки, й заплачу.
Мій добрий пане докторе, прошу вас,
Догляньте і безпечно відведіть
Його в мій дім. О, злоповісний день!

Антіфол Еф. О злоповісна шльондро!

Дроміо Еф. І я за вас платити мушу, пане.

Антіфол Еф. Іди під три чорти! Геть, дурню! Нащо
Мене доводиш ти до сказу?

Дроміо Еф. Пане,
Невже ж ви хочете, щоб за ніщо
Зв'язали вас? Біснуйтеся ж, кричіть,
Мій добрий пане! Всіх чортів скликайте!

Люціана Рятуй їх бідні душі, боже милий!
Які страшні слова!

Адріана Ведіть же їх.
Ходім зі мною, сестро.

Пінч і слуги виводять Антіфола Ефеського й Дроміо Ефеського.

А тепер
Скажи, хто вимагав його арешту?

Стражник Тут золотар є, Анджело він зветься,
Ви знаєте його?

Адріана Так, знаю. Скільки ж
Заборгував йому мій муж?

Стражник Дві сотні!
Дукатів золотих.

Адріана Ну, а за віщо?

Стражник Та за ланцюг, що взяв ваш муж у нього.

Адріана Мій муж для мене замовляв ланцюг,
Але його він не одержав.

Куртизанка Пані,
Коли ваш муж сьогодні, страшно лютий,
До мене вдерся в дім, він взяв мій перстень

(Той перстень в нього ще й тепер на пальці),
А трохи згодом я його зустріла
Вже з ланцюгом.

Адріана Можливо, а проте
Я ланцюга не бачила ніколи.—
Тюремнику, веди ж мене до того
Золотаря: я хочу знати правду.

Входять Антіфол Сіракузький з видобутим мечем і **Дроміо Сіракузький.**

Люціана Рятуй нас, боже! Вирвались вони!

Адріана Меча він оголив! Сюди прямує!
Скоріш гукай людей на допомогу,
Щоб знову їх зв'язали!

Стражник Утікаймо!
Мерщій! Вони уб'ють нас!

Стражник, Адріана й Люціана вибігають.

Антіфол Сір. Бачу я,
Мечів оголених відьми бояться!

Дроміо Сір. Та, що хотіла бути вам жоною,
Тепер від вас тікає.

Антіфол Сір. Ну, ходім
В «Кентавр» по наші речі! Я волів би,
Щоб ми сиділи вже на кораблі!

Дроміо Сір. Їй-богу, можна безпечно переночувати тут. Певен, що вони нічого лихого нам не заподіють; адже ви й самі бачите: вони розмовляють з нами привітно, дають нам грошей. Мені здається, тутешні люди такі добрі та милі, що коли б не ота гора скаженого м'яса, яка вимагає, щоб я з нею одружився, я, мабуть, був би не від того, щоб залишитися тут назавжди і навіть обернутися на відьмака.

Антіфол Сір. Я не лишусь — давай хоч ціле місто!
Гайда по речі і — на корабель!

Виходять.

СЦЕНА 1

Вулиця перед абатством.

Входять 2-й купець і Анджело.

Анджело Шкодую, пане: надто вас затримав;
Та, слово честі, він узяв ланцюг,
Хоч відмагається так безсоромно.

2-й купець Якої він зажив у місті слави?

Анджело Його тут вельми поважають, пане,
Всі ставляться до нього дуже тепло,—
Нема в Ефесі рівного йому;
На слово ладен я йому довірить
Мої достатки.

2-й купець Тихше говоріть:
Мені здається, він іде сюди.

Входять Антіфол Сіракузький і Дроміо Сіракузький

Анджело Так, так, і в нього той ланцюг на шиї,
Якого ніби він не взяв у мене.
Ласкавий пане, підійдіть і ви,
Я з ним поговорю! Як ви могли
Завдать мені, шановний Антіфоле,
Такої прикрості й образи? Пане,
Таж ви зганьбили і себе тим самим,
Бо запевняли, навіть присягались,
Що не дістали ланцюга від мене,
Який ви зараз носите відкрито.
Окрім турбот, ганьби й мого арешту,
Вчинили ви іще велику шкоду
І другові статечному моєму;
Коли б тут не затримала його
Та сварка наша, він уже давно,
Вітрила розпустивши, плив би морем.
Невже й тепер ви будете зрікатись,
Що ланцюга цього взяли у мене?

Антіфол Сір. Еге ж, узяв; та я і не зрікався.

2-й купець Ні, кривоприсягаючи, зрікались.

Антіфол Сір. Хто чув, що я зрікався й присягав?

2-й купець Я чув на власні вуха. О, ганьба!
Що ти живеш між чесними людьми!

Антіфол Сір. Негідник ти, коли мене ганьбиш!
Та честь свою і чесність доведу я,
Якщо ти приймеш виклик мій.

2-й купець Приймаю!
І всім я докажу, що ти негідник.

Видобувають мечі.

Входять Адріана, Люціана, куртизанка та інші.

Адріана Спиніться, бога ради! Він безумний!
Скоріше відберіть меча! Зв'яжіть
Його і Дроміо та відведіть
Обох додому.

Дроміо Сір. Ну ж, тікаймо, пане!
Он монастир... Туди хутчій біжімо,
А ні — то нам обом кінець вже!

Антіфол Сіракузький і Дроміо Сіракузький вбігають у монастир.

Входить абатиса.

Абатиса Мир вам!
Чого ви, люди добрі, збились тут?

Адріана Щоб мужа бідного мого забрати,
Що обезумів; тож дозвольте нам
Зайти: ми мусимо його зв'язати
Й додому відвести для лікування.

Анджело Я так і знав, що втратив він свій розум!

2-й купець Шкодую я, що зняв на нього зброю.

Абатиса А чи давно вже збожеволів він?

Адріана Він був такий сумний останній тиждень,
Похмурий і сердитий, як ніколи;
Проте лише сьогодні по обіді
Дійшла його хвороба аж до сказу.

Абатиса Чи поховав когось із щирих друзів?
Йому, бува, любов якась негідна
Не полонила серця? В гріх такий
Молодики впадають найчастіше,
Аби лиш волю дав своїм очам.
Яка з цих бід звалилася на нього?

Адріана Та жодна з них, якщо лиш не остання,—
Кохання б то; зникав він часто з дому.

Абатиса За це вам слід би гримати на нього.

Адріана Я гримала.

Абатиса Але не досить різко?

Адріана Так, як мені це дозволяла скромність.

Абатиса І, мабуть, сам на сам?

Адріана Ні, і на людях.

Абатиса То, видно, дуже рідко?

Адріана Я день у день товкла йому те ж саме.
Не міг він спать і їсти від докорів.
Віч-на-віч більше ні про що із ним
Не говорила я і в товаристві
Робила натяки на те не раз;
Йому я говорила безупинно,
Що чинить він і гидко, і нечесно...

Абатиса І, зрештою, він з того й збожеволів.
Постійний крик ревнивої жони
Дошкульніший, аніж укус зубів
Скаженого собаки. Таж йому
Твої докори не давали спати,
От і потьмарився у нього розум.
Йому докором страви приправляла,
А прикрості розладнують нам шлунок,
Тому й трясе його весь час гарячка.
А що таке гарячка, як не ті ж
Безумства напади? Сама сказала,
Що ти своїм бурчанням невгамовним
Його утіху, спокій руйнувала;
До меланхолії це спричинилось.
Вона ж — сестра одчáю й безнадії.
Слідом за нею йде отруйна зграя
Блідих недуг, тих ворогів життя!
Без сну, без їжі, без розваг — повір,

Не лиш людина, ошаліє й звір.
Все ревнощі! Ти винна мимоволі,
Що чоловік твій раптом збожеволів.

Люціана В її докорах лагідність велика,
А чоловік такий брутальний, дикий! —
Як можеш, сестро, слухати й мовчати
І дозволяєш тут себе картати?

Адріана Сумління ті слова в мені збудили...
Ходім по нього, люди добрі.

Абатиса Ні!
Ніхто не сміє в монастир зайти.

Адріана Хай ваші слуги приведуть його.

Абатиса Шукав він втечища в священних мурах,
Що захистять його од ваших рук.
Я поверну йому здоровий розум,
Якщо не будуть всі зусилля марні.

Адріана Я хочу мужа доглядать сама,
Йому за няньку бути, лікувати.
За нього дбати, а тому прошу,—
Дозвольте, я візьму його додому.

Абатиса Ні, зачекай; його не відпущу я,
Допоки вже не випробую всіх
Мені відомих засобів: сиропів,
Цілющих трунків, молитов святих,
Щоб став він знов здоровим чоловіком.
Так вимага обітниця моя
Й наказує мені духовний сан мій;
Іди ж і залиши його зі мною.

Адріана Я не піду, не кину чоловіка;
І вашій святості не випадає
Так розлучати мужа і жону.

Абатиса Вгамуйсь і йди; тобі його не дам я.
(Виходить)

Люціана Поскаржитися князеві ти мусиш
На цю образу!

Адріана Так, ходім, йому
Впаду до ніг я і не встану доти,
Аж поки сльози і мої благання
Його сюди з'явитись не примусять,
Щоб відібрати мужа в абатиси.

2-й купець Показує, мені здається, стрілка
Вже рівно п'ять, і, мабуть, скоро князь
Тут з'явиться, йдучи в сумну долину,
На місце страти,— поблизу воно,
Ген там лежить, за монастирським валом.

Анджело Чого туди проходить має князь?

2-й купець Щоб там присутнім бути у годину,
Як привселюдно голову зітнуть
Купцеві Сіракузькому, якого
Прибило бурею у нашу гавань.
Сюди прибувши, він закон порушив,
За що й приречено його до страти.

Анджело Вони ідуть. Подивимось на страту.

Люціана Ти князеві впади до ніг, допоки
Монастиря він не пройшов.

Входять князь із почтом, Егеон з непокритою головою, кат і варта.

Князь Нехай
Іще раз оголосять привселюдно:
Як друг якийсь за нього сплатить викуп,
Він не помре; хотіли б ми йому
Допомогти.

Адріана О князю наш великий,
Обороніть мене від абатиси!

Князь То доброчесна й преподобна дама;
Не може бути, щоб вона тобі
Якусь вчинила прикрість.

Адріана О, дозвольте,
Ясновельможний князю наш, сказать вам:
Мій Антіфол, мій муж, якому я,
За вашою порадою, себе
У владу віддала і все, що маю,
В цей згубний день зненацька збожеволів:
Почав безумний вулицями бігать
(А з ним і раб, що збився з плигу теж),
Обурюючи чесних городян,
Вдираючись в їх житла, силоміць
В них персні беручи й коштовні речі,
Все, що подобалось його безумству.
Нам пощастило раз його зв'язати

І відвести додому; я ж сама
Пішла по місту виправляти шкоду,
Якої муж завдав своїм шаленством,
І раптом він,— не знаю, як це сталось,—
Утік од сторожів своїх, а з ним
І божевільний раб його чкурнув.
Ми щойно їх обох зустріли тут,—
З оголеним мечем, несамовито
Накинулись на нас вони й прогнали.
Та ми взяли людей і повернулись,
Щоб їх зв'язать; тоді вони втекли
У монастир, а ми — слідом за ними;
Але замкнула абатиса браму,
Й тепер нас не впускає, і не хоче
Ні видать мужа хворого мені,
Ні відіслати з кимсь його додому.
О, накажи, наш князю благородний,
Віддать його мені, щоб я могла
Подать йому потрібну допомогу.

Князь Твій муж брав участь у моїх походах
І добре воював колись. В той день,
Як ти його господарем зробила
Над власним ложем, дав тобі я слово,
Що я зроблю для нього все, що зможу.
Хай хтось із вас постукає у браму
Та викличе до мене абатису.
Я хочу зразу ж заладнать цю справу,
Раніше ніж піду.

Входить слуга.

Слуга О пані, пані!
Тікайте і рятуйтесь! Мій господар
І раб його, звільнившись, одшмагали
Усіх служниць, а доктора зв'язали
Та й підпалили бороду йому.
А ледь її охоплював вогонь,
Вони лили на нього цілі відра
Помиїв, щоб волосся погасити.
Мій пан навча його тепер терпіння,
Слуга ж тим часом голову йому
Стриже точнісінько, як божевільним.
Їй-богу, пані, як не пошлете
Йому когось негайно на підмогу,
Ті двоє заклинателя уб'ють.

Адріана Замовкни, дурню! Тут твій пан і раб;
І все брехня, про що ти нам говориш.

Слуга Життям клянусь, що я кажу лиш правду!
Побіг щодуху я, як те побачив.
Він вас розшукував і присягався
Лице вам обсмалити, як впіймає,
І геть спотворить вас, шановна пані!...

Галас за сценою.

О, чуєте?.. Це ж він!.. Скоріш тікайте!

Князь Стань біля мене і не бійся! Варто
Приготувати алебарди!

Адріана Горе!..
Та це ж мій муж! Ви свідки всі, що він
З'являється, мов невидимець, всюди;
Ми ж бачили, як щойно муж сховався
За мурами, а це, дивись, вже там;
Цього збагнуть не може людський розум.

Входять Антіфол Ефеський і Дроміо Ефеський.

Антіфол Еф. Правосуду благаю я! Ім'ям
Прислуг моїх тобі в часи минулі,
Я, князю благородний, захищав
Тебе в жорстоких січах і на себе
Приймав від ворога страшні удари,
Рятуючи твоє життя; тож кров'ю,
Яку тоді за тебе проливав,
Я заклинаю,— правий суд вчини!

Егеон Як не збезумивсь я від страху смерті,
То бачу сина Антіфола й Дромйо.

Антіфол Еф. Правосуду прошу супроти жінки,
Що сам ти за жону мені віддав;
Вона знущалась з мене, зневажала.
Тії ганьби, що нею я укритий,
Ні здумати, ні уявить не можна!

Князь Скажи, що заподіяно тобі,—
І справедливий винесу я присуд.

Антіфол Еф. Сьогодні, світлий князю наш, вона
Мене в мою господу не впустила,
Сама ж в той час бенкетувала там
З розпутником своїм!

Князь То гріх тяжкий!
Скажи, ти так чинила, жінко?

Адріана Ні,
Мій добрий князю! Й він, і я сама,
Й моя сестра,— обідали ми разом;
Клянусь душі спасінням, все те фальш,
У чому він мене обвинуватив!

Люціана Хай більш я не побачу світла дня,
Нехай я не засну вночі, коли
Вона вам не сказала щиру правду!

Анджело Зламала клятву ти, облудна жінко!
Вони обидві брешуть! Їх у цьому
Правдиво винуватить божевільний.

Антіфол Еф. Володарю, я знаю, що кажу вам;
Себе не одурманив я вином,
І я не ошалів від лютування,
Хоч міг би від таких страшних образ
Ума відбитись навіть наймудріший.
Мене ця жінка нині не впустила,
Коли додому я прийшов обідать;
Цей золотар,— коли б не був він зараз
Із нею заодно,— посвідчить міг би
Мої слова, бо він там був зі мною
Й пішов від мене по ланцюг, який
Мав принести мені у «Дикобраз»,
Де разом з Балтазаром я обідав,
Та не прийшов, і по обіді я
Подавсь його шукати, і зустрів
Його на вулиці з цим паном разом.
І там підступний золотар поклявся,
Що він сьогодні дав мені ланцюг,
Якого — свідок бог! — я ще й не бачив;
І ось за це дозорцеві звелів він
Мене арештувати. Я скорився
Й послав слугу додому по дукати,
Але слуга вернувся без нічого.
Тоді я попросив того дозорця,
Щоб він пішов туди зі мною разом;
Дорогою ми стріли
Мою жону, її сестру і з ними
Ватагу підлих спільників її!
Вони вели ще й Пінча за собою:
Це — ледар, це — бліда, голодна неміч,

Це — шарлатан, кістяк ходячий, маг,
Шахрай і ворожбит, жебрак обдертий,
Це — труп живий, потвора без очей;
І цей махляр огидний удавав
Із себе заклинателя! Мені
Ув очі зазирав і мацав пульс;
А потім, втупившись мені в обличчя
Паскудною мармизою своєю,
Він закричав: я бісом одержимий.
Тоді усі накинулись на мене,
Зв'язали руки й потягли додому,
Замкнули там у темнім, вогкім склепі
З слугою разом, зв'язаним, як я;
Та мотузки я перегриз зубами,
І вирвався на волю, та й до вас,
Володарю, прибіг сюди негайно,
Щоб справедливої просить відомсти
За цю нечувану ганьбу й насильство!

Анджело Володарю, я свідчу вам, що нині
Він справді в себе вдома не обідав
І що його в господу не впустили.

Князь А ланцюга ти дав йому чи ні?

Анджело Я дав йому, й, коли він вбіг сюди,
Всі бачили ланцюг на шиї в нього.

2-й купець І присягаюся: я чув, як ви
Признались, він оддав вам ланцюга,
А перед тим на ринку ви клялись,
Що ланцюга й не бачили ніколи,
І через те я зняв на вас меча;
А ви собі сховались в монастир
І вийшли звідти, мабуть, тільки чудом.

Антіфол Еф. Ніколи в монастир я не заходив,
Меча ти проти мене не здіймав,
І ланцюга ніколи я не бачив.
Клянуся небом — це брехня негідна!

Князь Як дивно все заплуталось в цій справі!
Гадаю я, що ви понапивались
Із келиха Кіркеї. Щоб його
Загнали й справді в монастир, то він
І був би там; коли б же збожеволів,
То вже не захищався б так розумно.
Ви кажете, що він обідав дома,

Та золотар доводить протилежне.
А ти що скажеш, хлопче?

Дроміо Еф. Ясний князю,
Обідав він із нею в «Дикобразі».

Куртизанка Так, так, і зняв у мене з пальця перстень.

Антіфол Еф. То правда, мій володарю, цей перстень
Я в неї взяв.

Князь Ти бачила, як він
Ввійшов сюди, в абатство?

Куртизанка Так, владарю,
Я бачила, як бачу вашу світлість.

Князь Як дивно це! Покликать абатису!
Мені здається, вам чогось бракує,
Якщо не збожеволіли цілком.

Один із почту виходить.

Егеон Великий князю наш, дозвольте з ласки
Мені сказати слово; я знайшов,
На щастя, друга тут, який врятує
Мені життя, сплативши вам всю суму,
Яку призначено за викуп мій.

Князь Кажи, що маєш, сіракузцю. Ну,
Чого ж ти хочеш?

Егеон Чи звати вас не Антіфол, мій пане?
А вашого невільника не Дромйо?

Дроміо Еф. Годину лиш тому невільний був я,
Та перегриз він на мені мотузку,
І Дроміо слугою вільним став.

Егеон Я переконаний, що ви обидва
Про мене згадуєте.

Дроміо Еф. Ні, себе
Ми згадуємо, дивлячись на вас;
Зв'язали нещодавно й нас так само,
Як вас тепер. Ви, пане, може, теж
Один із пацієнтів дурня Пінча?

Егеон Чому ви дивитесь на мене так,
Мов я чужий? Ви ж знаєте мене.

Антіфол Еф. Я досі вас ніколи ще не бачив.

Егеон О, як мене змінили дні скорботи,
Відколи з вами бачивсь я востаннє.
Й журба потворною рукою часу
Спотворила моє лице й зробила
Його чужим! О друже мій, скажи,
Чи ти хоч впізнаєш мій голос?

Антіфол Еф. Ні.

Егеон Ти, Дромйо, теж не впізнаєш?

Дроміо Еф. І я,
Мій пане, теж не впізнаю.

Егеон Проте,
Я певен, мій ти упізнаєш голос.

Дроміо Еф. Ви так гадаєте, пане? А я — якраз навпаки, я певен, що зовсім не впізнаю; а коли людина щось заперечує, то треба їй вірити.

Егеон І голосу не впізнають! Невже,
О часе лютий, за сім літ коротких
Ти так зумів розбить мій бідний голос,
Що навіть рідний син впізнать не може.
І хоч зима, яка вбива всі соки,
Моє лице зів'яле вкрила снігом,
Хоч кригою взялася в жилах кров,
Та ніч життя поберегла ще пам'ять
І світло в гаснучій моїй лампаді,
Ще трохи чують вуха, хоч і глухнуть,
І всі ці сиві свідки (певен я)
Мені говорять правду,— ти мій син.

Антіфол Еф. Свого я батька ще не бачив зроду!

Егеон Згадай, мій сину, лиш сім літ минуло,
Як виїхав ти з Сіракуз; чи ти
Соромишся впізнать мене в нещасті?

Антіфол Еф. І князь наш, і мої знайомі в місті
Посвідчить можуть, що це все — не так:
Я Сіракуз іще не бачив зроду.

Князь Знай, сіракузцю, ось вже двадцять років
Я опікуюсь Антіфолом, він
За весь цей час не бачив Сіракуз.
Мені здається, що літа і горе
Тобі потроху вистарили розум.

Входить абатиса з Антіфолом Сіракузьким і Дроміо Сіракузьким.

Абатиса Великий князю наш, ось чоловік,
Якому тут тяжку вчинили кривду.

Всі товпляться, щоб подивитись на нього.

Адріана Два мужі бачу я, коли мене
Не обдурили власні очі.

Князь Мабуть,
Один із них — твій муж, а другий —
То дух його; так само й ці обоє.
Котрий з них чоловік? Котрий з них дух?
Хто зможе розрізнити їх, панове?

Дроміо Сір. Я — Дроміо, звели йому забратись!

Дроміо Еф. Я — Дроміо, дозволь мені зостатись!

Антіфол Сір. Невже тебе я бачу, батьку мій?
Чи це твій привид?

Дроміо Сір. О старий мій пане!
Та хто ж це вас зв'язав?

Абатиса Хто б не зв'язав,
Я розв'яжу й визволенням його
Здобуду мужа. Егеоне сивий,
Скажи, чи ти той самий, що колись
Дружину мав Емілію, яка
Тобі родила двох синів-близняток?
Як ти той самий Егеон, скажи ж,
Скажи мерщій Емілії тій самій!

Егеон Коли це все не сон, то ти і справді
Емілія; як ти — вона, скажи
Й мені, де син, що плив з тобою разом
На тім фатальнім плоті?

Абатиса Нас усіх,—
Його, мене і Дромйо,— врятували
Чутливі мореплавці з Епідамна;
Але рибалки грубі із Коринфа
Догнали скоро їх і відібрали
В них Дроміо й мого малого сина,
Мене в епідамнян вони лишили.
Що з ними сталося, не знаю я:
Тоді знайшла собі притулок тут.

Князь Це стверджує ту розповідь, що ми
Ще ранком чули; ось два Антіфоли
Однакові, як на один копил;

А ось два Дроміо, на диво схожі.
Так, справді, це батьки оцих дітей,
Що випадок їх звів оце докупи.
Прибув ти із Корінфа, Антіфоле?

Антіфол Сір. Ні, герцогу, прибув я з Сіракуз.

Князь Стривай, стань збоку; я ніяк не можу
Вас розрізнити.

Антіфол Еф. Я сюди прибув
З Корінфа, мій володарю ласкавий.

Дроміо Еф. І я з ним теж.

Антіфол Еф. Привіз мене сюди завзятий воїн,
Ваш славний дядько, Менафонський князь.

Адріана А хто з вас двох обідав нині в мене?

Антіфол Сір. Я, прехороша пані.

Адріана Ви мій муж?

Антіфол Еф. Е, ні! Даруйте, я на це не згоден!

Антіфол Сір. І я також, хоч мужем називала
Мене вона; а чарівна ця панна,
Її сестра, іменувала братом.
(До Люціани)
Те, в чім я так вас запевняв тоді,
Надію маю довести на ділі,
Як це не сон, що бачу я і чую.

Анджело Ось, пане, той ланцюг, що я вам дав!

Антіфол Сір. Здається, пане. Я і не зрікаюсь.

Антіфол Еф. А ви за той ланцюг мене схопили!

Анджело Здається, пане. Я і не зрікаюсь.

Адріана Я вам послала гроші через Дромйо
На викуп, пане; він їх не приніс?

Дроміо Еф. О ні! Не через мене!

Антіфол Сір. Той гаманець дукатів я одержав:
Його приніс мені слуга мій, Дромйо.
Я бачу, кожному з нас попадався
Слуга не свій, а бра́тів; нас же двох
Теж плутали: він мною був, я — ним:
От з цього помилки всі і постали!

Антіфол Еф. За ці дукати викуплю я батька.

Князь Не треба, я йому життя дарую.

Куртизанка Прошу, мій діамант віддайте, пане!

Антіфол Еф. Візьміть його; велика дяка вам
За ваш смачний обід.

Абатиса Зробіть нам ласку,
Преславний князю наш, у монастир
Із нами разом завітайте; там
Докладно ми про наші всі пригоди
Розкажем вам, і всіх, що тут зійшлись,
Що в день цей від численних помилок
Страждали, просимо ми теж до гурту
І обіцяєм всіх задовольнити.
О, двадцять п'ять тяжких і довгих років,
Сини мої, промучилась я з вами,
І тільки зараз народила вас!
Ви, князю наш, ти, муже мій, і діти,
І ви, календарі їх з перших днів,
Ходім мерщій похрестини справляти:
Кінець журбі, тож нумо святкувати!

Князь Охоче буду кумом на хрестинах.

Князь, абатиса, Егеон, куртизанка, 2-й купець, Анджело та почет виходять.

Дроміо Сір. Чи збігати мені на корабель
По ваші речі, пане?

Антіфол Еф. По мої?
Які ж туди відніс ти речі, Дромйо?

Дроміо Сір. Ті речі, що були в «Кентаврі», пане.

Антіфол Сір. Це він мені говорить. Дромйо, я
Господар твій, ходімо з нами зараз;
Про речі ті подбаємо ми згодом;
Ну, брата ж обніми й потішся з ним!

Антіфол Сіракузький і Антіфол Ефеський, Адріана і Люціана виходять.

Дроміо Сір. В господаря твого живе красуня,—
Ох, та й гладка ж!.. Вона мене сьогодні
Ледь не засмажила під час обіду;
Тепер вона мені сестрою буде,—
Нівроку їй,— а не жоною, правда ж?

Дроміо Еф. Мені здається все, що ти не брат мій,
А дзеркало моє. Дивлюсь на тебе
І бачу, що вродливий я хлопчина!
Ходім і ми на свято подивитись.

Дроміо Сір. Прошу вас, пане, йти вперед, ви старший.

Дроміо Еф. Це ще питання: як його розв'яжем?

Дроміо Сір. Ми соломинку будемо тягти
За наше старшинство; тим часом ти
Іди вперед.

Дроміо Еф. О ні, хай краще так:
Ми разом народились, як близнята,
То й підем попідручки, як два брата...

Виходять.

ПРИБОРКАННЯ НОРОВЛИВОЇ

Переклав Юрій Лісняк

ДІЙОВІ ОСОБИ

У ВСТУПІ:

Крістофер Пройд,	лудильник.
Шинкарка	в сільському шинку.
Лорд.	
Лордів паж,	перевдягнений на даму.
Перший ловчий	при лорді.
Другий ловчий	
Перший слуга	
Другий слуга	
Третій слуга	
Перший актор	із трупи мандрівних акторів.
Другий актор	
Інші ловчі, слуги та актори.	
Прислуга	при пажі.

В «ПРИБОРКАННІ НОРОВЛИВОЇ»:

Баптіста Мінола,	заможний падуанець.
Катеріна,	Норовлива, старша дочка Баптісти.
Б'янка,	менша дочка Баптісти.
Гремйо,	багатий літній падуанець, жених Б'янки.
Гортензіо,	падуанець, жених Б'янки (згодом перебраний на Ліччо, вчителя музики).
Люченцо,	син Вінченцо з Пізи, закоханий у Б'янку (згодом перебраний на Камбйо, вчителя).
Траньйо,	слуга Люченцо (згодом перебраний на свого пана).
Бйонделло,	другий слуга Люченцо.
Вінченцо,	багатий пізанський купець, батько Люченцо.
Учитель	з Мантуї, згодом перебраний на Вінченцо з Пізи.
Петруччо,	веронець, жених Катеріни.

Грумйо,	слуга Петруччо.
Кертіс	слуги Петруччо в його заміському домі.
Пітер	
Натаніель	
Філіп	
Джозеф	
Ніколас	
Кравець	
Галантерейник.	
Удова,	що виходить за Гортензіо.
Пітер,	слуга Баптісти.
Інші слуги	Баптісти, Люченцо та Петруччо.

Місце дії — Падуя і заміський дім Петруччо.

СЦЕНА 1

Входять Пройд і шинкарка.

Пройд Будеш бита, їй же богу.

Шинкарка А ти будеш у колодках, шахраю.

Пройд Ах ти, стерво! Пройди не шахраї. Заглянь-но в літописи: ми прибули сюди ще з Річардом Завойовником. Отож paucas palabris *, не балакай багато, хай собі буде, як буде. І відчепися.

Шинкарка То ти заплатиш за ті чарки, що побив, чи ні?

Пройд Ні, не заплачу. Ані пенса. Іди, хай тобі святий Херонім, ляж у своє холодне ліжко та погрійся.
(Лягає долі)

Шинкарка Стривай, знайду на тебе раду. Покличу дозорчого.
(Виходить)

Пройд Клич хоч двох або й трьох дозорчих, я їм зумію дати відкоша. З місця не зрушусь, ані на палець. Хай собі приходить твій дозорчий, прошу дуже.
(Засинає)

Сурмлять роги. Входить лорд, що вертається з полювання; за ним його почет.

Лорд Ти, ловчий, добре гончаків доглянь:
Кинь кров Веселому — ач, морда в піні! —
А Хапуна із Дойдою спаруй.
Ти бачив, як мій Срібний слід узяв,
Уже холодний, біля живоплоту?
Його й за двадцять фунтів не віддам.

---

* Коротко кажучи *(перекруч. ісп.)*.

1-й ловчий Та ні, не гірший, пане, і Дзвінок:
Він теж залився над холодним слідом
І двічі нині відшукав його.
Повірте, це у вас найкращий пес.

Лорд Дурний! Якби Лунай прудкіший був,
За нього б дав я десятьох таких.
Ти нагодуй як слід їх та доглянь!
Бо взавтра полюватиму я знов.

1-й ловчий Вельможний пане, все зроблю.

Лорд

(побачивши Пройда)
Це що? Чи мрець, чи п'яний? Він живий?

2-й ловчий Ще, пане, дихає. Якби не був
Він підігрітий пивом, то йому б
Холодною постеля ця здалась.

Лорд Тварюка, бач, розлігся, мов свиня.
Який бридкий твій образ, люта смерте!
Ось жарт я з цим п'янюгою утну.
А що, якби перенести його
У свіжу постіль, пишно одягти,
Внизати пальці перснями й подать
Йому до ліжка пресмачний обід,
І щоб його збудили служники
В лівреях гарних,— то скажіть мені:
Чи не забуде злидень, хто він є?

1-й ловчий Авжеж забуде, пане, далебі!

2-й ловчий Прокинувшись, оторопіє він.

Лорд Подумає, що це приємний сон
Або пуста мана. Візьміть його,
Перенесіть в найкращий мій покій,
Повісьте всі сласні картини там,
Чуприну змийте у пахкій воді,
В кімнаті накуріте ялівцем,
Напоготові хай музики ждуть —
Тонами неземними ніжних струн
Його побавить, як проспиться він.
А заговорить — зразу підступіть
З низьким уклоном — і спитайте так:
«Що нам накаже наш вельможний пан?»
Один хай срібну миску піднесе,
Де плавають трояндні пелюстки,
Той — дзбан з водою, третій — рушника,

З словами: «Звольте руки остудить!»
Четвертий пишне вбрання хай подасть,
Спитавши, що він хоче надягти,
А ще котрийсь — розкаже про собак,
Про коней, а насамперед про те,
Як тужить пані, що слабує пан.
Втовчіть йому, що він безумним був,
А відповість, що марить він тепер,—
Запевніть ви, що обмар вже минув,
Що він — вельможний лорд. Ну, молодці,
Коли обачно все оце вдасте,
То кращої розваги й не знайти.

1-й ловчий Не бійтесь, пане, так ми все втнемо,
Так тонко розіграємо, що він
Повірить в теє лордство хоч-не-хоч.

Лорд Ну, в ліжко бережно його вкладіть,
А потім — буть напоготові всім.

Пройда виносять. Лунає сурма.

Йди, хлопче, подивися, хто це там.

Один слуга виходить.

Якийсь, напевне, подорожній пан
Спочить у мене в домі забажав.

Входить слуга.

Ну що? Хто там?

Слуга Актори мандрівні
Вам пропонують послуги свої.

Лорд Хай зайдуть.

Входять актори.

Прошу, хлопці, прошу в дім.

Актори Вельможний пане, дякуємо вам.

Лорд Ви хочете сьогодні грати тут?

1-й актор Як буде ваша ласка нас прийняти.

Лорд Та залюбки! Цього ось бачив я:
Синка орендаря колись він грав,
Що до панянки сватавсь. Я забув,

Як звуть тебе, одначе роль така
Тобі пасує, й грав чудово ти.

2-й актор Вельможний пане, то я Сото грав.

Лорд Так, так, і грав чудово, я кажу.
Ну що ж, з'явились дуже вчасно ви,
Бо хочу я тут жарт один утнуть,
І ви б могли мені допомогти.
Сьогодні буде в вас один глядач
Вельможний; та не певен я, чи ви
Спроможетесь потамувати сміх,
Побачивши, який чудний той пан.
Він у театрі зроду не бував,
І посмішка розсердила б його.

1-й актор Не бійтесь, пане, стримаємось ми,
Хоч би який химерник з нього був.

Лорд

(до слуги)
Ну, хлопче, заведи в їдальню їх
Та нагодуй вечерею як слід.
Що є в господі, все давай на стіл.

Слуга з акторами виходять.

І пажа розшукай — Бартолом'ю,
Нехай як даму приберуть його,
А потім до п'янюги відведуть.
Та звіть його з шанобою: «мадам»,—
А він, як хоче догодить мені,
Достойно й чемно хай себе поводить.
Адже він бачив, як шляхетні дами
Своїм мужам і годять, і коряться.
То хай же і п'яниці так він годить,
До нього лагідно й уклінно мовить:
«Скажіть мені, владарю мій, у чім
Дружина ваша може вам явить
Свою покору і свою любов?»
Обніме ніжно, поцілує палко,
І схилить голову йому на груди,
І сльози ллє, немовби дуже рада,
Що вичуняв її вельможний муж,
Хоч він себе уже сім років мав
За вбогого й гидкого жебрака.
А не по хлопцеві жіночий хист —
Присилувать себе до зливи сліз,—

На поміч цибулину треба взять
І до очей в серветці піднести,
То хоч-не-хоч, а потече сльоза.
Біжи й хутчіше це перекажи,
А що робити далі, дам я знати.

Слуга виходить.

Я знаю: паж зуміє добре вдать
Вельможну даму — й голос, і ходу,
І всі манери. Ох, кортить почути,
Як він п'янюгу «мужем» назове,
І сміх душитиме всіх слуг моїх,
Як слугувати будуть мужлаєві.
Піду туди — поради їм давати,—
І при мені, я думаю, вони
Той сміх здолають стримати в собі.
(Виходить)

СЦЕНА 2

На балкон над сценою виступають Пройд зі слугами — декотрі несуть убрання, глек із водою, миску для вмивання та інші речі — і лорд.

Пройд Заради бога, дзбан легкого пива.

1-й слуга А може, пане, доброго вина?

2-й слуга Не зволите варення скуштувати?

3-й слуга Котрий убір надінете сьогодні?

Пройд Я Крістофер Пройд, не називайте мене паном. Я зроду не пив вина, і не варення мені дайте, а вареного м'яса. Не питайте, котрий убір я хочу надягти сьогодні, бо в мене стільки сорочок, скільки й спин, стільки панчіх, скільки й ніг, та й черевиків не більше — ба ні, часом у мене більше ніг, ніж черевиків. А то ще, бува, з моїх черевиків пальці надвір визирають.

Лорд Хоч би вже зняв господь з вас цю ману!
Такий вельможний пан, значного роду,
Такий багатий, у такій пошані —
Й таким нікчемним духом одержимий!

Пройд Ви що, хочете звести мене з глузду? Хіба я не Крістофер Пройд, син старого Пройда з Бертон-Гіта, з роду роз-

носник, з науки гребінник, з нагоди ведмедник, а за нинішнім фахом — лудильник? Поспитайте Маріанну Гекіт, оту гладку вінкотську шинкарку, чи вона мене не знає! Коли не скаже, що я в неї випив доброго пива аж на чотирнадцять пенсів наборг, то назвіть мене брехуном, найпослідущим на весь християнський світ. Овва! Я ще не сказився! О, а це що?..

3-й слуга Оце ж від того й тужить ваша пані.

2-й слуга Оце ж тому сумує ваша челядь.

Лорд Тому минають родичі ваш дім:
Відстрашує їх ваше божевілля.
Вельможний пане, о, згадай, хто ти,
Верни з вигнання давній розум твій
І прожени огидну маячню.
Диви, як годять слуги всі тобі,
Стоять, наказу ждуть — лише кивни.
Ти хочеш музики? Ось — грає Аполлон.

Чути музику.

В клітках співають двадцять солов'їв.
Спочити хочеш? Постіль жде тебе
М'якіша й запашніша, ніж було
Семіраміди ложе пресласне.
Чи прогулятися? Посиплемо стежини.
Чи верхи їздить? Коні вже стоять,
І збруя в злоті, в перлах дорогих.
Чи полювати? Соколи твої
Від жайворонка вище залетять,
А гончаки такі вже заливні,
Що аж від хмар відіб'ється луна
Й земля, мов бубон, нею загуде.

1-й слуга Зайців цькувати? То твої хорти
Прудкі, як дужий олень чи як лань.

2-й слуга Картини любиш? Враз принесемо
Адоніса над бистрим ручаєм,
Кіпріду, що таїться в комиші,
І він під подихом її тремтить,
Немов під вітром осока тонка.

Лорд Покажем Іо, діву непорочну,
Як Зевс її заскочив і умкнув,—
Змальовано усе, немов живе.

3-й слуга Чи Дафну — як біжить через терни,
І ноги всі подряпані, в крові,

Заплаче сумно й Феб, узрівши те,—
Отак майстерно вдано сльози й кров.

Лорд Ти — лорд, і квит! Будь певен — ти є лорд!
Твоя жона — предивної краси,
Якої не знайти ніде сьогодні.

1-й слуга І поки сльози, що вона за вас,
Мій пане, пролила, тієї вроди
Ще не зв'ялили заздрісно, ніде
Їй рівної на світі не було.
Вона й тепер від жодної не гірша.

Пройд Я — лорд? І маю отаку жону?
Чи я не сню? Чи, може, досі снив?
Не сплю я! Чую, бачу, говорю,
Солодкий дух вдихаю і лежу
В м'якій постелі. Далебі, я лорд —
А не лудильник, не Крістофер Пройд.
Ну що ж, ведіть мою жону сюди —
Та дзбан легкого пива принесіть.

Лорд виходить.

2-й слуга
(підносячи миску)
Вельможний пане, звольте руки мить.
Які ж ми раді, що ваш ум вернувсь,
Що знов ви, пане, тямите себе!
Проснили ви п'ятнадцять довгих літ,
Коли й не спали — марили неначе.

Пройд П'ятнадцять літ! Нівроку, ну й поспав!
Невже промовчав я увесь цей час?

1-й слуга Та ні, мій пане, не мовчали ви,
Але слова у вас були пусті.
Хоч ви лежали на постелі тут,
І все казали — витурено вас,
І лаяли шинкарку, і її
Заскаржити погрожували в суд,
Що пиво вам у кухлі подавала,
А треба — в запечатаних пляшках.
І Сесі Гекіт кликали не раз.

Пройд Еге ж, так зветься наймичка в шинку.

3-й слуга Яка там наймичка! Який шинок!
І люди ті, що згадували ви,—
Як Стівен Слай, старий Джон Непс із Гріса,

І Пітер Терф, і Генрі Пімпернел,
І ще душ двадцять отаких,— ніхто
Ніколи їх не бачив і не знав.

Пройд Ну, слава ж богу, що одужав я!

Усі Амінь!

Входять паж, перевдягнений на даму, слуги і лорд, що несе кухоль пива.

Пройд
(бере пиво)
Ну, дякую. Не пропаде за мною.

Паж Як почувається мій любий пан?

Пройд О, далебі, так, як пиріг у маслі.
А де моя дружина?

Паж Я тут, мій пане. Що ви звелите?

Пройд Чого ж не кличеш мужем ти мене?
Для слуг я — пан, для тебе — чоловік.

Паж І чоловік, і пан, і пан, і муж,
А я для вас — покірлива жона.

Пройд Та знаю. Як же звать мені тебе?

Лорд Мадам.

Пройд Мадам Аліса чи мадам Дженет?

Лорд Мадам, і все. Так лорди звуть дружин.

Пройд Мадам дружино, кажуть ось вони,
Що я проснив п'ятнадцять літ підряд.

Паж Авжеж. Мені здались вони за тридцять,
Відлученій від ложа від твого.

Пройд Це довго. Слуги, нас лишіть самих.

Лорд і слуги виходять.

Ну, роздягайся та ходи сюди.

Паж Мій любий пане, дуже вас прошу:
Ще потерпіть ніч-дві, а чи бодай
До вечора. Бо ваші лікарі,
Щоб неміч не вернулася до вас,
Суворо приписали уникати
Мені обіймів ваших до пори.
Отак-то справа, пане мій, стоїть.

Пройд Е, потерпіть! Тут так кортить, що годі дочекатись вечора. Але ж і в маячню знов запасти не хочеться, тож почекаю всупереч плоті й крові.

Входить лорд як посланець.

Лорд Актори ваші, пане мій, почувши,
Що ви одужали, прийшли сюди
Веселу вам комедію зіграти,
Бо й ваші лікарі такої думки,
Що кров у вас загусла від журби,
А смуток живить ваше божевілля.
Тому вони гадають, що для вас
Корисно гарну п'єсу подивитись:
Це вас настроїть на веселий лад,
Розвіє тугу і життя подовжить.

Пройд Що ж, подивлюся. Нехай зіграють. А це не та кумедія, що на різдво виставляють чи коли ото витівають усякі штуки та через голову перекидаються?

Паж Ні, мій любий пане, це діло цікавіше.

Пройд Діло? Цебто якась робота?

Паж Та ні, це така собі історія.

Пройд Ну гаразд, побачимо. Йдіть сюди, мадам дружино, сядьте біля мене, і хай собі буде, як буде. Молодість не вертається.

Сідають.

ДІЯ ПЕРША

СЦЕНА 1

Сурми. На сцену виходять Люченцо і його слуга Траньйо.

Люченцо Так, Траньйо. Із великої охоти
Побачить Падую, наук колиску,
Приїхав я в Ломбардію родючу —
Квітучий сад Італії всієї.
Погодився на це мій любий тато,
Благословив мене і дав тебе —
Надійного і вірного слугу.

Спочиньмо ж трохи, а тоді берімось
Освіту набувати і ученість.
Уславилось шановними людьми
Те місто, Піза, де вродився я
І батько мій, відомий добре в світі
Купець Вінченцо з роду Бентівольїв.
Тепер мені, як синові його,
В Флоренції здобувши виховання,
Годиться вчинками надію справдить,
Що доброчесність увінча багатство.
Отож, мій Траньйо, я почну вивчати
Із філософії частини ті,
Котрі навчають, як нажить чесноту
Та як чеснотою здобути щастя.
А ти що скажеш? Я ж прибув із Пізи
Сюди до Падуї, немов калюжу
Мілку лишив і кинувся у море,
Щоб спрагу до кінця угамувать.

Траньйо Mi pardonato *, мій ласкавий пане,
Я думаю достоту так, як ви,
І тішуся, що ви постановили
Пить філософії солодкий сік.
Та, милий пане, люблячи науку
Чесноти і звичаю, все ж не будьмо
Як стоїки чи стояки дубові:
Не тільки Арістотеля шануймо,
Овідія не зневажаймо теж.
Хай логіка вам в товаристві служить,
Риторика — у повсякденній мові,
Хай музика й поезія вас тішать,
За математику тоді беріться
Й за метафізику, коли є смак,
Бо без утіхи й користі нема.
Вивчайте ж те, що більше надить вас.

Люченцо Спасибі, Траньйо,— слушно радиш ти.
Якби сюди Бйонделло вже прибув,
То зразу б ми до діла узялись
І найняли житло, де можна друзів
Приймать, яких ми тут заведемо.

Входять Баптіста з двома дочками — Катеріною і Б'янкою, химерний стариган Гремйо і Гортензіо, жених Б'янки.

Але стривай: це що за люди йдуть?

---

* Пробачте мені (*іт.*).

Траньйо То місто нас вітає, пане мій.

Люченцо і Траньйо стають осторонь.

Баптіста Не докучайте більш мені, панове,
Бо твердо я собі постановив
Не віддавати меншої дочки,
Допоки старшій мужа не знайду.
Обох я вас і знаю, і люблю.
Коли котрий з вас любить Катеріну,
То може сватати її та й брати.

Гремйо Волів би драти. Надто вже шорстка.
Гортензіо, ви хочете женитись?

Катеріна
(до Баптісти)
Панотче, та невже ж це ваша воля —
Мене їм накидать, немов продажну?

Гортензіо Овва, продажну! Лиш купця не буде,
Аж поки лагіднішою не станеш.

Катеріна Цього вам, пане, нічого боятись:
Душа моя таких не прагне змін.
А хоч би й так, то будьте певні: я
Чуприну б вашу дрюком розчесала
Й під блазня пику вам розмалювала.

Гортензіо Хай бог боронить від таких чортяк!

Гремйо Хай бог боронить і мене.

Траньйо
(вбік, до Люченцо)
Ну, бачу, тут надивимося дива:
Скажена панна ця чи норовлива.

Люченцо
(вбік, до Траньйо)
Зате вже друга, та, котра мовчить,
Чеснот дівочих хоч яку навчить!
Нум тихо!

Траньйо
(вбік, до Люченцо)
Правда, пане, надивляйтесь.

Баптіста Панове, знайте: в мене слово з ділом
Не розминеться. Б'янко, йди додому,
Та не журись, моя дитино мила,
Бо я тебе люблю, як і любив.

Катеріна Мазухо татова! Потри лиш очі
Та й зареви, хоча нема причини.

Б'янка Потішся, сестро, прикрістю моєю.
Панотче, вашій волі я корюсь.
Мене розважать музика й книжки:
На самоті читати буду й грати.

Люченцо
(вбік)
Ти чуєш, Траньйо? Це ж Мінерви мова.

Гортензіо Такий суворий ви, синьйор Баптісто?
Як жаль, що з наших щирих почуттів
Для Б'янки вийшла прикрість.

Гремйо Та невже
У клітку ви посадите її,
Мов сокола, через оцю змію
І Б'янка за її лихий язик
Нестиме кару?

Баптіста Буде так, панове,
Як я сказав. Іди додому, Б'янко.

Б'янка виходить.

А знаючи, як до вподоби їй
Поезія, і музика, і співи,
Візьму я в дім умілих вчителів
Її навчати. Може, вам, Гортензіо,
Чи вам, синьйоре Гремйо, хтось відомий
З таких людей? Пошліть його до мене.
Людину вправну я прийму ласкаво,
Не поскуплюся для своїх дочок,
Для виховання їх. Бувайте ж, друзі.
Ти, Катеріно, можеш тут лишитись,
Я дещо маю Б'янці ще сказати.
(Виходить)

Катеріна Гадаю, можна і мені піти?
Чи вже за розкладом я маю жить,
Немов сама не знаю, що й коли?
Ет!
(Виходить)

Гремйо Ну й іди — хоч і к дідьчій матері, бо ти така люба та мила, що тебе ніхто тут не затримуватиме. Овва! Не така вже сила в коханні, Гортензіо, щоб воно нам не дозволило бути добрими товаришами в нещасті й достойно витерпіти цей піст. Ми обидва вхопили шилом патоки. Прощавайте ж. Але я з

любові до моєї чарівної Б'янки спробую знайти вчителя, щоб навчав її того, що їй до серця, і пошлю його до Баптісти.

Гортензіо І я зроблю те саме. Та якщо ваша ласка, ще слівце. Хоч сама природа нашого суперництва не дозволяла відвертої розмови, але тепер, поміркувавши, я збагнув: щоб знов дістати доступ до нашої богині й стати щасливими суперниками в коханні до Б'янки, нам треба залагодити одну річ.

Гремйо Яку ж, коли ваша ласка?

Гортензіо Дуже просту, добродію: знайти чоловіка її сестрі.

Гремйо Чоловіка? Дідька лисого!

Гортензіо А я кажу — чоловіка.

Гремйо А я кажу — дідька! Невже ти, Гортензіо, гадаєш, що як її батько великий багатій, то знайдеться такий йолоп, що візьме за себе оту зміюку?

Гортензіо Пхе, Гремйо! Хоч ні вам, ні мені не стало б терпцю витримувати її безнастанне гиркання, та коли як слід пошукати, то знайдуться на світі й такі зухи, що візьмуть її з усіма вадами, аби лиш за нею дали досить грошей.

Гремйо Не знаю. Я б волів, щоб мене за той посаг щоранку шмагали на ринку, ніж із такою жити.

Гортензіо Воно, звісно, правда: чи в камінь головою, чи каменем у голову. Та коли вже Баптістина умова зробила нас товаришами, то зоставаймось ними, поки, напитавши старшій дочці чоловіка, дамо меншій волю для заміжжя, а тоді знову — хто кого. Мила Б'янка! Щасливий той буде, котрий її здобуде! Хто перший добіжить, тому з нею й жить. А ви як скажете, синьйоре Гремйо?

Гремйо Я згоден з вами, і я залюбки подарував би найкращого в Падуї коня тому, хто б згодився посватати Катеріну, аби лише поквапився, та швидше її взяв, і в шлюбне ліжко вклав, і з дому геть забрав. Ходімо.

Гремйо й Гортензіо виходять.

Траньйо Скажіть, мій пане, чи можлива річ,
Щоб так кохання захопило вмить?

Люченцо Ох, Траньйо, поки на собі не взнав,
Що правда це, не йняв я віри й сам.
Вона ж неначе квітка, та, що зветься
«Люби-мене»,— ну, от я й полюбив.
Тепер тобі по правді признаюсь —
Ти в мене відданий і щирий друг,
Як Анна у цариці Карфагена:

Я млію, Траньйо, я палаю, в'яну,
Я згину, як не матиму її.
Порадь же, Траньйо,— ти, я знаю, можеш,
І поможи — бо ти, я знаю, хочеш.

Траньйо Мій пане, ганить вас тепер не час,
Кохання лайкою не проженеш.
Як сталось так, лишається одно:
Redime te captum, quam queas minimo.*

Люченцо Спасибі, хлопче. Славно ти почав,
Кажи ж і далі, потішай мене.
Твоя порада, бачу, не дурна.

Траньйо Ви не спускали з дівчини очей,
Тож, мабуть, не розчули усього.

Люченцо О так, я тільки й бачив те лице.
Яка краса! Колись була така
Хіба лиш Агенорова дочка:
Сам Зевс схилився до її колін,
Коли на крітський берег вийшов він.

Траньйо І більш нічого? Й вам не впало в очі,
Як розходилась тут її сестра?
Так лаялась, що аж лящало в вухах.

Люченцо Я бачив лиш губів коралі й чув
Лиш пахощі від подихів її.
Усе було в ній любе та святе.

Траньйо Ні, треба конче цей дурман розвіять.
Прокиньтесь, пане. Любите її —
То треба думать, як її здобути.
Сестра її така сварлива й клята,
Що батько заміж випхати її
Жадає, а тому кохану вашу,
Мов соколицю в клітці, він замкнув,
Щоб їй не докучали женихи.

Люченцо Який же він жорстокий батько, Траньйо!
Та ти казав — він нібито шукає
Учителів для неї дуже вмілих?

Траньйо Так, я казав — і вже придумав, пане!

Люченцо Я, Траньйо, теж.

Траньйо І я ладен закластись,
Що в нас обох одна й та сама думка.

---

* Викупися з полону якнайдешевше *(лат.)*.

Люченцо Кажи свою.

Траньйо Ви будете учитель
І найметеся дівчину навчать.
Оце ваш задум.

Люченцо Так. Чи вдасться він?

Траньйо Не вдасться, бо тоді хто ж буде вами?
Хто буде жити в Падуї за сина
Вінченцо з Пізи, і держати дім,
І вчитися, і друзів пригощати,
І земляків навідувать своїх?

Люченцо Ну, basta, годі. Я вже все збагнув.
Адже нас тут іще ніхто не знає
Й не зможе розрізнити, хто з нас пан,
А хто слуга. Тому зробімо так:
Ти, Траньйо, будеш паном замість мене,
І дім держатимеш, і слуг, мов я,
А я зроблюсь кимсь іншим: флорентійцем,
Чи неаполітанцем, чи пізанцем
Простого роду. Не барімось, Траньйо,
Перевдягаймось. Ось мій капелюх
І плащ. Бйонделло буде твій слуга,
Та спершу треба вмовити його,
Щоб він мовчав.

Траньйо Так, ваша правда, треба.

Міняються одягом.

Коли у вас таке бажання, пане,
А я в усьому вам коритись маю,
Бо тато ваш, прощаючись, велів:
«Слугуй же вірно синові». (Щоправда,
Він, мабуть, інше на увазі мав),—
То що ж, нехай побуду я Люченцо,
Бо дуже я люблю того Люченцо.

Люченцо Побудь, бо той Люченцо закохався,
А я рабом побуду, щоб скорить
Ту дівчину, чиє лице зненацька
Мій зір вразило й узяло в полон.

Входить Бйонделло.

А, ось він! Де це ти, поганцю, був?

Бйонделло Де я був? Ні, ви скажіть, де це ви були! Хазяїне, чи мій товариш Траньйо вкрав ваше убрання, чи ви вкрали його

вбрання, а чи ви один одного обікрали? Скажіть, будьте ласкаві, в чому річ?

Люченцо Іди сюди. Не час тепер для жартів,
Отож поводься, як годиться, й слухай.
Ось Траньйо, щоб мене порятувать,
Одежею зі мною помінявся,
Бо я, сюди прибувши, посварився
Тут із одним і вбив його в двобої.
Тепер слугуй йому, немов мені,
А я світ за очі тікати мушу.
Ти зрозумів?

Бйонделло Я, пане? Ані крихти.

Люченцо Забудь, що Траньйо звуть його. Ти чуєш?
Тепер Люченцо він.

Бйонделло Ото щасливий!
Якби й мені таке добро припало!

Траньйо Ну, а я б собі, їй-богу, ще одного побажав:
Щоб Люченцо таки справді Баптістину меншу взяв.
Та гляди — не ради мене, для хазяїна твого
Обережний будь на людях і слівцем не зрадь його.
Як зі мною наодинці — мене Траньйо називай,
Між людьми десь — я Люченцо, твій хазяїн, пам'ятай!

Люченцо Ходімо, Траньйо.
Іще одне зробити маєш ти:
До неї теж посвататись. Навіщо?
Будь певен: так потрібно, й не розпитуй.

Виходять.

Глядачі на балконі розмовляють.

Лорд Мій пане, ви куняєте? Вам нудно?

Пройд

(пробуркавшись)
Та ні, їй-богу, я дивлюся. Ловка вистава, нічого не скажеш. А довго ще вона йтиме?

Паж Тільки почалась, мій пане.

Пройд Штукенція на славу, мадамо жінко, тільки вже скоріше б кінчалась!

Дивляться далі.

СЦЕНА 2

Входять Петруччо і його слуга Грумйо.

Петруччо З Верони я до Падуї приїхав
Провідати своїх тутешніх друзів.
А найлюбіший з них і найвірніший —
Гортензіо. Це дім його, здається.
Ану-бо, стукни, Грумйо. Стукни, чуєш?

Грумйо Стукнути, пане? Кого це я маю стукнути? Хто тут знедоважив вашу милість?

Петруччо Гей, лобуряко, я кажу — стукни мені тут як слід.

Грумйо Стукнути вас тут, пане? Та хто ж я такий, щоб вас тут, пане, стукати!

Петруччо Байстрюче, стукни, я кажу тобі,
А то по лобі схопиш, далебі!

Грумйо Я бачу, вам побитися кортить!
Я стукну — і мені ж за це влетить.

Петруччо То стукнеш ти чи ні?
Не хочеш стукнути — то я скубну,
Тоді ти заспіваєш так, що ну!
(Скубе його за вуха)

Грумйо Рятуйте, панове! Мій хазяїн сказився!

Петруччо Отож стукай, коли тобі звелено, поганцю!

Входить Гортензіо.

Гортензіо Ти диви, що це тут робиться? Мій давній приятель Грумйо і мій щирий друг Петруччо! Як ви ся маєте там, у Вероні?

Петруччо Синьйоре, ви прийшли розборонити нас?
Con tutto il cuore ben trovato.* Саме час.

Гортензіо Alla nostra casa ben venuto,
Molto honorato signor mio Petruchio.**
Встань, Грумйо, зараз вас я помирю.

Грумйо Ет, що мені з вашої латини! Ну скажіть самі, добродію, чи це не законна причина для мене покинути службу

* Від усього серця можу сказати: це дуже доречно *(іт.)*.
** Ласкаво просимо в нашу господу, вельмишановний наш синьйоре Петруччо *(іт.)*.

в нього? Він мені наказував, щоб я отут стукнув його як слід. Подумайте: чи то годиться слузі так поводитися з хазяїном, хай навіть, як я бачу, в нього в голові перебір — не двадцять одно очко, а двадцять два?

Ну, стукну я, раз так йому кортить,
А потім — чи не Грумйо ж і влетить?

Петруччо Безмозкий пень! Гортензіо, мій друже,
Таж я сказав йому, щоб він постукав
До тебе в браму! Ну, а він — нізащо!

Грумйо У браму? О господи! Чи ж ви не сказали достоту оцими словами: «Стукни мене отут, та стукни як слід!» А тепер балакаєте про якусь браму...

Петруччо Йди геть або мовчи — добром кажу!

Гортензіо Петруччо, цить! За Грумйо я ручусь.
Яка-бо прикра сталася незгода
У тебе з давнім, відданим слугою!
Але скажи, який щасливий вітер
Заніс тебе до Падуї з Верони?

Петруччо Той вітер, що жене всіх юнаків
Шукати щастя по світах, не вдома,
Бо там багатий досвід не росте.
Коротше, друже мій, діла такі:
Антоніо, мій батько, відійшов
У кращий світ, і я подався в мандри,
Щоб одружитись і на тім розжитись.
Гаман мій повний, дома теж достаток,
Отож і рушив я побачить світа.

Гортензіо Дозволь, я говоритиму відверто,
Хоча навряд чи заслужу подяки:
Тут є одна відданиця багата,
Ще й дуже, тільки норовлива й клята.
Та ні, своєму щирому друзяці
Не зичу я цю відьму за дружину.

Петруччо Синьйоре, поміж друзями такими,
Як ми, дві слові досить. Тож коли
Ти знаєш дівчину, багату вельми,
Яка б мені годилась за дружину
(Адже для мене музика весільна —
То брязкіт грошей), то нехай вона
Бридка, немов Флоренціева любка,
Стара, немов Сивіла, норовлива
І клята, як Сократова Ксантіппа,

Чи й гірша, це мене не відстрашить
І не притлумить у мені жадання.
Її жадаю я, хоч би вона
Була немов Ядранське море в бурю.
Шукаю жінку в Падуї багату
І щастя іншого не хочу знати.

Грумйо От бачте, добродію, він вам каже відверто, щó в нього на думці. Йому аби досить грошей, то він вам одружиться хоч би й з лялькою, чи з олов'яною фігуркою, чи з беззубою старою відьмою, хай навіть у неї хвороб за п'ятдесят дві шкапи. Йому всяка годиться, аби з грішми.

Гортензіо Ну що ж, Петруччо, вже коли зайшла
Така в нас мова, слухай до кінця
Те, що почав я в жарт. Я б міг тобі
Знайти дружину — молоду, вродливу,
Й багату вельми, й виховану добре,
Так, як годиться благородній панні.
Одна у неї вада, та зате
Велика, страх велика, бо вона
Без міри норовлива, клята, зла,
І сам би я, хоч був би злидарем,
За гору золота б її не взяв.

Петруччо Пусте. Іще не знаєш ти, яка
Є сила в золоті. Скажи мені,
Як батька звуть, і все; я враз почну
За нею упадать, хоч би гриміла
Вона, як грім у горобину ніч.

Гортензіо Баптістою Мінолою зовуть
Його. Він гречний і достойний пан.
Та Катеріна — так зовуть дочку —
Всій Падуї відома як яга.

Петруччо Про батька я чував, та й він також
Мого небіжчика татуся знав.
Гортензіо, я не засну, аж доки
Дочки тієї врешті не побачу.
Отож даруй, що зараз я тебе
Покину і мерщій піду туди —
Коли ж ти хочеш, то ходім удвох.

Грумйо Прошу вас, добродію, нехай він іде, поки в такому гуморі. Їй же богу, коли б вона знала його так, як я, то збагнула б, що лайкою з ним багато не втнеш. Ну, узве там його разів з десяток пройдисвітом чи хамлом. Велике діло. От він як почне, то лаятиметься й поміж куплю-ментами. А хай-но вона спробує

огризнутись — він її такими словами вгризне, що їй з тої гризоти білий світ ув очах потемніє. Ви його ще не знаєте!

Гортензіо Стривай, Петруччо, я піду з тобою —
Баптіста-бо заховує ревниво
Мій скарб великий, донечку молодшу,
Чарівну Б'янку: він її тримає
Подалі від зальотників настирних —
Від мене і суперників моїх.
Вважає він за неможливу річ,
Щоб хтось посватав старшу — через вади,
Які тобі я щойно змалював.
Отож Баптіста й вирішив до Б'янки
Не допускать нікого й близько, поки
Не вийде заміж Катеріна Клята.

Грумйо Як? Катеріна? Клята?
Не заздрять, десь, цій прикладці дівчата.

Гортензіо Отож, Петруччо, будь такий ласкавий,
Введи мене, перебраного скромно,
У дім Баптісти, ніби я учитель —
Навчати Б'янку музики. Тоді
Хоч завдяки цій хитрості я зможу
Потиху залицятися до Б'янки
І в серце закрадатися до неї.

Грумйо От спритні паничі! Ти диви, як молоді змовляються між собою, щоб убрати в шори старого!

Входить Гремйо й Люченцо, переодягнений на вчителя Камбйо.

Хазяїне, хазяїне, огляньтеся: хто це йде?

Гортензіо Тихіше, Грумйо. Це суперник мій.
Петруччо, відійдімо трохи вбік.

Грумйо Нівроку, молоденький! Ну й джигун!

Відходять убік.

Гремйо Ну, добре. Список переглянув я.
Стривайте, ще оправить їх віддам.
Все про кохання, бачу, ці книжки!
Ніяких більше не читайте їй.
Ви зрозуміли? Хоч і не скупий
Синьйор Баптіста, я вам ще додам.
Візьміть свій список, а книжки оці
Звелю я напахати — адже та,
До кого ви понесете їх зараз,

Ще запашніша, ніж самий бальзам.
А що ви будете читати їй?

Люченцо Що б не читав, усе на користь вам.
Мій добродійнику, о, будьте певні,
Немов самі ви будете при нас,
І, може, навіть кращими словами,
Ніж ви дібрали б, якщо ви не вчений.

Гремйо О, вченість, що то за чудова річ!

Грумйо
(вбік)
О господи, який же з нього бевзь!

Петруччо
(вбік)
Цить, хлопче!

Гортензіо
(вбік)
Цить, Грумйо.
(Виходить наперед)
Добрий день, синьйоре Гремйо.

Гремйо Вітаю вас, Гортензіо, мій друже.
Ви знаєте, куди я? До Баптісти.
Я ж обіцяв докладно розпитать
Щодо того учителя для Б'янки,
І ось, на щастя, зразу налетів
На славного цього молодика:
Учений, чемний, саме раз для неї,
Очитаний у віршах, у книжках —
Хороших тільки, я ручуся вам.

Гортензіо Гаразд: а я ось приятеля стрів,
Що обіцяє другого знайти —
Умілого музику, щоб навчав
Прекрасну Б'янку, нашу даму серця.
Тож я від вас нітрохи не відстав
В служінні тій, котру люблю так палко.

Гремйо Це я люблю — і ділом доведу.

Грумйо
(вбік)
Не стільки ділом, скільки гаманом.

Гортензіо Не час нам виголошувать любов.
Як ви до мене, Гремйо, з щирим словом,
То й я скажу вам добру новину.
Оцей ось пан — ми стрілись випадково,—

Коли заплатимо йому не скупо,
Посватать ладен Кляту Катеріну
І взять її, як буде добрий посаг.

Гремйо Що ж, добре, хай щастить. А ви йому
Розповіли, які у неї вади?

Петруччо Я чув — вона уїдлива й сварлива.
Коли це все, то невелике лихо.

Гремйо Ах так, мій друже? Звідки ж родом ви?

Петруччо З Верони я. Антоніо, мій батько,
Помер, але добро моє живе
І жде мене щасливий довгий вік.

Гремйо З такою жінкою? Не йметься віри.
Та як охоту маєте, то що ж —
В усьому вам я радо поможу.
Але чи ви посватаєте справді
Цю кішку дику?

Петруччо Щоб я так живий був!

Грумйо Чи він її посватає? Ще й як!

Петруччо А нащо ж я тоді сюди приїхав?
Невже мене жіночий крик злякає?
Чи я не чув, як рикають леви?
Чи я не чув, як море в люту бурю
Реве, немов бугай скажений, в піні?
Чи я не чув, як на війні гармати
Або громи у хмарах гуркотять?
Чи я в бою не чув гучних команд,
Іржання коней, сурем бойових?
А ви мене жіночим язиком
Страхаєте, хоча тріщить гучніше
Каштан в огні сільського коминка.
Я не дитя, аби лякатись хохи!

Грумйо Е, він не з тих!

Гремйо Гортензіо, кажу вам,
Що цей добродій вчасно нагодився,
Як видно, і собі, і нам на щастя.

Гортензіо А я уже пообіцяв, що ми
Оплатим кошти сватання йому.

Гремйо Хай висвата — оплатимо як слід.

Грумйо Щоб я так певен був за свій обід!

Входить Траньйо, чепурно вбраний як Люченцо, і Бйонделло.

Траньйо Добридень. Чи дозволите спитати,
Кудою тут найближче нам дійти
До дому, де живе синьйор Мінола.

Бйонделло Це той, в котрого гарні дві дочки?

Траньйо Той, той, Бйонделло.

Гремйо Вам, може, також свататись приспіло?

Траньйо Хай так, та вам яке до того діло?

Петруччо Надіюсь, не сварливу ви обрали?

Траньйо Сварливих не люблю. Ходім, Бйонделло, далі.

Люченцо *(вбік)*
Ну, браво.

Гортензіо Ні, заждіть: іще скажіть мені,
Ту панну сватать ви збираєтесь чи ні?

Траньйо А як збираюся, то що у тім лихого?

Гремйо Коли ви звідси вмить заберетесь — нічого.

Траньйо Чи вже по вулицях не вільно всім ходити?

Гремйо Та вільно, лиш її не вільно вам любити.

Траньйо Чому?

Гремйо Як вам охота дуже знати? —
Бо зволив Гремйо вже її собі обрати.

Гортензіо Бо вже Гортензіо її бажає мати.

Траньйо Панове, ви ж порядні люди, так?
То звольте мирно вислухать мене.
Синьйор Баптіста — благородний пан,
Йому відомий трохи батько мій.
Якби його дочка була ще краща
І мала навіть більше женихів,
Я б і тоді посватався до неї.
Згадайте: Леди красної дочка
Їх мала цілу тисячу; чого ж
Не може бути в Б'янки ще один?
І буде! Так, Люченцо буде ним,
Хоч став би сам Паріс суперником моїм.

Гремйо О, цей панич всіх нас переговорить.

Люченцо Хай, пане, виривається вперед!
Я знаю: він далеко не доскаче.

Петруччо Гортензіо, пощо всі ці слова?

Гортензіо Дозвольте, пане, навпростець спитати:
Ви бачили Баптістину дочку?

Траньйо Ні, пане, тільки чув — їх дві у нього.
Одна лайливим язиком відома,
А друга, менша,— скромністю й красою.

Петруччо Та перша — то моя; вам зась до неї.

Гремйо Так, цю роботу ви лишіть Гераклу,
Дванадцять подвигів вона затьмарить.

Петруччо Добродію, послухайте мене:
Ту меншу, що на неї заздрі ви,
Від женихів хова суворий батько,
І не віддасть її він ні за кого,
Аж поки старшу не засвата хтось.
Тоді і меншій черга, не раніш.

Траньйо Ну що ж, як ви, мій пане, та людина,
Що нам усім поможе — і мені,—
Зламавши кригу тим, що візьме старшу
І волю меншій дасть, котрої ми
Всі домагаємось, то той, котрому
Вона дістанеться, віддячить вам.

Гортензіо Ви, пане, добре мовите і все
Збагнули. Як і ви за жениха
Себе вважаєте, то й ви повинні
Цього добродія нагородити:
Ми ж перед ним однаково в боргу.

Траньйо Я, пане, не скупий — на знак цього
Запрошую відзначити цей день.
І випити за нашу красну панну,
Мов адвокати, що в суді воюють,
А опісля їдять і п'ють, як друзі.

Грумйо і Бйонделло Чудова думка! Тож ходімо всі.

Гортензіо Так, думка справді добра, тож ходім.
Петруччо — ти мій гість. Прошу у дім.

Виходять.

СЦЕНА 1

Входять Катеріна і Б'янка; у Б'янки зв'язані руки.

Б'янка Сестрице, ти не кривдь мене й себе,
В рабиню обертаючи мене.
Мені це прикрість. Що ж до цих оздоб,
То руки розв'яжи мені, і я
Із себе поскидаю все сама
Аж до сорочки. Тільки накажи;
Бо знаю — старших слухатися слід.

Катеріна Скажи мені, котрого з женихів
Ти любиш дужче. Тільки без брехні!

Б'янка Повір, сестрице: із чоловіків
Нікого ще не вирізняла я,
Щоб до вподоби був мені найбільш.

Катеріна Ох, не бреши. Гортензіо, еге ж?

Б'янка Коли тобі до серця він, клянусь:
Благатиму, щоб він узяв тебе.

Катеріна О, значить, ти обрала багача —
За Гремйо хочеш у розкошах жить?

Б'янка Це через нього заздриш ти мені?
Та ні, жартуєш: бачу я тепер,
Що тільки жартувала ти весь час.
Прошу, сестрице: руки розв'яжи.

Катеріна
(б'є її)
Як жарти це, прийми іще один.

Входить Баптіста.

Баптіста Це що за неподобство, панно, га?
Іди до мене, Б'янко. Ну, не плач.
(Розв'язує її)
Іди гаптуй, а з нею не заводься.
(До Катеріни)
Май сором, чуєш, бісова душа!
За що ти кривдиш так її? Вона ж
Ніколи не покривдила тебе!

Катеріна Вона мене дратує, бо мовчить.
(Біжить за Б'янкою)

Баптіста Що? На очах у мене? Б'янко, йди.

Б'янка виходить.

Катеріна То вже й цього мені не вільно? Бачу,
Вона ваш скарб, їй мужа треба дати,
Я ж муситиму танцювати боса
У неї на весіллі — і померти
В старих дівках. Не говоріть до мене.
Ось сяду й буду плакати, аж поки
Помститися нагоди не знайду.
(Виходить)

Баптіста Чи знав хто в світі клопіт отакий?
Та хто це йде сюди?

Входять Гремйо, з ним Люченцо в простому вбранні, як учитель Камбйо; Петруччо, Гортензіо, перебраний на Ліччо, вчителя музики; і Траньйо в подобі Люченцо зі своїм слугою Бйонделло, що несе лютню й книжки.

Гремйо Доброго ранку, сусідо Баптісто.

Баптіста Доброго ранку, сусідо Гремйо. Хай вас бог благословить, панове.

Петруччо І вас, добродію. Скажіть, будь ласка:
Є в вас дочка, на ймення Катеріна?
Вродлива й доброчесна надзвичайно?

Баптіста Я маю доньку Катеріну, пане.

Гремйо Не кваптесь так, а повагом робіть.

Петруччо Синьйоре Гремйо, ви не заважайте.
Добродію, я дворянин з Верони.
Прочувши про красу велику, розум,
Доброзвичайність і дівочу скромність,
Ласкаву вдачу вашої дочки,
Наважився оце до вас приїхать,
Щоб пересвідчитись на власні очі,
Чи правда те, що я так часто чув.
А щоб прийти не з голими руками,
Привів до вас цього ось чоловіка,
(відрекомендовує Гортензіо)
Зугарного до музики й рахунків,
Щоб вашу доньку цих мистецтв навчав,
Які, я знаю, вже їй не чужі.
Прийміть його, а ні — то я ображусь.
Він мантуанець, Ліччо на ім'я.

Баптіста Ласкаво прошу, пане, вас обох.
Та знаю я: не буде Катеріна
До мислі вам, на превеликий жаль.

Петруччо Не хочете ви з нею розлучатись,
А може, я не до вподоби вам.

Баптіста Та ні, мій пане, я кажу по правді.
А звідки ви? І як вас величають?

Петруччо Петруччо звуть мене, я син Антоньйо,
Відомого по всій країні нашій.

Баптіста Я знав його і дуже радий вам.

Гремйо Даруйте, що впадаю вам у річ,
Петруччо, але дайте й нам, мізерним,
Сказати слово — і не пхайтесь так.

Петруччо Синьйоре, та мені ж кортить притьмом женитись.

Гремйо Я бачу, та глядіть, щоб потім не журитись.
(До Баптісти)
Сусідо, я певен, що цей дарунок вас дуже потішить. Аби із свого боку виявити таку саму приязнь, як та, що її я вам завдячую більше, ніж будь-хто, припоручаю вам оцього вченого молодика,
(відрекомендовує Люченцо)
що довго навчався в Реймсі й обізнаний у грецькій, латинській та інших мовах, не згірш ніж той у музиці та рахунках. Звуть його Камбйо. Прошу вас, прийміть його на службу.

Баптіста Тисячу разів дякую, синьйоре Гремйо. Прошу до господи, любий мій Камбйо.
(До Траньйо)
А ви, благородний пане, здається мені, не тутешній. Чи дозволите спитати, з якою метою прибули?

Траньйо Пробачте, пане мій, що я наважусь,
Чужинцем будучи у вашім місті,
Теж свататись до вашої дочки —
Цнотливої і чарівної Б'янки.
Мені відома й ваша постанова —
Спочатку видать заміж старшу доньку,
І я прошу лиш одного для себе:
Щоб ви, дізнавшися, який мій рід,
Дозволили й мені, як цим панам,
Бувать у вас і бачитися з нею.
А для навчання ваших дочок я
Приніс оцей простенький інструмент
Та ще книжки оці — латинські й грецькі.

Бйонделло виходить наперед із лютнею й книжками.

Як ви їх приймете — безцінні стануть.

Баптіста

(переглядаючи книжки)
Люченцо звуть вас? Звідки ж ви, скажіть?

Траньйо Я з Пізи, пане. Батько мій — Вінченцо.

Баптіста Чував про батька вашого. У Пізі
Він має силу. Я вам дуже радий.
(До Гортензіо)
Візьми-но лютню,
(до Люченцо)
Ну, а ти — книжки.
Ідіть, побачте ваших учениць.
Агов! Хто в домі!

Входить слуга.

Проведи панів
До панночок. Скажи — це вчителі,
Нехай вони люб'язно приймуть їх.

Слуга з Гортензіо й Люченцо виходять.

А ми ходімо погулять у сад.
Тоді — обід. Я дуже радий вам,
Тож почувайтесь, прошу, як удома.

Петруччо Синьйоре, в мене діло дуже спішне,
І я не зможу в вас бувать щодня.
Вам знаний батько мій, а отже, й я,
Що вспадкував усе його добро,
Та ще й примножив, а не змарнував.
Скажіть же, скільки посагу дасте
За Катеріною, коли вона
Погодиться зі мною шлюб узяти.

Баптіста По смерті — половину всіх земель,
А з рук у руки — двадцять тисяч крон.

Петруччо За посаг цей я забезпечу їй
Вдівство — якщо мене переживе:
Свої всі землі й добра відпишу.
Докладний ми напишемо контракт,
Щоб ці умови твердо закріпити.

Баптіста Але потрібне спершу головне:
Щоб Катеріна полюбила вас.

Петруччо Та що ви, батьку! Це найлегша річ:
Вона загониста, а я крутий,

А де два люті стрінуться вогні,
Там скоро те, що живить їх, згорить.
Вітрець роздмухує малий вогонь,
Та буря і великий гасить враз.
Отак і я скорю її, бо сам
Шорсткий і сватаюсь не як хлопчак.

Баптіста Ну що ж, берись, і хай тобі щастить,
Та підготуйсь до неласкавих слів.

Петруччо Готовий я й не похитнусь від них,
Як не хитається від бур гора.

Входить Гортензіо з розбитою головою.

Баптіста Що, друже? Ти чого такий блідий?

Гортензіо Коли блідий, то, певне, з переляку.

Баптіста Ну як — чи є в дочки музичний хист?

Гортензіо Скоріше є вояцький хист у неї.
Не лютню їй би в руки, а меча.

Баптіста Не зміг її до лютні наламать?

Гортензіо Вона об мене лютню поламала!
Сказав я тільки, що не ті лади
Вона бере, і взяв її за руку,
Щоб показать, як треба класти пальці,
Вона ж ураз неначебто сказилась:
«То я ладу не тямлю? Постривай!»
Та лютнею по маківці мене,
Аж деку голова моя пробила,
І я на хвильку ніби остовпів,
Дивлюсь крізь лютню, а вона мене
Цигикалом поганим узиває,
Та бринькалом, та всякими словами,
Немов науку цілу в тім пройшла.

Петруччо Дівча веселе! Я тепер, їй-богу,
Утричі більше полюбив її.
Хоч би вже швидше нам погомоніти!

Баптіста Ну що ж, ходім, та не бентежтесь так.
Навчатимете меншу, бо вона
Удатна вчитися і вдячна буде.
Синьйор Петруччо, ви йдете із нами,
Чи Катеріну вислати сюди?

Петруччо Пришліть, будь ласка.

Всі, крім Петруччо, виходять.

Тут її діждуся,
А прийде — залицятися почну.
Як розкричиться — їй тоді скажу,
Що наче соловей вона щебече.
Надметься — я запевню, що вона
Немов троянда свіжа у росі.
Мовчатиме — я похвалю її
За красномовство і дотепність дивну,
За те, що слів вона не позичає.
Як проганятиме — складу їй дяку,
Немов на цілий тиждень кличе в гості.
Коли руки відмовить — попрошу,
Щоб швидше призначала день вінчання.
Та ось вона! Петруччо, не мовчи!

Входить Катеріна.

Добридень, Кет,— я чув, що так вас звати.

Катеріна Щось, мабуть, не дочули ви, мосьпане,
Бо Катеріною мене зовуть.

Петруччо От і неправда. Звуть вас просто Кет
Чи «славна Кет», а часом — «клята Кет».
Та ви, о Кет, найкраща в світі Кет,
Всім Кетам Кет, моя солодка Кетя!
Цукерко-кетю, втішнице моя,
Почувши, як тебе по всій країні
За доброчесність хвалять, за красу
І за твою ласкаву тиху вдачу,
Та ще й не так, як ти того достойна,
Сюди я рушив — свататись до тебе.

Катеріна Ах, рушив! Ну, як ви такий рухливий,
То можете рушати й звідси. Видно,
Що ви — майно рухоме.

Петруччо Цебто як?

Катеріна Ну, як стілець.

Петруччо Вгадала! Сядь на мене!

Катеріна Сідають на ослів: адже вони
На спині носять нас — такі, як ти.

Петруччо А жінка що — не може понести?

Катеріна Не від такого здохляка, як ти.

Петруччо Ох, Кет, важкою не зроблю тебе,
Бо ти ж така ще юна і легка...

Катеріна Легка в ногах, це правда, і такому
Вайлові зроду не піймать мене.
Легка в ногах, та не легкозвичайка.

Петруччо Не чайка? Так, сорока вже скоріш.

Катеріна Аби лиш не ворона чи не крук.

Петруччо Моя голубко, стережися крука.

Катеріна Короткі в нього до голубки руки.

Петруччо Ох ти ж оса, ти справді дуже зла.

Катеріна Як я оса, то бійсь мого жала.

Петруччо На це є рада — вирвати його.

Катеріна Як стане розуму його знайти.

Петруччо Та хто ж не знає, де в оси жало?
В задку!

Катеріна Ні, в язиці!

Петруччо В чиєму цебто?

Катеріна В твоєму, якщо будеш про задки
Базікати. А поки що — прощай.
(Відвертається)

Петруччо Що? Мій язик у тебе у задку?
Е ні, стривай!
(Не пускає її)
Ох, Кет, я ж лицар, чуєш?

Катеріна А це побачимо!
(Дає ляпаса йому)

Петруччо Ну, спробуй ще — скуштуєш кулака!

Катеріна Гляди, гляди, позбудешся герба!
Хто жінку б'є — не благородний той,
Не має права на лицарський герб!

Петруччо Твій фах — геральдика? Впиши ж мене
До книг твоїх!

Катеріна Який же герб у тебе?
Півнячий гребінь над шоломом, так?

Петруччо Так, півник я, ти ж курочка моя!

Катеріна О ні! Не півник ти, а мокра курка.

Петруччо Ну, годі, Кет, і не дивись так кисло.

Катеріна Я так дивлюсь, коли кислицю бачу.

Петруччо Нема кислиць тут — не дивися кисло!

Катеріна Чого ж нема?

Петруччо А де? Ну, покажи.

Катеріна Якби люстерко мала — показала б.

Петруччо Ти на моє обличчя натякаєш?

Катеріна Ти ба, здогадливий, хоч молодий?

Петруччо Так, справді я замолодий для тебе.

Катеріна Але підтоптаний.

Петруччо Це від турбот.

Катеріна А в мене їх нема, мені й дарма.
(Випручується)

Петруччо
(стримуючи її)
Ні, справді, Кет, не утікай-бо так.

Катеріна Я тільки дратуватиму тебе,
Коли зостануся. Пусти мене.

Петруччо Ні, не пущу, бо ти напрочуд мила.
Мені казали — ти шорстка, пихата,
Понура... Все це, бачу я, брехня,
Бо ти привітна, гречна і грайлива,
Ласкава, ніжна, як весняна квітка,
Не вмієш супитись, дивитись косо,
Кусати губи, як лихі дівчата,
Не любиш говорить наперекір,
А розважаєш любо кавалерів
Люб'язними, приємними словами.
(Відпускає її)
Чом кажуть люди, ніби Кет кульгава?
Брехня! Бо Кет — як пагін на ліщині,
Струнка й гнучка, смаглява, мов горішок,
А зернятко у неї ще смачніше.
Ану, пройдись. О ні, ти не кульгаєш.

Катеріна Йди, дурню, геть. Своїм наказуй слугам.

Петруччо Чи так скрашала гай сама Діана,
Як царствена хода твоя скрашає
Оцю кімнату? Ні, будь ти Діана,
Вона ж хай буде Кет, і ти — цнотлива,
Діана ж хай зальотницею буде!

Катеріна Де ти набравсь таких солодких слів?

Петруччо Із голови. Дотепний в мене рід.

Катеріна Дотепний рід, та недотепний плід.

Петруччо Чи я не мудрий?

Катеріна Ні, лише пролаза.

Петруччо Ну, то пролізу я до тебе в ліжко.
Та годі вже словесної війни.
Скажу я просто: згоден батько твій
На шлюб наш, посаг він дає добрячий,
Тож хоч-не-хоч, а я тебе візьму.
Я, Кет, якраз для тебе чоловік,
Бо я зумів красу твою побачить,
І та краса мене вже полонила,
Тож ти й не вийдеш ні за кого більше,
А я вродився, щоб тебе приборкать.
Бо ти була неначе дикий кіт,
Чи дика Кет, а я зроблю із тебе
Ручну ласкаву кицьку — свійську Кет.

Входять Баптіста, Гремйо і Траньйо.

Твій батько йде. Гляди ж не відмовляйся:
Я мушу й хочу Катеріну взяти.

Баптіста Ну що, синьйоре, як тут ваші справи?

Петруччо Чудово, звісно! Як же ще, мій пане?
Щоб схибив я — це неможлива річ.

Баптіста А ти як, дочко? Ти чогось надулась?

Катеріна Мене звете дочкою ви? А справді,
Ви щиру батьківську любов явили,
Що забажали одружить мене
З напівшаленцем, шибеником, хамом,
Що лайкою гадає все владнати.

Петруччо І ви, мій батьку, й інші всі про неї
Казали хибно, нібито вона
Погану вдачу має. Норовливу
Вона навмисне з себе удавала,
Насправді ж це голубка ніжна й тиха,
Не запальна, а лагідна, мов ранок,
Терпінням перевершила Грізельду,
А цнотою — Лукрецію саму.
Коротше, ми домовилися з нею,
Що у неділю справимо весілля.

Катеріна Скоріше я в труні тебе побачу.

Гремйо Петруччо, чуєш, що вона сказала?

Траньйо Оце такий ваш успіх? Прощавайте ж!

Петруччо Не кваптеся, панове. Я обрав
Її для себе, і, коли нам добре,
Яке вам діло? В нас така умова:
Сваритися на людях, наодинці ж
Вона така ласкава — неймовірно!
О люба Кет! Як ніжно обіймала
Вона мене, і скільки цілувала,
І скільки присягалась, що вона
У мене закохалася відразу.
Ви ще зелені! Варт би вам побачить,
Як наодинці навіть боягуз
Приборкать може найклятішу жінку.
Дай руку, Кет. Поїду купувати
Собі в Венеції весільне вбрання.
Бенкет готуйте, батьку, і скликайте
Гостей. І ти вберешся пишно, люба.

Баптіста Не знаю, що й сказать,— та дайте руку.
Хай вам щастить! Домовились, Петруччо.

Гремйо і Траньйо Тоді — амінь. Ми будемо за свідків.

Петруччо Ви, батьку, ти, дружино, й ви, панове,
Прощайте: я іду. Неділя скоро —
Куплю обручки та весільне вбрання.
Кет, поцілуй. В неділю-бо вінчання.

Петруччо й Катеріна виходять.

Гремйо Чи видано такий раптовий шлюб?

Баптіста Панове, до купця вподібнивсь я,
Що посилає крам свій за моря.

Траньйо Лежав у вас він досі без пуття,
А нині зиск чи збиток принесе.

Баптіста Для мене зиск — то мир в подружжі цім.

Гремйо Так, певне, прийде мир до них у дім.
То як, Баптісто, з меншою дочкою?
Це день, якого довго ждали ми.
Я ваш сусід і перший Б'янку сватав.

Траньйо А я кохаю Б'янку так, як вам
Не снилося, й безсилі тут слова.

Гремйо Юначе, так, як я, ти не кохав ще.

Траньйо Старий, твоя любов — мороз.

Гремйо Твоя ж — пече.
Джигуне, відступись: мої літа годують.

Траньйо Зате мої в очах дівчат квітують.

Баптіста Панове, зараз я вас розсуджу.
Свою любов ділами доведіть.
Дочку віддам я за того із вас,
Котрий її щедріше забезпечить.
Синьйоре Гремйо, що дасте їй ви?

Гремйо Насамперед — даю міський свій дім,
Обставлений багато: є й срібло,
І золото, і дзбани, і миски,
Щоб милій Б'янці ніжні руки мити,
На стінах висять тірські килими,
В шкатулках із слонівки — дукачі,
У скринях кипарисових — тканини,
Коштовні вбрання, шатра, укривала,
Тонка білизна, подушки турецькі,
Перлинами оздоблені, запони
У золотім венецькім гаптуванні,
Начиння всяке — мідне, олив'яне,
І все, що в домі треба. У маєтку
Аж сто корів молочних, а волів
Сто двадцять там годується на м'ясо,
І вдосталь є всього, чого потрібно.
Я, мушу визнати, не молодий.
От завтра вмру — усе зоставлю їй,
Як буде лиш моєю за життя.

Траньйо Отож-бо — «лиш». Послухайте й мене.
Я в батька спадкоємець-одинак.
Коли за мене віддасте дочку,
Я п'ять таких домів зоставлю їй
В багатій Пізі, як оцей синьйор
Тут має в Падуї один. А ще —
Дві тисячі дукатів кожен рік
Прибутку із родючої землі:
Це все для неї удовиний пай.
Ну, пане Гремйо, я притиснув вас?

Гремйо Дві тисячі дукатів кожен рік?
(Убік)
Мої всі землі стільки не дають.
(Голосно)
А ще я відпишу їй корабель,
Що у Марсельській гавані стоїть.
Ну що, побив тебе я кораблем?

Траньйо Мій батько, Гремйо, має їх аж три,
Й два галеаси, а легких галер
Дванадцять. Все це я зоставлю їй.
І вдвічі більше, аніж ти даси.

Гремйо Ні — все, що маю, вже пообіцяв,
А більш, ніж маю я, не можу дати.
Як я, Баптісто, до вподоби вам —
Беріть мене з усім моїм добром.

Траньйо Ну, коли так, то дівчина моя —
За вашим словом. Карта Гремйо бита.

Баптіста Я визнаю — ви більше даєте.
Як батько ваш підтвердить все контрактом,
Беріть її. А ні — то вже даруйте:
Ви можете раніш за нього вмерти,
Яка ж тоді вдовина доля буде?

Траньйо Пусте! Я молодий, а він старий.

Гремйо Чи ж не вмирають молоді так само,
Як і старі?

Баптіста Постановляю так:
Ви знаєте, що ось на цю неділю
Призначено весілля Катеріни.
В неділю другу Б'янка буде ваша,
Коли такий контракт привезете.
А ні — то я віддам її за Гремйо.
Прощайте ж, друзі. Дякую обом.

Гремйо Прощай, сусіде.

Баптіста виходить.

Ну, тепер, юначе,
Я не боюся козирів твоїх.
Навряд чи батько твій такий добряга,
Щоб зразу все майно тобі віддати
І з ласки жить на старості. О ні!
Ми, італійці, не такі дурні.
(Виходить)

Траньйо Чума на шкуру зморщену твою,
Старий хитрюго. Я побив твій козир
І знаю, як зарадити біді.
Ми маємо фальшивого Люченцо,
То чом не буть фальшивому Вінченцо?
Оце-то диво буде! Бо звичайно
Батьки породжують дітей, а тут — дитина
Породить батька, а не батько сина!
(Виходить)

СЦЕНА 1

Входять Люченцо в подобі Камбйо, Гортензіо в подобі Ліччо і Б'янка.

Люченцо Стривай, музико, наперед не пхайся.
Чи вже забув, як мило привітала
Тебе її сестриця Катеріна?

Гортензіо Задирливий школярю, таж із нами —
Небесної гармонії владарка.
Отож моє тут переважне право:
Ми спершу помузичимо з годину,
Тоді й на твій урок година буде.

Люченцо Баран безглуздий, ти й того не знаєш,
Нащо існує музика на світі!
Чи ж не на те, щоб душу звеселять
Після трудів щоденних і науки?
Тож пропусти вперед поетику мою,
А вже тоді давай гармонію свою.

Гортензіо Я глузів не терпітиму твоїх.

Б'янка Таж ви обидва кривдите мене,
Бо маю тут вирішувати я.
Чи я — мала школярка, що повинна
У певний час ходити на уроки?
Я вчусь тоді, коли сама бажаю,
Тож годі сперечатися. Сідаймо,
Беріте лютню, стройте потихеньку,
А він тим часом свій урок відбуде.

Гортензіо Урок скінчиться, щойно я настроюсь?

Люченцо Таке сказав! Та ти роби своє.

Б'янка На чому ж ми спинились?

Люченцо Ось на цьому, панно.
(Читає)
Hic ibat Simois, hic est Sigeia tellus,
Hic steterat Priami regia celsa senis *.

* Тут протікає Сімоїс; тут Сігейська земля; тут стояв високий палац старого Пріама *(лат.)*.

Б'янка Перекладіть.

Люченцо Hic Ibat — як я вже сказав вам: Simois — я Люченцо, hic est — син Вінченцо з Пізи, Sigeia tellus — і прибрався так, щоб здобути ваше серце. Hic steterat — а той Люченцо, що приходить свататись, Priami — то мій слуга Траньйо, regia — він прикидається мною, celsa senis — щоб відтерти отого химерного старигана.

Гортензіо Я вже настроїв лютню, панно.

Б'янка Послухаймо.
(Той грає)
Фальшивить дискантова.

Люченцо Поплюй на руки, брате, й далі строй.

Б'янка Тепер давайте я перекладу.
Hic ibat Simois — я вас не знаю, hic est Sigeia tellus — я вам не довіряю, hic steterat Priami — обережно, щоб він нас не почув, regia — не дуже набивайтесь, celsa senis — але й не зневіряйтесь.

Гортензіо Уже настроїв, панно.

Люченцо А баси?

Гортензіо Фальшивить тут не бас, а мова в вас.
(Убік)
Який палкий цей вчитель і хапкий!
Їй-богу, він за Б'янкою впадає.
Стривай же, допильную я тебе!

Б'янка Колись повірю, може, та не зараз.

Люченцо Повірте! Еакідом був Аякс,
Бо дід його носив ім'я Еак.

Б'янка Ну що ж, учителеві треба вірить,
А то б я ще вагалась, будьте певні.
Та годі. Ваша черга, любий Ліччо.
Учителю, не гнівайтесь, прошу,
Що я жартую з вами обома.

Гортензіо
(до Люченцо)
Ідіть собі, зоставте нас самих:
Я не збираюсь тріо з вами грати.

Люченцо Добродію, оце такий ви строгий?
Ну що ж — я трохи збоку почекаю.
(Вбік)

І припильную, бо мені здається —
Музика славний закохався теж.

Гортензіо Ласкава панно, перш ніж лютню взяти
І вчити вас лади перебирать,
Почну я із музичної абетки,
Навчу вас гами найпростішим шляхом,
Приємнішим, успішнішим, повнішим,
Ніж будь-хто інший будь-кого навчав.
Ось тут її ретельно я списав.

Б'янка Таж гаму я вже вивчила давно.

Гортензіо Завчіть і ту, що склав Гортензіо.

Б'янка

(читає)
Г а м а — В мені гармонія велика
Д о — Й палке Гортензіо Кохання.
Р е - м і — Візьми його за чоловіка,
Ф а - с о л ь — О, зглянься на його благання!
Л я - с і — Тут ноти дві, а ключ один:
Д о — Твоя відмова — мій загин.

Оце така у вас, мосьпане, гама?
Мені стара подобається дужче.
Для примхи я не зраджу давніх правил.

Входить с л у г а.

Слуга Ваш батько, панно, вам переказав,
Щоб ви сестрі прибратись помогли:
Ви ж знаєте, що завтра вже весілля.

Б'янка Прощайте, любі вчителі, я йду.

Б'янка й слуга виходять.

Люченцо Ну то й мені тут нічого робити.
(Виходить)

Гортензіо Зате мені за ним наглянуть треба:
Здається, пан учитель закохався!
Та як літаєш ти так низько, Б'янко,
Й на будь-яку принаду ладна сісти —
Нехай. Ще раз побачу, як ти збочиш,—
Знайду я іншу, ну а ти — як хочеш.

СЦЕНА 2

Входять Баптіста, Гремйо, Траньйо в подобі Люченцо, Катеріна, Б'янка, Люченцо в подобі Камбйо і слуги.

Баптіста
(до Траньйо)
Синьйор Люченцо, ось настав і день,
Призначений для шлюбу Катеріни,
А нареченого чогось нема.
Що скажеш тут? Який це буде глум,
Коли священик прийде для вінчання,
А наречений бозна-де подівся.
Що скажете про цю ганьбу для нас?

Катеріна Для мене! Ти присилував мене
Супроти волі руку й слово дати
Шаленому й лихому баламуту,
До сватання швидкому, не до шлюбу.
Я ж вам казала — навіжений він
І під зухвальством капості ховає,
Аби його веселуном назвали,
Він сто дівчат посватає, призначить
Весілля день і учту приготує,
Гостей запросить, оповідь замовить,
Хоч зовсім не збирається женитись.
Тепер на мене тикатимуть пальцем:
«Скаженого Петруччо он дружина —
Коли ще він приїде повінчатись!»

Траньйо Терпіння, Катеріно, й ви, Баптісто!
Я певен — він лихого не хотів,
Його затримала якась пригода.
Хоч він шорсткий, але цілком розважний,
Хоча й жартун, та чесний чоловік.

Катеріна Воліла б я повік його не знати!
(Виходить плачучи. За нею Б'янка й слуги)

Баптіста Іди, дитино, я тебе не ганю.
Така образа допекла б святій,
Не те що запальній та норовливій.

Входить Бйонделло.

Бйонделло Хазяїне, хазяїне! Новина! Такої старої новини ви ще зроду не чули!

Баптіста Новина — і раптом стара? Як же це так?

Бйонделло Та хіба ж це не новина, що Петруччо прибуває?

Баптіста То він приїхав?

Бйонделло Та де! Ні, пане.

Баптіста А що ж?

Бйонделло Він їде.

Баптіста Коли ж він буде тут?

Бйонделло Коли стоятиме, де оце я стою, й бачитиме вас перед собою.

Траньйо А все ж — яка це твоя стара новина?

Бйонделло Та яка ж! Петруччо їде в новому капелюсі й старій шкірянці; в старих штанях, тричі лицьованих; у стоптаних чоботях, куди вже недогарки від свічок складали: один чобіт із пряжкою, другий шнурований. При боці стара іржава шпага з міської зброярні, з поламаним руків'ям, а піхви без наконечника й поворозки біля штанів пообривані. Коняка кривоклуба, сапата, коростява, і паршива, і лишаювата, і чирякувата, і каправа, і на ящур хвора, і на жовтяницю, і на залози, і глистами вся проїдена, і клишава, і обдута, і лопатка в неї звихнута, і спина провисла, а сідло старе, міллю побите, і стремена розпаровані, і вудила погнуті, і гнуздечка з овечої шкіри порвана та позв'язувана вузлами, бо за неї доводиться раз у раз смикати, щоб шкапа не спотикалась, і попруга шість разів сточена, а підхвістя від дамського сідла, оксамитом укрите, і дві перші літери даминого імені гарно вицяцькувані на ньому мідними цвяшками, а позшиване валом.

Баптіста А хто ж із ним?

Бйонделло Та хто ж, пане,— його лакей, вичепурений так самісінько, як і шкапа: на одній нозі лляна панчоха, на другій — сукняна камаша, підв'язана одна червоною крайкою, друга синьою, а на голові старий капелюх, і на ньому замість пір'їни щось накручене з сорока стрічок — одне слово, опудало, городнє опудало, та й годі, а не слуга порядного пана.

Траньйо Ну, певно, це якась шалена примха,
Хоча він часто носить скромну одіж.

Баптіста Та вже нехай там як, а він іде.

Бйонделло Е ні, пане, він не йде!

Баптіста Хіба ти не казав, що він іде?

Бйонделло Хто? Петруччо йде?

Баптіста Атож, що Петруччо йде.

Бйонделло Ні, пане, я сказав, що він їде — верхи на коняці.

Баптіста Чи не все одно?

Бйонделло Тож-бо й воно,
Що не одно!
Як ти не кинь,
А чоловік і кінь —
Це більше ніж одно є,
Хоча й не двоє.

Входять Петруччо і Грумйо.

Петруччо Де ж наше пишне панство? Хто є в домі?

Баптіста От гарно, що приїхали.

Петруччо Та сам я
Негарний, правда?

Баптіста Ну, принаймні точний.

Траньйо От тільки вбратись ви могли б у краще.

Петруччо І в кращому б я поспішав так само.
Та де ж це Кет! Чарівна молода!
Як батько мій? Чом сумитесь, панове?
На мене ваше славне товариство
Так витріщається, мов на комету,
На диво дивовижне, на знамення.

Баптіста Адже сьогодні, пане, день весілля,
Було нам сумно, що немає вас,
Ще більш — тепер, бо ви в такій подобі.
Фе! Геть це дрантя, недостойне вас,
Урочого нам свята не поганьте.

Траньйо Та розкажіть, яке поважне діло
Вам не дало раніше повернутись
І змусило вас вирядитись так.

Петруччо Розказувати довго, слухать нудно:
Вернувся я, дотримав слова — й квит,
Хоч, може, й справді трошечки невлад.
Хай на дозвіллі поясню колись.
Та де ж це Кет? Давно її не бачив!
Уже не рано, нам пора до церкви.

Траньйо Не йдіть до неї в цих ганебних лахах,
Ходім до мене та перевдягніться.

Петруччо Ні, ні, нізащо, я піду, як є.

Баптіста Але ж вінчатись будете не так?

Петруччо Чому! Адже вона бере мене,
А не мою одежу. От якби
Усе те, що потрачу я на неї,
Я обновляти міг, як це лахміття,
Було б то для обох велике щастя!
Та що це я базікаю, мов дурень,
А не біжу вітати молоду,
Свої права цілунком закріпить!
(Виходить. За ним — Грумйо)

Траньйо Неспроста, мабуть, він убрався так.
Одначе треба вмовити його,
Щоб перевдягсь, коли до церкви йтиме.

Баптіста Піду побачу, що там вийде в них.
(Виходить. За ним — Гремйо і Бйонделло)

Траньйо Що ж, пане, до кохання треба нам
Додати згоду батька, а для цього
Когось потрібно підшукать. Кого —
То байдуже. Його ми навчимо,
Нехай зіграє роль Вінченцо з Пізи
І все, що я наобіцяв Баптісті,
Підтвердить. Отоді надія ваша
Здійсниться, й ви свою кохану Б'янку
Без перешкод поведете до шлюбу.

Люченцо Якби ж отой музика, мій колега,
За кожним кроком Б'янчиним не стежив,
То з нею повінчався б я таємно,
А потім — хай весь світ нам каже «ні»,
Уже свого не випущу я з рук.

Траньйо Нам треба пильно стежити за всім
І виглядати слушної нагоди.
Перехитруємо старого Гремйо,
І батька невсипущого — Мінолу,
Й закоханого музиканта Ліччо,
Все для мого хазяїна Люченцо.

Входить Гремйо.

Синьйоре Гремйо, ви уже із церкви?

Гремйо Утік я звідти, мов школяр із школи.

Траньйо А молодий із молодою йдуть?

Гремйо Хто? Молодий? О, молодий, та ранній!
Ну, молода із ним скуштує перцю!

Траньйо Клятіший, ніж вона? Не може бути!

Гремйо О, то чортяка, справжній дідьчий син.

Траньйо Але й вона — чортиця, дідьча доня.

Гремйо Ягня, дитя, голубка проти нього.
Священик запитав його, чи він
Її узяти за дружину хоче,
А він як крикне: «Хочу, грім побий!»
Священик з ляку книгу упустив
І нахилився, щоб її підняти,
Так той шаленець стусонув його,
Аж сторчака звалився бідний дід,
А він кричить: «Не лапай, де не слід!»

Траньйо А що ж на те сказала молода?

Гремйо Вона лише трусилася, бо він
Ногами тупав і кричав, неначе
Священик одурить його хотів.
Ну, а коли скінчився весь обряд,—
Гукнув вина. «Ну, будьмо!» — заволав,
Мов у гурті матросів після бурі
На палубі пиячив, а тоді
Лигнув мускат і печиво на денці
Причетникові кинув у лице —
За те, мовляв, що в нього борода
Ріденька, а голодний погляд ніби
Просив те печиво йому зоставить.
Тоді обняв за шию молоду
І в губи цмокнув смачно так та гучно,
Що аж луна по церкві розляглася.
Мені зробилось соромно, я втік
І знаю, що за мною всі вже йдуть.
Такого навіженого весілля
Я ще не бачив. Чуєте, як грають?

Грає музика.

Входять Петруччо, Катеріна, Б'янка, Баптіста, Гортензіо, Грумйо та слуги.

Петруччо Панове й друзі, дякую за труд.
Я знаю, ви за стіл хотіли сісти
Зі мною нині і приготували
Бенкет бучний. Але мені потрібно
Негайно їхати, тож прощавайте.

Баптіста Невже ви зараз хочете від'їхать?

Петруччо До вечора. Я мушу, не дивуйтесь.
Якби ви знали, у якій це справі,
То навіть квапили б, а не спиняли.
Я дякую вам, товариство, всім,
Що помогли мені добуть дружину
Таку ласкаву, милу й доброчесну.
Ви з батьком бенкетуйте, їжте, пийте,
Я ж мушу їхать, і прощайте всі.

Траньйо Ми просимо: зостаньтесь на бенкет.

Петруччо Ні, я не можу.

Гремйо Я прошу вас.

Петруччо Ні, неможливо.

Катеріна Я прошу вас.

Петруччо Я радий.

Катеріна Радий з нами залишитись?

Петруччо Ні, радий, що мене ви попросили,
Та не зостанусь, як ви не просіть.

Катеріна Як любите, зостаньтесь.

Петруччо Грумйо, коней!

Грумйо Коні готові, пане: вже овес поїв їх.

Катеріна Ну що ж,
Роби як хоч — я нині не поїду
І взавтра теж: я нагулятись хочу,
А вас ніхто не держить: онде двері,
І полотном дорога, пане мій.
Я ж не поїду, поки не натішусь.
Вже бачу: буде з вас нихатий деспот,
Бо зразу он як беретеся круто.

Петруччо Вгамуйся, Кет, не гнівайся, прошу.

Катеріна Я хочу гніватись, і що ти зробиш?
Спокійно, тату: не поїде він.

Гремйо Здається, починається, їй-богу!

Катеріна Панове, прошу за весільний стіл.
Я бачу, що дурепу з жінки зроблять,
Як їй не стане духу опиратись.

Петруччо Нехай гуляють, Кет, як ти сказала,
А ви послухайтеся молодої,
Ідіть святкуйте, і гуляйте, й пийте,

Вшановуйте як слід її дівоцтво,
Шалійте й веселіться — чи повісьтесь,
Та славна Кет моя зі мною їде.
(Пригортає її до себе, немов захищаючи, і з викликом звертається до присутніх)

Не витріщайтеся на мене згорда,
Не суптеся, не тупайте ногами:
Що вже моє — тому господар я.
Вона — моє добро, мій скарб, мій дім,
Начиння хатнє, поле і комора,
Мій кінь, мій віл, віслюк мій — що завгодно,
І ось вона: займи-но, хто посміє!
По праву свойому вчиню я з кожним,
Хто зважиться дорогу заступити
Мені у Падуї. Мій вірний Грумйо,
Виймай меча! Опали нас злодії!
Ти чоловік! Рятуй же господиню!
Ти не страхайся, Кет, моя кохана,
Ніхто тебе зайняти не посміє,
Тебе я й від мільйона захищу.

Петруччо, Катеріна й Грумйо виходять.

Баптіста Ну, хай ідуть. Оце смирненька пара!

Гремйо Щоб не пішли, я луснув би зо сміху.

Траньйо Таких шалених пар ще не бувало.

Люченцо А ви що скажете, ласкава панно?

Б'янка Шалений на шалений оженився.

Гремйо Еге ж, Петруччо, обкатерінився.

Баптіста Сусіди й друзі, хай за цим столом
Бракує молодої з молодим,
Та на столі нічого не бракує.
Люченцо, сядьте замість молодого,
Ти, Б'янко, заступи свою сестру.

Траньйо Це щоб вона до ролі навикала?

Баптіста Атож, Люченцо. Ну, ходім, панове.

Виходять.

СЦЕНА 1

Входить Грумйо.

Грумйо Тьху, тьху на всіх потомлених шкап, на всіх шалених панів і на всі погані шляхи! Чи ще когось отак періщено? Чи ще когось отак обляпувано багнюкою? Чи ще когось отак виморювано? Мене послали вперед розпалити вогонь, а самі приїдуть услід і будуть грітися. Добре, що маленьке горнятко — таке, як я,— швидко закипає, а то б у мене губи до зубів примерзли, язик до піднебіння, а серце до кишок, поки я дістався б до коминка, щоб відтанути. Та я, поки роздмухуватиму вогонь, уже й відігріюся. А то в таку погоду й більший за мене міг би промерзнути й застудитись. Агей! Кертісе!

Входить Кертіс.

Кертіс Хто це гукає таким мерзлим голосом?

Грумйо Крижина. Як не віриш, то спробуй по мені сковзатись — по голові та по шиї розженешся, то проїдеш по спині аж до п'ят. Розпали вогонь, Кертісе.

Кертіс А пан із панею теж їдуть?

Грумйо Їдуть, Кертісе, їдуть, тож розпалюй швидше вогонь, не лий слова, як воду.

Кертіс А правда, що молода пані така клята та гарячкувата, як розказували?

Грумйо Була, друже Кертісе, була — до оцих холодів. Адже ти знаєш, що зима і шлюб приборкують і людину, й звірину, отож вони приборкали і мого старого хазяїна, і мою молоду хазяйку, і мене самого, друзяко.

Кертіс Іди к бісу, дурнику тридюймовий, чи я тобі звірина?

Грумйо Невже в мені лишень три дюйми? Та в тебе самий ріг на цілий фут, а я ж таки не менший від нього! Але розпалюй швидше в каміні, а то як поскаржуся пані, то скуштуєш,

яка легенька в неї ручка,— бо вона ж таки легка на руку! Будеш знати, як коло вогню з холодком ходити.

Кертіс

(розпалює в каміні)
Розкажи-но, друже Грумйо, що воно там у світі...

Грумйо Холодно, Кертісе, холодно, тільки на твоїй грубницькій службі й тепло, отож розпалюй. Роби своє, то й дістанеш своє, бо наші пані й пан закоцюбли трохи не до смерті.

Кертіс Уже розпалено, то розказуй швидше новини, друже Грумйо.

Грумйо Еге, новини! Новини з половини, не задарма.

Кертіс А йди ти! Все в тебе плутня та крутня.

Грумйо Та от же й викрутив у тебе вогонь, а то замерз був на кістку. А де кухар? Вечеря готова, в домі прибрано, лепехою потрушено, павутиння позмітано, вся челядь у новій одежі, в білих панчохах, а на кожному слузі весільне вбрання? Кухлі на селі, а чарки на столі? Скатерки постелено і все як слід?

Кертіс Усе готове, розказуй швидше новини, будь ласкав.

Грумйо Ось тобі перша новина: наші коні підбились, а пан із панею на дорогу звалились.

Кертіс Як?

Грумйо А так: із сідел у грязюку, і отут-то можна цілу байку доточити.

Кертіс Ну, давай же, брате Грумйо.

Грумйо Настав вухо.

Кертіс Ось, давай.

Грумйо Ось, на.
(Б'є його по вуху)

Кертіс Ну, це я твою байку не почув, а відчув.

Грумйо Бо це така байка, що до всіх чуттів промовляє, а стукнув я тебе, аби постукатись у вухо, попросити уваги. А тепер почну. Imprimis *, ми спускалися з одного паскудного пагорка, і пан їхав позаду пані...

Кертіс Удвох на одному коні?

Грумйо А тобі що до того?

---

* Перш за все *(лат.)*.

Кертіс Не мені, а коневі.

Грумйо Ну, як ти краще за мене знаєш, то розказуй сам. Та якби ти не перебив мене, то почув би, як упав її кінь, і як придавив її, і в яку багнюку вона впала, і як її обляпало, і як пан, замість витягати пані з-під коня, кинувся мене лупцювати за те, що її кінь спіткнувся, і як вона брьохала по болоту, щоб відірвати його від мене, і як він лаявся, і як вона благала — мабуть, уперше зроду,— і як я кричав, і як коні повтікали, і як у неї вуздечка порвалась, і як я загубив підхвістя... і ще дуже багато дечого цікавого розказав би, а тепер воно так і забудеться на віки вічні, і ти ляжеш у могилу, не дізнавшись про все те.

Кертіс Як тебе послухати, то він іще норовливіший за неї.

Грумйо Атож, і ти та всі задаваки тут спізнаєте це на собі, коли він приїде. Та що я балакаю! Клич Натанієля, Джозефа, Ніколаса, Філіппа, Уолтера, Пундика й усіх. Нехай гарненько позачісуються, почистять свої сині лівреї та попідв'язують чепурненько панчохи. Нехай роблять реверанці лівою ногою, а пановому коневі хай і до хвоста не доторкнуться, поки собі руку не поцілують. Вони всі напоготові?

Кертіс Так.

Грумйо Клич їх сюди.

Кертіс Агей, ви там, чуєте? Ідіть стрічати пана та лицезріти пані.

Грумйо Та вона вже й так лицем дозріла.

Кертіс А я хіба що кажу?

Грумйо А ти кажеш, що в неї має «лице зріти».

Кертіс Та я ж про те, щоб прийшли поглядіти на неї.

Грумйо Хіба вона дитина, щоб її глядіти?

Входять четверо чи п'ятеро слуг.

Натаніель Здоров був, Грумйо!

Філіп Ну, живий-цілий, Грумйо?

Джозеф О, та це ж Грумйо!

Ніколас Добридень, Грумйо!

Натаніель Ну як, старий?

Грумйо Здоров був, ти! Живий-цілий, ти? О, та це ж ти! Добридень, ти! Гаразд, привіталися. А тепер, славні мої товариші, у вас усе готове, чин по чину?

Натаніель Усе готове. А пан уже близько?

Грумйо Ось-ось, уже з коня зсідає, отож ви не... Тихо, бодай вас курка вбрикнула! Я вже чую пана.

Входять Петруччо і Катеріна.

Петруччо Де ж ті лакузи? Чи нема нікого,
Щоб стремено подержать, взять коня?
Де Грегорі, Натаніель, Філіпп?

Всі слуги Ми, пане, тут, ми тут, ми, пане, тут!

Петруччо «Ми, пане, тут, ми тут, ми, пане, тут»!
Ви, неотеси, бовдури безмозкі!
Оце ви так хапаєтесь до служби?
Де ж дурень той, що я вперед послав?

Грумйо Я, пане, тут — і дурень, як і був.

Петруччо Селюче, ледацюго, клятий сину!
Чи не сказав я: «Стрінь мене в саду
І все це кодло приведи з собою»?

Грумйо В Натаніеля, пане мій, каптан
Ще недошитий; в Габріеля — капці.
А Пітерові капелюх чорнить
Уже пора, та сажі не знайшлося,
В Уолтера кинджал без піхов досі.
Лиш Рейф, Адам та Грегор молодці,
А решта всі — обшарпані старці.
Одначе всі ми вийшли вас вітати.

Петруччо Гайда, поганці, принесіть вечерю.

Слуги виходять.

(Співає)

Де воля, воленька моя,
Де всі мої...

Сідай, Кет, будь як удома. Їсти, їсти, їсти, їсти!

Слуги вносять вечерю.

Ну, скоро там? Не супся, люба Кет.
Стягніть із мене чоботи, паршивці!
(Співає)
Один чернець кудись там брів
І на шляху своїм зустрів...
Мармизо, легше! Не звихни ноги!
Ось, на! Із другим будеш бережніш.
(Б'є слугу)
Не супся, Кет. Несіть води! Агов!

Входить слуга з водою; Петруччо не звертає на нього уваги.

А де Троїл, мій пес? Ти, хлопче, йди
Поклич мого кузена Фердінанда.

Один слуга виходить.

Вас познайомити я хочу, Кет.
Де капці, я питаю? Де вода?
Йди, Кет, умийся. Будь як дома тут.
(Перекидає миску)
Навмисне, лобуряко, перекинув?
(Б'є слугу)

Катеріна Не гарячіться: ненавмисно ж він.

Петруччо Ти, лобуряко, клаповухий пень!
Сядь, Кет. В кишках бурчить у тебе, знаю.
Молитву ти прокажеш, а чи я?
Баранина?

1-й слуга Еге ж.

Петруччо А хто приніс?

Пітер Та я ж.

Петруччо Печеня пригоріла геть.
Ну ж і собаки! Де поганець кухар?
Як ви посміли подавать мені
Таке паскудство? Ось, самі поїжте!
З мисками, з тарілками і з усім!
(Жбурляє в них страви й посуд)
Недбайла! Бовдуряки безголові!
Ще й супитесь? Ось я вам зараз дам!

Слуги квапливо виходять.

Катеріна Мій муже, я прошу вас, не хвилюйтесь:
Всі страви добрі, якщо ваша ласка.

Петруччо А я кажу, що все попригоряло,
І я й не доторкнуся ні до чого,
Бо від такого збурюється жовч,
Тож краще нам попостувать обом,
Адже ми й так обоє запальні,—
Не варто ще розпалювать себе,
Наївшись пересмаженого м'яса.
Потерп, а завтра буде все гаразд,
Сьогодні ж нумо постувать удвох.
Ходім до шлюбного твого покою.

Виходять.

Входить кілька слуг.

Натаніель Пітере, ти коли бачив таке?

Пітер Він хоче її побити її ж таки зброєю.

Входить Кертіс.

Грумйо Де він?

Кертіс У неї в шлюбному покої,
Читає їй казання про здержливість,
Кляне, лютує, лається, й вона
Не знає на яку ступити, бідна.
Сидить, немов розбуджена зі сну.
Тікаймо, хлопці! Він уже виходить.

Виходять.

Входить Петруччо.

Петруччо Так хитро я почав порядкувати
І сподіваюсь, що допну свого.
Нехай поголодує соколиця,
І я не дам їй їсти ані крихти,
Аж поки не привчу сідать на руку:
Інакше не приборкаєш її.
Іще один є спосіб, як привчити,
Аби летіла на хазяйський клич:
Їй не давати спати, як то роблять
Із кречетами, що у клітці б'ються
І не хотять скоритися людині.
Не їла зранку — і не буде їсти,
Не спала ніч — не спатиме і цю.
Як я зумів присікатись до їжі,
Присікаюсь так само й до постелі,
Розкидаю на ліжку подушки,
І простирадла, й укривала — все,
А посеред того розгардіяшу
Вдаватиму, що я про неї дбаю,
І вийде, що всю ніч вона просидить,
А задрімає сидячи — я знову,
Зчинивши бешкет, розбуджу її.
Отак поб'ю я ласкою дружину,
Її шалену вдачу угамую.
Хто знає кращі способи для цього,
Нехай покаже: повчимось у нього.
(Виходить)

СЦЕНА 2

Входять Траньйо в подобі Люченцо і Гортензіо в подобі Ліччо.

Траньйо Чи то можлива річ, щоб панна Б'янка
Любила іншого, а не Люченцо?
Вона ж так щиро ставиться до мене!

Гортензіо А я вам доведу, що не брехав.
Ось відійдімо вбік, і подивіться,
Як цей учитель панночку навчає.

Відходять убік.

Входять Б'янка й Люченцо в подобі Камбйо.

Люченцо Ну, панно, ви засвоїли науку?

Б'янка Яку науку, спершу нагадайте.

Люченцо Ту, що найкраще знаю я. «Мистецтвом
Кохання» називається вона.

Б'янка Так, ви мистецтво це опанували.

Люченцо Як серце ви моє завоювали.

Милуються.

Гортензіо Які швидкі! Ну, що тепер мені
Ви скажете? Ви щойно запевняли,
Що ваша Б'янка любить тільки вас.

Траньйо О кляті чари! О хистке жіноцтво!
Ти знаєш, Ліччо, це справдешнє диво.

Гортензіо То знайте ж правду: зовсім я не Ліччо.
І не музйка, як усі гадають.
Я більш не хочу жити в цій личині
Заради тої, що вельможу кида
І божествить якогось неотесу.
Добродію, моє ім'я — Гортензіо.

Траньйо Синьйор Гортензіо, не раз я чув
Про вашу віддану любов до Б'янки,
Відколи ж сам я став наочним свідком
Її легких звичаїв, теж навіки
Зречуся Б'янки та її кохання.

Гортензіо Погляньте, як милуються! Синьйоре,
Ось вам моя рука. Я присягаюсь

Не сватати вертихвістки цієї.
Вона негідна всіх тих знаків ласки,
Що досі я їй щедро виявляв.

Траньйо Я теж складу присягу непохитну
Не брать її, хоч би вона благала.
Пхе! Гляньте, безсоромниця яка!

Гортензіо Нехай тепер ніхто її не візьме,
Нехай вона зостанеться при ньому,
А я, аби дотримати присяги,
За три дні одружуся з однією
Багатою вдовою, що мене
Так ревно любить, як і я любив
Оцю пихату дику соколицю.
Ну що ж, синьйор Люченцо, прощавайте.
Кохатиму віднині не за вроду —
За добре серце. А тепер піду
І те зроблю, на чому заприсягся.
(Виходить)

Траньйо підходить до Люченцо та Б'янки.

Траньйо Синьйоро Б'янко, хай зичлива доля
Дасть вам обом щасливих днів доволі!
Ми ваші пестощі підгледіли невчас
І вдвох з Гортензіо зреклися вас.

Б'янка Чи справді й він, і ви мене зреклись?

Траньйо Так, панно.

Люченцо Отже, позбулись ми Ліччо.

Траньйо Посватає він браву удовицю
І побереться з нею в той же день.

Б'янка Хай бог пошле їм щастя.

Траньйо Так, і він
Її приборкає.

Б'янка А це навряд.

Траньйо Таж він тепера учиться у школі
Приборкувачів.

Б'янка Де ж це є така?

Траньйо У школі тій за вчителя Петруччо:
Він знає тридцять способів прехитрих,
Як норов виправлять лихим жінкам,
Щоб не давали волі язикам.

Входить Бйонделло.

Бйонделло Ой пане, я так довго чатував,
Що як собака виморивсь, та врешті
Дідусика нагледів на дорозі,
Для нас годящого.

Траньйо Хто ж він такий?

Бйонделло Якийсь чи то купець, чи то учитель,
Не знаю; та й поставою, й ходою,
Й лицем — ну достеменно панів батько.

Люченцо І що ж вам з нього, Траньйо?

Траньйо Я наплету йому таких байок,
Що роль Вінченцо радо він зіграє
Й Баптісті дасть запевнення потрібні
Незгірш за справжнього Вінченцо, пане.
Ну, йдіть у дім, я все обладжу сам.

Люченцо й Б'янка виходять.

Входить мандрівний учитель.

Учитель Добридень, пане.

Траньйо Й вам добридень, пане.
До нас, до Падуї,— чи може, далі?

Учитель Зостанусь тут на тиждень чи на два,
Тоді — до Рима, далі — до Мессіни,
Коли господь мені продовжить віку.

Траньйо А звідки родом, пане?

Учитель Мантуанець.

Траньйо Ви з Мантуї! Нехай вас бог боронить!
Чи зовсім вам життя не дороге?

Учитель Життя? А що? Якась загроза є?

Траньйо Так, мантуанцю показатись тут —
Це смерть. Невже не знаєте причини?
Затримали в Венеції ваш флот,
І герцог наш, із вашим посварившись,
Про це оголосив на всю округу.
Як дивно, що не чули ви цього!
Мабуть, тому, що прибули недавно.

Учитель Ой лишенько, та це ж моя погибель!
Я ж гроші мав у Падуї одержать
На векселі, в Флоренції узяті.

Траньйо Добродію, зроблю я вам прислугу
І порятую вас. Але скажіть,
Чи ви коли бували в місті Пізі?

Учитель Так, пане, в Пізі часто я бував,
Уславленій шановними людьми.

Траньйо Знайомий вам такий собі Вінченцо?

Учитель Ні, я не знав його, але чував
Як про купця, багатого безмірно.

Траньйо Я син його, добродію. До речі,
Обличчям ви на нього дуже схожі.

Бйонделло
(вбік)
Як устриця на яблуко, не більше.

Траньйо Щоб вам життя в цій скруті врятувати,
Заради батька ось що я зроблю:
Гадаю, це велике ваше щастя,
Що ви такі подібні до Вінченцо.
Назвіться ж ним і під його ім'ям
Живіть собі на втіху в мене в домі,
Та грайте роль його якнайпильніше.
Ви зрозуміли? Житимете в мене,
Аж поки справи скінчите свої.
Погоджуйтесь, коли вам це до мислі.

Учитель Так, я довіку буду вдячний вам
За порятоване життя і волю.

Траньйо Ходімо ж, улаштуймо все як слід.
До речі, треба знати вам, що батько
Сюди прибути має з дня на день,
Щоб підтвердить вдовиний пай у шлюбі
Моєму із дочкою падуанця
Баптісти. Я усе вам поясню;
Ходім же, зодягніться, як вам личить.

Виходять.

СЦЕНА 3

Входять Катеріна і Грумйо.

Грумйо Ні, ні, щоб я так жив був, не насмію.

Катеріна Що гірш мені, то скаженіший він.
Чи він на те зі мною одружився,
Щоб голодом морить мене? Жебрак,
Що стукався у Падуї в наш дім,
І той без милостині геть не йшов,
А як не в нас, то інде діставав.
А я ж не знала зроду, як просити,
Бо й не було потреби. А тепер
Від голоду й безсоння ледь жива,
Бо лайкою годує він мене,
А бешкетом заснути не дає.
Та найприкріше те мені, що він
Усе це робить нібито з любові:
Немовби, як посплю я чи поїм,
То це хвороба чи й готова смерть.
Ох, принеси мені щось їсти — будь-що,
Аби ситніше. Принеси, небоже.

Грумйо Телячу ніжку вам подати, може?

Катеріна Чудово! Принеси її скоріше!

Грумйо Занадто гостре; вам би щось ніжніше.
Не хочете із фляків душенини?

Катеріна Так, хочу, хочу, тільки швидше, Грумйо.

Грумйо Боюся, й це розгарячить вас дуже.
А може, просто м'яса до гірчиці?

Катеріна Я залюбки поїм цієї страви.

Грумйо Але й гірчиця, мабуть, дуже гостра.

Катеріна Ну, м'яса без гірчиці принеси.

Грумйо Е ні, не можна. Я подам гірчицю,
А ні, то не дістанете і м'яса.

Катеріна Неси і те, і те, чи щось одне.

Грумйо Тоді гірчицю я подам без м'яса.

Катеріна Йди геть, лукавий і глумливий рабе!
(Б'є його)

Мене годуєш ти лише словами.
Будь проклятий з усім паскудним кодлом,
Що тішиться приниженням моїм.
Іди, кажу, іди!

Входять Петруччо з тарелем і Гортензіо.

Петруччо Ну, як ти, Кет? Сумна чогось, любусю?

Гортензіо Як справи, пані?

Катеріна Та куди вже гірше!

Петруччо Ну, звеселись, на мене глянь ласкаво!
Ось бач, кохана, я про тебе дбаю:
Сам страву зготував і сам приніс.
(Ставить таріль на стіл)
Я певен, Кет, що дяку заслужив.
Чого мовчиш? Не догодив? Ну що ж,
Пропали марно всі мої труди.
Гей, заберіть таріль!

Катеріна Ні, ні, нехай!

Петруччо Найменша послуга подяки варта,
Отож подякуй, а тоді вже їж.

Катеріна Мій пане, дякую.

Гортензіо Синьйор Петруччо, фе, чи вам не сором?
Сідаймо, пані. Істимем удвох.

Петруччо
(стиха до Гортензіо)
Як ти мій друг, то впорай сам усе.
(До Катеріни)
Ну, призволяйся, люба, на здоров'я!
Та не барись! Ну, а тепер, кохана,
Поїдемо до батенька твого.
Та вберемось розкішно, ми ж не бідні:
Є оксамит, намиста, обручки,
Мережива і всякі торочки,
Серпанки, віяла, грезет, єдваб,
Усе, чим ти прикраситись могла б.
Що, попоїла? Там кравець чекає,
Що стан твій у шовки прибрати має.

Входить кравець.

Ну, майстре, покажіть свою роботу,
Виймайте сукню.

Входить галантерейник.

Що нового в тебе?

Галантерейник Ось капелюшок — той, що ви бажали.

Петруччо Оце ти називаєш капелюшок?
Це ж миска з оксамиту! Тьху, гидота!
Чи скойка, чи з горіха шкаралупка,
Дурничка, іграшка, ковпак ляльковий.
Геть, забери! І покажи щось краще.

Катеріна Не треба! Це якраз новітня мода,
Так нині ходять всі шляхетні дами.

Петруччо То стань шляхетною, тоді й одержиш,
Та не раніше.

Гортензіо
(вбік)
Це не скоро буде.

Катеріна Я також маю право говорити
І все скажу. Бо я вже не дитина.
Путніші люди слухали мене,
А як не хочеш — вуха затикай.
Свій гнів я хочу вилити словами,
Бо серце може луснути від нього.
Ні, краще дам я волю язику
І виповім, що в серці накипіло.

Петруччо Так, правду кажеш — це якийсь ковпак,
Пампуха, па́пушник, пиріг із шовку.
Я радий, що не хочеш ти його.

Катеріна Рад чи не рад, а я його візьму,
А як не цей — ніякого не хочу.

Петруччо А сукня? Гей, кравчино, йди сюди!

Галантерейник виходить.

О господи! Це що, для карнавалу?
А це рукав? Та це ж якась гармата!
Порізаний, як яблучний рулет:
Все в розпірках, у прорізах, у шліцах,
Неначе та курильниця в цирульні.
Та що це в біса, га? Скажи, кравчино!

Гортензіо
(вбік)
Я бачу, що не матиме вона
Ні капелюшка, ні нової сукні.

Кравець Ви ж так замовили, щоб я зробив
Усе як слід, за модою новою.

Петруччо Авжеж, замовив, тільки не просив,
Щоб ти усе за модою спартачив.
Чухрай додому через пень-колоду,
Не діждеш ти замовлення від мене,
Ні, ні! А з сукнею роби що хочеш.

(Кидає сукню додолу)

Катеріна Я кращої не бачила ніколи:
Така штудерна, чепурна, доладна!
Мабуть, ти з мене поторочу зробиш.

Петруччо Так, так, він поторочу з тебе зробить.

Кравець Таж пані кажуть, що не я, а ви!

Петруччо Ах ти ж нахаба! Не бреши, наперстку,
Нікчемний гудзику, котушко, нитко,
Ти гнида, ти блоха, цвіркун запічний!
В моєму ж домі ти мені перечиш?
Геть, крейдо, викрійко, підшивко, клаптю!
Геть, поки я тебе не переміряв
Твоїм же ліктем так, аж ти навіки
Забудеш, як плескати, що не слід!
Кажу тобі, сукенку ти спартачив.

Кравець Та ні ж бо, пане. Сукня так пошита,
Як сказано хазяїнові. Грумйо
Йому наказ докладний передав.

Грумйо Який наказ? Я передав тканину!

Кравець А як же ти просив пошити сукню?

Грумйо Як? Голкою і ниткою, звичайно!

Кравець А не казав, щоб викрійна́ була?

Грумйо Чи ти багато за свій вік пошив?

Кравець Немало.

Грумйо Та мене в дурні не пошиєш. Ти багато людей убрав, та мене в шори не вбереш. Шкода праці. Я тобі кажу, що попросив твого хазяїна викроїти сукню, але не просив покраяти її на клапті. Ergo, ти брешеш.

Кравець Ось же на папірці записано, який має бути крій.

Петруччо Ану, прочитай.

Грумйо Брехня і в папірці, коли там написано, ніби я так сказав.

Кравець

(читає)

«Imprimis, сукня розпущена в стані».

Грумйо Пане, коли я хоч слово сказав про якусь там розпусту, то хай мене зашиють у пелену й заб'ють до смерті клубком сирових ниток. Я сказав — сукню.

Петруччо Далі.

Кравець «З нешироким відкладним коміром».

Грумйо За комір — правда.

Кравець «Із пишним рукавом».

Грумйо Правда — навіть із двома рукавами.

Кравець «Рукави тонко викрійні».

Петруччо А, ось де каверза!

Грумйо Тут помилка в записі, пане, тут помилка в записі! Я ж наказав, щоб рукави були спершу викроєні, а потім позшивані, і це я тобі доведу в чесному двобої, хоч би ти озброїв свій мізинець наперстком.

Кравець Ні, я сказав правду. Якби ти мені попався десь-інде, я б тобі показав!

Грумйо А про мене хоч і тут. Ти бери папірця, а я твого аршина, та й поміряємося силою.

Гортензіо Ну що ти, Грумйо, це буде нерівний бій.

Петруччо Ну, хай там як, ця сукня не для мене.

Грумйо Так, правду кажете: вона для пані.

Петруччо Ну, годі. Можеш сукню цю піднять
Хазяїну своєму на потребу.

Грумйо Спробуй-но, негіднику! Ти ще посмієш піднімати сукню моєї пані на потребу своєму хазяїнові?

Петруччо Гей, хлопче, ти подумав, що кажеш?

Грумйо Е, пане, це ви не подумали, що сказали! Щоб то він піднімав сукню моєї пані на потребу своєму хазяїнові! Фе, куди це годиться!

Петруччо

(стиха до Гортензіо)
Гортензіо, нехай кравцю заплатять.
(До кравця)
Ну, забирай же сукню — й гайда звідси!

Гортензіо

(стиха до кравця)
Іди, я завтра заплачу за сукню.
Не ображайся на круті слова,
Та кланяйся хазяїну своєму.

Кравець виходить.

Петруччо Ну що ж, до батька ми поїдем, Кет,
У цих простих та скромних одежинах.
Хай бідна одіж, та гаман тугий,
Бо тільки дух збагачує нам тіло.
Як сонце чорні хмари прориває,
Так честь крізь найбіднішу одіж сяє.
Хіба від жайворона краща сойка
Тим, що у неї пір'ячко барвисте?
Або гадюка краща за вугра,
Бо спину має в гарних візерунках?
Ні, люба Кет, не станеш гірша ти
Від того, що одягнена не пишно.
А соромно тобі — вали на мене;
Сама ж весела будь. Ну, їдьмо зараз
Бенкетувати в Падую, до батька.
(До Грумйо)
Ну, клич людей та швидше у дорогу.
Хай коней подадуть в кінець алеї,
Туди ми пішки пройдемось. Тепер,
По-моєму, година сьома ранку,
Тож на обід поспіємо якраз.

Катеріна Ні, пане мій, тепер вже скоро друга,
Поспіємо хіба що на вечерю.

Петруччо Ні, буде сьома, поки я зберуся.
Та що б я не сказав, зробив, надумав —
Ти все перечиш. Гей, сідлать не треба!
Сьогодні не поїду. А надалі —
Година буде та, що я скажу.

Гортензіо Ого! Він сонцем хоче правувати.

Виходять.

СЦЕНА 4

Входять Траньйо в подобі Люченцо і вчитель — у дорожніх чоботях, простоволосий, убраний як Вінченцо.

Траньйо Це дім його, добродію. Постукать?

Учитель Аякже. Тільки, як не помиляюсь,
Синьйор Баптіста може пригадати,
Що ми колись жили в однім заїзді
У Генуї — тому вже років двадцять.

Траньйо То й добре. Ну, а ви держіться ролі
Поважної, як батькові годиться.

Входить Бйонделло.

Учитель Та не хвилюйтесь. Онде ваш слуга,
І слід би попередити його.

Траньйо За нього не турбуйтесь. Гей, Бйонделло!
Гляди мені, щоб де не сплохував!
Не забувай, що цей ось пан — Вінченцо.

Бйонделло Не бійтеся!

Траньйо Ти все, що слід, переказав Баптісті?

Бйонделло Сказав, що вже в Венеції ваш батько
І нині він до Падуї прибуде.

Траньйо Ну, молодець. Ось на тобі на чарку.

Входять Баптіста й Люченцо в подобі Камбйо.

Ото Баптіста. Споважнійте, пане.
Синьйор Баптісто, радий вас зустріти.
(До вчителя)
Панотче, це і є той пан Баптіста.
У вас прошу я батьківської ласки:
Для Б'янки виділіть мені мій спадок.

Учитель Не квапся, сину.
Добродію, до Падуї прибув я
Борги стягати — і почув від сина
Таку поважну новину, що він
Злюбився тут із вашою дочкою.
Про вас багато доброго я чув,
І вже коли він так її кохає,
Ну, а вона його,— то згоден я.
Аби не мусив довго він чекати,

Щоб добрий батько одружив його.
Якщо і ви на це так само згодні,
То я їй ладен виділити пай,
Який лише захочете. З такою
Людиною, як ви, синьйор Баптісто,
Не буду дріб'язково торгуватись.

Баптіста Пробачте все, що я скажу, синьйоре:
Відвертість ваша до душі мені.
Це щира правда, що ваш син Люченцо
Дочку мою кохає, і вона
Його вподобала — якщо вони
Закоханих не удають прехитро.
А через те — як ви, без зайвих слів,
По-батьківському з ним поведетесь
І виділите для дочки моєї
Достатній пай, то згоден я на шлюб:
Нехай ваш син бере мою дочку.

Траньйо Спасибі вам. Тоді скажіте, де
Зручніше нам заручини відбути
І підписати шлюбний наш контракт.

Баптіста Не в мене в домі. Знаєте ж, Люченцо,
У стін є вуха, в домі повно слуг,
Та й Гремйо ще нюшить весь час довкола,
Тож перешкодить завше можуть нам.

Траньйо Тоді у мене, коли ваша ласка.
Там батько мій живе, і ми сьогодні
Увечері все справимо тихенько.
Пошліть по доньку оцього слугу.
(Підморгує до Люченцо й усміхається до нього)
А мій слуга десь нотаря добуде.
От тільки шкода — часу в мене мало
Путящу наготовити вечерю.

Баптіста Ну й добре. Камбйо, ти біжи додому
І скажеш Б'янці, щоб вона прибралась.
Та будь ласкав, перекажи їй зразу,
Що батько женихів уже приїхав
І що Люченцо побереться з нею.

Люченцо виходить.

Бйонделло Молю богів, щоб так воно й було.

Траньйо Ти не патякай про богів, а йди.

Бйонделло виходить.

Входить Пітер — слуга з дому Траньйо.

Синьйор Баптісто, прошу до господи.
Даруйте — страва в мене лиш одна,
Та в Пізі надолужимо. Заходьте ж.

Баптіста Іду, іду.

Виходять.

Входять Люченцо і Бйонделло.

Бйонделло Гей, Камбйо, гей!

Люченцо Ну, що таке, Бйонделло?

Бйонделло Ти бачив, як мій пан моргав до тебе?

Люченцо Ну то й що?

Бйонделло Та нічого, але він зоставив мене тут, щоб я тобі розтлумачив, що всі ці знаки мають означати.

Люченцо Ну, розтлумач, будь ласка.

Бйонделло Тож слухай. Баптіста саме бесідує з удаваним батьком удаваного сина.

Люченцо Ну то й що?

Бйонделло Ти маєш привести Баптістину дочку на вечерю.

Люченцо А тоді?

Бйонделло А тоді старий священик із церкви святого Луки в будь-яку хвилину до послуг вам.

Люченцо Ну й що з усього цього?

Бйонделло А це вже я не знаю — може, вони там укладають фальшиву шлюбну угоду. А ви укладіть угоду з нею самою — cum privilegio ad imprimendum solum *. Мерщій до церкви! Та прихопіть із собою священика, причетника і якихось більш-менш поважних свідків.

Коли ви прагли не цього, не буду я втручатись,
Та з Б'янкою тоді навік вам треба попрощатись.
(Повертається, щоб іти)

Люченцо Слухай-но, Бйонделло!

Бйонделло Ніколи мені слухати. Я знав одну служницю, що встигла повінчатися, поки бігала на город нарвати петрушки, щоб начинку для кроля приготувати. Отак і ви можете, пане; а поки що бувайте. Мій пан наказав мені бігти до церкви святого Луки

* З єдиним правом друкувати *(лат.)*.

просити священика, щоб був напоготові, коли ви прийдете зі своєю додачею.

(Виходить)

Люченцо Аби вона схотіла, ну, а я
Готовий завжди. Та чого вагатись!
Вона погодиться. Біжу по неї!
Хоч хай там що, без неї не вернусь.
(Виходить)

СЦЕНА 5

Входять Петруччо, Катеріна, Гортензіо й слуги.

Петруччо Ну, швидше! Ми ж вертаємось до батька.
О боже, як яскраво сяє місяць!

Катеріна Який там місяць! День же, світить сонце.

Петруччо А я кажу, що місяць сяє ясно.

Катеріна Таж бачу я, що сонце ясно світить.

Петруччо А я клянусь своєї мами сином,
Собою цебто: місяць, чи зоря,
Чи те, що я сказати забажаю,
А ні — то не поїдемо до батька.
(До слуг)
Гей, завертайте коней! Я не їду.
Що не скажи — усе вона перечить!

Гортензіо Погоджуйтесь, а то він не поїде.

Катеріна Ні, їдьмо далі, я тебе прошу!
Хай місяць, хай і сонце — що ти хочеш.
Хоч би його назвав ти каганцем,
То я й на це погоджусь, обіцяю.

Петруччо Кажу я — місяць.

Катеріна Бачу я, що місяць.

Петруччо Ні, брешеш ти, це сонце благодатне.

Катеріна Авжеж, це сонце, божа благодать,
А скажеш, що не сонце — то й не сонце.
Думки твої новляться так, як місяць.
Чим ти його назвеш, то тим і буде,
І що воно для тебе, те й для мене.

Гортензіо

(вбік)
Давай, Петруччо! Ти вже виграв бій.

Петруччо Вперед, вперед! Котитись має м'яч
Туди, куди його покотить грач.
Та помовчім: он хтось до нас прямує.

Входить Вінченцо.

(До Вінченцо)
Добридень, славна пані. Ви куди?
Скажи по щирості, кохана Кет,
Ти бачила коли гарнішу даму?
Воюють рожі з біллю на лиці!
Чи красять зорі небо так чудовно,
Як ці очиці личко неземне?
Красуне-діво, ще раз — добрий день!
Кохана Кет, ну, обніми її!

Гортензіо

(вбік)
Він так старого зіб'є з пантелику,
Що той за жінку матиме себе.

Катеріна О юна діво, свіжа й чарівна,
Куди прямуєш ти і де твій дім?
Щасливі люди, що таку дочку
Зростили, і щасливий буде той,
Кому зичливі зорі присудили
Тебе на шлюбне ложе привести!

Петруччо Отямся, Кет! Чи ти не одуріла?
Таж це поважний літній чоловік,
У зморшках, сивий, не якесь дівча!

Катеріна Пробачте, батьку, помилку мою:
Яскраве сонце очі так сліпить,
Що все мені зеленим видається.
Тепер я бачу: ви поважний дід,
Не гнівайтесь, що схибила я так.

Петруччо Атож, шановний пане, і скажіть,
Куди йдете. Як по дорозі нам,
То нас розважить ваше товариство.

Вінченцо Добродію і ви, весела пані,
Що приголомшили мене вітанням!
Пізанець я, і звуть мене Вінченцо,
А їду я до Падуї — провідать
Свого давно не баченого сина.

Петруччо Як звуть його?

Вінченцо Люченцо, любий пане.

Петруччо Щаслива зустріч — а найбільш для нього.
Тепер я можу не лише з поваги,
А й по закону батьком вас назвати.
Сестру моєї жінки — ось цієї —
Ваш син узяв за себе нещодавно.
О, не дивуйтеся і не журіться:
Вона доброзвичайна і багата,
Значного роду, як не глянь — до пари
Найблагороднішому із мужів.
Дозвольте ж, батьку мій, обняти вас,
Та їдьмо швидше в Падую. Люченцо
Зрадіє дуже, коли вас побачить.

Вінченцо Та правда це чи знову жарти ваші?
Бо ви, здається, залюбки з усіх
Попутників жартуєте в дорозі.

Гортензіо Ні, ні, це правда — я вас запевняю.

Петруччо Ну, їдьмо, пересвідчитесь самі,
Бо наші жарти вас насторожили.

Виходять усі, крім Гортензіо.

Гортензіо Ну, підбадьорив ти мене, Петруччо!
Коли моя вдова заноровиться —
Ти вже навчив, як повестись годиться.
(Виходить)

ДІЯ П'ЯТА

СЦЕНА 1

Входять Бйонделло, Люченцо і Б'янка. Гремйо вийшов на сцену поперед них.

Бйонделло Тихенько, але хутенько, пане, бо священик уже напоготові.

Люченцо Лечу, Бйонделло. А ти, може, будеш потрібен дома, то йди.

Б'янка й Люченцо виходять.

Бйонделло Ні, я таки спершу припильную, щоб церква була в них уже позаду, а тоді побіжу скільки духу до свого хазяїна. *(Виходить)*

Гремйо Чого це Камбйо все нема й нема?

Входять Петруччо, Катеріна, Вінченцо, Грумйо і слуги.

Петруччо Ось, пане, двері — це Люченцо дім.
Мій тесть живе отам, до ринку ближче;
Туди я кваплюсь, тож покину вас.

Вінченцо Ні, перше в нас ми вип'ємо по чарці.
Я ж, мабуть, можу в сина вас прийняти,
А тут, видать, лаштується бенкет.
(Стукає в двері)

Гремйо Вони там чимсь зайняті. Стукайте дужче.

Вінченцо стукає знову.

Учитель, що зображує собою Вінченцо, виглядає з вікна.

Учитель Хто там так гатить, ніби двері хоче вивалити?

Вінченцо Добродію, синьйор Люченцо вдома?

Учитель Удома, але зараз він не має часу для вас.

Вінченцо А що, коли я приніс йому сотню чи дві фунтів на потіху?

Учитель Зоставте свою сотню фунтів собі. Поки я живу на світі, вона йому не потрібна.

Петруччо От бачте, я ж вам казав, як полюбили в Падуї вашого сина. Слухайте-но, добродію! Жарти жартами, але перекажіть, будьте ласкаві, синьйорові Люченцо, що приїхав з Пізи його батько і стоїть тут біля дверей, хоче з ним поговорити.

Учитель Брешеш. Його батько приїхав з Мантуї й дивиться на вас із вікна.

Вінченцо То це ти його батько?

Учитель Атож, добродію. Принаймні так його мати каже, коли можна їй вірити.

Петруччо
(до Вінченцо)
Що ж це ви, синьйоре! Куди таке годиться — чуже ім'я привласнювати!

Учитель Держіть цього плутягу! Він, мабуть, надумав когось тут у місті обшахрати, прикрившись моїм ім'ям!

Входить Бйонделло.

Бйонделло

(вбік)

Я бачив їх обох уже в церкві. Дай їм, боже, щасливого плавання! Та хто це тут стоїть? Мій старий хазяїн, пан Вінченцо! Ну, вклепались ми, пропало все!

Вінченцо

(побачивши Бйонделло)

А підійди-но сюди, шибенику!

Бйонделло Схочу — підійду, не схочу — не підійду, синьйоре.

Вінченцо Іди сюди, лобуряко! Ти що, вже забув мене?

Бйонделло Я забув вас, синьйоре? Як я міг вас забути, коли я вас оце вперше бачу?

Вінченцо Ах ти ж мерзотнику! Ти вперше бачиш батька твого пана, Вінченцо?

Бйонделло Мого вельмишановного старого хазяїна? Та його я й зараз бачу: онде він з вікна дивиться.

Вінченцо Та невже?

(Б'є його)

Бйонделло Рятуйте! Тут якийсь божевільний хоче мене замордувати!

(Втікає)

Учитель Сюди, сину! Сюди, синьйоре Баптісто! Поможіть!

(Зникає у вікні)

Петруччо Кет, люба, станьмо осторонь та подивімося, чим воно скінчиться.

Відходять убік.

Входять учитель, Баптіста, Траньйо та слуги.

Траньйо Хто ви такий, пане, що здіймаєте руку на мого слугу?

Вінченцо Хто я такий? Ні, це ти скажи, хто ти такий! О безсмертні боги! Ти ба, як вичепурився, негідник! Шовковий камзол, оксамитові штани, кармазиновий плащ, шпичастий капелюх! О, зруйнували мене, геть обдерли! Я вдома ощаджую, як можу, а мій син та його слуга цвиндрять усе в університеті!

Траньйо Та що таке, у чому річ?

Баптіста Сказився він, чи що?

Траньйо Синьйоре, як по одежі, то ви наче такий статечний літній чоловік, а послухати вас, то — божевільний. Яке вам,

пане, діло, хоч би я навіть начіпляв на себе перлин та золотих оздоб? Я маю доброго батька, і він дає мені таку змогу.

Вінченцо Твій батько? Шахраюго, та він шиє вітрила в Бергамо.

Баптіста Ви помиляєтесь, синьйоре, помиляєтесь. Ану скажіть, будь ласка, як його звати.

Вінченцо Як його звати? Ще б пак я не знав! Він із трьох років ріс при моїм домі, і звати його Траньйо.

Учитель Іди геть, дурню навіжений! Його звати Люченцо, і він мій єдиний син, спадкоємець усіх моїх, синьйора Вінченцо, грунтів.

Вінченцо Люченцо? О, він замордував свого пана! Держіть його, я вам наказую ім'ям герцога! О сину мій, сину! Скажи мені, негіднику, де мій син Люченцо?

Траньйо Покличте варту.

Входить дозорчий.

Відведіть оцього божевільного до в'язниці. Пане Баптісто, батьку мій, подбайте, щоб його забрали.

Вінченцо Мене до в'язниці?

Гремйо Стривай, дозорчий. Не веди його до в'язниці.

Баптіста Замовкніть, синьйоре Гремйо. Я сказав, щоб його відвели до в'язниці.

Гремйо Глядіть, синьйоре Баптісто, щоб вас не втягли в якесь непевне діло. Я ладен заприсягтися, що справжній Вінченцо — оце.

Учитель Ану ж заприсягнися, коли насмієш.

Гремйо Ні, присягатися не насмію.

Траньйо Ви ще, чого доброго, скажете, що я не Люченцо?

Гремйо Ні, я знаю вас як синьйора Люченцо.

Баптіста Забирайте цього старого блазня! До в'язниці його!

Вінченцо Отак кривдити та ображати чужинця! Потворо! Негіднику!

Входять Бйонделло з Люченцо і Б'янкою.

Бйонделло Ох, усе луснуло: він тут! Не признавайтеся до нього, відмовляйтеся, а то ми всі пропали.

Люченцо

(стає навколішки)
Пробачте, тату.

Вінченцо Синку, ти живий?

Бйонделло, Траньйо і вчитель миттю вибігають.

Б'янка Пробачте, любий тату.

Баптіста А за що?
І де Люченцо?

Люченцо Ось він, ваш Люченцо,
Справдешній син справдешнього Вінченцо.
А поки ви усі тут сперечались,
Ми з Б'янкою гарненько повінчались.

Гремйо А, змовились і в шори всіх убрали!

Вінченцо А де ж подівся той поганець Траньйо,
Що так нахабно говорив зі мною?

Баптіста То що ж виходить? Це не вчитель Камбйо?

Б'янка Перемінився Камбйо на Люченцо.

Люченцо Кохання всі ці чудеса творило,
Бо я заради Б'янки помінявся
Ролями з Траньйо, зі своїм слугою:
Він жив у місті під моїм ім'ям,
А я тим часом прямував щасливо
В жадану гавань мрій своїх солодких.
Усе це він робив з мого наказу,
І ви простіть йому, мій любий тату.

Вінченцо Він хотів мене до в'язниці вкинути! Я йому носа розквашу!

Баптіста

(до Люченцо)
Слухайте, добродію! То ви одружилися з моєю дочкою, не спитавши моєї згоди?

Вінченцо Та не бійтеся, Баптісто, ми з вами домовимось, заспокойтеся. Але я хочу поквитатись за таку підлоту!
(Виходить)

Баптіста А я хочу розкопати до дна всю цю плутню.
(Виходить)

Люченцо Б'янко, чого ти так поблідла? Батько не гніватиметься.

Люченцо з Б'янкою виходять.

Гремйо Не спікся мій пиріг, та звідси не піду;
Хоч на весіллі я зап'ю свою біду.
(Виходить)

Катеріна Ходімо, чоловіченьку, подивимося, чим воно все скінчиться.

Петруччо Спершу поцілуй мене, Кет, а тоді й підемо.

Катеріна Як? Просто посеред вулиці?

Петруччо А що? Чи ти мене соромишся?

Катеріна Ні, боронь боже. Я соромлюсь цілуватися.

Петруччо Ну що ж, поїхали додому.
(До Грумйо)
Збирайся. Поїхали.

Катеріна Ні, ні, стривай, я поцілую.
(Цілує його)
А тепер зоставаймось! Прошу тебе, милий.

Петруччо Ну, от і славно, Кет. Гайда ж до столу,
Бо справді: краще пізно, ніж ніколи.

Виходять.

СЦЕНА 2

Входять Баптіста й Вінченцо, Гремйо і вчитель, Люченцо і Б'янка, Петруччо й Катеріна, Гортензіо і вдова; Траньйо, Бйонделло і Грумйо; слуги виносять частування.

Люченцо Нарешті грають наші струни влад,
Війна скінчилась, і тепер нам можна
Із небезпек минулих посміятись.
Ти, Б'янко, батька привітай мого,
А я твого уклінно привітаю.
Петруччо-брате, Катеріно-сестро,
І ти, Гортензьйо, з любою вдовою,—
Я дуже радий вас пошанувать.
Смачних наїдків зараз подадуть —
Ще закусити нам. Сідайте, прошу.
Тепер і їсти можна, й розмовляти.

Сідають.

Петруччо Сиди та їж, одно сиди та їж!

Баптіста Така гостинність в Падуї, мій сину.

Петруччо Все з Падуї для мене наймиліше.

Гортензіо Дай боже, щоб обом нам так було.

Петруччо О! Жінка вже Гортензіо страхає.

Вдова Що? Я його страхаюся? Овва!

Петруччо Хоч ви й розумна, а не зрозуміли:
Він вас боїться, хочу я сказати.

Вдова Як голова йде обертом у кого,
Йому здається — крутиться весь світ.

Петруччо Ну, викрутилась!

Катеріна Як вас розуміти?

Вдова Так я вловила...

Петруччо Що? Мене вловила?
Гортензіо, й тобі це до вподоби?

Гортензіо Вона вловила зміст твоєї мови.

Петруччо Поправив добре! Славна удовице,
Його за це поцілувати слід.

Катеріна «Як голова йде обертом у кого,
Йому здається — крутиться весь світ».
То як же розуміти ці слова?

Вдова Натерпівшись від норову твого,
Твій чоловік остеріга мого.
Так розуміть слова мої годиться.

Катеріна Це думка ница.

Вдова Бо така ти птиця.

Катеріна Та я супроти тебе голубиця.

Петруччо Ну, всип їй, Кет!

Гортензіо Ну, всип їй удовице!

Петруччо Ось закладімось: Кет її вкладе.

Гортензіо Це роль моя.

Петруччо Й обов'язок. Ну, будьмо!
(П'є до Гортензіо)

Баптіста Дотепна молодь, правда, пане Гремйо?

Гремйо Та звісно, буцаються непогано.

Б'янка Так, буцаються, бо сверблять лоби,
Мов чують, де на них ростимуть роги.

Вінченцо О, вже збудилась наша молода?

Б'янка Та не злякалась: зараз знов засну.

Петруччо Е ні, пустила язиком стрілу —
То жди, що хтось устрелить і тебе.

Б'янка Чи я вам качка? Ось перепурхну,
А ви влучайте, натягнувши луки.
Ні пуху ж ні пера!
(Виходить. За нею — Катеріна і вдова)

Петруччо Втекла з-під пострілу. Так, пане Траньйо,
В цю пташку ти ціляв, та не попав,
Тож випиймо за всіх стрільців невлучних.

Траньйо Пустив мене Люченцо, мов хорта,
Що спіймане мисливцеві приносить.

Петруччо Цілке порівняння, хоч і собаче.

Траньйо От ви для себе полювали, пане,
Та ваша лань не підпускає вас.

Баптіста О, о Петруччо! Добре вцілив Траньйо!

Люченцо Ну, Траньйо, дякую: ти добре тнеш.

Гортензіо Признайся, друже, влучив він у ціль?

Петруччо Так, признаюся, трохи зачепив,
Але стріла, відскочивши від мене,
Навиліт пронизала вас обох.

Баптіста Ну, сину мій, нема де правди діти:
Тобі найноровливіша дісталась.

Петруччо Е, ні. А щоб упевнилися ви —
Пошлімо кожен по свою дружину,
І той, чия появить більший послух
І зразу прийде, тільки-но покличуть,—
Той весь заклад в кишеню покладе.

Гортензіо Гаразд. На скільки ж ми закладемося?

Люченцо На двадцять крон.

Петруччо Та й тільки? Я б поставив
Таке на сокола чи гончака,
Але моя дружина варта більше.

Люченцо Ну, сто.

Гортензіо Гаразд, хай сто.

Петруччо Ну, що ж, заклались.

Гортензіо Хто починає?

Люченцо Я. Іди, Бйонделло,
Скажи, хай пані вийде знов до нас.

Бйонделло Іду.
(Виходить)

Баптіста За Б'янку ставлю половину.

Люченцо Ні, ставлю сам. Ніяких половин.

Входить Бйонделло.

Ну, що?

Бйонделло Переказала пані вам:
Їй ніколи, вона не може вийти.

Петруччо Що? Ніколи? Вона не може вийти?
Ну й відповідь!

Гремйо Та ще й яка ласкава!
Дай боже вам ще гіршу не почути.

Петруччо На кращу сподіваюсь.

Гортензіо Іди, Бйонделло, попроси мою
Негайно вийти.

Бйонделло виходить.

Петруччо О, вже «попроси»!
Ну, коли так, то вийде.

Гортензіо Я боюся,
Що ваша не послухає й прохання.

Входить Бйонделло.

Ну, де ж моя дружина?

Бйонделло Сказала — ви жартуєте. Тому
Вона не хоче, йдіть самі до неї.

Петруччо Що раз, то гірше. Чуєте? Не хоче.
Негідниця! Ну як таке терпіти?
Гей, Грумйо, йди мерщій до господині,
Скажи, що я велю прийти сюди.

Грумйо виходить.

Гортензіо Я знаю відповідь.

Петруччо Яка ж?

Гортензіо «Не вийду».

Петруччо Тим гірш для мене, і на тім кінець.

Входить Катеріна.

Баптіста О, їй же богу, Катеріна йде.

Катеріна Ви кликали мене, мій пане? Ось я.

Петруччо Де ж Б'янка і Гортензіо дружина?

Катеріна Сидять при коминку і гомонять.

Петруччо Йди приведи їх. А коли не йтимуть,
То дай їм чосу й прижени сюди.
Іди, кажу, і приведи їх швидше.

Катеріна виходить.

Люченцо Це чудо, як бувають чудеса.

Гортензіо Так, чудо. Тільки що воно віщує?

Петруччо Воно віщує мир, любов і спокій,
Шанобу, в домі лад, розумний послух,
Коротше — все, що любе нам і миле.

Баптіста Так будь щасливий, славний мій Петруччо!
Заклад ти виграв, я ж додам від себе
До посагу ще двадцять тисяч крон.
Для іншої дочки — інакший посаг,
Бо Катеріна геть перемінилась.

Петруччо Ні, виграш свій іще я закріплю,
Іще ясніш вам покажу чесноту
І послух, що зродилися у ній.

Входить Катеріна з Б'янкою і вдовою.

Ось ваших непокірливих веде,
Зборовши їхній норов і в полон
Узявши їх жіночим мудрим словом.
(До Катеріни)
Ця шапочка тобі не до лиця,
Скинь геть її і потопчи ногами.

Катеріна виконує наказ.

Вдова Бодай же вік такого не діждать —
Такі безглузді примхи вдовольняти.

Б'янка Дурний цей послух, хоч ви що кажіть.

Люченцо Якби ж твій послух був такий дурний!
А то замудрий твій непослух, Б'янко,
За нього я аж сотню крон віддав.

Б'янка Якби ти сам мудріший трохи був,
То не ручився б за мою покору.

Петруччо Кет, поясни свавільним цим жінкам,
Як треба слухатись чоловіків.

Вдова Жартуєте! Не треба нам пояснень.

Петруччо А ну-бо, Кет! І з неї починай.

Вдова Вона не буде.

Петруччо Ні, буде, я кажу. І з вас почне.

Катеріна Фе, сором! Не насуплюй грізно брів,
Не кидай поглядів гризьких та гострих,
Що ранять мужа й владаря твого.
Цей гнів твою ж таки вбиває вроду
Так, як мороз зелені луки б'є,
Руйнує добру славу, так, як буря
Зриває пуп'янки. Кому ж він любий?
Сердита жінка — мутне джерело,
Для ока неприваблиге, нечисте,
І з нього жоден спраглий чоловік
Напитися нізащо не захоче.
Твій чоловік — твій пан, твоє життя,
Твій захисник, твій розум, твій король.
Про тебе дбає він, заради тебе
Працює тяжко на землі й на морі,
Він мерзне вдень, не спить ночами в бурю,
Тоді як ти в теплі й добрі сидиш,
І не жадає іншої віддяки,
Як щирий послух, ласка та любов:
Нещедра плата за такі дари.
Так, як своєму владарю підданець,
І жінка мужу має бути вірна.
Коли ж вона примхлива і квасна,
Уперта, зла, понура і свавільна,
А не покірна щирій волі мужа,
Тоді вона — зухвалий бунтівник,
Невдячний зрадник доброго владики.
Соромлюсь я за нерозумниць тих,
Що хтять війни, де слід благати миру,
Владарювати прагнуть, хоч повинні
Служити, і любити, і коритись.
Чому в нас тіло ніжне і слабке,
Нездатне зносить і труди, й знегоди,
Як не на те, щоб серце і душа

Були так само ніжні та ласкаві?
Свавільні й недолугі черв'яки!
І я колись була така пихата,
Незлагідна і розумом, і серцем,
Ніколи не лишалася в боргу
За слово зле чи за сердитий погляд,
Та вже я бачу, що списи у нас
Солом'яні і сила невелика.
А слабкість нашу ні з чим порівняти,
Ми здатні сильних тільки удавати.
Вгамуйте ж ви свій норов, покоріться,
До ніг чоловікам своїм схиліться.
Для прикладу, як мій того захоче,
Я перша поклонюсь йому охоче.

Петруччо От жінка! Поцілуй же, Кет, мене.

Гортензіо Тебе, мій друже, щастя не мине.

Вінченцо Як любо нам, коли дитина чемна!

Люченцо Зате дружина з норовом — нікчемна.

Петруччо Ну, Кет, чи не пора лягати?
Женились троє — двох у шори взято.
(До Люченцо)
Ви вцілили, та виграв я заклад
І вам добраніч побажати рад.

Петруччо з Катеріною виходять.

Гортензіо Щасливцю, ти приборкав норовливу!

Люченцо І це, повірте, превелике диво.

Виходять.

ДВА ВЕРОНЦІ

Переклала Ірина Стешенко

ДІЙОВІ ОСОБИ

Герцог Міланський, батько Сільвії.

Валентин
Протей } двоє шляхетних синьйорів з Верони.

Антоніо, батько Протея.

Туріо, дурний суперник Валентина.

Егламур, що допомагає Сільвії втекти.

Спід, пустотливий слуга Валентина.

Ланс, такий самий слуга Протея.

Пантіно, слуга Антоніо.

Господар заїзду в Мілані, де мешкає Джулія.

Розбійники.

Джулія, синьйора з Верони, що її кохає Протей.

Сільвія, герцогова дочка, що її кохає Валентин.

Лючетта, прислужниця Джулії.

Слуги, музиканти.

Дія відбувається у Вероні, в Мілані й частково у лісі на кордоні Мантуї.

СЦЕНА 1

Майдан у Вероні.

Входять Валентин та Протей.

Валентин Кинь переконувать мене, Протею,
Обмежена та юність, що воліє
Сидіти вдома. Ех, коли б кохання
Не прикувало днів твоїх найкращих
До ніжних поглядів твоєї панни,
Я радо запросив би і тебе
Помилуватись чудесами в світі,
Щоб молодість свою не марнував ти...
Та хай тобі щастить, раз ти кохаєш,
Як і мені, як я того ж зазнаю!

Протей Ти їдеш? Валентине, прощавай!
Згадай свого Протея, як побачиш
Де-небудь дивину якусь цікаву,
Мандруючи по світу; побажай,
Щоб я тобі товариш був у щасті;
Коли ж на небезпеку наразишся,
То покладись на молитви мої:
Молитимусь за тебе, Валентине.

Валентин «За мене — по якійсь любовній книзі?»

Протей По книзі тій, яку найбільш люблю я.

Валентин Мілкому міфу про чуття глибоке:
Як переплив Леандер Геллеспонт.

Протей То розповідь глибока про кохання
Ще глибше, що у ньому він загруз.

Валентин В коханні ти загруз і сам по горло,
Але не переплив ще Геллеспонту.

Протей По горло так-таки? Та ні, дай спокій!

Валентин Ну, не по горло — по коліна.

Протей Що?

Валентин Тобі кохання стане в горлі руба...
Адже ж у нім купується благанням
Зневага лиш; зітханнями тяжкими —
Лише суворий погляд; двадцятьма
Безсонними і втомними ночами —
Єдина мить утіхи!.. Пощастить —
Ти, може, виграєш лише страждання;
Не пощастить — тяжких зазнаєш мук!
Одне із двох — або ти на безумство
Свій розум поміняв, або безумство
Тобі зненацька розум полонило.

Протей То ти вважаєш, ніби я — безумець?

Валентин Зважаючи на стан твій, це можливо.

Протей Ти не мене ганьбиш, ганьбиш любов.

Валентин Любов — владарка, ти їй підкорився...
А той, хто ходить у ярмі безумства,
Не може зватись мудрецем.

Протей А втім,
Запевнюють, що, як у ніжній бруньці
Заводиться зажерливий хробак,
Так часом в найсвітліший ум проникне
Кохання непоборне.

Валентин Кажуть теж:
Як ранню бруньку поїда хробак,
Раніше ніж вона розпукне, так,
Охоплений коханням, юний розум
Умить стає безумством. В'яне він
Ще в бруньці і з весни втрачає зелень,
Не даючи сподіваних плодів.
Я гаю час! Навіщо ці поради
Тому, хто хоче любощам служить?
Ще раз прощай! Адже чекає батько,
Щоб провести мене на корабель.

Протей Я проведу тебе, мій Валентине.

Валентин Протею любий, ні; прощаймось тут.
В Мілан пиши мені і сповіщай
Про успіхи твої в коханні й також
Про все, що тут відбудеться нового,
Коли далеко твій заїде друг;
То й я листи писатиму до тебе.

Протей Мій друже, хай щастить тобі в Мілані!

Валентин Й тобі не менше вдома! Прощавай!
(Виходить)

Протей Полює славу він, а я — кохання;
Він друзів кида, щоб добути слави,
А я ладен пожертвувать собою,
І друзями, і світом для кохання...
Ти, Джуліє, мене змінила зовсім;
Покинув через тебе я науки,
Марную час, не слухаю порад,
Світ маю за ніщо, не сплю, нудьгую,
Бо над усе одну тебе люблю я!

Входить Спід.

Спід Синьйор Протею, помагай вам боже!
Господаря не бачили мого?

Протей Був щойно тут і вже пішов до порту,—
Він зараз вирушає у дорогу.

Спід Б'юсь об заклад, він вже пливе в Мілан.
А я загавивсь, мов якийсь баран!

Протей То завжди так: пастух ледь задивився,
І від отари враз баран відбився.

Спід Виходить, ви вважаєте господаря мого за пастуха, а мене — за барана?

Протей Атож, вважаю.

Спід Ну, коли так, то мої роги — його роги і уві сні, і наяву.

Протей Безглузда відповідь: якнайкраще пасує баранові.

Спід Отже, вона доводить, що я — таки й справді баран?

Протей Атож, і доводить також, що твій господар — пастух.

Спід Анітрохи, і я можу довести, що це не так.

Протей Навряд, бо я доведу, що це саме так.

Спід Пастух шукає барана, а не баран пастуха; але я шукаю мого господаря, а мій господар мене не шукає: отже, я не баран.

Протей Баран заради корму бігає за пастухом, але пастух заради поживи не бігатиме за бараном; ти заради платні бігаєш за твоїм господарем, але твій господар заради платні не побіжить за тобою: отже, ти — баран.

Спід Ще один такий довід, і я закричу ме-е-е!

Протей Слухай-но, хлопче: чи ти віддав мого листа Джулії?

Спід Атож, синьйоре; я, змотиличений баран, віддав вашого листа їй, отій вівці у мереживах; а вона, ота вівця, нічогісінько не дала мені, змотиличеному баранові, за мою послугу.

Протей Лишенько, яка сила баранів! Тут для них замало паші.

Спід Якщо на пасовищі тісно, то вам слід було б зарізати вашу овечку.

Протей Ач куди повернув; а чи не краще закинути тебе в кошару?

Спід Ні, синьйоре; треба не закинути мене, а підкинути мені... приміром, трохи грошеняток... За те, що я передав листа, мені слід заплатити щонайменше фунт стерлінгів.

Протей Ба ні, хлопче, плутаєш! Я кажу, що тебе треба закинути, а не тобі підкинути,— тобто, я кажу про кошару, а не про гроші.

Спід В кошару кинуть чи підкинуть грошей,—
Це менш, ніж слід, за послугу хорошу!

Протей А що вона сказала?

Спід киває головою.

Кивнула головою?

Спід

(простакувато)
Угу...

Протей Кивнула? Так? Що означає це «угу»?.. Що ти — пугач?

Спід Плутаєте, синьйоре; я сказав: вона кивнула, а ви запитали: чи вона кивнула? А я сказав: угу.

Протей Все разом і виходить; що ти — дурний пугач.

Спід Ну, вже коли ви потрудилися це мені з'ясувати, то й візьміть собі це слово як нагороду за ваші труди.

Протей Ні, ні; вона належить саме тобі за те, що ти носив мого листа.

Спід Гаразд, бачу я, що мені багато чого доведеться зносити від вас...

Протей А що саме, синьйоре, маєте ви зносити від мене?

Спід Синьйоре, я справно відніс вашого листа, а дістав від вас лише «дурного пугача» у віддяку за мою послугу.

Протей Хай йому чорт, ти бистрий на розум.

Спід Та хоч і бистрий, а ніяк не дожену вашого загайливого гаманця.

Протей Ну, добре вже, добре! Не мели дурниць, а краще розв'яжи твого язика: що вона сказала?

Спід То ви краще розв'яжіть свого гаманця та так, щоб і гроші, і те, що вона сказала,— все вискочило разом.

Протей Гаразд, синьйоре, ось вам за вашу послугу.
(Дає йому гроші)
То що вона сказала?

Спід Їй же богу, синьйоре, я гадаю, що вам тяжко буде її здобути.

Протей Чому? Хіба ти щось помітив?

Спід Синьйоре, я нічогісінько не помітив; я не помітив навіть дуката в подяку за те, що приніс їй вашого листа. Та коли вона вже показала себе такою жорстокою до мене, до того, хто приніс їй ваше серце, то, боюся, що вона буде не менше жорстока й до вас, коли почне висловлювати вам свої почуття. Не даруйте їй нічого, крім каменів,— вона-бо така тверда, мов криця.

Протей Як? То вона не сказала нічого?

Спід Анічогісінько; не сказала навіть: «Ось маєш, це тобі за послугу». На доказ вашої щедрості, ви обдарували мене срібнячком, за що й складаю вам мою глибоку подяку; своєю чергою, з вдячності до вас, можу дати вам добру пораду: носіть ваші листи самі; а я, синьйоре, віднесу моєму господареві ваше привітання.

Протей Іди, іди, присутністю своєю
Ти порятуєш корабель від бурі,
Бо не в воді — у зашморгу кінець твій.

Помреш на шибениці ти. Собі ж
Я посланця хитрішого знайду.

Спід виходить.

Боюсь, що Джулія мого листа
Зневажила тому лиш, що дістала
Його із рук такого лайдачиська.
(Виходить)

СЦЕНА 2

Там само. Садок Джулії.

Входять Джулія й Лючетта.

Джулія Кажи ж, Лючетто,— ми тепер самі...
Чи радиш ти відкрить коханню серце?

Лючетта Атож, синьйоро, тільки не спіткніться.

Джулія Ну, а котрий з синьйорів тих шляхетних,
Що з ними зустрічаюсь я щодня,
Гадаєш ти, найбільш кохання вартий?

Лючетта Прошу вас, називайте їх на ймення,
А я про кожного без мудрування
Скажу вам щиру думку.

Джулія Що, наприклад,
Ти скажеш про вродливця Егламура?

Лючетта На слово спритний, чарівний на вроду,
Але такого не взяла б я зроду.

Джулія А про Меркаціо? Це грошовитий дука.

Лючетта Він — так собі, а гроші — добра штука!

Джулія Ну, а Протей йому ціна та сама!

Лючетта О боже! Боже! Шал керує нами.

Джулія Ти знітилась? Не хоч відповідати?

Лючетта Простіть мене. Дівчисько язикате!
Як я посміла, наймичка нікчемна,
Про тих панів базікати нечемно?

Джулія Ну, а Протей? Чи кращий він за них?

Лючетта От то синьйор! Справжнісінький жених!

Джулія А докази які?

Лючетта Лише жіночі.
Мені здається, він такий тому,
Що він мені такий здається.

Джулія Радиш,
Закинути мою любов на нього?

Лючетта Як викинуть не хочете її.

Джулія Так він з усіх найменш мене хвилює.

Лючетта Так він з усіх найбільше вас шанує.

Джулія Він про любов свою все більш мовчить.

Лючетта Захований вогонь жаркіш горить.

Джулія Той не кохає, хто таїть кохання.

Лючетта Не любить той, хто плеще про кохання.

Джулія Як я хотіла б знати, що він дума!

Лючетта Ось лист, синьйоро,— прочитайте.

Джулія
(читає)
«До Джулії».— Скажи, від кого?

Лючетта Про це вам, пані, скаже зміст.

Джулія Скажи: хто дав його тобі?

Лючетта Слуга синьйора Валентина, мабуть.
З доручення Протея. Той слуга
Хотів листа віддать вам особисто,
Я ж здибала його і замість вас
Взяла листа. Даруйте цю зухвалість!

Джулія Ти — звідниця, клянусь моїм дівоцтвом!
Ти важишся приймать листи любовні?
Змовляєшся таємно проти мене?
Ну, нічого казати, гідна праця...
І, далебі, тобі вона пасує!
Візьми листа і віднеси назад
Або не навертайсь мені на очі!

Лючетта Любовні послуги слід цінувати...

Джулія Ти йдеш?

Лючетта Щоб ви могли поміркувати.
(Виходить)

Джулія А все ж, листа я прочитать хотіла б...
Та завертать її — не випадає;
Не можна ж те чинить, за що сама я
На неї гримала. Дурна вона!
Я ж — дівчина, вона те добре знає,
Й не змусила мене розкрить листа!..
Дівчата кажуть «ні», бо так годиться.
Але за «ні» ховають завжди «так»...
Знай: легковажне це дурне кохання!
Воно, мов зла дитина, дряпа мамку
Й покірливо, відразу ж після того,
Цілує різку! Я Лючетту гнала,
А так хотіла, щоб вона не йшла!
Я гнівно брови супила в той час,
Як з радощів сміялось серце в грудях!..
Собі на кару я верну Лючетту
І попрошу пробачення. Лючетто!

Входить Лючетта.

Лючетта Чого бажаєте?

Джулія Коли обід?

Лючетта Хотіла б я, щоб був уже готовий;
Погамували б ви тоді свій гнів
Потравами й служниці не картали б!

Джулія А що ти підняла так обережно?

Лючетта Нічого.

Джулія А чого ж ти нахилилась?

Лючетта Щоб папірця підняти, що впустила.

Джулія І папірець отой — нічого?

Лючетта Так,
Нічого, що стосується мене.

Джулія То хай собі лежить він для тієї,
Кого стосується.

Лючетта Моя синьйоро,
Цей папірець зворушить душу тій,
Хто слів правдивих не тлумачить хибно.

Джулія Тобі коханий вірші присвятив?

Лючетта Щоб я могла їх заспівать, синьйоро,
Ви маєте покласти їх на ноти,—
У цьому ви майстерниця.

Джулія Не варті
Моїх зусиль такі безглузді речі.
Ти спробуй заспівать їх на мотив:
«Любові ясне світло».

Лючетта Ні, синьйоро,
Цей вірш важкий, а той мотив — легенький.

Джулія То що ж він — гирі прив'язав до рим?

Лючетта Ви заспівали б — вийшло б мелодійніш.

Джулія Чому ж не ти?

Лючетта Для мене тон високий.

Джулія А дай-но пісню.
(Бере лист)
Щб це тут, голубко?

Лючетта Цього тримайтесь тону, й до кінця
Ви пісню проспіваєте; хоча
Цей тон мені не до вподоби.

Джулія Ні?

Лючетта Атож, синьйоро: він занадто гострий.

Джулія А ти, голубко, надто язиката.

Лючетта Тепер він надто знизивсь. Там нема
Гармонії, де голос одинокий;
Ви мали б голосом підтримать тенор.

Джулія Ти глушиш все своїм безладним басом.

Лючетта Адже ж я за Протея вам співаю...

Джулія Вже досить! Кинь базікати! Набридло!...
Кохання, надпориви, присягання...
Все це я рознесу на клапті!..
(Рве листа)
Йди!
А папірці нехай лежать; ти радо
Їх підібрала б, щоб мене розсердить.

Лючетта Ач прикидається! А як хотіла б
Ще раз розсердитись за лист новий!
(Виходить)

Джулія Коли б же я розсердилась за цей!
О руки осоружні! Розірвали
Слова кохання ви!.. Злостиві оси!
Ви живитеся медом найсолодшим
І жалами вбиваєте тих бджіл,
Які його дають!.. Тож на покуту

Я ніжно поцілую кожен клаптик...
«Ласкава Джуліє» — він пише тут;
Лиха ти, Джуліє!..— Щоб покарати
Твою невдячність, кину на каміння
Твоє ім'я й ногами розтопчу я
Твою зарозумілість! Глянь, а тут:
«Коханням ранений Протей»... О, бідне,
Поранене ім'я!.. Віднині ложем
Мої для тебе будуть груди доти,
Аж поки в тебе рани не зціляться;
Я вилікую їх моїм цілунком...
Ось ще «Протей»! Ізнову... Двічі, тричі...
О добрий вітре, заспокойсь, не вій,
Не розвівай шматочків, доки я
До одної всіх літер не зберу.
Крім власного мого імення! Хай
Підхопить лютий буревій його
Й на скелю найстрімкішу віднесе,
І звідти скине у бурхливе море!..
Поглянь: у цім рядку його ім'я
Стоїть аж двічі, ось: «Протей нещасний»,
«Палкий Протей» — ось: «Джулії чарівній».
Я відірву це... Ні!.. Таж любо як
Він спарував обидва наші ймення!..
Я їх складу одне на одне... Ну ж бо!
Цілуйтесь, пригортайтеся, сваріться,
Робіть, що хочете...

Входить Лючетта.

Лючетта Прошу, синьйоро,
Обід вже на столі, і жде вас батько.

Джулія Гаразд, ходім.

Лючетта Як?! Та невже ж ці клапті
Покинете ви тут?

Джулія Як їх цінуєш,
То підбери.

Лючетта Ви ж гримали на мене.
Як я їх підбирала... А проте
Я їх візьму... бува, щоб не замерзли.

Джулія Вони тобі до серця, бачу я!

Лючетта Що бачите, те й кажете, синьйоро.
Та я й сама все бачу, не сліпа!

Джулія Ходім, ходім! Будь ласка, вже ходімо!

Виходять.

СЦЕНА 3

Там само. Кімната в господі Антоніо.
Входять Антоніо й Пантіно.

Антоніо Скажіть, Пантіно, чим таким поважним
Мій брат затримав вас у галереї?

Пантіно Про сина вашого, Протея, йшлося.

Антоніо І що ж він вам сказав?

Пантіно Він дивувався,
Що ваша милість дозволяють сину
Удома марнувати юні роки,
В той час як люди й не такі вельможні
Синів своїх у мандри посилають:
Тих — на війну, щоб поспитать фортуни;
Тих — відкривать далекі острови;
Тих — у найкращі університети.
Він мовив, що на кожнім з тих шляхів
Протей ваш міг би широко ступати,
Й наказував мені порадить вам
Його без діла вдома не тримати,
Бо ж як постаріє, то пожалкує,
Що замолоду світу він не бачив.

Антоніо На мене зовсім натискать не треба;
Я думаю про це вже цілий місяць
І знаю й сам, що син марнує час,
Що з нього путнього не вийде мужа,
Якщо його не виховає світ.
Лише в труді ми здобуваєм досвід,
А час удосконалює його.
Порадь мені, куди послати сина?

Пантіно Гадаю, вашій милості відомо,
Що юний Валентин, його товариш,
Перебуває зараз при дворі
У герцога.

Антоніо Я знаю.

Пантіно Ваша милість,
Пошліть і вашого туди ж; він там
Навчиться різних звичаїв лицарських,
Добірних висловів та етикету,

З вельможами спізнається — й побачить,
Яким повинен буть юнак шляхетний.

Антоніо Мені твоя порада до вподоби;
Міркуєш слушно ти; і щоб побачив,
Як це мені до серця припада,
Я виконаю все і при нагоді
До герцога пошлю його негайно.

Пантіно Туди рушає завтра дон Альфонсо,
А з ним ще кілька юнаків значних,
Щоб герцогу засвідчити пошану
І запропонувать свої послуги.

Антоніо Чудове товариство! З ними разом
Поїде й мій Протей... Ось він, до речі!

Входить Протей.

Протей О радісне кохання! О рядки
Солодкі, ніжні!.. О життя солодке!
Її рукою тут водило серце,
Тут — присягання вірної любові!
Якби ж батьки любовний наш союз
Благословили й згодою своєю
Вмить повершили наше юне щастя!..
О Джуліє, мій ангеле!

Антоніо Що то за лист, що ти його читаєш?

Протей Це, батьку мій, привіт від Валентина...
Лиш кілька слів... Мені привіз його
Наш спільний друг.

Антоніо А дай мені листа,
Побачим, що нового.

Протей Батьку мій,
Немає тут новин... Він тільки пише,
Як він живе щасливо, як його
Шанують любо і який ласкавий
До нього герцог. Кличе і мене
З ним долю поділити.

Антоніо Ну, а ти що?

Протей Я підлягаю вашій волі, пане,
А не зичливим побажанням друга.

Антоніо Його бажання збіглися з моїм.
Ти не дивуйсь, що вирішив я справу

Так несподівано: чого я хочу —
Я хочу, й край! Так я постановив,
Що певний час укупі з Валентином
Ти поживеш при герцогськім дворі.
Тобі я слатиму не менше грошей,
Ніж Валентинові — його сім'я.
Готуйся! Завтра вирушиш в дорогу.
Мовчи! Я так сказав,— тож так і буде.

Протей Синьйоре мій, так швидко не зберусь я.
Прошу вас,— відкладіть на день чи два
Поїздку.

Антоніо Ні, ніяких зволікань!
Усе, що треба, вишлю я по тому,
Ти мусиш виїхати взавтра,— чуєш?! —
Ходім, Пантіно; я велю тобі
Його хутенько вирядить в дорогу.

Антоніо і Пантіно виходять.

Протей Тікав я від вогню, щоб не згоріти,
Та й затопивсь у хвилях і тону...
Листа я не насміливсь показати...
Боявся батька... думав: що, як він
Любов мою не схвалить... і брехнею
Тепер їй на заваді став я сам.
О, як нагадує весна кохання
Квітневий день, мінливий і несталий!
Ледь сонечко засяє в небі зрання,
Набігла хмара, й темрява настала...

Входить Пантіно.

Пантіно Синьйор Протею, кличе батько вас;
Він дуже квапиться, тож не баріться!

Протей Скоряйся, серце!.. Ох, так мусить бути...
Хоч над усе ти хтіло б «ні» гукнути!

Виходять.

СЦЕНА 1

Мілан. Світлиця в герцоговім палаці.

Входять Валентин та Спід.

Спід Синьйоре, ваша рукавичка...

Валентин Ні,
Мої ось на руках.

Спід Ця теж — до пари...

Валентин А покажи... О, дай її мені!
Божественної ручки гарний покрив!..
Ох, Сільвіє кохана!..

Спід Синьйоро Сільвіє! Синьйоро Сільвіє!

Валентин Чого ти кричиш, йолопе?

Спід Вона так далеко, що нічогісінько не почує, синьйоре.

Валентин А хто ж вам звелів, синьйоре, кликати її?

Спід Та ви ж самі, синьйоре, ваша милість; а втім — може, я помилився...

Валентин Ви надто метушливі, синьйоре; весь час забігаєте наперед.

Спід Та ви ж самі нещодавно гримали на мене за те, що я надто неповороткий.

Валентин Не меліть казна-чого, синьйоре; скажіть краще, чи знаєте ви синьйорину Сільвію?

Спід Оту, що в неї ваша милість закохані?

Валентин А звідки ти знаєш, що я в неї закоханий?

Спід На це є сила-силенна різних прикмет: по-перше, ви навчились, як синьйор Протей, схрещувати руки на грудях, немов ви з усього чисто невдоволені; далі — невпинно мугикати любовну пісеньку, мов та вільшанка; уникати людей та блукати

самотою, мов який зачумлений; зітхати, мов школяр, що загубив свого букваря; плакати, мов яке дівчисько, що поховало свою бабуню; постити, мов тяжкохворий, що його посаджено на дієту; не спати ночами, мов людина, яка схибнулася на тому, що її неодмінно обікрадуть; скиглити, мов жебрак у день усіх святих. А перш, коли ви сміялися, можна було подумати, що то кукурікає півень; коли ви йшли, то ступали, мов гордий лев на прогулянці; коли постили, то це траплялося тільки по обіді; коли сумували, то тільки зразу тоді, як вам бракувало грошей. Тепер же вас так зачарував погляд вашої повелительки, що, дивлячись на вас, я починаю вагатися: чи мій ви господар, а чи не мій.

Валентин Та невже ж ти все це помічаєш у мені?

Спід Не в вас, а поза вами.

Валентин Поза мною? Такого не може бути.

Спід А звісно, поза вами. Той, хто обмірковував би свої вчинки сам у собі, не витворяв би таких дурниць. А ви де не ступите,— аж гульк! — нова дурниця. Ви щось вимудруєте й відразу ж виставляєте це напоказ. І, коли дивишся на вас, усі ваші дурощі просвічують крізь вас, як сеча в нічній посудині; отже, яке б око вас не побачило, воно відразу ж, як досвідчений лікар, відгадає, яка саме у вас хвороба.

Валентин Та скажи ж мені, нарешті, чи знаєш ти синьйорину Сільвію?

Спід Оту, що на неї під час обіду й вечері ви раз у раз витріщаєте очі?

Валентин Ти помітив це? Саме її я й маю на думці.

Спід Ні, синьйоре, я її не знаю.

Валентин Як же це так? Ти знаєш, що я витріщаю на неї очі, а кажеш, що ти її не знаєш?

Спід Це, може, ота, виродлива з себе?

Валентин Таке сказав! Не виродлива, а вродлива. Власне, не така вродлива, як чарівна й приваблива...

Спід Еге ж, синьйоре! Це я добре знаю.

Валентин Що ти знаєш?

Спід Що вона зовсім не така чарівна й приваблива, як вам здається.

Валентин Я хотів сказати, що врода її витончена, а привабливість безмірна.

Спід А звісно, бо врода її намальована, а привабливість ніхто не обмірював.

Валентин Як-то — намальована? Як-то — не обмірював?

Спід Я хочу сказати, синьйоре, що вона так витончено малюється, аби тільки здаватися вродливою, а краса її ні для кого не має ні міри, ні ціни.

Валентин А я що кажу? Те й кажу, що краса її безмірна і безцінна.

Спід Та ви ж її й не бачили відтоді, як вона змінилась на гірше.

Валентин А відколи ж то вона змінилась на гірше?

Спід Відтоді, як ви закохалися в неї.

Валентин Я покохав її, щойно вперше побачив, і повсякчасно бачу, яка вона прекрасна.

Спід Якщо ви кохаєте її, то ви її не можете бачити.

Валентин Чому б то?

Спід А тому, що кохання сліпе. О, якби ви мали мої очі! Або якби ваші власні очі були такі ж гострі, як тоді, коли ви сварились на синьйора Протея за те, що він ходить без підв'язок!

Валентин Ну, й що ж би я тоді побачив?

Спід Тоді б ви побачили вашу теперішню дурість, а також і те, що ота синьйорина Сільвія споганіла. Синьйор Протей, закохавшись, і не помічав, що забуває застібнути підв'язки; а ви, закохавшись, не помічаєте, що забули натягнути й самі панчохи.

Валентин Ого, хлопче, виходить, що й ти закохався! Адже ж учора вранці ти таки добре недобачав і, мабуть, через те не зміг почистити моїх черевиків.

Спід Щирісінька правда, синьйоре; я був закоханий у мою постіль. Дякую вам, що ви дали мені доброго стусана за мою закоханість; це надає мені відваги погримати на вас за вашу.

Валентин Моя любов стоїть у моєму серці непохитно, як скеля.

Спід А ви спробуйте її посадовити, тоді вона заспокоїться.

Валентин Вчора синьйорина просила мене написати кілька рядків тому, кого вона кохає.

Спід І ви написали?

Валентин Написав.

Спід А вони не дуже кульгають?

Валентин Ні, хлопче: я намагався написати якомога краще. Але цить... ось і вона.

Спід

(убік)

Лялькова комедія, та й годі! О, чудова маріонетка! Тепер усю її роль він проказуватиме сам.

Входить Сільвія.

Валентин Синьйоро й повелителько моя, тисячу разів бажаю вам доброго ранку!

Спід

(убік)

Побажав би вже зразу доброї ночі. А тоді вже — цілий мільйон всіляких утіх!

Сільвія Синьйоре Валентине й мій покірний служнику, бажаю й вам того ж — дві тисячі разів!

Спід

(убік)

Годилося б, щоб він платив відсотки їй; а виходить, що вона їх платить йому.

Валентин Звеліли ви, я й написав листа
До вашого неназваного друга;
Я це робив би вельми неохоче,
Коли б не мав пекучого бажання
Вам догодить, володарко моя.

Сільвія Спасибі вам, мій служнику ласкавий!
Чудовий лист...

Валентин Повірте, синьйорино,
Важка то праця навмання писати,
Не знаючи кому; того й вагавсь я.

Сільвія Виходить, ви над міру потрудились?

Валентин Ні, синьйорино, тільки накажіть,
І я вам напишу таких листів
Хоч тисячу, якщо це вам потрібно.
А втім...

Сільвія Чудовий вираз! Знаю я,
Що має йти по тому; втім — мовчу я;
А втім — мені байдуже; втім — візьміть;
А втім, велике вам спасибі; більше
Я не збираюсь турбувати вас.

Спід

(убік)
А втім, ти турбуватимеш, а втім...
А втім, іще щось буде....

Валентин Синьйорино,
То лист мій вам не до вподоби?

Сільвія Ні,
Листа написано чудово. Все ж,
Якщо писали ви так неохоче,
Я повертаю вам його — візьміть!

Валентин Синьйоро, він належить вам...

Сільвія Так-так,
Я знаю це, синьйоре; я просила
Сама вас написати, та не хочу
Брать вашу працю. Отже, лист оцей —
Цілком належить вам. Та я б хотіла,
Щоб ви уклали в нього більш чуття...

Валентин Лиш накажіть — я напишу нового!

Сільвія Коли напишете його, тоді
Й читайте замість мене. І якщо
Сподобається він вам — що ж, чудово;
Як ні — ще краще.

Валентин Що із того, панно,
Що припаде мені він до вподоби?

Сільвія Тоді візьміть його собі в віддяку
За вашу працю... Отже, прощавайте!
(Виходить)

Спід О хитрощі тонкі! О гро розкішна!
Вклепався мій господар,— просто смішно!..
Незримий насміх — ніс незримий на лиці,
І як на вежі тій — незримі прапорці!
Все коло неї мій господар упадає,
Вона ж свого учителя сама навчає.
Знать, раптом сталося, чого ніхто не ждав:
Листа пан писар сам до себе написав!

Валентин У чім річ, синьйоре? Про що ви міркуєте сам із собою?

Спід Та так собі,— намагався в і р ш у в а т и, синьйоре; а ось в а м не завадило б п о м і р к у в а т и.

Валентин Про що?

Спід Про те, що ви обернулись на посередника синьйорини Сільвії.

Валентин Посередника? Між ким?

Спід Між нею й вами самим. Та вона ж фігурально посваталася до вас.

Валентин Як то фігурально?

Спід Тобто — листовно, мав би я сказати.

Валентин Та вона ж мені нічого не писала.

Спід А навіщо ж їй було писати, коли вона так спритно примусила вас зробити це за неї,— тобто написати листа до самого себе? Та невже ж ви не збагнули цього жарту?

Валентин Не збагнув, повір.

Спід Аж ніяк не можу вам повірити, синьйоре. Хіба ж не помітили ви, як хитромудро вона говорила?

Валентин Нічого я не помітив, крім того, що вона розгнівалась на мене.

Спід Як? Ви не помітили, що вона віддала вам листа?

Валентин Але ж це той лист, що я його написав її другові...

Спід І того листа вона віддала вам. Зрозуміли, нарешті?

Валентин Ох, коли б за цим не крилося чого лихого!

Спід Ручуся вам, що вийде все на добре:
«Ви часто їй писали й на відповідь чекали;
А дівчині писати до нас не випадало,
Боялась, мабуть, зради, а отже — крадькома
Коханого писати примусила сама».
Це я вам кажу, мов із книжки читаю, бо таки з книжки й вичитав.
Про що замислились, синьйоре? Час обідать.

Валентин Я вже обідав.

Спід То й гаразд; тільки послухайте, синьйоре: хоч хамелеон-кохання й може живитися самим повітрям, я, проте, належу до тих, котрі воліють з'їсти чималий шмат добрячого м'яса і зараз не від того, щоб пообідати. Ах, не будьте ж такі суворі й невблаганні, як ваша кохана! Зглянь тесь на мене, зглянь тесь на мене!

Виходять.

СЦЕНА 2

Верона. Садок Джулії.

Входять Протей та Джулія.

Протей Терпіння, Джуліє...

Джулія Терпіти мушу,
Адже ж нема між чим і вибирати.

Протей Як тільки зможу я, вернусь негайно.

Джулія Якщо ви не відвернетесь від мене,
То вернетеся хутко... Ось візьміть —
Від Джулії на згадку.
(Дає йому перстня)

Протей Ось вам мій.
(Дає їй свого)
Дарую вам: хай буде на заміну.

Джулія І закріпім ці змовини цілунком.

Протей Моя рука тому є запорука,
Що вірність я довіку не зламаю...
Як на добу мине хоча б година,
Щоб не зітхав я за тобою, люба,
Нехай поб'є мене найтяжча кара
За те, що я на мить тебе забув!
Але мені вже час іти... На мене
Мій батько жде... О не кажи нічого!
Надходить час припливу; не роби ж
Його припливом сліз: такий приплив
Мене лишень загаяв би даремно...

Джулія виходить.

Прощай же, Джуліє! Вона пішла?
Пішла, не мовивши до мене й слова?..
Таке-бо є кохання, щире справді!
Воно мовчить, живе лише ділами
І марно красномовності не тратить!

Входить Пантіно.

Пантіно Синьйоре, ждуть вас.

Протей Я іду! Кохана...
О, як болить мені це розставання!..
Нам одбирає мову в час прощання.

Виходять.

СЦЕНА 3

Там само. Вулиця.

Входить Ланс, ведучи свого собаку.

Ланс Ні-ні, я почуваю, що плакатиму ще цілу годину, поки не висохну від жалю й не виплачу моїх очей; весь рід Лансів має таку ваду. Зараз мені видали, як блудному синові, мою пайку і звеліли їхати з синьйором Протеєм у Мілан до герцогського двору. Мені здається, що Креб, мій собака, найбездушніше створіння в цілім світі. Моя мати плакала, мій батько ридав, моя сестра голосила, наша служниця ревла, наша кицька в розпачі ламала руки,— одне слово, усе в нашій господі поперекидалося догори ногами з нудьги та горя, а оцей клятий пес, наче затявся,— не зронив і сльозиночки. Він — камінь, справжній бруковий камінь, і має в серці не більше жалю до ближніх, аніж собака. Єврей — і той заплакав би, дивлячись, як ми прощаємося... Навіть моя сліпа бабуся, уявіть собі, так ридала, прощаючись зі мною, що мало не осліпла. Стривайте, ось я вам зараз покажу, як це все відбувалося: оцей черевик хай буде мій батько; ні, цей лівий черевик — мій батько; ні-ні, лівий черевик — це моя мати; ні, так не годиться! А втім, може, й так... Звісно, що так! У лівого черевика підошва протерлася. Отже, цей черевик із діркою — моя мати, а цей — мій батько. А хай йому дідько — так чи не так? Авжеж, так! А оця ковінька, синьйоре,— моя сестра; бо, бачте, вона біла, мов лілея, і тонка, мов скіпка. Цей капелюх — наша служниця Нен. А я — собака... Ні-ні, собака — це собака; ні — я за собаку. О, собака — це я... Та ні ж бо — я сам за себе... Авжеж, так буде краще... Гаразд! Отож підходжу я до батька та й кажу: «Благословіть мене, тату». А черевик мовчить,— за сльозами й слова вимовити не може; тож я цілую батька; а він ще дужче плаче. Тоді підходжу я до матері. (О, коли б оцей черевик та міг тепер загомоніти, як божевільна жінка!) Ні, мовчить, мов колода... Ну, я, звісно, цілую її,— ось отак... Атож, це вона, я відчуваю подих моєї матері. Тепер я підходжу до сестри. Чуєте, чуєте, як вона стогне...

А тим часом цей клятий пес не зронив жодної сльозинки і пари з уст не пустив... Йому й байдуже, що я всю землю полив моїми слізьми!.. Гляньте, аж порох став мокрий.

Входить Пантіно.

Пантіно Агов, Лансе!.. Поспішай, поспішай! Твій господар уже на кораблі; тобі доведеться доганяти його човном, якщо встигнеш довеслувати. Та що сталося? Чого це ти розрюмсався, хлопче? Ану лиш, ворушися швидше! Осел!.. Прогавиш приплив, якщо баритимешся...

Ланс Ну що ж, прогавлю то й прогавлю... Це не тварина, а сущий тягар...

Пантіно Який там у тебе тягар?

Ланс А звісно, який: Креб, мій пес.

Пантіно Не базікай, бовдуре! Кажу ж тобі, що ти прогавиш приплив; а якщо прогавиш приплив, то прогавиш подорож; а якщо прогавиш подорож, то прогавиш свого господаря; а якщо прогавиш свого господаря, то прогавиш свою службу; а якщо прогавиш свою службу... Чого це ти мені затуляєш рота?

Ланс Боюсь, щоб ти не прогавив свого язика.

Пантіно Як же я можу прогавити язика?

Ланс А дуже просто,— ти його загубиш, бо верзеш дурниці.

Пантіно Я верзу дурниці?

Ланс Атож. Подумаєш, налякав! Я прогавлю і приплив, і подорож, і господаря, і службу?! І приплив! Ого!.. А чи знаєш ти, бовдуре, що як не буде припливу, то я підніму воду в морі моїми слізьми. А якщо вітер ущухне, я надму вітрила моїми зітханнями!

Пантіно Ну, ходім, ходімо, чоловіче; мене послали покликати тебе.

Ланс То й кличте, синьйоре, якщо маєте охоту.

Пантіно Підеш ти, нарешті?

Ланс Та йду вже, йду.

Виходять.

СЦЕНА 4

Мілан. Світлиця в герцоговім палаці.

Входять Сільвія, Валентин, Туріо та Спід.

Сільвія Служнику мій...

Валентин Велителько?

Спід Господарю, синьйор Туріо сердиться,— він поглядає на вас кривим оком.

Валентин Так, хлопче, це з кохання.

Спід Та тільки не до вас.

Валентин Ну, то до моєї велительки.

Спід Не завадило б вам нагодувати його стусанами.

Сільвія Служнику мій, у вас смутне обличчя.

Валентин Так, синьйорино, я виглядаю немов смутний.

Туріо Хіба ж ви виглядаєте не на того, хто ви є?

Валентин Можливо.

Туріо То ви прикидаєтесь?

Валентин Як і ви.

Туріо Ким же я прикидаюсь?

Валентин Розумним.

Туріо А які докази на протилежне?

Валентин Ваша дурість.

Туріо У чому ж ви вбачаєте мою дурість?

Валентин У вашому камзолі.

Туріо Мій камзол добрячий, та ще й подвійний.

Валентин Ну, то можна подвоїти й вашу дурість.

Туріо Як?!

Сільвія Ви гніваєтеся, синьйоре Туріо? Ви мінитесь на обличчі?

Валентин Не турбуйтеся, синьйорино; адже ж він міниться, як хамелеон.

Туріо Який воліє поживитись вашою кров'ю, щоб не жити поруч вас та не дихати з вами одним повітрям.

Валентин Ви щось сказали, синьйоре?

Туріо Так, синьйоре. Що сказав, те й зроблю! І цього разу — скінчено справу.

Валентин Я те добре знаю, синьйоре: ви завжди кінчаєте перш, ніж почнете.

Сільвія Чудова перестрілка словами, синьйоре! Це просто швидкий вогонь.

Валентин Ви маєте рацію, синьйорино: нам лишається дякувати тому, хто постачає нам набої.

Сільвія Кому ж то, служнику мій?

Валентин Вам, ласкава господине. Ви наділили нас вогнем: синьйор Туріо черпає свою вогневу дотепність у поглядах вашої милості і потім великодушно розсипає той запозичений вогонь у вашому товаристві.

Туріо Синьйоре, якщо ви так неощадно розсипатимете ваші слова, обмінюючись ними зі мною, то я дуже швидко призведу вашу дотепність до банкрутства.

Валентин Знаю, синьйоре, дуже добре, знаю; ви маєте цілу скарбницю розмаїтих слів і жодної іншої монетки, бачиться мені, не даєте вашим слугам. Якщо звернути увагу на їхні нікчемні лівреї, ви платите тільки вашими нікчемними словами.

Сільвія Годі, синьйори, годі... Сюди йде мій батько.

Входить герцог.

Герцог Ну, дочко Сільвіє, ти мов в облозі! —
Синьйоре Валентине,— добрі вісті:
Здоровий батько ваш. А що б то ви
Тому сказали, хто привіз листа вам?

Валентин Я був би щиро вдячний, ваша світлість,
Гінцеві доброму.

Герцог Чи знаний вам
Земляк ваш, дон Антоньйо?

Валентин Так, мій пане.
Синьйор він вельми гідний і шляхетний:
Всі віддають йому належну шану.

Герцог Він має сина?

Валентин Так, ласкавий пане.
І син цілком достойний тої слави,
Якої заробив його отець.

Герцог Ви добре знаєте його?

Валентин Так, знаю,
Як і себе самого; ще з дитинства
Ми завжди з ним у приязні жили.
Я, на той час, був безтурботний ледар;
Я марнував години найцінніші,
Не прагнучи ніяких ідеалів,
І занедбав найвищу досконалість.
Але ж Протей,— таке його ім'я,—
Встиг збагатити розум свій знанням,
Не згаявши й хвилини на дурниці.
Роками юний, досвідом старий він;
Хоч молодий, а має ум дозрілий;
Коротше (гарні якості його
Затьмарюють усі мої хвали
Своїм яскравим сяйвом),— все він має,
Що прикраша шляхетного синьйора,—
Він досконалий тілом і душею!

Герцог Ну що ж, синьйор, як справді він такий,
То вартий він кохання королеви
І королю буть радником достойним!
То знайте ж, пане,— він до нас приїхав;
Його мені в листах рекомендують
Шановані вельможі. Він — наш гість.
Гадаю, звістка ця не засмутить вас.

Валентин Мені тут бракувало лиш його!

Герцог То привітайте ж гостя, як належить.
Я, Сільвіє, звертаюся до тебе
Й до вас, синьйоре Туріо; а вас
Мені просить не треба, Валентине.
Я йду й пришлю його до вас, панове.
(Виходить)

Валентин Це той синьйор, моя ласкава панно,
Що я про нього вам розповідав.
Ми з ним приїхали б сюди удвох,
Коли б його очей не полонив
Красуні-любки погляд кришталевий.

Сільвія Тепер же в нього очі, мабуть, вільні,
І він покинув їй заставу іншу
В знак незрадливості?

Валентин Ні, певен я,—
Вони ще й досі в неї у полоні.

Сільвія То він осліп; але ж, як він сліпий,
Чи міг би він знайти до вас дорогу?

Валентин Кохання має двадцять пар очей.

Туріо А я ось чув, що буцімто кохання
Очей не має зовсім.

Валентин Для таких
Коханців, Туріо, як ви. Коли
Потворний хто — кохання мружить очі.

Туріо виходить.

Сільвія Ну, досить, досить!.. Ось і той синьйор.

Входить Протей.

Валентин Привіт тобі, мій дорогий Протею!
Прошу, синьйоро, ствердіть цей привіт
Ласкавою прихильністю своєю.

Сільвія Його достойність — запорука в тому,
Що він у нас для всіх бажаний гість,
Якщо це справді друг ваш.

Валентин Так, синьйоро.
Володарко моя, дозвольте нам
Віднині з ним вам разом слугувати.

Сільвія Негідна я таких високих слуг...

Протей О ні, прекрасна панно, навпаки,
Слуга негоден ваших слів ласкавих.

Валентин Покиньте говорить, що хтось негоден...
Прийміть, синьйоро, і його до послуг!

Протей Вам вірність — то моя повинність, панно!

Сільвія За вірність вас чекає щира дяка.
Слугу віта негідна господиня.

Протей Якби це інший хто сказав, я вмер би!

Сільвія Тому, що привітав вас?

Протей Ні, тому,
Що ви негідною себе назвали.

Входить Туріо.

Туріо Синьйорино, володар мій, ваш батько, хоче побалакати з вами.

Сільвія Я йду.

Слуга виходить.

Синьйоре Туріо, прошу вас,
Ходім зі мною. Вас, новий слуго,
Вітаю ще раз я і залишаю,
Щоб побалакати могли ви з другом.
Як скінчите — приходьте, ми ждемо.

Протей Обидва ми до послуг синьйорини.

Сільвія, Туріо та Спід виходять.

Валентин Розповідай, як там ведеться вдома?

Протей Здорові всі, привіт тобі від друзів.

Валентин А як твої?

Протей Здорові і вони.

Валентин А як красуня? Як твоє кохання?

Протей Мої сердечні справи? Не для тебе:
Не полюбляв раніш ти цих розмов.

Валентин Протею, друже, все тепер змінилось!
Мене кохання тяжко покарало
За те, що зневажав його раніш.
Живу, немов якась душа покутна!..
З думок не йде мені моя кохана,
І я не їм, нудьгую, день у день
Нема мені просвітлої години,
А ніч по ночі сльози ллю гіркі..
Помстилося кохання за зневагу,
Забрало сон з подоланих очей,—
Вони стоять на варті і пильнують
Над невгамовним серцем цілу ніч!..
О друже мій! Кохання — це тиран,
І я йому скоривсь! Тепер для мене —
Немає мук над муки від кохання,
Немає втіх — над радощі його!
Немає балачок поза коханням...
Кохання — все для мене! В слові цім —
Мій сон, обід, сніданок і вечеря.

Протей Спинись! В твоїх очах читаю я
Твою судьбу; а твій кумир, звичайно,
Був зараз тут?

Валентин Вона — небесний ангел!

Протей О ні, вона — довершеність земна.

Валентин Скажи — божественна...

Протей О ні, не хочу
Підлещувати їй.

Валентин Ну, то мені.
Підлещуй; таж хвала живить кохання!

Протей Коли заслаб я на кохання, ти
Мені давав гіркі пілюлі; зараз
Ті ж самі ліки я даю тобі.

Валентин Тоді кажи про неї тільки правду;
Якщо і не богиня, то найвища
Вона з усіх красунь, і на землі
Ніхто їй дорівнятися не може!

Протей За винятком коханої моєї...

Валентин Без винятків, мій друже, як не хочеш
Образи щонайтяжчої завдати
Моїй коханій.

Протей Як? То я не можу
Віддать моїй над нею перевагу?

Валентин Я й сам твою звеличу: я вшаную
Твою кохану дозволом носити
Шлейф Сільвії, аби земля низька
Не запишалась тим, що поцілує
Її вбрання і раптом не зреклася
Вирощувати квіти запашні
І літніх днів не обернула в зиму!

Протей Це що за хвастощі, мій Валентине?

Валентин Пробач! Все, що кажу я,— це ніщо,
Коли із Сільвією порівняти,
Всі вищі досконалості — ніщо!..
Її краса сіяє самотою...

Протей Хай самотою і живе.

Валентин О ні!
Нізащо в світі!.. Ні! Вона моя!
Владаючи цим скарбом, я багатий,
Як двадцять океанів, хай би в них
Був перлами коштовними пісок,
Прозорі хвилі хай були б нектаром,
А золотом — скелясті береги...
Даруй мені, що я забув про тебе,

Збагни — я ввесь захоплений коханням...
Ось щойно з нею вийшов мій суперник;
На розум небагатий він, але
Багатий він на гроші, й через те
Її отець йому дав перевагу;
Тож мушу я за ними поспішатись.
Адже кохання,— знаєш сам,— ревниве!

Протей Ну, а вона ж тебе кохає?

Валентин Так.
Ми заручилися, ба, навіть більше:
Уже призначено годину шлюбу,
І склав я хитрий план, як утекти нам;
Я влізу по драбині мотузяній
В її вікно. Я вже обміркував.
Сприятливо все склалось, нам на щастя!
Ходім до мене, любий мій Протею,—
Твоя порада стане нам в пригоді.

Протей Іди вперед; а я не забарюсь.
Я мушу йти до гавані по речі,
Які лишилися на кораблі;
Я заберу їх і прийду до тебе.

Валентин Повернешся негайно?

Протей Так, звичайно.

Валентин виходить.

Як світлом ясним поглинають кволе
Чи клином вибивають інший клин,
Так згадка про мою любов колишню
Зітерлася і зникла, мов туман
Супроти сонця нового. Чому б то?
Чи очі то мої, чи захват друга,
Її краса, а чи моя зрадливість
Мені зненацька розум замутили...
Вона красуня, так, але ж красуня
І Джулія, що я її кохаю...
Кохаю?.. Ні! Кохав колись, давно...
Моя любов свій загубила образ,
Розтанувши, мов лялька воскова
Перед вогнем. Отож у мене в серці
Від неї вже нічого не лишилось...
Здається, я й до друга охолов,
Враз запалившись до його коханки...
О, як шалено маритиму нею,

Коли я ближче знатиму її,
Бо ж і не знаючи, зміг покохати!
Я щойно бачив тільки вроду панни,
І голову стуманено мені...
Коли ж її засяє досконалість,
Ручусь, вона мені засліпить очі!
Вгамуйсь, моя жаго! Скорись! Забудь!
А ні,— звоюй кохану будь-що-будь!..
(Виходить)

СЦЕНА 5

Там само. Вулиця.

Входять Спід та Ланс.

Спід Лансе! Честю присягаюсь, ти — бажаний гість у Мілані.

Ланс Не давай фальшивої присяги, любий хлопче; зовсім я не бажаний гість. Я завжди кажу, що чоловік іще не загинув, допоки його не повішено. І ще не бажаний гість у будь-якому місці, допоки не оплачено його рахунку в пивничці та господиня не сказала йому: «Ласкаво просимо до господи!»

Спід Ну, то ходімо зі мною, шибайголово, ходімо мерщій до пивнички; там тобі за п'ять пенсів щонайменше п'ять тисяч разів «ласкаво просимо» промовлять. А розкажи-но мені, хитрюго, як розстався твій господар із синьйориною Джулією?

Ланс Ну, що ж! Коли вони навсправжки поєдналися, то роз'єдналися жартома.

Спід А вона вийде за нього заміж?

Ланс Ні.

Спід Як-то? Адже він з нею побереться?

Ланс Ні, і це не так.

Спід Виходить, у них щось поламалось?

Ланс Та ні ж бо! Цілісінькі й здоровісінькі обоє, мов ті рибки в воді.

Спід Ну, то як же стоїть справа з ними? В чому ж річ?

Ланс А отак: якщо його річ добре стоїть, то й для її речі все гаразд.

Спід Який-бо ти справді осел! Ніяк не доходить це до мене...

Ланс Якщо не доходить, осел не я, а ти. В мою ковіньку швидше заженеш розум, аніж у твою голову.

Спід Що ти мелеш?

Ланс А ось глянь.
(Втикає в землю свою ковіньку)

Ну що? Бачив?

Спід Ти загнав ковіньку в землю, а не розум у ковіньку.

Ланс Однаково.

Спід Скажи мені правду: буде весілля?

Ланс Спитай мого собаку: якщо він скаже «так»,— отже, буде; якщо він скаже «ні»,— буде; якщо він покрутить хвостом і нічого не скаже,— виходить, однаково буде.

Спід Отже,— висновок: весілля буде.

Ланс Ти можеш вивідати в мене таку таємну справу тільки через порівняння.

Спід Як не вивідати, аби вивідати. А що ти скажеш, Лансе, про мого господаря? Адже ж він зовсім згорів з кохання.

Ланс Та він зроду-віку здурілий.

Спід Який?

Ланс Який, який!.. Здурілий,— он який, як ти й сам його допіру назвав.

Спід Ти мене не розумієш, лахудрин ти сину, ослячі твої вуха!

Ланс Ех ти, бовдуре! Не я, а твій пан-господар анічогісінько не розуміє.

Спід Я кажу тобі, що мій господар згорів з кохання.

Ланс А я кажу тобі, що мені байдужісінько,— згорів він чи здурів, твій пан-господар! Якщо хочеш піти зі мною до пивнички,— добре; якщо не хочеш, то ти єврей, нехрист і негоден зватися християнином.

Спід Чому?

Ланс А тому, що тобі бракує милосердя, щоб почастувати християнина пивом; ну, то йдеш?

Спід Та йду вже, йду.
Виходять.

СЦЕНА 6

Там само. Світлиця в палаці.

Входить Протей.

Протей Покину Джулію — зламаю клятву;
Цю покохаю — теж зламаю клятву;
Як друга зраджу — зраджу я подвійно.
Та ж сила, що примусила мене
Дать першу клятву, змушує тепер
Її ламати тричі. Так — любов
Сама заприсягнулася на вірність,
Сама ж вона й присягу ту ламає!..
Любове, ти у гріх мене ввігнала.
Навчи ж тепер, як маю гріх покрити!
Я поклонявся зірці мерехтливій,
Тепер обожнюю яскраве сонце...
Розумний-бо лама дурну присягу!
Нікчема той, кому бракує волі
Погане щось на краще замінити.
О, посоромсь, блюзнірський язику!
Ти звеш «поганим» ту, що сам хвалив
І двадцять тисяч раз їй присягався!
Кохання з серця викинуть не можна;
Проте я викинув: але ж для того,
Щоб покохати дужче. Я втрачаю
І Джулію, і Валентина; втім,
Зберігши їх, я втратив би себе;
А втративши обох, я зберігаю
Себе самого замість Валентина
І Сільвію, про Джулію забувши.
Адже я сам собі найближчий друг...
Кохання ж бо для нас — то найцінніше!..
А Сільвія — клянуся чистим небом! —
Перетворила Джулію зненацька
На чорну ефіопку... То забуду ж

Я навіть те, що Джулія живе!
Нехай в душі моїй лишиться згадка,
Що почуття моє до неї вмерло;
А Валентина буду я вважати
За ворога, щоб Сільвія мені
За подругу щонаймилішу стала.
Не можу буть я вірний сам собі,
Якщо не зраджу дружби з Валентином.
По мотузяній міриться драбині
До Сільвії залізти у вікно;
І я, його суперник, все те знаю!
Я батькові відкрию їхній намір,
І, під гарячу руч, він Валентина
Негайно прожене, бо вже замислив
Дочку свою за Туріо віддати.
Та не страшний мені дурний суперник.
Я спритно бевзя оплету лукавством
І покладу його зальотам край,
Аби з палацу Валентин забрався...
Вділи мені, любове, дужі крила,
Так як ума для задуму вділила!
(Виходить)

СЦЕНА 7

Верона. Кімната в господі Джулії.

Входять Джулія та Лючетта.

Джулія Порадь мені, Лючетто, поможи!
Тебе коханням ніжним заклинаю,
Тебе — живу табличку, що на ній
Накреслено мої думки й бажання:
Навчи мене, скажи, як я могла б,
Додержавши звичаю, звідси рушить
Туди, де зараз любий мій Протей?

Лючетта На жаль, важкий той шлях і надто довгий.

Джулія Ретельний пілігрим не знає втоми,
Як сходжує ослаблими ногами
Він різні землі. То хіба втомлюсь я,
Коли помчу в далеку путь на крилах
Мого кохання, летючи в той край,

Де жде мене жаданий і найкращий
Протей неоціненний!

Лючетта Чи ж не краще
Заждати, щоб вернувся він до вас?

Джулія Ах, погляди його мені потрібні
Більш, ніж пожива! Зворушись, Лючетто,
Стражданням зголоднілої душі...
Коли б ти відала всю міць кохання,
То, мабуть, заходилася б скоріш
Вогонь розпалювать холодним снігом,
Аніж гасить вогонь жаги словами.

Лючетта Я не збираюся гасити в вас
Вогонь жаги; я тільки намагаюсь
Погамувать його несамовитість,
Щоб він у межах розуму лишився.

Джулія Що більше гасиш, то ясніш горить він.
Струмок, що тихо лісом протікає,
Ледь стріне перешкоду на шляху,
Враз закипає, мов несамовитий;
Коли ж ніщо йому не заважає,
Леліє тихо він по камінцях
І дзюркотить мелодію чудову.
Цілуючи очеретинку кожну,
Що хилиться до нього по дорозі;
І так, звиваючись, він тихо плине,
Й хлюпочеться безжурно, несучи
Свою прозору воду, й, шлях скінчивши,
Її вливає в грізний океан...
То не ставай же на моїм шляху,
І буду я терпляча, мов струмок,
І шлях важкий легким для мене здасться,
Аби він до коханого мого
Привів мене. Тоді я — відпочину!
Отак, пройшовши путь свою тернисту,
Раює праведна душа, коли
В Елізіум нарешті попаде.

Лючетта В якім убранні хочете ви їхать?

Джулія Не у жіночім, щоб, бува, в дорозі
Пожадливі чоловіки не липли.
Лючетто, поможи добуть вбрання
Таке, як носить скромний паж шляхетний.

Лючетта Але ж тоді синьйорі доведеться
Остригти коротко волосся.

Джулія Ні;
Шовковим підв'яжу його шнурком,
А потім заплету його в дрібушки,
Зроблю аж двадцять вузликів упертих,
Як те кохання щире. Фантастична
Така покраса й юнакові личить,
Хоч би він старший був, ніж я здаюсь.

Лючетта Якого ж крою мають буть штани?

Джулія Та це ж однаково, якби спитати:
«Яку завширшки, пане мій шановний,
Зробити вам спідницю?» В цьому я
На тебе покладаюся, Лючетто.

Лючетта Їх треба з буфами зробить, синьйоро.

Джулія Покинь, Лючетто! Бо невже це гарно?

Лючетта Штани без буфів шпильки й то не варті;
Ви ж хоч шпильки могли б там заховати.

Джулія Лючетто, мила, як мене ти любиш,
Придбай мені вбрання пристойне й гарне.
А що, коли про мене пустять славу
Про те, що я сама, так легковажно,
Помандрувала в небувалу путь?
Боюсь, що це мене збезчестить...

Лючетта Що ж,
Як боїтесь, то зоставайтесь дома.

Джулія Ні-ні, не згодна я.

Лючетта Тоді рушайте
І викиньте безчестя з голови.
Якщо Протея ваш приїзд потішить,—
Дарма, як хто засудить ваш від'їзд!
А втім, боюсь я, що синьйор Протей
І трішки не зрадіє вам.

Джулія Якраз
Цього я зовсім не боюсь, Лючетто.
О, тисячі присяг, його благання,
І сліз його безмежний океан,
Його слова про вічнеє кохання,—
Усе те запорукою мені,
Що я — бажана гостя для Протея!

Лючетта Таж річ відома: сльози і слова —
Знаряддя всіх чоловіків облудних.

Джулія Лише низьких, задля мети низької!
Ні, люба, мій Протей з'явивсь на світ
Під зіркою правдивою, й тому
Його слова — міцні зобов'язання;
Його присяги — непохитна правда;
Його кохання — чисте і безгрішне;
Від серця щирого він сльози ллє
Й такий далекий серцем від облуди,
Як і блакить небесна від землі.

Лючетта Просіть же небо, щоб довів це він,
Коли ви з ним зустрінетесь!

Джулія Лючетто,
Як любиш ти мене, не ображай
Протея так, під сумнів беручи
Його чесноти. Полюби його,
І цим ти й на мою любов заслужиш.
Ну, а тепер ходім мерщій до мене;
Поможеш ти мені зібрати все,
Що треба для жаданої мандрівки.
Все, що я маю, кидаю на тебе:
Моє добро, маєтності,— все, все
І навіть добру славу, а взаміну —
Лиш виряди мене в далеку путь.
Ні слова більш! Берися ж до роботи!
Баритися не маю я охоти!

Виходять.

ДІЯ ТРЕТЯ

СЦЕНА 1

Мілан. Покій у герцоговім палаці.

Входять герцог, Туріо та Протей.

Герцог Синьйоре Туріо, я попрошу вас:
Лишіть нас на хвилину. Треба нам
Поговорить про дещо по секрету.

Туріо виходить.

То що ж ви маєте мені сказати?

Протей Володарю, все те, що мушу я
Сказати вам, я мав би потаїти
Заради дружби; та коли згадаю
Про ласку ту, що ви подарували
Мені, негідному,— велить мені
Моє сумління вам ту річ відкрити,
Якої за обставин інших, пане,
Ніхто від мене зроду б не дізнався.
То знайте ж, пане: друг мій Валентин
Намірився викрасти цієї ночі
У вас дочку; він сам мені сказав те.
Я знаю: ви бажаєте віддати
Її за Турію, хоч цей юнак
Шляхетній синьйорині осоружний.
Коли б же так її у вас украли,
То це вразило б вас на схилі віку
У серце прямо. Отже, я вважаю
Це зараз за свою святу повинність
Вам викрить їхній план; багато краще
На друга виказать, аніж дозволить,
Щоб замір той здійснився, і стягти
На вашу голову біду, яка
Дочасно вас звела б у домовину.

Герцог Протею мій, я дякую тобі
За чесне піклування! Не забуду
Тобі цього повік. Я й сам не раз
Кохання їхнє помічав, коли
Здавалось їм, що міцно я заснув;
І часто я збирався Валентина
З дочкою роз'єднать, заборонивши
Йому відвідувати мій палац.
Та боячись, коли б не помилитись —
Невинного не взяти на підозру
(Чого я завжди уникав, синьйоре),—
До нього був привітний я й ласкавий,
Щоб непомітно з'ясувать все те,
Про що мені ти щойно розповів.
А щоб ти знав, як я того боявся,—
Бо відав — юність спокусити легко,—
Скажу тобі, що я свою дочку
В високій вежі на ніч замикаю.
Тож викрасти її немає змоги.

Протей То знайте ж, ясний пане,— змога є.
Він влізе по драбині мотузяній

В її вікно і викраде кохану.
Пішов він саме зараз по драбину.
І має принести її сюди;
Отут ви й можете його застукать.
Але, прошу вас, будьте обережні,
Мій герцогу шляхетний, щоб не міг
Він здогадатися, що я відкрив вам
Таємну змову їхню. Спонукала
Мене на це лише любов до вас,
А не ворогування проти друга.

Герцог Клянуся честю, Валентин довіку
Не знатиме, що викрив змову ти.

Протей Ось Валентин; мій пане, прощавайте!
(Виходить)

Входить Валентин.

Герцог Куди ви квапитеся, Валентине?

Валентин Даруйте, ваша світлосте, чекає
На мене посланець; він має взяти
Листи мої до друзів. Отже, я
Біжу, щоб швидше їх йому віддати.

Герцог Листи оті, мабуть, важливі дуже?

Валентин Я сповіщаю лиш про те, який
Здоровий я і як живу щасливо
При вашому дворі, мій ясний пане.

Герцог Ну, то пусте!.. Побудь зі мною хвильку,
Обговорить з тобою мушу я
Одну таємну особисту справу.
Таж, певно, знаєш ти, що я хотів
Дочку за пана Туріо віддати.

Валентин Я знаю, герцогу; то, безперечно,
Чудова партія: жених багатий,
До того ж доброчесний і вельможний,
І в нього є всі якості, які
Для мужа вашої дочки потрібні.
Хіба ж він синьйорині не до серця?

Герцог Ні, мій синьйоре,— ради з тим немає!
Вона примхлива, вперта, гордовита,
Зухвала, неслухняна, норовлива
Й не визнає повинності; вона

Себе не має за мою дочку
Й мене як батька зовсім не шанує.
Признаюся тобі, що все те разом
В душі моїй любов до неї вбило...
Я сподівався, що на схилі віку
Її любов мене догляне ніжно,
Та помилився й вирішив я сам
Удруге одружитися; нехай
Її бере, хто хоче. Лиш краса
Тепер їй буде посагом за те,
Що батька не схотіла шанувати.

Валентин А чим же можу я допомогти вам?

Герцог В одну прекрасну даму тут, в Мілані,
Я закохавсь, мій друже; на біду ж —
Вона сувора надто, і холодна,
І не звертає жодної уваги
На всю мою старечу красномовність...
Тож я хотів би, щоб на певний час
Ти став мені за вчителя, мій друже,
(Я вже й забув, як упадати слід,
Та й звичаї колишні відмінились).
Навчи ж мене, що маю я вчинити,
Аби прихильно глянули на мене
Моєї дами очі променисті?

Валентин Якщо слова безсилі — обдаруйте!..
Коштовні речі краще промовляють —
Усі жінки їх вельми полюбляють...

Герцог Вона назад дарунки відсилає...

Валентин Бо удає, немов їх зневажає.
Іще пошліть, і в розпач не впадайте,
Та на любов надії не втрачайте:
В байдужості красуня часом криє
Майбутні любощі і нишком мріє...
Як гнівається, свідчить це якраз —
Здобути хоче більш кохання в вас.
Як прожене вас, нічого боятись:
Самотньою не любить залишатись!
Від неї правди ви не сподівайтесь,
Бо каже: «Йдіть!», а думає: «Лишайтесь»...
Хваліть її, на лестощі ловіть;
Хоч і бридка, ви ангелом зовіть.
Невправний той мужчина поміж нами,
Хто б жінки знадити не міг словами!..

Герцог Але ж оцю, що я тобі кажу,
Її рідня давно вже обіцяла
Шляхетному синьйору молодому.
А щоб не залицявсь до неї інший,
Її удень дбайливо стережуть.

Валентин То я б ту панну уночі навідав.

Герцог Таж двері замкнено, а ключ — у схові;
До неї не потрапиш і вночі.

Валентин Що ж заважа в вікно до неї влізти?

Герцог Ох, надто високо її кімната,
А мури застрімкі, і через те
Немає способу до неї влізти,
Не важачи життям.

Валентин То я б нараяв
Драбину мотузяну взять з гаками
Й на вежу злізти до нової Геро,
Якщо відважні ви, як той Леандр.

Герцог Навчи мене, ти ж лицар бездоганний,
Де міг би я знайти таку драбину.

Валентин Коли її вам треба, ясний пане?

Герцог Цієї ночі, бо ж любов,— дитина,
Вона мерщій хапає все, що може.

Валентин Годині к сьомій принесу драбину.

Герцог І ще одно: туди піду я сам;
То як мені драбину ту пронести?

Валентин Вона легка, володарю, й не важко
Її сховати під рясним плащем.

Герцог Під отаким, наприклад, як і твій?

Валентин Так, пане мій.

Герцог Дозволь його помірять,
І я собі такого ж роздобуду.

Валентин Тут кожен плащ, володарю, згодиться.

Герцог Я зовсім розучився їх носити...
Дозволь мені накинути твого! —
(Стягує з Валентина плащ)
Це що за лист?! До Сільвії?! Ого!..
Ось і драбина, що мені потрібна!..
Прошу пробачення, синьйоре мій,
Але листа я мушу розпечатать.

(Читає)
«Раби мої — думки, всі мрії красні
Мчать в далечінь до Сільвії моєї...
Якби ж то й я у тиху нічку ясну
Полинути так само міг до неї!..
Ті слуги їй на грудях спочивають,
А я, господар їхній, гину з туги,
Свою нещасну долю проклинаю
Й ніяк не можу стерпіти наруги!..
Кляну себе за те, що їх послав
Туди, де сам я раювати мав!»
Так-так!.. А це що?
«Я Сільвію звільню цієї ночі».
То он в чім річ! Для того і драбина...
А, Фаетоне (Меропсів синок),
Наважився ти правити зухвало
Небесним повозом і, мов шалений,
Спалити всесвіт?! Та невже схотів ти,
Побачивши, що світить і тобі,
Зірвати з неба зірку?! Забирайся!
Низький пролазо! Геть, зухвалий рабе!
Мани усмішкою таких, як сам!..
І знай — якщо ти вийдеш звідси цілий,
За те подякуй доброcті моїй,
А не твоїм заслугам. Ця-бо ласка —
Понад усі, що ними так сердечно
Тебе я ущедряв. Але ж, як ти
В моїх лишишся володіннях довше,
Ніж невідкладний вимага від'їзд,
Клянуся небом, гнів мій переважить
Мою любов до тебе й до дочки!
Іди ж! Я слухать виправдань не буду!..
Як любиш ти життя, то забирайся!..
(Виходить)

Валентин О, краще смерть, ніж жити на тортурах!
Смерть — це вигнання від самого себе;
А Сільвія — це я; таж у вигнанні
Від Сільвії моєї — буду я
В вигнанні сам від себе! Горе, горе!..
Смертельне те вигнання!.. Ясне світло —
Не світло вже, як Сільвії не бачу!
І задля мене радість — то не радість,
Як Сільвії нема. Чи ж можу я
Лиш мріями живить моє кохання?
Задовольнятись привидом блаженства?

Як ніч без Сільвії я перебуду,
Мене не тішить солов'їний спів!..
Коли удень я Сільвії не бачу,
Нема для мене сонця в чистім небі...
Без неї я — ніщо!.. Вона одна
Дає мені життєву силу, й гріє,
І бадьорить мене, й пильнує чуйно...
Вигнанням я від смерті не врятуюсь!
Зоставшись тут, від смерті не втечу...
Утікши звідси, сам себе уб'ю я!

Входять Протей та Ланс.

Протей Біжи, хлопче, біжи, біжи і знайди мені його! Мерщій! Мерщій!

Ланс Тю-гу! Тю-гу!

Протей Що ти бачиш?

Ланс Того, кого ми шукаємо; на його голові немає жодної волосинки, щоб не була вона Валентиновою.

Протей Що? Валентин?

Валентин Ні.

Протей Хто ж ти? Його примара?

Валентин І не примара.

Протей То що ж ти?

Валентин Ніщо.

Ланс А хіба ж ніщо годне розмовляти? Господарю, можна йому полатати спину?

Протей Кому ти хочеш полатати спину?

Ланс Нічому.

Протей Забирайся, лобуряко!

Ланс А чого ж то, господарю? Адже ж я хочу полатати спину нічому! Ну, зробіть ласку, дозвольте...

Протей Геть! Забирайсь, негіднику, кажу я.
Мій друже, Валентине, слово лиш...

Валентин Я став глухий для добрих слів, мій друже.
Бо повні вуха маю слів лихих...

Протей Тоді свої — в мовчанні поховаю;
Вони жорстокі, злі й немилозвучні.

Валентин Померла Сільвія?!

Протей Ні, Валентине.

Валентин Немає Валентина вже для неї!
То зрадила мене?

Протей Ні, Валентине.

Валентин Відтоді Валентина вже нема,
Як зрадила мене моя кохана!..
Ну, то кажи, як щось казати маєш.

Ланс Синьйоре, є наказ, щоб вас прогнати.

Протей Що стать вигнанцем мусиш ти... Так-так,—
Гіркі новини!.. Маєш ти покинуть
І місто це, і Сільвію, й мене.

Валентин О, я вже ситий горем цим нестерпним!..
Ще трохи, і воно мене задушить...
А Сільвія про те вже знає?

Протей Так,
І присуду жорстокому цьому
(Його-бо не скасовано ще й досі)
Вона пожертвувала море перлів,
Що їх усі сльозами звуть; і, впавши
Своєму батькові до ніг, ридала
Й ламала білі рученьки свої,
Які немовби крейдою взялися,
Немов поблідли від тяжкого горя...
Та ні благання, ані зойки тужні,
Ні срібних сліз потоки, ні покірне
Колінкування перед лютим батьком,—
Ніщо йому не зворушило серця!!
Ні, мовив він, як схоплять Валентина,
То муситиме вмерти!..— і дочку,
За те, що так за тебе обставала,
Ту ж мить звелів він кинути в темницю
Й погрожував гнівливо залишити
Її в отім ув'язненні навік.

Валентин Ні слова більш, якщо останнім словом
Мене убить не хочеш! А коли
Цього ти хочеш, то прошу сердечно:
Шепни його мені на вухо, хай
Кінцевим буде слово те акордом
До неомірної моєї туги...

Протей Ой, не журися тим, чого направить
Не можеш сам. А краще пошукай,
Як лихові зарадити найліпше,—

Всі людські злигодні зціляє час.
Як тут зостанешся, ти не побачиш
Коханої і тільки наразиш
Життя своє на небезпеку, друже.
Підпорою в коханні є надія;
Озбройся нею і скоріш тікай,—
Вона-бо захист від думок тужливих...
Твої листи летітимуть сюди,
Хоча ти сам далеко будеш звідси;
Шли їх мені, щоб я передавав їй,
Щоб раз у раз на сніжно-білих грудях
Могла ховати їх твоя кохана.
Спливає час! Розмови ці даремні!
Хутчій рушаймо! До міської брами
Я проведу тебе; ми поговорим,
Як раду на твою знайти біду.
Якщо ти Сільвію кохаєш справді,
То бережи себе, хоча б для неї.
Обачний будь! Ну, поспішаймо, друже!

Валентин Будь ласка, Лансе, як побачиш Спіда,
Скажи, щоб він поквапивсь коло брами
Північної мене догнати.

Протей Дурню,
Знайди його! Ходімо ж, Валентине.

Валентин О Сільвіє! О Валентин бездольний!

Валентин і Протей виходять.

Ланс Я тільки дурень, бачте; а проте мені вистачило глузду, щоб збагнути, що господар мій — шахрай; атож, ніхто інший, як негідник! Ні одна жива істота не знає й не відає, що я закоханий; а проте я направду закоханий: цієї таїни не витягнеш з мене навіть цугом; і того не витягнеш нізащо, в кого я закоханий; а проте це — жінка! Але хто ця жінка, я не скажу й самому собі; а проте це сільська дівчина, корівниця; одначе вона не зовсім дівчина, бо в неї були вже хрестини; проте — вона таки дівчина, бо вона дівчина-служниця в свого господаря і працює у нього за плату. Вимуштровано її краще, ніж водолазного пса, а то вже дуже багато для простої християнської душі. Ось реєстр

(добуває папірця)

її чеснот.

(Читає)

«Imprimis *: вона може носити й приносити». Ну, що ж, адже ж більше зробити не здужає й коняка; ні, коняка приносити не може,

* Перш за все *(лат.)*.

вона може тільки носити; виходить, моя корівниця краща, ніж будь-яка шкапа. «Item *: вона вміє доїти»; о, бачте, яка чудова якість у дівчини, якщо в неї чисті руки.

Входить Спід.

Спід Здоровенькі були, синьйоре Лансе! Куди це ви попливли з вашими думками?

Ланс Поплив не я, а мій господар.

Спід Завжди він усі слова поперекручує. Що новенького вичитав ти з отого папірця?

Ланс Чорні новини,— найчорніші зі всіх, що ти їх будь-коли чував.

Спід Тобто які чорні, хлопче?

Ланс Еге ж, такі чорні, як чорнило.

Спід А дай-но я почитаю.

Ланс Чи ти ба, чого тобі, лобуряко, закортіло! Та ти й читати не вмієш.

Спід Брешеш, бо вмію.

Ланс Ну, стривай, ось я перевірю. Кажи: хто тебе породив?

Спід Ото питання! А звісно хто — син мого дідуня.

Ланс Ах ти ж невігласе, бараняча твоя голова! Син твого дідуня? Де ж пак!.. Тебе породив син твоєї бабуні! Он що!.. Чув? От і виходить, що ти читати не вмієш.

Спід Давай-но! Покажи, що там написано, в тому папірці.

Ланс На, дивись. І хай допоможе тобі святий Миколай!

Спід *(читає)* «Imprimis: вона вміє доїти».

Ланс Атож, це вона вміє.

Спід «Item: вона варить добре пиво».

Ланс А звідси, бач, і приказка: благословенні ті, що варять добре пиво.

---

* До того ж, або: по-друге *(лат.)*.

Спід «Item: вона вміє шити».

Ланс Виходить, коло неї буде з чого жити.

Спід «Item: вона вміє плести».

Ланс А чого ж іще чоловікові треба, коли він має жінку, яка постачатиме йому панчохи? То можна й без посагу обійтися!

Спід «Item: вона вміє прати й качати».

Ланс І це до діла! Аби було що вдягти, а брудна не ходитиме.

Спід «Item: вона вміє прясти».

Ланс Ловко! То мені не треба буде про неї дбати: сама прядкою зароблятиме собі на хліб.

Спід «Item: вона має ще багато безіменних чеснот».

Ланс Це, бач, означає, що в неї багато нешлюбних чеснот, тобто — байстрюків; а ті ж бо не знають своїх батьків, отож і ймення не мають.

Спід А далі йдуть її вади.

Ланс Так би мовити, на п'яти її чеснотам наступають.

Спід «Item: не слід цілувати її натщесерце, в неї-бо неприємно тхне з рота».

Ланс Пусте! Цю ваду можна виправити сніданком; читай далі.

Спід «Item: вона любить солодко попоїсти».

Ланс То й краще: що більше вона їстиме, то легше виправить свій дух.

Спід «Item: вона балакає уві сні».

Ланс То не біда,— аби вона не спала, балакаючи.

Спід «Item: вона не балакуча».

Ланс Ну й бевзь же! Записати таке до її вад! Таж небалакучість — то найвища чеснота в жінці. Прошу тебе, викресли це звідси й постав першою з найголовніших чеснот.

Спід «Item: вона норовлива».

Ланс І це викресли: всі Євині дочки заражені цією вадою. Відібрати в жінок таку спадщину просто неможливо.

Спід «Item: вона не має зубів».

Ланс Ще й краще для мене, бо я дуже люблю шкоринки.

Спід «Item: вона сварлива».

Ланс Дарма! Таж зубів вона не має,— виходить, кусатися не зможе.

Спід «Item: вона любить заглядати в чарку».

Ланс То вже таке діло: якщо трунок добрий, то нехай частується; як вона не схоче, то й я не від того, щоб чарчину вихилити. Добрі речі треба шанувати.

Спід «Item: вона надто щедра».

Ланс На слова? Та де там! Адже тут сказано, що вона небалакуча; а на гроші не розщедриться, бо гаманець завжди буде при мені; ну, а на інше що — нехай собі! Нічого не вдієш. Гаразд, поїхали далі.

Спід «Item: вона має більше волосся, ніж розуму, і більше вад, ніж волосся, і більше грошей, ніж вад».

Ланс Годі, годі,— я її беру, хоч у цьому місці я двічі, а може, й тричі вагався: брати чи не брати... А прочитай-но ще разочок це саме місце.

Спід «Item: вона має більше волосся, ніж розуму...»

Ланс Більше волосся, ніж розуму... дуже можливо, і я це доведу. Покришка на солянці накриває сіль, виходить, її більше, ніж солі; волосся покриває голову з розумом, виходить, його більше, ніж розуму в голові: адже більше завжди покриває менше. Що далі?

Спід «І більше вад, ніж волосся...»

Ланс Це жахливо... О, коли б цього пункту не було!

Спід «І більше грошей, ніж вад».

Ланс Ах, просто розкіш!.. Це слово скрашає всі її вади. Гаразд, я її беру. А якщо буде весілля,— адже ж на світі немає нічого неможливого...

Спід Що тоді?

Ланс Тоді я скажу тобі, що твій господар чекає на тебе коло Північної брами.

Спід На мене?

Ланс На тебе. А ти ж хто такий? Йому траплялося чекати й не таких, як ти.

Спід То я мушу йти до нього?

Ланс Ти мусиш летіти до нього! Ти тут так довго байдикував, що, мабуть, і бігцем не поспієш.

Спід То чом же ти, бовдуре, не сказав мені цього раніше? А бодай тебе з корінням вигладило разом з твоїми любовними цидулками!

(Виходить)

Ланс Ех, та й нагорить же йому за те, що він читав мого листа! Так йому й треба! Бовдур неотесаний! Пхає свого носа до чужих таємниць!.. Піду і я за ним, помилуюся, як йому прочухана даватимуть.

(Виходить)

СЦЕНА 2

Покій у герцоговім палаці.

Входять герцог і Туріо.

Герцог Синьйоре Туріо, ви не турбуйтесь,
Тепер вона полюбить вас напевне;
Таж Валентина вигнано звідсіль,
Його вже не побачить.

Туріо Ох, відтоді,
Як вигнано його, мене ще більш
Ненавидить вона та, як і завжди,
Глузує з мене так, що на взаємність
Я втратив будь-яку надію.

Герцог Ат!
Кохання те її колишнє схоже
На крижану фігурку — ту, яка
Відразу тане, лиш теплом війнуло,
І губить форму. Так в дочки моєї
Думки замерзлі теж розтануть з часом,—
Забудеться негідний Валентин.

Входить Протей.

Ну що, синьйор Протею? Де земляк ваш?
Поїхав звідси, як йому звелів я?

Протей Поїхав, герцогу.

Герцог Його від'їзд
Дочку мою страшенно опечалив...

Протей Мине короткий час, і вмре печаль.

Герцог Це й я кажу, а Туріо не вірить...
Протею мій, мені довів твій вчинок
І відданість твою, й твою прихильність;
Та й я до тебе привернувся; отже,
Просити в тебе хочу я поради.

Протей Як вашої не буду вартий ласки,
Нехай навік я втрачу вашу ласку!

Герцог Ти ж знаєш, як я хочу одружити
З синьйором Туріо мою дочку.

Протей Так, герцогу.

Герцог І знаєш ти також
Що волі батьківській вона рішуче
Не хоче улягать.

Протей Не хтіла, пане,
Допоки був тут Валентин.

Герцог Е, ні!
Вона стоїть уперто на своєму.
Порадь мені, що маємо зробити,
Щоб дівчина забула Валентина
І покохала Туріо.

Протей Є засіб:
Хай наклепають їй на Валентина,
Що він облудний, боягуз, що він
Низького роду,— це такі три ганджі,
Що їх жінки ненавидять найбільше.

Герцог Вона збагне, що то на нього наклеп.

Протей Звичайно, так, якщо винити буде
Його запеклий ворог; тож-бо мусить
Сказать їй все його найкращий друг.

Герцог То маєте ви взяти це на себе.

Протей Звільніть мене від цього, ваша світлість!
Шляхетному синьйорові не личить
Негідно так брехати, ще й на друга!..

Герцог Як ваша похвала не помогла б,
То й наклеп ваш йому вже не пошкодить;
А через те — однаково для вас,
Чим маєте мені ви прислужитись.

Протей Я вам скоряюсь, герцогу шляхетний;
Як зможе вплинути на неї наклеп,
Вона розлюбить Валентина швидко.
Та викинуть із серця ту любов
Не значить закохатися у Турйо.

Туріо От саме через те, як почнете
Ви з неї витягать любов до нього,
То щоб, бува, не сплуталась вона
Й не стала негодяща, постарайтесь
Схилить її до мене; а для того
Ви маєте мене так вихваляти,
Як будете ганьбити Валентина.

Герцог Тож ми звіряємось на вас, Протею;
Нам Валентин розповідав, що ви
Десь-інде маєте свою кохану
І що нездатні зрадить ви й зламати
Присягу. Через те я дозволяю
Вам з Сільвією бачитися вільно.
Вона сумує, плаче і нудьгує,
Та вам, як другові його,— зрадіє;
Ви зможете намовити її
Забути Валентина й покохати
Того, хто друг мені.

Протей Зроблю я все,
Що тільки зможу, пане мій. А ви,
Синьйоре Туріо, не відступайтесь;
Вам слід було б піймать її, мов пташку,
В сильце пісень любовних та сонетів,
Що в них бриніла б непохитна вірність.

Герцог О так, поезія — небесний дар,
І в ній могутня сила!

Протей Заспівайте
Про те, що на олтар її краси
Ви офіруєте і ваші сльози,

Й зітхання ваші, й ваше чисте серце!..
Пишіть, допоки стане вам чорнила,
А висохне — пишіть сльозами. Хай
З отих рядків — і ніжних, і жагучих,—
Кохання ваше промовля до неї.
На чародійній лютні ув Орфея
Бриніли замість струн поетів жили;
І звук їх золотий, коли він грав,
Пом'якшував гранітні скелі й крицю,
І тигрів приручав, і викликав
З безмірної морської глибини
Левіафанів-велетнів на берег,
І їх примушував іти в танець!
Отож, сумні елегії зложивши,
Ви прокрадіться нишком уночі
До любки під вікно і, запросивши
Музик чудових, в супроводі їх
Співайте їй сумної серенади,
Так щоб кохана врешті зворушилась!
А безгомінна ніч була співзвучна
Благанням тужним пісні про кохання...
Оце єдиний шлях до серця панни.

Герцог Так може вчить лиш той, хто сам кохає.

Туріо Я цеї ночі виконаю все,
Що ти мені порадив. Отже, мій
Наставнику, ласкавий мій Протею,
Прошу тебе, ходім до міста разом,
Щоб там музик чудових напитати;
Я маю вже добрячого сонета
І ним чудовий задум твій почну.

Герцог Час добрий вам, синьйори.

Протей Ваша світлість,
Ми до вечері ваші вірні слуги;
По тому ж візьмемось до справ...

Герцог Ні-ні!
Не гайтеся, я відпускаю вас.

Виходять.

СЦЕНА 1

Ліс поблизу Мантуї.

Входить кілька розбійників.

1-й розбійник Тримайтесь, хлопці, он іде прохожий.

2-й розбійник А хоч би й десять,— бийте їх, не бійтесь!

Входять Валентин та Спід.

3-й розбійник Спиніться! Стійте! Нічичирк!.. Хутчій
Давайте все, що маєте, а ні,
То зв'яжемо й самі повідбираєм.

Спід Синьйоре, ми загинули! Це ті
Негідники, що їх тут навкруги
Бояться всі мандрівці.

Валентин Друзі...

1-й розбійник Ні,
Не друзі ми: ми — ваші вороги!

2-й розбійник Та цить! Послухаймо його, що скаже.

3-й розбійник Клянусь моєю бородою,— правда!
Здається, він пристойний чолов'яга.

Валентин То знайте ж, нічого мені втрачати.
Мене так тяжко доля покарала,
І сам не знаю за що!.. Все добро,
Що маю я,— це мій нужденний одяг.
Як тільки ви роздягнете мене,
То й візьмете усе моє багатство.

2-й розбійник Куди простуєте?

Валентин В Верону.

1-й розбійник Звідки ви йдете?

Валентин З Мілана.

3-й розбійник А довго там жили?

Валентин Шістнадцять місяців, і жив би й довше,
Коли б не вигнала мене звідтіль
Лукава доля.

1-й розбійник Ви вигнанець?

Валентин Так.

2-й розбійник За віщо ж вигнано вас звідти?

Валентин Ох,
За те, про що мені й згадати гірко...
Я вбив там одного й тепер караюсь;
Але я вбив його у чеснім герці,
Без підступу й без ошуканства.

1-й розбійник Ну,
Якщо це так, нема чого й каратись.
Невже вас вигнано за ту дрібницю?

Валентин Атож, ще й радий я, що лиш на цьому
Все лихо окошилося.

2-й розбійник Так-так...
А мови знаєте ви чужоземні?

Валентин Я замолоду мандрував чимало,
Й завдячений цьому, що знаю їх;
А ні, то попадав не раз би в скруту.

3-й розбійник Клянуся голим черепом ченця
Із славної ватаги Робін Гуда,
Цей молодець — отаман пречудовий
Для зграї нашої!

1-й розбійник До діла кажеш...
Прошу вас всіх на кілька слів, панове!

Спід Синьйоре мій, пристаньте-бо до них;
Не бачив я розбійників чесніших.

Валентин Мовчи, негіднику!

2-й розбійник Чи вам що-небудь у житті лишилось?

Валентин Нічого. В нас надія лиш на долю.

3-й розбійник То знайте ж бо, що серед нас є хлопці
Значного роду; юність невгамовна
Нас викинула геть із товариства
Людей достойних. Так мене, наприклад,
З Верони вигнано за те, що я
Хотів був викрасти одну синьйору
Багату вельми й герцогову кревну.

2-й розбійник Мене — із Мантуї за те, що я
Синьйорові шляхетному у сварці
Прошив кинджалом серце.

1-й розбійник І мене
Так само вигнано за ті ж дрібниці.
Але вернімося до справи! (Ми
Самі признались вам в провинах наших,
Щоб виправдати перед вами те,
Що ми розбійники). Отож, синьйоре,
Ми бачимо, що ви ставні й вродливі,
Ще й мови знаєте чужі, а нам
Освіченого чоловіка треба,
Такого ось, як ви, у нашім ділі...

2-й розбійник До того ж ви — вигнанець, як і ми,
Й тому ми перш за все у вас питаєм:
Чи згодні за отамана в нас бути,
Й, скоряючись потребі неминучій,
Із нами разом жити тут у лісі?

3-й розбійник Що скажеш ти? Чи пристаєш до нас?
Скажи лиш «так», і станеш на чолі,
І за отамана у нас ти будеш:
Всі, як один, ми скоримось тобі,
Й любити будемо, і шанувати,
Як нашого привідця й короля.

1-й розбійник А скажеш «ні», то знай: тобі не жити!

2-й розбійник Щоб не хваливсь ти ласкою, що ми
Її тобі зробили.

Валентин Згоден я
І з вами залишусь, але за те
Кляніться, що не вчините ви кривди
Ні бідакам-мандрівцям, ні жінкам.

3-й розбійник Та ми й самі гидуємо з таких
Негідних і ганебних справ. Ходімо ж!
До хлопців наших відведем тебе.
На нами придбані скарби поглянь,
Що, як і ми усі, віднині будуть
У віданні твоєму, отамане.

Виходять.

СЦЕНА 2

Мілан. Перед герцоговим палацом.

Входить Протей.

Протей Я спершу зрадив друга Валентина,
Тепер я мушу Турйо одурити.
Удаючи, що взяв його під захист,
Я про своє лише кохання дбав;
Та Сільвія правдива надто й чесна,
Її ніяк я спокусить не можу
Негідним даром залицянь моїх.
Ледь переконувать її почну,
Що вірно й щиро я її кохаю,
Вона відразу ж докоря мені,
Що друга я мого підступно зрадив;
Ледь словом прохоплюся про її
Красу непереможну — починає
Вона мене картати, що забув я,
Як Джулії в коханні присягався...
Та, насміхам її наперекір,
Я перед нею — мов той хатній цуцик:
Що більш вона любов мою жене,
То більше лащиться любов до неї...
Ось Туріо іде; я мушу з ним
Потішить серенадою кохану.

Входять Туріо та музиканти.

Туріо Синьйоре, ви? Сюди ви прослизнули
Раніш за нас, як бачу.

Протей Так, синьйоре,
Кохання прослизає там, де йти
Не можна прямо.

Туріо Все ж я сподіваюсь,
Що вашого закохання предмет
Живе не тут?

Протей Звичайно, тут, інакше
Мене б тут не було.

Туріо То хто ж предмет той?
Не Сільвія ж?

Протей Так, Сільвія,— для вас.

Туріо Коли це так — велике вам спасибі!
Ну, почнемо ж, панове. Інструменти
Настроюйте і грайте веселіше.

Входять і спиняються віддалік господар заїзду та Джулія в хлопчачому вбранні.

Господар Ну що ж, юний мій постояльцю, здається мені, що вам якийсь клопіт серце крає; щось ви невеселі, чому б то?

Джулія А тому, господарю мій, що я не можу бути веселий.

Господар Ет, дурниці! Зараз ми вас розвеселимо: тут ви почуєте музику й побачите того синьйора, що про нього ви розпитували нині.

Джулія Я почую голос його?

Господар Атож, почуєте.

Джулія Це буде музика для мене.

Грає музика.

Господар Слухайте! Слухайте!

Джулія Хіба й він між ними?

Господар Авжеж! Та цитьте, ось послухаймо.

ПІСНЯ

Хто Сільвія? Яка вона,
Що так усі її кохають?
Розумна й лагідна вона,
Її принади надихають
І ваблять серце,— чарівна!

Чи добра ж? Так! Це знаєш ти!
Любов їй в очі залетіла,
Рятуючись від сліпоти,
Знайшовши ліки там,— прозріла
Й не квапиться звідтіль піти.

На світі Сільвія одна,—
На честь її пісень співаймо!
Вона приваблива, знадна,
Над все її лиш вихваляймо!
Вона ж мов квітка запашна!

Господар Що вам, юначе? Ви вже, бачу я, зовсім зажурилися. Музика, чи що, не припала вам до вподоби?

Джулія Ви помиляєтесь: не музика, а музикант мені не до вподоби.

Господар Отакої! Чого ж то, милий юначе?

Джулія Він грає фальшиво, батьку мій.

Господар Як-то? Він грає не на тих струнах?

Джулія Ні, не те; але він грає так фальшиво, що надриває струни мого серця.

Господар Ви маєте надто ніжне вухо.

Джулія О, я волів би оглухнути! Така гра — справжні тортури для мого серця...

Господар Бачу я, що ви не любите музики.

Джулія Навпаки; але я не люблю її, коли вона фальшива...

Господар Послухайте лишень, які чудові варіації, як міняються голоси.

Джулія Так-так, ось саме ці швидкі зміни мене й дратують.

Господар Та невже ж ви хотіли б, щоб вони все тієї ж самої грали?

Джулія Я тільки хотів би, щоб один із них завжди грав на один мотив.

Скажіть, одначе: часто цей Протей
Навідує оту вельможну панну?

Господар Я скажу вам те, що чув від Ланса, його слуги: той синьйор закохався в неї шалено.

Джулія А де Ланс?

Господар Пішов по його собаку; завтра, за наказом свого господаря, він має віднести того собаку до цієї панни; то їй такий дарунок від синьйора Протея.

Джулія Цитьте!.. Тихо! Відійдімо трохи вбік; ці панове розходяться.

Протей Синьйоре Туріо, ви не турбуйтесь!
Я хитро так облагоджу це діло,
Що ви здивуєтесь.

Туріо А де ми з вами
Зустрінемося?

Протей Біля джерела
Григорія святого.

Туріо То бувайте.

Туріо та музиканти виходять.
Вгорі, край свого вікна, з'являється Сільвія.

Протей Вітаю вас, шляхетна синьйорино.
Сільвія Спасибі вам за музику, панове;
А з ким я розмовляю?

Протей З тим, синьйоро,
Чий голос вам давно знайомий став би,
Коли б його ви оцінили вірність.

Сільвія Синьйор Протей?
Протей Атож, синьйор Протей
І ваш слуга покірний.

Сільвія То чого ж
Бажаєте, синьйоре?

Протей Вам коритись.

Сільвія Чудово! Тож ловлю на слові вас.
Цю ж мить додому забирайтесь спати!..
О ти, підступний, зраднику лукавий!
Облудний чоловіче! Ти гадаєш,
Така вже я нікчемна й нерозумна,
Що дамся на підмову я негайно,
Поваблюсь на слова твої лестиві,
Що ними ти вже інших одурив?
Вертай, вертай назад,— мерщій покайся
Перед тією, що її кохав ти!
А я клянусь, облеснику лукавий,
Клянусь царицею блідою ночі,
Що я — глуха до всіх твоїх благань.
Твої запобігання зневажаю!
Мені вже й зараз сором криє щоки,
Що я марную час на балачки
З таким, як ти.

Протей Не потаю від вас,
Що я любив колись одну синьйору,
Але вона померла.

Джулія
(вбік)
Я могла б
На чисту воду вивести тебе,

Коли б заговорила: ту синьйору
Ще не покладено у домовину.

Сільвія Нехай і так, але ж твій Валентин,
Твій друг,— живий; а знаєш добре ти,
Що ми заручені,— й тобі не сором
Його чуття так тяжко зневажати?!

Протей Подейкують, що й Валентин помер.

Сільвія Ну, то вважай, що й я також померла,
Бо з ним поховано й моє кохання.

Протей Дозвольте, люба, викопать його!

Сільвія Йди з цим проханням до могили тої,
Котру кохав ще за її життя,
А ні, то поховай із нею разом
Твою любов.

Джулія
(вбік)
Цього не чує він...

Протей О синьйорино, згляньтесь наді мною!
Якщо у вас таке жорстоке серце,
То, може, віддали б ви свій портрет
Мені на згадку — той, що зараз висить
У вас в кімнаті, панно; буду я
З ним розмовлять, зітхати перед ним
І гірко плакати; адже відтоді,
Як іншому себе ви оддали,
Я — тінь лише, не більш, і вашій тіні
Своє кохання вірне присвячу.

Джулія
(вбік)
Щоб дівчина потрапила вам в руки,
Її напевне одурили б ви
І в тінь би обернули, як мене.

Сільвія Буть ідолом — то втіха замала,
Та, бачу, встигли ви уже з брехнею
Так зжитися, що молитеся тіні
І любите подобу, отже, я
Дарую вам портрет. Тож завтра вранці
Пришліть когось по нього. На добраніч.

Протей Ніч довга жде мене, як тих нещасних,
Що мають завтра вранці йти на страту.
(Виходить)

Сільвія відходить від вікна.

Джулія Господарю, ходімо й ми?

Господар Отакої! Я таки добренько здрімнув.

Джулія Скажіть мені, де живе синьйор Протей?

Господар А звісно, в моєму заїзді. Гляньте, ніби вже й світ благословляється.

Джулія Ще ні; з усіх ночей моїх безсонних
Ця ніч була найдовша і найтяжча.

Виходять.

СЦЕНА 3

Там само.

Входить Егламур.

Егламур Синьйора Сільвія мене просила
О цій порі навідати її;
До мене, мабуть, має пильну справу.
Синьйоро, синьйорино!

Вгорі, у вікні, з'являється Сільвія.

Сільвія Хто так кличе?

Егламур Слуга і друг ваш вірний, що чекає
На ваш наказ.

Сільвія Синьйоре Егламуре,
Бажаю тисячу вам добрих ранків!

Егламур І вам, шановна панночко, так само!
Ви наказали, і з'явився я
Так рано перед ваші ясні очі,
Щоб запитать, чим можу бути вам
Корисний я.

Сільвія О Егламуре милий,
Ти — справжній лицар гідний (присягаю,
Що я так думаю й кажу це щиро).
Ти мудрий, співчутливий і відважний,
І знаєш ти, що серцем і душею
Кохаю я вигнанця Валентина;

Тобі відомо теж, що батько мій
Віддати вирішив мене за Турйо,
За дурня, осоружного мені.
Ти й сам кохав; я чула, як казав,
Що то було твоє найтяжче горе:
Звабливицю чарівну покохавши,
Навіки поховав свою любов;
Заприсягнувся на її могилі,
Що ти її не зрадиш, навіть мертву.
О Егламуре, вирішила я
До Мантуї тікати звідси нишком,
Туди, де оселивсь мій Валентин;
Та на шляхах, як кажуть, небезпечно,
Тому прошу, щоб ти мене провів:
На честь твою і вірність покладаюсь.
Не говори мені про ба́тьків гнів!
Подумай про мою журбу глибоку,
Журбу жіночу, й сам ти зрозумієш,
Що маю право утекти із дому,
Щоб врятуватись від гидкого шлюбу,
Який і небо, й доля прокляли!
Благаю я тебе всім серцем трудним,
Де сум тяжкий лежить, немов пісок
На дні морському, о, поїдь зі мною,
І будь мені товаришем в дорозі!
Як ні, то обіцяй мовчать про те,
Що я тобі відкрила, і наважусь
У путь далеку вирушить сама.

Егламур Мені болять страждання ваші, панно.
І, знаючи, що породило їх
Шляхетне й чесне почуття, я згоден
Із вами подорожувати разом;
Мені дарма, що станеться зі мною,
Аби послало небо щастя вам.
Коли ж збираєтесь в дорогу?

Сільвія Нині.
Лише стемніє.

Егламур Де я вас зустріну?

Сільвія У келії, у Патріка-ченця.
До нього хочу я піти на сповідь.

Егламур Я буду там в призначену годину.
До вечора, шляхетна синьйорино.

Сільвія Бувай, мій добрий Егламуре.
Виходять.

СЦЕНА 4

Там само.

Входить Ланс зі своїм собакою.

Ланс Ох, і тяжко ж господареві на серці, коли той, хто має бути йому за вірного слугу, поводиться, як невдячний пес!.. Я виховував його ще з цуценяти; я врятував йому життя, коли його вкинули в річку разом з трьома, а може, й чотирма сліпими братиками та сестричками! Я вишколював його так, як справжнього собаку. І чим же він мені за те віддячив?! Мій господар звелів відвести цього пса до панни Сільвії, мовляв, він його їй дарує. То й гаразд. Пішли ми. Та не встигли увійти до їдальні, як цей ледацюга вже підкрався до її тарілки й поцупив каплунячу ніжку. Гидко дивитись, коли собака не вміє триматися як слід у порядному товаристві! Слово честі, я хотів би, щоб він показав себе, так би мовити, освіченим, чемним псом, псом хоч куди! Ех, та що й казати, коли б я не був розумніший за нього та не взяв би на себе його гріха, то цього шолудивця неодмінно повісили б; їй-богу, набрався б він лиха за всі свої штуки!.. Ну поміркуйте самі: проліз він, бачте, до кімнати, в компанію трьох-чотирьох знатних собачих синів, та й шасть! — прямісінько під герцогів стіл, і раптом, раніше ніж можна було встигнути (даруйте на слові!) помочитися, все шановне товариство вже відчуло носом, що він тут! «Вигнати собаку!» — кричить один. «Яка паскудна тварина!» — кричить другий. «Почастуйте його гарапником!» — кричить третій. «Повісити його!» — кричить герцог. Але я, впізнавши здалеку цей запах, відразу здогадався, що то наштукарив мій Креб; я — до того парубійка, що батожить у них собак, та й кажу: «Друже, чи не збираєтесь ви відшмагати цього песика?» — «Неодмінно збираюсь»,— каже він. «А за що ж? — кажу я.— Ви його марно кривдите, бо це я наробив у кімнаті». А парубок той, недовго думаючи, відчухрав мене та й витурив геть із кімнати. Дозвольте запитати, чи багато знайдеться хазяїв, які вчинили б таку ласку своїм слугам? Еге-е, ще й не таке зі мною траплялося!.. А скільки разів, бувало, сидів я в колодках за ті ковбаси, що він же їх поцупив; коли б не я, то йому неодмінно довелося б гойдатись на мотузці,— їй-богу! Одного разу випало мені навіть вистояти біля ганебного стовпа за тих гусей, що він їх попридушував; а то б не минула його лиха година... І ти все це забув... А я добре пам'ятаю, яку штуку встругнув ти, коли ми виходили від панни Сільвії! Хіба ж я не загадував тобі не відводити від мене

очей і робити все те, що я робитиму? Чи ти коли бачив, собачий сину, щоб я раптом підняв ногу й помочився на спідницю шляхетної дами? Чи ти коли бачив, щоб я витинав такі неподобні штуки?!

Входять Протей та Джулія, одягнена хлопцем.

Протей Ти звешся Себастьяном? Ти мені
Сподобався відразу, й хочу я
Тебе про послугу одну просити.

Джулія З охотою. Зроблю усе, що зможу.

Протей Я сподіваюсь.
(До Ланса)
Ось де ти, мерзенний!
Скажи, де ти провештався два дні?

Ланс Я, пане, вештався, виконуючи ваші ж доручення: водив собаку до панни Сільвії, як ви мені загадали.

Протей І що ж вона сказала, побачивши мою маленьку перлину?

Ланс Та просто сказала, що ваш собака — дворняга і що собаче гавкання — найкраща подяка за такий розкішний подарунок.

Протей А все ж вона залишила в себе мою собачку?

Ланс І не подумала; ось я привів її назад.

Протей Як? Ти цього собаку хотів їй подарувати від мене?

Ланс Атож, синьйоре; а оте друге манюсіньке собача, схоже на вивірку, вкрав у мене на базарі один хлопчисько, катів помічник; ну, тоді я й запропонував синьйорині Сільвії мого власного собаку; адже він принаймні в десять разів більший за ваше цуценятко, виходить, подарунок вартий у десять разів більше.

Протей Геть забирайсь, негіднику! Мерщій!
Знайди мені мою собачку, чуєш?!
А ні, то не з'являйсь мені на очі...
Геть, я кажу! Чого стоїш? Мене
Розлютувати хочеш?! Через тебе
Я мушу червоніти раз у раз.

Ланс виходить.

Беру тебе на службу, Себастьяне.
Мені юнак потрібний, що зуміє
Наказ мій виконать розумно й спритно,
Бо звіритись на бовдура того,—

Адже й сам бачиш,— аж ніяк не можна.
Крім того, маєш ти приємне личко
Й манери вишукані. Все це свідчить
(Якщо не помиляюсь), що дістав ти
Чудове виховання. Ось за це
Беру тебе. А зараз — от що, хлопче:
Йди до синьйори Сільвії негайно
І їй віддай від мене цього персня.
Та, що мені його подарувала,
Мене любила.

Джулія Ви ж самі її,
Звичайно, не любили, раз так легко
Ви розлучаєтесь з її дарунком.
Вона, либонь, померла?

Протей Ні, здається,
Іще жива.

Джулія Ой горенько тяжке!..

Протей Що означа твій зойк?

Джулія Не можу я...
Мені так жаль її!..

Протей Чому ж то жаль?

Джулія Бо, мабуть, вас не менш вона любила,
Ніж ви синьйору Сільвію; бо марить
Вона про того, хто її забув;
Ви ж закохались в ту, що вас не любить...
Сумна в кохання доля — чи не так?
Як здумаю, яке воно мінливе,
То й скрикую: «Ой, горенько тяжке!..»

Протей Ну, добре; на́, віддай їй персня й разом
Цього листа; ото її кімната.
Перекажи синьйорі, що прийшов ти
По той портрет чудовий, що мені
Його обіцяно. Скінчивши справу,
Вертай скоріш до мене. Я тебе
Чекатиму з нудьгою й горем в серці...
(Виходить)

Джулія Як мало є жінок, які могли б
Вловить таке бажання чоловіка!
Протею мій сердешний! Доручив ти
Лисиці стерегти твоїх ягнят.
Ох і дурепа ж я! І задля чого

Жалію я того, хто зневажає
Мене всім серцем? Він кохає іншу,
І через те він зневажа мене;
Його кохаю я, і через те
Я так його жалію. Я дала
Йому перед розлукою цей перстень,
Щоб він мене не забував; а зараз
Повинна я (нещасний посланець!)
Просити Сільвію про те, щó хтіла б
Всім серцем я заборонити їй;
Віддать їй те, що хтіла б відібрати;
Хвалить того, кого ганьбить хотіла б...
Я віддана коханому своєму,
Й тому не можу бути я йому
За вірного слугу, саму себе
Не зраджуючи щохвилини. Годі!
Піду поклопочусь для нього — тільки
Так холодно, як гаряче у неба
Благатиму відмови на прохання.

Входить Сільвія з почтом.

Вітаю вас, синьйоро! Я прошу вас
Сказать мені, де можу я побачить
Синьйору Сільвію?

Сільвія А що б ви їй
Повідали, коли б то я була?

Джулія Коли це ви, прошу у вас терпіння:
Доручення я маю до синьйори.

Сільвія Від кого?

Джулія Від господаря мого,
Протея, синьйорино.

Сільвія Мабуть, вас
Прислав він по портрет?

Джулія Таж певно, пані.

Сільвія Урсуло, принеси сюди портрет мій!

Приносять портрет.

Віддайте це ви панові своєму
Й скажіть, що Джулія, яку забув він,
Пасує більше до його кімнати,
Ніж тінь оця.

Джулія Синьйоро, ось, будь ласка,
Вам лист. О ні, даруйте!.. Помилково
Я аркуш вам подав не той. Прошу,
Ось лист для вас, синьйоро, ваша милість.

Сільвія Дозволь мені поглянути й на той.

Джулія Не можу я. Пробачте, синьйорино.

Сільвія Ну, то візьми!
Дивитися не хочу на рядки,
Що їх писав господар твій; я знаю,
Там повно клятв нових, запевнень різних,
Що їх розірве він так само легко,
Як рву на клапті я його листа.

Джулія Він посила вам персня, ваша милість.

Сільвія Як? Персня?! О, ганьба йому подвійна!..
Казав він тисячу разів, що персня
Дала кохана Джулія йому
Перед розлукою на згадку любу,
І хоч не раз своїм фальшивим пальцем
Поганив перстень він, та я, однак,
Ніколи Джулії так не покривджу.

Джулія Вона вам дякує...

Сільвія Що ти сказав?

Джулія Спасибі вам за співчуття до неї...
Сердешна... Мій синьйор її образив.

Сільвія Її ти знаєш?

Джулія Так само майже, як себе я знаю...
Я часто гірко плачу, як згадаю,
Яка вона нещасна...

Сільвія То вона
Вже, мабуть, знає, що синьйор Протей
Її покинув?

Джулія Так, здається, знає.
І в цім журби її тяжка причина.

Сільвія Скажи, чи правда, що вона вродлива?

Джулія Була вродливіша в ті дні, синьйоро,
Коли їй вірилось в кохання друга;
Гадаю, що тоді вона була
За вас не гірша; а проте відтоді,
Як кинула дивитися в свічадо

І не хова під маскою обличчя
Від сонця ясного,— зів'яли їй
Троянди на щоках, а на чолі
Лілеї сніжно-білі помарніли,
Й вона засмагла майже так, як я.

Сільвія Яка вона на зріст?

Джулія Така ж, як я; бо на зелені свята,
Як ми в комедіях із нею грали,
Мені жіночі ролі припадали,
І я в убрання Джулії вбиравсь;
Воно прийшлось мені до міри, ніби
Його для мене шив її кравець;
Тому я й знаю: ми із нею рівні.
А раз її примусив я заплакать...
Я грав журливу Аріадни роль,
Що по Тезею плакала й тужила,
Як раптом зрадив він її й утік.
Я грав так щиро й так розхвилювався,
Що зворушив мою синьйору бідну,
Й вона від того гірко заридала...
О, хай умру я, панночко, коли
Не мучивсь муками її й не плакав
Я й сам тоді її тяжкими слізьми.

Сільвія За співчуття твоє сердечне має
Вона безмежно дякувать тобі,
Юначе милий!.. Бідна синьйорина!
Покинута й нещасна! Я й сама
Не втримаюсь від сліз, як те згадаю...
Ось гаманець, юначе; я дарую
Тобі його за те, що ти так вірно
Свою синьйору любиш. Прощавай!
(Виходить)

Джулія Вона сама подякує вам щиро,
Коли ви познайомитеся з нею.
Шляхетна дівчина! Прекрасна й добра!..
Мого коханого чекає, мабуть,
Прийом холодний, бо занадто тепле
У неї співчуття до всіх страждань
Моєї господині. Горе, горе!..
Як з себе ти глумишся, о кохання!..
Та гляньмо на її портрет. Ось він.
Мені здається, що, якби зробила
Я зачіску таку, моє обличчя
Було б не менш принадне, як її;

А втім, художник підлестив їй трошки,
А може, я сама собі лещу?
Волосся в неї темне, в мене ж — світле;
Якщо за це її він покохав,
Собі добуду я перуку темну.
А очі в нас обох зеленкуваті,
Як то буває часом скло; зате
Її чоло низьке, моє ж — високе...
Що ж саме любить він у ній, чого
В мені не міг би він любити?! Ох!
Любов сліпа, і це всьому причина!
Ходімо ж, тінь, ходім; візьми з собою
І другу тінь, суперницю твою...
О нечутлива формо! Таж тебе
Голубити він буде й милувати!..
Якщо ж в ідоловірстві є чуття,
То хай же плоть моя жива замінить
Цей образ безтілесний, мовчазний!
Та все ж тебе я берегтиму — ради
Твоєї господині, бо вона
Й мене поберегла; коли б не те,
Я видерла б ці очі невидющі,
Щоб розлюбив тебе мій пан-господар!
(Виходить)

ДІЯ П'ЯТА

СЦЕНА I

Мілан. Абатство.

Входить Егламур.

Егламур Вже сонце золотить вечірнє небо;
Якраз пора, коли зустріти маю
Я Сільвію у Патріка-ченця.
Вона не спізниться; ті, що кохають,
Призначену годину забувають

Лише для того, щоб прийти раніш:
Їх підганяє власна нетерплячка.

Входить Сільвія.

Ось і вона! Добривечір, синьйоро!

Сільвія Амінь, амінь! Іди вперед, мій друже!
Мерщій крізь монастирську хвіртку вийдім;
Боюсь, за мною стежать шпигуни.

Егламур Не бійтеся: до лісу звідси йти
Не більш, як три години; нам би встигнуть
Дістатися до нього,— там безпечно.

Виходять.

СЦЕНА 2

Там само. Покій в герцоговім палаці.

Входять Туріо, Протей та Джулія.

Туріо Що Сільвія відповіла, синьйоре,
На сватання моє?

Протей Вона тепер
Ласкавіша немовби, ніж була;
А все ж їй щось у вас не до вподоби.

Туріо А що? Чи не задовгі в мене ноги?

Протей О ні! Вона вважа, що затонкі.

Туріо То взую чоботи, повніші будуть.

Джулія
(вбік)
Острогами кохання не збудити...

Туріо Що каже панна про моє обличчя?

Протей Що надто біле.

Туріо Ах, яка шахрайка!
Неправда ж то, бо я таки смаглявий.

Протей Одначе перли білі; кажуть люди:
Смаглявий чоловік — то є перлина
В очах прекрасних дам.

Джулія

(вбік)

О, крий нас боже
Від отаких перлин! А щодо мене,
То я заплющу очі, щоб на них
І зовсім не дивитись.

Туріо Їй приємно
Зі мною розмовляти?

Протей Аж ніяк;
Вам про війну не слід розповідати.

Туріо А про любов і спокій — їй приємно?

Джулія

(вбік)

Найкраще, все ж, як ти даси їй спокій.

Туріо Що каже панна про мою відвагу?

Протей Про те не може бути й мови.

Джулія

(вбік)

Слушно!
Бо добре зна, який ти боягуз.

Туріо Якої думки панна про мій рід?

Протей Відомо їй давно, що ви людина
Високого коліна.

Джулія

(вбік)

Ведете
Ви рід свій від вельможців аж до блазня.

Туріо А панна чула про моє багатство?

Протей О так, і вас шкодує.

Туріо А чому?

Джулія

(вбік)

Тому, що все воно ослу належить.

Протей Адже ж маєтки ваші у заставі...

Джулія Іде пан герцог!

Входить герцог.

Герцог Туріо! Протею!
Ну, як ся маєте, мої синьйори?
Хто з вас синьйора Егламура бачив?

Туріо Не бачив я.

Протей І я його не бачив.

Герцог А донечку мою?

Протей Не зустрічав.

Герцог Тоді втекла вона до Валентина,
Й до неї приєднався Егламур.
Так,— певно це, бо їх брат Лоренс бачив,
Проходячи по лісі, де моливсь він.
Він знає Егламура й запевняє,
Що з ним була й вона, хоч не впізнав
Під маскою її лиця. Збиралась
Вона до брата Патріка на сповідь;
Але ж у брата не було її!
Тож певен я, що справа тут нечиста...
От і прошу: без зайвих слів, панове,
Сідлайте коней і скачіть мерщій
Туди, де шлях здіймається на гору,
До Мантуї. Я там чекать вас буду.
Вона напевне ту обрала путь.
Скоріш, скоріш, синьйори, мчіть за мною!
(Виходить)

Туріо Яке ж дурне дівчисько й непокірне!
Тіка від щастя власного, коли
Воно само за нею так женеться!..
Помчу їм навздогін! Для того лиш,
Аби на Егламурові помститись,
А зовсім не з кохання до того
Шаленого дівчиська!
(Виходить)

Протей Я ж подамся
Лиш доганяти Сільвію кохану,
На Егламура зовсім я не серджусь.
(Виходить)

Джулія За ними я подамсь лише для того,
Щоб перешкодити його коханню,
Однак не мстити за її кохання.
(Виходить)

СЦЕНА 3

Ліс.

Входять розбійники з Сільвією.

1-й розбійник Ходім, ходім!
Терпіння! Ми повинні відвести вас
До нашого отамана.

Сільвія Я звикла
До лиха так, що й це знесу терпляче.

2-й розбійник Веди її.

1-й розбійник Де дівся той синьйор, що був із нею?

3-й розбійник Він прудконогий і утік, але
Біжать Валерій з Мозесом за ним.
Веди її на західне узлісся:
Там наш отаман; ми ж — за втікачем;
У лісі повно наших! Ми — впіймаєм!

1-й розбійник Ходім, я відведу вас до печери
Отамана; не бійтесь, має він
Шляхетне серце й жінки не покривдить.

Сільвія О Валентине, все терплю за тебе!

Виходять.

СЦЕНА 4

Інша частина лісу.

Входить Валентин.

Валентин Як швидко в нас народжується звичка!
Ці сутінки дрімливі, пуща ця
Мені миліша гомінкого міста.
Тут можу я сидіть на самоті,
Ніхто тут не пасе мене очима,
І можу я до пісні солов'я
Й мою тужливу пісню приєднати.

О ти, що тут живеш в моєму серці,
Не покидай надовго свій притулок,
Щоб сум тяжкий ці мури не пошкодив,
Не обернулась ця оселя в пустку!
О Сільвіє! Прийди, утіш мене.
Я жду тебе, ласкава, ніжна німфо!..

Чути гамір.

Що там за гамір? Знов мої хлоп'ята
Здіймають бучу, взявшись за грабунок!
Їх воля — їм закон! Когось полюють...
Хоч я їм до душі, але ж як важко
У шори брати їхній буйний норов...
Сюди ідуть,— сховайся, Валентине!
(Зникає)

Входять Протей, Сільвія та Джулія.

Протей Щоб стати вам в пригоді, синьйорино,
Хоч послуг ви й не ціните моїх —
Життям своїм я важив, щоб звільнити
Вас від негідника, який хотів
На вашу честь тяжкий зробити замах.
Невже ж не заробив я у віддяку
Хоч погляду ласкавого від вас?
Вже менше я не можу вимагати,
Та менш мені ви й дати не могли б.

Валентин
(убік)
Чи ж це не сон, що бачу я і чую?
Любове, дай мені терпіння знести
Такий удар!

Сільвія Яка ж бо я нещасна!..

Протей Нещасні ви були, допоки я
Щасливою вас не зробив, коли
Так вчасно нагодивсь.

Сільвія Моє нещастя
У тім, що ти наблизився до мене...

Джулія
(вбік)
Й моє у тім, що він почав до вас
Підходить надто близько.

Сільвія Горе, горе!
Коли б голодний лев мене схопив,

Радніша я померти в нього в кігтях,
Ніж почувати, що від злої смерті
Мене Протей невірний врятував!
Бог бачить, як люблю я Валентина!..
Життя його для мене дороге,
Як і моя душа; але безмежна
До брехуна негідного Протея
Палка моя ненависть! Геть, облудо!

Протей Ладен я кинутись в обійми смерті
За погляд твій єдиний чарівний!
О, вічне то прокляття для кохання,
Як нас жіноче серце не цінує,
Й мене не любить та, яку люблю я!..

Сільвія Свою кохану сам ти не шануєш!
Згадай-но Джулію, кохання перше.
Ти ж присягався тисячі разів.
І клятви всі ганебно розтоптав,
Мене злочинно покохавши потім.
Де ж честь твоя? Чи ти у ній дволичний?
Та це ж удвоє гірше, ніж її
Не мати зовсім. Так, зламать дві клятви —
То гріх подвійний; а великий гріх —
Зламати і одну!.. Ти зрадив друга!..

Протей Хто ж для кохання не зламає дружби?

Сільвія Всі, тільки не Протей.

Протей Ну, то гаразд!
Якщо я навіть ніжним красномовством
Не можу привернути вас до себе,
То я доб'юся силою свого!
Брутально, як солдат, я вас примушу
Любить мене, хоч проти волі!

Сільвія Небо!

Протей Я гвалтома візьму тебе!

Валентин

(виходить наперед)

Стривай!..
Негіднику, не смій її торкатись!
О підлий друг!.. Геть руки!

Протей Валентине!

Валентин О ти, фальшивий друже, що згубив
І вірність, і любов! Оце-то дружба!..

Ти ошукав мої надії!.. Зрадив!..
В твій підступ я ніколи б не повірив,
Коли б його тут не побачив сам!
Тепер я не наважуюсь сказати,
Що друга мав. На кого ж здатись можу,
Коли правиця власна може так
Облудно зрадить серце? О Протею,
Тепер мені чужий став цілий світ!
Незрима рана — то найглибша рана...
О ниций вік! Зітерто віру в порох:
Найближчий друг — мій найлютіший ворог!

Протей Мене вбивають сором мій і злочин!..
О Валентин!.. Пробач мені!.. Якщо
Душевної гризоти буде досить,
Щоб гріх перед тобою мій покрити,
Прийми її!.. Моє страждання більше
За гріх, що я ганебно учинив.

Валентин Хай буде так! Цього для мене досить.
Я вірю знов, що чесний ти, мій друже.
Той з нас, кого не може зворушити
Покута щира, гине сам; його
І небо відцурається, й земля,
Що всі гріхи дарують! Каяття
Зміняє гнів створителя на ласку.
Щоб вірив ти, що я тобі прощаю.
Коханням Сільвії тобі я поступаюсь.

Джулія О горе мені, горе!
(Непритомніє)

Протей Гляньте, що з ним?

Валентин Ей, хлопчику! Дитино! В чому річ?
Отямся-бо! Скажи хоч слово!

Джулія Ах,
Синьйоре дорогий, мені звеліли
Синьйорі Сільвії віддати персня,
А я забув.

Протей А де ж той перстень, хлопче?

Джулія Будь ласка,— ось він.
(Дає йому персня)

Протей Дай-но подивитись.
Та це ж той самий перстень, що його
Я Джулії віддав.

Джулія Даруйте, пане!
Я просто помилився; ось той перстень,
Що Сільвії звеліли ви оддати.
(Показує іншого персня)

Протей А як у тебе опинивсь цей перстень?
Його я Джулії подарував,
Як від'їздив.

Джулія А Джулія, його
Сюди принісши, віддала мені.

Протей Як!.. Джулія?

Джулія
(до Протея)
Поглянь на ту, яка була метою
Твоїх присяг... І в серці берегла їх.
Зрадливий і лукавий! О Протею,
Соромся, червоній. Це ж через тебе
Я одягла це непристойне вбрання!
А втім, як запевня доброзвичайність,
Мінять своє убрання на хлопчаче
Для дівчини — то сором невеликий,
Чуття ж мінять — ганьба для чоловіка!

Протей Міняти почуття!.. То правда!.. Боже!
Якби зміг бути сталим чоловік,
Він досконалості б досяг; мінливість —
Його найголовніша вада! Так,
Вона — причина вчинків всіх лихих,
І тяжко нам бува позбутись їх!..
Чи тих приваб, що в Сільвії немало,
Для Джулії моєї бракувало?

Валентин От і гаразд! Давайте ж ваші руки,
Я вас з'єднаю. Доля зле б вчинила,
Якби цих друзів двох не помирила.

Протей Ти — свідком, небо, що мої бажання
Здійснилися цілком!

Джулія Мої також.

Входять розбійники, ведучи герцога й Туріо.

Розбійники О, здобич, здобич!

Валентин Назад!.. Не руште їх, кажу вам! Це —
Володар мій, сам герцог. Ваша світлість,
Вітає вас вигнанець Валентин.

Герцог Як? Валентин!..

Туріо І Сільвія також тут!
А Сільвія — моя.

Валентин Геть, нерозумний!
Ти чуєш? Одійди, бо гнів мій кине
Тебе в обійми смерті! Не підходь!..
Не говори, що Сільвія твоя,
А то Мілана більше не побачиш!..
Не смій її торкнутись навіть пальцем,
Не оскверняй її своїм диханням!

Туріо Синьйоре Валентине, заспокойтесь!
Вона мене нітрохи не цікавить...
Таж тільки йолоп буде наражати
Себе на небезпеку за дівчисько,
Яке його не любить! А тому
Беріть її, як маєте бажання!

Герцог Який нікчемний ти! Який огидний!
Хотів за всяку ціну покорити
Цю дівчину — і віддаєш її,
Злякавшися нікчемної погрози!..
А щодо тебе, Валентине мій,—
Клянуся честю предків! — гідний ти
Кохання королеви!.. Я забув,
Відважний лицарю, колишній гнів мій,
Запрошую тебе до нас! Чого б
Ти в мене не просив, на все я згоден.
Синьйоре Валентине, ти шляхетний
І роду доброго,— бери ж її,
Ти Сільвію по правді заслужив.

Валентин Спасибі вам, володарю! Цей дар
Мене сповняє щастям... Та прошу вас,
Заради вашої дочки, вволіть
Одне моє прохання.

Герцог Ради тебе
Я не відмовлю, щó б ти не просив.

Валентин Ось перед вами, герцогу, вигнанці.
Я з ними жив і знаю, що вони
Усі — прекрасні і достойні люди.
Даруйте їм минуле і дозвольте
З вигнання повернутися. Вони
Збулися вад, увічливі та добрі,
І можуть прислужитись вам, мій пане.

Герцог Ти переміг. Тобі і їм прощаю!
Ти знаєш їх, тож ними порядкуй,
Як визнаєш за краще. Ми ж ходім.
Забудьмо злигодні усі в бенкетах,
В веселощах та в учтах урочистих!

Валентин А я дорогою насмілюсь вас
Розважити, мій герцогу ласкавий.
Чи до вподоби вам цей юний паж?

Герцог Атож, він дуже милий... ба який!
Він червоніє...

Валентин Можу вас запевнить,
Миліший він за хлопця, ваша милість.

Герцог Як маю вас я розуміть, синьйоре?

Валентин Якщо дозволите, я по дорозі
Вам розповім, як все предивно склалось.
Ходім, Протею, ти на кару мусиш
Послухати історію любовних
Твоїх пригод. Тоді в той самий день
Ми відгуляєм наші два весілля:
Один бенкет бучний, одна господа
Й одне взаємне і безжурне щастя!

Виходять.

МАРНІ ЗУСИЛЛЯ КОХАННЯ

Переклав Михайло Литвинець

ДІЙОВІ ОСОБИ

Фердінанд, король Наварри.

Бірон
Лонгвіль — вельможі з королівського почту.
Дюмен

Бойе
Меркад — вельможі з почту французької принцеси.

Дон Адріано де Армадо, дивак іспанець.

Отець Натаніель, священик.

Тупак, дозорець.

Олоферн, шкільний учитель.

Довбешка, блазень.

Метелик, паж дона Адріано де Армадо.

Лісничий.

Французька принцеса.

Розаліна
Марія — придворні дами принцеси.
Катаріна

Жакнета, сільська дівчина.

Вельможі і слуги короля та принцеси.

Місце дії — Наварра.

СЦЕНА І

Парк довкола палацу короля Наварри.

Входять **Фердінанд**, король Наварри, **Бірон**, **Лонгвіль** і **Дюмен**.

Король Нехай же слава, що в житті нас вабить,
Живе й на бронзових нагробках наших,
Нам даючи красу в страхітті смерті;
Адже в зажерливого часу можна
Посеред плину днів купити честь,
Яка жало коси його притупить
І вділить нам у спадок цілу вічність.
Тож, вояки,— вас так назву, бо мужньо
Ви з пристрастю воюєте своєю
Та з ополченням помислів мирських,—
Хай буде в силі наш указ останній.
Обернеться Наварра в чудо світу,
А двір наш — в академію малу,
Де ми спокійно в роздуми поринем.
Ви поклялись, Бірон, Дюмен, Лонгвіль,
Утрьох три роки провести зі мною
У праці та навчанні, як велить
Статут, накреслений на цім сувої.
Є клятви тут, а підписів бракує,
Підтвердить вас прошу: той, хто присягу
Зламає, сам себе позбавить честі.
Отож коли в душі рішучість є,
Хай кожен виведе ім'я своє.

Лонгвіль Я згоден. Це ж лише трирічний піст:
Як худне тіло — розум бенкетує;
Той, хто живіт їством сповняє тлустим,
Багатшає на жир, бідніє глуздом.

Дюмен Володарю, Дюмен впокорив пристрасть
І насолоди світські полишив
Низьким рабам усіх розваг мирських:
Я вмер для втіх, здолавши суєту,—
Життя у філософії знайду.

Бірон Я можу тільки повторить ці клятви.
Владарю любий, я ж бо присягнув
Три цілі роки присвятить науці,
Але ж обітниці тут зовсім інші,
Скажімо, уникать весь час жінок.
Хіба й таке занесено в статут?
А ще: без їжі бути раз на тиждень,
А решту днів лише по разу їсти.
Хіба й таке занесено в статут?
Або: вночі лиш три години спати,
А вдень не можна вже й зімкнути віч,
І це тоді, коли я сплю всю ніч
Та ще півдня прихоплюю до ночі.
Хіба й таке занесено в статут?
О ні, для мене іспит важкуватий,—
Жінок не бачить, постити, не спати.

Король Терпіти все ви поклялись мені.

Бірон Дозвольте вам на це сказати «ні».
Таж присягнув, владарю мій високий,
Я тут лише навчатися три роки.

Лонгвіль Ви поклялись про все,— крутить не варт.

Бірон І так, і ні, бо я поклявся в жарт.
Яка ж мета навчання і посвяти?

Король Узнати те, чого могли й не знати.

Бірон Чого звичайний розум не збагне?

Король Так, ці плоди несе знання ясне.

Бірон Тоді я присягнусь вивчати пильно
Ті речі, що мені їх знать не вільно:
Приміром, де б я пообідать зміг,
Коли поститись мушу наостанок,
Чи — де зійтися з кращою за всіх,
Коли відлучені ми від панянок?
І вчитись, як собі ж на благодать,
Зламавши клятву, слова не зламать?
Якщо в цім суть науки і велику
Вона приносить користь чоловіку,—
То я вже клятви не зречусь довіку.

Король Навчанню вадять втіхи, то й шкода,
Що розум ваш туманить суєта.

Бірон Хоч марні зовсім плотські насолоди,
Та й труд пустий лиш завдає нам шкоди;
Той закопався в книги й самохіть
Шукає світла істини до світу,
Вона ж його засліплює, темнить,—
Світ прагне світла й світло краде в світу.
Покіль мудрак те світло віднайде,
На згаслі очі темна ніч впаде.
Навчіть мене, як догоджати зору,
Його втопивши в очі неземні,
Які мене засліплюють в ту пору
І світлом світ освітлюють мені.
Наука ж у собі, мов сонце ясне,
Не дасть зухвалим нишпорить очам.
Лиш має плем'я буквоїдів сласне
Повагу завдяки чужим книжкам.
І всіх світил земні батьки хрещені,
Відкритим зорям давши імена,
Таку з них мають користь, як невчені,
З котрих ніхто отих зірок не зна.
Багато знати — значить назви знати,
А їх із нас усякий може дати.

Король Він із знанням розвінчує знання!

Дюмен Науку науково зупиня!

Лонгвіль Він жито поле в полі з бур'янцем.

Бірон Весна вже близько — гусочка з яйцем.

Дюмен Про що ви?

Бірон Все до місця тут і влад.

Дюмен Безглуздя!

Бірон Так зате є рима й склад!

Король Бірон же заздрий, як мороз, що скрито
Вбиває первістки весни й тепла.

Бірон Хай так! Чому ж пишатись має літо
Раніш, ніж пташка співи завела?
Чого ж радіти з недоноска маю?
Я більш не хочу снігу серед маю
І на різдво троянди воднораз,—
Жадане все в йому належний час.

Вам пізно вчитись, і припиним спірку,—
Хто це там лізе відчиняти хвіртку?

Король Біроне, йдіть собі до інших справ.

Бірон Ні, бути з вами я пообіцяв.
І хоч про неуцтво тут без мороки
Я мовив більше слів, ніж про знання,
Та клятви не зламаю і три роки
Плоть усмирятиму свою щодня.
То де папір? Все підпишу, сеньйори,
І на умову згоджуся сувору.

Король Ви честь спасли, явивши тут покору.

Бірон

(читає)
«Item *: жодна жінка не повинна підходити до мого двору ближче, ніж за милю».
Ізвістили всіх?

Лонгвіль Чотири дні тому.

Бірон Яка ж їй кара буде?
(Читає)
«Під страхом позбутись язика».
Хто це замислив?

Лонгвіль А я!

Бірон Для чого ця стаття?

Лонгвіль Щоб їх лякати карою страшною.

Бірон Закон цей ввічливість уб'є собою!
(Читає)
«Item: якщо протягом цих трьох років хтось із чоловіків буде викритий у тому, що розмовляв із жінкою, то зазнає такої прилюдної ганьби, яку тільки зможе вигадати решта двору».
Володарю, цей пункт уже вам час
Порушити: французька королівна
З посольством разом прибува до вас
Просити ласки вашої уклінно,—
Щоб Аквітанію із співчуття
Вернули батьку, хворому стеменно.
Тож чи даремно внесена стаття,
Чи тут принцеса з'явиться даремно?

Король Про це ми геть забули, достолиха!

---

* Далі *(лат.)*.

Бірон З учености не завжди нам утіха:
Навчаємось того, чого бажаєм,
А те, що слід зробити, забуваєм,
Це так, мов місто ми взяли вогнем,
Та з попелу нічого не візьмем.

Король Тож мусим відступитись від наказу:
Принцесу слід прийняти цього разу.

Бірон Так відступатись тисячу разів
Нас необхідність змусить за три літа,
Бо всіх од природжéнних почуттів
Лиш благодать увільнить цілковито.
Якщо ж порушу клятву цю гучну,
Усе на необхідність я зверну.
Тож на умови згоден, річ відома,
Під ними я охоче підпишусь.
(Підписується)
Поб'є відступників хай осорома,—
І я ж, як всі, боюся теж спокус.
Але, хоч і люблю мирські розваги,
Я довше всіх триматимусь присяги.
Чи ми на втіху маємо права?

Король Аякже!.. В замку в нас перебува
Іспанський мандрівник, шляхетний з роду;
Сентенцій в нього повна голова,
Він знає кожну найновішу моду.
Бо він із тих, що їх н'янить без меж,
Як музика, речéнь звучання власних;
Він той, кого неправда й правда теж
Суддею вибрали для чвар нещасних.
Цей фантазер, Армадо на ім'я,
Нам повідати в час дозвілля буде,
Як слава їхніх рицарів сія,
Що за Іспанію вмирали всюди.
Не знаю, чи сподобавсь він кому,
Та слухати його люблю — й тому
За менестреля в замок наш візьму.

Бірон Армадо — знаменитий. Це чудово.
Він — рицар моди і меткий на слово.

Лонгвіль З Довбешкою нас буде розважать,
І нам три літа швидко пролетять.

Входять Тупак з листом і Довбешка.

Тупак Хто ж тут король власною персоною?

Бірон Ось він, хлопче. А тобі чого треба?

Тупак Я сам представляю його особу, бо я — дозорець його величності; але мені б хотілося бачити його самого у плоті і крові.

Бірон Ось він.

Тупак Сеньйор Арм... Арм... вітає вас. Там щось погане трапилося: подробиці дізнаєтесь із листа.

Довбешка Величносте, там і про мене написано.

Король Це лист од пречудового Армадо.

Бірон Яким би низьким не був його зміст, але він, сподіваюсь, викладений високими словами.

Лонгвіль Висока надія на низькі думки. Боже, дай нам терпіння!

Бірон Терпіння слухати чи втриматись від сміху?

Лонгвіль Покірно слухати й сміятися лише в міру — чи втриматись від того й іншого.

Бірон Добре, пане, але хай його високий стиль підніме на вищий ступінь нашу веселість.

Довбешка Ваша величносте, там говориться про мене, бо стосується Жакнети. Таке діло, що я попався на ділі.

Король На якому ділі?

Довбешка На ділі, ваша величносте, чи то пак аж на трьох ділах: спершу мене застукали коло Жакнети в палаці, а потім тоді, коли я сидів з нею на лаві й ходив за нею по парку. Отже, коло неї, з нею і за нею. Та скажіть, ваша величносте, хіба це не чоловіче діло — говорити з жінкою про оте саме діло? А потім і виходить діло.

Бірон Яке б то?

Довбешка А те, яке мене чекає покарання. І хай мені бог поможе!

Король Чи не бажаєте послухати цього листа?

Бірон Ми послухаєм його, як оракула.

Довбешка Як просто чоловік слухає веління плоті.

Король

(читає)

«Великий покровителю, наміснику неба, єдиновладний правителю Наварри, земний боже моєї душі та прихильний покровителю мого тіла».

Довбешка Поки що ні слова про Довбешку.

Король «Річ у тому...»

Довбешка Може, і в тому, та хоч він і каже «в тому», але, кажучи правду, не зовсім таки в тому.

Король Спокій!..

Довбешка ...хай буде зі мною і з кожним, хто не сміє затівати бійки.

Король Більше ні слова!..

Довбешка ...про чужі таємниці, прошу вас.

Король «Річ у тому, що, знеможений чорною меланхолією, я довірив цей понуро-гнітючий настрій благотворній дії найкращих у світі ліків — твоєму цілющому повітрю; і, як справжній дворянин, вийшов на прогулянку. В який час? Годині о шостій вечора, тобто саме тоді, коли найохочіше пасеться худоба, птахи клюють поживу, а люди сідають за їжу, що називається вечерею. Отже, час тобі відомий. А зараз про місце — я маю на увазі те, по якому я ходив: іменується воно твоїм парком. І там-то, в цьому священному місці, я мимоволі став очевидцем украй непристойної та ганебної події, що нині витягає з мого білосніжного пера ебенове чорнило, яке ти тут споглядаєш, бачиш або зриш. Але щодо самого достеменно місця, то воно лежить на північно-північний схід і ще трохи на схід від західного кута твого вигадливо-звивистого саду. Там я й запримітив того простакуватого вахлая-селюка, ту ницу істоту, що слугує твоїм веселощам...»

Довбешка Тобто мене.

Король «...цю неосвічену й нікчемну душу...»

Довбешка Тобто мене.

Король «...це дрібне створіння...»

Довбешка Це й досі про мене.

Король «...що його, як пам'ятаю, називають Довбешкою...»

Довбешка Мене, мене.

Король «...в товаристві, та ще й дуже особистім, всупереч твоєму затвердженому і проголошеному указові... з... з... але мені так нелегко сказати з ким...»

Довбешка З дівкою!

Король «...з дочкою нашої праматері Єви, з жіночою статтю, чи, як для світлішого розуміння твого,— з жінкою. І за

велінням обов'язку, який вельми шаную, посилаю його до тебе на відбуття заслуженого покарання в супроводі служителя твоєї милості Антонія Тупака, чоловіка доброї репутації, манери і поведінки, гідного всілякої поваги...»

Тупак Тобто мене, з вашого дозволу. Я ж і є Антоній Тупак.

Король «Що ж до Жакнети,— так іменують це вмістище слаботи,— котру я заскочив зі згаданим уже селюком, то я затримав її в себе як вмістище для гніву твоїх законів і за найменшим світлим повелінням твоїм приведу її на суд. При цьому запевняю у своїй відданості й вірності обов'язку, яким палає моє серце.

Твій дон Адріано де Армадо».

Бірон Не так добре, як я сподівався, але краще за все, що я досі чув.

Король Так, це найкраще з найгіршого. Ну, а ти, чоловіче добрий, що на це скажеш?

Довбешка Ваша величносте, я зізнаюсь щодо дівки.

Король Хіба ти не чув того, що було вже оголошено?

Довбешка Признаюсь, я так старанно слухав, що все й прослухав.

Король Було ж оголошено: рік ув'язнення тому, хто матиме діло з жінкою.

Довбешка Я мав діло не з жінкою, а з дівчиною.

Король Оголошення стосувалось і дівчат.

Довбешка Та це не просто дівчина, величносте, вона — непорочна діва.

Король Було й це названо, адже оголошувалось: та з дівою.

Довбешка Коли так, то я відкидаю її непорочність. Я мав діло з незаміжньою.

Король Ця «незаміжня» нічого тобі не дасть, добродію.

Довбешка Овва! Ще й як дасть, ваша величносте!

Король Виголошую тобі вирок: ти будеш постити цілий тиждень на хлібі з висівок і на воді.

Довбешка Краще б уже місяць на баранині та каші.

Король Тебе під варту дон Армадо візьме.
Біроне, відведіте винуватця.

А ми, панове, підемо здійснити
Все, в чому один одному клялись.

Король, Лонгвіль і Дюмен виходять.

Бірон Хтось капелюх — я ж голову заставлю,
Що ці закони й клятви будуть марні.
Ну йди, гультяю.

Довбешка Я страждаю за правду, пане, бо я справді мав діло з Жакнетою, а Жакнета справжня дівчина. Тому приймаю гірку чашу доброї долі. Колись і мені знов усміхнеться смуток, а до того часу будь зі мною, скорбото!

Виходять.

СЦЕНА 2

Там само.

Входять Армадо і Метелик, його паж.

Армадо Хлопче, що значить, коли чоловік високого розуму стає меланхолійним?

Метелик Те, що він буде засмучений, пане.

Армадо А хіба смуток і меланхолія не одне й те ж, миле бісенятко?

Метелик Ні, сеньйоре, зовсім ні!

Армадо В чому ти вбачаєш різницю між смутком і меланхолією, мій ніжний юначе?

Метелик В їх простому виявленні, мій черствий старче.

Армадо Чому «черствий старче»? Чому?

Метелик А чому «ніжний юначе»? Чому?

Армадо Я сказав: ніжний юначе, бо цей епітет відповідає твоєму молодому вікові, який можна іменувати ніжним.

Метелик А я сказав: черствий старче, бо це відповідає вашому похилому вікові, який можна іменувати черствим.

Армадо Мило і доречно.

Метелик Що ви маєте на оці, сеньйоре? Те, що я милий, а мої слова — доречні? Чи я доречний, а мої слова — милі?

Армадо Ти милий, бо малий.

Метелик Отже, мало милий, бо малий. А чому доречний?

Армадо Доречний, бо меткий.

Метелик Хазяїне, це ви на похвалу мені кажете?

Армадо На заслужену похвалу.

Метелик Я похвалив би й вугра такою похвалою.

Армадо Як? Хіба вугор меткий?

Метелик Вугор верткий.

Армадо Слово честі, ти верткий у відповідях. Від твоїх слів у мене збурюється кров.

Метелик Я дістав уже відповідь, сеньйоре.

Армадо Не люблю, коли зі мною сперечаються.

Метелик

(убік)

Він сказав навпаки,— його не люблять гроші.

Армадо Я обіцяв навчатися з королем три роки.

Метелик Та ви й за годину цього навчитесь, пане.

Армадо Це неможливо.

Метелик Скільки буде три рази по одному?

Армадо Я не сильний у рахунках. Це справа шинкаря.

Метелик Ви — дворянин і гравець, пане.

Армадо Зізнаюся в першому, і в другому: одне й друге надає справжнього блиску бездоганній людині.

Метелик Ну тоді, я певен, ви скажете, яку суму складають туз і двійка.

Армадо Їхня сума на очко більша, ніж два.

Метелик Те, що простолюд називає «три».

Армадо Слушно.

Метелик Бачите, сеньйоре, яка це штука — навчання? Ви щойно вивчили, що таке три, ледь моргнувши тричі очима. Хіба не легко до слова «три» додати «роки» і завчити «три роки» в двох словах? Це вам доведе й коняка, що танцює на базарному майдані.

Армадо Чудове обчислення!

Метелик

(убік)
Аби довести тобі, що ти нуль.

Армадо Тепер хочу зізнатися, що я закоханий. Але, попри всю принизливість кохання для воїна, я ще закохався в жінку низького походження. Якби ж, вихопивши з піхов свою шпагу, я міг звільнитися від гріховної думки про неї, я б захопив у полон жадання і віддав його якому-небудь придворному французові за недавно винайдений реверанс. Я зневажаю тих, хто зітхає, і, здається, мусив би зректися Купідона. Утіш мене, хлопче, й скажи, хто з великих людей був закоханий?

Метелик Геркулес, хазяїне.

Армадо Шановний Геркулес! Назви ще когось, любий хлопчику; та добирай людей, відомих своєю славою та манерами, мила моя дитино.

Метелик Самсон, хазяїне. В цього чоловіка були добрі манери, пречудові манери: він знав як себе повести. Та не тільки повести, а й понести: звалив міські ворота на плечі й поніс, як носій. Він теж був закоханий.

Армадо О міцний Самсоне! Сильнорукий Самсоне! Я перевершую тебе у володінні рапірою, як ти мене — в носінні воріт. Я теж закоханий. А кого ж кохав Самсон, мій любий Метелику?

Метелик Жінку, хазяїне.

Армадо Якого ж кольору було в неї обличчя?

Метелик Всіх чотирьох, чи трьох, чи двох, чи одного з чотирьох.

Армадо Скажи точніше, якого саме кольору?

Метелик Зеленуватого, як морська вода, сеньйоре.

Армадо Та невже це один із чотирьох кольорів?

Метелик Так я читав, сеньйоре, і це найкращий з усіх.

Армадо Зелений — це справді колір закоханих. Але Самсонові не варто було вибирати кохану лише за колір. Певно, його вразив її розум.

Метелик Так воно й сталося, сеньйоре: у неї був зелений розум.

Армадо У моєї коханої непорочний білий та червоний колір.

Метелик Під такими кольорами, хазяїне, й ховаються вельми порочні думки.

Армадо Поясни, поясни, освічений хлопчику!

Метелик Хай допоможуть мені розум батька мого і язик матері моєї!

Армадо Яке приємне звертання в цієї дитини! Дуже мило й патетично!

Метелик Якщо рум'яна та бліда,—
То й сховані пороки,
Бо червоніє від стида,
А страх їй білить щоки.
І де той сором, де той страх,—
Тобі не зрозуміти;
В жінок природно на щоках
Червоне з білим злите.

Дуже небезпечні вірші про червоний та білий колір.

Армадо А немає ще, хлопчику, балади про короля та жебрачку?

Метелик Люди согрішили такою баладою років із триста тому, але тепер, здається, її вже ніде не почуєш, а якщо й почуєш, то ні слова, ні мотив нікуди не годяться.

Армадо Я хотів би цей сюжет по-своєму трактувати, щоб виправдати власний гріх високим і давнім прикладом. Хлопчику, я закоханий у молоду селянку, яку заскочив у парку з отим кмітливим селюком, тобто з Довбешкою. Вона заслуговує...

Метелик *(убік)* ...нагая і, до речі, кращого коханця, ніж мій хазяїн.

Армадо Заспівай, хлопчику, мені важко на душі від кохання.

Метелик Це зовсім дивно, адже ви кохаєте легковажну жінку.

Армадо Я прошу, заспівай.

Метелик Зачекайте, поки пройде ця компанія.

Входять Тупак, Довбешка і Жакнета.

Тупак Сеньйоре, король доручає вам тримати під вартою Довбешку. Подбайте про те, щоб він не мав ніяких розваг, а вся кара йому — постити три дні на тиждень. Що ж до тієї панни, то я маю тримати її в парку. Їй велено служити в корівнику. Моє шанування!

Армадо Я виказую себе рум'янцем... Дівчино!

Жакнета Що, добродію?

Армадо Я провідаю тебе в комірчині.

Жакнета До того ще далеко.

Армадо Я знаю, де вона.

Жакнета Сеньйоре, який ви спритний!

Армадо Я тобі таке скажу, що ти здивуєшся.

Жакнета Та що ви кажете!

Армадо Я люблю тебе.

Жакнета Я вже чула.

Армадо Значить, до побачення!

Жакнета Ідіть за вітром!

Тупак Ходімо вже, Жакнето!

Тупак і Жакнета виходять.

Армадо Негіднику, ти поститимеш за свої провини, поки не заслужиш прощення.

Довбешка Гаразд, сеньйоре. Я сподіваюсь, що поститиму з повним шлунком.

Армадо Ти дістанеш тяжку кару.

Довбешка Я буду більше вдячний вам, ніж ваші слуги, бо вони у вас дістають легку плату.

Армадо Виведіть цього негідника і посадіть під замок!

Метелик Іди, злочинний рабе! Ну!

Довбешка Не веліть замикати мене, пане. Я поститиму на волі.

Метелик Ні, добродію. Хто ж зі своєї волі постить на волі! Ти сядеш у в'язницю.

Довбешка Гаразд. Але якщо колись я знов побачу веселі дні мого смутку, які я вже бачив, то дехто побачить...

Метелик Що побачить?

Довбешка Та нічого, пане Метелику. Тільки побачить те, на що подивиться. В'язневі не годиться бути надто скупим на слова, тому я нічого не скажу. Слава богу, в мене так само мало терпцю, як і в кожного, і тому я можу спокійно терпіти.

Метелик і Довбешка виходять.

Армадо Я люблю навіть грунт (хоч це низький предмет), який топче її черевик, предмет ще нижчий, бо його спрямовує її нога, що є вже зовсім низьким предметом. Я порушу клятву, що буде великим віроломством, якщо покохаю. А хіба може бути вірна любов, до якої прилучається обман? Любов — це демон, любов — це диявол, любов — це найлихіший з усіх лихих духів. Проте вона спокусила Самсона, а він же мав надзвичайну силу; вона звабила Соломона, а він же справді був мудрий. Купідонові стріли перебивають булаву Геркулеса, а що проти них шпага іспанця? Перший і другий приводи для виклику мені не підходять: passado * Купідон зневажає, на duello ** не звертає уваги. Його всі ображають, називаючи хлопчиком, а він торжествує і скоряє чоловіків! Прощай, мужносте! Іржавій, шпаго! Замовкни, барабане! Ваш володар закохався. Так, він кохає! Хай допоможе мені бог імпровізованого віршування, адже я, напевно, візьмуся писати сонети. Винаходь, розуме! Пиши, перо! Мені не забракне сили заповнити цілі фоліанти!

(Виходить)

ДІЯ ДРУГА

СЦЕНА 1

Інший кінець парку. На відстані видніється великий намет.

Входять французька принцеса, Розаліна, Марія, Катаріна, Бойє, ще двоє вельмож і слуги.

Бойє А зараз, панно, наберіться духу,
Подумайте, кого, до кого й з чим
Сюди король, ваш батько, посилає.
Таж вам, яку повсюди поважають,
Вести він доручив переговори
З тим, хто всіма чеснотами владає,—
З Наваррським королем. А йдеться тут
Про Аквітанію, що має стати

* Удар, випад — фехтувальний термін. *(Трохи спотворене іт. passata).*
** Дуельні правила *(іт.)*.

Приданим королеви. Отже, будьте
Ви щедрі на чарівність і приваби,
Якими вас природа наділила,
Покривдивши на світі багатьох.

Принцеса Мою красу, хоча вона й звичайна,
Не треба похвалою прикрашати,—
Красу цінують променисті очі,
А зовсім не язик крамарський ниций.
Я, слухаючи вас, тим менш пишаюсь,
Чим більше ви стараєтесь розумним
Себе явити, хвалячи мене.
Ну, а тепер — до справ! Бойє ласкавий,
Ви знаєте, нестримна поголоска
Шумить повсюди, що король Наваррський
Навчанню вирішив оддать три роки,
Жінок не допускаючи до двору.
Тому, мені здається, треба, перше
Ніж в заборонену ступити браму,
Його узнати волю; задля цього,
На вашу покладаючись достойність,
Ми адвокатом обираєм вас.
Скажіть йому: французька королівна
В поважній справі прибула з посольством
До їх величності й прийому просить.
Покваптеся, а ми вже тут смиренно
Ясного зачекаєм повеління.

Бойє Горджусь дорученням і йду охоче.
(Виходить)

Принцеса Хто гордий, той охоче і гордиться.
Скажіть, хто ще, мої сеньйори любі,
В подвижництво пустився з королем?

-й вельможа Один із них Лонгвіль.

Принцеса Ви з ним знайомі?

Марія Його я знаю, панно. На весіллі
Сеньйора Перігора з чарівною
Дочкою пана Джека Фоконбріджа
В Нормандії зустріла я Лонгвіля.
Цей чоловік, достойний і шановний,
Мистецтва знає, зброєю владає
І все, що схоче, вміє він здобути.
Одна на доблесті його є пляма,
Якщо вже доблесть можна заплямити:

Це гострий розум з волею твердою,
І перший ріже всіх, а друга каже
Всіх, хто йому попався, не щадити.

Принцеса Він пересмішник, правда ж? Нам це знане.

Марія Так мовлять всі, хто раз на нього гляне.

Принцеса Такий невтримний розум швидко в'яне.
А інші хто там?

Катаріна Це молодий Дюмен, якого люблять
Всі, хто чесноту любить. Він чинити
Тим менше хоче зло, чим більше може.
Настільки мудрий він, що обійтися
Спроможний без краси, й такий красунь,
Що сам, без розуму всіх полонив би.
Я в д'Алансона в герцогськім палаці
Його зустріла — й слів мені бракує.

Розаліна В той час іще один із тих учених
З Дюменом був: якщо не помиляюсь,
Зовуть його Біроном. Я ніколи
З таким веселуном не говорила,
Звичайно, в межах припустимих жартів.
Для дотепів його знаходять очі
Поживу всюди; все, що зрять вони,
Він обертає на кумедні жарти,
Які його меткий язик уміє
В словах прегарних влучно передати,
І слухають уважно літні люди,
А молоді й захоплюються зовсім;
Так він дотепно й гарно повідає.

Принцеса Спаси, о боже, дам! Вже закохались,
Якщо тут кожна так свого обранця
Блискучою хвалою обсипає.

Марія Ось і Бойє.

Повертається Бойє.

Принцеса Ну, що сказав король?

Бойє Наваррець знав уже про ваш приїзд.
Він та його сподвижники по клятві
Вас готувалися прийняти, панно,
Ще до мого приходу. Я довідавсь,
Що ладен він, аби ви стали в полі
Так, наче обложили двір його,

То й він би не зламав своєї клятви,
Впустивши вас у свій палац безлюдний.

Дами надівають маски.

Входять король, Лонгвіль, Дюмен, Бірон та їхній почет.

Ось і король Наваррський.

Король Прекрасна королівно, прошу в гості.

Принцеса «Прекрасну» я повертаю вам назад, а гостею ще не стала. Дах цього палацу занадто високий для вас, а заходити в гості у чисте поле — це занадто низько для мене.

Король Запрошуєм, принцесо, вас до двору.

Принцеса Туди я згодна. Проведіть мене.

Король Стривайте, королівно, дав я клятву.

Принцеса Хай бог поможе вам зректись її.

Король Я не вчиню цього з своєї волі.

Принцеса Що ж, воля зрушить клятву мимоволі.

Король Але ж не знає справи милість ваша.

Принцеса Не знаючи її, були б ви мудрі,—
Ви ж од знання до темряви йдете.
Ви присягли самітництва триматись,—
Це смертний гріх таку давати клятву
І гріх її ламати.
Але не майте гніву за відвертість,
Бо вчити вченого мені не личить.
Читайте й зважте на мету приїзду
І зразу ж вирішіть моє питання.
(Подає королеві паперовий сувій)

Король Як швидко зможу, так і розв'яжу.

Принцеса Покваптесь, я в дорогу поспішу,
Щоб ви не перейшли клятьби межу.

Бірон Не танцював я з вами у Брабанті?

Розаліна Чи танцювала з вами я в Брабанті?

Бірон Я вас впізнав.

Розаліна Але тоді навіщо
Таке запитання?

Бірон Не гарячкуйте.

Розаліна Мій розум підігнали ви питанням.

Бірон Ваш розум — кінь баский, охляне враз.

Розаліна Та спершу вершника він скине в грязь.

Бірон Скажіть, в яку годину?

Розаліна В ту, про яку запитує глупак.

Бірон А вашій масці хай щастить навспак!

Розаліна Не масці, а обличчю!

Бірон Чим більше вам коханців зичу!

Розаліна Амінь! Між них не буде вас.

Бірон Мені вже забиратись час.

Король Ваш батько, панно, тут повідомляє,
Що він вернув мені сто тисяч крон;
А це лиш половина тої суми,
Що батько мій позичив на війну.
Але ж він їх не повернув ще нам,
Не кажучи про тих сто тисяч боргу,
На забезпечення якого нам
Частина Аквітанії дісталась,
Хоча ціни такої і не варта.
Якби ж король, ваш батько, повернув
Хоча б ту першу половину боргу,
То я б від Аквітанії відмовивсь
І з ним би дружню спілку зав'язав.
А втім, до цього він, мабуть, несхильний,
В листі підтверджує, що вже сто тисяч
Вернув мені, але не вимагає,
Щоб після сплати їх уже йому
Права на Аквітанію вернути.
А ми б охоче з нею розлучились,
Бо краще гроші батьківські вже мати,
Ніж Аквітанію в страшній руїні.
Принцесо дорога, якби ж вимоги
Ваш батько ставив не такі безглузді,
Я б глузду всупереч пішов на згоду,
Щоб раді ви до Франції вернулись.

Принцеса Ви ображаєте мойого батька
І честь свою плямуєте водночас,
Одержання негідно відхиливши
Того, що сплачене було вам чесно.

Король Про це від вас, повірте, вперше чую.
Доведете мені — верну вам борг
Чи Аквітанію.

Принцеса Ловлю на слові.
Бойє, будь ласка, покажіть розписку,
Яку повірник Карла-короля
Нам видав.

Король Я прошу, підтвердьте це.

Бойє Даруйте, володарю, ще пакет
Із Франції не надійшов; ми завтра
Всі документи вам передамо.

Король Цього цілком для мене буде досить,
І я піду на поступки розумні.
Тим часом згодьтесь на такий прийом,
Щоб, виявивши вам належну честь,
Я не порушив і своєї честі.
Хай ви не можете ввійти в палац,
Вас біля нього приймуть так, що здасться,
Неначе вас я помістив у серці,
Хоча й не пригостив у власнім домі.
Мені пробачить розум ваш. Прощайте!
Ми завтра знов одвідаємо вас.

Принцеса Здорові будьте, хай все добре буде.

Король І вам того ж бажаю всюди.
(Виходить)

Бойє Пані, я хочу вам повністю доручити моє серце.

Розаліна Будь ласка, доручіть, буду рада бачити його.

Бойє Я хотів би, щоб ви почули, як воно стогне.

Розаліна Воно, дурненьке, хворе?

Бойє Так, на сердечну слабкість.

Розаліна Ой леле! Кров йому пустіть.

Бойє Хіба це може пособить?

Розаліна Кажу я так, як лікар скаже хворим.

Бойє Його проткніть цілющим зором!

Розаліна О ні, моїм ножем!

Бірон Хай бог життя вам береже!

Розаліна А ваше — від тривалих літ!

Бірон За це вам дякувать не слід.
(Відходить убік)

Дюмен Сеньйоре, хто ця дама доброчинна?

Бойє Це донька д'Алансона — Катаріна.

Дюмен Прекрасна дама. Що ж, бувайте, пане!
(Виходить)

Лонгвіль Даруйте, хто ж та в білому, привітна?

Бойє Щоб жінку взнать, тут досить світла.

Лонгвіль У світлі — світська. Йшлося про ім'я.

Бойє Ім'я одне у неї, свідчу я.

Лонгвіль Скажіть, чия вона дочка?

Бойє Відома річ — свого татуся.

Лонгвіль Я жартувати не беруся!

Бойє Не ображайтесь, пане.
Це донька Фоконбріджа.

Лонгвіль Уже мій гнів минувся.
А дама справді гожа.

Бойє Це може бути, може.

Лонгвіль виходить.

Бірон А в капелюшку — хто вона?

Бойє Це Розаліна, всяк те зна.

Бірон Вона заміжня, пане?

Бойє Коли захоче — стане.

Бірон Прощайте, мій сеньйоре! До стрічання!

Бойє То вам стрічання, а мені — прощання!

Бірон виходить. Дами знімають маски.

Марія Останній був Бірон, дотепник і дивак,
Всякчас жартує він.

Бойє І, знайте, все не так.

Принцеса Ви теж йому дали відчути злості смак.

Бойє Його й на абордаж я взяв би, як моряк!

Катаріна Йде на таран — баран!

Бойє Та й бараном я стану,
Щоб пастись на вустах у вас безперестанно.

Катаріна Я — випас, ви — баран? Чи жарт цей любий вам?

Бойє Тут можна пастися?
(Хоче її поцілувати)

Катаріна Не всяким баранам!
Хоча й розділений мій рот, він — не общинний.

Бойє Хто ж володіє ним?

Катаріна Це буде друг єдиний.

Принцеса Ой, недоречні тут і дотепи, і кпини!
Нам треба ж обернуть весь запал і вогонь
Супроти короля і книжників його.

Бойє Якщо не помилюсь, бо я набравсь звичаю,
Риторику сердець у поглядах читаю,—
Король заражений — обачно з королем!

Принцеса А чим?

Бойє А тим, що, люблячи, ми пристрастю зовем.

Принцеса Де ж ваші докази?

Бойє Так, всі його чуття зійшлись в очей палаті,
Що тільки від жаги могла ось так палати,
А серце, як агат, лишило у собі
Відбитий профіль ваш і гордість, далебі.
І затинавсь язик, і квапивсь гарячково
Те, що було в очах, перетворить на слово;
Всі почуття злились із поглядом палким,
Втішалися з краси, забувши всякий стрим.
Я бачив, що в очах таїть він почування,
Мов під кришталем скарб, який струмить сіяння,
Чим видає себе й показує ціну,
Що кожен з вас би мав за справжню дивину.
І на його лиці такий був захват ніжний,
Що всі читать могли, мов на сторінці книжній:
«Всю Аквітанію і все, що в ній, я сам
За поцілунок ваш по щирості віддам!»

Принцеса Ходімо в мій намет. Бойє знов настрій має...

Бойє Сказати геть усе, що око помічає.
Все те, що мовили вам очі короля,
Правдиво мій язик для вас перемовля.

Розаліна Старий гульвісо, ти почав не те здаля.

Марія Він Купідонів дід, тому й такий вигадько.

Катаріна Венера в матінку вдалась — бридкий же батько!

Бойє Ви чули, дами?

Розаліна Ні.

Бойє Що бачите в цей час?

Розаліна Дорогу, щоб піти.

Бойє Я не здолаю вас.

Виходять.

ДІЯ ТРЕТЯ

СЦЕНА 1

Там само.

Входять Армадо і Метелик.

Армадо Заспівай, хлопчику. Потіш мій слух.

Метелик

(співає)

Конколінель...

Армадо Чудовий наспів! Квітуча істото, візьми цей ключ, звільни селюка і негайно приведи його сюди. Я передам через нього листа до моєї коханої.

Метелик Хазяїне, чи не хочете ви полонити свою кохану французьким джерготанням?

Армадо На що ти натякаєш? Джерготати з нею по-французьки?

Метелик Ні, вельмишановний хазяїне. Вам треба лише насвистувати джигу язиком, витівати ногами канарійські колінця і при цьому закочувати очі, зітхати й натякати і взагалі хрипіти горлом, наче ви захлинаєтесь від любовного співу, або втягувати повітря носом, наче вбираєте в себе любовні пахощі; капелюх насунути на очі, наче дашок над вікнами крамниці; руки схрестити на вашому обвислому камзолі, мов кролик лапки на рожні, чи засунути в кишені, як це малювали на старовинних портретах. І не затримуватись довго на одному й тому ж: зробив — і за інше. Цим способом, цими хитрощами ловлять милих жінок, які й без цього чекають, щоб їх упіймали. Таким ось чином чоловіки — ви оцініть мої слова! — і набивають собі ціну.

Армадо Як ти придбав такий досвід?

Метелик За власні три гроші спостережливості.

Армадо «А напрямець?»

Метелик «Забутий коник-скакунець!»

Армадо Ти називаєш мою любов коником?

Метелик Ні, хазяїне, коник — це тільки жеребчик, а ваша кохана — кобилка, і, мабуть, вона вже ходила в запрязі. Хіба ви забули свою любов?

Армадо Майже.

Метелик Який недбалий учень! Вам слід серцем її запам'ятати.

Армадо Вона біля серця, вона і в серці.

Метелик І поза серцем, хазяїне. Я доведу вам і це, й друге, й третє.

Армадо Що ж ти доведеш?

Метелик Доведу вам суть людську швидко і по всіх трьох пунктах: вона кохана вашого серця тому, що ви можете на неї тільки дивитися; вона у серці тому, що ви її любите серцем, і вона поза серцем тому, що ви серцем уболіваєте, бо не можете володіти нею.

Армадо Всі три пункти потверджуються на мені.

Метелик Хай буде їх утричі більше, все одно нічого не вийде.

Армадо Приведи селюка, хай віднесе мого листа.

Метелик Чудове доручення: лошак буде послом від осла.

Армадо Ха-ха! Що ти сказав?

Метелик А те, сеньйоре, що вам треба посадити цього осла на лошака, бо він ходить занадто повільно. Але я вже йду.

Армадо Дорога не далека. Іди скоріше!

Метелик Так швидко, як свинець, сеньйоре.

Армадо Що це значить, мій любий вигаднику?
Свинець — метал тупий, повільний і важкий.

Метелик Minime *, пане мій, здається — навпаки.

Армадо Свинець — повільний.

---

* Менш за все *(лат.)*.

Метелик Ні, швидкі у вас думки.
Чи бариться свинець, який летить з гармати?

Армадо Солодкий дим риторики!.
Це ж я — гармата, ти — ядро, і запущу
Тебе я в селюка.

Метелик Стріляйте! Я лечу.
(Виходить)

Армадо Дотепний цей юнак, хоч і різкий порою!
Зітхаю і в біді, о небо, я не встою,—
Відважність у мені змінилася журбою.
Та ось мій посланець.

Повертається Метелик з Довбешкою.

Метелик О пане мій, зламав оцей Довбешка ногу.

Армадо З посилки ти почни, відкинь загадку вбогу.

Довбешка Не треба посилки, не треба й гадити маззю. Ох, сеньйоре, тут би допоміг подорожник, звичайний подорожник, а не якась посилка.

Армадо Їй-богу, ти мене насмішив! Твої дурні висловлювання розігнали мою тугу. І я легенько сміюся від напруження моїх легень. О, вибачте, мої зорі! Невже цей неук сприймає мазь за посилку, а посилку — за поштове відправлення?

Метелик А хіба вчені розуміють інакше? Чи в посилці не може бути мазі?

Армадо Ні, паж! Це епілог чи висновок прикметний,
Що ясність надає всій мові попередній.
Ось приклад наведу:
Лисиця, мавпа, джміль — гуртом
Не бути парним їм числом.
Це — притча. Тепер — посилка.

Метелик Я додам посилку. Повторіть притчу.

Армадо Лисиця, мавпа, джміль — гуртом
Не бути парним їм числом.

Метелик Гусей четвірко підійшло,—
Та знов непарне їх число.
Тепер я почну з притчі, а ви додайте посилку.
Лисиця, мавпа, джміль — гуртом
Не бути парним їм числом.

Армадо Гусей четвірко підійшло,—
Та знов непарне їх число.

Метелик Добра посилка з гускою! Чого ж вам ще бажати?

Довбешка А гуску вміло збув йому хлопчак хороший...
Як сита, пане мій, то й варта ваших грошей!
Це діло нелегке — обшахрувать когось,
Посилку жирну вам дістати довелось.

Армадо Стривай! А спірка в нас із чого почалась?

Метелик Та про Довбещину сказав я вам гомілку,
А ви нам — про посилку.

Довбешка Я ж подорожника тоді просив у вас:
Вам хлопець гуску дав — посилка ж удалась,
І цим скінчився торг.

Армадо Але скажи, як Довбешка пошкодив ногу?

Метелик Я розповім вам із почуттям.

Довбешка Ти ж не відчув цього, Метелику. Я сам передам це в посиланні.
Це ж був я під замком, та кинувся спрожогу,
Спіткнувся об поріг і так пошкодив ногу.

Армадо Ну, годі розмовляти про цю матерію.

Довбешка Поки не витече матерія з моєї ноги.

Армадо Довбешко, я звільняю тебе від посту.

Довбешка О, приневольте мене зовсім не постити з якою-небудь француженкою. Я носом чую якесь посилання, якусь гуску, значить.

Армадо Клянусь моєю ніжною душею, я мав намір сказати, що даю тобі свободу, звільняю твою особу; ти був під арештом, в ув'язненні, в тюрмі, під запором.

Довбешка Саме так, а тепер ви будете для мене проносним від запору і випустите мене на волю.

Армадо Я дарую тобі свободу, випускаю тебе на волю і замість того покладаю на тебе таке: віднеси цей знак уваги сільській дівчині Жакнеті.

(Дає йому листа)

А ось тобі компенсація,

(дає йому гроші)

адже найкраща нагорода для моєї честі — це те, що я завжди нагороджую своїх підлеглих. Метелику, йди за мною.

(Виходить)

Метелик За вами я — мов хвіст. Прощай, Довбешко-пане!

Довбешка Солодкий він шматок! Лукавство незрівнянне!

Метелик виходить.

А тепер гляну на його компенсацію! Компенсація! О, так називаються по-латині три мідяки. Три мідяки — це компенсація. «Скільки коштує ця стрічка?» — «Один мідяк».— «Ні, я дам за неї лише компенсацію». І річ продають. Компенсація! Ця назва звучить краще, ніж французька крона. Я ніколи не буду ні продавати, ані купувати без цього слова.

Входить Бірон.

Бірон О, мій найлюбіший Довбешко! Ну й до речі я з тобою зустрівся!

Довбешка Будь ласка, сеньйоре, скільки стрічок тілесного кольору я можу купити за компенсацію?

Бірон А яка та компенсація?

Довбешка Звісна річ, сеньйоре, три мідяки.

Бірон Значить, і купити можна на три мідяки.

Довбешка Я дякую вашій честі. Бувайте здорові!

Бірон Стій, рабе! Ти мені потрібний.
Якщо здобуть мою прихильність хочеш,
Зроби для мене те, що я прошу.

Довбешка Коли накажете ту річ зробити, сеньйоре?

Бірон Сьогодні після полудня.

Довбешка Гаразд, я все зроблю. До побачення.

Бірон Але ж ти не знаєш, у чому річ.

Довбешка Дізнаюсь, коли зроблю.

Бірон Ти мусиш спершу дізнатися, дурисвіте.

Довбешка Тоді я завтра рано-вранці зайду до вашої милості.

Бірон Ні, це треба зробити сьогодні ж після полудня.
Слухай, служко, діло таке:
Сюди принцеса їде полювати,
А в неї в почті є шляхетна панна:
Ім'я ж їй — Розаліна, ніжне й миле.
Знайди її, віддай у білі руки
Цю таїну в конверті під печаттю.
Ось гонорарій твій — візьми та йди!
(Дає йому гроші)

Довбешка Гонорарій? Дуже приємний гонорарій. Кращий, ніж компенсація. На цілих одинадцять сантимів з мідяком кращий. О, який приємний гонорарій! Все зроблю, сеньйоре, точно, як ви сказали. Гонорарій! Компенсація!

(Виходить)

Бірон Це я люблю? Я ж був бичем кохання,
Усмішок хтивих, млосного зітхання,
Їх критиком суворим і дозорцем,
Учителем хлопчиська Купідона,
Суворішим від будь-кого зі смертних!
Сліпий, плаксивий та примхливий хлопчик,
Дитина й дід, і велетень, і карлик,
Правитель рим, владар тендітних ручок,
Помазанець сумних зітхань і зойків,
Державець знуджених гульвіс і трутнів,
Суворий князь спідниць і панталонів,
Суддівських виконавців імператор,
Що тут і там снують... Слабий я серцем!
І мушу я йому капралом бути,
Носить пов'язку, як обруч блазенський!
Що? Закохався я і залицяюсь
До жінки, схожої на той німецький
Годинник, що всякчас несправно ходить,
Хоч як би ти його не доглядав,—
І завжди лагодить його потрібно.
Найгірше те, що клятву я зламав
І з трьох таки найгіршу покохав:
Пустунку з оксамитними бровами,
Із кулями смоли замість очей.
Клянусь, не вберегти її від блуду,
Хоч Аргус буде євнухом при ній!
А я тужу за нею, жду її,
Благаю! Таж вона — це люта кара!
Той Купідон, якого я зневажив,
Мені ж і мстить — малий та всемогутній.
Що ж, виручать листи, мольба й хвала:
Ми любим ту, що доля прирекла.

(Виходить)

СЦЕНА 1

Там само.

Входять принцеса, Розаліна, Марія, Катаріна, Бойє, вельможі, слуги та лісничий.

Принцеса Хто ж там коня пришпорив так завзято,
На згірок злинувши? То був король?

Бойє Не знаю певно, думаю — не він.

Принцеса Хто б він не був, та в нього дух високий.
Гаразд, панове, скінчим наші справи,—
В суботу ми до Франції від'їдем.
Отож, лісничий, покажи нам хащу,
Де ми погратись можемо в убивство.

Лісничий Ходімо до гайка, там, на узліссі,
Влаштуєте прекрасне полювання.

Принцеса Прекрасна ж я, і прагну полювати,
Тому прекрасне буде й полювання?

Лісничий Даруйте, я не те на оці мав.

Принцеса Що? Ти ж хвалив, а це вже «ні» сказав?
То я уже й негарна? Будь ласкав!

Лісничий Так, гарні ви.

Принцеса Не лести й цього разу:
Краси нема — надія на прикрасу!
Візьми, свічадо, за прямі слова...
(Дає йому гроші)
Платить за лайку — справа світова.

Лісничий Таж ви — сама краса, повірте, панно.

Принцеса Мій дар красу мені вернув слухняно!
Порочать же красу за наших днів,
Бо хвалять лиш того, хто заплатив.
Подайте лук! Живу я добротою,
Але стріла хай стане тут лихою.

Ось я врятую честь свою в стрільбі:
Не влучу — значить, маю жаль в собі
А влучу, то для того, щоб явити
Своє мистецтво, а не ціль — убити.
Порою честолюбство де-не-де
До злочинів огидливих веде,
Коли заради гонору та слави
Ми серце зводимо на шлях неправий;
Так оленя уб'є моя стріла,
Хоча до нього я не маю зла.

Бойє Скажіть, хіба ж ті чортові жінки не ради
Пихи й хвальби стараються тримати
Під черевиком лагідних мужів?

Принцеса Повинні ми, скажу без зайвих слів,
Вславлять жінок, що гнуть чоловіків.

Входить Довбешка.

Бойє Ось брат із королівської громади.

Довбешка Добрий день усім вам! Будьте ласкаві, яка тут дама над усіми голова?

Принцеса Ти можеш її впізнати, приятелю, бо решта без голів.

Довбешка Ну, то котра тут найбільша, найвища?

Принцеса Та, котра найтовща і найросліша?

Довбешка Котра росліша й товща всіх? Що правда, то не гріх.
Якби ваш стан тонким був, як мій розум, дамо,
То поясок цих дів згодився б вам так само.
Чи не найстарша ви, бо товща тут за всіх?

Принцеса Скажи, чого ти хочеш? Чого хочеш?

Довбешка Біронів лист несу для панни Розаліни.

Принцеса Ми добрі друзі з ним... О посланець сумлінний,
Подай листа! Бойє, ви вмілець розрізати,—
Розкрийте каплуна.

Бойє Я рад вам слугувати.
Тут інший адресат, і я вже розумію.
Це — до Жакнети лист.

Принцеса Чекать я не волію.
Хай слухають усі. Зламайте воску шию.

Бойє

(читає)

«Іменем неба свідчу, що ти — гожа, це безсумнівно; це істина, що ти вродлива, це сама правда, що ти приваблива. Ти, найчарівніша за будь-яку чарівність, прекрасніша за всяку красу, істинніша, ніж сама істина, зглянься на свого доблесного васала. Великий і преславний король Кофетуа звернув увагу на згубну і безсумнівну жебрачку Зенелофон. І він із цілковитою підставою міг сказати: veni, vidi, vici; що мовою простолюддя — о низьке і темне простолюддя! — videlicet, тобто означає: прийшов, побачив, переміг. Прийшов, раз; побачив, два; переміг, три. Хто прийшов? Король. Чому прийшов? Щоб побачити. Для чого побачити? Щоб перемогти. До кого прийшов? До жебрачки. Кого побачив? Жебрачку. Кого переміг? Жебрачку. В підсумку — перемога. На чийому боці? На боці короля. Полон обертається в багатство. З чийого боку? З боку жебрачки. Шлюбом стає катастрофа. З чиєї сторони? Короля? Ні, з обох сторін в одному чи зі сторони одного в обох. Я — король, як випливає з порівняння; ти — жебрачка, як свідчить твоє низьке походження. Чи можу я звеліти тобі кохати мене? Можу. Чи можу я тебе примусити? Міг би. Чи благатиму в тебе любові? Маю намір. На що ти обміняєш своє лахміття? На вбрання. А своє нікчемне ім'я? На титул. А себе? На мене. Отже, чекаючи твоєї відповіді, оскверняю свої вуста на твоїх ногах, очі — на твоєму обличчі, а серце — повсюди на тобі.

Твій, з люб'язним бажанням слугувати тобі
дон Адріано де Армадо.

Ти чуєш, як ричить немейський лев?
Овечко, гнів такий — тобі не радість.
До ніг йому впади — він стишить рев,
Коли наївсь, тобою зволить гратись.
А не погодишся — десь у діброві
Поживою ти станеш хижакові».

Принцеса Ну що за птах черкнув послання це палке?
І що за вітрогон? Чи чули ви таке?

Бойє Здається, я впізнав уже цей стиль розкутий.

Принцеса Ви пам'яттю слабкі, якщо могли забути.

Бойє Так це ж Армадо, той іспанець при дворі,
Дивак, Монарко брат: його взяли для гри
Король та книжники.

Принцеса Скажи-но, чоловіче,
Хто дав тобі листа?

Довбешка Мій пан, кажу вам двічі.

Принцеса Кому ти мав оддать?

Довбешка Послав до панни пан.

Принцеса Які ж це панна й пан?

Довбешка Там пише пан Бірон — чудесна він людина —
Французькій панночці, що зветься Розаліна.

Принцеса Все переплутав ти. Але вже час, ходім.
(До Розаліни)
Бідненька, потерпи з отим листом своїм.

Принцеса з почтом виходить.

Бойє Хто ж тут здобуде все?

Розаліна Як хочете — скажу я.

Бойє О неземна красо!

Розаліна А та, що лук готує.
Чи вдало я відбила?

Бойє Рогатих убивать принцеса хоче всіх.
Як заміж вийдете — ще більше стане їх.
Чи я не добре вцілив?

Розаліна Та нині я стрілець.

Бойє А хто ваш олень, дамо?

Розаліна Як по рогах — то ви. Ну станьте ближче й прямо.
Скажіть, чи теж не влучно?

Марія Здавайтесь, б'є вона у лоб вам напрямець.

Бойє Я нижче їй попав. Чи вправний я стрілець?

Розаліна А чи не пустити в тебе замість стріли прислів'я, яке було вже старе в ті часи, коли французький король Піпін був ще хлопчиком; це з приводу влучної стрільби.

Бойє Отже, я можу відповісти тобі таким самим давнім прислів'ям, яке було вже старим тоді, коли Джіневра Британська була ще дівчинкою; це теж із приводу влучної стрільби.

Розаліна Але ж ти не вмієш попасти, попасти,
Попасти, мій друже гожий.

Бойє Нехай не зумію попасти, попасти,
Та інший попасти зможе.

Розаліна та Катаріна виходять.

Довбешка Забавна в них стрільба, погляньте-бо лишень!

Марія Обоє добре б'ють — влучають у мішень.

Бойє Мішень? Назвали так мою ви даму гожу.
Накресліть в центрі круг, бо в бік попасти можу.

Марія Ви розучилися — не влучите у ціль.

Довбешка То станьте ближче, й він не схибить і звідціль.

Бойє Якщо вже схиблю я — застряньте в ній стрілою.

Довбешка І гостряка вона направить хай рукою.

Марія Та годі слів масних, говорите дурне.

Довбешка Вам в кулі грати слід, стріла ж її не втне.

Бойє Боюсь розбити їх. Бувай, пташа нічне.

Бойє і Марія виходять.

Довбешка Душею присягну — цей блазень не без тями!
Та й шпетили ж його добренько я і дами!
Як сиплють дотепи! І вдалий кожен жарт,
Хай непристойний він, та зміст чимало варт.
Армадо ж не такий! О, чоловік поштивий!
Як біля дами він впадає і воркує!
Як подає вахляр і ручки їй цілує!
А паж його який! То, певно, вже планида:
Дотепний сучий син, хоча на вигляд — гнида.

Чути за сценою гамір полювання.

Агей! Агей!
(Вибігає)

СЦЕНА 2

Там само.

Входять Олоферн, отець Натаніель і Тупак.

Натаніель Справді поважна забава, і це я засвідчую з чистим сумлінням.

Олоферн Олень, як ви самі бачили, був sanguis *, чистої крові, дозрілий, немов яблуко, що, подібно до рубіна, висить у вусі coelo, тобто неба, небесної тверді, небосхилу, а потім упав, неначе кисличка, на лице terra — грунту, суходолу, землі.

* Кров *(лат.)*.

Натаніель Воістину, пане Олоферн, ви приємно розмаїтите епітети, ніби той учений. Але запевняю вас: то був цап ще без перших рогів на голові.

Олоферн Отче Натаніель, haud credo *.

Тупак Та не haud credo, а цапик-перволіток.

Олоферн До чого дике зауваження! Одначе це певного роду інсинуація, зроблена in via — тобто на шляху до експлікації; facere **, якщо можна, репліку чи, вірніше ostentare — тобто явити власне бажання згідно з вашим необробленим, невідточеним, непідготовленим чи, найвірніше, безпідставним розумінням,— сприйняти моє haud credo за оленя.

Тупак Я кажу — то був не haud credo, а цапик.

Олоферн Двічі дурне безглуздя, bis coctus!
О дике неуцтво, який же потворний твій лик!

Натаніель Та він-бо нектару із книги не відав повік, не їв паперу, якщо можна так висловитись, не пив чорнила, тому й розум його не поповнювався. Він схожий на тварину, здатну відчувати лише грубими органами.

Такі ось безплідні рослини ми бачили завжди,
Щоб їм уклонятись, здобувши освіти плоди.
Як бути дурним і негречним негідно мене,
Так марно садить селюків за навчання шкільне,
Але, omne bene ***, скажу, як мій дід говорив:
«Частіше той бурю дола, хто не любить вітрів».

Тупак Обоє ви вчені, скажіть-но, кому це був місяць тоді,
Як Каїн вродився, а й досі немає ще тижнів п'яти?

Олоферн Діктіні, друже Тупак, Діктіні, друже Тупак.

Тупак А хто така Діктіна?

Натаніель Це найменування Феби, Селени, тобто місяця.

Олоферн Минуло чотири їй тижні, й Адам стільки ж бачив цей світ,

П'ятьох не було їй тижнів, як збігло Адаму сто літ. Так, можна змінити назву, але не суть.

Тупак Авжеж! Ваша правда, його вже несуть — того цапика.

---

* Не вірю *(лат.)*.
** Зробити *(лат.)*.
*** Все добре *(лат.)*.

Олоферн Хай бог прояснить твій розум. Я кажу, що міняється назва, але не суть.

Довбешка І я кажу, що місяць не міняється, тобто міняється видом, та не міняється віком: місяць завжди місяць. А той цапик, що принцеса вбила, таки перволіток.

Олоферн Отче Натанієль, хочете вислухати мою зімпровізовану епітафію на смерть цієї тварини? І на догоду цьому неуку я називаю оленя, якого вбила принцеса,— козлом.

Натанієль Perge *, шановний Олоферне, perge; тільки, будь ласка, уникайте непристойностей.

Олоферн Я виділятиму окремі співзвуччя, бо це надає легкості віршам.
Принцеса красна оленя підстрелила у гаї,
То благородний олень був, хтось каже: то козел.
Сурмлять, атукають ловці, собача підбігає
Ватага й валить оленя серед пахучих зел.
Хтось каже злий, що тут козли, й не оленя — козла,
Коли ми йшли й не знали зла, принцеса підтяла.

Натанієль Рідкісний талант!

Тупак *(убік)*
Якщо талант — це талан, то йому таки поталанило!

Олоферн Цей дар я маю від природи, він — простий, простий: це — шалений і незвичайний розум, сповнений різних форм, образів, марень, об'єктів, ідей, здогадів, спонук, змін. Вони зароджуються в посудині моєї пам'яті, проростають в лоні pia mater ** і з'являються на світ завдяки зручній нагоді. Але цей дар — добрий для того, в кого він досягає гостроти, і я радий, що я його маю.

Натанієль Синьйоре, я дякую богові, що послав мені вас, і мої парафіяни також дякують: ви лепсько наставляєте їхніх синів, та й їхнім донькам від вас так само велика користь. Ви — чудовий член общини.

Олоферн Mehercle ***, якщо їхні сини тямущі, вони самі здобудуть знання; якщо їхні доньки вже дозріли до того, я їх навчу. Але vir sapit, qui pauca loquitur ****. Якась жіноча душа вітає нас.

---

* Продовжуй, давай *(лат.)*.
** Мозкова оболонка *(лат.)*.
*** Клянусь Геркулесом *(лат.)*.
**** Небалакучий муж — мудрий *(лат.)*.

Входять Жакнета і Довбешка.

Жакнета Хай бог пошле вам доброго ранку, отче духовний.

Олоферн Отче духовний, quasi * дух овній. А якщо овен кого проткне рогами, хто ж це буде?

Довбешка Звісно, пане шкільний учителю, той, хто схожий на велику бочку.

Олоферн Проткнути рогами бочку! Блискуча думка в цій жмені праху! В ньому досить іскри для кременя, досить перлів — для свині! Дуже мило, дуже добре!

Жакнета Отче мій, будь ласка, прочитайте цього листа. Його приніс мені Довбешка від дона Армадо. Прошу вас, прочитайте.

Олоферн «Fauste, precor gelida, quando pecus omne sub umbra ruminat...» ** і так далі. О добрий старий мантуанцю! Я можу сказати про тебе те ж саме, що мандрівники про Венецію:

«Venetia, Venetia,
Chi non te vede, non te pretia» ***.

Старий мантуанцю! Старий мантуанцю! Хто тебе не розуміє, той і не шанує. Ut, re, sol, la, mi, fa... Прошу вибачити, сеньйоре, який зміст цього листа чи, вірніше, що каже Горацій у своїх... тобто це вірші?

Натаніель Так, сеньйоре, і дуже майстерні.

Олоферн Дайте мені послухати куплет, строфу, рядок. Lege, domine ****.

Натаніель «Я клятву вже зламав,— як ще клястись
в коханні?
Не зраджує повік лиш віра у красу.
Та, зрікшися себе, тобі я вірний, пані,—
Мій дух, що був як дуб, ти гнула мов лозу.

Ти — це наука вся, і в тебе очі — книга,
Де стільки насолод, що вчення принесло:
Якщо знання — мета, і ним здобута втіха,
То як же не хвалить їх чисте джерело?

---

* Майже *(лат.)*.

** «Фаусте, прошу тебе,— поки вся худоба пасеться в прохолодній тіні...» *(Лат.)*

*** «Венеціє, Венеціє, хто тебе не бачить, той не може тебе оцінити» *(іт.)*.

**** Читайте, пане *(лат.)*.

Тобою неук лиш не може захопиться;
Я гордий, що тебе люблю, о неземна,
Очей твоїх вогонь — для мене — блискавиця.
А голос гнівний твій, як музика луна.

О янголе небесний, змилуйсь наді мною,—
Прости, що мовою хвалю тебе земною».

Олоферн Ви порушуєте цезуру, і тому ламається ритм. Дайте мені проглянути канцонету. Тут лише витримується кількість стоп, але вишуканості, легкості й золотого поетичного розміру — caret *. А ось Овідій Назон був майстер у цьому. Одначе чому його прозвали Назоном? Тому, що він мав доброго носа на духмяні квіти уяви, на спалахи вимислу. Imitari ** — це ще дрібниця. І собака наслідує свого хазяїна, мавпа — доглядача, об'їжджений кінь — вершника. Але, невинна damosella ***, лист адресований вам?

Жакнета Так, сеньйоре, від пана Бірона, одного із вельмож іноземної принцеси.

Олоферн Я хочу глянути на адресу. «В білосніжні руки найчарівнішої панни Розаліни». Передивлюся ще раз усього листа, щоб узнати з підпису ім'я відправника. «Вашої милості покірний слуга Бірон». Отче Натанієль, цей Бірон — один із тих, що дали обітницю разом із королем. І він склав листа дамі з почту іноземної королівни, а лист випадково чи своїм шляхом потрапив не за призначенням.

(До Жакнети)

Рушай і біжи, моя люба, передай цидулу королю у власні руки. Вона може мати велике значення. Не марнуй часу на прощання. Знімаю з тебе цей обов'язок. До побачення!

Жакнета Любий мій Довбешко, ходімо зі мною. Сеньйоре, хай господь боронить вас!

Довбешка Я з тобою, дівчино.

Довбешка і Жакнета виходять.

Натанієль Сеньйоре, ви зі страху божого вчинили вельми благопристойно і, як каже один із отців церкви...

Олоферн Сеньйоре, не кажіть мені про отців. Я боюсь, коли — хвала як халва. Але повернімося до віршів. Чи вони сподобались вам, отче Натанієлю?

---

* Бракує, не вистачає *(лат.)*.
** Наслідувати *(лат.)*.
*** Дівчина *(спотвор. фр.)*.

Натаніель Вони чудові за стилем.

Олоферн Сьогодні я обідаю у батьків одного з моїх вихованців; якщо ви захочете благословити нашу учту молитвою, то я, покладаючись на мою приязнь із родичами згаданого хлопця чи вихованця, поручуся вам, що там ви будете ben venuto *. І там я доведу вам, що ці вірші зовсім не грамотні, позбавлені будь-якої поезії, глузду, а також натхнення. Складіть нам товариство.

Натаніель Я дуже вам вдячний, адже товариство, як свідчить святе письмо, ущасливлює життя.

Олоферн Безперечно, святе письмо в цьому непогрішне. *(До Тупака)* Сеньйоре, я запрошую і вас; не кажіть «ні» — pauca verba **. Вперед! Панове влаштували собі розвагу, і ми теж можемо забавитись.

Виходять.

СЦЕНА 3

Там само.

Входить Бірон з папером у руці.

Бірон Король женеться за оленем, а я біжу за самим собою. Він там розставив тенета і змастив їх смолою; я ж заплутався і замазався нею! Замазався — яке огидне слово! Ну й нехай! Будь зі мною, скорбото! Так, мовляв, казав блазень, і я так само кажу, отже, і я блазень. Добре доведено, мій розуме! Але клянуся небом, любов безумна, як Аякс. Він убивав баранів, а вона вбиває мене. Значить, я баран. Знову гарно доведено з мого боку! Я не хочу кохати; якщо я це роблю, хай мене повісять, я зовсім цього не хочу. Але ж і око в неї! Клянуся денним світлом, якби не те око, я не покохав би її. Точніше, якби не двоє очей. Одначе я тільки й роблю, що брешу, і брешу безсоромно. Знає небо, я кохаю, і це навчило мене віршувати й сумувати. Частина мого віршування вже готова, і в нього вкладено мій сум. Гаразд, вона вже має один із моїх сонетів; блазень послав його, дурень відніс, а дама отримала; милий блазень, миліший дурень, а наймиліша панна! Клянуся білим світом, я б нітрохи цим не турбувався, якби й решта

* Бажаний гість *(іт.)*.
** Без зайвих слів *(лат.)*.

троє вклепалися також. Ось один із них іде з папером. Хай поможе йому бог зітхати.

(Вилазить на дерево)

Входить король з папером у руці.

Король Ах!

Бірон

(убік)

Клянуся небом, і він поранений! Ну-бо далі, любий Купідоне. Ти своєю опереною стрілою вразив його в саме серце! Зараз я дізнаюся про його таємниці!

Король

(читає)

«Так ніжно вранці сонце золоте
Зарошену троянду не цілує,
Як промінь, що з очей твоїх іде
І сушить сльози — ллю вночі їх всує.

Не сяє срібний місяць, що внизу
Розлився на прозорій водній сині,
Так, як твій образ крізь мою сльозу,—
Ти в кожній світишся моїй сльозині.

Тож, наче в колісниці осяйній,
В сльозині котишся ти величава;
Поглянь на сльози, що течуть мені,—
У них тобі твоя засвітить слава.

Так не люби, щоб ніс я, раб краси,
Твій образ милий в дзеркалі сльози.
О королево королев! Така ти
Прекрасна, що й не в силі я сказати».

Як їй скажу про біль? Чи цим куплетом?
Записку в листі залишу... Хто йде там?
(Ховається за дерево)

Входить Лонгвіль з папером у руці.

Король

(убік)

Лонгвіль! Читає... Вухо, слухай, жди!

Бірон

(убік)

Безумець ще один прийшов сюди.

Лонгвіль Ох, клятву я зламав!

Бірон

(убік)
Папір несе, як той клятвопорушник.

Король

(убік)
Це ж глум! І він закоханий, мабуть.

Бірон

(убік)
Авжеж, п'яниці люблять тих, що п'ють.

Лонгвіль Невже тут перший клятву я ламаю?

Бірон

(убік)
Ти не хвилюйся: двох уже я знаю,—
Ти наш завершуєш тріумвірат,
Із чим тебе я привітати рад.

Лонгвіль Боюся, що розчулить не зумію
Я віршами свою любов, Маріє!
Порву їх і скажу в простих словах.

Бірон

(убік)
О рими! Це в Амура на штанах
Нашивки. Тож не рви їх.

Лонгвіль Будь що буде.

(читає сонет)
«Твоїх очей риторика премила,—
Хто б заперечити небесну зміг? —
Мене від клятви одвернуть зуміла.
Тому я не боюсь провин моїх.

Зрікаюсь жінки; знай, богине чесна,
Зрікаюсь не тебе — молюсь тобі;
Мій світ — земний, твоя любов — небесна;
Яви до мене милість у журбі.

Клятьба — дихання, а дихання — пара,
Її спивай, як сонце з вишини,
Світи моїй землі, жива і яра;
Я винний, та не відаю вини:

Який же дурень чи мудрець, питаю,
Не зломить клятви, щоб ввійти до раю?!»

Бірон

(убік)
Богиню з гуски він собі створив, дивись ти!
Зве м'ясо божеством. Та це ж поганство чисте!
Прости, о боже, нас! Ми збилися з путі.

Лонгвіль Як передати? Хтось іде. Слід відійти.
(Відступає убік)

Бірон

(убік)
Сховались всі, мов діти, й не знайти.
Сиджу, як напівбог, вгорі в розмаї,
Шаленців тайни я спостерігаю.
О небо, глянь! Іще мішок у млин!
Дюмен! Впіймався птах іще один.

Входить Дюмен з папером у руці.

Дюмен О Кет божественна!

Бірон

(убік)
Ну й дурень він!

Дюмен Клянусь, красо сяйлива, ти — небесна!

Бірон

(убік)
Клянусь, він бреше, бо вона — тілесна.

Дюмен Затьмить і золото твоя коса.

Бірон

(убік)
Це ворон золотий! От чудеса!

Дюмен Струнка, мов кедр!

Бірон

(убік)
Сутула в неї спина,
А ще й плече криве.

Дюмен Ясна, як днина!

Бірон

(убік)
Коли не світить сонце й дощик ллє.

Дюмен Моє здійснись, бажання!

Лонгвіль

(убік)
І моє!

Король

(убік)
Здійсни й моє, о боже!

Бірон

(убік)
Амінь! Моє також! Молитва хай поможе!

Дюмен Вона, мов жар, мені бентежить кров,
Забути прагну — не дає любов.

Бірон

(убік)
В крові у тебе жар? Багато крові?
Так випусти і станеш знов здоровий.

Дюмен Я ще раз прочитаю власну оду.

Бірон

(убік)
Послухать дур я маю знов нагоду.

Дюмен

(читає)
«Раз на рік цвіте весна,
Для кохання теж одна,—
Ружу вбачив я палку;
Вітер віяв на лужку
І, незримий, поміж трав
Ніжно квітку цілував.
І в бентезі молодій
Квітці я сказав тоді:
— О, коли б, як він, я міг
Жар відчути щік твоїх.
Руки зв'язує зарок,
Я не можу рвать квіток!
Клятва зайва молодим:
Любо ружі рвати їм.
Не візьміть за гріх, молю,
Що від клятви одступлю.
Ради тебе Зевс би сам
Позабув свій божий сан
І Юнону огрядну,
Щоб кохать тебе одну».
Додам до вірша й сповідь на прощання,
В ній висловлю печаль мого кохання.
Якби король, Лонгвіль і сам Бірон
Теж закохались — зникло б, наче сон,
Із мене звинувачення у зраді...
Чи винні є, коли всі винуваті?

Лонгвіль

(підходить)
Дюмене, ти немилосердний в тузі.
Чи треба мати у нещасті друзів?
Ти зблід, я червонів би, наче рак,
Якби мене підслухали отак.

Король

(підходить)
То червоній! Ти винуватий двічі
Тим, що виказуєш Дюмену в вічі.
Не любиш ти Марії? Це ж Лонгвіль
Сонет їй написав п'янкий, як хміль!
Чи ви руками не стискали груди,
Щоб серце вгамувати, біль забути?
В кущах сидів я й стежив, свідок бог,
За вами й червонів за вас обох.
Я чув зітхання ваші й ваші вірші,
Я чув слова й освідчення ще гірші.
Один стогнав, а другий звав: «Зевес!»
«О злото кіс!» — «В очах тону я весь!»
(До Лонгвіля)
Той клятву ламле, щоб ввійти до раю.
(До Дюмена)
А той кохати іншу Зевсу рає.
Та що б на це сказав Бірон, якби
Він чув слова відступництва й ганьби?
О, як би він — і ваша в цім ганьба вся! —
Глумився з нас, радів, стрибав, сміявся!
Клянусь казною, тільки б я хотів,
Щоб він таких не чув про мене слів.

Бірон Час лицемірність відшмагать бридливу!
(Злазить з дерева)
Владарю мій, прошу, не майте гніву!
Ви ставите любов на карб червам,
А закохались теж в одну із дам.
Хіба ж сльоза у вас не колісниця,
В якій, відбившися, принцеса мчиться?
Хіба ви клятву свято бережете?
Лиш менестрелі створюють сонети!
А вас і сором не бере легкий,
Що ви всі три спіймались, як пташки.
В чужих очах знайшли, о гріховоди,
Ви порошинку, я ж у вас — колоду.
Ну й сцена тут відкрилася мені:
Зітхання й шал, слова дурні й сумні.

О, як, щоб не зірватись, я тримався,
Коли державець в мошку обертався,
На скрипці дужий Геркулес триндикав,
А джигу мудрий Соломон мурликав,
А Нестор у ляльки з дітками грав,
І наш Тімон сміявся з їх забав.
Чого похнюпився, Дюмене, вмить?
Скажи, Лонгвілю, що тебе болить?
А мій король? В усіх у грудях біль.
Мікстуру ж їм!

Король Твій жарт — на рану сіль.
Ти нас принижуєш погордним зором?

Бірон Не я вас — кинули мене ви в сором.
Наївний, чесний, я вважав гріхом
Зламати клятву, нехтувати злом.
Ганьба мені за давню дружбу з вами,
Несталими, зрадливими людцями.
Хто бачив з вас, щоб вірші я писав,
Щоб чепурився, в'янув і зітхав
За дівою? Чи чув із вас хто-будь,
Щоб вихваляв я очі, ніжку, грудь,
Чоло, уста, ходу, овали пліч?..

Король Який святий! Незрозуміла річ!
Чого ж, мов злодію, тобі спішити?

Бірон Любов жене. Закохані, пустіте.

Входять **Жакнета** і **Довбешка**.

Жакнета Хай бог вас береже!

Король Із чим прийшли?

Довбешка Із зрадою.

Король Хто зрадив і коли?

Довбешка Не зрадив ще ніхто.

Король Якщо вже так, то з саду
Геть забирайтеся, свою забравши зраду.

Жакнета Прошу, сеньйоре мій, цей прочитайте лист.
Наш пастор нам сказав: ховає зраду зміст.

Король Біроне, прочитай.
(Дає йому листа)
Хто дав тобі його?

Жакнета Довбешка, звісно.

Король

(до Довбешки)

А тобі хто дав?

Довбешка Дун Адрамадьйо, дун Адрамадьйо.

Король Біроне, що з тобою? Навіщо рвеш листа?

Бірон Сеньйоре, не турбуйтесь, сама в нім сміхота.

Лонгвіль Але ж він схвилювався й не те відповіда.

Дюмен

(збирає клаптики паперу)

Та це ж Біронів почерк, його ж і підпис тута.

Бірон

(до Довбешки)

Ти на мій гріх зродився, проклятий баламуте.
Я винуватий, винний і в цім признатись рад.

Король У чому?

Бірон В тім, що дурнів я замикаю ряд.
Попалися ви троє, владарю, я — четвертий.
Як злодій кишеньковий, з нас кожен гідний смерті.
Чужих спровадьте звідси, і я покаюсь гірко.

Дюмен Число ми склали парне.

Бірон Це правда, нас четвірко.
Хай вийдуть голубочки.

Король Не стійте тут, а — в путь!

Довбешка Тут зрадники зостались, а чесних геть женуть.

Жакнета і Довбешка виходять.

Бірон Закохані, дозвольте вас обняти!
Ми вірні так, як вірна плоті кров.
Ясніти небу й морю вирувати,—
Закон старих ще юність не зборов.
З'явилися з любові ми на світ,—
Цим поясню від клятви наш відхід.

Король Як? Лист розкрив твою любов незмінну?

Бірон Питаєте! Хто, взрівши Розаліну,
Немов дикун-індус, коли святе
Зі сходу сонце блисне світлом раннім,
Грудьми у прах побожно не впаде,
Сумирний і засліплений сіянням?
Хто сміє на красу, яка зійшла,

Дивитися орлиним гордим оком
І не сліпитись ясністю чола?

Король Невже пойнявсь ти запалом високим?
Моя любов — це сонце, а твоя —
Бліда супутниця мого світила.

Бірон Тоді я не Бірон. Вона ж сія,
Без неї тьма весь світ би полонила!
Принадно так, що жодний не згаса,
Всі барви на обличчі в неї злиті,
Така довершена її краса,
Що годі більшу велич уявити.
О, дайте цвіт велеречивих уст!
Ні, геть риторику! Хто хвалить всує?
Лише торгаш, який в тім бачить глузд,—
Хвала їй зайва, бо її плямує.
Пустельник, що зігнувсь від сотні зим,
Півсотні скине, як їй в очі гляне.
Краса ж вертає молодість старим,
Цвіте ж і костур, як весна настане.
Мов сонце, блиск вона несе всьому.

Король Чорнішої тобі знайти не вдасться.

Бірон Хай чорна, як ебен! Коли візьму
Я за жону її, це буде щастя.
Хто до присяги приведе мене?
Де біблія? Клянуся — не вродлива
Та, що з лиця світліша й не сяйне
Ось так очима темними, як слива.

Король О, парадокс! Таж чорне — пекла знак.
В'язниця чорна й ніч по дневі зблідлім,
Краса,— це світло, що жадає всяк.

Бірон Чорти спокусять швидше тих, що в світлім.
Якщо ж у траурі її чоло,
То це тому, що в інших дам волосся
Чуже й фарбоване на гріх і зло;
Вона все зробить, щоб гарніш вилося.
І перемінить моду наших днів,—
Рум'янцем ще вважаються рум'яна,
Але рум'яні, щоб їх світ цінив,
Чорнитись будуть, як моя кохана.

Дюмен Такий, як в неї, в сажотруса лоб.

Лонгвіль За нею в вугляра лице розквітло.

Король Таж чорне хвалить тільки ефіоп.

Дюмен Уже не треба свіч, бо тьма — це світло.

Бірон Ба! Навіть дощ лякає ваших дам,—
Рум'яна змиє, звісні їх тривоги.

Король Не вадить вашій, відповім я вам,
Піти під дощ і вмитися хоч трохи.

Бірон Її звеличу й на суді страшнім!

Король І чорта настрашить твоя чорнява.

Дюмен Хто високо заноситься з низьким?

Лонгвіль
(показує на свій чобіт)
Обличчя в неї — як моя халява.

Бірон Коли б ти вимостив очима шлях,
То і тоді б він був її не гідний.

Дюмен Тьху! Піде так вона по тих очах,
І все, що вище ніг, їм буде видно.

Король Пусте! Любов нас узяла в полон.

Бірон Виходить, власну клятву ми зламали.

Король Облишмо спірку! Доведе Бірон,
Що ми законно чиним, як жадали.

Дюмен І дійсно, виправдай як-небудь гріх.

Лонгвіль Знайди підставу ту, що ясність вносить,
Крутійство, щоб чортів скрутити всіх.

Дюмен Дай приклади якісь.

Бірон Їх більш, ніж досить.
Тож слухайте, сподвижники в любові!
У чому поклялися ми спочатку?
Постити, вчитись, уникать жінок.
Але ж це означає — зрадить юність.
І як же вам постити? Юні шлунки
Від стриманості в їжі заболять.
А давши клятву вчитися, панове,
Ми з вами справжньої зреклися книги:
Чи можна вічно споглядать і вчитись?
Як можете, королю, й ви, сеньйори,
Знайти високу суть життя і вчення
Без ясності жіночої краси?
З очей жіночих цю доктрину взяв я:

Вони — це академії та книги,
І в них вогонь іскриться Прометеїв.
Адже сидіння вічне за книжками
Скує нам дух і кров захолодить
Так, як натуга і нестримний рух
В путі ослаблюють мандрівцю м'язи.
Отож, зарікшись на лице жіноче
Дивитись, ви зреклись очей своїх,
Зреклись того, у чім клялись,— науки.
Чи в світі є мудрець, який краси
Навчає ліпше від очей жіночих?
Наука — це придаток до людини,
І там, де ми, там буде й наша вченість.
Якщо ми в очі дивимось жінкам,
То чи не бачим наше в них знання?
Ми присягли навчатися, панове,
І разом з тим зреклися наших книг:
Скажіть, де б ви, королю, й ви, сеньйори,
В тяжкому спогляданні відшукали
Палкі рядки, що нам оце навіяв
Жагучий погляд чарівних наставниць?
Мистецтва інші, скніючи у мозку,
Не розвиваються й тому в житті
Дають малий врожай з тяжкої праці.
Любов, що вивчена в очах жіночих,
Не зостається замкнутою в мозку,
А розливається по всьому тілу,
Біжить із швидкістю палкої думки,
І розвиває наші почуття,
І сповнює подвійною снагою.
Вона дає очам незвичну силу,—
Закоханий орла засліпить зором,
Почує вухом і найлегший звук,
Що й злодій насторожений не вловить.
В закоханих м'який і ніжний дотик,
Який затьмить і равликові ріжки,
Більш витончений смак, аніж у Вакха.
Любов смілива, наче Геркулес,
Бо й плід зірве із древа Гесперід.
Вона хитріша сфінкса; мелодійна,
Солодка, наче лютня Аполлона;
Коли ж любов говорить — божий хор
Вколисує співзвуччям дивним небо.
Пера поет не візьме, не розвівши
Свій атрамент любовною печаллю.

То й вірші слух чарують дикунам
І збуджують сумирність у тиранів.
З очей жіночих цю доктрину взяв я,—
Це в них вогонь іскриться Прометеїв.
Це — академії, книжки, мистецтва,
Якими живиться й живе наш світ;
Без них ніхто нічого не досягне.
Безумці ви були, жінок відрікшись,
Спевнивши клятву, будете безумці.
Ім'ям премудрості, що люблять люди,
Ім'ям любові, що людей підносить,
Чоловіків, що зачали жінок,
Жінок, що нас, чоловіків, зродили,—
Порушим клятву, щоб себе спасти,
Бо згинемо самі, її зберігши.
Така-бо зрада стане благочестям:
Велить нам бог чинити милосердя,—
А милосердя — це любов та сама!

Король З ім'ям Амура, воїни, в похід!

Бірон Вперед несіть знамена і — в атаку!
Ми звалим їх! Але я спершу раджу:
У битві треба затулить їм сонце.

Лонгвіль Тепер — до діла! Досить балачок!
Ми будемо французок домагатись?

Король І переможем їх! Тому розвагу
Для них придумаймо у шатрах їхніх.

Бірон Ми спершу проведімо їх туди.
Хай кожен з нас під руку візьме
Свою кохану даму. Пополудні
Для них влаштуємо якусь забаву,
Що за цей час підготувати встигнем.
Це ж ігри, танці, маскаради, співи
Засвідчують любові шлях щасливий.

Король Не гаймося! Всі якнайшвидше в путь!
Хвилин змарнованих не повернуть!

Бірон Allons! * Кукіль посіяв — будь без жита!
Зрівнялись долі терези в цю мить.
Зрадливцям з ницими дівками жити,—
Скарбів великих не придбать за мідь!

Виходять.

---

* Ходім! *(Фр.)*

СЦЕНА 1

Там само.

Входять Олоферн, отець Натаніель і Тупак.

Олоферн Satis quod sufficit *.

Натаніель Дякую богові за вас, пане. Ваша розмова за обідом була гостра й повчальна; потішна без непристойності, дотепна без пишномовства, смілива без зухвальства, вчена без педантизму і своєрідна без єресі. Quondam ** я розмовляв з одним із товаришів короля, з тим, що іменується, зветься чи називається дон Адріано де Армадо.

Олоферн Novi hominem tanquam te! *** Його вдача самовпевнена, розум — догматичний, мова — вишукана, погляд — гордовитий, хода — величава, і весь він гоноровитий, кумедний і хвалькуватий. Він занадто манірний, занадто ошатний, занадто показний, занадто неприродний, а ще — занадто обіноземлений, якщо дозволите мені так висловитися.

Натаніель

(дістає свій записник)

Вельми оригінальний і вишуканий епітет!

Олоферн Нитка його багатослів'я тонша за основу його доводів. Терпіти не можу таких безглуздих пройдисвітів, таких нетовариських і прискіпливих співрозмовників, таких мучителів орфографії, які замість «все одно» кажуть «все 'дно», замість «мене» вимовляють «мине», а «милостиню» пережовують на «милість». Це так бридко,— вони б сказали гидко! — що мало не доводить мене до божевілля,— ne intelligis, domine? **** — тобто до безумства, до сказу.

Натаніель Laus Deo, bone intelligo *****.

---

* Вистачить того, що задовольняє *(лат.)*.

** Якось *(лат.)*.

*** Я знаю цього чоловіка так само добре, як тебе *(лат.)*.

**** Чи ви розумієте, пане? *(Лат.)*.

***** Слава богу, добре розумію *(лат.)*.

Олоферн Bone? Bone замість bene! Прісціан трохи постраждав, та дарма.

Входять Армадо, Метелик і Довбешка.

Натаніель Vidisne quis venit?

Олоферн Video et gaudeo *.

Армадо

(до Довбешки)

Драстуй!

Олоферн Quare ** драстуй, а не здрастуй?

Армадо Радий зустріти вас, мирні люди.

Олоферн Привіт, вельми войовничий сеньйоре.

Метелик

(до Довбешки)

Вони гуляли на великій словесній учті й накрали там недоїдків.

Довбешка О, вони давно харчуються зі словесного жебрацького кошика. Я дивуюсь, як твій хазяїн ще не проковтнув тебе замість якогось слова. Адже ти на цілу голову коротший за слівце honorificabilitudinitatibus ***. Тебе легше проковтнути, аніж родзинку з підпаленого пуншу.

Метелик Мовчи. Починається канонада.

Армадо

(до Олоферна)

Monsieur, хіба ви не з учених?

Метелик Так, так, він учить дітей за букварем.

(До Олоферна)

Що вийде, коли «е» та «б» написати навспак і підмалювати до них роги?

Олоферн Pueritia! **** Вийде рогате «бе».

Метелик Бе-е! Дурний баран із рогами!

(До Армадо)

Бачите, яке його вчення.

Олоферн Quis, quis? ***** Що ти розумієш під цим співзвуччям?

---

* Бачиш, хто йде? Бачу і радію *(лат.)*.

** Чому? *(Лат.)*.

*** Безглузде слово, зліплене з окремих латинських слів та складів.

**** Хлоп'яцтво *(лат.)*.

***** Хто, хто? *(Лат.)*.

Метелик Назвіть мені останній голосний звук, ось і дістанете відповідь.

Олоферн Дай подумати. Я.

Метелик От ви самі підтвердили, що ви — баран.

Армадо Тоді я клянуся солоною водою Середземного моря — це пречудовий удар, меткий випад швидкого розуму! Раз, два, вперед і — проткнув! Яка втіха для мого розуму! Справжня дотепність!

Метелик Та, яку дитина викладає старому чоловікові. У старого — завжди роги.

Олоферн Що це за фігура? Яка це риторична фігура?

Метелик Рогата.

Олоферн Ти розмірковуєш, як дитина. Йди ганяй свою дзигу.

Метелик Подаруйте мені ваші роги, я зроблю з них дзигу і ганятиму вашу неславу circum circa *. Дзига з рога рогоносця.

Довбешка Якби я мав лише один мідяк, то і його віддав би тобі на пряники! Візьми, це компенсація, що я отримав від твого хазяїна. Бери, о дріб'язковий гаманець розуму, голубине яєчко розсудливості. О, якби небу забаглося зробити тебе моїм сином, навіть незаконним, то якого щасливого батька ти зробив би з мене! Йди собі! В тебе розуму повна ладунка, по самі вуха, як то кажуть!

Олоферн О, я відчуваю — запахло зіпсованою латинню: ладунка замість ad unguem **.

Армадо Вчений мужу, praeambula ***: відійдімо від цих неуків. Це ви навчаєте юнацтво в школі, що на вершині он тієї гори?

Олоферн Краще, mons, горба.

Армадо Якщо вам завгодно назвати так гору.

Олоферн Навчаю, sans question ****.

Армадо Сеньйоре, сам король виявив високе бажання і захотів ушанувати своєю увагою принцесу в її шатрі на схилку дня, що груба юрба іменує «пополудні».

---

* По колу *(лат.)*.
** Повно-повнісінько *(лат.)*.
*** Проходь мимо *(лат.)*.
**** Без сумніву *(фр.)*.

Олоферн Вислів «на схилку дня», вельмишановний сеньйоре, є рівнозначним відповідником для пополуденного часу. Це слово вдало підібране; воно гарне і точне, сеньйоре, я запевняю вас.

Армадо Сеньйоре, король — благородна людина, і, я також вас запевню, він — мій близький, справді щирий друг. Я не говоритиму довго про нашу з ним близькість... «Прошу тебе, не забувай про етикет, покрий голову!..» І це під час зовсім невідкладних та серйозних справ, які вельми важливі... Та облишмо це... Скажу вам і таке, що його величність, повірте, часом залюбки спирається на бідне моє плече і своїми королівськими пальчиками бавиться моїм вусом, тобто mustachio *. Але облишмо це, мій любий. Клянусь, я не байку розказую. Його величність робить велику ласку Армадо, воїнові й мандрівникові, який бачив світ. Але облишмо й це. Справа в тому... Але, любий мій, тримайте сказане в таємниці... Король бажає, щоб я розважив принцесу, оту милу куріпочку, якоюсь чудовою виставою, видовищем, маскарадом, фарсом чи фейєрверком. Отож, дізнавшися, що пастор і ви, любий мій, великі мастаки швидко влаштовувати веселі забави, якщо можна так висловитись, я повідомлю вам усе, аби ви у свою чергу посприяли мені в цьому ділі.

Олоферн Сеньйоре, виставте перед нею «Дев'ять героїв». Отче Натанієлю, ідеться про якусь виставу, якусь розвагу на схилку дня за нашою допомогою, з волі короля і цього люб'язного, славетного і вченого дворянина. І це робиться заради принцеси. Гадаю, найкраще показати «Дев'ять героїв».

Натаніель Але де ви знайдете людей, придатних для цього?

Олоферн Ісусом Навіном ви будете самі; Іудою Маккавейським — я чи цей галантний дворянин; цей селюк, зважаючи на його величезні кінцівки, тобто руки й ноги, буде Помпеєм Великим, а паж — Геркулесом...

Армадо Даруйте, сеньйоре, але ви помиляєтесь: паж ростом не більший за великий палець цього героя; він менший за кінчик його палиці.

Олоферн Прошу вислухати мене. Він зображатиме неповнолітнього Геркулеса; його вхід і вихід полягатиме в тому, що він задушить змію. Я ж до цієї нагоди складу відповідний аполог.

Метелик Добре придумано! Отже, якщо хтось із публіки почне мені свистати, ви можете крикнути: «Браво, Геркулесе! Ти давиш тепер змію!» — тобто обернути догану на похвалу, хоч це не кожному вдається.

---

* Вуса, борода (*ісп.*).

Армадо А що робити з іншими героями?

Олоферн Я сам зіграю трьох.

Метелик Тричі геройський добродій!

Армадо Сказати вам щось?

Олоферн Ми слухаєм.

Армадо Якщо це не вдасться, ми розіграєм гротеск. Прошу йти за мною.

Олоферн Via *, шановний Тупаче! Ти за весь час не сказав ні слова.

Тупак І не зрозумів теж ні слова, пане.

Олоферн Allons! Ми й тобі дамо роботу.

Тупак Умію танцювати, зайнятись можу всім;
Героям буду грати,— мій барабан, як грім.

Олоферн Ти ж і тупий, Тупаче, і чесний. То ходім!

Виходять.

СЦЕНА 2

Там само.

Входять принцеса, Катаріна, Розаліна і Марія.

Принцеса Ми виб'ємось в багачки до від'їзду,
Якщо такі дарунки й далі йтимуть.
Я вже кругом у діамантах. Гляньте,
Це все прислав закоханий король.

Розаліна А більш нічого не було від нього?

Принцеса Як не було? Любовних стільки віршів,
Що ними списаний паперу аркуш
З обох боків, по берегах і всюди,
А на печаті — ймення Купідона.

Розаліна Нехай із воску зліплений божок,
Та вже п'ять тисяч років він панує.

---

* В путь! *(Лат.)*

Катаріна Ох, цей легкий, підступний пострибун!

Розаліна Обачно з тим, хто вбив твою сестру.

Катаріна Він сум, нудьгу, зневіру їй навіяв,
То й згинула вона; якби вдалась
Така, як ти, грайлива і весела,
Бабусею була б, як будеш ти:
Живе той довго, хто легкий душею.

Розаліна На що цим словом натякаєш ти?

Катаріна В красі чорнявій — звична легкість вдачі.

Розаліна Це темний натяк — висвітли його.

Катаріна Нагар не зробить світла яскравішим,
Тож натяк мій хай в темряві лишиться.

Розаліна Але ж ти все і робиш в темноті!

Катаріна А ти не робиш так, бо легковажна.

Розаліна Я легковажна тим, що менше важу.

Катаріна О, ти мені не надаєш ваги!

Розаліна Адже пустого й важити не треба.

Принцеса Чудово ж у дотепність ви зіграли.
Та, Розаліно, й вам дістався дарунок.
Але від кого й що?

Розаліна Я поясню.
Якби така, як ви, була я гожа,
То був би і дарунок більший. Гляньте,
Це — вірші, дякую за них Бірону.
В них розмір точний; був би й зміст правдивий.
То я б себе вважала за богиню:
Мене до тисячі красунь рівняє
І мій портрет малює там Бірон.

Принцеса І схожий в чомусь?

Розаліна Так, більше — в буквах, менше — в похвалі.

Принцеса Виходить, ви — красиві, як чорнило.

Катаріна Красива, наче буква «Б» у зшитку!

Розаліна Сховайте пензель. Борг я свій віддам,
Рум'яна, в буквах золотих мадам!
О, від цих «О» у вас лице рябіє!

Катаріна Жартуєш з віспи? Шлю проклін тобі я!

Принцеса Дюмен вам, Катаріно, щось та шле?

Катаріна Ось рукавичка.

Принцеса Як? Одна? Це зле!

Катаріна Їх дві, а ще прислав ось на додачу
Любовних віршів тисячу добрячу.
І в тих рядках, що ллються, як вода,
Змішались лицемірство й глупота.

Марія І я перлини маю від Лонгвіля,
А з ними й лист завдовжки із півмилі.

Принцеса Ти, мабуть, мріяла про інший зміст —
Намисто довше, а коротший лист?

Марія Таке, щоб за розкриті руки довше!

Принцеса Розумні ми, бо з них глузуєм знов же!

Розаліна Дурні ж вони, що цей купують сміх.
Бірона ще помучу я при всіх!
Якби ж його на тиждень залучити,
То був би він у мене нарочитий,
О, як би ластився, чекав, просив
І розум тратив для пустих рядків,
І примхам потурав моїм щоразу,
І гордістю вважав мою образу!
Я стала б долею йому навік,
Вертіла б ним, в який захочу бік.

Принцеса Ніким так завладати неможливо,
Як мудрецем, що став дурним на диво:
Безумство з розуму, що спаленів,
І є прикраса вчених глупаків.

Розаліна Так не кипить юнацька кров у жилах,
Як хтивість спалює мужів дозрілих.

Марія Не завжди видно дурість у тупцеві,
Але вона помітна в мудрецеві,
Бо той шукає в розумі й знанні,
Чим виправдати помилки дурні.

Принцеса Ось наш Бойє із щастям на обличчі.

Входить Бойє.

Бойє Я мру зі сміху! Де ж її величність?

Принцеса Щось є нове?

Бойє Готуйтеся, жінки!
Спокою вашого бунтівники
Ідуть походом під щитом науки,

Аби зненацька взяти вас у руки.
Тож для боріння докладіть зусиль
Чи, як зайці, втікайте геть звідсіль.

Принцеса Святий Дені на Купідона! Хто там
На нас, розвіднику, зібравсь походом?

Бойє Під тінню смокви я спочити ліг,
Але й заплющити очей не встиг,
Коли пропав мені жаданий спокій,—
Там чулися чиїсь все ближче кроки.
То йшли король і друзі. Я хутчій
Завбачно шаснув у густі кущі,
І те почув, що чуєте ось тут:
Вони у машкарах до вас ідуть.
Герольд у них — лукавий, гарний паж,
Що вивчив роль свою, але яка ж
Та буде роль? Вони його навчали:
«Ось так тримайся, розкидай похвали».
Але, принцесо, й страх їх був потряс,
Що він розгубиться, зустрівши вас.
«Хоч ангела,— повчав король уміло,—
Побачиш, та не бійсь, тримайся сміло».
А паж відмовив: «Ангел — це не зло,
Аби лиш не чортяку принесло».
Усі сміялись, плескали по плечах,
Бундючивсь паж від жартів молодечих.
Той руки потирав, од щастя млів,
Мовляв, не чув ізроду кращих слів.
А другий клацав пальцями з нестями:
«Via! — гукав.— Ми йдем, чекайте, дами!»
А третій: «Уполюєш пишних пав!»
Четвертий танцював, доки не впав.
І всі звалилися за ним одразу
Зі сміхом, що їх брав, подібно сказу.
І реготали всі, мов навісні,
Аж поки сльози полились рясні.

Принцеса Невже прийдуть, мов блазні скомороші?

Бойє Вони вже йдуть, наряджені вельможі,
Лицятись хочуть і водить танки,
Впізнати по своїх дарах-таки
Обранок власних, скритих машкарою,
І виграти прихильність їхню грою.

Принцеса Вони так хочуть? Ми їх провчимо!
Панянки, все ж у нас піде само:

Облич їм не покажемо з-під маски,
І марні будуть домагання ласки.
Ось, Розаліно, мій кулон — бери,
Обманять короля його ж дари;
Натомість я візьму твою перлину,
Мене Бірон сприйме за Розаліну.
Ти з Катаріною, Маріє, теж
Круг пальця двох коханців обведеш.

Розаліна Нам слід на видноті дари носити.

Катаріна Що ви, принцесо, хочете зробити?

Принцеса Моя мета — їх наміри розбить.
Вони ідуть сюди заради сміху,—
Ми поглузуєм з них, собі на втіху.
Хай таємниці викажуть свої
Чужим коханим наші крутії.
А в другий раз їх здіймемо на глузи,
Лице відкривши та змінивши буси.

Розаліна А що коли запросять у танок?

Принцеса Ні, краще смерть, а з місця — ні на крок.
Не зглянемось на завчену їх мову:
Благатимуть — відвернемося знову.

Бойє Але зневага вразить їх серця,
І роль вони забудуть до кінця.

Принцеса Цього я хочу й сумніву не маю,—
Зіб'ються і забудуть все до краю.
Забавно бавити витівників
Тим, хто перехитрити їх зумів.
Своєю зробим їхню гру, й по тому
Вони, осміяні, підуть додому.

Сурми за сценою.

Бойє Сурма! Надіньте маски. Йдуть артисти.

Дами надівають маски.

Входять король, Бірон, Лонгвіль і Дюмен у масках і російських костюмах. За ними — Метелик, музиканти і слуги.

Метелик «Привіт красі, що найпишніша в світі!»

Бойє Пишніша за красу тафта їх масок.

Метелик «Священне товариство дам чарівних...»

Дами повертаються спиною.

«Які до смертних обернули... спини!»

Бірон
(до Метелика)
Та «очі», лиходію, «очі»!

Метелик «Які на смертних тут звернули очі.
Небе...»

Бойє І справді, ані бе... ні ме.

Метелик «Небесні духи, звольте не дивитись
На благо нам...»

Бірон
(до Метелика)
Дивитись, шалапуте!

Метелик «На благо нам іскристими очима,
Ясними, наче сонце...»

Бойє «Я з ними?» Що? Ти з ними, наче сонце?

Метелик Такий епітет їм не до вподоби.

Бірон Який же ти митець? Геть, шалапуте!

Метелик виходить.

Розаліна Прошу, Бойє, спитайте чужоземців,
Що треба їм, чи знають нашу мову?
Хай хтось про їхні наміри нам скаже.

Бойє Скажіть, чого вам треба від принцеси?

Бірон Лиш миру і люб'язного прийому.

Розаліна Чого вони бажають?

Бойє Лиш миру і люб'язного прийому.

Розаліна Їх прийняли. Тепер нехай ідуть.

Бойє Ось відповідь: вас прийняли, ідіть.

Король Скажіть, відміряли ми сотні миль,
Щоб з нею в танці по траві пройтися.

Бойє Він каже, що відміряв сотні миль,
Щоб з вами в танці по траві пройтися.

Розаліна Спитайте їх, а скільки в милі дюймів?
Якщо відміряли багато миль,
То міру однієї легко взнати.

Бойє Якщо ви зміряли багато миль,
Сюди прийшовши, то скажіть принцесі,
Будь ласка, скільки дюймів має миля?

Бірон Скажи — ми лік вели томливим крокам.

Бойє Вона вас чує.

Розаліна Скільки ви тих кроків
Зробити встигли у важкій дорозі,
Та скільки випадає їх на милю?

Бірон Не лічим те, що робимо для вас!
І наша відданість така безмежна,
Що виявлять її без ліку можем.
Так звольте сонячний свій лик відкрити,—
Ми перед ним, як дикуни впадем.

Розаліна Мій лик — це місяць, хмарами закритий.

Король Блаженні хмари. Як їх відслонити?
О місяцю, ти з зорями сяйни,—
Як хмари, сльози наші прожени.

Розаліна Ні, ви просіть щось інше! Бог — мій свідок:
Ви просите лиш місячний відбиток.

Король До танцю вас прошу, якщо на те
Мені ви дозвіл щиро даєте.

Розаліна Грай, музико! До танців я жадлива.

Грає музика.

Не хочу вже,— як місяць я мінлива.

Король Чому не хочете іти в танок?

Розаліна Змінився місяць: з повні став ріжок.

Король Та все ж він — місяць, я — слуга йому.
А музика! Послухайте хоч трохи.

Розаліна Я слухаю.

Король Хай слухаються ноги.

Розаліна Чужинців я не смію ображать.
Ось дайте руку... Ні, не танцювать.

Король Тоді рука навіщо?

Розаліна На прощання.
Поклонимось і скінчим це вітання.

Король Найнижче уклонюсь — пройдім в танку.

Розаліна Не зійдемося за ціну таку.

Король Яка ж ціна остання — хочу знати.

Розаліна Ціна — відхід ваш.

Король Надто вже багато.

Розаліна Ну що ж, тоді цей торг — пусті слова.
Вам — півпривіту, вашій масці — два.

Король Ми знайдемо й без танцю спільну мову.

Розаліна Але віч-на-віч.

Король О, та це ж чудово.

Відходять убік розмовляючи.

Бірон Промов солодке слово, чарівна.

Принцеса Мед, цукор, молоко — аж троє на!

Бірон Тоді, якщо така ти скупердяга,
Ще три: медок, мальвазія та брага.
Є шість солодких слів.

Принцеса А сьоме — «Геть!».
Обманюй в грі, та щастя не прогледь.

Бірон На кілька слів!

Принцеса Солодких не тверди!

Бірон Ятриш ти жовч.

Принцеса Це гірко...

Бірон Нам сюди!

Відходять убік розмовляючи.

Дюмен Давайте обміняємось словами.

Марія Кажіть.

Дюмен Прекрасна дамо!

Марія Після «дами»
Вас красенем назву.

Дюмен Не на виду
В усіх скажу вам щось і сам піду.

Відходять убік розмовляючи.

Катаріна Чи язика не має ваша маска?

Лонгвіль Питання ваше я збагнув-таки.

Катаріна В чім суть його, скажіть мерщій, будь ласка.

Лонгвіль А в тому, що у вас два язики.
Один ви хочете мені віддати.

Катаріна Ні, краще ви позичте у теляти.

Лонгвіль Теля, сеньйоро?

Катаріна Так, сеньйор — теля.

Лонгвіль Поділим слово?

Катаріна Та візьміть маля,
Вирощуйте, воно биком ще стане!

Лонгвіль Обачно з гострими словами, панно.
Це роги наставлятимете нам?

Катаріна Ви ще безрогі, тож умріть телям.

Лонгвіль Прошу одне слівце, поки живу я...

Катаріна Не надто мекайте — різник почує...

Відходять убік розмовляючи.

Бойє Насмішниць гострі язики все тнуть,
Мов лезо бритви, ледве-ледь відчуте,
Що ріже волосок тонкий, і суть
Їх витівок не легко нам збагнути,
І не вловити їх розмови нить,
Їх думка швидше вітру й куль летить.

Розаліна Ні слова більш, хай гості йдуть зухвалі.

Бірон Клянусь, добряче нас тут відшмагали.

Король Прощайте, вередунки навісні!

Король, вельможі, музиканти і слуги виходять.

Принцеса Бувайте, московити крижані!
І в те, що це розумники, ми вірим?

Бойє Їх мудрість ви задули, як свічу.

Розаліна Їх мізки запливли незрушним жиром.

Принцеса Про недоумство я уже й мовчу.
Скажіть, повісяться вони до ранку
Чи масок вік не знімуть із лиця?
Бірон-зухвалець знітивсь наостанку.

Розаліна Всяк жалюгідний став, як та вівця.
Король до сліз благав хоч слово ласки.

Принцеса Бірон божився, я ж була глуха.

Марія Дюмен себе віддав би й меч дамаський,
Я «ні» сказала, й змовкнув мій слуга.

Катаріна Лонгвіль казав — його я мучу потай.
Назвав мене...

Принцеса Нудотою, мабуть?

Катаріна Це справді так.

Принцеса Йди звідси, ти ж нудота.

Розаліна А втім, не в ковпаках вовняних суть.
Мені в коханні сам король поклявся.

Принцеса Бірон мені на вірність клятву дав.

Катаріна Лонгвіль служити вік зобов'язався.

Марія Дюмен до мене, як смола, пристав.

Бойє Моя принцесо й панни, вірте слову,
Сюди вони в звичайних шатах знову
Всі четверо повернуться притьмом,—
Бо їм не до душі сухий прийом.

Принцеса Невже повернуться?

Бойє Ні, прискакають,
Хоч від побою вашого кульгають.
Міняйтеся дарунками мерщій!
Розквітніть, мов троянди на кущі.

Принцеса А як розквітнути, скажи нам, друже?

Бойє Красуні в масках — це в бутонах ружі.
Якщо без масок з'являться в красі,
Мов квіти розів'ються у росі.

Принцеса Кажи пряміше! Як нам їх стрічати,
Коли вони одягнуть звичні шати?

Розаліна Я раджу брати знову їх на сміх,
Так, ніби в масках ми були своїх.
Спочатку гнів нам треба проявити
На дурнів, ряжених, як московити;
Немов не знаєм тих, що вчотирьох
Нездарний розгорнули тут пролог
Та біля нашого шатра виставу
Дали нудну, самим же на неславу.

Бойє Ховайтесь, панни, вже куриться шлях.

Принцеса У шатра мчіть, мов кізки по кущах.

Принцеса, Розаліна, Катаріна і Марія виходять.

Входять король, Бірон, Лонгвіль і Дюмен у своєму звичайному одязі.

Король Хай бог спасе вас, пане! Де принцеса?

Бойє В шатрі своєму. Чи величність ваша
Мене пошле з дорученням до неї?

Король Прошу мене прийняти, їй скажіть.

Бойє Біжу, й вона до вас так побіжить.
(Виходить)

Бірон Як голуб корм, він дотепи дзьобає,
А потім знову в обіг їх пускає.
Розносить всюди він добро своє,
На ринках і бенкетах продає.
Ми ж маєм дотепів запас багатий,
Товар лицем не вмієм показати.
Жінок цей залицяльник ловить всіх,
Адамом був би — ввів би Єву в гріх.
В коханні він — митець! А як співає,
Здаля цілунки сміло посилає,
Мавпує моду, знає етикет
Monsieur люб'язний і липкий, як мед.
Охоче він і в кості грає з вами,
І лається пристойними словами.
Він має успіх в жіночок і дам,
І сходинки легкі його ногам.
Це квітка, що до всіх всміхатись звикла,—
А зуби ж білі, мов китові ікла;
Йому пошану кожен віддає,
Солодкомовним зовучи Бойє.

Король Слід на язик йому насипать солі
За те, що збив Армадо пажа з ролі.

Бірон Та ось і він. Пристойносте, це — жах,
Чим стала ти в нахаби у руках?

Входять принцеса під руку з Бойє, Розаліна, Марія, Катаріна і слуги.

Король Добридень, панно, зичу вам добра я...

Принцеса На долю я не скаржуся свою.

Король Тлумачте краще те, що вам бажаю.

Принцеса То краще зичте, дозвіл я даю.

Король Ми прибули просити вас в палати,
Так звольте йти, і двір наш засія.

Принцеса Лишуся в полі, вам — про клятву ж дбати,—
Відступників не любить бог і я.

Король Не дорікайте,— змушує до цього
Мене чеснота ваших же очей.

Принцеса Ні, не чеснота, як сказати строго,—
Порок ламає клятви і людей.
Дівочою ж я честю присягнуся,
Що, як лілея, чиста до цих пір,—
Я краще муки витерпіть рішуся,
Ніж гостею — ввійти до вас у двір:
Якщо зламати клятву вас примушу,
То непрощенний гріх візьму на душу.

Король Ви живете у пустці,— ох, жінки! —
Самі, без товариства, це ж нам сором.

Принцеса О ні, величність ваша,— навпаки,
Розваг тут досить, щиро вам говорим.
У нас і росіяни вже були.

Король Як росіяни?

Принцеса Так, люб'язні й гречні,
Їх поведінка — гідна похвали.

Розаліна Владарю, ці слова тут недоречні.
Моя принцеса ладна все хвалить,
Як звичай їй теперішній велить.
Їх четверо прийшло, немов по ділу,
В російськім одязі, й годину цілу
Потеревенили, й за довгий час
Не втішили дотепним словом нас.
Хоч їх дурними не назву, одначе,
Як мучить спрага, дурні п'ють добряче.

Бірон Сухий це дотеп. Він страшить мене.
Красуне, ви — як сонце вогняне.
Ми зводим очі на небесне око
І тим-то сліпимо себе жорстоко;
Ваш розум обертає геть усіх
Багатих в бідних, мудрих на дурних.

Розаліна Тож ви — багаті й мудрі, очевидно...

Бірон Виходить, я дурний і зовсім бідний?

Розаліна Я вибачаю помилку таку —
Хапать слова, що ще на язику.

Бірон Мене ви можете взамін узяти.

Розаліна Всю глупоту?

Бірон Це все, що можу дати.

Розаліна Скажіть, в якій ви масці тут були?

Бірон Та що ви? Я у масці був? Коли?

Розаліна У масці, що являє, таємнича,
Не лик найгірший, а ясне обличчя.

Король Вони ж нас викрили і засміють.

Дюмен Зізнаймося і все на жарт зведімо.

Принцеса Що з вами, пане? Чом вдалися в тугу?

Розаліна Води! Зомлів наш гість! Морська хвороба:
Він із Московії до нас приплив.

Бірон Так зорі мстять усім, хто відступив.
Чий мідний лоб знесе цей стид великий?
Красуне, бий мене списами слів,
Здіймай мене на глузи, як на піки.
Рази безжально неуцтво сліпе,
Шматуй мене зневаги гостротою.
Я більш не запрошу в танок тебе,—
В російських шатах не піду з тобою.
Не зважу на пораду я чиюсь,
Школярську мову знехтую дочиста;
І в масці я до любки не з'явлюсь
Із віршами, як у сліпця-арфіста.
Геть фрази тафтяні, що ніжать слух,
Гіпербол оксамит, нудні звороти!
Не треба пишних слів, цих жирних мух,
Від них сяйним я став аж до глупоти.
Зрікаюсь їх, клянуся чарівній
Я ручці білій в рукавичці сніжній,
Що простим «так» і грубуватим «ні»
В любові буду присягатись ніжній.
Отож почну. Тебе кохаю, діво,
Без фальші, без обману й незрадливо.

Розаліна Облиште ваші «без».

Бірон Та це мене
Хвороба давня мучить, хай мине
Скоріш вона. Тим трьом було б підхоже
На чолах написать: «Спаси їх, боже!»
Вони заражені: чума — в серцях
Від іскри, що у вас мигтить в очах.
Та божі бачу я й на вас познаки,—
Отож талан і вас чека однакий.

Принцеса

(показуючи на подарунок, який прикрашає її сукню)
Ні, вільні ті, хто дав чи взяв алмаз.

Бірон Ми вже програли, не вбивайте нас.

Розаліна Ну, хто б програв і справу так підносив,
Що можна після гри вчиняти позов?

Бірон Мовчіть! Не хочу з вами мати справ.

Розаліна Я теж, такий нам жеребок упав.

Бірон За себе говоріть, я все сказав.

Король Принцесо, винні ми, тож як нам бути?

Принцеса Зізнання — шлях найкращий до спокути.
Скажіть, у масці ви приходили сюди?

Король Авжеж!

Принцеса І все могли б нам повісти?

Король Моя принцесо, так.

Принцеса Що ви коханій
На вушко шепотіли, вашій панні?

Король Що в світі над усе її ціню.

Принцеса Даруйте, це не схоже на брехню?

Король Клянуся — ні.

Принцеса Але я вам завважу:
Зламаєте ще раз присягу вашу.

Король Зламаю — покарайте неодмінно.

Принцеса Порушите — скараю... Розаліно,
Що шепотів тобі цей московит?

Розаліна Що цінить він мене над цілий світ,
Що я йому дорожча, ніж зіниця,
Що ладен він зі мною одружиться,
Що він помре, коли це не здійсниться.

Принцеса Так будь щаслива з ним! Прохання вволь,—
Не може слів своїх зректись король.

Король Клянусь, клянуся, слухайте стократ ви,—
Цій панні я не дав такої клятви.

Розаліна Дали і клятву й з нею річ одну,
Та я охоче вам їх поверну.

Король Я дар і слово дав принцесі зразу,
Її впізнавши по цьому алмазу.

Принцеса О ні! Алмаз мій був на Розаліні,
І я Бірону суджена віднині.
Беріть мене чи камінь свій назад.

Бірон Я від обох відмовитися рад...
Це змова тут була! Мені все ясно;
Про задум наш довідавшись завчасно,
Зробили з неї мов різдвяний фарс.
Якийсь підлиза, дармоїд, пліткар,
Якийсь розумник, жартівник жорстокий,
В якого в зморшках від усмішок щоки,
Який принцесу й дам її смішить,
Їм замір наш розкрив заздалегідь.
Дарами хитрі обмінялись дами,
Нас обманивши нашими ж дарами!
Присягу нам зламати довелось
Навмисне — раз, раз — мимохіть, і ось
Зламаєм знову...
(До Бойє)
Чи не ви забаву
Розбили нам, нас кинули в неславу?
Хіба не ви при домі — тінь незмінна?
Моргне вона — ви смієтесь, проте
Чи ви між нею і вогнем каміна
Із тацею в руках не стоїте?
Ви пажа збили — йдіть, усе проститься:
Вмрете — вам буде саваном спідниця!
Скосили очі? Погляд той страшний,
Як олов'яний меч.

Бойє Мов навісний,
Примчав цей пан до бою на арені.

Бірон Ну що ж! Зітнімось у борні шаленій!

Входить Довбешка.

Проходь і мудрий суд нам учини.

Довбешка Я посланий, панове, запитати,
Чи скоро трьом героям виступати.

Бірон Як три? А шість де ділись?

Довбешка Сеньйоре, все в порядку:
Один за трьох же грає!

Бірон То й маємо дев'ятку.

Довбешка Дозвольте, ваша милість, гадаю, що не так.
Ми те, що знаєм, знаєм і знаєм як-не-як.
Три рази та по три...

Бірон Хіба не дев'ять?

Довбешка Якщо не помиляюсь, мій сеньйоре, то знаю, скільки вийде.

Бірон Клянусь Юпітером, я завжди вважав, що три трійки — це дев'ять.

Довбешка О боже! Було б дуже погано, сеньйоре, якби вам довелося заробляти на прожиток рахівництвом.

Бірон А скільки ж вийде?

Довбешка О боже! Самі ж виконавці, тобто герої, сеньйоре, покажуть, скільки їх вийде. А щодо мене, то я, нещасний, як вони кажуть, зображу тільки одного чоловіка... Помпіона Великого.

Бірон Значить, ти один із героїв?

Довбешка Їм захотілося вважати мене гідним Помпіона Великого. Сам я, повірте, не знаю, чи він справжній герой, але зображати його — мушу.

Бірон Іди й проси їх готуватись.

Довбешка Це нам — пусте, ми будемо старатись.
(Виходить)

Король Затримай їх, Біроне, це ж осоромлять нас.

Бірон Перебули ми сором, тому-то в самий раз
Ще гірших виставляти акторів напоказ.

Король А я кажу — затримай їх!

Принцеса Хай буде по уявленню моєму!
Розвагу кожен знайде в цім окрему,
Бо через глупство зайвого старання
Втрачають глузд найкращі поривання;
Коли велике зводять на потіху,
Воно ще більше викликає сміху.

Бірон Чудовий опис нашої забави!

Входить Армадо.

Армадо Помазанику божий, я прошу такої витрати вашого благодатного королівського дихання, яка потрібна для вимовлення кількох слів.
(Відходить з королем убік, вручає йому папір і розмовляє з ним)

Принцеса Це служитель божий?

Бірон Чому ви так гадаєте?

Принцеса Тому, що він говорить не так, як сотворений за божою подобою.

Армадо Це все одно, мій прекрасний, ласкавий і солодкий монарше! Адже шкільний учитель, запевняю вас,— над міру чудернацький, занадто-занадто впевнений, занадто-занадто самовпевнений. Але ми, як то кажуть, покладемо це на fortuna della guerra *. Бажаю високій королівській парі душевного спокою!
(Виходить)

Король Схоже, що сюди з'являться славетні герої. Армадо грає Гектора Троянського, а селюк — Помпея Великого, парафіяльний священик — Александра, паж Армадо — Геркулеса, шкільний учитель — Іуду Маккавея.
Якщо вдадуться ролі героїв чотирьох,
Вони, змінивши одяг, зіграють ще п'ятьох.

Бірон Та їх і в першій дії п'ять.

Король Навчіться спершу рахувать.

Бірон Шкільний учитель, хвастун, неук-пастор, дурень і селюк!
Ніхто із тих, що грають у кості з року в рік,
Подібної п'ятірки не викине повік.

Король Уже пливе вітрильник, у наш звернувши бік.

Входить Довбешка, який грає Помпея.

Довбешка «Ось я, Помпей...»

Бойє Не віриться мені.

Довбешка «Ось я, Помпей...»

Бойє Із левом — на броні.

Бірон Вже вірю. Цей штукар сподобався мені.

Довбешка «Ось я, Помпей, за прізвиськом Високий».

Дюмен Великий.

Довбешка Так, мій сеньйоре, Великий.
«Ось я, Помпей, за прізвиськом Великий,
Боялись вороги мого щита і піки.
Випадком я сюди здаля з'явивсь при зброї
І меч кладу до ніг француженки ясної».
Якщо ваша величність скаже: «Спасибі, Помпею», то я свою роль закінчив.

Принцеса Велике спасибі, Великий Помпею.

---

* Військове щастя *(іт.)*.

Довбешка Я стільки й не вартий, але сподіваюсь, що був я зовсім гарний. Збився тільки на «великому».

Бірон Заставляю свій капелюх проти мідяка, що саме Помпей виявиться найкращим героєм.

Входить отець Натаніель, який грає Александра.

Натаніель «Коли я в світі жив, я світом і вершив,
І північ, південь, схід і захід звоював.
Я — Александр! Мій герб це скаже вам
без слів...»

Бойє Ні, ви — не Александр, ваш ніс прямий сказав.

Бірон
(до Бойє)
А ніс у вас чуткий, якщо таке впіймав.

Принцеса Чом сміхом гасите героєві порив?

Натаніель «Коли я в світі жив, я світом і вершив...»

Бойє Ти й Алісандром був, грозою всіх держав.

Бірон Помпей Великий!

Довбешка Він же й Довбешка, ваш покірний слуга.

Бірон Виведіть Алісандра, грозу усіх держав.

Довбешка
(до Натаніеля)
О сеньйоре, ви провалили Алісандра-завойовника! Стягнуть із вас за це розмальовані шати, а вашого лева, який сидить на стільчаку і тримає алебарду, передадуть Аяксові, дев'ятому героєві. Завойовник, а знітився, не може доказати промови! Тікай далі від сорому, Алісандре!

Натаніель виходить.

Ну ось, з вашого дозволу... Він же дурнуватий і порядний чоловік, чесний чоловік, але, знаєте, швидко розгублюється. А сусід з нього справді чудовий... І добре грає в кулі. Але щодо Алісандра, то, самі бачите, роль не по ньому. Та ось ідуть сюди інші герої, вони і скажуть своє по-іншому.

Принцеса Відійди набік, шановний Помпею.

Входять Олоферн із гербом Іуди Маккавея і Метелик із гербом Геркулеса.

Олоферн «Великий Геркулес — оцей юнак,
Від нього Цербер впав, триглавий canus *,

* Пес (правильно: canis — *лат.*).

Це ж він, хоч був іще малим, однак
В дитинстві змій душив своєю manus *.
Quoniam ** він іще неповних літ,
Я, ergo ***, аполог сказав, як слід».
(До Метелика)
Відійди поважно і щезни з очей.

Метелик відходить убік.

«Іуда я...»

Дюмен Іуда?

Олоферн Не Іскаріот, сеньйоре.
«Іуда я, що зветься Маккавеєм...»

Дюмен Відкинь Маккавея, і лишиться просто Іуда.

Бірон Зраднику, таж ти після поцілунку став Іудою?

Олоферн «Іуда я...»

Дюмен Тим ганебніше для тебе, Іудо.

Олоферн Чого ви хочете, сеньйоре?

Бойє Щоб Іуда сам повісився.

Олоферн Покажіть приклад, сеньйоре; ви — древніший.

Бірон Влучно сказано: Іуда повісився на древі.

Олоферн Я не бажаю, щоб мене ображали в обличчя.

Бірон Бо в тебе його немає.

Олоферн
(підносить руку до обличчя)
А це що?

Бойє Головка на цитрі.

Дюмен Головка шпильки.

Бірон Мертва голова, вирізана на печатці.

Лонгвіль Стерте лице на старій римській монеті.

Бойє Руків'я Цезаревого меча.

Дюмен Різьблена голова на солдатській флязі.

Бірон Профіль святого Георгія на пряжці.

Дюмен Та ще й на олов'яній.

---

* Рука *(лат.)*.
** Так, як *(лат.)*.
*** Отже *(лат.)*.

Бірон Яку на шапці носить зубодер.
Ну, далі. Нам ясна твоя особа.

Олоферн Ні, вбили ви мою особу.

Бірон Неправда. Ми надавали тобі стільки образів!

Олоферн І всіх образили.

Бірон Якби ти й левом був, ми теж вчинили б так.

Бойє Пустіть його, бо він — осел-в'ючак.
Бувай, Іудо, йди! Чого ти ждеш?

Дюмен Закінчення свого імені.

Бірон Іудо-осле, геть гоню тебе ж!

Олоферн Де ваша ввічливість? Лиш грубощі й погроза!

Бірон Вогню monsieur Іуді, а то розквасить носа!

Принцеса Ох, бідний Маккавею! Ти вбитий сміхом!

Входить Армадо з гербом Гектора.

Бірон Ховайся, Ахілле: йде озброєний Гектор.

Дюмен Хоча всі жарти впадуть на мою голову, я потішуся тепер!

Король У порівнянні з цим справжній Гектор був звичайним троянцем.

Бойє Хіба ж це Гектор?

Король Мені здається, Гектор мав не таку гарну статуру.

Лонгвіль Його ноги товстуваті для Гектора.

Дюмен Особливо ж у литках.

Бойє Ні, він стрункіший.

Бірон Куди йому до Гектора!

Дюмен Він або ж бог, або богомаз: весь час удає якісь чудні обличчя.

Армадо «Усемогутній Марс, той кидальник списів,
Дав Гектору...»

Дюмен Золочений горіх.

Бірон Лимон.

Лонгвіль Зі встромленою в нього гвоздикою.

Дюмен Ні, з гвіздком.

Армадо Тихо!
«Усемогутній Марс, той кидальник списів,
Дав Гектору, нащадку Іліона,
Таку могуть, що він міг бити ворогів
Од світу й поки сонце десь за кругом втоне.
Я ж є той квіт...»

Дюмен Чортополоху.

Лонгвіль М'яти.

Армадо Шановний Лонгвілю, загнуздай свого язика.

Лонгвіль Навпаки, я мушу попустити йому повіддя, бо він мчить на Гектора.

Дюмен А Гектор сам, як хорт!

Армадо Доблесний воїн умер і згнив; милі дітки, не ворушіть праху покійника. Він, поки дихав, був справжній чоловік. Але я продовжую свою роль.
(До принцеси)
Ваша королівська високосте, звольте ласкаво схилити до мене почуття вашого слуху.

Принцеса Кажи, хоробрий Гекторе, ми з приємністю тебе послухаєм.

Армадо Я божествлю черевик вашої величності.

Бойє
(тихо, до Дюмена)
Він любить лише п'яти.

Дюмен
(тихо, до Бойє)
Бо не сміє піднятися вище.

Армадо «Цей Гектор осідлав ту Ганнібалу...»

Довбешка Та вона вже й так важка, брате Гекторе. Два місяці важка.

Армадо Що ти маєш на увазі?

Довбешка Їй-богу, якщо ви не будете чесним троянцем, то бідній дівчині хоч пропадай. Вона непорожня: дитятко вже ворушиться в її лоні, а воно ваше.

Армадо Ти ганьбиш мене перед можновладцями? Ти ж умреш за це!

Довбешка Тоді Гектора відшмагають нагаями за те, що Жакнета зайшла від нього в тяж, і повісять за те, що він убив Помпея.

Дюмен Незвичайний Помпей!

Бойє Знаменитий Помпей!

Бірон Більше, аніж великий, великий, великий Помпей! Величезний Помпей!

Дюмен Дивіться, Гектор тремтить.

Бірон Помпей розгнівався. Давай, Ата! Давай, Ата! Цькуйте їх, цькуйте!

Дюмен Гектор викличе його на бій!

Бірон Навіть якщо у нього крові не більше, ніж на ковток блосі.

Армадо Клянуся обома полюсами, я викликаю тебе на бій.

Довбешка Я не битимуся палицями, я посічу його мечем. Дозвольте знов узяти мою зброю.

Дюмен Звільніть місце для розгніваних героїв!

Довбешка Я битимуся в самій сорочці!

Дюмен Відважний Помпей!

Метелик Хазяїне, дозвольте мені розстебнути вас. Хіба ви не бачите, що Помпей роздягається для битви? Чого ви ждете? Ви згубите свою репутацію.

Армадо Сеньйори та воїни, даруйте мені, я не хочу битися в сорочці.

Дюмен Ви не можете відмовлятись: Помпей кинув виклик.

Армадо Клянуся, і можу, і відмовлюсь.

Бірон З якої це причини?

Армадо Відкрию вам голу правду: в мене нема сорочки. Я ношу на голому тілі шерстяний камзол, як волосяницю, заради покаяння.

Бойє Справді, це було накладене на нього в Римі, бо в нього нема білизни. Відтоді, присягаюсь, він і не носить нічого під камзолом, окрім Жакнетиного рушника для витирання посуду, і носить його на серці як запоруку любові.

Входить Меркад.

Меркад Принцесо, хай спасе вас бог!

Принцеса Будь ласка,
Меркаде, хоч розбили ви забаву.

Меркад Засмучений я тим, що маю звістку
Сказати вам сумну. Король, ваш батько...

Принцеса Помер? О боже!

Меркад Так. Я все сказав.

Бірон Герої, вийдіть! Сцена спохмурніла.

Армадо Що ж до мене, то я тепер зводжу дух. Я побачив промінь загибелі крізь маленьку щілинку розсудливості. Але я ще помщуся, як личить солдатові.

Герої виходять.

Король Що вирішить високість ваша?

Принцеса Бойє, готуйтесь! Їдемо вночі.

Король Благаю, панно, залишіться з нами.

Принцеса Готуйтеся, кажу! Сеньйори славні,
Я дякую за всі турботи ваші
І сподіваюся в душі печальній,
Що зволите ви, мудрістю багаті,
Пробачити нам витівки нестримні.
Якщо ж вели ми з вами надто смілі
Розмови про життя, то ваша добрість
І винна в тім. Прощайте, володарю!
Забракло слів — німіє з горя серце.
Даруйте ж і мені нещедру вдячність
За здійснення моїх прохань великих.

Король Минає час, і надзвичайно швидко
Він під кінець прискорює події
І часто вмить розв'язує все те,
Чого раніш звершити не вдалося.
І хоч скорбота на лиці в дочки
З усмішками любові несумісна
При намірах її святих і чистих,
Але якщо любов уже прийшла,
То хай журба похмура й справедлива
Її не тьмарить. Розумніше буде
Після біди новим радіти друзям,
Аніж за втраченими вболівати.

Принцеса Не розумію вас, глуха від болю.

Бірон І скруха теж почує щире слово.
Ви королівські натяки збагніть.
Ми ради вас не шкодували часу,
Зламали клятву. Ваша врода, панни,

Переродила нас і нашу сутність
Усупереч усім змаганням нашим.
Коли ми й мали щось таки смішне,—
То це тому, що і любов незвична,
Примхлива, як дитя, гаряча й горда.
Зродившись із очей, вона, як очі,
Всіляких повна образів та форм,
Що міняться із швидкістю тією,
З якою очі враження міняють.
Якщо ми з променистою любов'ю
З'явились на небесні ваші очі,
Зламавши клятву, скинувши поважність,
То ваші очі нас на це штовхнули,
Вони ж у цьому й винні. Тим-то, панни,
Якщо вже спричинили ви кохання,
То й помилки — також. Ми клятву раз
Порушили, щоб вірність зберігати
Навічно тим, хто нас до цього змусив.
Ось так відступництво, по суті грішне,
Саме очистилось і стало благом.

Принцеса Послання ваші, сповнені любові,
Дарунки ваші — посланців кохання —
Ми сприйняли дівочим розумінням
Як ввічливість люб'язну й жарт забавний,
І спосіб весело провести час.
І цим обмежилась повага наша,—
Зустріли ми насмішкою любов,
Бо в ній помітили саму насмішку.

Дюмен Були й не жарти у посланнях наших.

Лонгвіль І в поглядах...

Розаліна Ми їх не так збагнули.

Король То подаруйте нам своє кохання
В останню хвилю.

Принцеса Строк малий занадто,
Щоб уложить довічну нам угоду.
Ні, мій королю, часто ви грішили,
Ламали клятву; тож, коли готові
На все заради мене та любові,
Якої ще нема,— зробіть таке:
Не присягайтесь, а знайдіть негайно
Занедбаний пустельний монастир,
Далекий од мирських розваг і світу,

Побудьте там, поків дванадцять знаків
У небесах річне завершать коло.
Якщо самітницьке життя суворе
Палкі бажання ваші не остудить
І від нужди й постів не зблякнуть в холод
Яскраві квіти вашої любові,
А й після злигоднів цвістимуть пишно,
Тоді, коли скінчиться рік, приходь
І вимагай від мене по заслузі;
Клянусь рукою, що твою стискає,
Твоєю буду; а з цієї миті
Сама замкнуся у сумній оселі,
Де литиму гіркі скорботні сльози,
Покійного спогадуючи батька.
Якщо не хочеш — розімкнімо руки;
Сердець своїх не зв'яжемо з принуки.

Король Якщо ж на це я не зміню спокою,
Щоб силу в ліні зберегти свою,—
Хай очі смерть мені склепить рукою!
Тобі ж навіки серце віддаю.

Бірон А що мені, моя любове, скажеш?

Розаліна Вам слід очиститись після гріхів,
Бо теж порушили святу присягу;
Якщо ж ви прагнете мого кохання,
То мусите в лікарнях без спочинку
Весь рік шукати й доглядати хворих.

Дюмен Любове, що мені бажаєш ти?

Катаріна Здоров'я й жінки, честі й бороди
З потрійною любов'ю зичу нині.

Дюмен Вам дякувати можу як дружині?

Катаріна Ще ні, мій пане, рік і день уваги
Звертать не буду на любовні ахи.
Настане час принцесі й королю,
Приходьте — й вам любові я вділю.

Дюмен Слугою ж буду вам, повірте слову.

Катаріна Без клятви, бо відступитеся знову.

Лонгвіль А ви, Маріє?

Марія Рік мине, й по дню
Жалобну сукню на дружка зміню.

Лонгвіль Я ждатиму, хоч термін довгий дуже.

Марія На вас він схожий, довгов'язий друже.

Бірон Про що ти думаєш? Заглянь же в очі —
В ці вікна серця, що чекає спрагло
Відвіту на свою мольбу покірну.
Чи я твою любов здобути можу?

Розаліна Про вас я часто чула, мій Біроне,
Ще до знайомства, й людська поголоска
Повсюдно твердила, що ви — насмішник,
На прізвиська образливі мастак,
Готовий глузувати і знущатись
З усіх, хто на язик вам попадеться;
Щоб розум свій од полину звільнити
І тим любов мою завоювати,—
Без цього вашою повік не стану!
Ви також мусите весь рік щоденно
В лікарні бути між німих страждальців,
І з тяжкохворими вести розмови,
Та силою дотепності палкої
Калік смішити змучених і кволих.

Бірон Будити ярий сміх у грудях смерті?
Кому ж те до снаги? Чи може влитись
Веселість в душу, що лишає тіло?

Розаліна Але ж це в'їдливий гамує розум,
Якого вплив залежить від тих дурнів,
Що реготом підтримують розпусту.
Сприйнятним дотеп роблять вуха тих,
Хто слухає, а не язик того,
Хто жарт пустив. Отож якщо недужі,
Які від власних стогонів оглухли,
На ваші смішки зважать, то жартуйте,
І вас із цим недоліком прийму я.
Коли ж не схочуть слухати вас хворі,
Тоді переборіть в собі ту ваду,
Щоб я раділа з вашої відміни.

Бірон Дванадцять місяців! І щастя — далі!
Що ж? Рік я жартуватиму в шпиталі.

Принцеса

(до короля)
Так, володарю, з вами я прощаюсь.

Король Ні, панно, вас ми проведем в дорогу.

Бірон Раніше грали фарс не так, їй-богу,—
Там Джек вінчався з Джін; а наших дам
Не схилиш тут зробити все, як там.

Король За рік і день скінчиться все на славу.
Бірон Але вже й так ми затягли виставу.

Входить Армадо.

Армадо Найсвітліший володарю, дозвольте мені...

Принцеса Чи це не наш Гектор?

Дюмен Знаменитий троянський воїн.

Армадо Я хочу поцілувати королівський палець і попрощатись. Я дав обітницю — поклявся Жакнеті ходити заради її солодкої любові троє літ за плугом. Але, вельмишановний королю, чи не зволите послухати діалог, який склали двоє вчених на похвалу сові й зозулі? Його мали декламувати наприкінці нашої вистави.

Король Кличте їх швидше: ми послухаєм.

Армадо Гей, заходьте!

Входять Олоферн, Натаніель, Метелик, Довбешка та інші.

З цього боку — Hiems, Зима; з того — Ver, Весна. Одну уособлює сова, другу — зозуля. Ver, починай.

ПІСНЯ

I

Весна Коли фіалки й маргаритки
Ряхтять у зелені навкруг
І, жовті сиплючи лелітки,
Зозулинець вкрашає луг,—
Тоді зозулиці в галуззі
Беруть чоловіків на глузи:
Ку-ку!
Ку-ку! Ку-ку! Тривожний звук,
Несе мужам він стільки мук!

II

Коли пастух на дудці грає,
І в парі гнізда в'ють пташки,
І жайвір орачів гукає,
І діви білять сорочки,—
Тоді зозулиці в галуззі
Беруть чоловіків на глузи:
Ку-ку!
Ку-ку! Ку-ку! Тривожний звук,
Несе мужам він стільки мук!

III

Зима Коли беруться льодом стіни,
На руки хука Дік-пастух,
І молоко в дійниці стигне,
Піч топить Том, і сніг навкруг,
Коли з дороги легко збиться,—
Тоді кричить сова-нічниця:
У-ух!
У-ух! У-ух! Приємний знак,—
В гладкої Джен кипить баняк.

IV

Коли гудуть в полях бурани,
І пастор з кашлю втратив глас,
І ніс червоний в Маріанни,
І яблука печуть у нас,
Коли в замет забилась птиця,—
Тоді кричить сова-нічниця:
У-ух!
У-ух! У-ух! Приємний знак,—
В гладкої Джен кипить баняк.

Армадо Слова Меркурія різко звучать після Аполлонових пісень. А тепер вам — туди, нам — сюди.

Виходять.

РОМЕО І ДЖУЛЬЄТТА

Переклала Ірина Стешенко

ДІЙОВІ ОСОБИ

Ескал,	князь Веронський.
Паріс,	молодий дворянин, родич князя.
Монтеккі *Капулетті*	глави двох ворогуючих родин.
Старий,	дядько Капулетті.
Ромео,	син Монтеккі.
Меркуціо,	родич князя і друг Ромео.
Бенволіо,	небіж Монтеккі і друг Ромео.
Тібальт,	небіж синьори Капулетті.
Брат Лоренцо,	чернець-францисканець.
Брат Джованні,	чернець того ж ордену.
Балтазар,	слуга Ромео.
Самсон *Грегорі*	слуги Капулетті.
П'єтро,	слуга Джульєттиної мамки.
Абрам,	слуга Монтеккі.
Аптекар.	
Троє музикантів.	
Паж Паріса.	
Паж Меркуціо.	
Стражник.	
Синьйора Монтеккі,	дружина Монтеккі.
Синьйора Капулетті,	дружина Капулетті.
Джульєтта,	дочка Капулетті.
Мамка Джульєтти.	

Веронські городяни, родичі обох родин, маски, носії смолоскипів, пажі, сторожа, вартові та слуги.
Хор.

Дія відбувається у Вероні, початок п'ятої дії — в Мантуї.

ПРОЛОГ

Входить Хор.

Хор Однаково шляхетні дві сім'ї
В Вероні пишній, де проходить дія,
Збували в ворожнечі дні свої.
Аж враз кривава скоїлась подія.

Коханців двоє щирих, запальних
Ворожі ті утроби породили;
Нещастя сталося у сім'ях тих,—
Вони одвічні звади припинили.

Життя коротке і сумну любов,
Трагічну смерть, що потрясла родини,
Як змила ту ненависть чиста кров,
Ми вам покажемо за дві години.

Даруйте нам недоліки пера,
Всі хиби виправить старанна гра.
(Виходить)

СЦЕНА 1

Верона. Міський майдан.

Входять Самсон та Грегорі, слуги Капулетті, з мечами і щитами.

Самсон Грегорі, даю слово, ми не допустимо, щоб нас паскудили та бруднили.

Грегорі Авжеж, бо ми ж таки не вуглярі.

Самсон Я хочу сказати: як розлютуєшся, то й хапайся відразу за меч.

Грегорі Поки там що, гляди, щоб не злетіла, бува, голова з плеч.

Самсон Я рубону швидко, як хто мене зачепить.

Грегорі Та тільки ж не швидко тебе це розпече.

Самсон Кожен пес із дому Монтеккі мене дратує.

Грегорі Роздратуватися означає пуститися в рух, а бути хоробрим — означає стояти твердо на місці; отже, коли тебе роздратують, ти рушиш з місця й накиваєш п'ятами.

Самсон Ого! Як тільки зачепить мене якийсь пес із того дому, я стоятиму твердо. Я зіпруся на мур і захищатимусь від кожного чоловіка чи дівки з дому Монтеккі.

Грегорі По цьому ж то й знати, що ти легкодухий раб: легкодухі боягузи туляться до муру.

Самсон То правда! Жінки — посудини слабкі, через те їх і припирають до муру. Отож і я всіх чоловіків з дому Монтеккі відпихатиму від муру, а всіх дівчат припиратиму до муру.

Грегорі Адже ж сваряться наші господарі, а ми — тільки їхні слуги.

Самсон Дарма. Я буду справжній тиран! Упоравшися з чоловіками, я й до дівчат буду лютий; я їм голови постинаю.

Грегорі Голови дівчатам?

Самсон Авжеж, голови або щось інше, розумій як хочеш.

Грегорі Зрозуміє це той, кому дошкулить.

Самсон Я їм дошкулятиму доти, доки мені сили стане стояти. Адже ж усім добре відомо, що я, нівроку, добрий шмат м'яса.

Грегорі Гаразд, що не риби. Був би ти рибою, то була б з тебе в'ялена тріска. Ну, витягай мерщій свій струмент: сюди йдуть двоє з дому Монтеккі.

Входять Абрам та Балтазар, двоє слуг Монтеккі.

Самсон Зброя моя наголо. Починай сварку, а я підтримаю тебе ззаду.

Грегорі Як? Повернешся до мене задом та й накиваєш п'ятами?

Самсон Не бійся мене.

Грегорі Ще чого! Мені тебе боятись! Я боюся за тебе.

Самсон Треба, щоб закон був на нашому боці: нехай вони почнуть.

Грегорі Я гляну люто, йдучи повз них; нехай приймають це, як собі хочуть.

Самсон Ні, як посміють! Я наставлю їм дулю. Ганьба їм буде, як таке стерплять.

Абрам Це ви нам наставили дулю, синьйоре?

Самсон Я просто наставив дулю, синьйоре.

Абрам Це ви нам наставили дулю, синьйоре?

Самсон

(до Грегорі)
Чи буде закон на нашому боці, якщо я відповім йому «так»?

Грегорі

(до Самсона)
Ні.

Самсон Ні, синьйоре. Я не вам наставив дулю, синьйоре; я просто наставив дулю, синьйоре.

Грегорі Ви напрошуєтесь на сварку, синьйоре?

Абрам На сварку, синьйоре? Ні, синьйоре.

Самсон Якщо ви бажаєте, синьйоре, я до ваших послуг. Я служу хазяїнові не гіршому, ніж ваш.

Абрам Та вже ж не кращому.

Самсон Гаразд, синьйоре.

Грегорі

(до Самсона)
Скажи — кращому: сюди йде небіж мого господаря.

Самсон Авжеж кращому, синьйоре.

Абрам Ви брешете.

Самсон Виймайте мечі, якщо ви мужчини. Грегорі, а покажи-но їм твій знаменитий удар.

Б'ються.
Входить Бенволіо.

Бенволіо Схаменіться, дурні! Мечі сховайте в піхви. Ви самі не тямите, що робите.
(Вибиває мечі в них із рук)

Входить Тібальт.

Тібальт Що! Б'єшся ти серед негідних слуг?
Бенволіо, поглянь. Ось смерть твоя.

Бенволіо Я їх мирив. Сховай меча у піхви
Або рубай, щоб їх розборонити.

Тібальт Меч у руках, а мир на язиці?!
Ненавиджу це слово я, мов пекло,
Як всіх Монтеккі, як тебе самого.
Обороняйся ж, боягузе!

Б'ються.

Входять декілька прибічників обох родин і втручаються в сутичку; згодом вбігають кілька городян із киями.

1-й городянин Гей, алебард, київ! Мерщій! Лупцюй їх!

Городяни Смерть Капулетті! Бий їх! Смерть Монтеккі!

Входить Капулетті в халаті, за ним синьйора Капулетті.

Капулетті Що тут за гамір? Де мій довгий меч?

Синьйора Кап. Ні, костур, костур! Нащо вам той меч?

Капулетті Меча, кажу! Іде старий Монтеккі,
Мені на глум махає він мечем.

Входять Монтеккі й синьйора Монтеккі.

Монтеккі Ти, підлий Капулетті!
(До дружини)
Не тримай.

Синьйора Мон. До ворога не підпущу й на крок.

Входить князь з почтом.

Князь Бунтівники ви! Вороги спокою!
Мечі плямуєте ви кров'ю ближніх.
Ви чуєте? Спиніться, люди! Звірі!
Ви згубний пломінь люті й ворожнечі
Потоком пурпуровим з власних жил
Гасити ладні раз у раз. Із рук
Додолу кидайте криваву зброю
І слухайте, що скаже в гніві князь ваш,—
Інакше ждуть на вас страшні тортури.
Утретє вже за слово легковажне
Ти, Капулетті, й запальний Монтеккі,
Тривожите ви чварами все місто!
Утретє сиві жителі Верони,
Свої пристойні вбрання поскидавши,
До рук старих стару хапають зброю,
Ущент поточену іржею миру,
Щоб вашу лють іржаву гамувати.
Коли ще раз стривожите Верону,
За спокій ви заплатите життям.
На цей раз — хай розійдеться весь натовп —
Ви, Капулетті, йдіть слідом за мною...
А вас, Монтеккі, жду я по обіді
В тім замку, де ми чиним здавна суд,
Щоб нашу волю вислухать надалі.
Під страхом смерті всім велю — розходьтесь.

Виходять усі, крім Монтеккі, синьйори Монтеккі та Бенволіо.

Монтеккі Хто знов підняв цю стародавню чвару?
Скажіть, небоже, ви були при цьому?

Бенволіо Тут слуги ваші й ваших ворогів
Зчепилися, коли я підійшов.
Я вихопив меча — рознять хотів їх.
Враз налетів на нас Тібальт завзятий
З оголеним мечем в руці й почав
Зухвало ним махать над головою,
Повітря розтинаючи, а вітер
Свистів лише у відповідь йому.
Немов глузуючи. Я став до бою.
Зібравсь народ. Зчинився бій, та князь
З'явився тут і сварку припинив.

Синьйора Мон. Хто бачив сина? Де ж Ромео мій?
Як рада я, що він не встряв у бій.

Бенволіо Ще до пори, коли ранкове сонце
У сходу золоте вікно зорить,
Пройтись я вийшов, щоб розвіять тугу.
І раптом бачу в гаї сикоморів,
Що розрослись за мурами на захід,
Ваш син гуляє у годину ранню.
Його догнать хотів я. Він помітив
Мене і зник в гущавині лісній.
Я по собі це почуття вже знаю,
Коли буваєш зайвим сам собі.
І прагнеш від усіх десь заховатись...
Тож через те за ним я й не пішов,
А обминути вирішив того,
Хто сам людей минає в самотині.

Монтеккі Не раз його там бачать рано-вранці.
Росу блискучу множить він сльозами,
До хмар небесних хмари додає
Зітхань глибоких. А коли на сході
Встає над обрієм веселе сонце
І починає піднімать заслону
Авророриного ложа, раз у раз
Мій син сумний тікає від проміння
І замикається в своїх покоях;
Фіранками вигонить денне світло
І штучно створює цим темну ніч.
Похмурий, чорний сум біду віщує,
Як щось його завчасно не врятує.

Бенволіо Скажіть, в чім річ, мій благородний дядьку?

Монтеккі Не знаю: я цього не чув від нього.

Бенволіо Чи ви хоч намагались розпитати?

Монтеккі Не тільки я, але й найкращі друзі.
Та в почуттях він сам собі порадник,
А чи хороший, не скажу цього.
Він мовчазний і потайний безмірно,
Так неохоче розкриває серце,
Як брунька, що робак її гризе,
Коли вона іще не розгорнула
В повітрі ніжних пелюстків своїх,
Не віддала краси своєї сонцю.
Якби знайти причину тій печалі,
То швидко ми б і ліки підшукали.

Входить Ромео.

Бенволіо Ось він іде. Прошу вас, відійдіть.
Я розпитаю, все з'ясую вмить.

Монтеккі Так, розпитай! Ти зробиш добре діло...
Ходім, синьйоро. Ти ж розпитуй сміло.

Монтеккі й синьйора Монтеккі виходять.

Бенволіо Що ж, доброго вам ранку!

Ромео Рано ще?

Бенволіо На вежі вибило всього лиш дев'ять.

Ромео Як довго тягнуться години смутку!
Чи то не батько мій пішов звідсіль?

Бенволіо Так, він. Але скажи мені, що саме
Розтягує години для Ромео?

Ромео Те, що спроможне вкоротити їх.

Бенволіо Кохання?

Ромео Ні. Його відсутність.

Бенволіо Що?
Невже любов?

Ромео Любов. Лиш безнадійна.

Бенволіо На жаль, кохання чарівне на вигляд,
Насправді ж — деспотичне і жорстоке.

Ромео На жаль, сліпе кохання манівцями
Веде примхливо і керує нами.
Де ми обідаємо?.. Що тут сталось?..
Хоча не говори: я чув усе.
Страшна ненависть, та любов страшніша.
З ненависті любов. О гнів кохання!

З нічого — все: і розквіт, і буяння.
О легкості тягар. Сенс пустоти.
Безформний хаос пречудових форм.
Свинцевий пух і полум'я холодне,
Цілюща слабість і блискучий дим...
Безсонний сон, єство, що не існує.
Не маю радості, а все ж люблю я...
Ти не смієшся?

Бенволіо Ні, я швидше плачу.

Ромео Чого, сердечний друже?

Бенволіо А того,
Що серце друга сум опанував.

Ромео Сумні всі ті, хто так, як я, кохав.
Мене гнітить моя тяжка печаль,
Твоя ж — удвоє збільшує мій жаль.
Ти співчуття до мене виявляєш,
І, мов ножем, мені ти серце краєш.
Любов — це дим, що в'ється від зітхання;
В очах коханців — це вогонь бажання.
Коли ж закохані в тривозі, в горі —
Сльозами можуть затопити й море.
Безумство мудре — ось що є любов.
Воно отруює й зціляє кров.
Прощай, кузене!
(Йде)

Бенволіо Стій! І я з тобою.
Не розлучайсь так холодно зі мною.

Ромео Я загубив себе... Мене немає...
Це не Ромео, ні, він десь блукає...

Бенволіо Отож скажи мені, кого ти любиш?

Ромео Сказать тобі зітханням?

Бенволіо Не зітханням,
Скажи серйозно, хто вона?

Ромео Це означає — хворого питати
Про заповіт, що може оживляти
Вмирущого... Кохаю жінку я.

Бенволіо Так я й гадав і влучив просто в око.

Ромео Стрілець меткий! Кохаю я красуню.

Бенволіо Як гарна ціль, то легше в неї й цілить.

Ромео Ти схибив і на цей раз не поцілив,
Бо не страшні їй Купідона стріли.
Та дівчина Діаниних звичаїв —
За щит собі вона цнотливість має,
І не вразить її той лук любовний,
Байдужа їй облога красномовна.
Її не взяти штурмом почуттів,
Ні поглядом закоханим без слів,
Ні золотом, що спокуша й святих.
Вона багата пишною красою...
Та бідна тим, що все, коли помре,
Незаймане в могилу забере.

Бенволіо Як? Поклялася дівувать довіку?

Ромео На жаль! А втрати через те великі:
Її краса від скупості злиняє,—
В потомстві ця краса не забуяє.
Аж надто мудра, надто чарівна,
Всіх райських благ доступиться вона.
Клялась вона нікого не кохати,
Я ж — мертвий, хоч живу, щоб це казати...

Бенволіо Послухай-но, не думай більш про неї.

Ромео Навчи мене, як розучитись думать.

Бенволіо Очам своїм дай волю: помилуйся
На інших ти красунь.

Ромео Найкращий засіб
Ще раз підкреслити її принади.
Та маска, що чоло цілує дамам,
Хоч і сама вся чорна, а проте,
Здається нам, приховує красу.
Той, хто осліп, довіку пам'ятає
Коштовний скарб утраченого зору.
О, покажи красуню щонайкращу,—
Дививши́сь на красу її, збагну:
Звабливість милої найвища в світі.
Хоч як навчай, цього я не забуду.

Бенволіо Стривай. Науку спробую купити.
Я все зроблю, аби свій борг сплатити.

Виходять.

СЦЕНА 2

Вулиця.

Входять Капулетті, Паріс і слуга.

Капулетті Так, нас обох — Монтеккі і мене —
Покарано, щоб в злагоді жили.
Старим, як ми, здається, це й не важко.

Паріс Обидва ви однаково достойні;
І дуже жаль, що ваша ворожнеча
Триває довго так. Синьйоре мій,
Яку ж мені ви відповідь дасте?

Капулетті Я повторю вам те, що ви вже чули:
Не знає світу донечка моя —
Ще й чотирнадцяти нема їй літ.
Нехай в красі ще двоє літ зів'яне,
І стане на порі дитя кохане.

Паріс Я матерів щасливих знав молодших...

Капулетті Тому вони і в'януть надто рано!
Дітей моїх поглинула могила,
Її одну лиш небо зберегло.
Ви серце дівчини скоріть, Парісе,
Це все, що треба нам, щоб ми зійшлися.
Чого вона собі, я їй бажаю
І радо вас обох благословляю.
Сьогодні свято у моєму домі;
Зберуться рідні, друзі і знайомі,
Всі ті, кого люблю я і шаную.
Бажаним гостем бути вас прошу я.
В цю ніч засвітять зорі нам земні
Ясніш за ті, що сяють в вишині.
Як втішно юнаку, що сад цвістиме,
Що квітень хиряву прогонить зиму,
Відчуєте і ви всю втіху свята,
І вас почнуть красуні обступати.
Дивіться, слухайте, спостерігайте,
Найкращій з них свої чуття віддайте.
Дочка моя теж буде поміж тими,
Її краса — ніяка перед ними.
Ходім зі мною! Ти ж біжи, шукай,

По всій Вероні всіх оповіщай,
Хто в списку є.
(Дає слузі папір)
Ти мусиш їх прохати
До нас на свято нині завітати.

Капулетті й Паріс виходять.

Слуга Всіх оповіщай, хто в списку є! А хто його знає, що це за список? Що, коли тут написано, щоб швець дбав про свій аршин, а кравець — про свою колодку, а рибалка — про свій пензель, а маляр — про свій невід. Всіх оповіщай, хто в списку є! Я повинен знайти всіх тих, що їх імена тут записані! А як мені второпати, які саме імена тут записані? Я ніяк не доберу, що тут написав той, хто тут писав! Треба знайти десь учену людину. А, оце до речі!

Входять Бенволіо й Ромео.

Бенволіо При сонці мерхне сяйво зір поволі;
В малій халепі горе — перший лік;
В великому не чуть малого болю;
Крутіж у голові — верти у другий бік;
Якщо ваш зір зустрів нову заразу,
Стара хвороба пропаде одразу.

Ромео Для цього теж корисний подорожник...

Бенволіо Для чого?

Ромео Для поламаних кісток.
Зламав ти, бідолашний, ногу...

Бенволіо Що?
Чи ти не збожеволів, мій Ромео?

Ромео Ні, я не збожеволів, а проте
Я зв'язаний міцніш, ніж божевільний...
В тюрмі я темній гину, пропадаю
Від голоду,— я змучений до краю,
Побитий і... Добридень, мій молодче!

Слуга Добридень вам! Ви вмієте читати?

Ромео О так, в моїй біді мою судьбу...

Слуга Цього ви, мабуть, і без книжок навчились; але будьте такі ласкаві, скажіть мені, чи вмієте ви прочитати те, що тут бачите?

Ромео Так, якщо знаю літери і мову.

Слуга Ви чесно відповідаєте. Зоставайтесь веселі!

Ромео Стривай же, хлопче, я читати вмію!
(Читає)
«Синьйор Мартіно та його дружина й дочки; граф Ансельмо та його прекрасні сестри; синьйора вдова Вітрувіо; синьйор Плаченціо та його любі небоги; Меркуціо та його брат Валентин; мій дядько Капулетті, його дружина й дочки; моя чарівна небога Розаліна; Лівія; синьйор Валенціо та його кузен Тібальт; Лючіо та весела Гелена».
Блискуче товариство!
(Повертає список)
Куди ж їх запрошують?

Слуга Нагору.

Ромео Куди?

Слуга На вечерю до нашої господи.

Ромео Чиєї господи?

Слуга Мого господаря.

Ромео Про це спитать я мав тебе раніше.

Слуга Тепер я вам скажу про це й без запитання: мій господар — знатний і багатий синьйор Капулетті, і якщо ви не з дому Монтеккі, то ласкаво просимо завітати до нас на келих вина. Зоставайтеся здорові!
(Виходить)

Бенволіо На святі цім родиннім в Капулетті
Й твоя кохана Розаліна буде
Між чарівних красунь. Ходімо й ми.
Побачиш сам; хай око безстороннє
Зрівня її з красунями Верони,
І лебідь твій обернеться в ворону.

Ромео Якщо блюзнірством погрішу таким,
Вогнем хай сльози очі випікають.
Смерть на вогні хай кара буде їм
За те, що стали враз єретиками!
Покіль існує світ, як не крути,
Під сонцем кращої не вгледиш ти!

Бенволіо Бо з нею поруч інша не стояла,
В твоїх очах вона сама сіяла.
Отож ці кришталеві терези
Хай зважать чари іншої краси,

Тоді приваби знайдеш дуже мало
В перлині, що твій погляд чарувала.

Ромео Ходім, та не на інших задивлятись,—
Коханою я буду милуватись!

Виходять.

СЦЕНА 3

Кімната в домі Капулетті.

Входять синьйора Капулетті й мамка.

Синьйора Кап. Поклич до мене доню. Де вона?

Мамка Моєю цнотою в дванадцять років
Клянусь, що я вже кликала її.
Ягняточко моє! Моя пташинко!
Куди поділася вона? Джульєтто!

Входить Джульєтта.

Джульєтта Що сталось? Хто це кличе?

Мамка Ваша мати.

Джульєтта Я тут. Чого бажаєте, синьйоро?

Синьйора Кап. Та річ у тому... Няню, вийди звідси,
Поговорить нам треба сам на сам:
Проте стривай!.. Вернися, няню... Так,
Згадала я, що слід тобі зостатись
Послухати розмову нашу. Адже
Ти знаєш змалку нашу любу доню.

Мамка Злічу я вік її аж до години.

Синьйора Кап. Це ж їй, здається, повних чотирнадцять.

Мамка Я чотирнадцять дам зубів своїх,—
Дарма, що маю їх лише чотири,—
Що їй іще не повних чотирнадцять.
До свята жнив ще скільки залишилось?

Синьйора Кап. Ще тижнів зо два, може, трохи більше.

Мамка Чи два, чи й більше — тільки знаю я,
Що буде чотирнадцять їй на Петра.

Вона й Сусанна — царство їй небесне —
Однолітки. Сусанну бог прибрав:
До мене надто доброю була.
Тож я й кажу, що саме в ніч під Петра
Джульєтті виповниться чотирнадцять.
Так, далебі! Я добре пам'ятаю:
Від землетрусу збігло одинадцять,
В той день я відлучила від грудей
Її, маленьку. Зроду не забуду
Я дня того — ні дня того, ні року.
Я полином собі соски натерла
Й сиджу на сонці під голубником.
Ви в Мантуї тоді були з синьйором.
Так, так! Я пам'ятаю все докладно!
Тож я й кажу, як наше немовля
Гіркий полин з сосків покуштувало
Й відчуло гіркоту,— дитя дурненьке —
Розсердилось, манюнє, й — геть сосок.
Аж враз — торох! Згойднувся голубник.
Я кинулась тікати.
Ось саме одинадцять років тому.
Вона тоді вже зводилась на ніжки.
Ба, ні! Ось хрест святий! Вже тупцювала
І бігала, маленька, перевальцем,
За день до того гулю ще набила.
Муж — упокоїть хай господь його! —
Веселий був небіжчик, взяв дитину:
«Ай-ай! Ти,— каже,— впала на обличчя?
Порозумнієш — падатимеш навзнак.
Так? Правда ж, крихітко?» А це дурнятко —
Мадонною клянусь! — відразу стихло.
Утерло слізоньки та й каже: «Так...»
Ото сміха! Я жарту не забуду,
Хоч би мені ще жити сотню літ.
«Так? Правда ж, крихітко?» — спитався він.
Воно ж, дурнятко, стихло й каже: «Так...»

Синьйора Кап. Та годі вже, прошу тебе, замовкни.

Мамка Даруйте, пані... Сміх мене бере,
Коли згадаю раптом, як дитина
Утерла слізоньки та й каже: «Так...»
Аж зирк — а в неї гуля на чолі
Не менша, ніж те півняче яєчко.
Забилась так і плакала так гірко.
«Ай! — каже муж.— Ти впала на обличчя?

Як виростеш — на спинку будеш падать.
Так? Правда ж, крихітко?» Їй-богу. Враз
Вона сказала тихо: «Так»,— і змовкла...

Джульєтта Замовкни й ти, прошу тебе я, няню.

Мамка Ну, добре вже, мовчу, господь з тобою.
Миліших я не няньчила дітей.
Якщо діждуся ще твого весілля,
То вже нічого більше й не бажаю.

Синьйора Кап. Весілля, так. Поговорить про це
Хотіла я. Скажи мені, Джульєтто,
Чи маєш ти бажання стать до шлюбу?

Джульєтта Про честь таку я ще й не мрію, мамо.

Мамка Про честь! Якби тебе не годувала,
Сказала б: розум з молоком всмоктала.

Синьйора Кап. То час уже подумати про шлюб.
У нас в Вероні є шляхетні дами,
Молодші ще за тебе, а вже мами.
Та я й сама давно в твої літа
Була вже матір'ю. Отож, коротше,
Паріс шляхетний сватає тебе.

Мамка Ох, панночко! Який то молодик!
Такого в цілім світі не знайти...
Ну й кавалер! Як лялька з воску лита.

Синьйора Кап. Найкраща квітка в квітниках Верони.

Мамка Так, квітка й справді. Квітка прехороша.

Синьйора Кап. Що скажеш ти? Чи він тобі до серця?
На святі нині буде він у нас.
Читай в лиці Паріса, як у книзі,
Принади, писані пером краси;
Всі риси ти уважно роздивись —
В них ум і чарівна краса злились;
Що невиразне в книзі тій спіткаєш,
Те в погляді ясному прочитаєш.
Кохання книга гарна і яскрава,
Бракує їй тепер лише оправи.
Як рибі справжня глибина, так само
Прихованій красі потрібна рама.
В очах людей сіяє книги слава,
Що золоті слова в ній і оправа.
Розділиш все, що є в його судьбі,
Не зменшишся від цього, далебі.

Мамка Не зменшиться, а зробиться велика:
Повнішає жона від чоловіка.

Синьйора Кап. Як дивишся ти на його любов?

Джульєтта Я подивлюсь, чи погляд гріє кров...
Дивитися дозволю я очам
Лиш доти, доки бажано це вам.

Входить слуга.

Слуга Синьйоро, гості прибули, вечеря на столі; на вас чекають, синьйорину шукають, мамку в буфетній проклинають, і все шкереберть іде. Я мушу бігти туди прислуговувати. Благаю вас, будьте ласкаві, з'явіться негайно.

Синьйора Кап. Уже йдемо! Джульєтто, граф чекає.

Мамка Ходім! Там серце графове тріпоче.
По любих днях стрічай солодкі ночі.

Виходять.

СЦЕНА 4

Вулиця.

Входять Ромео, Меркуціо, Бенволіо, з п'ятьма чи шістьма іншими масками, слуги зі смолоскипами.

Ромео Чи скажеш для пояснення промову,
Чи, може, так, без виправдання ввійдем?

Бенволіо Ні, пишномовність нині вже не в моді.
Обійдемося ми й без Купідона
З пов'язкою на лобі та з чудним
Геть поцяткованим татарським луком,
Що, мов опудало, лякає дам.
Не треба і пролога нам при вході,
Який проказують лиш під суфлера.
Нехай нас міряють вони, як хочуть,
Ми ж зміряєм підлогу їхню в танці
Та й підемо.

Ромео Не можу я скакати.
Дай смолоскип! Якщо в душі моїй
Печаль і морок, я нестиму світло.

Меркуціо Ні, любий мій, ти мусиш танцювати.

Ромео О ні! Даруй!.. Ви в бальних черевиках
І на легкій підошві; а у мене
Нудьга лежить на серці й, мов свинець,
Додолу гне: я рухатись не можу.

Меркуціо Ти ж закохавсь!.. Позич у Купідона
Легенькі крила і ширяй на них!

Ромео Мене поранив тяжко він стрілою,—
Не злину я на крилах тих легких.
Я зв'язаний, і пут не розірвати.
Я падаю під тягарем любові.

Меркуціо Упавши з тягарем — любов придушиш;
Ти для істоти ніжної важкий.

Ромео Для ніжної? Любов жорстока й люта!
Вона брутальна й коле, як терник!

Меркуціо Якщо до тебе так любов жорстока,
Жорстокий будь і ти до неї сам.
Коли її, якщо вона колюча,
Додолу гни, й здолаєш ти любов.
А дайте-но футляр лице прикрити.
(Одягає маску)
На маску — маску! Байдуже мені,
Що здамся я потворним і бридким!
Хай машкара за мене червоніє.

Бенволіо Постукаймо, зайдімо — і відразу
Роботу дати мусимо ногам.

Ромео Дай смолоскипа! Жартуни веселі
Хай топчуть каблуками очерет.
Я ж пригадаю приказку дідівську;
Внесу вам світло і дивитись буду.
Чудова гра, а я уже пропав...

Меркуціо Пропала миша!.. Годі, не сумуй!
Як ти не маєш сил, ми допоможем,
Ми витягнем тебе з того багна,
Ах, вибач, я хотів сказать — з любові,
Що в неї аж по вуха ти загруз.
Ходім! Удень безглуздо палим світло.

Ромео О ні!

Меркуціо Кажу, ми свій вогонь марнуєм:
Адже ж удень ми ламп не потребуєм!

Більш розуму в тверезих цих словах,
Ніж у п'ятьох всіх наших головах.

Ромео На маскарад ми маємо піти,
Розумно це?

Меркуціо Не сумнівайся ти!

Ромео Я бачив сон.

Меркуціо Бува, й мені щось сниться.

Ромео Що саме?

Меркуціо Те, що брешуть всі сновидці!

Ромео У наших снах більш правди, ніж в словах...

Меркуціо Була з тобою королева Меб!
То повитуха фей, така маленька,—
Не більша, ніж агатовий камінчик
У олдермена в персні. Цугом їздить
Вона на найдрібніших порошинках
В нас по носах, як міцно ми спимо.
В її візку з крил коника дашок;
В колесах — шпиці із павучих лапок;
З тоненьких павутинок — посторонки,
А хомути — із місячного сяйва;
Маленький батіжечок — з волосинки,
А пужально — із кістки цвіркуна;
За кучера — малюсінький комарик
В каптані сірому, багато менший,
Ніж черв'ячок отой, що часом лазить
У дівчини лінивої по пальцях.
Її візок — лісний горіх порожній,
Що виточив його старенький шашель
Чи вивірка — вони для фей віддавна
Майструють колісниці. Пишно так
Щоночі лине Меб в своїм візочку:
Перетинає мозок у коханців,
І сняться їм лише любовні втіхи;
Проскаче в царедворців по колінах,
І сняться кожному із них поклони;
По пальцях суддів мчить — їм сняться гроші;
Мчить по устах синьйор — цілунки сняться;
Та часом ті вуста вона прищами
За жадність до цукерок обдарує,
Розгнівавшись за неприємний запах;
Меб промайне під носом у вельможі,
І він відчує дух нової ласки;

Щетинкою під носом полоскоче
В священика — приход багатший сниться;
А часом мчить у вояка по шиї,
І він у сні рубає ворогів,
Проломи бачить, штурми і засади,
Клинки іспанські, келихи з вином
Завглибшки футів п'ять; а то зненацька
Забарабанить голосно у вухо,
Й здригнеться він, прокинеться з прокльоном,
Молитву прочитає й знов засне.
Вночі та ж Меб куйовдить коням гриви,
Їх заплітає, а волосся людям
Збиває в ковтуни: їх розплести —
То небезпечно: може статись лихо!
Вона ж, відьмачка, душить тих дівчат,
Що сплять на спині, і привчає їх
Витримувать вагу чоловіків,
Як зробляться вони жінками. Ще
Ця Меб...

Ромео Мовчи, Меркуціо, облиш!
Ти про пусте говориш!

Меркуціо Так, про сни!
Адже лінивого ума це діти,
Це нашої фантазії плоди.
Породжує вона химерні мрії —
Легкі й тонкі так само, як повітря,
Мінливіші за вітер, що спочатку
Холодні груди півночі торкає,
Але, розгнівавшись, враз відлітає,
Обличчям повертаючись до півдня,
Де зрошують цілющі роси землю.

Бенволіо І нас той вітер із путі збиває.
Скінчивсь бенкет, і прийдемо ми пізно.

Ромео Боюся, навпаки — занадто рано...
Мені передчуття тривожить душу,
Немов якась погроза наді мною
В сузір'ях висить, і моя судьба
В цю ніч чудову, на розкішнім святі,
Почне негадано свій грізний хід —
Життя моє нікчемне обірве,
Яке ще в грудях жевріє, пославши
Мені страшну і передчасну смерть.

Та той, хто править кораблем моїм,
Хай підніма вітрила! Ну, ходім!

Бенволіо Бий в барабан!

Виходять.

СЦЕНА 5

Зала в домі Капулетті.

Музиканти чекають. Входять слуги з серветками.

1-й слуга Де ж це Баняк? Чого він не допомагає прибирати? Хоч би поміняв тарілки та почистив посуд.

2-й слуга Коли вся чиста робота лежить тільки в одного чи двох хлопців на руках, та ще й руки ті немиті,— то вже нечисте діло.

1-й слуга Геть ці табуретки! Ану, мерщій відсуньте шафу з посудом! Та пильнуйте срібла! Гей, ти, приховай для мене шматочок марципана і, якщо любиш мене, скажи воротареві, щоб він пропустив сюди Сусанну Гладишку та Неллі. Ентоні! Баняк!

2-й слуга Гаразд, буде зроблено.

1-й слуга Вас шукають, вас гукають, вас вимагають, на вас чекають у великій залі.

3-й слуга Та не можемо ж ми бути відразу і тут, і там. Веселіше, хлопці. Рухайтесь жвавіше. Хто найдовше проживе, той усе забере.

Відходять у глиб сцени.

Входять Капулетті, синьйора Капулетті, Джульєтта, Тібальт з іншими членами родини, гостями й масками.

Капулетті Прошу ласкаво! Хто із дам не має
На ніжках мозолів, танцюйте з нами!
Хе-хе, голубоньки! Котра ж синьйора
Відмовиться тепер від танців? Ну ж бо!
Як хтось з красунь маніжитись почне,
Я присягну, що мозолі на ніжках!
Що скажете, чи добре вас піймав?
Вітаю щиро вас, мої синьйори.
Був час, колись і я ходив у масці

І шепотів на ніжне вушко дамі
Приємне щось. Минуло, все минуло!
Ласкаво прошу вас, заходьте, любі!
Ну, грайте ж, музиканти! Місця! Місця!
До танцю ж бо дружніше, синьйорини!

Грає музика, гості танцюють.

Гей, світла, світла, хлопці! Геть столи!
Мерщій вогонь в каміні загасіть,
Тут стало надто жарко і без нього.
Як вчасно несподівана розвага!
Сядь, добрий мій кузене, відпочинь.
Для мене й вас вже танців дні минули...
Коли останній раз були ми в масках?

Старий Кап. Та, мабуть, буде років з тридцять тому...

Капулетті Е, ні, не так давно, не так давно!
Було це на весіллі у Лученцо,
На трійцю саме, як були ми в масках,
Відтоді збігло літ із двадцять п'ять.

Старий Кап. Ні, більше, більше. Син його старіший;
Синьйоре мій, йому уже за тридцять.

Капулетті Та де там! Що ви кажете! Він був
Тому два роки ще неповнолітній.

Ромео
(до свого слуги)
Хто синьйорина та, що подає
Свою прекрасну руку кавалеру?

Слуга Не знаю я, синьйоре.

Ромео Померкли смолоскипи перед нею!
І світить вродою вона своєю
На щоках ночі — діамант ясний
У вусі мавра; скарб цей дорогий
І для землі, і для життя сія.
Вона — омріяна любов моя!
Її оточують прекрасні дами,
Вона ж між них — голубка між галками!
Коли танок закінчать вже, саму
За ніжну ручку я її візьму,
І щастя неземне тоді відчую...
Чи ж я коли любив? Чи ще люблю я?
О ні! Зрікайтеся, брехливі очі!
Не знали ви краси до цеї ночі!

Тібальт По голосу це мусить буть Монтеккі.
Мою рапіру, хлопче! Як! Цей раб
Наважився прийти в блазенській масці,
Щоб глузувати з нашого бенкету?
Ні, честю роду я клянусь, за сміх
Убить його, вважаю я, не гріх!

Капулетті Чого це ти бушуєш так, небоже?

Тібальт Таж, дядьку, тут Монтеккі. Тут наш ворог.
Негідник цей зумів сюди пробратись,—
Над нашим святом хоче насміятись!

Капулетті Ромео тут?

Тібальт Так, він, негідник, тут.

Капулетті Спокійно, друже. Не чіпай його.
Поводиться він ввічливо й шляхетно.
Сказати правду, вся Верона славить
Його за честь, за виховання добре.
За всі скарби Верони я не дам
Його в моїй господі зневажати.
Тому вгамуйся й не звертай уваги —
Так хочу я. Коли мене шануєш,
Розвеселись, кинь хмурити чоло,
Бо хмуритись на святі непристойно.

Тібальт Пристойно, бо на святі в нас негідник.
Його я не стерплю.

Капулетті Терпіть примушу!
Ти чув, хлопчиську? Стерпиш! Я сказав!
Хто тут господар? Я чи ти? Іди!
Не стерпить він! О боже мій! Ну й ну!
Він хоче всіх моїх гостей збентежить!
Він козиритися надумав! Гляньте!

Тібальт Але ж це сором, дядьку!

Капулетті Як це? Як це?
Зухвалий ти хлопчисько! Сором?.. Годі!
Гляди, щоб потім ти не жалкував.
Відомо, щодо чого... Ти диви!
Знайшов коли перечити мені!
Так, дітки, так! Чудово! Ти невіглас!
Не галасуй, а то... Гей, світла, світла!
Приборкаю тебе! Жвавіше, друзі!

Тібальт Мій дух скорився й змовк, я ж не змовчу.
Від гніву й сорому я весь тремчу!

Це вторгнення зухвале стерплю нині,
Та згодом в жовч обернеться терпіння!
(Виходить)

Ромео

(до Джульєтти)
Коли торкнувсь рукою недостойно
І осквернив я цей олтар святий,
Уста — два пілігрими — хай пристойно
Цілунком ніжним змиють гріх тяжкий.

Джульєтта О пілігриме, в тім гріха немає —
З молитвою торкатись рук святих:
Такий привіт нам звичай дозволяє.
Стискання рук — то поцілунок їх.

Ромео Але, крім рук, ще дано й губи їм...

Джульєтта Так, для молитви, любий пілігрим...

Ромео О, то дозволь мені, свята, й устами
Молитися побожно, як руками!

Джульєтта Нас незворушно слухають святі.

Ромео Не рухайся ж, дай відповідь мольбам!
(Цілує її)
Твої уста очистили мій гріх...

Джульєтта Взяли твій гріх мої уста з твоїх.

Ромео Мій гріх?.. В твоїх словах я докір чую!
Верни ж мій гріх.
(Знову цілує її)

Джульєтта Мов з книги ти цілуєш...

Мамка Вас просить ваша мати, синьйорино.

Ромео А хто у неї мати?

Мамка Що, юначе?
Таж господиня в домі цім вона.
Така вже добра пані, мудра й чесна,
Я викохала донечку її,
З якою щойно розмовляли ви.
Скажу вам чесно: хто її здобуде —
Здобуде той повнісінький гаман.

Ромео Що? Капулетті?.. Ох! Де ж вороття?..
У ворога в руках моє життя!

Бенволіо Ходім, ходім! Жарт видався на славу!

Ромео Ох, я боюсь — кінчається забава.

Капулетті О ні, синьйори! Рано ще, не йдіть!
Ось слуги вже розносять частування.
Таки йдете? Ну, дякуємо вам!
Синьйори благородні, вам спасибі!
Гей, смолоскипів! Ну, добраніч вам!
(До старого Капулетті)
А ми до ліжка... Чорт! Таки пізненько!..
Стомився я...

Виходять усі, крім Джульєтти й мамки.

Джульєтта Глянь, няню, і скажи, хто той господар?

Мамка Тіберіо старого спадкоємець.

Джульєтта А той, що саме із дверей виходить?

Мамка А той, здається, молодий Петруччо.

Джульєтта А той, за ним, що танцювать не хтів?

Мамка Не знаю я.

Джульєтта Довідайся. Як має він дружину,
Не в постіль шлюбну — ляжу в домовину!

Мамка Монтеккі він, і звуть його Ромео;
Єдиний син того, хто ворог нам.

Джульєтта Злоба єдина у душі буяла,
І зі злоби любов єдина встала!..
Не знаючи, зустріла надто рано,
Та пізно я дізналась, безталанна!
Ох, не на радість ти, любов моя,
Бо ворога кохаю ніжно я!

Мамка Що це таке? Що кажеш ти?

Джульєтта Це вірші.
Навчив мене їх в танці кавалер...

За сценою гукають: «Джульєтто!»

Мамка Я зараз, зараз! Ну, ходім, ходім!
Останній гість вже залишив наш дім.

Виходять.

ПРОЛОГ

Входить хор.

Хор Кохання давнє впало, смертю зжерте,
Натомість юний пломінь запалав;
Ладéн за першу він любов померти,
Та над усе Джульєтту покохав.

Ромео любить, ця любов взаємна,
Та певності в собі він не знайде!
Він ворога блага, вона ж таємно
Принаду з вудки згубної краде.

Як ворог давній, він ввійти не сміє
З вітанням ніжним до коханки в дім.
Не має також жодної надії
Й вона на те, щоб бачитися з ним.

Час їх з'єднає, сили дасть кохання,
Й солодкі втіхи зменшать їх страждання.

(Виходить)

СЦЕНА I

Верона. Фруктовий сад Капулетті.

Входить Ромео.

Ромео Куди ж іти, коли я серцем тут?
Вернися ж, прах земний. Знайди свій центр.
(Перелазить через мур і зникає за ним)

Входить Бенволіо з Меркуціо.

Бенволіо Кузене, гей! Ромео!

Меркуціо Він розумний:
Я присягну, що він давно вже вдома
І ліг у постіль.

Бенволіо Ні, побіг сюди
І скочив через мур. Поклич його!

Меркуціо Я викличу його закляттям! Гей!
Ромео! Чудію наш і безумче!
З'явися нам хоч в образі зітхання!
Скажи одну лиш риму, й з мене досить;
Хоч скрикни: «Ах!» Зримуй «любов» і «кров».
Промов Венері-кумоньці словечко
Чи подратуй її синка сліпого,
Хлопчиська Купідона, що так влучно
Пустив стрілу, й король Кофетуа
В жебрачку раптом закохався! Ах!
Не чує, не зітхне й не ворухнеться!
Помер шаленець, та збуджу закляттям!
Я заклинаю ясними очима
Коханої твоєї Розаліни,
Її чолом, пурпурними устами,
І ніжкою, і трепетним стегном,
І всім добром, що є в його сусідстві,—
З'явися нам ти в образі своїм!

Бенволіо Розсердиться на тебе, як почує.

Меркуціо Не думаю. Розсердив би, коли б
До дівчини коханої його
Закляттям іншого закликав духа
І там, щоб залишив я їх удвох,
Оце було б образливо для нього.
Моє ж закляття чесне і невинне.
Адже я тільки іменем коханки
Його до нас з'явитись заклинаю.

Бенволіо Ходімо! Між деревами сховавсь він
І зник у вогкій темряві нічній.
Сліпа його любов, їй тьма до серця.

Меркуціо Якби любов була сліпа і справді,
То не могла б тоді влучати в ціль.
Сидить він десь під деревом плодовим
І мріє, щоб кохана синьйорина,
Як стиглий плід, йому упала в руки...
О, щоб той плід від стиглості порепав!
Бажаю, щоб вона... Прощай! От дурень! —

Ромео, на добраніч! Я — в перини:
Похідне ліжко надто вже холодне.
Ходім?

Бенволіо Ходім. Шукать того даремно,
Хто не бажає, щоб його знайшли.
Виходять.

Входить Ромео.

Ромео Сміється з шраму той, хто ран не мав.

Вгорі, край вікна, з'являється Джульєтта.

Та тихо! В тім вікні сяйнуло світло!
Там схід, сама ж Джульєтта — ясне сонце!
Зійди ж, прекрасне сонечко, і сяйвом
Блиск заздрісного місяця убий!
Він і без того зблід, він занедужав
Від прикрості, що ти — його служниця,
А все ж затьмарила його красою.
Тож не служи ревнивцеві блідому!
Весталчин одяг, бляклий, зеленавий
Лише безумці носять. Скинь його!
Он вла́дарка моя, моє кохання!
Дізналася б вона, як я люблю!
Вона заговорила? Ні, мовчить...
Ну що ж. Нехай. Адже говорять очі.
Я відповім... Який-бо я зухвалець.
Ні, не до мене очі ці говорять.
Дві зірки найяскравіші на небі
Десь мають пильні справи і повинні
На час покинути небесні сфери
Й очам її своє благання шлють —
За них тим часом сяяти в блакиті.
О, що, коли б і справді тії очі
На небі сяли, зорі ж — на обличчі?
Обличчя ясні зорі ті затьмило б,
Як сонечко — ліхтар; та з неба ж очі
Лили б такі потоки променисті,
Що всі пташки співати почали б,
Подумавши, що то вже сходить сонце!
На руку ось схилилась край віконця,
Притиснувши долоню до щоки...
Якби мені за рукавичку бути
І доторкатись до щоки її!

Джульєтта О лишенько!

Ромео Вона заговорила...
Мій світлий ангеле, мов ясні далі,
Ти сяєш наді мною серед ночі,
Як легкокрилий посланець небес
Перед очима вражених людей,
Що, голови закинувши, слідкують,
Як серед хмар лінивих він ширяє
І по ефіру грудях чистих плава.

Джульєтта Ромео! О, навіщо ти Ромео?
Зміни своє ім'я, зречися батька;
Як ні, то присягни мені в коханні,
І більше я не буду Капулетті.

Ромео
(вбік)
Послухать — чи відповісти відразу?

Джульєтта Лише твоє ім'я — мій ворог лютий;
А ти — це ти, а зовсім не Монтеккі...
Що є Монтеккі? Таж чи так зовуть
Лице і плечі, ноги, груди й руки
Або якусь частину тіла іншу?
О, вибери собі нове ім'я!
Та що ім'я? Назви хоч як троянду,
Не зміниться в ній аромат солодкий!
Хоч як назви Ромео — він Ромео.
Найвища досконалість все ж при ньому.
Хоч би він був і зовсім безіменний...
О, скинь же, скинь своє ім'я, Ромео!
Воно ж не є тобою, і взамін
Візьми мене усю!..

Ромео Ловлю на слові!
Назви мене коханим, і умить
Я вдруге охрещусь і більш ніколи
Не буду зватися Ромео.

Джульєтта Хто ти,
Що, притаївшись під серпанком ночі,
Мою підслухав таїну сердечну?

Ромео Яким ім'ям назвать себе — не знаю.
Своє ім'я ненавиджу я сам!
Свята моя, адже ж воно — твій ворог.
Я б розірвав його, коли б воно
Написане стояло на папері!

Джульєтта Мій слух не похопив ще й сотні слів
Із уст твоїх, а голос я впізнала:
Хіба ти не Ромео, не Монтеккі?

Ромео О ні, свята́, знай: що не те й не інше,
Якщо вони для тебе осоружні.

Джульєтта Як ти зайшов сюди, скажи, й навіщо?
Як міг ти перелізти через мур?
Адже високий він і неприступний.
Згадай-но, хто ти: смерть тебе спіткає,
Як з наших хто тебе застане тут.

Ромео Кохання принесло мене на крилах,
І не змогли цьому завадить мури;
Кохання може все і все здолає,—
Твоя рідня мені не перешкода.

Джульєтта Вони тебе уб'ють, коли побачать.

Ромео В очах твоїх страшніша небезпека,
Ніж в двадцяти мечах. Поглянь лиш ніжно —
Й мені ненависть їхня не страшна.

Джульєтта О, не хотіла б я нізащо в світі,
Щоб тут вони побачили тебе!..

Ромео Своїм плащем мене прикриє ніч.
Та, як не любиш ти,— нехай знаходять...
Хай краще смерть від лютої злоби,
Ніж довгий вік без ніжності твоєї.

Джульєтта Хто показав тобі сюди дорогу?

Ромео Моя любов! Вона мене навчила,
Дала мені пораду, я ж за те
Позичив їй очей. Я не моряк,
Та будь від мене ти хоч так далеко,
Як щонайдальший берег океану,
Я б зважився такий здобути скарб!

Джульєтта Моє лице ховає маска ночі,
Але на нім пала дівочий стид,
Що ти в цю ніч мої слова підслухав.
Хотіла б я пристойність зберегти,
Від слів своїх відмовитись хотіла б,
Хотіла б я... та годі прикидатись!
Мене ти любиш? Знаю, скажеш: «Так...»
Тобі я вірю, з мене досить слова.
О, не клянись! Зламати можеш клятву:
Недурно ж кажуть, що з любовних клятв

Сміється сам Юпітер. О Ромео!
Скажи, якщо ти любиш, правду щиру.
Коли ж вважаєш — переміг мене
Занадто швидко, я тоді насуплюсь,
Скажу уперто: «Ні!», щоб ти благав.
Інакше — ні, нізащо в світі! Ні!
Так, мій Монтеккі, так, я нерозважна
І, може, легковажною здаюсь...
Повір мені, і я вірніша буду,
Ніж ті, що хитро удають байдужість.
І я б могла байдужою здаватись,
Якби зненацька не підслухав ти
Любов мою й слова мої сердечні...
Пробач мені, мій любий, і не думай,
Що мій порив палкий — це легковажність;
Мою любов відкрила темна ніч.

Ромео Клянусь цим місяцем благословенним,
Що сріблом облива верхи дерев...

Джульєтта О, не клянися місяцем зрадливим,
Який так часто змінює свій вигляд,
Щоб не змінилася твоя любов.

Ромео То чим я поклянусь?

Джульєтта Не треба зовсім.
Або, як хочеш, поклянись собою —
Душі моєї чарівним кумиром,—
І я повірю.

Ромео Серця почуттям...

Джульєтта Ні, не клянись! Хоч ти — єдина радість,
Та не на радість змовини нічні...
Все сталось несподівано занадто —
Так швидко, так раптово й необачно,
Як блискавка, що блисне й раптом зникне
Ледь встигнемо сказати: «Он сяйнуло!»
Добраніч, любий! Теплий подих літа
Нехай цю бруньку ніжного кохання
Оберне в пишну квітку запашну,
Коли з тобою зійдемося ще раз.
Добраніч! Хай у тебе переллється
Той мир, що вщерть моє сповняє серце!

Ромео Без нагороди так мене й покинеш?

Джульєтта Якої ж нагороди хочеш ти?

Ромео Повинна ти в коханні присягти.

Джульєтта Я присяглась раніш, ніж ти просив,
Проте я хтіла б клятву ту забрати.

Ромео Забрати клятву? О, навіщо, люба?

Джульєтта Щоб бути щедрою і знов віддати.
Таж я того жадаю, що вже маю:
Як море, доброта моя безкрая,
Як море, дна не має і любов,
Що більше їх я віддаю тобі,
То більше їх у мене зостається,
А їм немає меж...

Мамка кличе за сценою.

У домі гамір!
Прощай, мій любий!.. Няню, я іду!
Не зрадь мене, Монтеккі мій коханий.
Хвилину почекай, я повернусь.
(Виходить)

Ромео О, ніч свята! Благословенна ніч!..
Таж ніч тепер... А що, як все це сон?
Такий солодкий сон, що я боюсь —
Він не обернеться ніколи в дійсність.

Знову з'являється Джульєтта.

Джульєтта Три слова ще, Ромео, й на добраніч!
Якщо любов твоя до мене щира
І хочеш ти зі мною взяти шлюб,
То взавтра сповісти мене про це,
І я пришлю по відповідь когось,
Де і коли ти хочеш повінчатись;
Тобі до ніг складу я свою долю —
З володарем піду хоч на край світу!

Мамка
(за сценою)
О синьйорино!

Джульєтта Я йду! Як ти не будеш з чистим серцем,
Тоді благаю...

Мамка
(за сценою)
Синьйорино!

Джульєтта Зараз!
...Облиш мене і більше не приходь,

Зостав мене на самоті з журбою,
То взавтра я пришлю.

Ромео Душі спасінням...

Джульєтта Сто тисяч раз тобі привіт!
(Виходить)

Ромео В сто тисяч раз без тебе хмурий світ!
Так, як школяр від книжки утікає,
Так ревно і любов любов шукає;
Як гидко їм на школу знов дивитись,
Так тяжко їй з любов'ю розлучитись!
(Ступає до виходу)

У вікні знову з'являється Джульєтта.

Джульєтта Ромео, стій!.. О, стій! Якби мені
Сокольничого голос, щоб назад
Змогла я сокола мого вернути!
Неволі голос надто слабосилий,
А то б я потрясла печеру Ехо,
Й повітря б голос більш, ніж я, захрип.
Повторюючи це ім'я невпинно:
«Ромео, де ти? Де ж ти, мій Ромео?!»

Ромео То кличе знов мене моя душа!
Бринять, як срібло, голоси коханців
І солодко скрашають тишу ночі,—
Мов ніжна музика милує вухо!

Джульєтта Ромео!

Ромео Люба!

Джульєтта Милий, завтра вранці
Коли прислать до тебе посланця?

Ромео Найкраще о дев'ятій.

Джульєтта Не спізнюсь.
Мов двадцять літ чекать тії години!
Забула я, чого тебе вернула...

Ромео Дозволь зостатись, доки ти згадаєш.

Джульєтта Не буду згадувать, щоб ти зостався,
Та не забуду, як з тобою любо!

Ромео Зостанусь я, щоб ти за все забула,
Забуду й сам, що є десь інший дім.

Джульєтта Світає... Хтіла б я, щоб ти пішов,
Але не далі, аніж птах отой,

Який літає на шовковій нитці.
Пустунка дівчинка його відпустить,
Як бідолашного в кайданах в'язня,
Й відразу знов назад за нитку тягне,
Ревнуючи до волі ту пташину.

Ромео Хотів би птахом бути я твоїм!

Джульетта І я, мій любий, теж цього хотіла б,
Та ласками замучила б тебе...
Прощай, прощай! Тяжкий час розставання...
О, стільки в нім солодкого страждання,
Що все прощалася б, хоч і світає!
(Виходить)

Ромео Тебе хай сон і спокій повиває!
Як хтів би я тим сном спокійним бути,
Щоб тут в солодких мріях все забути!
Тепер до келії отця святого —
Почуть пораду хочу я від нього.
(Виходить)

СЦЕНА 2

Келія брата Лоренцо.

Входить брат Лоренцо з кошиком.

Брат Лор. Всміхається світанок сіроокий —
Мережить барвами хмарки високі;
Плямиста темрява нічна, мов п'яна,
Тіка з-під огняних коліс Титана.
Ще доки погляд сонечка палкий
Не розірвав украй туман нічний,
Роси не випив, дня не стрів привітом,—
Я кошик свій наповню різним цвітом,
Рослинами цілющими й травою
Отруйною і згубною, страшною...
Земля — природи мати і могила:
В собі хоронить все, що породила.
І ми численних бачимо дітей,
Що ссуть життя і міць з її грудей.
Хоч в матері одної й різні діти,
Та кожне з них потрібне все ж на світі.

Які ж то сили благодатні й цінні
У травах є, у квітах і в камінні!
Й мерзенне все, що із землі встає,
Хоч щось корисне все ж землі дає.
Проте й в найкращому нема такого,
Чого б не прирівняв ти до лихого:
Корисне все — до діла або в строк,
Бо з блага може теж постать порок.

Входить Ромео.

Ось квіточка мала; в стеблі цім самім
Трутизна вбивча змішана з бальзамом,—
Понюхав лиш — і сили повен вщерть,
А на язик узяв — раптова смерть.
Отак добро і зло поміж собою
І в людях, як в траві, стають до бою;
Якщо ж добро не подолає зла,
Кінець і для людини, й для стебла.

Ромео Добридень, отче!

Брат Лор. Будь благословен!
Хто там віта мене раненько так?
О сину мій, то є недобрий знак:
Покинуть ложе о такій порі.
В турботах спать не годні ми, старі,—
Де клопіт сторожем, немає сну там.
Лиш молодим і горем недіткнутим
Солодкий сон схиляється до ложа.
Які ж турботи спокій твій тривожать,
Що, рано вставши, вийшов із кімнати?
Чи, може, ти і не вкладався спати?

Ромео О, найсолодші це були години...

Брат Лор. Прости йому, вседержцю наш єдиний!
Ти в Розаліни був? Там спо́чив твій?

Ромео У Розаліни — я? Ні, отче мій!
Я й це ім'я, й печаль його забув.

Брат Лор. Хвалю, мій сину! Де ж вночі ти був?

Ромео Все розкажу раніш, ніж запитаєш,—
Нічого ж бо не відаєш, не знаєш.
Бенкетував я з ворогом удвох —
Стялись ми враз, і рани в нас обох.
Тепер, після смертельної тривоги,
Святої просим в тебе допомоги.

В моїй душі я злоби не ношу,—
За себе і за ворога прошу.

Брат Лор. Ясніш кажи! Де загадкова мова,
Одвіт там і порада загадкова.

Ромео То слухай же: я присягнув Джульєтті,—
Люблю дочку синьйора Капулетті.
Вона у мене серце узяла
Й мені своє навіки оддала.
Ми вирішили, отче, що робити,
Та мусиш ти союз наш освятити,
Навік з'єднати шлюбом. Де і як
Ми стрілися і покохались так —
Про все тобі дорогою скажу.
Та тільки про одне тебе прошу,
Благаю, отче, повінчай нас нині!

Брат Лор. Святий Франціску! Що за дивні зміни!
А Розаліна ж? Правда, що в очах
У юнаків любов, а не в серцях.
Її так скоро зрадив ти й забув?
Я б не повірив, якби сам не чув.
О матір божа! Сліз гіркий потік
Збігав за неї з цих поблідлих щік!
Любов розсолом приправляв таким,
Щоб та любов розвіялась, як дим?
Ще туману́ твоїх зітхань глибоких
Не висушило сонце ясноокe!
Іще лунає тут твоє стогнання,
Я чую ще твої палкі благання!
Ось пляма в тебе від минулих злив,—
Ще й сліду на щоці потік не змив!
Адже ж то був ти сам, таж вся причина
Нудьги твоєї — тільки Розаліна!
Як ти змінивсь!.. Тож слухай, май терпіння:
Для жінки гріх малий її падіння,
Якщо так мало сили і в мужчини.

Ромео Ти ж лаяв за любов до Розаліни?

Брат Лор. Не за любов,— за дурощі, дитино.

Ромео І радив закопать любов...

Брат Лор. Мій сину!
Я ж не для того радив так, мій милий,
Щоб викопав ти іншу із могили.

Ромео Не докоряй! Від цеї, що кохаю,
Я за любов — любов і ласку маю.
Не те, що та...

Брат Лор. Бо та вже відгадала,
Що тямиш ти в коханні надто мало
І визубрив його лиш по верхах,
Не вміючи читати й по складах.
Ну, юний вітрогоне, у дорогу!
Подам тобі для того допомогу,—
І через шлюб ваш злоба та родинна
У дружбу обернутися повинна.

Ромео Ходім мерщій! Мені уже не ждеться...

Брат Лор. Не гарячкуй! Хто квапиться — спіткнеться!

Виходять.

СЦЕНА 3

Вулиця.

Входять Бенволіо й Меркуціо.

Меркуціо І де того Ромео дідько носить?
Він не приходив уночі додому?

Бенволіо Ні, не приходив; я питав слугу.

Меркуціо Це все через жорстоку Розаліну;
Його оте гидке, бліде дівчисько
Так мучить, що, мабуть, він ще здуріє.

Бенволіо Тібальт, старого Капулетті нéбіж,
Йому якусь записку надіслав.

Меркуціо Клянусь життям, то виклик!

Бенволіо Ромео відповість йому.

Меркуціо Кожен, хто вміє писати, може відповісти на листа.

Бенволіо Ні, я кажу, що він відповість тому, хто писав цього листа, показавши, що коли викликають, то на виклик викликом відповідають.

Меркуціо Ох, бідолаха Ромео! Він і так уже мертвий! Його проткнули чорні очі того білолицього дівчиська; йому прострелено вухо любовною пісенькою; йому розтято серце надвоє стрілою паскудного сліпого хлопчиська. То де вже йому мірятися силами з Тібальтом?

Бенволіо А що таке цей Тібальт?

Меркуціо Він вправніший, аніж котячий князь Тіберт, можеш мені повірити. Справжній майстер різних церемоній! Фехтує, як по нотах,— так само, як ти пісеньки співаєш: додержує такту, часу й дистанції; він не дає супротивникові й зітхнути: раз, два, а три вже в тебе у грудях. Він справжній нищитель шовкових гудзиків. Дуелянт! Дуелянт! Дворянин від голови до п'ят, знавець перших і других приводів до дуелі. Ах, його безсмертні passado! * А його punto reverso! ** Його hay!..***

Бенволіо А що воно таке?

Меркуціо Чума б їх подавила, всіх отих блазнів, цих шепелявих, манірних, химерних фантазерів, цих настройщиків мови на новий лад! «Присягаюсь Ісусом, добрий клинок! Вельми високий мужчина! Вельми чарівна шлюха!» Ну, чи не прикро ж це, синьйоре мій шановний, що нас так обсіли ці іноземні мухи, ці гендлярі модами, ці pardonnez-moi ****, які так полюбляють нові манери, що їм уже незручно сидіти на старій лаві? О, бодай їх з їхніми bon, bon! *****

Входить Ромео.

Бенволіо Ось і Ромео, ось і Ромео!

Меркуціо Мов той в'ялений оселедець без ікри. О м'ясо, м'ясо, ти ж остаточно обернулось на рибу! Тепер у нього в голові ті мелодії, якими розпливався Петрарка. Та тільки проти його любки Лаура — кухонна дівка, хоч, правду кажучи, її коханець краще її оспівував; Дідона, на його думку,— шльондра, Клеопатра — циганка; Єлена та Геро — повійниці і пройди; Тізба, хоч і славилася сірими очима чи ще там чимось, а проте далеко їй до його любки! Синьйоре Ромео, bonjour! ****** Ось вам французьке привітання на честь ваших французьких штанів. Ну й штуку ти встругнув нам учора.

---

* Випад! *(Іт.)*
** Відбій! *(Іт.)*
*** Торкнув! *(Скороч. англ.)*
**** Вибачте мені *(фр.)*.
***** Гаразд, гаразд! *(Фр.)*.
****** Добрий день *(фр.)*.

Ромео Доброго ранку! Яку ж це штуку?

Меркуціо Втік од нас! Не розумієш яку?

Ромео Пробач, добрий Меркуціо, я мав дуже пильну справу, а в таких випадках можна супроти ввічливості погрішити.

Меркуціо Це однаково, що в таких випадках людині доводиться згинати коліна.

Ромео Тобто бути чемним і вклонятися?

Меркуціо Ти дуже чемно це зрозумів.

Ромео Це найчемніше пояснення.

Меркуціо Адже ж я — цвіт чемності.

Ромео Цвіт — у розумінні «квітка»?

Меркуціо Саме так.

Ромео У мене й на черевиках квіти: як не рози, то хоч розетки.

Меркуціо Влучно, влучно! Жартуй так і далі, доки не зчовгаєш черевиків. Коли відпаде одна підошва, то в другій залишиться дотеп, хоч і старий, дрантивий.

Ромео О босий дотепе, вичерпаний, уже на одній підошві!

Меркуціо Стань між нами, добрий Бенволіо: моя дотепність знемагає.

Ромео Батогом її та острогами, батогом її та острогами, або я гукну, що я тебе обскакав!

Меркуціо Ну, якщо твої дотепи поженуться, як на полюванні за дикими гусьми, я загинув, бо в кожному з твоїх п'яти чуттів більше дикості, ніж у мене в усіх разом узятих. Чи не вважаєш ти й мене за дикого гусака?

Ромео Та ти ж ніколи нічим іншим і не був.

Меркуціо Я скубну тебе за вухо за цей жарт.

Ромео Ні, добрий гусаче, не щипайся.

Меркуціо Твій дотеп гірко-солодкий, це надто гострий соус.

Ромео А хіба ж гострий соус не хороша приправа до ситого гусака?

Меркуціо О, твоя дотепність розтягається, мов лайкова шкіра,— і вздовж, і вшир; з одного дюйма можна розтягти її до ліктя.

Ромео Я розтягну її відповідно до слова «гусак», то й вийде з тебе і вздовж і вшир — годований гусак.

Меркуціо Ну от! Чи ж не краще так жартувати, ніж раз у раз стогнати від кохання? Тепер з тобою можна розмовляти, ти знов Ромео: такий, який є, яким тебе зробили природа й виховання. А ота слинява любов скидається на нікчемного скомороха, що, висолопивши язика, бігає туди й сюди і шукає, в яку б дірку встромити своє брязкальце.

Бенволіо Ну, годі!

Меркуціо Ти зупиняєш мене; своїм «годі» гладиш моє красномовство проти шерсті.

Бенволіо Так, інакше воно в тебе надто розростеться.

Меркуціо Ти помиляєшся. Я хотів скоротити мою розповідь, бо пірнув у найглибшу її глибінь і саме збирався закінчити.

Ромео Гляньте, ну й убрання!

Входить мамка і її слуга П'єтро.

Меркуціо Вітрило, вітрило!

Бенволіо Двоє, двоє: спідниця й штани.

Мамка П'єтро!

П'єтро Чого зволите?

Мамка Моє віяло, П'єтро!

Меркуціо Добрий П'єтро, зроби ласку, прикрий їй обличчя: її віяло набагато краще за нього.

Мамка Доброго ранку, синьйори.

Меркуціо Пошли вам боже добрий вечір, прекрасна синьйоро!

Мамка Та хіба ж зараз вечір?

Меркуціо Авжеж, вечоріє, запевняю вас; безсоромна стрілка сонячного годинника показує вже на полудень.

Мамка Йдіть геть! Що ви за людина!

Ромео Людина, синьйоро, що її бог створив собі самому на шкоду.

Мамка Їй-богу, добре сказано: собі самому на шкоду. Синьйори, чи не скаже хто з вас, де знайти молодого Ромео?

Ромео Я можу вам сказати, але молодий Ромео буде старіший тоді, коли ви його знайдете, ніж тепер, коли ви його

шукаєте. Я наймолодший з усіх, що так зовуться, хоч, може, й не найгірший.

Мамка Ви хороше говорите.

Меркуціо Хіба ж гірше може бути хорошим? Ніде правди діти, до ладу сказано! Розумно!

Мамка Якщо це ви, синьйоре, то мені треба побалакати з вами сам на сам.

Бенволіо Вона хоче запросити його кудись на вечерю.

Меркуціо Звідниця, звідниця, звідниця! Ату її!

Ромео Кого це ти цькуєш?

Меркуціо Не зайця, синьйоре; а якщо й зайця, то хіба що з пісного пирога, який устиг зачерствіти й заплісняявіти раніше, ніж його з'їли.

(Проходячи повз них, співає)

Сивий заєць старий,
Сивий заєць старий,
Він для посту б хіба пригодився.
Тільки хто б його їв,
Коли він посивів,
Перше ніж на рожні опинився.

Ромео, скоро додому? Ми йдемо на обід до вашого батька.

Ромео Я — слідом за вами.

Меркуціо Прощавайте, старезна синьйоро! Прощавайте! *(Наспівуючи)* Синьйоро, синьйоро, синьйоро!..

Меркуціо й Бенволіо виходять.

Мамка Прощавайте вже, прощавайте! Скажіть, будьте ласкаві, синьйоре, хто цей зухвалий крамарчук, цей шибеник, у якого в голові сидить тільки паскудство?

Ромео Це синьйор, пані, який любить сам себе слухати; він може наговорити за одну хвилину стільки, що не вислухати й за цілий місяць.

Мамка Якщо він говоритиме щось на мене, я йому покажу! Я його провчу! Я з ним упораюсь, хоч би він був дужчий, ніж є. Та й не тільки з ним, я й з двадцятьма такими жевжиками впораюся... А якщо сама не подужаю, то знайду собі оборонців. Ах ти ж, шолудивий паскуднику! Я йому не гуляща дівка! Я йому не приятелька по чарці! — А ти *(звертається до свого слуги П'єтро)* стоїш, роззявивши рота, і дозволяєш кожному пройді потішатися наді мною!

П'єтро Я ще не бачив, щоб хтось потішався над вами, я вмить вихопив би зброю, будьте певні! Я видобуваю зброю так проворно, як і будь-хто, коли де трапляється нагода для хорошої бійки та коли закон на моєму боці.

Мамка Богом присягаюсь, я й досі ніяк отямитись не можу... Все в мені аж труситься! Іч, шолудивий пес! Прошу вас, синьйоре, одне слово. Як я вам сказала, моя молода синьйорина звеліла мені розшукати вас; а що саме маю переповісти вам, я поки що помовчу. Але перш за все дозвольте мені завважити, що коли ви збираєтесь, як то кажуть, водити її за носа, то це буде вкрай безчесна штука, як то кажуть, бо моя синьйорина ще дуже молоденька. Отож я й кажу: якщо вам спаде раптом на думку погратися з нею, як то кажуть, одурити її, то це буде дуже гидкий вчинок проти такої шляхетної синьйорини.

Ромео Няню, вітай від мене твою синьйорину й господиню. Запевняю тебе...

Мамка Ох, і добра ж душа! Так їй і скажу. Господи, господи! Як же вона зрадіє!

Ромео Та що ж ти їй скажеш, няню? Ти ж не дослухала мене.

Мамка Я скажу їй, синьйоре, що ви запевняєте,— а це, на моє розуміння,— благородне освідчення.

Ромео Скажи їй, щоб вона за всяку ціну
Прийшла на сповідь нині ще надвечір;
І там, у келії отця Лоренцо,
Відбудеться і сповідь, і вінчання.
Не сплутаєш? Ось маєш за труди.

Мамка Нізащо!

Ромео Та бери, кажу, бери!

Мамка Надвечір! Що ж, гаразд, напевне, прийде.

Ромео Ти ж, добра няню, жди біля абатства:
Туди до тебе прийде й мій слуга
І принесе драбину мотузяну.
По ній на щоглу мойого блаженства
Я піднімуся під покровом ночі.
Прошу, не зрадь, то матимеш подяку.
Прощай! Вітай від мене синьйорину!

Мамка Спаси вас боже! Слухайте, синьйоре...

Ромео Що скажеш, мила няню?

Мамка Ваш слуга,
Чи він надійний? Нащо третій нам?
Там, кажуть люди, таїни немає,
Де вашу таїну вже двоє знає.

Ромео Надійний він, як сталь. Ти не турбуйся.

Мамка Дуже добре, синьйоре. Моя синьйорина — найчарівніше дівчатко... Боже, боже! Коли вона була ще ось такою малесенькою крихіткою... О!.. Тут у місті є один шляхетний синьйор, Паріс на ім'я, то він був би радий її підхопити. А вона ж, моя голубонька, і дивитися на нього не хоче; їй приємніше на жабу, на справжню жабу дивитись, ніж на нього!.. Я часом серджу її — кажу, що Паріс хороший жених; чим їй, як то кажуть, не до пари? Та присягаюся вам, вона як почує, так і зблідне, аж пополотніє вся, немов крейдою візьметься. А скажіть: розмарин і Ромео починаються з тієї самої літери?

Ромео Так, няню. А що? Обидва слова починаються з літери «Р».

Мамка Ох, жартун! Та це ж собаче ім'я! Р-р-р-р... це тільки для собак! Ні, я знаю, що вони з різних літер починаються. А вона такі ніжні вірші складає про вас і про розмарин, що у вас серце з радощів затанцювало б, якби ви почули.

Ромео Вітай від мене синьйорину.
(Виходить)

Мамка О, тисячу разів. Гей, П'єтро!

П'єтро Що накажете?

Мамка П'єтро, візьми моє віяло та гайда вперед хутенько.

Виходять.

СЦЕНА 4

Сад Капулетті.

Входить Джульєтта.

Джульєтта Я няню відіслала о дев'ятій,
Вона мені вернутись обіцяла
За півгодини. Що, коли його
Вона знайти у місті не змогла?

Та ні, не те! О, та вона ж кульгава!
Так, так... Лише думки повинні буть
Послами у кохання. В десять раз
Летять вони скоріше, ніж летить
Проміння сонячне, коли зганяє
Воно з горбів похмурих тінь нічну.
Недарма ж прудкокрилі голуби
Везуть любов, та й любий Купідон
Швидкі, як буйний вітер, має крила...
А сонце вже стоїть над головою!
З дев'ятої до півдня — три години.
Які ж вони і довгі, і нудні!..
А няні все нема... Якби ж то кров
Гарячу мала і кохала палко,
Вона б літала, наче м'яч: її
До нього кидали б мої слова,
Його ж слова — до мене.
Стара людина — ніби справжній мрець:
Бліда, тяжка й незрушна, як свинець.
О боже, йде!

Входять мамка і П'єтро.

О няню дорога!
Ну що, зустріла? Відішли слугу.

Мамка Чекай нас коло брами, П'єтро.
П'єтро виходить.

Джульєтта Ну, дорога моя... Сумна ти, боже!..
Хоч би й були твої звістки сумні,
Ти весело їх передай; коли ж
Ти з добрими прийшла сюди звістками,
То музики солодкої не псуй,
Не грай її мені з обличчям кислим.

Мамка Стомилась я... дай трохи відпочину...
Ох, кісточки болять! Ну й прогулялась!

Джульєтта Я віддала б тобі мої кістки,
Аби скоріш ти новину сказала.
Ну, говори ж! Ну, нянечко, кажи!

Мамка Ісусе! Що за поспіх? Постривай!
Чи ти не можеш трошки потерпіти?
Ти ж бачиш, що звести не можу дух...

Джульєтта Не можеш дух звести? Проте ж ти зводиш,
Щоб повісти, що дух звести не можеш.
Адже слова оці багато довші,

Ніж звістка та, з якою зволікаєш.
То добра звістка чи лиха? Скажи!
Лише на це дай відповідь хутчій,—
Подробиць я терпляче почекаю.
Ну, заспокой мене! Лиха чи добра?

Мамка Ех, та й вибрала ж ти собі ні те ні се!.. Не знаєш, як треба вибирати чоловіків. Ромео... Ото не бачили! Правда, хоч з обличчя він і кращий за інших чоловіків, а проте ноги такої, як у нього, ні в кого з чоловіків не знайдеш!.. А щодо руки, ходи і стану, то хоч про них багато й не скажеш, а проте вони вищі за всякі порівняння. Не скажу, щоб він був цвіт чемності, але ручуся тобі, він лагідний, як ягнятко. Ну, йди ж своїм шляхом, дівчатко, та шануй бога! А що, в нас уже пообідали?

Джульєтта Ні, ні! Таж все це знала я й раніш...
А шлюб наш як? Що він сказав про нього?

Мамка Як голова болить! Ой голова!
Тріщить, неначе хоче розламатись,—
На двадцять розривається шматків.
А тут ще й спина... Ох, і бідна спина...
Красненько дякую, ти ж безсердечна,—
Мене загнала трохи не до смерті!

Джульєтта Пробач, однак я щиро вболіваю,
Що ти нездужаєш. Ах, няню люба...
О люба, люба нянечко, скоріше
Скажи ж мені, що передав коханий?

Мамка То слухайте ж: коханий ваш сказав,
Як чесний чоловік, шляхетний, добрий...
Я присягаю вам... Де ваша мати?

Джульєтта Де мама?.. Як то де? Звичайно, вдома;
Де ж бути їй?.. Як дивно ти говориш:
«Сказав він так, як чесний чоловік,—
Де ваша мати?»

Мамка Люба синьйорино!
Іще й кипить! Ну, ну! Оце якраз
Припарка на мої кістки недужі!
Тоді сама влаштовуй власні справи!

Джульєтта Та годі вже! Ну, що ж сказав Ромео?

Мамка Чи відпускають нині вас на сповідь?

Джульєтта О так.

Мамка То до отця Лоренцо йдіть:
Там в келії чекатиме жених,
Щоб нині вже собі за жінку взяти.
Ач, кров одразу збіглась до обличчя.
Пашить, мов жар,— це від моїх новин!
Ідіть до церкви. В мене інший шлях:
Драбину принесу, щоб міг ваш любий,
Стемніє ледь, до пташечки своєї
Залізти у гніздечко. Вам то радість,
Мені ж — важкий тягар. Та прийде час —
Вночі тягар нав'ючать і на вас!
Я на обід іду. Ви ж поспішайте.

Джульєтта Спішу до щастя! Нянечко, прощайте!

Виходять.

СЦЕНА 5

Келія брата Лоренцо.

Входять брат Лоренцо й Ромео.

Брат Лор. Хай небо шлюб оцей благословить,
Щоб потім нас не покарало горем!

Ромео Амінь, амінь! Нехай приходить горе,—
Не зможе переважити воно
Тієї радості, що за хвилину
Переживу я серцем біля неї.
З'єднай лиш нам святим обрядом руки,
Й хай прийде згубниця кохання — смерть,
Аби я встиг назвать її своєю!

Брат Лор. Бурхливі радощі страшні, мій сину,
Бо часто в них бурхливий і кінець.
Їх смерть у торжестві, вони ж бо гинуть,
Як порох і вогонь, у поцілунку.
І найсолодший мед гидким здається,
Бо надто вже солодкий. Він псує
Надмірністю своєю апетит.
Люби, та міру знай, і ти найдовше

Любитимеш. Хто надто поспішає —
Спізняється, як той, що зволікає.

Входить Джульєтта.

Ось і вона! Така легка нога
По плитах цих ще зроду не ступала.
Коханці пройдуться по павутинці,
Яка літає літом у повітрі,
І не впадуть. Так, суєта легка!

Джульєтта Добривечір, духовний отче мій!

Брат Лор. За нас обох подякує Ромео.

Джульєтта Я і його вітаю, бо інакше
Нема за що складать мені подяку.

Ромео Джульєтто люба! Коли в тебе в грудях
Від щастя серце б'ється так, як в мене.
І можеш краще виявити радість,
Знайди слова, яких мені бракує,
І всолоди повітря навкруги
Ласкавим подихом своїм, нехай
Мелодія чудова слів твоїх
Змалює те блаженство чарівне,
Яке ми відчуваєм в цю хвилину.

Джульєтта Любов багата ділом — не словами,—
Й пишається собою без прикрас.
Той, хто свої скарби злічити може,
Той лиш жебрак. Але моя любов
Така велика й так зросла безмежно,
Що я злічить не можу й половини
Її скарбів...

Брат Лор. Ходім! Святий обряд
Благословить вас. Я ж бо вас тепер
На самоті нізащо не покину,
Аж доки не зіллю вас в плоть єдину.
Виходять.

СЦЕНА I

Верона. Міський майдан.

Входять Меркуціо, Бенволіо, паж та слуги.

Бенволіо Ходім звідсіль, прошу тебе, Меркуцьйо!
День душний, і гуляють Капулетті.
Як стрінемось — без сварки не минеться,
Бо в дні жаркі кипить шалено кров.

Меркуціо Ти мені нагадуєш одного з тих молодців, які, ввійшовши до таверни, ляскають своєю шпагою по столу й гукають: «Дай боже, щоб ти мені не була потрібна!» — а після другого келиха штрикають нею в слугу, коли в цьому немає ніякої потреби.

Бенволіо Та невже ж я подібний до такого молодця?

Меркуціо Ще б пак! У гніві ти один з найгарячіших задирак в Італії: як зачепиш тебе, ти починаєш лютувати, а як розлютуєшся, чіпляєшся до всіх.

Бенволіо А далі що?

Меркуціо А далі те, що якби тут було двоє таких, як ти, то скоро не залишилося б жодного, бо вони один одного вбили б. Ти!.. Ого! Та ти здатний зчепитися з чоловіком за те, що в нього в бороді на одну волосинку більше чи менше, ніж у тебе; ти ладен зайти в сварку з чоловіком, який лускає горіхи на тій підставі, що в тебе очі горіхового кольору. Ну, чиє ж око, опріч твого, може побачити в цьому привід до сварки? Таж у тебе в голові повно сварок, як у яйці жовтка й білка, дарма що через численні колотнечі твоя бита голова така ж порожня, як і порожнє вилите яйце. Полаявся ж ти на вулиці з якимось чоловіком за те, що він кашляв і тим збудив твого собаку, який дрімав на сонці. Чи не ти вилаяв якогось кравця за те, що той одягнув свій новий каптан, не дочекавшись великодніх свят? Хіба не ти зчепився з якимось хлопцем за те, що той зав'язав нові черевики старою стьожкою? І ти ще повчаєш мене не заходити в сварку?

Бенволіо Якби я так любив сваритись, як ти, то кожен з радістю купив би право на мою спадщину, і чекати на неї довелося б йому не більше ніж годину з чвертю.

Меркуціо Як спадщину твою? Чи ти що тямиш?

Входять Тібальт та інші.

Бенволіо Клянуся моєю головою, сюди йдуть Капулетті.

Меркуціо Клянусь моєю п'ятою, мені це байдужісінько.

Тібальт Ідіть за мною! З ними хочу я
Поговорить! Добридень вам, синьйори!
Одному з вас сказать я маю слово.

Меркуціо Одному з нас — і тільки слово? Додайте до цього слова ще що-небудь; наприклад, хай це буде слово й удар.

Тібальт Я готовий, синьйоре, якщо ви дасте мені до цього привід.

Меркуціо А ви хіба не можете знайти привід самі без того, щоб вам його дали?

Тібальт Меркуціо, ти співаєш в один голос із Ромео.

Меркуціо Співаю в один голос! Що таке? Чи не хочеш ти часом зробити з нас менестрелів? А якщо ми й справді менестрелі, то стережися, бо ти нічого, крім дисонансів, від нас не почуєш! Ось мій смичок. Ви в мене зараз затанцюєте,— він вас примусить! Сто чортів! Співаю в один голос!

Бенволіо Ми тут говоримо на людній площі.
Знайдім затишніше для себе місце
Й образи розберім з холодним серцем
Чи розійдімося. Тут очі скрізь!

Меркуціо На те в людей і очі, щоб дивитись.
Мене ніхто не зрушить з місця, ні!

Тібальт Синьйоре, мир! Мені он той послужить.

Входить Ромео.

Меркуціо А що він, ваш слуга? І, може, носить
Ліврею вашу! От коли б на поле
Пішли ви й він за вами,— ну, тоді
Готовий буде він вам послужити.

Тібальт Ромео, я ненавиджу тебе,
Для тебе слова іншого й вітання
Не можу я знайти, окрім «негідник»!

Ромео Проте, Тібальте, в мене є причина
Любить тебе; вона тобі прощає
Образливі слова. Я не негідник.
Прощай! Як бачу, ти мене не знаєш.

Тібальт Хлопчисько! Не пробачити ніяк
Образ тяжких, що ти мені завдав!
Вернися ж і ставай мерщій до бою!

Ромео Ніколи я тебе не ображав
І більш тебе люблю, ніж ти гадаєш.
Але за віщо — зараз не скажу.
А через те, мій добрий Капулетті,
Чиє ім'я шаную так, як власне,
Не гарячкуй і з цього вдовольнись.

Меркуціо О ти, покоро, підла і ганебна!
Alla stoccata * змиє вмить її.
(Видобуває шпагу)
Тібальте! Щуролове! Гей, виходь!

Тібальт Чого тобі від мене треба?

Меркуціо Шановний котячий владарю, я хочу відібрати лише одне життя з ваших дев'ятьох. А згодом, сподіваюся, ви дозволите мені витріпати з вас і решту вісім. Чи зволите витягти вашу шпагу за вуха з піхов? Та швидше, а то моя раніше засвище над вашими вухами.

Тібальт
(видобуваючи шпагу)
До ваших послуг!

Ромео Меркуціо, сховай рапіру в піхви!

Меркуціо Синьйоре, прошу! Де ваше passado?
(Б'ються)

Ромео Бенволіо, вперед! Виймай рапіру,
Ми виб'єм разом зброю в них із рук!
О, сором вам, синьйори! Схаменіться!
Тібальт! Меркуцьйо! Князь заборонив
На вулицях Верони колотнечу!
Тібальте, стій! Меркуціо мій добрий!

Тібальт і його спільники виходять.

Меркуціо Я ранений...
Чума на ваші два роди! Вмираю.
А він утік? І то живий-здоровий?

---

* Удар-укол *(іт.)*.

Бенволіо Тебе поранено?

Меркуціо Дурниця! Лиш
Подряпинка, та досить і того.
Де паж мій? Хлопче, клич мерщій хірурга.

Паж виходить.

Ромео Кріпися, друже, рана неглибока.

Меркуціо Авжеж, вона не така глибока, як колодязь, і не така широка, як церковна брама, проте й такої досить: вона зробить своє діло. Приходь до мене взавтра, і ти побачиш, що я вже буду спокійною людиною. Далебі, я надто переперчений для цього світу... Чума на ваші обидві родини! А, сто чортів! Щоб якийсь пес, пацюк, миша, кицька вдряпнула людину на смерть! Хвалько, негідник, що вчився битися за арифметичною книжкою! І якого чорта встряли ви між нас? Він мене ранив з-під вашої руки.

Ромео Хотів я повернути все на добре.

Меркуціо В якийсь будинок відведи мене,
Бенволіо, бо я вже зомліваю...
Чума, чума на ваші дві родини!
Зробили з мене харч для робаків!
Загинув я!.. Чума на вас, чума!

Меркуціо й Бенволіо виходять.

Ромео Найближчий родич князя й друг мій щирий
Прийняв за мене тут смертельну рану,
Бо честь мою заплямував Тібальт!
Отой Тібальт, з яким тому годину
Породичався я! О найсолодша!..
Моя Джульєтто, це краса твоя
Мене таким розніженим зробила,—
У честі сталь в душі розгартувала.

Входить Бенволіо.

Бенволіо Ромео! О Ромео! Вмер Меркуцьйо!
Його безстрашний дух над хмари злинув,
З презирством відвернувшись від землі!

Ромео О чорний день! Це лиш початок бід!
За ним кінець зловісний прийде вслід...

Входить Тібальт.

Бенволіо Сюди Тібальт скажений поспішає.

Ромео Тібальт живий! Меркуціо — немає!..
Лети ж на небо, лагідна покірність!

Веди мене, вогненноокий гнів!
Візьми назад «негідника», Тібальте,
Якого ти в лице мені шпурнув!
Меркуціо іще душа витає
Невисоко над головами в нас —
Чекає на твою, щоб взять з собою.
Чи ти, чи я,— котрийсь із нас повинен
Рушати з нею в цю останню путь!

Тібальт Хлопчисько! Ти був тут із ним у парі,
То й далі будь із ним!

Ромео Іще побачим!

Б'ються. Тібальт падає.

Бенволіо Тікай мерщій Ромео!
Збігається народ! Тібальта вбито!
Чого ж ти як укопаний стоїш?
Тікай: тебе на смерть засудить князь,
Якщо захоплять! Утікай скоріше!

Ромео Я тільки блазень у руках фортуни!..

Бенволіо Чого ж стоїш? Тікай мерщій, Ромео!

Ромео виходить.

Входять городяни і стражники.

1-й стражник Куди утік отой, що вбив Меркуцьйо?
Куди Тібальт, його убивця, втік?

Бенволіо Ось тут Тібальт.

1-й стражник Синьйоре, підведись!
Ім'ям володаря, іди за нами!

Входять князь з почтом, Монтеккі, Капулетті з дружинами та інші.

Князь Хто тут почав оцю мерзенну чвару?

Бенволіо О князю наш! Слова мої печальні
Послухай про обставини фатальні.
Тут той лежить, кого убив Ромео
За те, що він убив твого Меркуцьйо.

Старий Кап. Тібальт! Мій небіж рідний! Братів син!..
О князю наш! Пролито кров його!..
Якщо ти справедливий, володарю,
За нашу кров Монтеккі кров пролий!
О небіж, небіж!..

Князь Бенволіо, скажи, хто бій почав?

Бенволіо Тібальт, що від руки Ромео впав.
Ромео чемний був, просив подумать,
Що привід в них такий пустий для сварки,
Затрожував і вашим гнівом теж.
Однак це все,— хоча і говорилось
Спокійно, ввічливо й сумирно вельми,
Не спромоглось Тібальта вгамувати,
Шалена вдача не скорилась; він
Зоставсь глухий до мирних слів Ромео
Й своєї зброї гостру сталь направив
Відважному Меркуціо у груди.
Той закипів, схопився теж за зброю,
І розпочавсь між ними смертний бій.
Меркуціо рукою однією
Від себе смерть завзято відбивав,
А другою він слав її Тібальту,
Який майстерно теж оборонявся.
«Спиніться, друзі!» — закричав Ромео
І швидше слова смілою рукою
Він вибив згубну зброю їм із рук.
Та з-під його руки устиг Тібальт
Уже вразить Меркуціо смертельно.
Тібальт утік, а потім повернувся.
Вмить помстою Ромео запалав,
Бій спалахнув нараз, мов блискавиця!
Я ще не встиг вхопитися за зброю,
Як на землі лежав уже Тібальт,
Поранений на смерть. А наш Ромео,
Його убивши, звідси вже тікав...
Нехай умру, коли я що збрехав!

Синьйора Кап. Монтеккі родич це — він сфальшував,
Із приязні неправду він сказав!
В тій чорній справі двадцять душ було,
Одного вбито, як до звад дійшло.
Владарю, вбивцю мусиш засудити!
Тібальт сконав — Ромео теж не жити!

Князь Тібальта вбито — таж убив він сам!
За смерть Меркуцьйо хто заплатить нам?

Монтеккі Ні, не Ромео мусить вам платити!
Він те зробив, що мав закон вчинити.
Убивство друга вимага відплати,—
Тібальта мусив смертю він скарати.

Князь За вчинок цей свавільний і злочинний
Вмить висланий він буде на чужину.
Від ваших чвар, запеклих і проклятих,
Доводиться й мені тепер страждати.
Тут пролилася рідна кров моя,
Й суворо винних покараю я.
Наразитеся на тяжку відплату
Й мою оплачете ви кревну втрату.
Не слухатиму жодних я прохань,
Оглухну я до ваших всіх благань!
Облиште їх, затямте заборону:
Ромео мусить кинути Верону!
А то йому тут згаяна година
Остання буде — винуватий згине.
Звільнить майдан! І труп мерщій прибрать!
Не буду рішенця свого мінять:
Прощати вбивцям — це ж усе одно,
Що з ними буть у вбивстві заодно!

Виходять.

СЦЕНА 2

Кімната в домі Капулетті.

Входить Джульєтта.

Джульєтта Скоріш, вогнекопиті коні, мчіть
До Феба володінь! Якби-то вам
За візника був Фаетон, він вас
Давно б уже погнав прутом на захід,—
Упала б ніч туманна враз на землю,
Заступниця кохання, темна ніч...
Розкинь над нами, ноче, свій серпанок
І від цікавих заховай очей,
Щоб міг мене Ромео пригорнути,
Підкравшися нечутно і незримо.
Адже ж коханцям їх обряд таємний
Освітить їх краса. Любов сліпа,
І через те їй ніч найбільш пасує...
Прийди ж, о ніч, матроно в чорних шатах,
Така поважна й добра, та навчи,

Як виграти мені, програвши, гру,
Яку ведуть два непорочні серця...
Цю дику кров, яка бушує в скронях,
Прикрий мені своїм покровом чорним.
Аж доки ця любов сором'язлива
Не перетвориться в мені на смілу
І не збагне, що в щирому коханні
Любовні вчинки — скромності повинність.
Прийди, о ноче! О, прийди, Ромео,
Мій день вночі, прилинь же разом з нею
І заіскрись мерщій на крилах ночі
Біліш за сніг на ворона крилі!
Прийди, о ноче, і ласкава, й люба!
Ніч чорнобрива, дай мені Ромео!
Коли ж помре він, то візьми його
І роздрібни на зірочки маленькі,—
Він так тобі осяє небеса,
Що закохається весь світ у ніч
І перестане поклонятись сонцю.
Собі купила я чертог кохання,
Та в нього не ввійшла! Я продалась,
Та мною ще не володіють... Ах!..
Мені цей день такий нудний і довгий,
Як ніч малій дитині перед святом,
Що жде й діждатися не може дня,
Щоб одягти готові вже обновки.
Ось няня йде! Несе мені звістки...

Входить мамка з мотузяною драбиною.

Як небо, красномовний той язик,
Який мені говорить про Ромео.
Ну, няню? Що нового? Що це в тебе?
Ти для Ромео добула драбину?..

Мамка Так, так, драбину...
(Кидає її додолу)

Джульєтта Що сталося?.. Чого ламаєш руки?..

Мамка Жахливий день! Він вмер, умер, умер!
Пропали ми, пропали, синьйорино!
О горе!.. Він загинув, вмер, убитий!..

Джульєтта Невже ж і небо може бути заздрим?

Мамка Не небо — ні, але Ромео може...
Ромео, о Ромео! Хто б подумав?

Джульєтта Що ти за дідько, що мене так мучиш?
Від цих тортурів заревли б у пеклі!
Ромео сам себе убив? Кажи!
Скажи лиш «так», і це коротке слово
Мене скоріше отруїти зможе,
Ніж смертоносний погляд василіска.
Я вже не я, якщо ти скажеш «так»,
Якщо нараз заплющились ті очі
І ти мені відповіси лиш «так»...
Убитий — вимов «так», а ні — то «ні»,
Ти вирішиш одним коротким звуком:
Блаженства сподіватися чи муки!

Мамка На власні очі бачила я рану —
Рятуй господь! — отут, на грудях мужніх...
Нещасний труп, нещасний труп кривавий!
Блідий, мов попіл, весь в крові лежав...
Кров запеклась... Я глянула — й зомліла!

Джульєтта О серце, розірвись! Вмить розірвись,
Банкрут нещасний! Очі — до в'язниці!
Закрийтеся назавжди для свободи!
Нікчемний прах, вернися знову в прах,
Спочинемо з Ромео у гробах!

Мамка Тібальт, Тібальт! О мій найкращий друг!
О ввічливий Тібальт! Шляхетний, чесний!
І дожила ж я до твого сконання!

Джульєтта Як? Буря ця лютує з двох боків?
Ромео вбито, і помер Тібальт?
Кузен мій любий і коханий муж?!
Сурми ж, страшна сурмо, загибель світу!
Хто житиме, коли цих двох нема?..

Мамка Тібальт сконав, Ромео йти в вигнання;
Ромео вбив його й іде в вигнання.

Джульєтта Тібальта кров пролив Ромео?! Боже!

Мамка Так, так! Жахливий день! Пролив, пролив!

Джульєтта О серце гада, сховане в квітках!
То жив дракон в печері тій чудовій?
Пекельний виплід з ангельським лицем!
Не голуб — ворон! Вовк в овечій шкурі!
Огидна суть з божественним чолом!
Ти зовсім не такий, як видавався!
Пекельний праведник, негідник чесний!
О, що ж тобі робить, природо, в пеклі,

Коли ти помістила духа зла
В раю живому чарівної вроди?
Чи бачив хто коли огидну книгу
В такій чудовій, чепурній оправі?
Як оселитись міг такий обман
В розкішному палаці?

Мамка О, в мужчин
Ні совісті, ні правди, ані честі:
Нема нічого в них. Всі віроломні!
Всі брехуни, облудники й підступні,
Де мій слуга? Дай трохи aqua vitae *!
Від цих турбот, від горя, від плачу
Постарію я, мабуть, передчасно...
Ганьба твому Ромео!

Джульєтта Пухирями
Нехай язик твій візьметься за це!
Не для ганьби родився він на світ.
Таж на чолі його ганьба огидна
Сама соромиться сидіть! Це — трон,
Де честь коронуватися повинна,
Володарка єдина на землі.
Яка я підла, що його ганьбила!

Мамка То що ж, хвалить того, хто вбив кузена?

Джульєтта Та чи ж мені засуджувать дружину?
О бідний муж мій! Хто ж твоє ім'я,
Крім мене, приголубить, коли я
Твоя жона не більш як три години,
Вже так його пошматувати встигла?
За що кузена вбив ти, лиходію?
Таж лиходій кузен хотів убити
Тебе, мою дружину... Ґетьте, сльози!
Верніться знов назад до джерела!
Повинні ви платити дань журбі,
Та, помилившись, сплачуєте щастю.
Живий мій муж, хоча його Тібальт
Убити хтів. Тібальта вбито, хоч
Хотів убить він мужа. Все гаразд!
Чого ж я плачу? Слово я почула...
Страшніше ще за наглу смерть Тібальта.
Й воно мене убило... Я хотіла б
Забути це зловісне слово... Ах!

---

* Горілки, букв.— води життя *(лат.)*

Воно гнітить мені так тяжко пам'ять,
Як душу грішника гнітить провина:
«Тібальт помер, Ромео — йти в вигнання...»
І це «вигнання», слово це «вигнання»
Убило враз Тібальтів десять тисяч.
Тібальта смерть — вже й так доволі горя.
Нехай би вже на цьому і кінець!
Коли ж біда сама ходить не любить
І тягне низку інших за собою,
О, то чому ж я після слів отих,
Що вмер Тібальт, відразу не почула,
Що вмер мій батько, мати чи обоє?
Це горе виплакати я могла б.
Що вмер Тібальт, сказати і додати:
«Ромео йти в вигнання»,— словом цим
Убито всіх відразу. Батька й матір,
Тібальта, і Ромео, і Джульєтту.
Всі, всі загинули відразу. Всі!..
«Ромео йти в вигнання» — меж немає,
Ні міри, ні кінця в оцих словах...
В них тільки смерть, безкрая смерть і жах...
Де батько мій і мати, няню мила?

Мамка Коло убитого ридають тіла.
Ходім до них. Я проведу тебе.

Джульєтта Нехай йому слізьми омиють рани,
Я ж тільки за вигнанцем плакать стану!
Візьми шнури... Одурені, як я...
О бідні ж ви!.. Вигнання — смерть моя!
До ложа ви мого були тропою,
А я помру, дівуючи, вдовою.
Візьму шнури. Ходімо, няню, й ти!
На шлюбне ложе хочу я лягти;
І не коханому Ромео там,
А смерті я незайманість віддам.

Мамка Іди в опочивальню! Я знайду
Твого Ромео. Знаю, він в Лоренцо.
Ти чуєш? Приведу його. Чекай!
Вночі тут буде він, твій чоловік.

Джульєтта Так, так! І перстень цей йому віддай.
Хай прийде він,— ми простимось навік!
Виходять.

СЦЕНА 3

Келія брата Лоренцо.

Входить брат Лоренцо.

Брат Лор. Виходь хутчій, Ромео нещасливий!
У тебе закохалася печаль,
І одружився ти з бідою.

Входить Ромео.

Ромео Отче!
Що чути там? Який же присуд князя?
Яке ж іще страшне, незнане горе
Загрожує мені знайомством?

Брат Лор. Сину!
Ти надто вже з негодами здружився!
І князеве я рішення приніс.

Ромео Віддав він справу до страшного суду?

Брат Лор. Ні, князь наш не суворий: засудив
Тебе він не на смерть, а на вигнання.

Ромео Вигнання? Зглянься і скажи — на смерть.
Лице вигнання грізне і страшне,
За смерть страшніше! Не кажи — вигнання...

Брат Лор. Ти звідси вигнаний лише, з Верони.
Вгамуйся. Май терпіння. Світ широкий.

Ромео Нема за мурами Верони світу:
Чистилище там, пекло і тортури.
Вигнання звідси — це вигнання з світу;
Це — смерть, лиш названа фальшивим словом;
Сокиру так позолотивши, ти
Мені стинаєш голову й смієшся,
Милуючись своїм ударом згубним.

Брат Лор. О смертний гріх! Яка невдячність чорна!
За вчинок твій закон скарав би смертю,
Та князь наш добрий, зглянувшись на тебе,
Закон наш відхилив і обернув
Ласкаво на вигнання слово «смерть».
Однак це милість. Ти ж її не бачиш!

Ромео Тортури, а не милість! Небеса
Тут, де живе Джульєтта. Кожна кицька
І миша, навіть пес — тварина кожна,
Дрібна й нікчемна, жити може тут,
У цім раю, дивитися на неї...
Та тільки не Ромео! Муха, й та
Утіхи, шани й права більше має:
Вона ж торкатись зовсім вільно може
Руки її — Джульєттиного дива.
Блаженство раю красти в неї з уст,
Що чисті і цнотливі, як весталки,
І червоніють з сорому, за гріх
Вважаючи свій власний дотик. О!
Ромео ж — ні, не може! Він — вигнанець!
Все можна мухам, а мені — нічого.
Їм — воля, а мені — лише вигнання!
І ти сказав: вигнання — це не смерть?
Невже ж не мав ножа ти, чи отрути,
Чи ще якого згубного знаряддя,—
Щоб знищити мене, окрім — «вигнання»?
«Вигнання»!.. Любий отче, слово це
Кричать і виють грішники у пеклі!
О, де ж у тебе серце, отче мій?
Ти ж мій отець духовний, мій навчитель,
Сповідник, друг, порадник мій, і ти —
Убив мене, сказавши — «на вигнання»!

Брат Лор. Безумцю, дай мені сказать хоч слово...

Ромео О, знаю! Знову скажеш про вигнання!

Брат Лор. Я проти нього зброю дам тобі:
Це філософії цілющий трунок.
В нещасті — то солодке молоко.
Воно тебе утішить на вигнанні.

Ромео Ти знов — «вигнання»? Геть до всіх чортів
Ту філософію! Якщо вона
Ніяк не може сотворить Джульєтти.
Чи місто зрушити, чи скасувати
Той присуд князя,— це не допомога!
Якщо вона безсила, то мовчи!

Брат Лор. О, бачу я, не мають вух безумці.

Ромео А як же й бути їм, коли очей
Немає в мудреців?

Брат Лор. О сину мій,
Дай зважимо становище твоє.

Ромео Як можеш ти, мій отче, говорити
Про те, чого ти серцем не відчув?
Коли б ти був ще молодий, як я,
Й кохав Джульєтту, і годину тому
Ти повінчався, потім вбив Тібальта,
Любив, як я, й потрапив на вигнання,—
Тоді ти міг би говорить про це,
Волосся рвать, як я, й на землю падать,
Щоб зміряти майбутню домовину!..

Стукіт у двері.

Брат Лор. Хтось стукає... Ромео, заховайсь!

Ромео О ні! Нехай мої гіркі зітхання
Мене туманом від людей окриють.

Стукіт.

Брат Лор. Ти чуєш? Хто там? Заховайсь, Ромео!
Тебе захоплять!.. Почекайте! Встань же!

Стукіт.

Біжи до молитовні! Чую! Боже!
Яка упертість! Я іду! Іду!

Стукіт.

От нетерплячка! Звідки ви? Чого вам?

Мамка

(за сценою)
Впустіть мене, я все вам розкажу.
Від синьйорини я, Джульєтти.

Брат Лор. Прошу!

Входить мамка.

Мамка О отче, отче, розкажіть мені,
Де чоловік синьйори? Де Ромео?

Брат Лор. Ось, долі він. Сп'янів від власних сліз.

Мамка Ох, і моя синьйора так лежить,
Точнісінько так само!

Брат Лор. О нещасна
Спорідненість сердець! Сумна подібність!

Мамка Ось саме так лежить і синьйорина.
Ридає й плаче, плаче і ридає.
Та встаньте, встаньте ж! Ви ж таки мужчина.

Задля Джульєтти, задля неї встаньте.
Ну, та й чого впадати так у розпач?

Ромео

(підводиться)
Ох, няню!..

Мамка Синьйоре мій! Лиш смерть — всьому кінець!.

Ромео Ти про Джульєтту говорила? Як їй?
Я, мабуть, лиходієм їй здаюсь?
Дитинство щастя нашого убив я,
Заплямувавши рідною їй кров'ю.
О, де моя дружинонька таємна?
Скажи, що думає вона тепер
Про вщент зруйноване кохання наше?

Мамка Таж ні, вона нічого не говорить,
А тільки плаче, плаче; то на постіль
Враз упаде, то підведеться знов.
Тібальта кличе, скрикне враз «Ромео!» —
І знову падає...

Ромео О, це ім'я
До кулі смертоносної подібно
Її убило так, як ця рука
Проклята вбила кревного її!
Мій отче, о, скажи мені, скажи:
Де саме криється, в якій частині
В моїм ганебнім тілі це ім'я?
Скажи мені, щоб міг я зруйнувати
Житло мерзенне!

Ромео робить спробу заколоти себе, але мамка відводить убік його кинджал.

Брат Лор. Геть шалену руку!
Чи ж ти мужчина? Так, на око ніби
Ти чоловік. Але, як жінка, плачеш.
Ти дієш, як тварина нерозумна,
Яку скеровує безтямний шал.
О так, ти жінка в образі мужчини
Чи хижий звір ув образі обох.
Дивуєш ти мене великим дивом.
Клянуся орденом моїм святим,
Я думав, ти мужнішу маєш вдачу!
Ти вбив Тібальта? Хочеш вбить себе?
Убить дружину, що живе тобою,
На себе враз звалить тяжке прокляття?

Чом ганиш ти народження своє,
І небо, й землю? Та в тобі самому —
Народження, і небо, і земля,
Злились всі троє у тобі в одне.
Щоб все відразу згинуло, ти хочеш?
О сором! Що за сором! Ти ганьбиш
Своє лице, і розум, і кохання.
Всього ти маєш з лишком, але сам,
Як той лихвар, скарби свої ховаєш,
Не вдосконалюєш, не прикрашаєш
Ані лиця, ні розуму й кохання.
Шляхетний образ твій — воскова форма,
Якщо ти втратиш доблесті мужчини,
Твоя любов — лише кривоприсяга.
Порушивши присягу, ти уб'єш
Любов, яку поклявся ти плекати;
І розум твій, що мусить прикрашати
Твій образ і твоє палке кохання,
Став їм обом проводирем сліпим.
Як порох у невправного солдата
Враз вибуха в його порохівниці,
Так вибухне і від твого невміння
Те, що тебе повинно захищати
Й тебе ж самого висадить в повітря.
Та ну ж бо, підведися, ти ж мужчина.
Жива твоя Джульєтта, що за неї
Хотів на себе ти накласти руки,—
Адже це щастя. Таж тебе Тібальт
Убити хтів, а ти убив його,—
Це щастя теж. Закон, який тебе
На смерть скарав би, в друга обернувся
І смерть тобі вигнанням замінив,—
Це щастя теж. Ти маєш все, всі блага.
Тебе голубить чепурна фортуна,
Але, як зле дівчисько вередливе,
Ти супишся й на щастя, й на любов.
О, стережись. Кінець таких сумний.
Йди ж до коханої своєї швидше,
Як ми умовились; ввійди до неї,
В її кімнату — й заспокой її.
Але пильнуй, не залишайсь до того,
Як ставити почнуть скрізь вартових.
Бо в Мантую тоді вже не пробратись.
Там жити мусиш, доки знайдем час
Оголосити шлюб, і ваших друзів

З ним примирить, і в герцога просити
Вернуть тебе назад, і буде радість
Твоя сильніша в двадцять тисяч раз,
Ніж горе те, що нині відчуваєш!
Ти, няню, йди вперед; скажи синьйорі,
Хай вмовить всіх домашніх, щоб лягли
Раніше спати. Це не так і важко:
Адже всіх змучило тяжке їх горе.
Скажи,— Ромео прийде.

Мамка О боже! Я стояла б тут всю ніч
І слухала б поради прехороші!
Так, так! Що значить вченість! Мій синьйоре,
Скажу синьйорі, щоб на вас чекала.

Ромео Скажи коханій, щоб приготувалась
Мене докорами зустріти.

Мамка Ось
Вона звеліла перстень передать.
(Прямує до виходу, але знову повертається)
Прошу вас, не баріться. Вже не рано.
(Виходить)

Ромео Я знов бадьорий і ожив душею!

Брат Лор. Йди; на добраніч. Тільки пам'ятай:
Залежить ваша доля лиш від того,
Щоб тут не буть, як ставитимуть варту,
Або тікати треба на світанку
В одежі іншій. В Мантуї чекай.
Твого слугу знайду я, й через нього
Я сповіщатиму тебе про все,
Що трапиться тобі на користь тут
Хорошого. Дай руку. Пізно вже...
Щасливо! На добраніч!

Ромео Я до щастя
Лечу й землі не чую під собою,
Хоч гірко розлучатися з тобою.
Прощай!
Виходять.

СЦЕНА 4

Кімната в домі Капулетті.

Входять старий Капулетті, синьйора Капулетті і граф Паріс.

Капулетті Синьйоре, все так склалось нещасливо,
Що ми ще й досі часу не знайшли
Підготувать дочку. Вона любила
Тібальта дуже ніжно. Я — також.
Ну що ж! Ми всі родились, щоб померти...
Нерано вже. Вона до нас не зійде.
Коли б не ваше товариство, я
Годину тому ліг би спочивати.

Паріс В тяжкі хвилини свататись невчасно.
Синьйоро, на добраніч; передайте,
Прошу вас, привітання синьйорині.

Синьйора Кап. Спасибі. Я довідаюся взавтра,
Що думає про це моя дочка.
Тепер вона в полоні у журби.

Капулетті Я сміливо ручусь, синьйор Парісе,
Вам за любов дочки своєї,— певен:
Дочка мені покірна завжди буде.
Дружино, ви зайдіть до неї зараз,
Допоки ви ще спати не лягли,
І про любов Паріса сповістіть.
Скажіть їй, що у середу... Стривайте...
Який сьогодні день?

Паріс Синьйоре мій,
Сьогодні понеділок.

Капулетті Понеділок!
Так, так! То в середу — занадто рано.
Тоді в четвер. Скажіть, що ми в четвер
Її з шляхетним графом повінчаєм.
Чи ви ж готові? Чи така поспішність
До серця вам? Влаштуємо все скромно:
Збереться кілька друзів... Бачте, графе:
Адже Тібальт загинув так недавно,
А він же родич нам,— щоб не сказали,
Що ми не журимось за ним, коли
Бенкетувати будем надто бучно.

Лише з півдюжини запросим друзів,
Та й край. Що скажете ви про четвер?

Паріс Бажав би я, щоб той четвер був завтра,
Синьйоре мій.

Капулетті Гаразд! Тепер ідіть.
То й добре, у четвер! Дружино, ви
Зайдіть же до Джульєтти перед сном,
Скажіть їй, хай готується до шлюбу.
Прощайте, графе. Світла в спочивальню!
Уже так пізно,— скоро зможем ми
Сказать, що дуже рано. На добраніч!
Виходять.

СЦЕНА 5

Кімната Джульєтти.

З'являються Ромео і Джульєтта у вікні.

Джульєтта Ти вже ідеш?.. До ранку ще далеко:
Не жайворонок то, а соловей
Збентежив вухо боязке твоє;
Він раз у раз там уночі співає
Між віт граната. І повір мені,
Коханий, любий мій,— то соловей.

Ромео То жайворонок, оповісник ранку,—
Не соловейко. Глянь, моя кохана!
Дивися — он заграла вже зоря
І облямовує промінням заздрим
Завісу хмар суворих там, на сході.
Згасила ніч світильники свої.
Веселий день стає уже навшпиньки,
З-за верховин туманних визирає.
Піду — я житиму, лишусь — помру.

Джульєтта Те світло ще не денне... Вір, я знаю:
То метеор,— його послало сонце,
Щоб смолоскипником служив тобі
І осявав до Мантуї дорогу.
Тому побудь іще, не треба йти.

Ромео Нехай мене захоплять, хай уб'ють!
Я буду радий, як цього ти хочеш.
Те сіре світло — ще не очі ранку,
Блідий то відблиск Цінтії чола.
І то не жайворонка спів бринить
У нас над головами, в вишині.
Мені зостатись легше, ніж піти.
Приходь же, смерть! Джульєтта так бажає.
Ми будем розмовляти, серце, так?
Ще маєм час. До ранку ще далеко.

Джульєтта Ні, ні, вже ранок! Ранок! Поспішай!
Іди! Мерщій тікай! Ти чуєш? Справді,
То жайворонок так співа невлад;
Яка огидна і фальшива пісня!
А кажуть — солодко співає він...
Та це брехня, бо нас він розлучає.
Ще чула — помінявся він очима
Із жабою. О як би я хотіла,
Щоб з нею й голосом він помінявсь!..
Це ж він обійми наші розірвав,
Він темну ніч, він і тебе злякав.
О, йди, іди мерщій! Уже світає.

Ромео А лихо нас пітьмою огортає.

Входить мамка.

Мамка Синьйоро!

Джульєтта Няню?

Мамка Синьйоро, мати ваша йде до вас.
Світає вже, тож будьте обережні!
(Виходить)

Джульєтта Впускай же день, вікно, й візьми життя!

Ромео Прощай, прощай! Один лиш поцілунок,
І я спущуся.
(Спускається)

Джульєтта Як? Ти вже пішов?
Моя любов! Мій муже! Друже мій!
Щодня і щогодини сповіщай.
Для мене днів багато у хвилині.
За цим рахунком буду я старою,
Коли побачу знов мого Ромео!

Ромео Бувай! Нагоди я не омину,
Щоб привітать тебе, любов моя!

Джульєтта Ти думаєш, ми зійдемося знову?

Ромео Так, певен я; а злигодні оці
Нам будуть потім спогадом солодким.

Джульєтта О господи! Передчуття зловісне
В моїй душі віщує щось недобре...
Мені здається, як стоїш внизу,
Немов ти мрець в глибокій домовині.
Я бачу зле — чи й справді ти блідий?

Ромео І ти також бліда, моя любов.
Прощай, прощай! Журба п'є нашу кров.
(Виходить)

Джульєтта О доле, доле! Ти така зрадлива!
Коли це так, то що тобі до нього?
Адже Ромео — вірності взірець,
То й будь же ти зрадливою, о доле!
Тоді, я сподіваюсь, ти недовго
Триматимеш його й мені повернеш.

Синьйора Кап.
(за сценою)
Що, доню? Ти вже встала?

Джульєтта Хто це кличе?
Чи не синьйора матінка моя?
Чи ще не спить, чи встала надто рано?
Що привести могло її сюди?

Входить синьйора Капулетті.

Синьйора Кап. Ну, як, Джульєтто?

Джульєтта Негаразд, синьйоро...

Синьйора Кап. Все плачеш ти за втраченим кузеном?
Слізьми не вимиєш його з землі,
А вимиєш — життя йому не вернеш.
Покинь же плакати, голубко. Годі!
Поплакати у міру — знак любові,
Над міру ж плакати — то нерозумно.

Джульєтта Дозвольте плакати. Я відчуваю,
Яка тяжка ця втрата.

Синьйора Кап. Ти лише
Сама її відчуєш, друг же твій
Не відчуває більше й не воскресне.

Джульєтта Таж втрату відчуваючи таку,
Не можу я не плакати за другом.

Синьйора Кап. Ні, не за тим, хто вмер, ти плачеш, доню.
Ти плачеш, що живий той лиходій,
Що вбив його?

Джульєтта А хто той лиходій?

Синьйора Кап. Відомо-бо: той лиходій — Ромео.

Джульєтта
(вбік)
Таж він за сотні миль від лиходійства.
Хай бог простить йому, як я прощаю,
Прости, господь! Прощаю я від серця,
Хоч так мені ніхто не зранив серця.

Синьйора Кап. О так, бо підлий вбивця ще живий.

Джульєтта Далеко він від рук моїх, синьйоро...
Якби могла помститись я за брата!

Синьйора Кап. Ми помстимось, за це ти не турбуйся.
Не плач же, годі. Я пошлю когось
До Мантуї, де підлий той вигнанець
Живе тепер, і там його таким
Міцним, чудовим трунком почастують,
Що помандрує до Тібальта він,
І ти, я сподіваюсь, вдовольнишся.

Джульєтта О ні! Я вдовольнюся лиш тоді,
Коли Ромео я побачу... мертвим...
Стомилось в мене серце від нудьги!
Синьйоро, лиш знайдіть таку людину,
Що віднесла б йому отруту,— я
Сама її так добре приготую,
Що, випивши її, Ромео вмить
Засне спокійно. О, яка ж то мука
Ім'я це чуть, але не мати сил
До нього кинутись і всю любов,
Яку я відчувала до Тібальта,
На тіло вилити його убивці!

Синьйора Кап. Знайди ж отруту, я знайду людину.
Тепер у мене радість є для тебе.

Джульєтта В сумні хвилини — радість так до речі!
Яка ж то радість? Розкажіть, синьйоро.

Синьйора Кап. Так, так! Дбайливий батько в тебе, доню:
Щоб сум розвіять твій, він вибрав день,—

Для радості великої призначив,
Нежданої для тебе і для мене.

Джульєтта Синьйоро, в добрий час. Який же день?

Синьйора Кап. То слухай, доню: ранком у четвер
Прекрасний, гідний дворянин шляхетний,
Граф молодий Паріс тебе до церкви
Петра святого поведе, і ти
Увійдеш, як щаслива наречена.

Джульєтта Ні, церквою Петра клянусь. Клянусь
Самим Петром. Ніколи я йому
Не буду за щасливу наречену.
Яка хапливість! Мушу я вінчатись,
Коли жених мене іще й не сватав.
Прошу вас, передайте ви синьйору,
Моєму батькові, що заміж я
Виходити бажання ще не маю.
Коли ж захочу — о, клянусь,— тоді
Скоріше я віддамся за Ромео,
Якого так ненавиджу, аніж
З Парісом поберуся. Справді радість!

Синьйора Кап. Ось батько твій; скажи йому сама,
І ти побачиш, як він прийме це!

Входять Капулетті й мамка.

Капулетті Як зайде сонце, падає роса.
Відколи ж нас покинув мій племінник,
На землю дощ паде.
Що, дівчинко-фонтане, ти в сльозах?
Ще злива? У малому тілі в тебе
Все вкупі — море, човен і вітрище!
В твоїх очах, які назвав би морем,
Припливи і відпливи сліз гірких;
Твоє маленьке тіло — човен утлий,
Що плаває серед солоних хвиль;
Твої зітхання — то бурхливий вітер,
Що бореться з потоком буйних сліз;
Коли відразу не настане тиша,
Борвій злама твого човна хисткого.
Ну, що, дружино? Ти уже сказала
Про те, що саме вирішили ми?

Синьйора Кап. О так, синьйоре, лиш вона не хоче
І дякує за честь. О, краще б я
З могилою, дурну, її звінчала!

Капулетті Що? Поясни ж бо! Поясни, дружино!
Вона не хоче? Як? І нам не вдячна?
І не пишається? І не вважає
За щастя те, що їй знайшли, негідній,
Ми гідного такого жениха?

Джульєтта Я не пишаюсь цим, проте вам вдячна,
Що ви його шукали. Я не можу
Пишатись тим, що виклика ненависть!
Та вам і за ненависть вдячна я,
Вона ж бо від любові.

Капулетті Що ти! Що ти!
Яке безглуздя! В чому, власне, справа?
«Пишаюся» і «вдячна» — і «не вдячна»,
І «не пишаюся»!.. Шановна панно,
Прошу тебе, залиш твої химери,
Подяками не сип і не пишайся.
Тендітне тіло краще приготуй,
Щоб у четвер до церкви йти з Парісом.
А ні — то поведу тебе на віжках.
Геть, немоче бліда! Дівчисько нице!
Геть, непотребнице!

Синьйора Кап. Облиш, шалений!

Джульєтта Навколішках благаю, добрий тату,
(опускається на коліна)
Дозволь хоча б одне промовить слово...

Капулетті До всіх чортів, дівчисько непокірне!
Геть, непотребнице! Ось вибирай:
Або в четвер ти підеш з ним до церкви,
Або не навертайсь мені на очі.
Мовчи. Не заперечуй. Ані слова.
Аж руки засвербіли... Ну, дружино,
Боліли серцем ми, що нам господь
Подарував лише одне дитятко;
Та бачу, що й одного забагато,
Що в цій одній для нас лише прокляття!
Геть, капосна!..

Мамка Рятуй її, господь!
Синьйоре, сором вам ганьбить дитину!

Капулетті А то ж чому, моя синьйоро мудра?
Пораднице, а прикусіть-но язика!
Йдіть до кумась базікать, до сусідок.

Мамка Хіба кажу я щось погане?

Капулетті Ну, з богом! Ну!

Мамка Вже й говорить не можна?

Капулетті Заткніть безглузду пельку і мовчіть!
За чаркою базікайте про мудрість
З кумасями, а нам її не треба!

Синьйора Кап. Ви надто розпалились!

Капулетті Боже, боже!..
До сказу це довести може! Як?
Таж вдень, вночі, і пізно, й рано вдома,
І в товаристві, і на самоті,
Гуляючи чи лежачи в постелі,
Єдина думка: одружить її!
І ось знайшов їй жениха, нарешті,
Шляхетного, із знатної родини.
Він добре вихований, молодий,
Багатий, і вродливий, і розумний,
Талантів різних повен, як то кажуть,
Хорошої статури, як годиться,—
І раптом ця безглузда тонкослізка,
Незайманка, писклява лялька, погань,
Як щастя їй само пішло до рук,
Відповідає: «Я не хочу заміж»,
«Любить не можу», «я ще молода»,
«Прошу мені пробачити...» Гаразд.
Не підеш заміж,— я тобі пробачу:
Пасись, де хочеш, тільки з дому геть.
Дивися. Обміркуй. Я не жартую.
Четвер вже близько; зваж усе сама:
Як ти моя — віддам тебе за друга,
Як не моя — то хоч повісся з горя
Чи, жебраючи, здохни край дороги!
Клянусь душею, я тебе зречуся,
Й моє добро повік твоїм не буде.
Одумайся — я клятви не зламаю!
(Виходить)

Джульєтта Невже немає співчуття у неба,
Щоб глянути в журбу мою до дна?..
О мамо люба, не женіть мене!
Лиш місяць, тиждень почекайте з шлюбом.
Як ні — мені готуйте шлюбне ложе
У тому ж склепі, де лежить Тібальт.

Синьйора Кап. Мовчи. Тобі я не скажу ні слова.
Роби, що хоч, мені ти не дочка!
(Виходить)

Джульєтта О боже мій! О няню! Що робити?..
Таж муж мій — на землі, а клятва — в небі.
Чи можна ж повернуть на землю клятву,
Аж доки сам він не пришле її
Сюди з небес, покинувши цю землю?
Потіш мене. Порадь. Допоможи.
О горе, горе! Нащо небеса
Жахливі випроби кладуть на мене,
Таку слабку, беззахисну істоту?
Чого мовчиш? Невже немає, няню,
Ні слова втіхи й радості для мене?

Мамка Звичайно, є. Ромео твій — вигнанець;
Б'юсь об заклад, що не посміє він
З'явитись тут, щоб вимагать тебе;
Прийти сюди він може лиш таємно.
Якщо вже вийшло так, гадаю, краще
Виходь за графа — він жених чудовий.
Ромео перед ним — лише ганчірка.
Таких очей зелених, запальних,
Як у Паріса, і орел не має!
Я серцем присягаюся, синьйоро,
Що більше щастя шлюб цей принесе,
Багато кращий він. А хоч і ні —
Той муж помер чи все одно, що вмер:
Хоч і живий, для тебе мертвий він!

Джульєтта Говориш ти від серця?

Мамка І від душі! Хай бог мене поб'є!

Джульєтта Амінь!

Мамка Що?

Джульєтта Ти утішила мене!
Іди і матері моїй скажи,
Що я пішла до келії Лоренцо.
Я батька прогнівила й хочу гріх
Спокутувати і здобуть прощення.

Мамка Іду, іду. Скажу... Оце розумно!
(Виходить)

Джульєтта Пекельна згубниця! Старий диявол!
(Дивиться вслід мамці)

Чи є страшніший гріх? Навчать мене,
Щоб зрадила я мужа і присягу!
Так ганити й принижувать його
Тим самим язиком, яким сама
Багато тисяч раз його хвалила?
Іди собі, пораднице огидна.
Віднині ти чужа моїй душі.
Піду ще до ченця по допомогу;
Коли ж рятунку жодного нема,
Я заподію смерть собі сама!
(Виходить)

ДІЯ ЧЕТВЕРТА

СЦЕНА 1

Верона. Келія брата Лоренцо.

Входять брат Лоренцо й Паріс.

Брат Лор. В четвер, синьйоре? Надто строк короткий.

Паріс Бажає так мій батько, Капулетті;
І не мені спинять його поспішність.

Брат Лор. Сказали ви, що думки синьйорини
Ви ще не знаєте. Цей шлях кривий
Мені не до вподоби.

Паріс За Тібальтом
Вона без міри плаче, я й не міг
Поговорити з нею про кохання:
В оселі сліз Венера не сміється.
Але синьйор, її отець, вбачає
Велику небезпеку в цій журбі
І мудро хоче поспішити з шлюбом,
Щоб зупинить бурхливу повідь сліз.
Самотність тільки збільшує нудьгу;
Їй стане легше в товаристві мужа.
Тож знаєте, чого він поспіша.

Брат Лор.

(убік)
Хотів би я не знать отих причин,
Що зараз вам велять цей шлюб загаять!
Синьйоре, гляньте! Ось і синьйорина.

Входить Джульєтта.

Паріс Щасливий я вітать мою дружину!

Джульєтта Так буде, якщо стану за дружину.

Паріс Так мусить буть, коли нас повінчають.

Джульєтта Що мусить буть, то буде.

Брат Лор. Бог те знає!

Паріс Прийшли ви сповідатись до отця?

Джульєтта Я б, відповівши, сповідалась вам.

Паріс Не крийте перед ним любов до мене.

Джульєтта Признаюсь вам, що я люблю його.

Паріс Признайтеся, що любите й мене...

Джульєтта Якби призналась я, було б цінніше
Сказати це без вас, ніж вам в лице.

Паріс О бідна, як же ти від сліз змарніла!

Джульєтта В тім невелика перемога сліз:
Моє лице й до сліз було негарне.

Паріс Сильніше сліз йому словами шкодиш.

Джульєтта Таж істина — не наклеп, мій синьйоре,
І говорю я про моє лице.

Паріс Воно моє, а ти його ганьбиш.

Джульєтта Можливо, й так: адже ж мені воно
Більш не належить. Отче мій святий,
Чи маєте ви зараз час для мене,
Чи, може, до вечерні я зайду?

Брат Лор. Я маю час, моя журлива доню.
Нам треба залишитись сам на сам;
Пробачте нам, синьйоре мій.

Паріс Крий боже,
Щоб благочестю став я на заваді!
Джульєтто, я збуджу вас у четвер.
Прийміть святий цілунок на прощання.
(Виходить)

Джульєтта О, двері зачини!.. І плач зі мною...
Ні втіхи, ні надії, ні рятунку!..

Брат Лор. Ох, знаю я твою біду, Джульєтто!
Що діяти — я ради й сам не дам...
Я чув, що мусиш ти в четвер вінчатись
І шлюб отой відкласти неможливо.

Джульєтта О, не кажи про це, коли не можеш
Мені сказать, як обминуть його!
Якщо твоя безсила зараз мудрість,
То мудрим рішення моє назви,
І мій кинджал пошле мені рятунок.
Бог нам з'єднав серця — мені й Ромео,
А ти нам, отче, руки тут з'єднав.
Раніше, ніж рукою оцією,
Що сам її Ромео ти віддав,
Я другий закріплю, новий союз,
Раніш ніж встигне зрадити це серце
І другому воно себе віддасть,
Я знищу їх обох: і руку, й серце!
Нехай твій досвід і твої літа
Мені порадять; а як ні — дивись!
Між мною і моїм великим горем
Я посередником візьму кинджал.
Хай ніж оцей кривавий нас розсудить —
Розв'яже з честю те, чого не зможуть
Ні розум твій, ні досвід розв'язати.
Я прагну смерті... О, відповідай!
Якщо нема рятунку, то — прощай!

Брат Лор. Стій, дочко! Стій! Я бачу тінь надії.
Рішучість одчайдушна тут потрібна.
Як той відчай, якому зараз ми
Повинні запобігти. Слухай, дочко:
Якщо ти зважилась себе убити,
Аби за графа не виходить заміж,
То зважся ти лиш на подобу смерті,
Щоб сором цей тяжкий тебе минув,
Який штовха тебе в обійми смерті.
Якщо ти згодна,— я допоможу.

Джульєтта О, краще, ніж виходить за Паріса,
Звели мені стрибнути з тої вежі,
Або пошли мене в вертеп злочинців,
Або штовхни мене в кубло гадюче;
Чи до ведмедя хижого прикуй

Або вночі замкни мене у склепі,
Де торохтять кістки страшних мерців,
Де повно жовтих черепів беззубих,
Або в могилу свіжу поклади,
Мене з мерцем в один закутай саван...
Все, все, про що я й слухати не можу,
Щоб не тремтіти з жаху,— все зроблю
Без страху, без вагання, щоб Ромео
Знайшов в мені дружину незрадливу.

Брат Лор. То слухай же, іди тепер додому,
Весела будь і згоду дай на шлюб.
А взавтра, в середу, влаштуй все так,
Щоб уночі самій зостатись в спальні:
З тобою няня завтра хай не спить.
Візьми оцей фіал. Як ляжеш в постіль,
Усю до краплі випий рідину.
І вмить тобі по жилах піде холод,
І летаргічний сон тебе скує,
Твій пульс замре; ні тіла теплота,
Ні дихання слабке — ніщо й ніколи
Не викаже, що ти іще жива;
Троянди уст твоїх і щік зів'януть,
Обернуться на попіл неживий;
Очей твоїх зачиняться враз вікна
Так, ніби їх загородила смерть
Від світла ясного життя; зомліє
Все тіло в тебе так, неначе мертве.
І ось в такій подобі смерті ти
Пролежиш рівно сорок дві години
Й прокинешся, як від солодких снів.
Коли ж уранці прийде наречений,
Щоб розбудить тебе, ти будеш мертва.
Тоді тебе, як звичай наш велить,
В найкращім вбранні, у труні відкритій
Перенесуть у старовинний склеп,
Де здавна спочивають Капулетті.
Тим часом, доки спати будеш ти,
Я сповіщу про все листом Ромео;
Він з'явиться сюди, і разом з ним
Ми будем ждать пробудження твого,
Й до Мантуї Ромео тої ж ночі
Тебе з собою візьме. Вихід є.
І від ганьби тебе він урятує,
Якщо несталість і жіночий страх
Не стануть на заваді смілій справі.

Джульєтта О, дай же, дай! Не говори про страх!

Брат Лор. Візьми і йди. Будь непохитна й дужа
У рішенні своїм. Я надішлю
До Мантуї ченця з листом негайно
Й про все твого Ромео сповіщу.

Джульєтта Любове, сили дай! У ній — рятунок.
Прощай, мій отче!
Виходять.

СЦЕНА 2

Кімната в домі Капулетті.

Входять Капулетті, синьйора Капулетті, мамка та двоє слуг.

Капулетті Всіх запроси, хто тут стоїть у списку.

1-й слуга виходить.

Ти кухарів найми десятків зо два.

2-й слуга Я вам поганих не найму, синьйоре; я випробую їх спочатку: подивлюся, чи облизують вони собі пальці.

Капулетті І що ж тобі ця проба доведе?

2-й слуга Еге, синьйоре: поганий той кухар, який не облизує собі пальців. А через те таких, які пальців собі не облизують, я й не приведу.

Капулетті Іди вже, йди!

2-й слуга виходить.

Замало часу... Що, як ми не встигнем?
А де дочка? Мабуть, в духівника.

Мамка Авжеж, синьйоре.

Капулетті Він, може, наведе її на розум:
Свавільне і розбещене дівчисько!

Мамка Вона прийшла зі сповіді весела!

Входить Джульєтта.

Капулетті Ну, що, уперта? Де тинялась ти?

Джульєтта Там, де мене покуту скласти вчили,
Що не скорилася і гріх вчинила.
Святий Лоренцо наказав мені
До ніг упасти і просить прощення.
Прости, мій тату, я тебе благаю!
Віднині я твоїй скоряюсь волі.

Капулетті Послать до графа! Сповістить його.
І взавтра рано вузол ми зав'яжем.

Джульєтта З ним стрілась я у келії Лоренцо
Й була до нього чемна і привітна,
Наскільки це пристойність дозволяє.

Капулетті Раз так, то і гаразд. Я радий. Встань.
Отак і слід. Я хочу бачить графа.
Пошліть мерщій по нього, я ж сказав!
Як перед богом, наш отець — святий:
Йому недарма дякує все місто.

Джульєтта Ходімо, няню, у мою кімнату:
Ви допоможете мені як слід
Оздоби вибрать на ваш смак, пристойні,
Якими взавтра я себе прикрашу.

Синьйора Кап. Не взавтра, а в четвер, ще маєм час.

Капулетті Ідіть же, йдіть, бо взавтра ж і до церкви!

Джульєтта і мамка виходять.

Синьйора Кап. Не встигнемо все влаштувать на завтра:
Таж скоро ніч!

Капулетті Замовкни! Тсс... Я сам
Візьмусь за справу — і ручусь тобі,
Що буде все гаразд, моя дружино.
Іди ж мерщій Джульєтті поможи
Убра́ння вибрати. А я не ляжу,
Не спатиму я нині. Залиши
Мене самого. Нині — я хазяйка!
Гей, ви! Розбіглися? Ну, добре, я
Піду вже й сам і сповіщу Паріса,
Щоб він на ранок лагодивсь, на завтра.
І як мені на серці легко стало,
Коли отямилось дурне дівча!
Виходять.

СЦЕНА 3

Кімната Джульєтти.

Входять Джульєтта й мамка.

Джульєтта Так, це найкраще вбрання. А тепер
Лиши мене на самоті. Всю ніч
Молитися я мушу, люба няню,
Щоб небеса до мене усміхнулись,
Адже ж ти знаєш, чим я завинила.

Входить синьйора Капулетті.

Синьйора Кап. Клопочетесь? Чи вам допомогти?

Джульєтта О ні, синьйоро. Вибрали ми все,
Що треба буде нам до шлюбу взавтра.
Будь ласка, залишіть мене саму;
А няня хай цю ніч вам допоможе,
Бо повні руки маєте турбот,
Так спішно все й раптово...

Синьйора Кап. На добраніч!
Лягай. Тобі спочинок необхідний.

Синьйора Капулетті й мамка виходять.

Джульєтта Прощайте! Чи побачимось ми з вами,
Те знає бог... Якийсь холодний страх
Проймає млосно жили і неначе
Морозом сковує гарячу кров...
Покличу їх... Мені самій так тоскно!
Вернися, няню! Що ж їй тут робити?
Зіграть цю сцену мушу я сама!
Сюди фіал!
А що, коли цей трунок не подіє?
Таж силою мене звінчають з графом.
Ні, ні!.. Ти порятуєш... Ляж отут!..
(Кладе поруч себе кинджал)
А що, як дав мені чернець отруту,
Щоб вбить мене підступно, боячись
Себе збезчестити, коли б відкрилось,
Що він мене з Ромео повінчав?
Боюсь, що так... Проте — не може бути:
Бо ж він уславився святим життям...

Ні, я не допущу лихої думки!
А що, як я лежатиму в труні
Й прокинуся у склепі надто рано,
Раніше, ніж туди Ромео прийде,
Щоб визволить мене? Жахлива мить!
Тоді я задихнутись можу в склепі,
Якого паща темна і смердюча
Так рідко дихає повітрям чистим,
І вмерти там, Ромео не діждавшись!
Або, якщо я виживу, тоді...
Лиш уявить собі: навколо смерть,
І темна ніч, і це жахливе місце —
Могильний стародавній склеп, притулок,
Де сотні літ складають кістяки
Всіх наших предків, де лежить Тібальт
І де під саваном вже гнити став...
Де, кажуть, привиди мерців блукають
Вночі якоїсь певної години...
О боже, боже!.. Що, як я прокинусь
Занадто рано?.. Сморід навкруги...
Жахливий сморід... і глухе стогнання,
Що схоже на стогнання мандрагори,
Коли її висмикують з землі,—
Той звук доводить смертних до безумства...
О!.. Що, як я, прокинувшись від жаху,
Там збожеволію поміж страхіть
І кістяками гратися почну
Похованих прапращурів моїх,
Зірву з кривавого Тібальта саван
І, кістку предка раптом ухопивши,
Сама собі я череп розіб'ю?..
О, гляньте, гляньте! Там мій брат Тібальт!..
То дух його чигає на Ромео,
Який його рапірою вразив...
О, стій, Тібальте, стій! Я йду, Ромео!
Іду вже, йду... Цей трунок п'ю за тебе!
(Падає на постіль)

СЦЕНА 4

Зала в домі Капулетті.

Входять синьйора Капулетті й мамка.

Синьйора Кап. Візьми ключі і прянощів додай.

Мамка Айви і фініків в солодке просять.

Входить Капулетті.

Капулетті Ну, швидше, швидше, швидше! Другі півні!
Вже вибив дзвін на вежі три години.
Голубко Анжеліко, доглядай,
Щоб печиво, бува, не підгоріло,
Та не шкодуй припасів!

Мамка Годі вже.
Ідіть, ідіть. Горшки — то бабське діло.
Лягайте вже! Заслабнете на ранок,
Якщо не спатимете цілу ніч.

Капулетті Овва! Доводилось мені частенько
Не спать ночей задля речей пустих,
А ще ніколи я не слабував.

Синьйора Кап. О так, ти був колись гульвіса добрий!
Любив ночами полювать мишей.
Тепер вже я не спатиму ночей,
Для того щоб ти добре спав ночами!

Синьйора Капулетті і мамка виходять.

Капулетті Ох, ревнощі! Ох, ревнощі! Стривай.
Гей, хлопче, що несеш?

Входять троє чи четверо слуг з рожнами, дровами й кошиками.

1-й слуга Для кухаря, синьйор, а що — не знаю.

Капулетті Мерщій! Мерщій!

1-й слуга виходить.

Гей, слухай, ти, малий!
Дров принеси сухих! Спитай у П'єтро,
Він знає, де вони.

2-й слуга Я знаю й сам.
На плечах маю голову, синьйоре.
Сухі ми дрова знайдемо й без П'єтро.
Виходять.

Капулетті Хороша відповідь! Веселий чорт!
Ох, ти ж байстря!.. А й справді, мабуть, маєш
На плечах дерев'яну головешку!..
Мій боже, вже світає!.. Скоро граф
Прибуде з музикантами до нас.
Так він сказав.
Музика за сценою.
Я чую, він вже близько.
Гей, мамко! Гей, дружино! Де ви там?

Входить мамка.

Біжи збуди і прибери Джульєтту.
А я піду зустрінути Паріса
Й тим часом побалакаю. Хутчій!
Та не барись! Жених уже прибув.
Ну, швидше. Чуєш?
Виходять.

СЦЕНА 5

Спальня Джульєтти.

Входить мамка.

Мамка Синьйоро!.. Синьйоро!.. О Джульєтто!..
Ягняточко! Як довго бідна спить!
Голубонько, прокинься!.. Наречена!..
Ні слова?.. Серденько, ти наперед,
Мабуть, поспать за цілий тиждень хочеш?
Воно-то й добре, адже граф Паріс
Вночі і вдень не дасть тобі спочинку.
Ручуся я! Хай бог простить мені
За це. Та й міцно ж як вона заснула!
Збудити ж мушу. Встань-бо, синьйорино!
Бо як застане граф тебе в постелі,
По-своєму розбудить... Тож гляди!
Що? Вже прибралася!.. І знов лягла!..
Синьйоро! Гей, вставай же, синьйорино!

О боже милий! Поможіть! Померла!
О, нащо я родилася на світ!
Дать aqua vitae!.. Ах, синьйор! Синьйоро!

Входить синьйора Капулетті.

Синьйора Кап. Що тут за гам?

Мамка О, нещасливий день!

Синьйора Кап. Що сталося?

Мамка О лишенько, погляньте!

Синьйора Кап. Ох боже! Донечко! Життя моє,
Прокинься, глянь, бо вмру з тобою разом!
Рятуйте! Поможіть!

Входить Капулетті.

Капулетті Ведіть Джульєтту! Наречений тут.

Мамка Вона умерла! Нежива! О горе!

Синьйора Кап. О боже милий! Вмерла, вмерла, вмерла!

Капулетті Що?.. Дай же глянути... Рятуй нас, боже!
Вона холодна! Кров спинилась в жилах,
Заклякли всі суглоби! Вже давно
Її уста покинуло життя...
Убила люта смерть її раптово,
Як убива мороз дочасний квітку,
Найкращу квітку із усіх квіток.
Будь проклятий цей час. О горе, горе!

Мамка День нещасливий.

Синьйора Кап. О скорботний час!

Капулетті Смерть, що взяла її, щоб нарікав я,
Язик зв'язала й мову відняла...

Входять брат Лоренцо й Паріс із музикантами.

Брат Лор. Готова йти до церкви наречена?

Капулетті Готова йти, щоб більше не вернутись!
(До Паріса)
О сину, знай: напередодні шлюбу
З твоєю молодою спала смерть...
Глянь, ось лежить вона — розкішна квітка,
З якої нагла смерть зірвала цвіт.
Мій зять тепера — смерть, а водночас
І спадкоємець... Тож і я помру!
Життя й добро — я все покину смерті!

Паріс Як довго ранку я цього чекав,
І як жахливо він мене стрічає...

Синьйора Кап. Ненависний, проклятий, день страшний!
О, це найтяжчий, найстрашніший день,
Якого у одвічнім мандруванні
Не бачив на шляху своєму час!
Одна, одна дочка моя, єдина,
Одна-єдина радість і утіха,
І ту жорстока відібрала смерть!

Мамка О горе! День гіркий, гіркий, гіркий!
Нещасний, найсумніший день гіркий,
Якого я не бачила ніколи!
О день, о день, о день! Проклятий день!
Чорнішого й на світі не бувало!
О день гіркий, о день гіркий!

Паріс Одурений, розлучений, убитий!
О люта смерте, одурила ти!
Жорстока смерте, вбила ти мене!
Любов моя! Життя!.. О ні! О ні!
Ні, не життя — любов мою убито!..

Капулетті Зневажений, збезчещений, убитий!
Пошарпаний і змучений украй!
Скорботний часе, ти прийшов сюди
Для того, щоб убити наше свято?
О доню люба!.. Ні, душа моя,
А не дочка! Ти мертва, мертва! Горе!
Дочка моя померла, разом з нею
Навік померли радощі мої!..

Брат Лор. Соромтесь! Досить! Сльози і відчай
Розпуки не загоять. Вам і небу
Належала ця дівчина прекрасна.
Тепер же всю її забрало небо.
Але для неї краще. Не змогли ви
Від смерті вберегти свою частину,
А небеса уберегли свою
І вічне їй життя подарували.
Ви мріяли її піднести в світі,
Хотіли до небес її піднять,
Чого ж ви плачете, коли її
Тепер піднесено над хмари, в небо?
О, не гаразд ви любите дочку,
Коли шаліете, що добре їй.
Не та щаслива, що в заміжжі довго,

А та, що рано вмерла у заміжжі.
Утріть же сльози і, як то годиться,
Їй тіло розмарином уквітчайте,
В убрання щонайкраще приберіть
І віднесіть її до церкви. Хоч
Слабка природа, а, бува, ридає,
Тверезий розум в нас перемагає.

Капулетті Збирались на весіллі ми гуляти,
А будем чорний похорон справляти.
І музика обернеться на подзвін,
На поминки печальні — шлюбна учта,
На панахиду — радісні пісні.
Вінчальний же вінок укриє трупа,
І все обернеться на протилежне!

Брат Лор. Ідіть, синьйоре. Ви, синьйоро,— з ним.
Ви теж ідіть, Парісе, і готуйтесь
Небіжчицю прекрасну провести.
Карають небеса за гріх... Бог з вами!
Не гнівайте ж їх зайвими сльозами!

Капулетті, синьйора Капулетті, Паріс та брат Лоренцо виходять.

1-й музикант Що ж, заховать дудки і забиратись?

Мамка Ну звісно, люди добрі, заховайте!
Ви ж бачите, яке тут сталось лихо...
(Виходить)

1-й музикант Та хоч і лихо, а платити треба.

Входить П'єтро.

П'єтро Музиканти, о музиканти! Заграйте «Радість серця», «Радість серця»! Якщо хочете, щоб я зостався живий, заграйте мені «Радість серця»!

1-й музикант Чому «Радість серця»?

П'єтро О музиканти! Бо моє серце само грає: «Ах, серце, ти повне печалі!..» О, заграйте ж мені якоїсь веселої, тужливої, щоб потішити мене.

1-й музикант Ніякої пісні не буде! Не такий зараз час, не до пісень.

П'єтро Не хочете?

1-й музикант Ні.

П'єтро Ну, то я вам добре заплачу.

1-й музикант Чим же ви нам заплатите?

П'єтро Не грішми, звичайно; я вам своєї пісеньки заспіваю, дударики-дударі!

1-й музикант Я тобі заспіваю, блюдолизе!

П'єтро Дивись! Як лизну тебе по мі-до-ре ножем, то вмиєшся червоною юшкою! Зрозумів?

1-й музикант Стережись, бо зроблю з тебе не фа, а фе.

2-й музикант Будьте ласкаві, сховайте ваш гострий кинджал і витягніть ваш гострий розум.

П'єтро Ну, стережіться! Я витягну мій гострий розум і заріжу вас без ножа. Відповідайте мені, як то личить розумним людям:

Коли пекельні в грудях муки
І мрії чарівної жаль,
То музики лиш срібні звуки...

Чого «срібні звуки»? Чого «музики срібні звуки»? Що скажете ви на це, Сімоне Смичок?

1-й музикант Чому, синьйоре? А тому, мабуть, що срібло приємно дзвенить.

П'єтро Непогано! Ну, а ви що скажете, Гуго Гудок?

2-й музикант Я скажу: тому «срібні звуки», що музиканти грають за срібло.

П'єтро Теж непогано! А що скажете ви, Джемсе Горлань?

3-й музикант Далебі, не знаю що й сказати.

П'єтро О, прошу ласкаво пробачити мені! Адже ви тільки співаєте. Ну, то я відповім за вас. «Музики срібні звуки» тому, що таким музикантам, як ви, рідко платять за музику золотом:

То музики лиш срібні звуки
Полегшують мою печаль!
(Виходить)

1-й музикант Ото в'їдливий бестія, як чума!

2-й музикант А ну його! Плюнь на нього, Джеку! Зайдімо почекаємо, доки повернуться з похорону, і зостанемось пообідати.

Виходять.

СЦЕНА 1

Мантуя. Вулиця.

Входить Ромео.

Ромео Як можна вірити облесним снам,
То сни мої мені віщують радість:
У грудях, ніби цар на троні — серце.
І дух якийсь на крилах ясних дум
Весь день мене підносить легко вгору.
Приснилася мені моя дружина;
Немов умер я, і вона прийшла...
О, дивний сон, в якому мертвий мислить!
Мене поцілувавши палко в губи,
Мені вдихнула враз нове життя,
І я ожив, і був я імператор —
Яке ж солодке й справді ти, кохання,
Якщо лиш тінь твоя — велике щастя!

Входить Балтазар.

Звістки з Верони! Що там, Балтазаре,
Листи привіз ти від ченця святого?
Моя дружина й батько мій здорові?
Ну, як Джульєтта? Вдруге я питаю.
Як добре їй, лихого буть не може.

Балтазар О, добре їй — лихого буть не може,
Джульєтти плоть — в гробниці Капулетті,
Душа між ангелів уже витає.
Я бачив сам, як в склеп її несли,
І поскакав, щоб сповістити вас.
Простіть мені за звістку нещасливу,
Я виконав, синьйоре, ваш наказ.

Ромео То он як!.. Зорі, кидаю вам виклик!..
Ти знаєш, де живу я. Принеси
Мерщій мені паперу та чорнила
І коней роздобудь: вночі я їду.

Балтазар Благаю вас, синьйоре, заспокойтесь!
У вас палають очі, й ви бліді,—
Віщує це нещастя...

Ромео О, мовчи!
Це так тобі здалось. Облиш мене,
Зроби все так, як я тобі сказав.
То від ченця листів мені немає?

Балтазар Немає, мій синьйоре.

Ромео Все одно.
Іди мерщій! Найми скоріше коней.
Я зараз теж прийду. Не забарюсь.

Балтазар виходить.

З тобою ляжу нині я вночі,
Моя Джульєтто! Засіб лиш знайти...
Яке ж ти винахідливе, нещастя,—
Порадником стає в одчаї зло!
Аптекаря згадав я. Тут живе він
Десь поблизу. Його недавно бачив;
Обірваний, з нахмуреним чолом,
Він трави лікарські все розбирав.
Такий худий, такий голодний!.. Мабуть,
Жорстокі злидні бідного зсушили.
В його халупі висить черепаха,
І алігатор напханий, і шкури
Потворних риб. А на полицях в ряд
Порожніх скриньок в нього склад нужденний,
Горшки зелені з глини й пляшечки,
Насіння плісняве, мотузок рештки,
Сухі троянди — весь убогий скарб,
Весь жалюгідний мотлох напоказ.
Помітивши ті злидні, я подумав:
Коли б отрути хто здобуть хотів,
Хоч в Мантуї за це й карають смертю,
То тут живе такий шахрай злиденний,
Що не злякається її продати.
Ця думка попередила біду!
Так, цей злидар продасть мені отруту...
Пригадую, його халупа тут.
Таж нині свято,— замкнено крамницю.
Агей, аптекарю!

Входить аптекар.

Аптекар Чого вам треба?

Ромео А йди сюди. Ти бідний, бачу я.
Бери! Ось маєш, сорок тут дукатів.
За них отрути дай мені такої,
Щоб враз вона по жилах потекла!
І той, хто жить стомився, мертвий впав,
І дух його вмить вирвався з грудей
Так люто і так швидко, наче порох,
Що рветься з жерла грізної гармати.

Аптекар Я маю зілля згубного чимало,
Та Мантуї закон кара на смерть
Усякого, хто продає трутизну.

Ромео Таж змучений ти злиднями украй,
Однак боїшся вмерти? Бачу я,
Що з голоду запали в тебе щоки,
Нудьга й скорбота дивляться з очей,
Тобі зневага й злидні горблять спину.
Цей світ — не друг тобі, не друг — закон.
Цей світ такого не створив закону,
Щоб допоміг тобі розбагатіти;
Тож злидні кинь, поруш закон, бери!

Аптекар Погоджуються злидні, а не я.

Ромео І не тобі плачу я, але злидням.

Аптекар Цей порошок змішайте з рідиною
І випийте; хай буде сил у вас
На двадцятьох,— сконаєте за мить.

Ромео Ось золото твоє. Страшна отрута
Душі на втіху; в цім мерзеннім світі
Воно убивств жорстоких більше чинить,
Ніж ця нікчемна бовтанка твоя,
Яку ти так боїшся продавати.
Не ти, а я тобі продав отруту!
Купи собі харчів і відгодуйся!
Тебе ж, мій порятунку чарівний,
В склеп до Джульєтти я візьму з собою
І там лиш скористаюся тобою!

Виходять.

СЦЕНА 2

Верона. Келія брата Лоренцо.

Входить брат Джованні.

Брат Джов. О францисканцю! Любий брате мій!

Входить брат Лоренцо.

Брат Лор. Це брат Джованні? Ти вже повернувся
Із Мантуї? Вітаю! Як Ромео?
Що він сказав? Чи він до мене пише?
Давай мерщій листа.

Брат Джов. З собою в путь
Хотів я взяти одного ченця
Із францисканців, тільки ж не застав;
Відвідував він тут у місті хворих.
Коли ж знайшов його, то нас обох
Не випустила варта з карантину,—
Замкнула двері і печать наклала,
Підозріваючи, що ми були
В такому домі, де чума лютує.
То я й не міг до Мантуї добитись.

Брат Лор. А хто ж одвіз мого листа Ромео?

Брат Джов. Листа послать не зміг я. Ось цей лист.
Я навіть посланця не зміг знайти
Для того, щоб тобі назад вернути,
Так налякала всіх зараза люта.

Брат Лор. Фатальний збіг! Я братством присягаюсь,
Той лист — то не дрібничка: зміст його
Аж надто був важливий, і затримка
Загрожує великою бідою.
Іди ж, мій брате, роздобудь мені
Залізний лом і принеси його
Скоріш до келії.

Брат Джов. Я зараз, брате.
(Виходить)

Брат Лор. Тепер я мушу сам іти у склеп.
За три години має встать Джульєтта;
Вона мені ніколи не пробачить,
Що я не встиг Ромео сповістити.

Та знову в Мантую я напишу;
Її ж у келії переховаю,
Аж доки сам Ромео не прибуде.
О бідний труп живий в притулку мертвих!
(Виходить)

СЦЕНА 3

Кладовище. Склеп родини Капулетті.

Входять Паріс та його паж, який несе квіти і смолоскип.

Паріс Дай, хлопче, смолоскип і відійди.
Ні, погаси. Нехай мене не бачать.
Ляж там під тисами і, чуйним вухом
Припавши до землі, уважно слухай.
На кладовищі чутно кожний крок,
Земля-бо тут всередині порожня,
Покопана могилами й хистка,
Ледь ступить хто — відразу відгукнеться.
Як щось почуєш, свисни голосніше,
Я знатиму, що хтось іде до склепу.
Дай квіти. І роби, як я звелів.

Паж
(убік)
Як страшно тут самому серед мертвих!
Навколо домовини... Але зважусь.
(Відходить)

Паріс Я шлюбне ложе квітами укрию,
Солодка квітко! Постіль із граніту
Водою запашною я омию
Або сльозами окроплю ці плити.
Й щоночі буду, вражений журбою,
Носити квіти й плакать над тобою!

Хлопець свище.

Знак подає слуга. Там хтось іде.
Чия нога ступає тут проклята
Й перебива мені обряд любовний?
Із смолоскипом? Ніч, сховай мене!
(Ховається)

Входять Ромео й Балтазар зі смолоскипом, ломом, заступом тощо.

Ромео Дай заступа мені й залізний лом.
Візьми цього листа і завтра вранці
Віддай моєму батькові його.
Дай смолоскип. Гляди ж, під страхом смерті,
Щó б не побачив ти і щó б не чув,
До мене не підходь і не втручайся.
В це ложе смерті хочу я спуститись,
Щоб глянуть ще раз на мою дружину;
А головне — щоб зняти в неї з пальця
Коштовний перстень: перстень той потрібен
Мені задля важливої мети.
Тепер іди звідсіль. Але гляди,
Якщо насмілишся ти повернутись
І підглядать, що буду я робити,
Клянусь, я розірву тебе на шмаття
І члени всі твої розсію тут,
На цвинтарі голодному. Бо зараз
Ця ніч і замір мій — і дикі, й люті.
Вони лютіші, ніж голодний тигр,
Вони грізніші, ніж бурхливе море...

Балтазар Я йду, синьйоре, й турбувать не стану.

Ромео І будеш другом. Ось, візьми собі.
Живи!.. Бувай щасливий і прощай!

Балтазар
(убік)
Я все ж сховаюся: мене лякає
Цей погляд дикий. Зло він замишляє.
(Відходить)

Ромео Огидна пащо! Ти, утробо смерті!
Пожерла щонайкращий дар землі!
Я щелепи гнилі твої розкрию.
(Розбиває двері до склепу)
І силою новий напхаю корм.

Паріс Як? Тут вигнанець той зарозумілий!
Отой Монтеккі, що убив кузена
Коханої моєї?.. Горе це,
Як думають, звело її в могилу.
Це він прийшов знущатися з мерців!
Схоплю його!
(Виходить наперед)
Спинись, Монтеккі! Стій!
Покинь ганебну і гидку роботу!
Невже й по смерті помста ще живе?!

Злочинцю підлий, мусиш ти скоритись.
Ходім, ти арештований і вмреш.

Ромео Авжеж, умру: того сюди й прийшов я.
Юначе добрий мій, о, не дратуй
Безумного, який удався в розпач.
Тікай, тікай звідсіль! Облиш мене...
Згадай хоч про померлих... Хай ця думка
Про долю їх злякає і тебе.
Благаю, не штовхай мене на гріх
Іще новий і не гніви даремно...
О, йди собі! Клянуся небом, я
Люблю тебе ще більше, ніж себе;
Таж зброю маю я лиш проти себе...
Тікай хутчій! Живи і пам'ятай:
Тебе безумний врятував. Прощай!

Паріс Я зневажаю всі твої закляття
Й беру тебе як підлого злочинця!

Ромео Примусить хочеш?.. Хлопче, стережись!
(Б'ються)

Паж О боже! Б'ються! Я покличу варту!
(Виходить)

Паріс
(падає)
О смерть моя!.. Як милосердий ти,
То поклади мене біля Джульєтти...
(Вмирає)

Ромео Я обіцяю, слово честі. Гляну
Йому в обличчя... Хто це?.. Граф Паріс!
Меркуціо то родич!.. Що казав
Дорогою слуга мій? Я не слухав,
Бо тяжко стиснула скорбота серце...
Здається, він казав, що граф Паріс
Мав із Джульєттою ось повінчатись...
Чи він казав, чи це мені приснилось?
Чи то, почувши про Джульєтту, я
Утратив розум — марити почав?
О, дай мені, дай руку, бо й тебе
Зі мною вписано в скорботну книгу
Лихої долі на одній сторінці!
Я покладу тебе в могилу пишну...
В могилу? Ні. О ні, юначе вбитий.
Таж тут моя Джульєтта спочиває;
Її краса страшний, похмурий склеп
На променистий оберта палац.

Лежи тут, смерть,— тебе ховає мертвий!
(Кладе Паріса в склеп)
Буває часто, люди перед смертю
Стають веселі! А в уяві свідків
Це «передсмертна блискавка остання».
Чи ж це «остання блискавка» й моя?
Моя любове! О моя дружино!
Смерть випила твого дихання мед,
Та не змогла твоєї вроди взяти.
Ти не подолана. Рум'янець твій
Ще на устах, на щоках пломеніє,
Ще смерті стяг блідий не тріпотить!
І ти, Тібальте, в савані кривавім?
Що міг би я для тебе більш зробити,
Ніж те, щоб ця ж таки рука, якою
Завчасно втято молодість твою,
Так само знищила й твого убивцю?
Прости мені, кузене! Ох, Джульєтто,
Чому і зараз ти така прекрасна?
Подумать можна, що безплотна смерть
У тебе закохалась, що якийсь
Кістяк огидний тут тебе замкнув,
У темнім склепі, для утіх любовних!
Боюсь за тебе й залишусь тому
З тобою тут. Ніколи я не вийду
З цього похмурого палацу ночі.
Тут, тут зостанусь я із робаками,
Служницями твоїми. О, тепер
Знайду я тут для себе вічний спокій
І скину гніт моїх зловісних зір
З замученої й стомленої плоті!
Милуйтесь, очі,— це в останній раз!
Ви, руки, пригорніть її востаннє!
А ви, уста мої, дихання брамо,
Скріпіть навік священним поцілунком
Довічну спілку зі скупою смертю!
Сюди, мій поводатарю гіркий!
Лихий стерничий, одчайдуху лютий,
Розбий об скелі мій нещасний човен!
За тебе п'ю, моя любов!
(П'є)
О чесний
Аптекарю! Швидка твоя отрута...
Отак я з поцілунком умираю!..
(Падає)

З другого боку кладовища входить брат Лоренцо з ліхтарем, ломом і заступом.

Брат Лор. Святий Франціску, поможи мені!
Вже стільки раз мої старечі ноги
Спіткнулись об могили цеї ночі...
Хто тут?

Балтазар
(виходячи наперед)
Це друг, який вас добре знає.

Брат Лор. Спаси вас боже! Друже мій, скажіть,
Що то за смолоскип, що марно світить
Для робаків та черепів безоких?
Здається, то у склепі Капулетті...

Балтазар Так, отче пресвятий, і там також
Господар мій, ваш друг.

Брат Лор. Який?

Балтазар Ромео.

Брат Лор. Він там давно?

Балтазар Вже, мабуть, з півгодини.

Брат Лор. Ходім зі мною в склеп.

Балтазар Не смію, отче.
Господар мій не знає, що я тут.
І він мені грозив страшною смертю,
Якщо за ним я стежити зостанусь.

Брат Лор. То залишайсь. Я сам піду. Боюсь...
Боюся, щоб не трапилось нещастя.

Балтазар Коли я тут під тисом спав, мені
Приснилось, що господар мій зітнувся
З якимсь синьйором і убив його.

Брат Лор.
(підходить до склепу)
Ромео! Боже мій! Чия це кров
Камінні східці склепу багрянить?
Хто кинув закривавлені ці шпаги
Тут, на порозі вічного спокою?..
(Входить до склепу)
Ромео! О, який блідий! Хто ще?..
Як? І Паріс?.. Увесь залитий кров'ю?..
Яка лиха година спричинилась
До цих фатальних і страшних подій?
Синьйора ворухнулась!

Джульєтта прокидається.

Джульєтта О мій отче!
Пораднику! А де мій чоловік?
Я знаю добре, де я маю бути;
І ось я тут. А де ж Ромео мій?

Шум за сценою.

Брат Лор. Я чую шум. Ходім з цього гнізда
Зарази, смерті і тяжкого сну.
Наш замір вища сила зруйнувала,
Не наша. Ми противитись не можем.
Ходім! Ходім! Джульєтто, поруч тебе
Лежить твій мертвий муж. Паріс також.
Тебе у монастир я прилаштую
Святих сестер. Ходім, не зволікай.
Нічого не розпитуй. Близько варта.
Біжім хутчій. Джульєтто, люба сестро!

Шум наближається.

Загаємось — ускочимо в біду.
(Виходить)

Джульєтта Іди, мій отче, сам. Я не піду.
Що любий мій в руці стискає? Склянку,
Спорожнену, я бачу, до останку.
І смерть страшна отрута завдала...
Який скупий! Все випив! Не лишив
І краплі благодатної для мене,
Що помогла б мені піти за ним!
Я цілуватиму твої вуста...
Ще, може, трішки є на них трутизни,—
В підкріпленні цьому я смерть знайду...
(Цілує його)
Твої вуста ще теплі!..

1-й страж
(за сценою)
Де це, хлопче?
Веди нас!

Джульєтта Хтось іде!.. Мерщій! О щастя:
Тут рятівний кинджал!
(Вихоплює кинджал Ромео з піхов)
Ось твої піхви!
(Заколює себе)
Зостанься в них і дай мені умерти!..
(Падає на труп Ромео і вмирає)

Входить сторожа з Парісовим пажем.

Паж Це тут було, де смолоскип палає.

1-й страж Кров на землі! Оглянуть кладовище!
Кого б ви не знайшли, хапайте всіх!

Кілька стражів виходять.

Страшна картина! Граф лежить убитий...
Джульєтта теж спливає кров'ю... Що?..
Вона ще тепла!.. Щойно лиш померла,
Хоча два дні, як в склепі поховали!..
До герцога! Покличте Капулетті!
Збудіть Монтеккі! Обшукайте цвинтар!

Виходять ще кілька стражів.

Ми бачимо лише трагічне місце;
Трагедії ж кривавої причину
Без слідства нам ніяк не розгадати.

Повертаються кілька стражів з Балтазаром.

2-й страж Ось ми знайшли слугу Ромео, він
На кладовищі був.

1-й страж Не відпускати,
Аж доки герцог не прибуде сам!

Повертаються інші стражі з братом Лоренцо.

3-й страж Ось тут чернець тремтить, зітхає й плаче;
У нього заступ відібрали ми
І лом. А йшов він звідси, з кладовища.

1-й страж Це підозріло... Не пускать ченця!

Входить князь з почтом.

Князь Яке нещастя сталось тут зненацька,
Що нас так рано підняли з постелі?

Входять Капулетті, синьйора Капулетті та інші.

Капулетті Що скоїлось? Чого це тут кричать?

Синьйора Кап. Народ по вулицях гука: «Ромео!»
А хто — «Джульєтта!», хто — «Паріс!». Біжать
Всі з зойками до нашої гробниці.

Князь Який тут жах так нам тривожить слух?

1-й страж Володарю, ось граф лежить убитий,
Ромео мертвий, поруч з ним Джульєтта.

Вона була вже мертва, а тепер
Її убито знов. Вона ще тепла...

Князь Шукайте скрізь негайно і дізнайтесь,
Хто б міг вчинити цей жахливий злочин!

1-й страж Слуга Ромео тут, ось і чернець;
При них ми захопили і знаряддя,
Яким гробницю можна розламати.

Капулетті О небо!. О дружино! Глянь сюди...
Таж наша доня вся спливає кров'ю!..
Він місцем помилився, цей кинджал!
Його оселя ось порожня висить
На поясі у мертвого Монтеккі,
А згубний ніж стирчить у грудях доньки!

Синьйора Кап. О горе! Жах — мов похоронний дзвін,
Мене у домовину кличе він!

Входять Монтеккі та інші.

Князь Підвівся нині рано ти, Монтеккі,
Щоб глянути, як рано ліг твій син!

Монтеккі Володарю, моя дружина вмерла...
Не винесла вона розлуки з сином
І от в могилу від журби зійшла.
Яке ж іще чека на мене горе?

Князь Глянь і побачиш сам!..

Монтеккі О ти, нечемо! Ти забув пристойність:
Раніш від батька ліг у домовину!

Князь Замкніть уста свої для скарг до часу,
Допоки ми подій не з'ясували,—
Їх джерело, вершину і кінець.
Тоді вождем я стану вашій тузі
І вам підпорою до смерті буду.
Тим часом підкоріть журбу терпінню:
Ведіть сюди осіб всіх підозрілих.

Брат Лор. Хоч без вини, а ніби головний
Я в цій кривавій справі винуватець.
Все свідчить проти мене — місце й час.
І ось стою тепер я перед вами,
Щоб засудить чи виправдать себе,—
Обвинувач я свій і оборонець.

Князь Розповідай нам все, що знаєш ти.

Брат Лор. Я коротко, бо дихання моє
Коротше, аніж розповідь широка.
Ромео, що лежить тут мертвий, був
Небіжчиці Джульєтті чоловіком;
І вірною дружиною йому
Була Джульєтта, що лежить тут мертва.
Я повінчав таємно їх. В той день
Убитий був Тібальт, і смерть його
Ромео засудила на вигнання.
То плакала за ним, не за Тібальтом,
Дружина молода, Джульєтта. Ви ж,
Бажаючи розвіяти їй тугу,
Хотіли повінчати силоміць
З Парісом. І тоді прийшла вона
У розпачі і з поглядом безумним
До мене та благати почала,
Щоб засіб я знайшов і допоміг
Від другого їй шлюбу врятуватись.
А ні — то в мене в келії уб'є
Сама себе. І я їй випить дав
Снодійний трунок. Він подіяв так,
Як я того бажав: вона заснула,
А виглядала зовсім наче мертва.
Тим часом я Ромео написав,
Щоб він сюди прибув цієї ночі
Й звільнив її з дочасної могили
В ту мить, коли минути мав той сон.
Та посланця мого, ченця Джованні,
Затримав прикрий випадок нежданий,
І вчора він вернув мені листа.
Тоді я сам сюди подавсь, до склепу,
Щоб вивести її, коли вона
Прокинеться зі сну. Хотів я в себе,
У келії своїй, їй дать притулок,
Аж доки зможу сповістить Ромео.
Проте, коли до неї я зайшов
За декілька хвилин до того часу,
Як мала підвестися, то побачив,
Що тут дочасно разом полягли
Паріс достойний і Ромео вірний.
Вона прокинулась. Її благав я
Піти зі мною і скоритись небу;
Але нараз почувся гам зокола,
І я був змушений покинуть склеп.
Вона ж упала в розпач і не хтіла

Зі мною йти. І, як гадаю я,
Умить сама зняла на себе руки.
Це все, що знаю я. А щодо шлюбу —
То мамка теж про нього добре знає.
Якщо хоч трохи винен я в нещасті,
То заберіть моє старе життя
За декілька годин раніш до строку
І правосуддю в жертву принесіть.

Князь Твоє ми здавна знаєм благочестя.
А де слуга Ромео? Що він скаже?

Балтазар Я сповістив господаря свого
Про смерть Джульєтти. З Мантуї умить
Він верхи прискакав на кладовище
І кинувся сюди, до цього склепу.
Листа ж звелів віддати вранці батьку
І наказав мені, під страхом смерті,
Щоб я його самого тут лишив.

Князь Подай листа. Я гляну, що він пише.
Де графів паж, що викликав сторожу?
Скажи, щó тут господар твій робив?

Паж Прийшов сюди він, щоб покласти квіти
На свіжу домовину нареченій;
Мені ж звелів він далі відійти.
Я виконав наказ. Коли це раптом
Ступив до склепу хтось із смолоскипом
І двері став ламати. Мій синьйор
Враз шпагу вихопив і вмить — на нього,
А я побіг, щоб викликать сторожу.

Князь Цей лист підтверджує слова ченця,
Шляхи кохання й новину про смерть.
Ромео додає, що він купив
В убогого аптекаря отруту
Й прийшов сюди, щоб отруїтись тут
І поруч із Джульєттою лежати.
О, де ж вони, ці вороги запеклі?
Монтеккі! Капулетті! Подивіться,
Який вас бич карає за ненависть:
Ваш цвіт любов'ю вбили небеса!
А я за те, що зносив ваші чвари,
Двох кревних нагло втратив. Кара всім!

Капулетті О брате мій, Монтеккі, дай же руку!
Вдовиний спадок це дочки моєї,
А більшого не можу я просити.

Монтеккі Але я можу дати більше. Я
Їй статую із золота поставлю.
Покіль Вероною звемо Верону,
Любішого не буде силуета,
Аніж в коханні вірної Джульєтти.

Капулетті Ромео статуя не менш багата
Із нею поруч буде тут стояти.
О, бідні юні жертви наших чвар!..

Князь Не визирає сонце з-поза хмар...
Похмурий мир приніс світанок вам.
Ходім звідсіль. Все треба з'ясувати.
Ще доведеться вирішити нам,
Кого помилувать, кого скарати...
Сумніших оповідей не знайдете,
Ніж про любов Ромео і Джульєтти.

Усі виходять.

СОН ЛІТНЬОЇ НОЧІ

Переклав Юрій Лісняк

ДІЙОВІ ОСОБИ

Тезей, князь Афінський.

Іпполіта, цариця амазонок, заручена з Тезеєм.

Егей, батько Гермії.

Гермія, дочка Егея, закохана в Лізандра.

Лізандр, *Деметрій* — закохані в Гермію.

Гелена, закохана в Деметрія.

Філострат, розпорядник розваг при дворі Тезея.

Пітер Клинець, тесля (Пролог в інтермедії).

Нік Навій, ткач (Пірам в інтермедії).

Френсіс Дудка, міхоправ (Тізба в інтермедії).

Том Носик, лудильник (Мур в інтермедії).

Робін Замірок, кравець (Місяць в інтермедії).

Гембель, столяр (Лев в інтермедії).

Оберон, король фей і ельфів.

Тітанія, королева фей і ельфів.

Пак, або *Робін Паливода.*

Горошок, *Павутинка*, *Метелик*, *Гірчичка* — ельфи.

Почет Тезея й Іпполіти.

Інші феї та ельфи — слуги Оберона й Тітанії.

Місце дії — Афіни й недалекий ліс.

СЦЕНА 1

Входять Тезей, Іпполіта, Філострат і почет.

Тезей Година шлюбу, красна Іпполіто,
Вже недалеко. Ще чотири дні,
Й новий настане місяць. Та старий
Минає так повільно! Він стоїть
Моїм палким жаданням на заваді,
Мов мачуха або стара вдова,
Що проїдає спадок юнака.

Іпполіта Чотири дні у ночі швидко кануть,
Чотири ночі проминуть у снах,
Тоді півмісяць, ніби срібний лук,
Нап'ятий знов у небесах, осяє
Весілля наше.

Тезей Філострате, йди —
Збуди афінську молодь до розваг,
Розбуркай жвавий і веселий дух,
На похорони смуток прожени:
Навіщо нам на святі гість блідий!

Філострат виходить.

Мечем тебе здобув я, Іпполіто,
І кривдою здобув твою любов,
Та шлюб я справлю на інакший лад:
З пишнотою, з тріумфом, із гульнею!

Входять Егей, Гермія, його дочка, Лізандр і Деметрій.

Егей Щасливий будь, преславний князю наш!

Тезей Спасибі. Ти чогось хотів, Егею?

Егей Поскаржитись до тебе я прийшов
На Гермію, оцю свою дочку.
Ось підійди, Деметрію. Владарю,
Це той, кого обрав я їй на мужа.
І ти, Лізандре, підійди. О князю,
А цей моє дитя приворожив.
Ти, ти, Лізандре, вірші їй складав,
Обмінювався знаками любові,
При місяці співав їй під вікном
Облудним голосом пісень облудних,
Підступно закрадався в душу їй,
Обручки плів із кучерів своїх,
Усякі витребеньки дарував:
Сережки, персні, солодощі, квіти —
Усе, що юнь невинну спокушає.
Ти хитрощами серце їй обплів
І обернув дочірній щирий послух
В затятий норов. Славний князю наш,
Коли вона й перед твоїм лицем
Відмовиться з Деметрієм побратись,
То я прошу: дозволь мені вчинити,
Як давній наш закон повеліває!
Вона моя дочка, я пан над нею.
Нехай вона моїй скориться волі
Й за нього вийде, а як ні — помре.

Тезей Що скажеш, Гермієї? Подумай добре.
Для тебе батько — все одно що бог.
Це ж він тебе красою наділив,
Немовби виліпив чи вилив з воску,
І владен він тебе переліпити
Так, як захоче. Твій жених Деметрій —
Достойний і шановний чоловік.

Гермія Лізандр також.

Тезей Так, сам собою — справді,
Але твій батько не його обрав,
І через це — достойніший Деметрій.

Гермія Якби ж то батько захотів моїми
Очима глянуть!

Тезей Краще хай твої
Його судові мудрому скоряться.

Гермія Благаю, світлосте, простіть мене!
Сама не знаю, звідки ця відвага

І як мені це скромність дозволяє —
Так вільно говорити перед вами,—
Та я прошу вас, світлосте: скажіть,
Яка найтяжча може бути кара,
Коли я за Деметрія не вийду.

Тезей Померти мусиш чи зректись навіки
Усіх чоловіків. Подумай добре,
Спитай своєї крові молодої:
Пішовши проти батькової волі,
Чи зможеш ти вдягти убір черниці
І в тьмавій монастирській самотині
Серед сестер неплідних вік прожити,
Холодний місяць славлячи тужливо.
Блаженні ті, що можуть кров свою
Смирити для довічного дівоцтва,
Але стократ щасливіша троянда,
Котра нам пахощі свої віддасть,
Ніж та, котра на пагоні невиннім
Росте, живе і в самотині в'яне.

Гермія Волію так рости, і жить, і в'януть,
Аніж тому віддать своє дівоцтво,
Кому душа не хоче підкоритись,
Чиє ярмо ненависне мені.

Тезей Подумай ще. Як місяць оновиться
І шлюб мій буде скріплений навіки,—
В той день готуйся смерть свою зустріти
За непокору батьковому слову,
Або Деметрія за мужа взяти,
Або при вівтарі Діани скласти
Обітницю самотності й дівоцтва.

Деметрій Зласкався, Гермієї! А ти, Лізандре,
За мною визнай безперечне право.

Лізандр Коли тебе так щиро любить батько,
З ним одружись, дочку ж лиши мені.

Егей Насмішнику! Так, я люблю його
І все моє йому віддати владен!
Дочка моя, й своє на неї право
Я передать Деметрієві хочу.

Лізандр О князю! Я Деметрієві рівний
І родом, і багатством. А кохання
Моє палкіше; тим-то я не нижчий
Становищем за нього — як не вищий.

Але найбільше важить ось що тут:
Прекрасна Гермія мене кохає.
Чого ж мені зрікатись прав своїх?
Деметрій — це скажу йому я в вічі —
Недавно залицявся до Гелени,
Дочки Недара, й полонив її.
Тепер за ним Гелена красна в'яне,
Закохана у нього до нестями,
Обожнює зрадливця й вітрогона.

Тезей Авжеж, такі чутки дійшли й до мене,
І я поговорити з ним хотів,
Та, зайнятий поважними ділами,
Забув. Деметрію, іди зі мною
І ти, Егею, теж. На самоті
Я вам свою науку прочитаю.
Ти ж, Герміє прекрасна, забаганки
Відкинь і волі батьковій скорися,
Щоб не скарав тебе закон афінський,
Якого ми не владні скасувати,
Чи смертю, чи самітництвом довічним.
Ну, як тобі, кохана Іпполіто?
Ходімо! Й ви, Деметрію й Егею,
Ідіть зі мною. Я вам доручу
Щось для мого весілля влаштувати,
Та поговоримо й про ваші справи.

Егей Обов'язок ми виконати раді.

Усі, крім Лізандра і Гермії, виходять.

Лізандр Ну що, кохана? Ти така бліда!
Чому на щічках враз пов'яли рожі?

Гермія Мабуть, дощу немає, хоч могла б
Їх злива із очей моїх полити.

Лізандр О леле! Ще ніколи я не чув
І не читав — в історії чи в казці,—
Щоб рівний був шлях щирого кохання:
Або ж нерівність роду завелика...

Гермія О лихо! Знатне — простому не пара!

Лізандр Або в літах різниця надто прикра...

Гермія О глум! Старе із юним спарувати!

Лізандр Або рідня чи ближні роблять вибір...

Гермія О мука! Як чужим дивитись оком?

Лізандр Або ж, як вибір навіть обопільний,
Війна, хвороба, смерть грозять коханню,
Тому воно минуще, наче звук,
Швидке, як тінь, коротке, ніби сон,
Миттєве, мов та блискавка вночі,
Що, спалахнувши, вирве з чорноти
І нам на мить покаже небо й землю,
Та ми не встигнемо й сказати: «Глянь!» —
Як знов їх паща темряви поглине...
Так само швидко гасне все ясне.

Гермія Ну що ж — коли такий у долі звичай —
Коханцям вірним класти перепони,—
То треба нам навчитися терпіти,
Бо для кохання цей тягар звичайний,
Як мрії, і зітхання, і думки,
Й бажання, й сльози — почет невідступний.

Лізандр Так, правда, Герміє. Отож послухай:
Я маю тітку, удову, бездітну,
Багату вельми. Дім її стоїть
Від міста нашого десь миль за сім,
І я для неї — мов єдиний син.
Отам, кохана, ми поберемося,
Й закон афінський там нас не дістане.
Отож, як любиш ти мене, втечи
Цієї ночі з батькового дому,
І в тім гаю за милю від Афін,
Де я тебе з Геленою зустрів,
Коли вітали ви травневий ранок,
Тебе я дожидатиму.

Гермія Лізандре!
Клянусь Ерота луком найтугішим,
Його стрілою щиро-золотою,
Венериних голубок чистотою,
Всім, що коханців з'єднує до скону,
І тим вогнем, котрий спалив Дідону,
Коли вона від горя знавісніла,
Побачивши, що розпустив вітрила
Еней невірний; і всіма клятьбами,
Обіцянками, чесними словами,
Що будь-коли чоловіки ламали —
Жінки їх зроду стільки не давали,—
У тім гаю досвітньою добою
Узавтра я зустрінуся з тобою.

Лізандр Гляди ж, кохана! Он іде Гелена.

Входить Гелена.

Гермія Куди прямуєш ти, Гелено красна?

Гелена Я красна? Я не красна, я нещасна.
Ти красна, ти Деметрієві мила,
Очима-зорями його скорила.
А голос твій — мов жайворонка спів
Серед зелених весняних ланів.
Якби заразливі були принади,
То я б від тебе заразилась радо,
Перейняла б і чарівливі очі,
І переливи голосу співочі.
Увесь би світ тобі я віддала
Й лише Деметрія собі взяла.
Твоїх навчившись поглядів і зваб,
Його любов здобути я могла б.

Гермія Хоч суплюсь я — жагою він палає.

Гелена Усмішкою цього не досягла я.

Гермія Кляну його — йому так само мила.

Гелена А я й благаннями не зворушила.

Гермія Я з ним різкіш, а він — ніжніш зі мною.

Гелена Що я палкіш — то він крутіш зі мною.

Гермія Цей шал його — провина не моя.

Гелена Твоєї вроди. Чом не винна я!

Гермія Утішся. Вже мене він не зустріне,
Бо ми з Лізандром кидаєм Афіни.
Допоки тут Лізандра ще не знала,
За рай земний це місто я вважала.
Які ж чесноти мій коханий має,
Коли він рай у пекло обертає!

Лізандр Гелено, ми звіряємось на тебе:
Цієї ночі, як угледить Феба
Свій срібний лик у люстрі темних вод
І заблищить росинка, мов клейнод,—
В ту пору, що сприяє втікачам,
Пропустить нас одна з афінських брам.

Гермія І в тім гаю, де ми з тобою часто
Удвох лягали на моріг квітчастий,
Звіряючи солодкі таємниці,
Ми зійдемось з Лізандром до зірниці
І до Афін свої повернем спини,

Шукаючи нової батьківщини.
Прощай, Гелено, і молись за нас.
Деметрія тобі хай верне час.
Прийди ж, Лізандре. Відтепер до ночі
Закохані поститись мають очі.

Лізандр Прийду, кохана.

Гермія виходить.

(До Гелени)
Не втрачай надій.
Повір, Деметрій буде знову твій.
(Виходить)

Гелена Вона щаслива — ну, а я пропаща.
Нічим за мене Гермія не краща,
То що ж — Деметрій мій не так гадає:
Не хоче знать того, що кожен знає.
Засліплений він Гермії очима,
Я ж — ним, і в тім страждань моїх причина.
Нікчемну річ, яка ціни не має,
Чеснотами кохання наділяє.
Не оком — серцем дивиться воно:
Сліпим малюють Ероса давно.
Як те хлоп'я безоке і крилате,
Розважністю кохання не багате.
Квапливе й легковірне без пуття,
Тому-то й кажуть, що воно — дитя:
Заіграшки клянеться, наче діти,
Й заіграшки ламає всі обіти.
Як ще Деметрій Гермії не знав,
То градом клятв мене він обсипав,
Та ледве жар від Гермії війнув,—
Той град розтанув, клятви він забув.
Піду, йому розкрию те, що знаю,
Тоді вночі він побіжить до гаю.
Аби хоч крихту дяки заслужить,
Я найдорожче ладна заплатить.
Хоч трохи утамую тим свій біль,
Що йтиму з ним удвох туди й відтіль.
(Виходить)

СЦЕНА 2

Входять тесля Клинець, столяр Гембель, ткач Навій, міхоправ Дудка, лудильник Носик, кравець Замірок.

Клинець Чи все наше товариство тут?

Навій А ти виклич кожного за списком.

Клинець Осьде список усіх, котрі знайшлися в Афінах, здатні до того, щоб зіграти нашу інтермедію перед князем і княгинею увечері в день їхнього шлюбу.

Навій Насамперед, славний мій Пітере Клинцю, розкажи, про що та п'єса; потім зачитай, як звуть акторів, а там дійдеш і до суті.

Клинець Отже, ми гратимемо «Прежалісну комедію про страхітну люту смерть Пірама і Тізби».

Навій Знаменита п'єса, можу запевнити, і дуже весела. А тепер, славний Пітере Клинцю, виклич усіх акторів за списком. Хлопці, станьте рядочком.

Клинець Я викликатиму, а ви озивайтеся. Ніко Навій, ткач?

Навій Тут! Скажи, яка буде моя роль, і давай далі.

Клинець Тобі, Ніку Навію, припала роль Пірама.

Навій А хто цей Пірам? Коханець чи тиран?

Клинець Коханець. Він сам себе вельми доблесно вбиває через кохання.

Навій Ну, це така роль — коли зіграти її, як треба, без сліз не обійдеться. Коли її пратиму я, то хоч би глядачі очей не виплакали! Я цілу бурю здійму, я сам до певної міри тужитиму. Ну, давай далі. Та найдужче мені личить тиранів грати. Я б зіграв Ракла як ніхто — або ще якусь роль, таку, щоб землю гризти і щоб аж тріски летіли!

Скеля двигтить,
Камінь летить,
Гучно тріщить
Брама темниці!
Долі сліпій
Дасть вирок свій
Хвеб осяйний
На колісниці!

От де розмах!.. Ну, викликай решту акторів. Це Раклів дух, це тиранський дух. А коханець куди жалісніший.

Клинець Френсіс Дудка, міхоправ?

Дудка Тут, Пітере Клинцю!

Клинець Дудко, тобі доведеться грати Тізбу.

Дудка А хто це — Тізба? Мандрівний лицар?

Клинець Це та дама, що в неї закохався Пірам.

Дудка Ні, ні, жіночої ролі мені не давайте. У мене вже борода сіється.

Клинець То дарма, ти однаково гратимеш у машкарі, тільки говорити мусиш так тоненько, як лишень зумієш.

Навій Якщо можна машкару надягти, то я й Тізбу зіграю. Я хіба ж таким тоненьким голоском пищатиму! Отак-о: «Тізбо, Тізбочко! — О Піраме, мій любий, це я! Це Тізба кохана твоя!»

Клинець Ні, ні! Ти маєш грати Пірама, а ти, Дудко, Тізбу.

Навій Ну, гаразд. Давай далі.

Клинець Робін Замірок, кравець?

Замірок Тут, Пітере Клинцю!

Клинець Робіне Замірку, ти маєш зіграти Тізбину матір. Том Носик, лудильник?

Носик Тут, Пітере Клинцю.

Клинець Ти — Пірамового батька: сам я — Тізбиного батька. Столяре Гембелю, тобі припадає роль Лева, і, здається, все розподілено якнайкраще:

Гембель А роль Лева у вас переписана? Дайте її мені, дайте зразу, бо я дуже тугий, коли напам'ять учити.

Клинець Та що там її вчити, її прямо з голови зіграти можна. Треба тільки рикати, і квит.

Навій Давайте, я й Лева зіграю. Я так рикатиму, що сам князь гукне: «Ану, хай рикне ще раз! Ану ще раз!»

Клинець Ні, як ти рикатимеш занадто страшно, то ще перелякаєш княгиню і дам так, що вони заверещать, а цього вистачить, щоб нас усіх повішали.

Усі Еге ж, тоді нас перевішають усіх до одного!

Навій Ваша правда, хлопці, як ми попереляку́ємо тих дам до нестями, то їм нічого більше не зостанеться — тільки

перевішати нас. Та я свій голос так розпрогресую, що рикатиму ніжно, мов голуб'яточко. Я вам так рикатиму, ніби соловейко.

Клинець Ні, тобі не можна більш ніякої ролі грати, тільки Пірама. Бо Пірам чоловік собою показний, такий красень, наче намальований, та ще й делікатний, одне слово, справжній кавалер. І тому тільки ти мусиш зіграти Пірама.

Навій Ну гаразд, коли так, то зіграю. А яку бороду мені найкраще начепити?

Клинець Та яку хочеш.

Навій Я можу або солом'яно-біляву, або рудувату, або кармазиново-червону, або жовту-жовтісіньку, як французька крона.

Клинець Ет, облиш ту Францію, вона ж геть облисіла від пранців, то щоб не грати тобі з голою пикою!.. Та ось вам ваші ролі, хлопці. Я прошу, благаю й наказую, щоб до завтрашнього вечора все вивчили напам'ять, і зійдемося в княжому гаю за милю від міста. Там ми при місяці влаштуємо репетицію, бо як зберемося в місті, то нас підглянуть та й розляпають скрізь про наш замір. А я тим часом складу список, яка бутахворія потрібна для нашої вистави. Та глядіть, не підведіть мене.

Навій Прийдемо неодмінно й відрепетуємо п'єсу безпардонно, як по маслу. Та постарайтеся, щоб усе було як годиться. Бувайте здорові.

Клинець Сходитись до Князевого дуба.

Навій Гаразд! Хоч луснемо, а прийдемо.

Виходять.

ДІЯ ДРУГА

СЦЕНА 1

Входять Ельф з одного боку і Пак (Робін Паливода) з другого.

Пак Ну, що там, духу, га? Куди біжиш?

Ельф Над горою і над долом
Через ліс і оболонь,

Над садком і частоколом
Через воду і вогонь
Швидше місяця шугаю.
Королеви фей слуга я.
Я зрошаю моріжки,
Де вона веде танки.
В неї варта — квіти рясту
В жовтих платтячках крапчастих.
Кожна крапка — то рубін,
Квітку пахом поїть він.
Росинок тут я маю назбирати —
Квіткам замість сережок почіпляти.
Прощай, вайло! Лечу, бо за хвилину
Із почтом королева вже прилине!

Пак Король іде побавитись сюди.
Щоб з ним вона не стрілася, гляди!
Бо він на неї лютий до нестями
За те, що є поміж її пажами
Украдене в індійського царя
Одне хлоп'я, вродливе, мов зоря.
Ревнивий Оберон хотів малого
Забрати й ловчого зробити з нього,
Але вона хлоп'я не віддає:
Ним тішиться, йому віночки в'є,
І нині, як північною добою
В гаю чи в лісі стрінуться обоє,—
Так сваряться, що ельфів душить страх:
Ховаються усі по жолудях.

Ельф Стривай... Я впізнаю тебе! Мабуть,
Ти той, кого Паливодою звуть.
Ти Робін, дух збиточний і веселий,
Дівчат лякаєш часто ти по селах,
І злизуєш вершки, й ламаєш жорна,
Не раз тебе кленуть селянки чорно,
Бо ти їм масло збити не даєш.
Чи сусло бражне в кадовбі псуєш.
Нічні від тебе терплять мандрівці:
Для кпин ти зводиш їх на манівці.
Та хто тебе ласкаво прозиває,
Від тебе поміч і удачу має.
Це справді ти?

Пак Так, слушний здогад твій,
Я той веселий каверзник нічний.
За блазня в Оберона я служу.

То перед ситим огирем іржу,
Мов кобилиця; то залізу в кухоль
До п'яної старої пащекухи,
Печеним яблуком у губи скочу,
Коли вона пивця хильнути схоче,
Й на підборіддя вихлюпну їй пиво.
Кумася щось розказує слізливо;
Стільцем прикинусь. Жінці ж сісти де б —
Я вислизну, й вона додолу геп!
Кричить, кляне — ледь-ледь не захлинеться.
Те бачивши, за боки всяк береться,
Й регоче там до сліз людина кожна —
Не часто сміх такий почути можна!
Та ось і Оберон! Ну, ельфе, йди!

Ельф Вже й пані тут. Недовго й до біди!

Входить з одного боку Оберон, король фей і ельфів, зі своїм почтом, а з другого — Тітанія, королева, зі своїм.

Оберон Не в добрий час, Тітаніє пихата!

Тітанія Що, Оберон-ревнивець? Нумо далі,
Летімо, феї, геть, бо я зреклася
І ложа, й товариства Оберона.

Оберон Зухвала, стій! Чи я тобі не пан?

Тітанія А я тобі не пані? Але ж ти
З країни фей ушився тайкома
І цілий день в Корінновій подобі
Грав на сопілці й пісеньки складав
Зальотниці Філіді. А чого
Ти прилетів аж з Індії сюди?
Бо та твоя дебела амазонка,
Ота твоя кохана войовниця
Бере з Тезеєм шлюб, і ти прилинув
Їх ложе шлюбне щастям наділити.

Оберон Тітаніє, невже тобі не сором
Мені за Іпполіту дорікати,
Хоч ти чудово знаєш, що мені
Відомо, як Тезея любиш ти?
Хіба ж не ти його від Перігени
Зманила геть під зорями нічними?
Не ти його намовила покинуть
Еглею, Аріадну, Антіопу?

Тітанія Це виплоди ревнивої уяви!
З кінця весни зійтись ми не могли

В долині, в горах, в лісі чи у лузі,
При джерелі, обкладенім камінням,
Чи над струмком в густих очеретах,
Чи на піску морського узбережжя,
Аби танки під вітру свист водити
Так, аби ти нам криком не завадив.
І вітер той, що марно нам свистів,
Розсердився і насмоктав із моря
Задушливих туманів, а вони
Дощами переповнили річки,
І ті свавільно вийшли з берегів.
Відтоді марно тягне плуга віл,
Спливає марно потом плугатар:
Хліба гниють, не викинувши вусів,
Затоплені, порожні всі обори
Й на падлі гайвороння бенкетує.
Майданчики багно позаливало,
Де грали поселяни у скраклі,
А стежечки нетоптані травою
Позаростали так, що не знайти їх.
Вже люди ждуть — не діждуться зими,
І вечорами не бринять пісні,
А місяць, владар вод, блідий від гніву,
Зволожує дощами все повітря,
І люд застуда мучить та гостець.
Перемішалися тепло, і холод,
І пори року. Іней сивочубий
Червоній ружі падає в обійми,
Старий Мороз корону крижану
Віночком із весінніх квіточок
Оздобив, як на глум. Весна, і літо,
І плідна осінь, і зима сердита
Міняються уборами, збивають
Із пантелику світ, і він не може
Їх розрізнить. І весь цей рій нещасть
Із нашої зродився суперечки.
Ми винні тут, ми їхні батько й мати.

Оберон То виправ це! Від тебе все залежить.
Чого ти йдеш мені наперекір?
Чи так багато в тебе я прошу?
Віддай оте мізерне підмінча
Мені за пажа.

Тіганія Ні, про це й не думай.
Не викупиш його за весь свій край!

То син моєї відданої жриці.
Як часто ми вночі сиділи поряд
У пряному індійському повітрі
На золотих Нептунових пісках,
Дивилися на кораблі купецькі,
Сміялись, бачачи, як буйний вітер
Вітрила їхні туго надимає,
Мов животи жінок заваготілих.
Вона для сміху удавала з себе
Таке судно — ішла, немов пливла
(Тоді вона якраз носила в лоні
Мого улюбленця), й дрібнички всякі
Мені приносила, як той купець,
Що з-за морів привіз товар багатий.
Але вона померла у пологах.
Заради неї я плекаю хлопця
Й заради неї з ним не розлучусь.

Оберон Чи довго ти пробудеш тут, у гаї?

Тітанія Аж поки князь весілля відгуляє.
Як хочеш мирно з нами танцювати
І бавитись при місяці — ходімо.
Як ні — йди геть, і я піду від тебе.

Оберон Віддай хлоп'я — і я піду з тобою.

Тітанія Нізащо в світі! Ельфи, нум навтіки!
Як не втечу — посваримось навіки.

Тітанія з почтом виходить.

Оберон Іди! Та з гаю не пущу тебе,
Аж поки не помщусь за цю образу.
А підійди-но, Паку. Пам'ятаєш,
Як я сидів на скелі біля моря
І слухав спів русалки, що пливла,
Дельфіна осідлавши, і співала
Так дивовижно солодко та зграйно,
Аж море розхвильоване притихло
І зорі з неба стрімголов спадали
Ту пісню слухати.

Пак О, пам'ятаю!

Оберон В ту мить угледів я (хоч ти не бачив),
Як між землею і нічним світилом
Летів Ерот із луком у руках.
Націлившися в осяйну весталку,
Яка на небі західнім царює,

Він золоту стрілу пустив у неї,
Що пронизала б тисячі сердець!
Але стріла вогненна враз погасла
У місячнім невинному промінні,
А царствена весталка попливла
По небу далі, у цнотливі думи
Заглиблена. Одначе я помітив,
Куди упала золота стріла:
На західну маленьку білу квітку,
Й від рани квітка стала враз червона.
«Розбитим серцем» звуть її дівчата.
Знайди її! Яка вона, ти знаєш.
Лиш капни соком з неї на повіки
Людині сонній, і вона нестямно
У перше закохається створіння,
Яке побачить. Принеси мені
Цієї трави. Та обернися швидше,
Ніж милю пропливе левіафан.

Пак Та я за півгодини цілу землю
Опережу!
(Виходить)

Оберон

Коли добуду сік,
Підстережу Тітанію заснулу
І бризну в очі їй. Тоді вона,
Прокинувшись, за першим, що побачить,
Нехай то лев, ведмідь, бугай, чи вовк,
Чи метушлива мавпа, чи віслюк,—
В любовному шаленстві побіжить.
І, перше ніж зніму я з неї чари —
А це я можу іншою травою,—
Вона таки віддасть мені хлоп'я.
Та хто це йде? Для них я невидимий.
Ану, підслухаю розмову їхню!

Входить Деметрій, за ним Гелена.

Деметрій Я не люблю тебе. Не йди за мною.
Ну, де ж Лізандр і Гермія прекрасна?
Його я вб'ю — вона мене вбиває.
Сказала ти — вони втекли в цей гай,—
І я стою серед дерев, як пень,
Бо Гермії своєї я не бачу.
Йди ж геть і більш за мною не ходи!

Гелена Ти, як магніт, притягуєш мене!
Хоч не залізна я, та маю серце
Надійне, ніби з криці. Погаси
Свою магнітну силу, і тоді
Мене до тебе більше не тягтиме.

Деметрій Чи я манив тебе? Чи улещав?
Чи не казав по щирості тобі,
Що не люблю тебе й любить не можу?

Гелена За те ж бо я й люблю тебе ще дужче.
Твоя собачка я. Що більш мене
Ти б'єш, то більше лащитимусь я.
До мене стався так, як до собаки:
Штурхай, шмагай, занедбуй, лиш дозволь
Мені, негідній, бігти за тобою.
Ще меншого просити неможливо,
Але для мене й це велика радість —
Терпіть собачу долю при тобі.

Деметрій Не випробовуй нехоті моєї:
Як бачу я тебе, мене аж нудить.

Гелена Я ж нуджу світом, як тебе не бачу.

Деметрій Ти наражаєш власну добру славу
І скарб свого дівоцтва на загрозу,
Лишивши місто і себе віддавши
Тому на ласку, хто тебе не любить.
Таж я вночі у цім відлюднім місці
Зробить з тобою можу, що захочу!

Гелена Мені зарука — честь твоя. Для мене
То ще не ніч, коли твоє обличчя
Я бачу, й не відлюддя там, де ти,
Бо ти для мене — мовби цілий світ.
Як можу я сказать, що я сама,
Коли весь світ тут дивиться на мене?

Деметрій Ось я втечу, сховаюся у хащі,
Й тебе на з'їжу диким звірам кину.

Гелена З них найдикіший має м'якше серце,
Ніж ти. Тікай, перероби легенди:
За Аполлоном Дафна хай женеться,
Голубка за грифоном, лань за тигром.
Дурна погоня це, як полохливість
Женеться, а відвага утікає.

Деметрій Не хочу більше слухати. Пусти
І не біжи за мною, бо тобі
Я тут, у лісі, лихо заподію.

Гелена Мені ти чиниш лихо в місті, в храмі,
У полі. Фе, Деметрію, ганьба!
В мені ти стид жіночий убиваєш:
Не нам, а вам годиться упадати,
А жінка може лиш себе віддати.

Деметрій виходить.

Піду за ним: буває пекло раєм,
Як від руки коханої вмираєм.
(Виходить)

Оберон Йди, німфо! Ніч не встигне відійти —
Вже ласки він благатиме, не ти!

Входить Пак.

Гонець мій любий! Квітку ти приніс?

Пак Так, ось вона.

Оберон Давай сюди хутчіше!
Я знаю місце, де цвіте чебрець,
Фіалка никла й жовтий баранець
І, сплівшися з шипшиною, навис
Над ними запахущий козолист.
Не раз, як зморять королеву танці,
Вона до ранку спить на тій полянці.
М'яке, тонке линовище змії
Встилає ложе запашне її.
Сік чарівний пущу я в око їй —
Вона потоне в маячні бридкій.
Ти, Паку, теж зостав собі частинку
І в лісі розшукай одну афінку,
Закохану в пихатого хлопчину.
Йому помажеш очі в ту хвилину,
Коли її ось-ось побачить він.
По вбранню видно — той юнак з Афін.
Але гляди — з цим ділом так управся,
Щоб він палкіш за неї закохався,
Й до перших півнів повернись, як стій.

Пак Усе зроблю, не бійтесь, пане мій!
(Виходить)

СЦЕНА 2

Входить Тітанія, королева фей і ельфів, зі своїм почтом.

Тітанія Ану, ставайте в коло й заспівайте!
Тоді — на півхвилини розбіжіться:
Хто — хробачків у пуп'янках давити,
Хто — добувати кажанячі крила
Для ельфів на плащі; хто — сов ганяти,
Що ухкають, угледівши котрогось
Із нас. Приспіте піснею мене
І — до роботи, поки я спочину.

Ельфи й феї співають.

1-й ельф Комарі, гедзі та мухи,
Згиньте, щезніть, пропадіть!
Їжаки, вужі й ропухи,
Королеви не будіть!

Хор Соловейку, на поляні
Щебечи в нічнім тумані:
Люлі-люлі-люлі-лю,
Люлі-люлі-люлі-лю,
Гетьте, чари
І примари,
Не тривожте нашу пані!
На добраніч, люлі-лю!

1-й ельф Довгоногі павуки,
Ми сюди не пустим вас!
Слимаки, черва, жуки,
Обминайте далі нас!

Хор Соловейку, на поляні
Щебечи в нічнім тумані:
Люлі-люлі-люлі-лю,
Люлі-люлі-люлі-лю!
Гетьте, чари
І примари,
Не тривожте нашу пані!
На добраніч, люлі-лю!

Тітанія засинає.

2-й ельф Все тихо! Ну, летім мерщій!
Один лише на варті стій.

Ельфи зникають.

З'являється Оберон і вичавлює сік із квітки на повіки Тітанії.

Оберон Що побачиш ти в ту мить,
Як зі сну прочнешся,
Враз до серця прикипить,
І не схаменешся.
Чи ведмідь, чи вепр, чи рись —
До тії почвари
Ти коханням загорись.
Хай же діють чари.
(Зникає)

Входять Лізандр і Гермія.

Лізандр Кохана, ти зомлієш від знемоги.
Чи не спочить нам? Як гадаєш ти?
Скажу по правді — збився я з дороги.
А день настане — можна далі йти.

Гермія Шукай собі десь обіч ти місцину,
А я ось тут під деревом спочину.

Лізандр Ні, ляжу я на цей же самий мох:
І серце, й ложе в нас одне на двох.

Гермія Лізандре, любий, я тебе благаю:
Ляж далі, а не тут, де я лягаю.

Лізандр О, зрозумій невинність слів моїх!
Любов навчить тебе збагнути їх.
Вона, кажу я, нам серця єднає,
Тому й душа у нас на двох одна є.
Коли ж серця злилися, чом не може
Двох наших тіл одне вмістити ложе?
Що я кажу, не май того за лжу,
Бо серцем коло тебе я лежу.

Гермія Словами граєшся. Чи ж я кажу,
Що здатним на брехню тебе вважаю?
Чи гордості я й чемності не знаю?
І все ж — повагу та любов покажеш,
Коли, мій друже, трохи далі ляжеш.
Бо чесній дівчині та юнаку
Годиться відстань берегти таку.
То ляж отам, засни, мій друже, міцно,
І хай твоя любов живе довічно.

Лізандр «Амінь, амінь!» — кажу на ці слова,
І, поки я живий, любов жива.
Я ляжу тут. Кохана, мирно спи.

Гермія Спокійно, любий, очі й ти склепи.

Засинають.
Входить Пак.

Пак Цілий ліс я обійшов,
Та афінця не знайшов,
Що йому я маю око
Чарівним змочити соком.
Ніч і тиша... Хто це там?
То ж, мабуть, і є він сам!
Так, на нім афінське вбрання.
Діви юної кохання —
Каже пан мій Оберон —
Він зневажив. Ну, а он
І її зміг сон міцний
Просто на землі сирій.
Не посміла, бідна, ти
При безсердому й лягти.
Цим чар-зіллям, сину вражий,
Очі я тобі помажу.
Збудишся — й тобі любов
Вже не дасть заснути знов.
(Вичавлює сік із квітки на повіки Лізандрові)
Прокидайся ж. Я тікаю:
Оберон мене чекає.
(Виходить)

Вбігають Деметрій і Гелена.

Гелена Убий мене, але не проганяй!

Деметрій Геть, відчепись, кажу тобі, і край!

Гелена Невже саму покинеш на біду?

Деметрій Геть! Одчепись! Я далі сам піду.
(Виходить)

Гелена Я в цій гонитві духу вже пускаюсь.
Що більш прошу, то менше досягаю.
От Гермія цього не знає горя,
У неї очі звабні, наче зорі.
Від чого? Не від сліз солоних, мабуть:
Я плакала частіш, але не вабить
Мій зір нікого. Певне, я бридка,
І звір лісний від мене утіка.
І дива тут ніякого немає,
Що вид мій так Деметрія жахає.
Десь дзеркала оманливого сила
До Гермії рівнятись спокусила.
Та хто це тут лежить? Лізандр неначе?

Він спить чи вбитий? Крові я не бачу.
Лізандре, пробудися! Ти живий?

Лізандр

(прокидаючись)
За тебе — хоч в огонь! Довіку твій!
Гелено, ти прозора! Сталось чудо?
Твоє серденько бачу я крізь груди.
А де ж Деметрій? Де твій лиходій?
Його ось зараз меч скарає мій!

Гелена За що, Лізандре? В чім його вина?
Що любить Гермію? Твоя вона!
Невже задовольнитись цим не можна?

Лізандр Що, Гермія? Мені хвилина кожна,
Пробута з нею, марна і порожня!
Гелену я, не Гермію, кохаю
І гаву на голубку заміняю.
В людині розум волею кермує,
І вище розум мій тебе цінує.
Повільно дозріває все на світі,
І я спромігся лиш тепер дозріти,
Над волею здобувши врешті владу,
Мій розум дав мені таку пораду:
В твоїх очах читати, ясна панно,
Найкращу повість книжки про кохання!

Гермія Ні, глум такий терпіть уже несила.
Чим я його у тебе заслужила?
Чи мало ще... Чи мало ще, юначе,
Що я ніколи, певно, не побачу
В Деметрія в очах жаги палкої,
То ще зневаги треба отакої?
Поганий жарт, Лізандре, далебі:
Не личить так поводитись тобі.
Бувай здоров! Але скажу я щиро:
В твоє лицарство мала більше віри.
Щоб то одним зневажену отак
За це ще й інший ображав юнак!
(Виходить)

Лізандр А! Гермії не бачила вона!
Спи, Герміє, і зоставайсь одна.
Як мед, коли з'їси його в охоту,
Найгіршу потім виклика нудоту,
Як тих, хто в істинну вернувся віру,
Жахає потім єресь аж надміру,

Так і для мене мед і єресь ти,
Й тому тебе я мушу проклясти!
Всі сили, вся любов — лиш для Гелени,
Не буде іншої владарки в мене!
(Виходить)

Гермія

(раптом прокидається)
Рятуй, Лізандре, Гермію свою,
Зірви з грудей моїх оцю змію!
О боже! Що за сон! Я вся дрижу
Зі страху. Глянь! Я сон свій розкажу:
Неначе гад мені у серце впився,
А ти стояв і з усміхом дивився.
Лізандре! Що? Нема? Лізандре! Муже!
Не чуєш? Ти пішов? Озвись, мій друже!
О лихо! Де ти? Млість мене змагає.
Озвись, коханий, я тебе благаю!
Чи ти далеко? Треба йти шукати!
Знайти тебе чи смерть свою спіткати.
(Виходить)

ДІЯ ТРЕТЯ

СЦЕНА 1

Ліс. Тітанія спить.

Входять актори: Клинець, Навій, Гембель, Дудка, Носик і Замірок.

Навій Усі зібралися?

Клинець Усі, всі. А осьде й місцина для нашої репетиції, напрочуд зручна. Оця зелена галява буде нам за сцену, ті кущі глоду — за убиральню, і ми розіграємо все достоту, як перед самим князем.

Навій Пітере Клинцю!

Клинець Що скажеш, друже Навою?

Навій У цій комедії про Пірама і Тізбу є такі речі, що навряд чи кому сподобаються. По-перше, Пірам мусить вихопити

меча і вбити себе, а це видовище не для дам. Що ти на це скажеш?

Носик Так, так, справді страхіття!

Замірок Мабуть, доведеться нам кінець кінцем пропустити це самогубство.

Навій Нізащо в світі! Я придумав штуку, як усе залагодити. Напишіть для мене пролог, і нехай цей пролог пояснить глядачам, що ми своїми мечами нікому шкоди не заподіємо і що Пірам не вбитий. А задля більшої певності ще треба сказати, що я, Пірам, насправді не Пірам, а ткач Навій. Тоді їм не буде чого й боятися.

Клинець Гаразд, буде тобі такий пролог, і ми його напишемо восьми- й шестискладовими рядками.

Навій Ні, хай буде на два склади більше: напишімо самими восьмискладовими.

Носик А лева дами не злякаються?

Замірок Боюся, що таки злякаються.

Навій Люди добрі, це треба зважити як слід. Випустити лева до дам... хай бог милує! Це страшне діло. Адже лютішої дичини, як той лев, і на світі нема, і цього нам не слід забувати.

Носик А тому потрібен ще один пролог, де сказано буде, що це не лев.

Навій Ні, треба оголосити, як його звуть насправді, і щоб половину його обличчя було видно з-під левової шкури, і хай він сам промовить до них отак якось: «Вельможні дами»,— або: «Ласкаві дами»,— або: «Я хотів би...»,— або: «Я просив би вас...»,— або: «Я уклінно благав би вас не боятись і не труситись. Я вам своїм життям ручуся: коли ви подумаєте, ніби я справді лев, то прощай моя голівонько. Ні, який там я лев! Я така сама людина, як і всі». А тоді хай назве себе, хай так навпростець і скаже, що він, мовляв, столяр Гембель.

Клинець Ну, гаразд, так і зробимо. Та ось іще дві заковики. Як нам улаштувати на кону місячне світло? Адже, щоб ви знали, Пірам і Тізба зустрічаються при місяці.

Гембель А яка буде ніч, коли ми ставитимем свою виставу? Чи місячна?

Навій Подивіться в календарі. Пошукайте календаря! Треба подивитися, чи ніч буде місячна!

Клинець Так, ніч буде місячна.

Навій Ну, тоді попросімо, щоб у великій залі, де ми гратимем, відчинили одне вікно, і хай крізь те вікно світить місяць.

Клинець Еге ж. І хай котрийсь із вас вийде на сцену з в'язкою хмизу та ліхтарем і скаже, що він прийшов ображати — чи то пак зображати — роль Місячного сяйва. І ще одне. Треба, щоб у великій залі був мур, бо, за п'єсою, Пірам і Тізба розмовляють крізь шпарину в мурі.

Носик Як же ти внесеш до зали мур? Що ти порадиш, Навою?

Навій Нехай хтось зображує мур, і треба трохи обмазати його тиньком, чи глиною, чи вапном, щоб він був схожий на мур. І хай держить руку отак, розчепіривши пальці, а крізь оцю нібито шпаринку між пальцями й шепотітимуться Пірам із Тізбою.

Клинець Ну, коли так, то все гаразд. А тепер посідаймо гарненько та й розучуймо свої ролі. Піраме, тобі починати. А коли відтарабаниш свої слова, відійди в кущі. І так хай кожен робить згідно зі своєю роллю.

Входить Пак.

Пак Це що за мужлаї тут галасують
Так близько біля ложа королеви?
А, п'єса? Буду їм за глядача,
А може, при потребі, й за актора.

Клинець Починай, Піраме! Тізбо, вийди наперед!

Навій у ролі Пірама О Тізбо! Дух від квітки замашної...

Клинець Запашної! Запашної!

Навій у ролі Пірама ... квітки запашної —
Це віддих ніжний твій, моя кохана.
Та що це? Голос? Хвильку під стіною
Пожди: я зараз коло тебе стану.

Пак Чуднішого Пірама я не бачив!
(Зникає)

Дудка Тепер мені говорити?

Клинець Та вже ж не кому. Але не забувай, що він тільки пішов глянути, що там за шелест, і зараз повернеться.

Дудка в ролі Тізби Піраме осяйний, біліший від лілеї,
Рожевіший від рож на пагоні стрункому,

У цвіті юності розкішної твоєї,
Ти вірний, наче кінь, який не знає втоми.
Зустрінемося ми біля гробниці нині...

Клинець Гробниці Ніна! Та це тобі казати ще не зараз. Це ти вже на Пірамову репліку відповідатимеш. Ти хочеш усю свою роль підряд відтарабанити. Піраме, твоя черга, ти вже прогавив свою репліку. Після слів «не знає втоми».

Дудка А!..
(Повторює слова Тізби)
Ти вірний, наче кінь, який не знає втоми...

Входить Навій з ослячою головою, за ним Пак.

Навій у ролі Пірама Чи красень я, чи ні, о Тізбо, весь я твій!

Клинець Що за страхіття! Що за чортівня! Тут нечиста сила! Людоньки, що це? Людоньки, тікаймо! Рятуйте!

Клинець, Гембель, Носик, Дудка й Замірок вибігають.

Пак Ну, зараз вас кругом поводить Пак!
Оббігаєте хащі всі вдогонь!
Я буду й кінь баский, і пес-гончак,
Кабан, ведмідь або сяйний вогонь.
Заржу, загавкаю, і рохкну, і ревну,
Мов кінь, пес, вепр, ведмідь,— і, як вогонь, сяйну.
(Вибігає)

Навій Чого це вони повтікали? Якусь капость придумали, аби мене налякати.

Входить Носик.

Носик Навій, що це з тобою зробилося? Що я бачу в тебе на в'язах?

Навій Що ти бачиш у мене на в'язах? Що ж, як не свою ослячу голову!

Носик вибігає.

Входить Клинець.

Клинець Господи боже! Навою, що це з тобою скоїлося? Ти перемінився.
(Вибігає)

Навій От збиточники! Це вони хочуть мене в дурні пошити й налякати. Та шкодá! Я й з місця не зрушу — хай роблять,

що хочуть. Буду отут ходити туди й сюди, буду співати — хай бачать, що я не злякався.

(Співає)
І жовтодзьобий чорний дрізд,
І промітна синичка,
І трясогузка — довгий хвіст,
І славка невеличка...

Тітанія
(прокидається)
Який це ангел розбудив мене?

Навій Вівсянка, щиглик і кулик
І ти, зозуле сива,
Що нам віщуєш довгий вік,—
Лиш вірити несила...

Бо й правда, хто б це повірив такій дурній птасі? Вона собі «ку-ку» та й «ку-ку», накує бозна-скільки, а ти вір?

Тітанія О милий смертний, заспівай іще!
Такий солодкий голос твій для слуху,
Твоя подоба так чарує зір,
Твої чесноти так мене хвилюють,
Що я тебе відразу покохала.

Навій Не скажу, ласкава пані, що це ви зробили дуже розважно. А втім, як по правді сказати, ниньки кохання й розважність не часто у згоді бувають. І тим більше шкода, що ніхто з путящих людей не береться їх помирити. А що, зугарні й ми при нагоді пожартувати, правда ж?

Тітанія Ти й мудрий, і прекрасний водночас.

Навій Ні те, ні те. Та якби мені стало кебети якось вибратися з цього лісу, з мене б вистачило.

Тітанія Що? Вийти з лісу? І не сподівайся!
Чи хочеш, чи не хочеш — тут лишайся.
Я — королева ельфів знаменита,
В моїм краю панує вічне літо,
Люблю тебе. Іди зі мною, милий.
Призначу слуг я, щоб тобі служили,
З морського дна дістали самоцвітів,
Приспали співом на постелі з квітів,
А смертну плоть твою я так очищу,
Що злинеш ти, як дух, від хмари вище.
Летіть мерщій до мене, Павутинко,
Метелику, Горошку і Гірчичко!

З'являються Павутинка, Метелик, Горошок і Гірчичка.

Павутинка Я тут!

Метелик І я!

Горошок І я!

Гірчичка І я!

Всі разом Що нам зробити?

Тітанія З цим паном будьте чемні і ласкаві,
Круг нього і стрибайте, і танцюйте,
Малиною й ожиною годуйте,
І сливи, й смокви, й виноград несіть,
І мед із нірок у джмелів крадіть,
А віск із лапок — замість нічників.
Засвічуйте ви їх від світлячків
І на спочинок милого вкладайте.
В метелика барвисті взявши крила,
Ви місячне проміння відганяйте,
Щоб сонному ув очі не світило.
Тепер його чемненько привітайте.

Павутинка Привіт, о смертний!

Метелик Слава!

Горошок Слава!

Гірчичка Слава!

Навій Даруйте, ваша милосте, що я посмію спитати. Як звати вашу вельможність?

Павутинка Павутинкою.

Навій Дуже радий буду спізнатися з вами ближче, любий мій паничу Павутинко. Коли вріжу палець, то звернуся до вас: адже павутиння кров спиняє. А вас як звати, вельмишановний?

Горошок Горошком.

Навій Будьте ласкаві, кланяйтесь від мене пані Горошинці, вашій матусі, і панові Стручкові, вашому татові. І з вами, любий паничу Горошку, радий буду познайомитися ближче. Перепрошую, а вас як звати, ласкавий добродію?

Гірчичка Гірчичкою.

Навій Любий мій паничу Гірчичко, я добре знаю, який ви терплячий. Отой мерзенний велетень Ростбіф зжер уже не одного з ваших родичів. Повірте, через вашу рідню мені вже не раз

сльози на очах виступали. Дуже радий буду познайомитися з вами ближче, любий паничу Гірчичко.

Тітанія Тепер ведіть його в мої чертоги.
Он гляньте, місяць наче заслюзивсь,
І кожна квітка плаче до знемоги
За цнотою, утраченою кимсь.
Уста йому закрийте — і в дорогу.

Виходять.

СЦЕНА 2

Входить Оберон, король фей і ельфів.

Оберон Цікаво, чи Тітанія збудилась,
І що вона побачила найперше,
Щó їй навіяло жагу нестямну.
Ось мій гонець.

Входить Пак.

Ну що, шалений духу?
Які у цім гаю пригоди сталисъ?

Пак В потвору королева закохалась!
Біля її таємної місцини,
Коли вона заснула на часину,
Зібрався гурт афінських тупаків —
Поденників, простих майстровиків,—
Щоб там якусь виставу розучити
І нею шлюб Тезеїв відзначити.
З них найтупіший, той, що грав Пірама,
Сказав свої слова — й подався прямо
В кущі. А там його я перестрів
І голову безмозку підмінив
Ослячою. Ось він виходить знову
На Тізбину відповідати мову —
І решта зразу врозтіч всі порснули,
Мов дикі гуси, що мисливця вчули,
Чи галич, що злітає аж під хмари,
Як постріл недалеко десь ударить.
Отак, його уздрівши, небораки
Пустилися тікати з переляку.
Той, спотикнувшись, падає, мов труп,

А той кричить: «Рятуйте!» — як на пуп.
Зі страху розум геть вони стеряли,
І речі неживі на них напали:
Терни їм рвуть і поли, й рукави,
Гілки збивають шапку з голови.
Так я прогнав їх, і зостався там
Лише ослоголовий той Пірам.
В ту мить якраз Тітанія збудилась
І в нього до нестями залюбилась.

Оберон Ще краще вийшло, ніж я сам хотів.
Але чи ти й афінцеві скропив,
Як я велів, любовним соком очі?

Пак Так, сонного знайшов я серед ночі,
Й лежала поряд дівчина з Афін.
Прокинувшись, її побачить він.

Входять Деметрій і Гермія.

Оберон Сховайся. Це та сама пара, так?

Пак Та сама діва, та не той юнак.

Деметрій Люблю тебе, а ти мене хулиш.
Докори ці для ворога залиш.

Гермія Мої докори — це ще не хула.
Гляди, щоб я тебе не прокляла!
Якщо Лізандра справді ти убив
І по коліна в кров уже забрів,
Забродь ще глибше і мене убий!
Як сонце дню, мені він вірний був,
То щоб отут мене саму забув?
Утік від сонної? Повірить годі!
Скоріш повірю, що до антиподів
Крізь землю можна продовбать віконце
І місяць прошмигне туди — до сонця.
Ні, ти його зарізав, далебі!
Що ти убивця — видно по тобі.

Деметрій Ні, я убитий — ти мене убила!
Твоя жорстокість серце простромила.
Та ти, убивце, чиста й осяйна,
Немов зоря Венерина ясна.

Гермія Де ж мій Лізандр? Чи він живий, чи ні?
Прошу тебе, верни його мені!

Деметрій Волів би труп його віддати псам.

Гермія Геть! Геть з очей! Скажений пес ти сам!
То справді ти його замордував?
О, щоб тебе ніхто вже не назвав
Людиною! Признайся: ти не смів
Йому і в очі глянути? Убив
Його ти сонним? Ох, який-бо подвиг!
Достойний гадів, плазунів холодних!
Та ні — такого, як твоє, жала
Таїть гадюка жодна б не змогла.

Деметрій Не в той бік лють спрямована твоя:
В Лізандра смерті неповинний я,
І він живий, наскільки можу знати.

Гермія То, може, скажеш, де його шукати?

Деметрій А нагороду матиму велику?

Гермія Так: більш не бачити мене довіку.
Однаково, живий Лізандр чи ні.
Самий твій вид ненависний мені.
(Виходить)

Деметрій Не варто бігти за такою злою,
Побуду тут на самоті з собою.
Печалі нашій додають ваги
Банкрута-сну несплачені борги.
Ану ж, підстережу я боржника,
Хоча давно від мене сон тіка.
(Лягає й засинає)

Оберон Що ти накоїв! Схибив ненароком
І не тому помазав очі соком.
Ти відданих коханців посварив,
Зате порізнених не помирив.

Пак Такий у долі владної закон:
На вірного — зрадливих є мільйон.

Оберон Прудкіше вітру облети весь гай,
Афінянку Гелену розшукай.
Вона бліда від марного кохання:
Спивають кров зі щік гіркі зітхання.
Йому пущу я в очі сік, а ти
Її на той час мусиш привести.

Пак Лечу, лечу! Й татарина стріла
Прудкіше полетіти б не змогла.
(Зникає)

Оберон Ти, мій квіте, став багряним,
Бо Ерот тебе поранив.

Сік пролий на ці зіниці.
(Вичавлює сік із квітки Деметрієві на повіки)
Хай-но вгледить білолицю,
І вона йому засяє,
Ніби зірка з небокраю.
Від недуги від своєї
Хай благає ліку в неї.

Входить Пак.

Пак Мій владарю, я привів
Діву ту, як ти велів.
А за нею ув'язався
Той, що в неї закохався.
Подивімося на них,
На людей оцих дурних.

Оберон Зараз гамір тут почнеться,
І Деметрій враз проснеться.

Пак І тоді вже будуть двоє
Упадати за одною.
Від такої ось мороки
Справді можна рвати боки.

Входять Лізандр і Гелена.

Лізандр Яка ж у цьому насмішка? Не знаю,
Чи глум коли родився у сльозах!
Ти ж бачиш — слізно я тебе благаю,
Брехні немає у моїх словах.
Як можна насмішку в тому вбачать,
Що носить правди чистої печать?

Гелена Дияволе, ти мною так не бався.
Щоб правда правду вбила? І не жди!
Ти ж Гермії у вірності поклявся:
Обидві клятви на вагу клади —
Не перетягне, певно, жодна шалька,
Бо й там, і там — пуста, брехлива байка.

Лізандр Я клявся їй, бо розуму позбувся!

Гелена Він і тепер до тебе не вернувся.

Лізандр Деметрій не тебе — її кохає.

Деметрій
(прокинувшись)
Гелено, німфо, осяйна богине!
З очей твоїх небесне світло плине!

Що проти них кришталь? А губи пишні
Червоні та звабливі, наче вишні!
А білі руки! В горах Тавра сніг,
Неначе сажа, чорний проти них!
О, дай же, дай поцілувати руку,
Цю квітку білу, щастя запоруку!

Гелена О лихо! О ганьба! Чи вам не гріх
Так піднімати дівчину на сміх?
Якби пристойність ви хоч трохи знали,
Ніколи б так мене не ображали!
Чи вам не досить мною гидувати,
Що треба ще мене на кпини брати?
Якби не тільки з вигляду були
Чоловіками, ви б не завдали
Такої кривди жінці: не впадали
Й не присягались би, не заклинали,
Красу мою не вихваляли дружно,
Бо знаю: я обом вам осоружна!
За Гермію змагаєтесь шалено,
Та разом ви кепкуєте з Гелени.
Оце геройство, нічого й казати:
У сльози бідну дівчину ввігнати
Жорстоким глумом. Юнаки путящі
Не стали б так поводитись нізащо
Для забавки, немов якесь ледащо.

Лізандр Деметрію, негарно! Сам же знаєш:
Відомо, як ти Гермію кохаєш,
То самохіть, із щирою душею
Тепер тобі я поступаюсь нею,
Щоб ти мені Гелену відступив,
Бо я її навіки полюбив.

Гелена Не чула зроду я пустіших слів.

Деметрій Навіщо Гермія мені твоя?
Її вже зовсім не кохаю я.
То серце тільки гостювало в неї,
Та до Гелени любої моєї
Вернулося.

Лізандр Неправда це, Гелено!

Деметрій Хіба ти знаєш, що на серці в мене?
Пильнуй свого, а то перепаде!
Дивись — он Гермія твоя іде.

Входить **Гермія**.

Гермія Хоч темна ніч зір в ока відбирає,
Та слухом нас гострішим наділяє.
Вона туман пускає нам у вічі,
Та вухо наше чує краще вдвічі.
Й тебе, Лізандре, я знайшла не оком —
Почула голос в мороці глибокім.
Чого покинув ти мене так нагло?

Лізандр Не влежить той, кого жага потягне.

Гермія Яка жага тягла тебе від мене?

Лізандр Моя любов до красної Гелени,
Тієї, що мені ясніше сяє,
Ніж всі оті зірки на небокраї.
Мене шукаєш? Ще не зрозуміла,
Що ти мені навік онавісніла?

Гермія Не вірю, не такі думки твої!

Гелена Підмовили, я бачу, і її.
Вони всі троє змовилися, видно,
Щоб з мене поглумитися негідно.
Підступна Герміє, і ти могла
Ввійти у змову з ними, щоб із мене
Отак безчесно й ницо глузувати?
Невже ж усі оті звіряння щирі,
Сестринські клятви, всі години любі,
Пробуті вдвох, коли ми нарікали
На легконогий час, що розлучити
Нас поспішає,— все це вже забуте?
Забута днів шкільних невинна дружба,
Коли, як дві майстерниці-богині,
Сиділи поряд ми і гаптували
Ту саму квітку по канві тій самій
В дві голки, і одну співали пісню,
І наші душі, руки й голоси
В одне зливались? Вкупі ми росли,
Немов двояшки-вишні, хоч окремі,
Та з'єднані, бо хвостики зрослися.
Дві ягідки на спільнім черешку,
Два тіла наче, та одна душа.
Два герби на єдиному щиті,
Увінчані коронкою одною.
І хочеш ти порвати давню приязнь,
З чоловіками глузувати з мене?
Не дружній вчинок це і не дівочий.

Вся наша стать, як я, тебе осудить,
Хоч я сама зазнала кривди тут.

Гермія Ці запальні слова мене дивують:
Я з тебе не глумлюсь — це ти глумишся.

Гелена Хіба ж не ти намовила Лізандра
За мною бігати і задля сміху
Моє обличчя й очі вихваляти?
А другого зальотника свого,
Що ледь мене ногою не стусав,—
Богинею ясною називати,
І німфою, і видивом небесним?
Ненависній навіщо він це каже?
І твій Лізандр чого це раптом зрікся
Тебе й почав за мною упадати,
Як не з твоєї згоди та намови?
Що не така щаслива я, як ти,
Що не впадають так усі за мною,
Що неподілене моє кохання,—
Це мало б жаль будити, а не глум.

Гермія Мені слова твої незрозумілі.

Гелена Авжеж. Засмучену вдавай із себе,
А відвернусь — перекривляй мене.
Переморгнувшися, глуміться далі:
Цей жарт колись прославить, може, вас.
Якби ви мали жалості хоч трохи,
Чи милості, чи доброго звичаю,
То посміху б із мене не робили.
Що ж, прощавайте. Винна тут і я,
Та все направить смерть або розлука.

Лізандр Стривай, красуне! Вислухай мене,
Душе моя, життя моє, Гелено!

Гелена Чудово!

Гермія
(до Лізандра)
Любий, не глузуй із неї.

Деметрій Як ти не вмолиш, я його примушу.

Лізандр Ти не примусиш, і вона не вмолить.
Твої погрози, як її мольба,
Не мають сили. О Гелено мила!
Тебе кохаю я! Життям клянуся,
Його віддам, щоб довести: той бреше,
Хто каже, що тебе я не люблю.

Деметрій Не годен він любити так, як я!

Лізандр Хай меч розсудить, правда тут чия.

Деметрій Ну що ж, ходім.

Гермія
(вхопивши Лізандра)
Лізандре, що це значить?

Лізандр Геть, ефіопко!

Деметрій Ні, лишень погляньте,
Як він пручається!
(До Лізандра)
Немовби хочеш
Зі мною йти, а сам стоїш, тюхтію?

Лізандр Геть, кішко, тпрусь! Кажу я — відчепись,
А то струсну із себе, мов гадюку.

Гермія Який ти злий! Що сталося з тобою,
Коханий мій?

Лізандр Твій? Геть, кажу, від мене!
Татарко смагла! Геть, гіркуще зілля!

Гермія Жартуєш?

Гелена Так, жартує, як і ти.

Лізандр Деметрію, я слова не зламаю.

Деметрій Волів би діло бачити, а слову
Твоєму я чогось не дуже вірю.

Лізандр Що ж діяти? Ударити? Убити?
Й ненависній я не завдам їй болю.

Гермія Який ще гірший може бути біль,
Ніж від ненависті твоєї, любий?
За що ж мене зненавидів ти враз?
Чи я не Гермія? Ти не Лізандр?
Чи раптом на лиці я споганіла?
Ще звечора кохав — вночі покинув.
Виходить, ти...— О, хай боги боронять! —
Мене покинув справді?

Лізандр Так, їй-богу,
І більш не хочу бачити тебе.
Отож облиш і сумніви, й надії
І знай напевне, що не жарти це:
Тебе ненавиджу, люблю Гелену.

Гермія О леле!
(До Гелени)
Ти, облуднице, єхидно,

Злодійко! Ти підкралася вночі
І викрала кохання в нього з серця?

Гелена Я бачу, ти ні скромності не маєш,
Ні сорому дівочого. Ти хочеш
Мене підбити на слова лайливі?
Ганьба, облудна і фальшива лялько!

Гермія Я — лялька? А, то ти на цьому граєш?
Ти зростом хизувалась перед ним,
Що ти, мовляв, висока та ставна!
Поставою його зачарувала
І виросла в очах його ще вище
Лиш через те, що я така мала?
Ах, я мала, мальована жердина?
Мала, та не така, щоб не сягнути
Твоїх очей, не видряпати їх!

Гелена Хоч з мене ви глузуєте, панове,
Та я прошу: не дайте їй покривдить
Мене. До сварок я не маю хисту,
Я дівчина плоха і несмілива.
Не дайте битись їй. І не гадайте,
Що я, як вища зростом, можу дати
Їй відкоша.

Гермія О, знову! «Вища зростом!»

Гелена Ой Герміє, не злися так на мене!
Згадай, що я тебе любила завше,
Твої секрети берегла, ніколи
Не скривдила тебе — хіба що нині,
Закохана в Деметрія, відкрила
Йому, що ви тікаєте в цей гай.
Подався він за вами, а мене
Кохання потягло за ним. Та він
Мене прогнав, погрожував набити,
Убити навіть. Відпустіть мене,
І я вернуся, навісна, в Афіни
І більше не ходитиму за вами.
Ти ж бачиш — я нехитра і сумирна.

Гермія Та йди собі! І хто тебе тримає?

Гелена Шалене серце, що зоставлю тут.

Гермія З Лізандром?

Гелена Ні, з Деметрієм.

Лізандр Не бійся,
Вона тебе покривдить не посміє.

Деметрій Авжеж — хоч би і ти їй помагав.

Гелена О, з нею не жартуй, як розізлиться:
Вона була ще в школі забіяка,
Хоча й мала, але несамовита.

Гермія Ізнов «мала»? Ти інших слів не знаєш?
Не дозволяйте їй шпильки пускати!
Пустіть мене до неї!

Лізандр Геть, курдупко!
Недоростку, недоноску плюгавий!
Ти, намистинко!

Деметрій Ба який завзятий!
Але тебе ніхто за це не просить.
Облиш, не смій Гелену захищати
І їй своє показувать кохання,
Бо пошкодуєш.

Лізандр Вже ніхто не держить
Мене. Як не боїшся — йди за мною,—
Побачимо, хто більше має права
На осяйну Гелену — ти чи я.

Деметрій Я — за тобою? Ні, йдемо пліч-о-пліч!

Лізандр і Деметрій виходять.

Гермія Це через тебе все, небого, сталось.
Куди? Стривай!

Гелена Тобі не вірю я,
Тебе жахається душа моя.
Хай битися твоя рука меткіша,
Та в мене ноги довші, я прудкіша.
(Втікає)

Гермія Що далі, то пригода ця чудніша.
(Виходить)

Оберон і Пак виступають наперед.

Оберон Це все твоя вина. Ти знов наплутав —
Чи, може, вмисне каверзу підстроїв?

Пак Повірте, Князю тіней, схибив я.
Чи ж не сказали ви самі, що маю
Його впізнати по вбранні афінськім?
Отож усе як треба я зробив:

Афінцю очі соком закропив
І думаю, що вийшло все на славу,
Бо з цього добру маємо забаву.

Оберон Вони шукають місця для двобою.
Йди, Робіне, і огорни їх млою,
Чорнішою, ніж Ахерон самий,
І небо й зорі чорнотою вкрий,
А забіяк заплутай серед мли
Так, щоб вони зійтися не змогли.
Лізандрів голос часом удавай —
І ним Деметрія дражни та лай,
А потім під Деметрія підшийся.
Води, ганяй їх — і того добийся,
Щоб олово влилось до їхніх ніг
І там їх сон, брат смерті, переміг.
А потім сонному Лізандру очі
Ти чудодійним соком спритно змочиш,
Щоб квітки нашої предивна сила
Зір стуманілий знову прояснила.
Прокинувшись, усю оцю ману
Він матиме за марний виплід сну.
Хай до Афін вертаються коханці,
Поєднані до скону наостанці.
А поки справа скінчиться твоя,
Я випрошу в Тітанії хлоп'я,
Їй очі відчарую від полуди,
І знову запанує мир повсюди.

Пак Спішімо ж, пане: мало в нас хвилин.
Дракони ночі вже беруть розгін,
І світить онде вісниця Аврори.
Вона позаганяє духів скоро
На цвинтарі. А ті, чий вічний дім
На роздоріжжі чи на дні річнім,
Уже вернулися в свої постелі —
Свою ганьбу ховать в сирій оселі:
Вони жахаються ясного дня,
І темна ніч їм подруга й рідня.

Оберон Ми духи зовсім іншої породи:
Як часто я на ловах супроводив
Саму Аврору і блукав гаями,
Аж поки сходу відчинялись брами
На обрії, й проміння золотило
Нептунові зелено-сині хвилі.

Проте не гайся: треба любо-мило
Скінчити до світанку наше діло.
(Виходить)

Пак Туди й сюди, туди й сюди,
Водитиму туди й сюди.
Попоходи, попоходи:
Водитиму туди й сюди.
Ось уже один іде.

Входить Лізандр

Лізандр Деметрію! Де ти, чванько, чаїшся?

Пак
(Деметрієвим голосом)
Я тут! Виходь, поганцю! Чи боїшся?

Лізандр Іду!

Пак
(Деметрієвим голосом)
Гайда сюди, бо тут рівніше!

Лізандр виходить.
Входить Деметрій.

Деметрій Озвись, Лізандре! Йди сюди скоріше!
Мовчиш? Утік, нещасний страхопуде?
Ти де? В кущах? Виходь, бо гірше буде!

Пак
(Лізандровим голосом)
Ти, зайцю, хвалишся перед зірками,
А битися збираєшся з кущами?
Виходь, хлопчиську! Виломлю лозину,
Бо ти меча не гідний, сучий сину!

Деметрій А, ось де ти?

Пак
(Лізандровим голосом)
Мерщій іди за мною,
Це місце не годиться для двобою.
Виходять.

Входить Лізандр.

Лізандр Біжить попереду і викликає,
Іду на голос — знову він тікає.
У злидня ноги легші від моїх:
Хоч біг я, та догнать його не міг.
А під ногами — й корч, і яма, й пень...
Спочину тут.

(Лягає)

Нехай настане день,
Тоді, із першим променем ясним,
Знайду Деметрія й зітнуся з ним.
(Засинає)

Входять Пак і Деметрій.

Пак

(Лізандровим голосом)
Гей, боягузе! Ти чого не йдеш?

Деметрій А ти чого мене не підождеш?
Усе поперед мене сновигаєш,
Віч-на-віч стати мужності не маєш?
Де ти тепер?

Пак

(Лізандровим голосом)
Іди сюди. Я ось.

Деметрій Все дражнишся? Гляди, щоб не прийшлось
Уранці засміятися на кутні.
Ну, йди. Мене змагає сон могутній,
Я долі зараз ляжу, ось сюди,
А вранці — начувайся, гостя жди.
(Лягає й засинає)

Входить Гелена.

Гелена О довга, млява ніч! Прискор свій плин,
Зі сходу світло швидше хай сяйне,
Щоб я могла вернутись до Афін
Від тих, хто так ненавидить мене.
А сон, що смутку очі закриває,
Мене від мене поки що сховає.
(Лягає й засинає)

Пак Троє? Де ж іще одна?
Дві хай буде пари!
Он іде! Яка сумна...
Це Ерота чари.
Часто шибеників лук
Завдає дівчатам мук.

Входить Гермія.

Гермія Такої муки ще не знала ти:
Зарошена, пошарпана тернами,
Повзти не можеш, а не те що йти
Безсилими, замлілими ногами.

Лягай же тут. Як станеться двобій —
Оборони Лізандра, боже мій!
(Лягає й засинає)

Пак В тьму повиті,
Міцно спіте.
Сік оцей
Із очей
Зніме чари невблаганні.
(Видушує сік із зілля на очі Лізандрові)
Як проснешся —
Схаменешся.
Після сну
В мить одну
Давнє вернеться кохання.
Мудре справдиться прислів'я:
«Який їхав, таку стрів я».
Всяк юнак свою знай милу,
Всяк їздець — свою кобилу,
А кінець вінчає діло.
(Зникає)

ДІЯ ЧЕТВЕРТА

СЦЕНА 1

Там-таки.

Входять Тітанія, королева фей та ельфів, ткач-блазень Навій і ельфи: Горошок, Павутинка, Метелик, Гірчичка та інші; а позаду — Оберон, король фей та ельфів.

Тітанія Сядь поруч мене, любий мій, благаю,—
Погладжу щічки я тобі пухнаті,
Трояндами голівку заквітчаю
І довгі вушка буду цілувати.

Навій А де Горошок?

Горошок Я тут.

Навій Почухайте-но мені голову, Горошку. А де мусью Павутинка?

Павутинка Я тут.

Навій Мусью Павутинко, славний мій мусью Павутинко, візьміть-но в руки свою зброю та вбийте отого червононогого джмеля, що сидить на будяку. І принесіть мені, мусью, його міхурець із медом. Та глядіть, любий мусью, не кваптеся й будьте обережні, щоб міхурець не прорвався. А то мені дуже прикро буде, як ви обіллєтеся медом, синьйоре. А де мусью Гірчичка?

Гірчичка Я тут.

Навій Дайте-но мені вашу лапку, мусью Гірчичко. Та не треба оцих реверанців, любий мій мусью!

Гірчичка Що ви накажете?

Навій Нічого, любий мусью, тільки допоможіть паничеві Павутинці чухати мені голову. Треба мені сходити до голяра, мій мусью, бо я, здається, заріс на виду, аж дивно. А моя осляча мордяка така ніжна, що заріст мене лоскоче і я мушу чухатись.

Тітанія Ти б, може, музику послухав, любий?

Навій О, в мене на музику вуха добрі. Заграйте-но щось рублем по качалці.

Тітанія А може, ти, коханий, щось би з'їв?

Навій А чого ж! З півмірки доброго, сухого вівса залюбки зжував би. Та й від жмутика сіна не відмовився б. Нема краще, як запашне, солодке сінце.

Тітанія Я можу ельфа вмілого послати —
Горішків із дупла у білки взяти.

Навій Та я б волів пригорщу-другу сухого гороху. Тільки, прошу вас, хай ваші слуги дадуть мені спокій. Бо мене чогось сон бере.

Тітанія Засни! Тебе я міцно обніму.
Розсиптесь, ельфи, розійдіться геть!

Ельфи зникають.

Отак повійка обвиває ніжно
Пахучий козолист — або хмелина
Стискає так коряві пальці в'яза.
О, як тебе люблю я! Як жадаю!

Навій і Тітанія засинають.

Входить Пак.

Оберон

(виступає наперед)
Зворушлива картина, правда, Паку?
Мені вже шкода, що вона отак
Збезуміла. Ось щойно на узліссі
Квітки збирала для цього страшидла,
А я її докорами обсипав:
Адже вона довбешку волохату
Оздобила вінком з квіток духмяних.
І та роса, що тільки-но блищала
Перлинами на пуп'янках, тепер
В очах квіток яскріє, наче сльози
Над власною неславою й ганьбою.
Коли ж наглузувався вдосталь я,
Вона пробачення просити стала,
А я сказав — нехай хлоп'я віддасть.
Вона ту ж мить своїх послала ельфів,
Щоб віднесли його в мої чертоги
В країні чарів. Я вже маю хлопця
Й гидку ману зніму з її очей.
А ти зніми ослячу машкару
Геть з голови афінця-вахлая,
Щоб він, проснувшись разом з усіма,
Міг повернутись, як вони, в Афіни
І думав би, що вся нічна пригода
Йому наснилась у чудному сні.
Та спершу відчарую королеву.
(До Тітанії)
Стань такою, як колись,
Як дивилась, так дивись.
Прожене цей квіт Діани
Всі Еротові омани.
(Видушує сік із зілля на повіки Тітанії)
Прокинься, королево, скарбе мій!

Тітанія

(прокидаючись)
Ох, Обероне, що за сон чудний!
Неначе в віслюка я закохалась.

Оберон Он він лежить.

Тітанія Та як усе це сталось?
Який огидний він тепер мені!

Оберон Тсс... Робіне, зніми личину з нього.
Дай музики, Тітаніє, і влий
В усіх їх сон глибокий і міцний.

Тітанія Гей, музики снодійної, скоріше!

Пак

(до Навоя, знімаючи з нього ослячу голову)
Прокинешся таким, як був раніше!

Оберон Грай, музико!

Музика грає.

Нум, люба, танцювати,
Щоб зовсім цих сплюхів заколисати.

Танцюють.

Коли вже ми зуміли помиритись,
То взавтра спільно будем веселитись,
В Тезея на весіллі танцювати,
І дім, і шлюб його благословляти.
Туди ж і ці прибудуть молодята —
І їх нам треба шлюбом поєднати.

Пак Мій владарю, вже світає,
Перший жайворон співає.

Оберон Що ж, кохана,— в безгомінні
Здоганяймо ночі тіні.
Швидше місяця круг світу
До снаги нам облетіти.

Тітанія Ну, летімо ж, і в дорозі
Поясни мені по змозі,
Як між смертних я попала
В час, коли на квітах спала.

Оберон, Тітанія й Пак виходять.

Сурмлять роги. Входять Тезей з Іпполітою, Егей і весь почет.

Тезей Підіть котрийсь лісничого знайдіть.
Обряди всі травневі ми скінчили
І стоїмо вже на порозі дня.
Послухай, люба, пісню гончаків.
Пустіть усіх їх в західну долину!
Покваптесь! Та лісничого знайдіть.

Один із слуг виходить.

А ми, княгине, зійдемо на гору
Послухати дзвінкий собачий грай,
Що котиться луною через гай.

Іпполіта Колись на Кріті з Кадмом і Гераклом
У лісі зацькували ми ведмедя
Спартанськими собаками. Ніколи
Ще я такої музики не чула:
І гори, і ліси, й джерела, й небо —
Усе лунало, все лящало. Зроду
Не чула я приємнішого гуку.

Тезей І в мене пси спартанського заводу:
Руді та вислогубі. Довгі вуха
Аж обмітають із трави росу.
Воласті, як з Фессалії бики,
Хоч кривоногі і прудкі не дуже,
Та голосом один в один, як дзвони.
Ніколи краще дібраної зграї
На Кріті, ні в Фессалії, ні в Спарті
Вперед мисливський ріг не посилав.
Сама почуєш... О! Це що за духи?

Егей Ото, владарю, спить моя дочка,
А це Лізандр, а це лежить Деметрій,
А то Недарова дочка Гелена.
Чого зійшлись усі вони сюди?

Тезей Напевне, встали рано — вшанувати
Травневий ранок; а оскільки знали,
Що й ми сюди збираємось прийти,
Зостались наш побачити обряд.
Але скажи, Егею: це ж сьогодні
Дочка твоя зробити має вибір?

Егей Так, мій владарю.

Тезей Хай ловчі засурмлять і їх побудять.

Один слуга виходить.

Галас за сценою. Сурмлять роги. Коханці прокидаються і схоплюються.

Добридень, друзі. Валентинів день
Давно минув, а ви оце лишень
Тепер злетілися мостити гнізда?

Лізандр Пробачте, князю мій.

Коханці стають навколішки.

Тезей Устаньте, встаньте!
Я знаю — ви суперники в коханні.
Чи нині світ дійшов такої згоди,
Що вже суперники лягають поряд
І засинають без підозри й страху?

Лізандр Мій князю, я не знаю, що й казати.
Не відаю, чи сплю я, чи не сплю,
І як сюди попав, не знаю теж.
Але здається... все скажу по правді...
Так, так, згадав, ось як воно було:
Із Гермією я прийшов сюди,
Хотіли ми втекти з Афін кудись,
Де нас закон афінський не дістане...

Егей Ви чуєте, мій князю? Чи не досить?
Судіть злочинця, як велить закон!
Вони втекли! Деметрію, ти чуєш?
Мене й тебе хотіли ошукати:
Дружину вкрасти в тебе, в мене ж — право
Тобі дочку віддати за дружину.

Деметрій Мій князю, а мені Гелена гожа
Розкрила їхні заміри, і я,
Розлючений, сюди прибіг за ними,
Ну, а Гелена подалась за мною.
Але, мій добрий князю, сам не знаю,
Яка подіяла на мене сила:
Моя любов до Гермії розтала,
Неначе сніг. Зостався тільки спогад
Про марну забаганку літ дитячих.
Всім серцем іншій відданий тепер я.
Єдина втіха для моїх очей —
Гелена. Був я, князю мій, із нею
Заручений, як Гермії не знав ще.
Та, як в недузі їжа обридає,
А потім смак вертається до вас,
Коли одужаєте,— так я знову
Лише її люблю, її жадаю
І вже до скону вірний буду їй.

Тезей У добрий час, коханці, ми зустрілись
І зараз поговоримо про це.
Егею, мусиш ти скоритись долі,
Бо нині, як і ми, ці вірні пари
У храмі поєднаються навіки.
Та полювання треба нам відкласти,
Бо сонце он як високо підбилось.
Вертаймось до Афін! Три пари нас,
Тож разом пишне справимо весілля.
Ходімо, Іпполіто.

Тезей, Іпполіта, Егей та весь почет виходять.

Деметрій Все це дрібним здається та далеким,
Немов вершини гір, сповиті в хмари.

Гермія А в мене наче все в очах двоїться,
Мов бачу — і не бачу.

Гелена Так і я
Деметрія знайшла, мов самоцвіт:
І мій він, і не мій.

Деметрій А певні ви,
Що це не сон? Мені здається, ніби
Ми ще снимо. Чи справді князь тут був
І нам сказав негайно йти за ним?

Гермія І батько мій також.
Та й Іпполіта.

Лізандр І князь велів іти за ним до храму.

Деметрій То все ж ми не снимо. Ходімо швидше
І наші сни дорогою розкажем.

Лізандр, Гермія, Деметрій і Гелена виходять.

Навій

(прокидаючись)

Коли надійде моя черга, тільки гукніть мене, і я зразу вийду. Це після слів: «Піраме найпрекрасніший...» Агей! Пітере Клинцю! Дудко, міхоправе! Носику, лудильнику! Замірку! На бога, що це таке! Повтікали, а мене, сонного, покинули? А мені приснився такий чудовий сон! Наснилося таке, що людським розумом і збагнути годі. Осел ослом станеш, як почнеш цей сон тлумачити. Мені примарилось, наче я був... ну, хтозна й чим. Приснилось, наче я був... наче я мав... та це треба дурнем заплішеним бути, щоб сказати, щó я мав у тому сні. Ще людські очі такого не чули, людські вуха такого не бачили, людські руки такого не торкалися, людський язик не може збагнути і людський розум не може вимовити того, що мені приверзлося. Ось намовлю Пітера Клинця, хай складе баладу про мій сон. І хай балада так і називається: «Навоїв сон», бо в ньому все наче на навій намотане. А я ту баладу після вистави сам проспіваю перед князем. Може, навіть, щоб воно дехвектніше прозвучало, проспіваю зразу після Тізбиної смерті.

(Виходить)

СЦЕНА 2

Входять Клинець, Дудка, Носик і Замірок.

Клинець Ти посилав кого додому до Навоя? Він уже вернувся?

Замірок Нема ні слуху, ні духу. Його, напевне, забрала нечиста сила.

Дудка Як він не вернеться, пропала наша вистава. Як же ми гратимем без нього?

Клинець Ну, звісно, нічого не вийде. В усіх Афінах не знайдеш другого такого актора на роль Пірама.

Дудка Так, він серед усіх афінських ремісників найрозумніший.

Клинець Атож, і найпоказніший, а голос у нього просто хвантоменальний.

Дудка Треба казати «хвеномальний», бо хвантом — це, пробач на слові, пуста мара.

Входить тесля Гембель.

Гембель Хлопці, князь виходить із храму, і там повінчалися ще дві чи три пари панів та паній. Якби наша вистава пройшла, то ми всі б розбагатіли.

Дудка Ох, бідний наш Навій! Це ж він нікуди б не дівся від шести пенсів щоденно, поки й віку його. Не я буду, коли князь не призначив би йому тих шести пенсів за те, що він зіграв Пірама. І він таки заробив би їх. Шість пенсів щодня за Пірама, і квит!

Входить Навій.

Навій Де ж мої хлопці? Де ж мої молодці?

Клинець Навій! О благословенний день! О щаслива хвилина!

Навій Майстри, я вам можу такі дива розказати! Тільки не допитуйтесь, які, бо як я вам розкажу, то пропала моя добра слава в усіх Афінах. Але я вам неодмінно все розкажу, достоту все, як воно було.

Клинець Ну що ж, ми слухаємо, брате Навою!

Навій Ані слова! Я тільки хочу сказати вам, що князь уже пообідав. Збирайте своє причандалля та поприв'язуйте міцні шворки до своїх борід і нові банти до черевиків. І не гаймося, зійдімося всі коло палацу. Хай кожен перегляне свою роль. Одне слово, вибрали саме нашу п'єсу. Та глядіть, щоб Тізба мала на собі чисту білизну, а той, хто гратиме Лева, щоб не обрізав нігтів: хай виглядають, наче левині пазури. І ще, любі мої актори, не їжте ні часнику, ні цибулі, щоб віддих наш пахнув приємно, і я не маю сумніву, що глядачі скажуть: от приємна вистава! Ну, годі балачок! Ходімо! Чуєте, ходімо!

Виходять.

ДІЯ П'ЯТА

СЦЕНА 1

Афіни. Зала в Тезеєвім палаці.

Входять Тезей, Іпполіта, Філострат, вельможі й слуги.

Іпполіта Чудна, Тезею, розповідь коханців!

Тезей Така чудна — аж віри щось не йметься.
В байки про фей ніколи я не вірив.
У всіх коханців, як у божевільних,
Кипить у голові: уява їхня
Таке витворює, що й не збагне
Його холодний розум. Навіженець,
Коханець і поет — бредня суцільна.
Шаленець бачить більше чортівні,
Ніж є у цілім пеклі. А коханці
Вбачають Ледину дочку в циганці.
Поетів зір в високому безумстві
Блукає поміж небом і землею,
І, як уява створює подобу
Речей незнаних, так перо поета
І плоть, і назву, й місце надає
Тому, що є лише пустим повітрям.
Таку уява буйна має силу,

Що, тільки-но якусь зачувши втіху,
Вже й бачить, хто ту втіху принесе.
А страх її посяде — то вночі
Ведмедя вгледить в кожному кущі.

Іпполіта Е ні: все те, що сталося за ніч
І почуття їм так перемінило,
Не про саму лиш гру уяви свідчить:
Якась правдива суть у ньому є.
І все ж — яке воно чудесне й дивне!

Входять закохані — Лізандр, Деметрій, Гермія й Гелена.

Тезей Ну, ось вони, щасливі та веселі.
Вітаю вас; нехай любов і радість
Вас супроводять.

Лізандр Хай же й вас, наш князю,
Вони ведуть і до стола, й до ложа.

Тезей Що ж нас розважить — маскарад чи танці?
Як збавити ці довгі три години,
Що від вечері і до сну лишились?
Де наш постійний розпорядник свят?
Що нас потішить? Чи нема вистави,
Щоб розігнать нудьгу годин повільних?
Покличте Філострата.

Філострат
(виходить наперед)
Тут я, князю.

Тезей Що нам приготував ти на сьогодні?
Чи маскарад? Чи танці? Чим заповнить
Нудні години? Чим розвеселитись?

Філострат
(подає йому папір)
Ось список підготованих розваг.
Високосте, я вам лишаю вибір.

Тезей А! «Бій з кентаврами». «Афінський євнух
Співатиме у супроводі арфи».
Не треба. Це я вже читав коханій
На честь Геракла, родича мого.
«Як п'яні жриці Вакха в дикій люті
Фракійського співця живцем роздерли».
Це давня п'єса — грали ще тоді,
Як я з-під Фів вернувся переможцем.
«Як дев'ять муз оплакують Науку,

Що в злиднях богу душу віддала».
Це, певно, гостра, в'їдлива сатира,
Непідходяща для весільних свят.
«Коротка п'єса про Пірама й Тізбу,
Трагедія весела і тривала».
Трагедія — і водночас весела?
Коротка і тривала водночас?
Так це ж гарячий лід і чорний сніг!
Ну як знайти у цім безглузді глузд?

Філострат У п'єсі, князю, лиш десяток слів,
І я коротшої не чув ніколи,
Але й того десятка забагато,
Тому вона тривала. В ній немає
Ні слова до ладу, немов навмисне.
Трагедія вона лише тому,
Що в ній герой Пірам себе вбиває.
Я плакав, репетицію дивившись,
Але, признаюсь, плакав я зі сміху.

Тезей А хто ж актори?

Філострат Все афінські люди,
Ремісники звичайні, що навикли
Руками працювать, не головою,
І ось тепер свою невправну пам'ять
Заради вас обтяжить захотіли.

Тезей Ну, коли так, подивимось виставу.

Філострат Не варто, князю! Я її дивився.
Немає в ній цікавого ні крихти,
Хіба що вас побавить їхня щирість
У тих незграбних і тяжких зусиллях
Вам догодити.

Тезей Хочу цю виставу
Побачити, бо простосердя й ревність
Чогось поганого створить не можуть.
Сідайте, дами. Приведи акторів.

Філострат виходить.

Іпполіта Я не люблю, коли надмірна ревність
Бере на себе ношу затяжку.

Тезей Такого ти, кохана, й не побачиш.

Іпполіта Ти ж чув — вони не здатні ні до чого.

Тезей Ми тим щедріші будемо, коли
Подякуємо їм за те «ніщо».
Те, що вони наплутають, ми будем
Розплутувать — і хай це нас потішить.
Ми будемо поблажливі до них —
Оцінимо не успіх, а зусилля.
Коли мене в якому-небудь місті
Вітальними промовами стрічають
Учені люди, часом бачу я,
Як затинаються вони від страху
Чи від збентеження, тремтять, і бліднуть,
І, не дійшовши ще до слів вітання,
Нарешті уривають ту промову,
Укладену й розучену давно;
Я в скромнім та збентеженім мовчанні
Гостинність чую більшу та щирішу,
Ніж у речах улесливо-сміливих
Майстерного й пустого красномовця.
Любов і простота небалакучі
В небагатьох словах багато скажуть.

Входить Філострат.

Філострат Пресвітлий князю, вже Пролог чекає.

Тезей Нехай увійде.

Сурми. Входить Клинець у ролі Пролога.

Клинець Не думайте. Що мало в нас бажання
Вам догодити — вірте. Думка в нас
В усіх одна — і перша, і остання:
Наш хист малий. Розважить, може, вас,
Як ви подумаєте, ніби нами
Керує капость. Лихо буде нам,
Як вам догодимо цими словами.
Ми будемо щасливі. Вірте нам —
Актори тут. І хочуть показати
Вам те, що ви самі хотіли знати.

Тезей Цей чолов'яга не зважає на такі дрібниці, як крапки та коми.

Лізандр Він погнав свій пролог, як невиїжджeного лошака, що не вміє зупинятись, коли треба. Добра наука, мій князю: мало тільки говорити, треба говорити вміючи.

Іпполіта Справді, він зіграв свій пролог, як дитина грає на флейті: звук є, та нот нема.

Тезей Його мова — як заплутаний ланцюг: усі ланки цілі, але без ніякого порядку. Що ж далі?

Входить Навій у ролі Пірама, Дудка в ролі Тізби, Носик у ролі Муру, Замірок у ролі Місячного сяйва і Гембель у ролі Лева; перед ними — сурмач.

Пролог. Чудна, панове, ця картина вам?
Стривайте, зараз все вам стане ясно.
Цей чоловік, щоб знали ви,— Пірам,
І Тізба зветься дама ця прекрасна.
Цей чоловік у тиньку та вапні —
То мур, що цих коханців розділяє.
Лише ота шпарина у стіні
Поговорити бідним дозволяє.
Оцей, із хмизом, псом та ліхтарем,—
То місяць. Він стоїть тут недаремно:
При місяці між диким чагарем
Коханці пробиралися таємно.
Цей хижий звір, що лев йому ім'я,
Побачив Тізбу, що в кущах скрадалась.
Вона його на смерть перелякалась.
Тікаючи, плаща згубила там.
Його скривавила левина паща...
Враз нагодився красень наш — Пірам.
Побачив кров і думає: «Пропаща
Моя кохана!» Вихопив кинджал —
І заколовся ним. А діва мила
Мерця угледіла, запала в шал
І віку теж собі укоротила.
Хай місяць, лев і мур, та й молодята
Докажуть те, що можна ще сказати.

Клинець, Навій, Дудка, Гембель і Замірок виходять.

Тезей Цікаво, чи й лев говоритиме?

Деметрій Що ж тут за диво, вельможний князю: скільки ослів уміють говорити, то чом лев не зможе?

Мур Лудильник я, мене Том Носик звати,
І в цій виставі мур я маю грати.
Цей мур такий, що в ньому є шпарина,
Розколина, чи дірка, чи щілина.
Пірам і Тізба, наші молодята,
Крізь неї прихитрялись розмовляти.
Я справді мур, змурований руками:
Показують це й тиньк, і глина, й камінь.

А це щілина, і крізь неї знову
Пірам і Тізба поведуть розмову.

Тезей Чи можна сподіватися, щоб камінь і тиньк говорили краще?

Деметрій Справді, такого дотепного муру я ще не зустрічав, вельможний князю.

Входить Навій у ролі Пірама.

Тезей Тихо! Пірам підходить до муру.

Пірам О темна ніч! Не світла ти, о ні!
Ти настаєш тоді, як день минає.
О ніч, о ніч! Біда, біда мені!
Свою присягу Тізба забуває!
А ти, о мур, прегарний, славний мур,
Що розгороджуєш мене й кохану!
Скажи, о мур, прегарний, славний мур,
Де шпарка? Дай-но, я крізь неї гляну!

Носик піднімає розчепірені пальці.

Нехай за це віддасть тобі Зевес!
Та що я бачу? Тізби я не бачу!
Проклятий мур, бодай пропав ти ввесь!
Хай долю він пошле тобі собачу!

Тезей Я гадаю, що цей мур, коли вже він має живу душу, мав би теж відповісти лайкою.

Пірам Ні, високосте, нізащо в світі. Бо після слів «пошле тобі собачу» — Тізбина репліка. Вона має зараз вийти, а я виглядатиму її крізь шпарку. Ось побачите, все буде точнісінько, як я сказав. Он вона вже йде.

Входить Дудка в ролі Тізби.

Тізба О муру, часто нарікала я,
Що розлучаєш ти мене з Пірамом.
Твій камінь, тиньк і глина вся твоя
Моїми обціловані вустами.

Пірам Чийсь голос бачу. Треба підійти
До шпарки — може, Тізбин вид почую.
О Тізбо!

Тізба Ти? Це справді, любий, ти?

Пірам А хто ж? Чи, може, думаєш — брешу я?
Як Олеандр, я відданий тобі.

Тізба А я — твоя Мегеро, далебі?

Пірам Пехвал Прокрусту не кохав так вірно!

Тізба Як він її — тебе люблю безмірно.

Пірам О, поцілуй мене крізь цю шпарину!

Тізба Цілую, тільки не тебе, а глину!

Пірам Ти прийдеш до гробниці нині, мила?

Тізба Прийду, хоч би чигала там могила!

Навій і Дудка виходять.

Мур На цьому вся моя скінчилась роль.
О князю наш, піти мені дозволь.
(Виходить)

Тезей Ну що ж, тепер цей мур уже не розгороджує сусідів.

Деметрій Що вдієш, високосте, коли він із тих мурів, котрі мають вуха.

Іпполіта Такої дурної вистави я ще зроду не бачила.

Тезей Таж актори, хай навіть найкращі,— лише тіні. А найгірші не дуже їм поступаються, коли їм підсобляє уява.

Іпполіта Але наша уява, не їхня.

Тезей Коли ми уявлятимем їх не гіршими, ніж вони самі себе уявляють, то вони можуть здатися чудовими людьми. Та ось ідуть двоє благородних створінь: людина й лев.

Входить Гембель у ролі Лева і Замірок у ролі Місячного сяйва.

Лев О дами! Знаю, серцем ви м'які —
Малої мишки боїтесь, як діти.
Які ж то вас ухоплять дрижаки,
Коли прегрізний лев почне ревіти!
То знайте: я не лев і не левиця,
Я — столяр Гембель, невелика птиця.
Який би справжній лев прийшов сюди
Собі шукати халепи й біди!

Тезей Який-бо ввічливий і совісний звір!

Деметрій Я такого славного звіра ще й не бачив, високосте.

Лізандр Відвагою цей лев — чисто лисиця.

Тезей Правда; а розважністю — чисто гусак.

Деметрій Не зовсім так, мій князю: його відвага не подужає його розважності, а лисиця завше подужає гусака.

Тезей А я певен, що його розважність не подужає його відваги, бо гусак не подужає лисиці. Отож полишімо все це на його розважність, а самі послухаймо, що скаже місяць.

Місяць Оцей ліхтар — то сам дворогий місяць...

Деметрій То слід би йому начепити на голову роги.

Тезей Це ж повний місяць, а не молодик, тому рогів не видно.

Місяць Оцей ліхтар — то сам дворогий місяць,
А я — той дядько, що живе у ньому.

Тезей Оце найбільша хиба в усьому: цьому акторові слід би залізти в ліхтар. А так — який же з нього «дядько, що живе в місяці»?

Деметрій Він боїться туди залізти, бо на свічці, бачте, вже нагоріло.

Іпполіта Мені вже обрид цей місяць. Хоч би вже він обновився!

Тезей Та він, певне, вже повернув на ущерб. Адже розум у нього не дуже світлий. Та заради ввічливості нам доведеться досидіти до кінця.

Лізандр Ну ж бо далі, місяцю!

Місяць Та я тільки маю вам сказати, що цей ліхтар — місяць, я — той чоловік, що живе в ньому, оця в'язка хмизу — моя в'язка, а оцей собака — мій собака.

Деметрій Ну, то все це повинне бути в ліхтарі, бо ж воно все в місячному кружалі. Але тихо: он іде Тізба.

Входить Носик у ролі Тізби.

Тізба Це Нінова гробниця. Де ж мій милий?

Лев Р-р-р!

Тізба втікає.

Деметрій Добре рикнув, леве!

Тезей Добре чкурнула, Тізбо!

Іпполіта Добре посвітив, місяцю! Справді, місяць світить дуже гарно.

Лев роздирає Тізбин плащ і вибігає.

Тезей Добре шарпонув, леве!

Деметрій А тоді з'являється Пірам.

Лізандр І лев зникає.

Входить Навій у ролі Пірама.

Пірам О, дякую тобі, нічне світило,
За сонячне твоє проміння ясне.
Адже воно мені покаже милу,
Осяявши лице її прекрасне!
Та що це? Стій!
О боже мій,
Яка жахлива рана!
Що бачу я?
Це кров твоя,
О люба, о кохана!
Хто плащ порвав,
Життя відняв
У тебе, найрідніша?
О фурій лють!
Хай парки йдуть
Урвати нить скоріше!

Тезей Така розпука, та ще смерть близької людини справді можуть засмутити нас.

Іпполіта Їй же богу, мені його шкода.

Пірам Природо, нащо левів ти створила?
Щоб нищила людей левина паща?
Щоб смерть у ній спіткала Тізба мила,
У світі найлюбіша і найкраща?
Сльоза, течи!
Ти, меч, січи!
Удар Пірама в груди!
У лівий бік!
У серце штрик!
Хай і мене не буде!
(Заколюється)
І ось тепер
Уже я вмер,
Душе, лети до раю!
Язик, змовкай!
Місяць, тікай!

Місяць виходить.

Вмираю, умираю!
(Вмирає)

Деметрій Склав кості, бідолаха.

Лізандр Та ні, не склав, а скоріше кинув кості.

Тезей Такі кості кидай не кидай, багато очок однаково не випаде.

Іпполіта А чого це місяць пішов зі сцени перше, ніж Тізба вернулась і знайшла коханого?

Тезей Вона знайде його при світлі зірок. Та ось і вона: словами її відчаю і скінчиться вистава.

Входить Тізба.

Іпполіта Мені здається, за таким Пірамом довго тужити не варт. Сподіваюся, що ті слова відчаю не дуже затягнуться.

Деметрій Вони одне одного варті: покладіть на одну шальку Пірама, а на другу Тізбу, то досить буде порошинки, щоб перетягло будь-яку шальку. Пірам такий, що хай бог боронить, а Тізба така, що хай бог милує.

Лізандр О, вона вже нагледіла його своїми чарівними очицями.

Деметрій І зараз почне голосити.

Тізба Піраме, спиш?
Чи так лежиш?
Озвись — прибігла мила!
Чи ти німий?
Ні — неживий,
І жде тебе могила!
Лілеї губ,
Вишневий чуб
І щік зелена м'ята —
Де ви? Нема!
В душі пітьма!
Забрала смерть проклята!
Ти, парко зла,
Перетяла
Життя шовкову нитку!
Берись за ніж,
Мене заріж,
Умерти хочу швидко!
Язик мовчить,
А меч стирчить —
І серце вже пробите!
(Заколюється)

Не хочу жить.
Хай кров біжить!
Прощай же, білий світе!
(Умирає)

Входять Лев, Місяць і Мур.

Тезей Зосталися місяць і лев, щоб поховати мертвих.

Деметрій Так, і мур теж.

Навій

(підхоплюється)

Ні, запевняю вас, ні: той мур, що розгороджував садиби їхніх батьків, завалився. Зволите додивитись епілог чи, може, волієте послухати бергамський танець у виконанні двох акторів нашої трупи?

Тезей Не треба епілогу, прошу вас, бо ваша вистава ніяких виправдань не потребує. Нащо ж виправдовуватись: коли актори всі мертві, то нема кого й ганити. Їй-богу, якби той, хто склав цю п'єсу, сам грав Пірама та повісився на Тізбиній підв'язці, ото була б чудова трагедія. Але вона й так чудова і виконана дуже гарно. Тож давайте ваш бергамський танець. Обійдемось без епілогу.

Танець.

Навій, Дудка, Гембель, Замірок і Носик виходять.

Вже північ язиком своїм залізним
Дванадцять вибила. Пора до ложа!
Бо скоро вже запіють півні. Як би
Уранці не заспати нам, бо ми
Засиділися звечора. Вистава,
Хоч недоладна, збавила нам час.
На ложе, друзі! Ще два тижні цілих
Нічних розваг веселих нас чекають.
(Виходить)

З'являється Пак із мітлою.

Пак Леви рикають вночі,
Десь на місяць виє вовк.
Сплять по праці орачі,
День скінчився, гамір змовк.
Дотліва червоний жар,
Ухкає на стрісі сич —
Вісник саванів та мар.
У таку пречорну ніч,
У години пізні ці

Розкриваються гроби,
І виходять з них мерці —
Духи страху та журби.
Й ми, поклонники Гекати,
Ночі дочки і сини,
Що від сонця утікати
Теж повинні, ніби сни,—
В цю годину жваві стали:
Маєм щастя в дім внести.
Щоб усі тут мирно спали,
Мишко, й ти не шелести!
А мене вперед послали —
За дверима замести.

Входять Оберон і Тітанія з усім своїм почтом.

Оберон Всю оселю освітіте
Сонним мертвенним вогнем.
Всі покої облетіте,
Ельфи й феї! Розпочнем
Заклинальні танці й співи.
Підхопіть за мною всі ви!

Тітанія Спершу пісню розучіть —
Нота в ноту щебечіть,
Потім весело й грайливо
Освятім палати співом.

Співають і танцюють.

Оберон Нумо, феї, обійдім
До світанку весь цей дім
Та благословімо нині
Ложе князя і княгині,
Щоб зачатий в ньому рід
Щасно жив багато літ.
Хай ні зради, ані чвари
Вік не знають всі три пари,
Хай ніякий гандж природи
Не позначить їх породи:
Близни, родимки, рубці
І на тілі, й на лиці
Їхніх діток не спотворять,
А недуги не заморять.
Польову росу зберіть,
Всі покої окропіть.
Мир і щастя в цих палатах
Мають вічно панувати.

І, такий діставши дар,
Хай спокійно спить владар.
Поспішіться, не баріться,
Вдосвіта сюди верніться.

Оберон, Тітанія і їхній почет виходять.

Пак

(до глядачів)
А як ми вам не вгодили,
Все направим любо-мило:
Думайте, що ви заснули
Й перед вами сни майнули.
За виставу, хоч погану,
Не висловлюйте догану:
Це ж бо сон лише, вважайте,
І за це нам попуск дайте.
Як обійдеться без свисту
Й совість матимемо чисту,
Це всім нам додасть охоти
Вади наші побороти,
Й дальша п'єса краща буде.
На добраніч всім вам, люди,
Трохи оплесків, будь ласка,—
І скінчилась наша казка.
(Виходить)

ВЕНЕЦІАНСЬКИЙ КУПЕЦЬ

Переклала Ірина Стешенко

Дож Венеції.

Принц Марокканський
Принц Арагонський } поклонники Порції.

ДІЙОВІ ОСОБИ

Антоніо, венеціанський купець.

Бассаніо, його друг.

Граціано
Салеріо } друзі Антоніо й Бассаніо.
Соланіо

Лоренцо, закоханий в Джессіку.

Шейлок, багатий єврей.

Тубал, єврей, його друг.

Ланчелот Гоббо, блазень, слуга Шейлока.

Старий Гоббо, батько Ланчелота.

Леонардо, слуга Бассаніо.

Балтазар
Стефано } слуги Порції.

Порція, багата спадкоємиця.

Нерісса, її служниця.

Джессіка, дочка Шейлока.

Венеціанські сенатори, члени суду, тюремник, слуги, почет та інші.

Дія відбувається почасти в Венеції, почасти в Бельмонті — маєтку Порції на суходолі.

СЦЕНА 1

Венеція. Вулиця.

Входять Антоніо, Салеріо й Соланіо.

Антоніо Ох, далебі, я й сам не розумію,
Чому мені так сумно! Сум і вас
Бентежить, ви сказали; але як
Той сум піймав я, чи знайшов, чи стрінув,
Я не збагну...
Я наче зовсім загубив свій розум
І сам собі немов зробивсь чужий!

Салеріо Ваш дух тепер літа по океанах,
Ширяє там, де ваші кораблі,
Могутні владарі стихій зрадливих,
Немов синьйори пишні і заможні,
Напнувши всі вітрила полотняні,
З презирством, згорда дивляться униз
На ті нікчемні торговельні судна,
Що перед ними голови схиляють,
Коли вони, бува, на тканих крилах
Проносяться повз них.

Соланіо Повірте, друже:
Якби і я ризикував так само,
Як ви, то навздогін моїм надіям,
Мабуть, летіли б і мої чуття!
Раз по раз рвав би й підкидав травичку,
Аби довідатися, звідки вітер;
Шукав би пристаней, портів на картах
І рейдів. Кожна річ, яка могла б

Моїм ділам загрозу вістувати,
Мені б у серце смуток заронила.

Салеріо Ба навіть дмухаючи раз у раз,
Щоб страву гаряченну остудити,
Від жаху б сам здригнувся, пригадавши
Оту біду, що нам накоїть може
В безкраїм морі надто дужий вітер.
Не зміг би я і разу подивитись
На пісковий годинник, не згадавши
Про коси та мілизни, і про те
Не думати, що, може, корабель мій
Захряс в піску, і нижче від боків
Схилився головою, і цілує
Свою могилу. Увійшовши в церкву
І на каміння глянувши святе,
Невже ж би я відразу не згадав
Про скелі небезпечні: та якби
Мій корабель бортом черкнувся їх,
У нього з трюмів прянощі пішли б
Морському вітровію на поталу,
А хвилі огорнулися б шовками.
Чи міг би я, все лихо уявивши,
Не думати, що весь набуток мій
Нараз обернеться в ніщо? О ні!
Хіба я можу думать, не відчувши,
Що це нещастя може засмутити?
Не треба слів: Антоніо, я певен,
Сумує через те, що він думками
У справах торговельних.

Антоніо Ні, повірте;
Я щиро дякую моїй фортуні,
Що не довірив усього майна
Одному кораблеві й не в одне
Його відправив місце. Окрім того,
Не все моє майно залежить тільки
Від того, чи щасливий буде рік.
Мене смутять не торговельні справи.

Салеріо Тоді ви закохалися.

Антоніо Ну, що ви?!

Салеріо Не закохалися? Тоді, скажімо,
Від того ви смутні, що невеселі.
Так само ви сміятися могли б,
Стрибати і казать: веселий я

Тому, що не сумую. Присягаюсь
Дволиким Янусом, синьйор, природа
Кумедних творить іноді людей:
В одного — радощі в очах, і він
Регоче, як папуга, що почув
Козиці звук; а інший виглядає,
Як оцет — хай хоч Нестор запевняє,
Що річ кумедна,— не покаже він
Своїх зубів у посмішці веселій.

Входять Бассаніо, Лоренцо й Граціано.

Соланіо Іде шановний родич ваш — Бассаньйо,
А також Граціано та Лоренцо.
Тож прощавайте! Залишаєм вас
У кращім товаристві.

Салеріо З вами б я
Зостався, доки б ви не звеселились,
Однак прийшли достойніші за мене.

Антоніо Я вашу дружбу високо ціную,
Та бачу — справи в вас, і цю причину
Знайшли ви, щоб мерщій податись звідси.

Салеріо Вітаю вас, синьйори дорогі!

Бассаніо Коли ж ми з вами знов посміємося?
Якісь відлюдні стали ви, синьйори...

Салеріо У вільний час — ми завжди вам до послуг!

Салеріо й Соланіо виходять.

Лоренцо
(до Бассаніо)
Синьйоре, ну, Антоніо знайшли ви,—
Тепер бувайте. Прошу пам'ятати,
Де маєм стрітись ми в обідній час.

Бассаніо Прийду напевно.

Граціано Ах, синьйор Антоніо,
Вас непокоїть щось: ви забагато
Піклуєтесь про справи світові.
Життя своє втрачає той, хто хоче
Його набути клопотом надмірним.
Повірте, ви змінилися занадто.

Антоніо Та ні, на світ дивлюся, як на світ...
Це ж тільки сцена, Граціано, де

Всі люди мають грати певні ролі;
Мені ж, на жаль, припала роль сумна.

Граціано Тоді хай блазня роль зіграю я.
Нехай мені веселий, втішний сміх
Покриє зморшками усе обличчя;
Хай краще розпалю вином печінку,
Ніж серце голосінням остуджу...
Чи може хто, у кого тепла кров,
Сидіти, мов той предок мармуровий?
Спать наяву? І злитись, і бурчати,
Щоб розлилася жовч? Що ж, знай, Антоньйо,
Це промовля моя любов до тебе;
Є люди, що обличчя в них застигли,
Немов стоячі води, і мовчать.
Мовчать уперто, прагнучи тим самим
Собі здобути славу дуже мудрих.
Немов нам кажуть: «Гляньте, я — оракул,
Коли віщаю, хай не гавкне й пес!»
Антоніо, я знаю їх багато,
Кого звуть мудрецями лиш тому,
Що зроду не промовлять ані слова;
Проте я переконаний цілком:
Якби хоч раз наважились вони
Розкрити рота, всі їх слухачі
Набрались би гріха, потребу мавши
Назвати дурнями своїх братів.
Я згодом побалакаю з тобою
Докладніше про це, та кинь лише
Ловити на гачок сумного виду
Привіт юрби, що править за принаду
Всім йолопам... Ну що ж, ходім, Лоренцо!
Тим часом прощавайте. Я скінчу
Своє повчання тільки по обіді.

Лоренцо Ми залишаємо вас до обіду.
Я, певно, й сам такий мовчун, бо слова
Не дасть мені промовить Граціано.

Граціано Та поживи зі мною років зо два,
То й голосу свого забудеш звук.

Антоніо А я базікою зроблюсь для тебе!

Граціано Чудово! Хай щастить! В речах лиш двох
Цінуємо найбільше ми мовчання:
В копчених язиках та в тих жінках,
Які іще не звідали кохання.

Граціано й Лоренцо виходять.

Антоніо Що він мав на думці?

Бассаніо Граціано говорить неймовірну безліч порожніх слів — другого такого на цілу Венецію не знайдеш. Розважлива думка у нього — це дві зернини пшениці в двох мішках полови: треба шукати цілий день, щоб їх знайти, а знайдеш — виявляється, що їх не варто було й шукати.

Антоніо Гаразд. Тепер скажіть, хто дама та,
Що присяглися ви до неї потай
Піти з поклонами? Ви ж обіцяли.

Бассаніо Ви знаєте, Антоніо, напевне,
Що дуже розладнав я власні справи,
Бо жив пишніш, ніж право мав на те,
Зважаючи на незначні достатки...
Я нині не жалкую, що не можу
І далі жити весело та пишно.
Одне мене найбільше непокоїть:
Як вибитись мені з боргів великих,
Що наробив я марнотратством. Вам,
Антоніо, найбільш заборгував я
І дружбою, і грішми. Дружба ця
Мені є запорукою, що зможу
Відкрити вам всі наміри і плани,
Які я нині сам собі намітив,
Щоб від боргів звільнитися скоріш.

Антоніо Прошу, Бассаніо, мій друже добрий,
Скажіть про все: якщо ті плани ваші
Не відхиляються, як і самі ви,
Від чесного шляху, то, запевняю,
Мій гаманець, себе й мої достатки —
Все до кінця для вашої потреби
Відкрию я.

Бассаніо Коли хлоп'ям стрілу,
Бувало, я губив свою зненацька,
Пускав одразу ж другу їй услід
У тому ж напрямку й таку ж, як перша,
І за цією пильно слідкував,
Щоб відшукати першу; обома
Так важачи, я часом їх обидві
Знаходив. Приклад цей з невинних
Дитячих літ я лиш тому навів,
Що і слова, які сказати хочу,

Цілком невинні. Я напозичався
Багато в вас і все розтринькав, ніби
Хлопчисько легковажний. Та, якщо
Стрілу ви зважитесь пустити другу
В той бік, куди упала й ваша перша,
То певен я цілком, що як уважно
Я подивлюсь в той бік, знайду обидві
Або вам другу принесу назад,
І вдячним я зостанусь боржником
За першу.

Антоніо Знаєте мене ви добре
І гаєте лиш зайвий час, мій друже;
Повірте, що, під сумнів беручи
Мою любов, завдаєте ви більше
Мені жалю, аніж тоді, якби
Прогайнували все моє майно:
Кажіть, щó саме маю я зробити
І щó, на вашу думку, зможу я.
На все я ладен, мовте слово, друже!

Бассаніо Одна заможна панна проживає
В маєтку Бельмонті. З лиця прекрасна...
Та ще цінніші за її красу
Її чесноти пречудові. Вже
З тих чарівних її очей не раз
Я діставав німі, принадні вісті.
Її звать Порція. Катона донька,
Вродлива Порція — дружина Брута —
Не переважила б її нічим.
На цілий світ вже слава пролунала
Про гідності її; з усіх країн
Усі чотири вітри мчать до неї
Вельможних женихів. Неначе сонце,
Шовкові сяють кучері у неї,
І руном золотим зі скронь збігають,
І обертають той маєток Бельмонт
В Колхіду, що до неї не один
Герой Язон у пошуках звитяги
Вже припливав. Антоніо, мій друже!
Якби я мав всі засоби для того,
Щоб серед них суперником з'явитись!
Мені дає таку надію серце,
Що там чека на мене перемога!

Антоніо Ти знаєш сам — усе моє майно
На морі. А готівки я не маю,

Не маю й засобів, щоб роздобути
Відразу капітал; іди розвідай,
Яку кредит мій зараз має силу
В Венеції. Зберу все до останку,
Щоб вирядить тебе туди як слід,—
До Бельмонта, до Порції-красуні.
Іди ж шукай, я пошукаю теж,
Де гроші є; якщо не помилюся,
То нам дадуть, коли я поручуся!

Виходять.

СЦЕНА 2

Бельмонт. Кімната в домі Порції.

Входять Порція й Нерісса.

Порція Щиро кажучи, Неріссо, моїй маленькій особі вже над силу цей великий світ.

Нерісса Так воно й було б, люба синьйоро, якби фортуна послала вам стільки ж турбот, скільки дала втіхи. А проте бачу я, що ті, котрі їдять надто багато, хворіють так само, як і ті, що їх мордує голод. Отже, середні достатки — неабияке щастя. Зайвина швидко доживає до сивого волосся, а помірність живе довго.

Порція Хороші слова і добре сказані.

Нерісса Вони були б ще кращі, коли б їх дотримувались як слід.

Порція Коли б робити було так само легко, як і знати, що саме треба робити, то каплички стали б церквами, а халупи бідарів — королівськими палацами. Добрий проповідник той, хто сам діє так, як повчає; а мені легше навчити двадцятьох, що вони повинні робити, ніж бути однією з тих двадцяти і виконувати свої власні повчання. Мозок може винаходити закони для крові, але палка вдача перестрибує через холодний розум. Шалена молодість — це заєць, що плигає через пастки, які ставить йому калікарозсудливість. А проте зараз, коли я маю обрати собі чоловіка, такі балачки зовсім не до речі. Ах, яке це слово — «обрати»! Я ж не можу ні обрати того, кого сама бажала б, ані відмовити тому, хто мені не до вподоби; так воля живої дочки мусить схили-

тись перед волею небіжчика батька. Чи ж не жорстоко це, Нерісо, що я не можу ні обрати когось, ані комусь відмовити?

Нерісса Ваш батько був завжди доброчесною людиною, а святим людям перед смертю приходять спасенні думки. Отже, в тій лотереї, що він її придумав з трьома скриньками — золотою, срібною і свинцевою (якщо хтось вибере вас так, як замислив ваш батько), справдяться його надії, і виграє тільки той, хто щиро вас полюбить. А втім, чи почуваєте ви прихильність до когось із вельможних наречених, що вже вас навідували?

Порція Будь ласка, перерахуй поіменно їх; коли називатимеш, я їх описуватиму по черзі; а знаючи мою думку про них, зробиш висновок, наскільки я до них прихильна.

Нерісса По-перше, принц Неаполітанський.

Порція Годі! То справжній жеребець, бо в нього тільки й мови, що про свого коня; він вихваляється, що сам уміє добре його підкувати. Боюся: чи не согрішила його найясніша матуся з якимось ковалем?

Нерісса Далі — пфальцграф.

Порція О, цей тільки те й робить, що хмуриться, немов сказати хоче: «Якщо ви не бажаєте мене, то й не треба...» Він слухає веселі історії, а й разу не всміхнеться. Коли вже замолоду він такий безнадійно похмурий, боюсь, що з нього вийде плаксивий філософ під старість. Волію одружитися з мертвою головою, що має кістку в роті, ніж з одним із цих двох синьйорів. Хай бог мене від них обох боронить!

Нерісса Що скажете ви про французького вельможу, мосьє Ле Бона?

Порція Бог створив його, то нехай уже він вважається людиною. Далебі, я знаю, що глузувати гріх, але ж він!.. Правда, він має кращого коня, ніж той неаполітанець; він уміє ще бридкіше хмуритись, аніж пфальцграф; у нього прикмети всіх і нікого. Тільки-но заспіває дрізд, він уже ладен стрибати. Свою власну тінь він ладен проткнути шпагою. Якби я за нього вийшла — я б вийшла за двадцятьох чоловіків водночас. Коли б він схотів зневажити мене, я б йому простила, бо як би шалено він мене кохав, я б не відповідала на його кохання.

Нерісса А що ви скажете про Фолконбріджа, молодого англійського барона?

Порція Ти ж знаєш, що я з ним не розмовляю зовсім, бо ні він мене не розуміє, ні я його: він не знає ні латини, ні французької, ані італійської мови; а ти сміливо можеш заприсягнути на

суді, що я й на пенні не знаю англійської мови. Він — утілення порядної людини; проте — горенько! — хто може розмовляти з німим манекеном? А як дивно він одягається! Мені здається, що свого камзола купив він в Італії, штани — у Франції, капелюха — в Німеччині, а свої манери — в усіх країнах світу.

Нерісса А якої ви думки про шотландського лорда, його сусіда?

Порція Гадаю, що він надто зичливий до своїх сусідів: позичив ляпаса в англійця і заприсягнувся, що поверне його, тільки-но здужає. Здається, француз поручився за нього і навіть дав відписку.

Нерісса Чи до вподоби вам молодий німець, небіж герцога Саксонського?

Порція Він огидний ранком, коли тверезий, і ще огиднішний опівдні, коли нап'ється. В найкращому стані — він трохи гірший за людину, а в найгіршому — трохи кращий за тварину. Яке б не скоїлось нещастя, сподіваюся, мені, проте, пощастить позбутись його.

Нерісса Але якщо він схоче спробувати щастя й вибере саме ту скриньку, що треба, то невже ж ви не виконаєте волі вашого батька, відмовитесь узяти його собі за чоловіка?

Порція А щоб не сталось такого нещастя, будь ласка, постав велику склянку рейнвейну на ту скриньку, яка не повинна виграти: тоді хай сидить у тій скриньці хоч сам диявол, а поверх неї ця спокуса, я певна, що він вибере саме її. Я ладна швидше відмовитись від усього на світі, Неріссо, ніж віддатися за губку, що ніколи не просихає.

Нерісса Не бійтеся, синьйоро, вам не дістанеться жоден із цих добродіїв. Вони вже сповістили мене про своє рішення: нині лаштуються повернутись додому й не турбуватимуть вас більше своїм сватанням — хіба що знайдеться якийсь інший засіб здобути вас, крім засобу вашого батька, який залежить від скриньок.

Порція Навіть доживши до Сивілиного віку, я помру цнотливою, мов Діана, коли нікому не пощастить здобути мене так, як того бажав мій батько. Я рада, що ця партія наречених така розважлива, бо серед них немає жодного, кому б я не бажала бути далеко звідси; я благаю в бога щасливої для них дороги.

Нерісса Чи пригадуєте ви, синьйоро, одного венеціанця, вченого й вояка, що приїздив сюди ще за життя вашого батька разом з маркізом Монферратським?

Порція Так, так, то був Бассаніо. Здається, так його звати?

Нерісса Саме так, синьйоро. З усіх чоловіків, що їх бачили мої дурні очі, він більше за всіх вартий прекрасної синьйори.

Порція Я пригадую його добре; пригадую, що він гідний твоєї хвали.

Входить слуга.

Що сталося? Якісь новини?

Слуга Четверо чужинців шукають вас, синьйоро, щоб попрощатися з вами. Крім того, прибув посланець від п'ятого — принца Марокканського; він подає звістку, що принц, його володар, сьогодні ввечері буде тут.

Порція Якби могла я цьому п'ятому сказати від щирого серця «ласкаво просимо», як кажу тим чотирьом «щасливої дороги»,— приїзд його потішив би мене. Якщо він має вдачу святого, а обличчя чорта, я воліла б, щоб він відпускав гріхи, а не був мені за чоловіка. Ходім, Неріссо.

Йди, хлопче, уперед. Оце так штука!
Зачиним за одним, вже другий стука!

Виходять.

СЦЕНА 3

Венеція. Майдан.

Входять Бассаніо та Шейлок.

Шейлок Три тисячі дукатів? Гаразд.

Бассаніо Так, синьйоре, на три місяці.

Шейлок На три місяці? Гаразд.

Бассаніо За сплату, як я вже сказав, поручиться Антоніо.

Шейлок Антоніо поручиться? Гаразд.

Бассаніо Чи можете ви мені допомогти? Чи зробите ласку? Чи дасте відповідь?

Шейлок Три тисячі дукатів на три місяці і за порукою Антоніо.

Бассаніо Ваша відповідь?

Шейлок Антоніо — гідна людина.

Бассаніо Хіба ви чули коли-небудь щось протилежне?

Шейлок Е, ні, ні, ні, ні! Розумієте, коли я кажу, що він «гідна людина», то я маю на увазі, що він має чим заплатити. Проте весь капітал його — в надіях. Один з його кораблів пливе до Тріполі, другий — до Індії; а ще довідався я на Ріальто, що третій корабель його простує до Мексіки, четвертий — до Англії, і решту суден теж розкидано по всіх світах. Та кораблі — це ж усього-на-всього дошки, а матроси — тільки люди; але ж є ще суходільні пацюки і водяні пацюки, водяні злодії і земні злодії,— я маю на думці піратів; крім того, загрожують ще й хвилі, вітри та скелі. І все-таки ця людина має чим заплатити. Три тисячі дукатів... Я гадаю, що можу прийняти його боргове зобов'язання.

Бассаніо Будьте певні, що можете.

Шейлок Я хочу бути певним, що можу; щоб упевнитися, я мушу обміркувати. Чи можу я поговорити з Антоніо?

Бассаніо Якщо зробите нам ласку й пообідаєте з нами.

Шейлок Авжеж, щоб нанюхатися свинини? Щоб їсти те добро, що в нього ваш пророк назаретський загнав диявола своїм закляттям? Я ладен у вас купувати, вам продавати, з вами розмовляти, з вами гуляти тощо, але не хочу ні їсти з вами, ні пити з вами, ані молитися з вами. Які новини на Ріальто? Хто це йде сюди?

Входить Антоніо.

Бассаніо Ось і синьйор Антоніо.

Шейлок

(убік)
Він виглядає як фальшивий митар!
Ненавиджу його я через те,
Що він християнин; але ще більше
За те, що він в огидній простоті
Всім гроші без відсотків позичає,
І наших зисків убива зростання
В Венеції. Якщо мені хоч раз
Йому помацать боки пощастить,
Втамую давню я свою ненависть.
Він зневажає наш народ святий,
Знущається, і навіть в тих місцях,
Де крамарі збираються докупи,
Він кидає мені лихі слова,
Мої він справи ганить, бариші

Законні зве лихвою. Хай мій рід
Загине, коли я йому пробачу!

Бассаніо То як же, Шейлок?

Шейлок Га? Мою готівку
Рахую я напам'ять; з обрахунку
Виходить так, що вам зібрать відразу
Три тисячі дукатів я не зможу.
Проте дарма! Є багатій єврей —
Мій друг Тубал, і він мені поможе.
Стривайте! На який же строк потрібні
(до Антоніо)
Дукати вам? Хай вам щастить, синьйоре!
Ми саме розмовляли тут про вас.

Антоніо Хоч і не маю я такої звички —
Давати гроші на відсотки й брати,
Проте на цей раз виняток зроблю,
Щоб друга вивести із скрути. Ви
Назвали вже йому потрібну суму?

Шейлок Так, так, три тисячі дукатів.

Антоніо Просить
Три місяці він строку.

Шейлок Я й забув,—
Авжеж, три місяці, сказали ви,
І ваша запорука... Поміркуєм...
Проте стривайте, мовили ви ніби,
Що звички ви не маєте ні брати,
Ні в позику давати на відсотки?

Антоніо Так, я того ніколи не роблю.

Шейлок Коли Лавана вівці Яків пас —
Святого Авраама був той Яків
(По волі мудрій матері своєї)
Наступник третій. Третій, так...

Антоніо То що?
Він правив теж відсотки?

Шейлок Ні, відсотків
Не брав він; ні, там не було того,
Що ви звете відсотками звичайно.
Ось слухайте, що він зробив. Лаван
З ним склав таку умову, що ягнята
Самі строкаті та усі рябі
Віддасть він Якову у нагороду.

За труд його. Коли ж пора осіння
Настала врешті, й подались овечки
До тонкорунних баранів в жадобі,
Й почався у тварин отих кошлатих
Труд творення, тоді чабан-хитрун
Гілок нарізав, наздирав кори;
І ті гілки в хвилину парування
Встромляв він перед кожною з овець.
І вівці зачинали, і потому
Родилися рябенькі всі ягнята
Й дістались Якову. Такий обрав
Він шлях, щоб мати зиск; його за це
Благословило небо: хоч і зиск,
Проте благословенний він, коли
Нема крадіжки!

Антоніо Випадок щасливий,
І не від Якова залежав зиск:
Божественна рука те все здійснила.
Та чи можливо ж прикладом таким
Виправдувать відсотки всі лихварські?
Чи срібло й щире золото для вас —
Однаково, що барани та вівці?

Шейлок Не знаю... Множити я вмію їх
Не гірше. Слухайте, синьйоре...

Антоніо Друже,
Зверніть увагу, як уміє чорт
І на письмо святеє посилатись.
Коли гидка душа бере собі
Святі слова, щоб ними захищатись,
Це лиходій, хоч усміх на устах;
Рум'яне яблуко, хоч в серцевині
Воно й гниле. О, цей огидний фальш!
Чому ти чарівний такий на вигляд?

Шейлок Три тисячі дукатів — кругла сума!
Три місяці... На рік — збагнути треба —
Які тут можна взять відсотки?

Антоніо Отже,
Скажіть, чи можете зарадить нам?

Шейлок Синьйор Антоніо, траплялось часто,
Що ви в Ріальто з мене глузували —
З моїх відсотків і з мого багатства;
Я все терпів і знизував плечима:
Терпіть — така вже доля всіх євреїв.

Не раз мене ви обзивали псом,
Невірою й плювали на каптан
Святковий мій єврейський — все за те,
Що користуюсь я із власних грошей.
А нині я потрібен вам, вельможні?
Ну що ж! Тепер до мене ви йдете
І кажете: «Нам треба грошей, Шейлок!»
Ви просите у мене грошей! Ви,
Що тільки в бороду мені плювали
І копняками гнали, ніби пса,
Од вашого порога. А сьогодні
Вам треба грошей! Що ж сказати вам?
Чи не сказати часом: «О синьйоре,
Хіба ж собака може мати гроші?
Де ж чувано, щоб шолудивий пес
Позичить зміг три тисячі дукатів»?
Чи я повинен, низько уклонившись,
Затамувати подих і сказать
Несміливо, немов той раб покірний:
«О найшановніший синьйор! На мене
Ви середи минулої плювали,
А в інший день дали ви стусана
І часто псом огидним називали;
І ось тепер за ласки ваші всі
Я вам позичу певну суму грошей?»

Антоніо Маден я лаяти тебе й тепер,
І плюнути на тебе, й пхнуть ногою.
Якщо не відмовляєш нам у грошах,
Ну, то й давай, та тільки не як друзям
(Чи чувано, щоб друг коли платив
Відсотки другу за метал нікчемний?),—
Як ворогові грошей ти позич;
Якщо у строк не зможе він віддати,
Щоб міг ти править з нього без жалю
Відсотки.

Шейлок Ти диви, як ви скипіли!
Здобути хтів би вашу я любов
І дружбу щиру; ту ганьбу забути,
Що ви мене так часто плямували.
Допомогти вам хочу у біді,
Не вимагаючи за це відсотків;
А ви, проте, і вислухать мене
Не маєте бажання. Зичу вам
Добра.

Бассаніо І справді ти добра бажаєш.

Шейлок Я довести це хочу. Ось ходімо
Усі до нотаря, й дасте підписку
На зобов'язанні, ну, так, для жарту,
Допишемо, що як не вдасться вам
Сплатити в певний день і в місці певнім
Мені ту суму, згадану в розписці,
То як відшкодування зможу я
У вас на тілі взяти м'яса фунт —
І то в якому тільки схочу місці.

Антоніо Гаразд, я підпишу і всім скажу,
Що жид ласкавий вельми!

Бассаніо Я не згоден!
Такого зобов'язання ніколи
Тобі я не дозволю підписати;
Ладен скоріш зостатися в нужді!

Антоніо Не бійся! Терміну додержу я.
Ще за два місяці — до строку місяць —
Утроє більше я дістати маю
За борг отой.

Шейлок О, Аврааме-батьку!
Які ж ці християни! Їх жорстокість
Навчає їх підозрювати всіх.
Ну посудіть самі: якщо вже він
У строк мені свого не сплатить боргу,
Який же зиск мені? Фунт м'яса лиш?
Таж людське м'ясо варт багато менше,
Аніж бараняче або козине.
Я помагаю з тим, щоб заслужити
Його прихильність. Згодиться Антоньйо,
Тоді — гаразд! Не схоче — то прощайте!
І кривдою за ласку не платіть.

Антоніо Так, Шейлоку, папір я підпишу.

Шейлок Ідіть до нотаря, а незабаром
І я прийду. Ви розкажіть йому,
Як цей контракт кумедний краще скласти,
А я дукатів назбирать піду
І гляну, як там в мене у господі:
Чи все гаразд? Адже глядить її
Слуга мій непутящий. Повернусь
Я вмить.

Антоніо Іди мерщій, шляхетний жиде!

Шейлок виходить.

Ще вихриститься він: бач, став сердечний.

Бассаніо Шахрай страшний тоді, коли він гречний.

Антоніо Ходімо, друже! Не турбуйсь! Нівроку —
Прибудуть кораблі мої до строку.

Виходять.

ДІЯ ДРУГА

СЦЕНА 1

Бельмонт. Кімната в домі Порції.

Фанфари. Входять принц Марокканський та його почет, Порція, Нерісса та інші її слуги.

Принц Марок. Не зневажай мене за чорну шкіру,
Адже ліврея чорна ця — з вини
Мого найближчого сусіда — сонця,
В чиїм промінні я зростав. Нехай
За всіх людей, що їх родила північ
У тих країнах, де прозору кригу
І Феба жар не може розтопити,
Один з найкращих з'явиться сюди.
З любові хай до тебе — я і він
Розріжемо собі ми власне тіло —
Побачиш, в кого червоніша кров!
Повір мені, мого обличчя, панно,
Боялись і відважні, а проте —
Коханням присягаюся своїм —
В країні рідній на моє лице
Дивилася з любов'ю не одна
Красуня. Чорний колір свій міняти
Не хочу я, хіба лише тоді,
Коли б мені украсти пощастило
Твої чуття, ласкава королево!

Порція: У виборі я маю керуватись
Не тільки радою очей дівочих.
В руках у лотереї мій талан,
І вибирати я не маю права.
Якби лиш воля батькова суворо
Мені віддать себе не наказала
Тому, хто сам собі мене здобуде,
Обравши влучно скриньку, запевняю,
Мій славний принце, для моїх очей
Ви б не здавалися від тих чорнішим,
Кого я тут раніше зустрічала.

Принц Марок. Спасибі і на тім. Тепер же я
Прошу вас провести мене до скриньок:
Побачимо, що доля скаже нам.
Я шаблею цією присягаюсь,
Що Софі ранила на смерть, і принца
Убила перського, і здобула
Три славні перемоги Сулейману!
Я поглядом щонайгрізніші очі
Здолав би вмить і серце найпалкіше
З усіх на світі подолать готовий;
І ведмежат від матерніх грудей
Геть відірвати, глузувати навіть
Із лева, що ричить, голодний, лютий.
Лише б тебе здобуть. Але тим часом,
Як Геркулес і Ліхас грають в кості,
Щоб вирішить, хто дужчий з них обох,—
Враз може трапитись таке нещастя,
Що слабшого рука влучніше кине
Ті кості, й вийде так, що паж нікчемний
Алкіда подолає! Так і я:
Керований фортуною сліпою,
Утратить можу все, чим інший хтось,
Достойний менш, ніж я, заволодіє,
А я помру від горя!

Порція Ви повинні
Скоритися умові! Чи відмовтесь
Від вибору назавжди, чи, раніш
Ніж починати, присягніться тут,
Що ви ніколи з жодною з дівчат
Не будете про шлюб вести розмови.
Подумайте раніш.

Принц Марок. Я йду на все!
Ведіть, я хочу спробувати щастя!

Порція Спочатку в храм, а потім, по обіді,
Попробуєте щастя.

Принц Марок. Хай і так!

Фанфари.

О доле приязна, веди за руку
У вічний рай або на вічну муку.

СЦЕНА 2

Венеція. Вулиця.

Входить Ланчелот.

Ланчелот Безперечно, моє сумління дозволить мені втекти від цього єврея, мого господаря. Нечистий так і смикає мене за лікоть, так і спокушає; каже: «Гоббо, Ланчелоте Гоббо, добрий Ланчелоте», або: «Добрий Гоббо», або «Добрий Ланчелоте Гоббо, скористайсь своїми ногами, накивай п'ятами, тікай геть». А сумління каже: «Ні, стережися, чесний Ланчелоте, стережися, чесний Гоббо»; або як зазначено вище: «Чесний Ланчелоте Гоббо, не тікай, дай спокій своїм п'ятам». Гаразд; проте нечистий чіпляється й наказує мені пакуватися. «Via!» * — каже нечистий; «Забирайся!» — каже нечистий; «Заради неба, наберися відваги,— каже нечистий,— і тікай!» Гаразд; а моє сумління кидається моєму серцю на шию і мудро промовляє до мене: «Мій чесний друже Ланчелоте, через те, що ти син чесного чоловіка...» — або, краще сказати,— син чесної жінки, бо, правду кажучи, батько мій любив іноді погуляти, мав до того неабиякий смак. Гаразд; сумління каже мені: «Ланчелоте, стій!» — «Тікай!» — каже нечистий. «Стій!» — твердить моє сумління. «Сумління,— кажу я,— твоя порада хороша! Нечистий,— кажу я,— твоя порада хороша!» Якщо я послухаюся свого сумління, мені доведеться залишатися в єврея, мого господаря, а він (хай бог мені простить!) теж з диявольського кодла; коли ж я втечу від єврея, то послухаюся нечистого, а той, пробачте на слові, вже справжнісінький диявол. Безперечно, цей єврей — утілений диявол, і, відверто кажучи, моє сумління — то жорстоке сумління, коли радить мені залишитися в цього єврея. Нечистий подає мені більш дружню пораду; я таки втечу, нечистий! Мої п'яти до твоїх послуг; я втечу!

* Геть! *(Іт.)*

Входить старий Гоббо з кошиком.

Гоббо Молодий синьйоре! Будьте ласкаві, скажіть мені, як тут пройти до пана єврея?

Ланчелот

(убік)

О небо, це ж мій ріднесенький батько! Він не те що підсліпуватий, він просто зовсім сліпий і тому не впізнає мене. Ану, я пожартую з нього.

Гоббо Шляхетний паничику, будьте ласкаві, скажіть мені, як тут пройти до пана єврея?

Ланчелот На першому розі беріть праворуч, а на другому поверніть ліворуч; та глядіть, на дальшому розі не беріть ні ліворуч, ані праворуч, а поверніть просто вниз, до будинку єврея.

Гоббо Боже милостивий, таку дорогу знайти нелегко. Чи не можете ви мені сказати: Ланчелот, що живе в нього, живе він у нього чи ні?

Ланчелот Ви говорите про молодого синьйора Ланчелота?

(Убік)

Увага! Ось зараз я задам!

(До старого)

Ви говорите про молодого синьйора Ланчелота?

Гоббо Про якого там синьйора, синьйоре, про сина бідної людини. Його батько, хоч це й кажу я,— чесна й дуже бідна людина, проте, хвала богові, живе собі на здоров'я.

Ланчелот То й добре! Хай його батько буде собі хто хоче, ми розмовляємо про молодого синьйора Ланчелота.

Гоббо Про Ланчелота, синьйоре, якщо ваша ласка.

Ланчелот Ergo, прошу вас, старий чоловіче, ergo, благаю вас; ви говорите про молодого синьйора Ланчелота?

Гоббо Про Ланчелота, якщо дозволить ваша милість.

Ланчелот Ага, виходить, про синьйора Ланчелота? Не говоріть про синьйора Ланчелота, батьку, бо цей молодий синьйор (з ласки фатуму й долі і, кажучи іншими такими мудрими словами,— волею трьох сестер та інших галузей науки) справді й безперечно помер, або, як би ви сказали без зайвої балаканини, чкурнув на небо.

Гоббо Ой, хай бог боронить! Адже хлопець був єдиний костур мого похилого віку, єдина підпора моя.

Ланчелот Та хіба ж я подібний до дрючка, чи до колоди, чи до посоха, а чи до підпірки? Чи знаєте ви мене, батеньку?

Гоббо Ой, ні! Я не знаю вас, молодий синьйоре. Але, прошу вас, скажіть мені: хлопець мій (царство йому небесне!) живий чи помер?

Ланчелот Ви не впізнаєте мене, батьку?

Гоббо Біда мені, синьйоре! Миготить мені перед очима, я вас не знаю.

Ланчелот А й справді! Хоч би ви й не були сліпі, ви б, мабуть, і тоді мене не впізнали. То мудрий батько, що впізнає свою власну дитину. Гаразд, старий чоловіче, я розкажу вам новини про вашого сина.

(Падає навколішки)

Благословіть мене! Правди не сховаєш: убивства не можна довго таїти. Хто чий син — це сховати можна, але правда мусить, нарешті, виявитись.

Гоббо Прошу вас, синьйоре, підведіться; я переконаний, що ви не Ланчелот, не мій хлопець.

Ланчелот Прошу вас, киньте жарти й дайте мені ваше благословення! Я — Ланчелот, ваш маленький хлопчик колись, ваш дорослий син тепер і ваше дитя навіки.

Гоббо Я не можу собі уявити, що ви — мій син.

Ланчелот Не знаю, що я маю собі уявляти; але я — Ланчелот, служу в єврея, і я певен, що Марджері, ваша дружина, це моя мати.

Гоббо А й справді, її звати Марджері. І я ладен заприсягтися, що коли ти Ланчелот — то ти моя плоть і кров. Хвала тобі, боже! Ну й бородище відпустив! У тебе на підборідді більше волосся, ніж у мого корінника Доббіна в хвості.

Ланчелот Виходить, що хвіст Доббіна росте всередину: коли я бачив його востаннє, у нього в хвості було більше волосся, ніж у мене на обличчі.

Гоббо Боже, як же ти змінився! То як же ти живеш? Чи ладнаєш зі своїм хазяїном? Я приніс йому гостинця. Як ви тепер з ним, чи у добрій злагоді живете?

Ланчелот Нічого, добре. Але щодо мене, то я твердо вирішив від нього втікати, а через те й не зупинюся доти, доки не втечу якнайдалі. Мій хазяїн — справжнісінький єврей. Йому гостинця? Подаруйте йому краще мотузку! Я гину з голоду в нього на службі; я так схуд, що ви можете кожен палець моїми ребрами порахувати. Батьку, я радий, що ви приїхали. Віддайте ваш гостинець Бассаніо — той справді дає чудові нові лівреї своїм слугам. Якщо мені не пощастить стати до нього на службу, то я забіжу

десь аж на край божого світу. О, небувале щастя! Він сам іде сюди. Мерщій до нього, батьку, бо я зроблюсь євреєм, якщо в єврея служитиму довше.

Входить Бассаніо з Леонардо та іншими слугами.

Бассаніо Ви можете зробити й так, але поспішайте: вечеря — найпізніше о п'ятій годині. Порозсилайте ці листи за адресами; замовте лівреї й перекажіть Граціано, що я прошу його зараз же прийти до мене.

Один із слуг виходить.

Ланчелот До нього, батьку!

Гоббо Хай бог благословить вашу милість!

Бассаніо Спасибі. Тобі чогось від мене треба?

Гоббо Ось мій син, синьйоре, бідний хлопець...

Ланчелот Не бідний хлопець, синьйоре, а багатого єврея наймит, що хотів би, синьйоре, як вам пояснить мій батько...

Гоббо Синьйоре, він має палке бажання, як то кажуть, вам служити...

Ланчелот Авжеж; одне слово, я служу євреєві і маю бажання, як вам пояснить мій батько...

Гоббо Його хазяїн і він, не у гнів вашій милості сказати, живуть, як кицька з собакою...

Ланчелот Коротше кажучи, справа, бачте, така, що немає мені життя в того єврея; саме це й змушує мене, як зараз батько мій, стара вже людина, докладно розповість вам...

Гоббо Ось тут у мене страва з голубів, що нею бажав би я вашу милість ушанувати; а прохання моє таке...

Ланчелот Щоб не витрачати даремно слів, прохання моє дуже мене цікавить, як ваша милість довідаються про це від цього чесного старого чоловіка... бо... хоч я сам це кажу, хоч він і стара людина, проте він бідна людина і мій батько.

Бассаніо Хай хтось один говорить. Чого вам треба?

Ланчелот Служити вам, синьйоре.

Гоббо Так, саме це і мали ми сказати.

Бассаніо Тебе я знаю добре. Що ти хтів —
Здійснилося, бо твій господар Шейлок
Зі мною ще сьогодні розмовляв

І на твоє підвищення дав згоду.
Як можна це підвищенням назвати —
В багатого єврея службу кинуть
І стати до роботи в бідняка.

Ланчелот Стару приказку добре поділено між моїм хазяїном Шейлоком і вами, синьйоре: ви маєте ласку божу, а він має достатки.

Бассаніо Дотепно сказано. Ну, йдіть обидва,
З господарем колишнім попрощавшись,
Приходь до мене.
(До своїх слуг)
Видайте ліврею
Йому ошатнішу, ніж в інших слуг.
Глядіть же, щоб усе було як слід!

Ланчелот Рушаймо, батьку! То я незугарний стати до роботи? То я не маю язика? Гаразд!
(Дивиться на свою долоню)
Чи є в Італії людина, яка б змогла, приносячи присягу, покласти на біблію долоню кращу, ніж оця? О, я знаю, мені всміхнеться доля! Гляньте на цю просту лінію життя! Скільки ж воно жінок визначено для мене? На жаль, усього п'ятнадцять! Це ж на один зуб! Одинадцять удовиць і ще дев'ятеро дівчат — ледь-ледь вистачить на одного! А ось троїста лінія! Тричі пощастить мені врятуватися від небезпеки потонути. А ось знак, що вказує на смертельну небезпеку, яка загрожує мені на краєчку пухової перини! Ну, якщо фортуна — жінка, то вона — хороше дівча, коли обдаровує мене такими хорошими речами. Ходімо, батьку; мені попрощатися з євреєм, як оком змигнути.

Ланчелот і старий Гоббо виходять.

Бассаніо Прошу тебе, мій добрий Леонардо,
Купи усе, зроби усе як слід;
Коли ж ти покінчиш нагальні справи,
Вертайсь мерщій додому, бо надвечір
Почастувати хочу я найближчих,
Найкращих друзів. Не барись!

Леонардо Всіх сил
Я докладу, шановний мій синьйоре.

Входить Граціано.

Граціано Де твій господар?

Леонардо Ось він, синьйоре, прогулюється.
(Виходить)

Граціано Синьйоре Бассаніо...

Бассаніо Граціано!

Граціано Я маю до вас прохання...

Бассаніо Я вже виконав його.

Граціано Ви не повинні мені відмовити: я мушу їхати з вами до Бельмонта.

Бассаніо Якщо ти мусиш — їдьмо. Тільки слухай:
Ти грубий і зухвалий на язик.
І надто запальний. Проте ці риси
Хоч і пристали до твоєї вдачі
І хоч вони не вадять, як на мене,
Але для тих, кому ще не знайомий,
Ти можеш здатися занадто смілим.
А через те, прошу, себе присилуй
І в свій розбурханий, гарячий дух
Додай помірності холодних крапель,
Бо тим поводженням несамовитим
Ти там мені нашкодиш, і мої
Зруйнуєш всі найкращі сподівання.

Граціано Якщо, Бассаніо, не приберу я
Подоби найскромнішої, не втраплю
Поштиво розмовлять, вдаватись рідко
До лайки, з молитовником ходити,
Дивитися сумирно, при столі ж
Під час молитви потай позіхати
І промовлять «амінь», триматись пильно
Всіх приписів пристойності й звичаю,
Як ті, хто на догоду власній бабці,
Весь час вдають святенників із себе,—
Тоді ніколи більш мені не вірте.

Бассаніо Побачимо, чи стане вам терпіння.

Граціано Зроблю я виняток на цю лиш ніч;
Сьогодні ввечері мене судить
Не треба.

Бассаніо Ні, було б то дуже шкода!
Просив би я, щоб, навпаки, були ви
Веселі, сміливі й дотепні нині,
Бо всі ми зберемось лише для того,
Щоб добре погуляти й посміятись.
Однак прощайте! Маю пильні справи.

Граціано А я подамся до Лоренцо й інших —
І ввечері ми знову ваші гості.

Виходять.

СЦЕНА 3

Там само. Кімната в домі Шейлюка.

Входять Джессіка й Ланчелот.

Джессіка Мені так шкода, що ти йдеш від батька.
Наш дім — це пекло, ти ж — веселий чорт,
Що намагавсь у нас нудьгу розвіять.
Ну що ж, прощай! Ось маєш золотого!
Ох, Ланчелот, побачиш скоро ти
Лоренцо на вечері. Там він буде,
Бо твій господар запросив його
До столу. Дай йому цього листа —
Та тільки щоб того ніхто не бачив.
Прощай же. Я не хочу, щоб мій батько
Застав мене отут з тобою разом.

Ланчелот Adieu! Сльози заміняють мені язик. О найчарівніша язичнице! О найсолодша жидівочко! Коли якийсь християнин не пуститься на шахрайство й не заволодіє тобою — то я дуже помилюся. Проте бувайте здорові!.. Ці дурні сльози поволі затоплюють мій мужній дух. Adieu!
(Виходить)

Джессіка Прощай, прощай, мій добрий Ланчелоте!
О боже мій, які думки пекельні,
Який то гріх, що я соромлюсь бути
Дитям свойого батька. Я дочка
Йому по крові лиш, а не душею.
Обітницю, Лоренцо мій, дотримай,—
А християнською жоною ставши,
Тобі я буду вірною назавше.
(Виходить)

СЦЕНА 4

Там само. Вулиця.

Входять Граціано, Лоренцо, Салеріо й Соланіо.

Лоренцо Ми підемо з вечері тайкома
До мене в дім, щоб там надіти маски
І за годину повернутись.

Граціано Ні,
До цього ми ще зовсім не готові.

Салеріо І смолоскипників не найняли.

Соланіо Коли цього не зробимо як слід,
По-моєму, вже краще і не братись.

Лоренцо Тепер четверта тільки — нам лишилось
Ще дві години, щоб приготуватись.

Входить Ланчелот з листом.

Які новини, друже Ланчелоте?

Ланчелот Якщо ви зробите ласку й розпечатаєте цього листа, то, мабуть, він вам розповість новини.

Лоренцо Рука знайома — і, признаюсь вам,
Чудова рученька; вона біліша,
Ніж цей папір, який вона списала.

Граціано Іду в заклад, що лист отой — любовний.

Ланчелот Так, синьйоре, з вашої ласки.

Лоренцо Куди ти йдеш?

Ланчелот Іду, синьйоре, запрошувати свого колишнього господаря єврея на вечерю до мого нового господаря християнина.

Лоренцо На ось, візьми! І Джессіці шляхетній
Скажи тихенько: слова я додержу.
Іди!

Ланчелот виходить.

Бажаєте приготуватись
На маскарад? Вже й смолоскипник є.

Салеріо Гаразд, знайду і я.

Соланіо Я теж знайду.

Лоренцо Мене і Граціано за годину
Застанете ви в нього. Ми на вас
Чекаємо.

Салеріо Не будемо баритись.

Салеріо й Соланіо виходять.

Граціано Від Джессіки чарівної той лист?

Лоренцо Тобі відкриюсь я. Еге ж, від неї.
Вона тут пише, як мені найкраще
Забрать її із батьківського дому
Та скільки має золота вона
Й коштовних самоцвітів — і про те,
Що здобула собі убрання пажа.
Якщо єврею, батькові її,
Потрапити на небо пощастить,
То певен будь, що в рай його спровадить
Рука дочки. Година нещаслива
Не стане їй на життьовім шляху
Повік — хіба що тільки через те,
Що батько в неї — той єврей невірний.
Ходім зі мною; по дорозі сам
Листа читатимеш. Мій смолоскип
Моя кохана Джессіка нестиме.

Виходять.

СЦЕНА 5

Там само. Перед домом Шейлока.

Входять Шейлок та Ланчелот.

Шейлок Авжеж! Побачиш ти на власні очі
Різницю поміж Шейлоком й Бассаньйо.
Гов, Джессіко! Не будеш обжиратись...
Гов, Джессіко!.. Як обжирався в мене.
І не хроптимеш на весь дім ночами.
Не будеш переводити одежі.
Гов, Джессіко! Та де ж вона поділась?

Ланчелот Гов, Джессіко!

Шейлок А ти чого кричиш?
Адже тобі я не велів гукати!

Ланчелот Ваша милість завжди гримали на мене за те, що я нічого не вмію зробити сам, доки мені не звелять.

Входить Джессіка.

Джессіка Ви кликали? Чого вам треба, тату?

Шейлок Ось, Джессіко, мої ключі. Я йду —
Запрошений я нині на вечерю...
Хоча навіщо йти? Вони лукаві;
Звичайно, не з любові запросили.
А я піду і їстиму на зло.
Хай витрачається цей марнотрат.
Християнин цей! Джессіко, дитино,
Доглянь господи. Десь якесь нещастя
Порушить має нагло спокій мій...
У сні мішки я бачив, повні грошей...

Ланчелот Благаю вас, синьйоре, ходімо; мій молодий господар чекає на вас.

Шейлок Так, як і я чекаю на побачення з ним.

Ланчелот Вони всі там щось затівають: я не кажу прямо, що ви побачите маскарад; проте, якщо це трапиться, виходить, недарма останнього чорного понеділка о шостій годині ранку мені йшла носом кров; а перед тим останнього разу вона йшла рівно чотири роки тому, в середу на першому тижні посту, по обіді.

Шейлок Що? Маскарад там буде, кажеш ти?
Дитино, двері всі позамикай!
Якщо почуєш гуркіт барабана
Чи, може, флейти скигління огидне,
Не зважуйся вилазити на вікна,
На вулицю виходити не смій,—
Ти чуєш? Милуватися не смій
На християн фарбованих, безумних!
Позатикай скрізь вуха у будинку,—
Я, звісно, вікна маю на увазі,—
Щоб у мою шановану домівку
Гармидер легковажний не проник.
Священним Якова жезлом клянуся!
Бенкетувати нині поза домом
Не маю я бажання. А проте
Піду. Гей, ти, мерщій біжи вперед
І сповісти, що я прибуду.

Ланчелот Пане,
Я вже лечу вперед. Синьйоро мила!
Ви все-таки в віконце подивіться:
Християнин прийде — не жарти:
Євреєчки він ока вартий!
(Виходить)

Шейлок Що блазень цей із племені Агарі
Сказав тобі?

Джессіка «Синьйоро, прощавайте»,—
А більш нічого.

Шейлок Добре він хлоп'я!
Але він їсть надміру і в роботі
Все бариться, немов отой слимак,
І цілоденно спить, мов кіт ледачий,
До вулика свого впускати трутнів
Не хочеться, того-бо й відпустив
Його я до Бассаніо охоче.
Хай допоможе він йому гаман
Позичений спустошить якнайкраще.
Тож, Джессіко, вертай мерщій додому!
Можливо, незабаром я вернусь.
Зроби все так, як я сказав. Замкни
Всі двері. Як ощадні люди кажуть:
«В'яжи міцніше, то знайдеш певніше!»
Ту мудру приказку ти пам'ятай
І всі замки дбайливо замикай!
(Виходить)

Джессіка Прощай! Як щастя ухоплю в долоню,
Я батька втрачу, ти ж — єдину доню!
(Виходить)

СЦЕНА 6

Там само.

Входять Граціано й Салеріо в масках.

Граціано Ось те піддашшя, що під ним Лоренцо
Призначив нам побачення.

Салеріо Його
Година вже ось-ось минає.

Граціано Дивно,
Що він спізнився; швидше, ніж годинник,
Біжать коханці.

Салеріо О, разів у десять
Прудкіш літають голуби Венери,
Коли любовну спілку укладуть,
Аніж тоді, коли додержать мусять
Присяги, що дали вони колись!

Граціано Це завжди так: бо хто з нас на бенкеті
З-за столу підведеться з апетитом
Тим, що спочатку був? Нема ніде
Коня, який би поспішав назад
З таким вогнем, як рвався він вперед.
Ми лиш тоді полюємо завзято
За всім на світі, як іще до дна
Не випили всієї насолоди.
На панича або на марнотрата
Скидається той корабель ошатний,
Що з рідної затоки випливає,
Коли його цілує і голубить
Солодкий, похітливий вітерець!
І як скидається на марнотрата
Той корабель, коли уже додому
З пом'ятими вертається боками,
З пошарпаним вітрилом, помарнілий,
Обірваний, знесилений украй
Своїм зальотником несталим, вітром!

Входить Лоренцо.

Салеріо Ось і Лоренцо. Потім поговорим.

Лоренцо Ласкаві друзі, я прошу, даруйте
Мені таке запізнення. Не я,
А справи в тому винні. Як і вам
Спаде на думку викрадать дружину,
Ладен я стільки ж зачекати й вас.
Наблизьтесь. Тут живе єврей, мій тесть.
Гей, хто там є?

У вікні з'являється Джессіка в хлопчачій одежі.

Джессіка А ви хто? Озовіться,
Щоб краще я упевнитись могла,
Хоч я готова присягнуть, що ваш
Впізнала голос.

Лоренцо Я це, твій Лоренцо
І твій коханий.

Джессіка Так, Лоренцо! Він
Коханий мій і справді. Більш за все
Люблю Лоренцо я! Чи ж, окрім вас,
Ще знає хтось про те, що й ви мене
Кохаєте так само?

Лоренцо Небеса,
Та й ти сама, любов мою посвідчать!

Джессіка Ловіть цю скриньку! Скринька того варта.
Я рада, що вже ніч, мене не видно.
А я соромлюся свого убрання.
Але любов сліпа, і той, хто любить,
Не бачить жартів чарівних своїх,
Бо з сорому згорів би Купідон,
Мене побачивши в хлоп'ячім вбранні.

Лоренцо Зійди униз — ти візьмеш смолоскип
І понесеш вперед.

Джессіка Як! Мушу я
Сама освітлювать свій власний сором?
Адже і так занадто він ясний!
Таж ця умова викаже мене,
А я ховатись мушу...

Лоренцо О кохана!
Твоє убрання чарівне хлопчаче
Й без того вже твою ховає вроду.
Скоріш іди сюди! Бо ніч коротка
Так швидко пролетить, а нас чекає
Бассаніо на бенкет.

Джессіка Двері всі
Позамикаю я й озолочу
Себе дукатами: тоді — до вас.
(Зникає з вікна)

Граціано Клянуся каптуром, що не єврейка
Вона, а чарівне дівчатко!

Лоренцо Хай!
Господь мене поб'є, коли її
Я не люблю. Якщо судити можу,—
Розумна Джессіка і чарівна,
Коли мене не дурять власні очі;
І віддана — це щойно довела
Вона сама. І через те назавжди

Зостанеться вона в моїй душі,
Бо віддана, розумна і прекрасна!

Джессіка сходить униз.

Ти вже прийшла? Ходімо ж, саме час.
Давно чекають маски вже на нас!

Виходить разом з Джессікою та Салеріо.

Входить Антоніо.

Антоніо Хто тут?

Граціано Синьйор Антоніо?

Антоніо Ну й ну!
А де ж поділась решта, Граціано?
Минуло дев'ять, вас чекають друзі.
Не буде маскараду, бо дмухнув
Погожий вітер, тож Бассаньйо нині
Лаштується в дорогу. Посланців
Я двадцять розіслав, щоб вас найти.

Граціано Гаразд! Мене по-справжньому втішає,
Що нині корабель наш відпливає!

Виходять.

СЦЕНА 7

Бельмонт. Кімната в домі Порції.

Фанфари. Входять Порція, принц Марокканський та їхній почет.

Порція Ну ж, розгорніть завісу, всі скриньки
Шляхетному ви принцові одкрийте.
Тепер ви можете почати вибір.

Принц Марок. Ось перша, золота, і напис тут:
«Хто вибере мене, той все здобуде,
Чого бажає більшість із людей».
А друга — срібна. Друга обіцяє:
«Хто вибере мене, той буде мати
Все те, на що він заслужив». А третя
Свинцева вся, похмура і тяжка,
Як напис той, що я на ній читаю:

«Хто вибере мене, повинен той
Віддати все й рискнути всім, що має».
Як я довідаюсь, чи вибрав ту,
Що саме треба?

Порція. Мій портрет лежить
В одній з тих скриньок, і коли її
Ви відгадаєте, я буду ваша.

Принц Марок. Хай вибір мій скеровують боги!
Побачимо... Проте я хочу ще раз
Всі написи удруге прочитати.
Що каже нам оця свинцева скринька?
«Хто вибере мене, повинен той
Віддати все й рискнути всім, що має».
Віддати все... За що? За той свинець?
Задля нікчемного свинцю рискнути?
Загрожує ця скринька! Чоловік,
Що віддає на риск своє останнє,
Надію має на значний барищ;
Та глузду золотого не спокусить
Метал нікчемний. Отже, за свинець
Я не рискну і не віддам нічого.
Що срібло це сказати нам бажає
Своїм цнотливим відтінком шляхетним?
«Хто вибере мене, той буде мати
Все те, на що він заслужив». Стривай!
Шляхетний марокканцю, безсторонньо
Спочатку зваж, чого ти вартий сам.
Якщо я маю сам себе цінити,
То вартий я багато. А проте,
Можливо, ще не стільки, щоб дістати
Цю дівчину. Але свою достойність
Принижувати перед нею теж
Не маю я причини. Це була б
Ганебна малодушність. То чого ж
Я вартий?.. Ах, та Порції ж, звичайно!
Я заслужив походженням її,
Багатством, вродою і вихованням,
А більш за все — моїм палким коханням!
То чи не взяти скриньку цю відразу?
Ні, гляну я раніш на золоту:
«Хто вибере мене, той все здобуде,
Чого бажає більшість із людей».
Це — Порція! Її бажають; рветься
До неї цілий світ! Із чотирьох

Кінців землі до неї лине кожен —
Припасти, мов до образа святого...
Гірканії пустелі й аравійські
Піщані простори відлюдні стали
Шляхами проїзними для вельможців,
Що квапляться до Порції-красуні!
І царство хвиль, що згорда так плюють
Своїм верхів'ям небесам в обличчя,
Не може зупинити чужоземців;
О ні, безстрашно всі сюди пливуть,
Немов через струмок, щоб подивитись
На Порцію! В одній з оцих трьох скриньок —
Портрет її небесний! Та невже
В свинцевій він? Ні, то ганебна думка!
Нікчемний і похмурий цей метал
Негідний навіть савана її
Вміщати! Може, я повинен думать —
Портрет її лежить у сріблі? Ні!
Адже у десять раз метал оцей
За золото бідніший! Це жорстоко!
Це грішна думка! Самоцвіт такий
Оправи гідний тільки золотої.
Є в Англії монета золота —
Лик ангела зображено на ній,
Та викарбувано його лиш зовні.
А тут — лежить всередині цей ангел,
Немов на золотому ложі... Дайте
Мені ключа; я вибираю цю —
Хай буде те, що буде!

Порція Ось він, принце.
Якщо портрет мій там — тоді я ваша.

Принц Марок.

(відмикає золоту скриньку)
О пекло! Що це? Голий череп! Щось
Устромлено йому в порожнє око!
Якась записка... Що в ній? Прочитаю:
«Не все те злото, що блищить,—
Не забувай того й на мить!
На думці в багатьох одне —
Щоб лиш побачити мене.
У домовині золотій
Лиш хробаки, огидний гній.
Коли б ти розум мав старий,
Хоч ти ще й тілом молодий,

Ти б марно часу не губив
І влучно б вибір свій зробив!
Тебе б не ждав такий привіт,
Щасливий був би на весь світ.
Прощай, твій запал молодий,—
Його поб'є мороз лихий!»
Який же це привіт холодний,—
Прощай, мій запал молодий!
Скорився дух мій благородний,
Привіт тобі, мороз лихий!
Прощайте, йду! Мене мороз скував...
Так від'їздить лиш той, хто все програв!
(Виходить)

Порція Чудово! Приберіть! Того ж без краю
Всім женихам таким, як він, бажаю!
(Виходить)

СЦЕНА 8

Венеція. Вулиця.

Входять Салеріо й Соланіо.

Салеріо Бассаніо — я, друже, бачив сам
Вітрила розгорнув, і Граціано
Одчалив з ним; але там не було
Лоренцо.

Соланіо Той єврей-шахрай зняв гамір,
І дож пішов на корабель з ним разом,
Щоб там усе оглянуть.

Салеріо Запізнивсь він,
Бо розпустив уже той корабель
Вітрила. Дожеві, проте, сказали,
Що бачили і Джессіку, й Лоренцо
В гондолі разом. Слово честі дав
Антоніо у тому, що напевне
Їх не було на кораблі Бассаньйо.

Соланіо Я пристрасті такої ще не бачив,
Не чув, щоб хто так лютував скажено,

Щоб хто по вулицях так голосив,
Як той єврей, собака: «О дочка!
Мої дукати! О моя дочка!
Втекла з християнином! О дукати!
У християн я їх здобув! О право!
Закон! Закон! Моя дочка й дукати!
Один мішок... Ні, два мішки зашитих!
На них моя печатка,— то подвійні
Дукати там! Дочка моя украла!
Там самоцвіти! Камені коштовні!
Два камені моя дочка украла!
Знайди мені дочку, о правосуддя!
Каміння в неї і мої дукати!»

Салеріо Хлопчиська із Венеції всієї,
Старого доганяючи, кричали:
«Де самоцвіти, де дочка, дукати?»

Соланіо Хоча б віддав Антоніо завчасно
Йому свій борг — інакше за усе
Поплатиться він дорого.

Салеріо До речі,
Я вчора бачив одного француза,
Який мені сказав, що у протоці
Між Англією й Францією ніби
Втонув венеціанський корабель
З багатим вантажем. Почув про це,
І думка про Антоніо майнула:
Хоча б той корабель був не його!

Соланіо Про новину Антоніо сказати б
Лиш натяком, щоб тим його не вбить.

Салеріо Добрішої нема людини в світі.
Я бачив, як прощався він з Бассаньйо;
Той обіцяв йому не гаять часу
І швидко повернутись. «Ні! — сказав
Антоніо.— Не квапся і спокійно
Свою закінчуй справу. Дочекайся,
Коли вона сама дозріє з часом.
Що ж до єврея і мойого боргу,
То не турбуйся, друже мій, про це
І клопоту не завдавай своєму
Закоханому серцю. Будь привітний,
Веселий, чемний; думай лиш про те,
Щоб якнайкраще — гідно і пристойно —
Ти досягнув мети». А потім він

Потиснув міцно на прощання руку
І відвернув лице своє, щоб сліз
Бассаніо не бачив; так вони
Розстались.

Соланіо Думаю, що цілий світ
Лиш для свого Бассаніо він любить.
Ходімо ж пошукаєм, де він. Треба
Веселим чимсь розвіять йому тугу.

Салеріо Авжеж, ходім.

Виходять.

СЦЕНА 9

Бельмонт. Кімната в домі Порції.

Входить Нерісса зі слугою.

Нерісса Мерщій, мерщій завісу відхили.
Принц Арагонський вже присягу склав
І йде сюди, щоб розпочати вибір.

Фанфари. Входять принц Арагонський, Порція та їхній почет.

Порція Шляхетний принце, ось стоять три скриньки.
Якщо ви виберете ту, з портретом,—
Відразу ж відсвяткуємо весілля.
Коли ж вам вибрати не пощастить —
Повинні виїхати звідси ви
Негайно.

Принц Араг. Виконати я поклявсь
Важливі три умови: перша з них —
Мовчать про те, яку я вибрав скриньку;
А друга: як невдалий вибір буде,
Не свататися більше ні до кого
І, зрештою, якщо фортуна зрадить,
Вас залишити й відси геть податись.

Порція Клянеться в цьому кожен, хто рискує
Для мене, для нікчемної особи.

Принц Араг. Я йду на це. Фортуно, поможи,
Нехай мої здійсняться сподівання!

Тут — злото, срібло і свинець нікчемний:
«Хто вибере мене, повинен той
Віддати все й рискнути всім, що має».
Зробися спершу ти принадним сам,
Щоб зваживсь я за тебе все віддати.
Що каже скринька золота? Ну, що там?
«Хто вибере мене, той все здобуде,
Чого бажає більшість із людей».
Чого бажає більшість? Більшість! Може,
Це кожного тут мають на увазі
З юрби дурної? Вибира вона
Лиш те, що зовні має гарний вигляд.
І те лиш знає, що їй каже око
Засліплене; так, це ота юрба,
Яка не дивиться ніколи вглиб,
Але, мов ластівка, своє гніздо
Будує зовні на поверхні мурів.
Не думає про те, що злі стихії
Її гніздечко зруйнувати можуть.
О, я того не виберу, чого
Бажає більшість! Ні, не хочу я
З юрбою неуків таких змішатись
І стати поруч дурнів та нікчем!
До тебе, срібний охоронцю скарбу,
Я знов звертаю погляд! Повтори,
Що обіцяє напис твій обранцю:
«Хто вибере мене, той буде мати
Все те, на що він заслужив». Чудові
Твої слова! Не можемо ми й справді
Чекати від фортуни нагороди,
Якщо самі її не заслужили!
Ні, ні! Не слід нікому з нас себе
Звеличувать не по заслузі! О,
Коли б посади всі почесні, всі
Звання і титули не роздавались
Шляхом нечесним! Щоб це все змогли
Ми справжніми заслугами здобути!
О, скільки б серед нас тоді людей,
Які стоять тепер, зігнувши спини,
Покрили б голови простоволосі!
О, скільки тих, що віддають накази,
Самі виконували б їх! О, скільки
Негідного змогли б ми стрінуть там,
Де сподіваємось лиш честь зустріти,
І скільки б честі світлої знайшлося

У смітті часу й заблищало б нині!
Гаразд! Я хочу розпочати вибір!
«Хто вибере мене, той буде мати
Все те, на що він заслужив». Отож
І я собі бажаю лиш того,
На що я заслужив. Прошу ключа,
І хай мені відкриється удача!
(Відмикає срібну скриньку)

Порція

(убік)
Аж надто слів для знахідки такої.

Принц Араг. Що тут? Мені якась потворна пика,
З гримасою, дає оцю записку?
Дозволь, я прочитаю. Не подібна
До Порції ти зовсім! І так само
Ця пика осоружна не подібна
До сподівань моїх і до заслуг!
«Хто вибере мене, той буде мати
Все те, на що він заслужив». Невже
Не заслужив я кращого нічого,
Як тільки голову оцю потворну?
Невже така мені ціна? Невже
Мої заслуги більшого не варті?

Порція Судить суддю засуджений не може —
І функції, й права в них різні.

Принц Араг. Що тут?
«Пройшло я через сім вогнів;
Ти ж мусиш зважить сім разів,
Як щось обрати захотів.
Не піддавайся й поготів
Хисткому впливу почуттів.
За щастям марно б ти летів.
Тобі час скроні посріблив.
У постіль жінку покладеш,
Мою личину прибереш.
Покінчено з тобою теж!»
Я голову свою дурну
Приніс сюди лише одну,
А дві нестиму, далебі,
Такі ж, як і була, тупі.
Пробач, обранице моя.
Прощай! Скоряюсь клятві я.

Принц Арагонський і його почет виходять.

Порція Міль крильця на вогні собі спалила...
Мудрують бевзі з усієї сили!
Коли вже вибирать вони візьмуться,
То потім помилок не обберуться!

Нерісса Прислів'я є: «Від долі не втечеш —
В петлі загинеш чи жону знайдеш».

Порція

(до Нерісси)
Запни завісу і ходім, Неріссо.

Входить посланець.

Посланець Синьйора тут?

Порція Що скажете, синьйоре?

Посланець До брами нашої, синьйоро, щойно
Якийсь венеціанець прискакав,
І каже він, що вслід за ним сюди
Його господар поспішає. Він
Привіз, окрім солодких привітань,
І силу подарунків вам коштовних.
Я й разу ще не бачив чарівних
Таких послів кохання, як оцей.
Квітневий день ніколи ще не був
Такий погожий, несучи з собою
Про літо втішну вість, мов той юнак,
Котрий оповістив про те, що їде
Сюди його хазяїн.

Порція Годі, годі!
Боюсь, що скажеш — родич він тобі,
Бо по-святковому, занадто щедро
Ум розсипаєш, щоб хвалить чужинця!
Ходім. Побачить хочу я, на кого ж
Отой гінець від Купідона схожий.

Нерісса Хай буде то Бассаньйо, милий боже!

Виходять.

СЦЕНА 1

Венеція. Вулиця.

Входять Соланіо й Салеріо.

Соланіо То які там новини на Ріальто?

Салеріо Та все не припиняються чутки, що той корабель з багатим вантажем, котрий розбився у вузькій протоці, належав справді Антоніо. Гудвінські піски — так, здається, звуть те місце — дуже небезпечна мілина; на ній поховано вже багато кораблів. Такі-то новини, якщо кумася-чутка справді жінка чесна і не бреше.

Соланіо Я волів би, щоб на цей раз вона збрехала так само, як бреше кожна кумася-плетуха, коли, напхавши рота медяниками, хоче запевнити своїх сусідів, що ніяк не може втішитись після смерті свого третього чоловіка. Але, як видно, це правда — коли казати без зайвої балаканини, нічим не загороджуючи прямого шляху розповіді,— правда, що добрий Антоніо, чесний Антоніо... О, коли б я зміг знайти титул, гідний того, щоб перебувати з його чесним ім'ям в одній компанії!..

Салеріо Та кінчай уже швидше!

Соланіо Га? Що ти кажеш? Ну, то кінець такий, що він і справді втратив свого корабля.

Салеріо Дай боже, щоб це був кінець його втратам!

Соланіо Скажу мерщій «амінь», щоб чорт не встиг стати мені впоперек молитви, бо ось він сам іде в образі єврея.

Входить Шейлок.

Як ся маєш, Шейлоку? Які новини серед купців?

Шейлок Ви знаєте й самі краще за кожного, краще за кожного іншого, що дочка моя втекла.

Салеріо Авжеж, знаємо! Я, зі свого боку, знаю навіть того кравця, що пошив їй крила, на яких вона спурхнула.

Соланіо А Шейлок, зі свого боку, знав добре, що пташка вже вбилася в пір'ячко, а на тій порі всі пташки вилітають із кубелець — така вже в них вдача.

Шейлок За те її проклято.

Салеріо Звичайно, якщо диявол може бути їй суддею.

Шейлок Моя власна плоть і кров збунтувалася!

Соланіо Фу ти, старе падло! Збунтувалася в твої роки?!

Шейлок Я кажу, що моя дочка — то моя плоть і кров!

Салеріо Ну, між твоєю плоттю і її більша різниця, ніж між гагатом і слоновою кісткою; між твоєю кров'ю і її кров'ю більша різниця, ніж між простим червоним вином і рейнвейном. Скажи нам краще, чи ти не чув про те, що Антоніо втратив щось на морі?

Шейлок Ото ще мені друга рахуба! Банкрут і марнотрат, що ледве наважується показувати свою голову на Ріальто; жебрак, що так гордо походжав собі площею, хай пам'ятає про своє зобов'язання! Він завжди називав мене лихварем — хай же пам'ятає про своє зобов'язання! Він завжди давав у позику гроші з християнської доброзичливості, то хай же пам'ятає про своє зобов'язання!

Салеріо Е! Я певен, якщо він не зможе заплатити в строк, ти ж не вимагатимеш його м'яса; навіщо воно тобі здалося?

Шейлок Для наживки на рибу! Якщо воно нікого не нагодує, то нагодує мою помсту! Він мене облаяв; він став мені на заваді, коли я міг заробити півмільйона; він брав мене на посміх, коли я зазнавав збитків; знущався з моїх заробітків, ганив мій народ, заважав моїм торговельним справам, розхолоджував моїх друзів і розпалював ворогів,— і за що? За те, що я єврей! Хіба єврей не має очей? Хіба єврей не має рук, частин тіла, почуттів, прихильностей, пристрастей? Хіба не живить його та сама їжа, що й християнина? Хіба не ранить його така сама зброя? Хіба не страждає він від таких самих хвороб, хіба не тими самими ліками його лікують? Хіба не відчуває він холоднечі взимку і спеки влітку, як і кожен християнин? Коли ви раните нас, хіба ми не спливаємо кров'ю? Коли ви нас лоскочете, хіба ми не сміємося? Коли ви нас труїте, хіба ми не помираємо? І коли ви нас кривдите, хіба ми не повинні мститися? Якщо ми подібні до вас у всьому, то хочемо бути подібними до вас також і в цьому. Коли єврей скривдить християнина, до чого вдається його християнське смирення? До помсти! Коли християнин скривдить єврея, до чого має вдатися, за вашим прикладом, його терпеливість? Ага! До помсти!

Я вживу тих самих паскудств, яких ви мене навчили, і горе мені, якщо я не перевершу своїх учителів!

Входить слуга.

Слуга Синьйори, мій господар Антоніо зараз удома й бажає з вами обома поговорити.

Салеріо Ми самі його скрізь шукали.

Входить Тубал.

Соланіо Глянь, ось іде ще один з їхнього племені; третього такого й не добереш, хіба що сам чорт обернеться на єврея.

Соланіо, Салеріо й слуга виходять.

Шейлок Що чувати, Тубале? Які новини з Генуї? Чи ти розшукав мою дочку?

Тубал Я чув про неї в багатьох місцях, а проте не зміг її розшукати.

Шейлок Ай, так, так, так, так! Пропав діамант, що обійшовся мені дві тисячі дукатів; у Франкфурті його купив я! Прокляття досі ще ніколи не спадало нашому народові на голову; я ще не відчував його ніколи досі! Дві тисячі дукатів пропало в цьому діаманті! Пропало ще багато коштовних речей! Я хотів би, щоб дочка моя впала мертвою мені до ніг і щоб у її вухах сяяли діаманти! Хотів би, щоб вона лежала в домовині коло ніг моїх і разом з нею в домовині лежали дукати! Жодних звісток про них? Ой-ой-ой!.. А ще ж не знаю, у що мені обійдуться ті розшуки! А, бодай тебе! Втрата за втратою! Злодій забрав з собою багато, і багато коштуватиме, щоб того злодія розшукати! І ніякого відшкодування, ніякої помсти! Ні, немає на землі іншого нещастя, крім того, що звалилось мені на плечі; немає зойків, крім тих, що вилітають із моїх грудей; немає сліз, крім тих, що я їх проливаю!

Тубал Ні, з іншими теж трапляється біда. Антоніо, чув я в Генуї...

Шейлок Що, що, що? Нещастя, нещастя?!

Тубал ...Втратив свій корабель, що плив з Тріполі.

Шейлок Хвала богові! Хвала богові! Чи то ж правда? Чи то ж правда?

Тубал Я розмовляв з кількома матросами того корабля, вони врятувались від загибелі.

Шейлок Спасибі тобі, добрий Тубале! Хороша звістка! Хороша звістка! Ха-ха! Де? В Генуї?

Тубал Ваша дочка, чув я, витратила в Генуї за один вечір вісімдесят дукатів.

Шейлок Ти встромляєш мені кинджал у серце!.. Ніколи більше не бачити мені мого золота! Вісімдесят дукатів за одним махом! Вісімдесят дукатів!

Тубал Зі мною прибуло до Венеції кілька кредиторів Антоніо; вони присягалися, що він неминуче збанкрутує.

Шейлок О, яка радість! Я буду мучити його! Я буду мордувати його! Яка ж радість!

Тубал Один з них показав мені персня, якого ваша дочка віддала йому за мавпу.

Шейлок Бодай вона пропала! Ти шматуєш мені серце, Тубале! То була моя бірюза; мені подарувала її Лія, коли я ще був не одружений. Я не віддав би того персня й за цілий ліс, повний мавп!

Тубал А щодо Антоніо, то йому кінець: він пропащий.

Шейлок Так, так, це правда, щира правда! Іди, Тубале, найми мені урядовця, домовся з ним за два тижні наперед. Якщо Антоніо не поверне мені в строк свого боргу, я виріжу його серце. Коли його в Венеції не буде, я зможу вести мої торговельні справи так, як схочу. Іди, йди, Тубале, ми зустрінемось в синагозі. Йди, добрий Тубале. Приходь до нашої синагоги, Тубале!

Виходять.

СЦЕНА 2

Бельмонт. Кімната в домі Порції.

Входять Бассаніо, Порція, Граціано, Нерісса та почет.

Порція День-два заждіть, прошу вас, не хапайтесь...
Невдало зробите ви вибір — я
Не зможу бачитися з вами більше.
Тож почекайте! Каже щось мені
(Хоч не любов, звичайно), що нізащо
Вас втратити я б зараз не хотіла...
Самі-бо знаєте, що нам ненависть
Ніколи не подасть такої думки.
Проте щоб хибно ви не зрозуміли
Того, що хочу я сказать (хоча
Дівчатам личить думка, а не слово),

То я просила б вас пробути місяць,
А може, й два в моєму товаристві,
Раніш ніж зважитеся ви, нарешті,
Зробити вибір. Я б навчила вас...
Але тоді порушила б я клятву.
Не можу! Хоч і гірко пожалкую,—
Чому я, грішна, слова не зламала,
Якщо ви візьмете не ту, що слід...
О, як мене чарують ваші очі!..
Вони мене надвоє поділили...
Одна моя частина вам належить,
А друга... також вам... чи то — мені,
Сказати я хотіла. А проте —
Все, що моє,— те ваше, зовсім ваше...
О час недобрий, о, чому стаєш ти
Між власником і між його добром!
Я стала ваша і проте — не ваша...
Якщо так буде — хай до пекла йде
Фортуна! Говорю я так багато
Для того лиш, щоб час тут протягти
І вибір ваш відкласти!

Бассаніо О, дозволь
Зробити вибір мій відразу. Я
Стою, як на тортурах.

Порція На тортурах,
Бассаніо? Признайтеся ж, яку
Ви зраду приєднали до кохання?

Бассаніо Єдина зрада — тільки сумнів мій,
Що я мети не зможу досягнути
Жаданої і вас назавжди втрачу!
Скоріш подружиться вогонь зі снігом,
Аніж зі зрадою моє кохання.

Порція Боюсь, що все оце сказали тут
Ви під тортурами,— адже так само
Сказати можна і неправду...

Бассаніо О!
Життя мені даруйте — я признаюсь!

Порція Гаразд, признайтесь — і живіть!

Бассаніо У двох
Словах усе моє признання: отже —
«Признайтесь і любіть»! Назвати міг би
Я ці тортури швидше раюванням,

Коли мене мій милий кат сам учить
Того, що маю я відповісти,
Щоб врятувать себе! Ведіть мерщій
Мене до щастя і до скриньок тих!

Порція Ходім! Я замкнена в одній із них.
Згадаєте, як любите мене...
Неріссо й інші всі, геть відійдіть!
Нехай весела музика лунає,
Коли він схибить, хай іде, мов лебідь,
Що з піснею конає. Щоб знайти
Ще краще порівняння,— хай струмок
З очей моїх смутних тоді йому
За смертне ложе буде! А коли
Він виграє? Що музика тоді?
Тоді ця музика для нього буде
Святковим тушем, що підданців всіх
Схиляє перед королем, або
Солодким ніжним співом на світанку,
Що, відриваючи від мрій рожевих,
Його до шлюбу кличе. Ось іде він!
Не менше він величний, тільки з більшим
Коханням в серці, ніж Алкід, коли
Прийшов урятувать троянську діву
Із хижих лап страховища морського.
Я — жертва, ви ж — смутні жінки-дарданки,
Що дивляться, чим подвиг закінчиться...
Живи, Алкіде, житиму і я!
Ти сміливіше йдеш в жорстокий бій,
Ніж я дивлюсь на подвиг твій тяжкий!

Поки Бассаніо роздивляється скриньки, лунає пісня:

Де буя, скажи, любов,
Що хвилює нашу кров?
Чи у серці, чи в умі?
Розкажіть про це самі!

В оці родиться вона,
Погляд ніжний п'є до дна!
Мов у сні, зникає знов,
Помирає так любов!

Ходиш, ходиш, мов не свій,—
Тож у дзвони, друже, бий!
Починаю: дінь-дінь-дон!

Всі Дінь-дінь-дон!

Бассаніо Блискуча зовнішність в собі ховає
Брехню нерідко, і в оману тільки
Окраси зовнішні нас вводять! Так,
Чи знайдеться хоча б єдина справа,
Ганебна і паскудна, у суді,
Якої виправдати не змогли б
Солодкими словами? І хіба
В релігії не знайдеться хоча б
Одної думки хибної, якої
Не зміг би проповідник освятить,
І текстами прикрасити її,
Й поверх оздобами дурницю ту
Прикрити? Жодної нема розпусти,
Яка б наївною була настільки
Й не крилася під маскою чесноти!
Чимало є між нами боягузів
З фальшивими серцями і невірних,
Немов піщані східці, хоч вони
Обличчя бородою прикрашають,
Як Геркулес або суворий Марс,—
Всередині ж у них печінка біла
Як молоко, а на щоках окрасу —
Оту ознаку мужності і сили —
Вони викохують лише для того,
Щоб мати грізний вигляд! Подивіться
На вроду. І її сьогодні легко
Купити на вагу. В природі чудо:
Зі всіх жінок завжди найлегша та,
Яка окрас найбільше має зовні.
Ті золотаві кучері, що нині
Виблискують в промінні яснім сонця,
Мов довгі змії, із плечей спадають
І бавляться із вітерцем веселим,
Колись належали голівці іншій:
Той череп, що зростив їх, вже давно
Лежить у домовині. Отже, всі
Окраси пречудові ці — неначе
Пісок той позолочений, який
На березі підступному лежить
Лихого моря; ті окраси — лиш
Розкішний шарф, що прикрива собою
Принади індіанки. Одне слово,
Омана і брехня, якою ловлять
У вік наш мудрих навіть! Через те,—
О золото, о Мідаса поживо,

Тебе не хочу я! Ти, срібло тьмяне,
Облудний посередник між людей,
Тебе я теж не хочу! Але ти,
Свинець убогий, простий, у тобі —
Загрози більше, аніж сподівання!
Ти полонив мене, я не вагаюсь,
Беру тебе і щастя сподіваюсь!

Порція

(убік)
Всі сумніви мої, геть відлетіть!
Відчай безумний, кинь мене умить...
Блідий полинув в безконечність страх,
І ревнощі погасли ув очах!
Прошу тебе, о, стримайся, любов!
О, хоч на хвильку угамуйся, кров!
Спинися втіх солодких дощ рясний!
Блаженство, спокоєм мене повий!
Не дай загинути мені, любове!

Бассаніо

(відмикаючи свинцеву скриньку)
Що бачу? Порції тут чарівної
Портрет? Де той знайшовся напівбог,
Що зміг так відтворити цю натуру?
Чи то ж і справді очі ці живуть,
Чи то мені здається через те,
Що погляд їх прекрасний у мої
Потрапив очі й рухає моїми?
О ці вуста! То подих їх розкрив...
Лиш дихання цих друзів чарівних
Спроможне їх привабно розтулити!
Волосся їй неначе ткав павук...
Зробив його майстерно той художник,
Зоткавши сітку золоту, що в неї
Скоріш потрапить може людське серце,
Аніж комар у павутиння! Ці
Розкішні очі! Як же зміг митець
Обидва ока змалювать відразу?
Гадаю я, одне намалювавши,
Осліпнути б він мусив, не скінчивши
Цього портрета! Почуваю я —
Моїх замало слів, аби достойно
Звеличити цю тінь; проте й вона
Поволі шкутильгає, щоб догнати
Оригінал чудовий!.. Ось сувій!
Які він радості мені віщує?

Ти на оздоби не зважав,
Чудово й вірно ти обрав!
Ти щастя взяв — лишайся з ним
І не женися за новим.
Якщо блаженством будеш звать
Те, що зумів ти легко взять,—
До панни сміливо рушай
І поцілунку вимагай!
Солодкий цей наказ. Тому негайно
Мені дозвольте виконать його!
(Цілує Порцію)
Як два бійці, що кинулись у бій,
Враз оплесків почують грім гучний,—
Хвалу юрби, що оточила їх,—
Але не розберуть, для кого з них
Той захват і хвала ота гримить,
Отак і я — не знаю, що робить!
Чи правда це, ніяк не можу взнати
Без вашого потвердження й печаті.

Порція Ви бачите, синьйоре, я така,
Як перед вами ось. Сама для себе
Бажання бути кращою не мала.
Але для вас хотілося б мені
Ще двадцять раз потроїть власну вартість,
Вродливішою бути в сто разів
І в тисячу — примножити багатство,
Щоб всі мої чесноти, друзі, статки
Не знали меж. І все лиш для того,
Аби звеличитись у вашій думці,
Бо те, чого я варта, все — ніщо.
Адже ж я проста дівчина, без знань,
Без досвіду — і тільки тим щаслива,
Що вчитися ще досі не стара;
А ще щасливіша, що я кмітлива
І здатна до науки; а найбільше
Щаслива я того, що свій покірний
Дівочий розум нині вам ввіряю,
Королю мій, володарю і муже!
І я, і все моє віднині — ваше!
Адже донині я тут панувала
В розкішнім замку й челяді своїй
Була за господиню, а собі —
За справжню королеву. А віднині
Мій замок, служники і я сама —
Все ваше, пане мій! Із перснем цим

Я все вам віддаю! Та стережіться
Його згубити чи комусь віддати...
Страшним мені це буде передвістям,
Що розлюбить ви можете мене!
Вчинивши так, дасте мені ви привід
Потому нарікать на вас...

Бассаніо Синьйоро!
Ви слів позбавили мене, і тільки
Моя бентежна кров струмує в жилах,—
Відповідає вам! Усе ж єство
Перейняте страшенним хвилюванням,
Подібним до захоплення юрби,
Коли, почувши лагіднеє слово
Улюбленця володаря, вона
Таким свій захват виявляє шумом,
Де звуки всі зливаються докупи
І тільки гомін радісний, безладний,
З словами й без виразних слів летить
У далечінь! Коли я хоч на мить
З цим перснем розлучуся, о, тоді...
Тоді мене покине і життя!
Тоді скажіть ви сміливо: помер
Бассаніо!

Нерісса Синьйоре і синьйоро!
Тепер і нам, що свідками були
Жаданого кінця, гукнути можна:
«Дай, боже, щастя! Щастя, боже, дай
Синьйорові й синьйорі!

Граціано Друже мій
Бассаніо, і ви, синьйоро мила,
Бажаю вам такого раювання,
Якого ви бажаєте собі
Самі! Я сподіваюсь, що й мені
Бажаєте ви щастя, й через те
Схиляюсь перед вами і прошу
Ласкаво вас у той же самий день,
Як будете союз ваш святкувати,
Дозвольте одружитися й мені!

Бассаніо Всім серцем згоду я даю, якщо
Собі дружину знайдеш.

Граціано Щира дяка!
Знайшли її мені, синьйоре, ви:
Швидкі у мене очі, як і в вас:

Ви господиню бачили, а я —
Помітив камеристку. Ви кохали —
І я теж закохався. Я, як ви,
Синьйоре, завше проти зволікань!
Надію мали ви на скриньки ці,
А в них також лежала і моя
Зла доля! Аж знемігся, так хотів
Її причарувати,— аж упрів!
Так присягав, що в горлі пересохло!
Нарешті, ця красуня обіцяла
(Якщо тривкі ті обіцянки), що
Любов свою вона віддасть мені,
Коли і вам здобути синьйорину
Сьогодні пощастить.

Порція Чи правда ж то,
Неріссо?

Нерісса Так, синьйоро, якщо ви
Дасте нам свою згоду.

Бассаніо Граціано,
Хіба це все не жарт?

Граціано Ба ні, синьйоре!
Не жарт це, слово честі.

Бассаніо Коли так,
То шлюбом вашим зробите ви честь
І святу нашому!

Граціано Ми поб'ємося з ним об заклад на тисячу дукатів, у кого з нас раніше народиться хлоп'я.

Нерісса Гаразд, якщо ви...

Граціано Цього не бійтеся... ганьбою я себе не вкрию...
А хто це йде сюди? Лоренцо? З ним
Його язичниця? Як? З ними ще
Салеріо, мій давній друг венецький.

Входять Лоренцо, Джессіка і Салеріо.

Бассаніо Лоренцо і Салеріо, вітаю!
Який я радий вас обох прийняти,
Якщо нове становище моє
Дає це право. Порціє кохана,
Чи ви дозволите мені гостями
Назвать шановних друзів дорогих
І земляків моїх?

Порція Вітаю всіх
І я, синьйор, як наших дорогих
Гостей!

Лоренцо Спасибі вам велике, все ж
На думці, власне, зовсім я не мав
Вас тут відвідати, синьйоре; та
Салеріо зустрів я по дорозі —
Він так мене поїхати просив
З ним разом, що відмовити йому
Не міг я.

Салеріо Справді так, синьйоре мій,
І я для того мав причину. Прошу,
Синьйор Антоніо шле вам привіт.
Листа цього я маю передати.
(Дає Бассаніо листа)

Бассаніо Раніш, ніж я цього листа відкрию,
Скажіть мені, як почува себе
Мій добрий друг?

Салеріо Не хворий він, якщо
Хворобою не будем називать
Душевних мук, і не здоровий він,
Як муки всі хворобою вважать
Повинні. Лист вам цей усе пояснить.

Бассаніо читає листа.

Граціано Неріссо, приголуб і привітай
Як слід цю нашу гостю-чужоземку!
Салеріо, мій друже, дайте руку!
Що діється в Венеції у нас?
Як поживає добрий наш Антоньйо,
Купець наш королівський? Знаю я,
Що порадіє з нашого він щастя.
Ми, як Язони, золотеє руно
Тут здобули!

Салеріо О, краще б здобули ви
Те руно, що його згубив Антоньйо!

Порція Зловісна звістка є в тому листі —
Вона змела всю барву на щоках
Бассаніо! Загинув друг найкращий!
Ніщо на світі інше так не може
Вразити дух твердий мужчини! Що?
Він блідне більше й більше? Покажіть,
Бассаніо,— я ваша половина,

Й мені того належить половина,
Що лист таїть.

Бассаніо О Порціє моя,
Такі слова жахливі ще ніколи
Паперу чистого не плямували!
Синьйоро дорога, коли вам вперше
Освідчився в коханні, я сказав,
Що все моє добро — лиш кров моя:
Я дворянин. І я вам не збрехав.
Проте, моя кохана, хоч занизько
Себе я цінував, але і тут
Я був хвальком негідним, бо сказав:
«Не маю я нічого», але мусив
Додати вам, що вартий я ще менше,
Ніж те ніщо! Щоб роздобути грошей,
Себе заставив я своєму другу
Найкращому; а друга теж заставив
Я ворогу запеклому його:
Ось лист, синьйоро! Гляньте, цей папір —
То тіло друга: кожне в ньому слово —
То друга рани, що спливають кров'ю!
Салерію, чи правда ж те? Невже
Загинули всі кораблі — всі ті,
Що з Індії додому повертались,
Із Англії, із Мексіки, з Тунісу,
З далекої Берберії або ж
Із Лісабона? Жоден корабель
Не врятувавсь від дотику страшного
Тих грізних скель, що кораблям несуть
Загибель?

Салеріо Жоден, мій синьйоре! Та
Коли б Антоніо і мав тепер
Ту суму грошей, щоб сплатить єврею,
То він, здається, їх би і не взяв.
Ніколи ще не бачив я створіння,
Щоб, маючи подобу людську, так
Затято намагалось — хай там що —
Занапастить якусь людину іншу!
Він пристає вночі і вдень до дожа,
Товче: мовляв, одмовити йому
В правдивім рішенні — це означає
Венеції свободу потоптати.
Даремно двадцятеро крамарів
І навіть дож з вельможами своїми

Його умовити всі намагались.
Та де вже там! Він, знай, кричить своєї:
Про борг отой, про давній термін сплати,
Про зобов'язання й свої права!

Джессіка Коли я ще жила з ним, він поклявся
Своїм двом землякам — Тубалу й Хусу,—
Що він воліє вирізати сам
В Антоніо шматок живого м'яса,
Аніж узяти в нього суму боргу,
Хоч би і важила вона разів
У двадцять більше. Знаю добре я:
Якщо і влада, і закон його
Не захистять, Антоніо сердешний
Поплатиться жорстоко.

Порція Друг ваш вірний —
В такій біді?

Бассаніо Найближчий друг! Найкращий
З усіх людей! Готовий завжди всім
Подати допомогу! З тих один,
У кому римська стародавня честь
Ще й досі всім нам так яскраво сяє,
Що рівного в Італії йому
Не знайдеш!

Порція Скільки ж винен він єврею?

Бассаніо Три тисячі дукатів.

Порція Як? Не більше?
Сплатіть йому шість тисяч і порвіть
Оту розписку лиховісну; суму
Подвойте ви, потройте навіть, щоб
Не втратив друг ваш ані волосинки
З Бассаніо вини. Але найперше —
До вівтаря мене ви поведіть
І назовіть дружиною своєю,
А потім до Венеції рушайте,
До друга вашого; ви не повинні
Лежати поруч Порції з журбою
В збентеженій душі. Що ж, я вам дам
Дукатів золотих, щоб борг нікчемний
Хоч двадцять раз покрити. А тоді
Ви друга вірного везіть сюди.
Тим часом я й Нерісса будем вас
Як дві вдови незаймані чекати!

Ходім! Судилось вам у шлюбний день
Покинути свою дружину вірну...
Вітайте ж друзів ваших. Звеселіться!
Так дорого за вас я заплатила,
Що ще міцніше вас я полюбила!
Але стривайте! Спершу прочитайте
Мені листа, що друг вам передав.

Бассаніо

(читає)

«Любий Бассаніо! Мої кораблі всі загинули, мої кредитори стають жорстокі, моє становище жахливе, бо всі мої статки я втратив. Мого боргу євреєві я не віддав у строк. І тому, що, сплативши той борг, я не зможу залишитися живий, усі колишні рахунки між тобою і мною закінчено. Якби я зміг побачити тебе ще раз хоч перед смертю! Проте роби, як знаєш. Коли не звелить тобі приїхати сюди твоя приязнь, то нехай не змусить до того і мій лист».

Порція Коханий, кидай все і вирушай!

Бассаніо Як дозвіл є, баритись нам негоже,
Та мушу вас запевнити лишень:
Ні сон, ні ложе збільшити не зможе
В путі назад розлуки ні на день.

Виходять.

СЦЕНА 3

Венеція. Вулиця.

Входять Шейлок, Соланіо, Антоніо й тюремник.

Шейлок Тюремнику, ти доглядай його,
Я й слухати не хочу про пощаду!
Це дурень той, що безкоштовно в борг
Давав всім гроші! Пильно ж доглядай!

Антоніо Ох, Шейлоку, послухай же мене.

Шейлок Віддай мені той борг, що у розписці
Зазначений! Віддай мені той борг!
Я присягнувсь, що повністю його

По зобов'язанню тому одержу!
Ти звав мене собакою, хоч ти
Й не мав для того жодної причини.
Якщо собака я, то стережись
Моїх зубів! Дож дасть мені і суд,
І правду. Я дивуюся на тебе,
Тюремнику паскудний! Чом це ти
Виходиш з ним так часто із тюрми?
Ти надто м'якосердий.

Антоніо Я прошу,
Дозволь мені сказать хоч слово...

Шейлок Борг
Мені віддай! Тебе не хочу слухать!
Віддай мені той борг! І не балакай!
Ти думав, що розм'якну я, мов дурень?
Почну зітхати, й хникати, і дам
Себе умовити вам, християнам?
Що, головою похитавши, я
На все погоджусь? Стій! Не йди за мною,
Не хочу й слухать! Борг віддай — і квит.
Одне я хочу, щоб віддав ти борг!
(Виходить)

Соланіо Ніколи ще такий собака лютий
Не жив серед людей!

Антоніо Нехай іде!
Його прохати більше я не стану.
Все марно. Прагне він моєї смерті.
І добре знаю я причину: часто
Доводилось мені з тенет його
Тих визволяти боржників, котрі
Просили в мене допомоги,— він
За це мене й ненавидить.

Соланіо Я певен,
Що визнати цей позов дож не схоче.

Антоніо Не може й дож законів касувати
І відбирати пільги в чужоземців,
Якими користуються вони
В Венеції. Вчинивши так, у суд
Державний він би віру підірвав
У крамарів з країн різноманітних,
В той час, коли уся торгівля наша
І всі прибутки тут від них залежать.
Тож будь що буде. Втрати і журба

Знесилили мене. Навряд чи взавтра
Фунт м'яса знайде на моїх кістках
Мій кровожерний кредитор... Ходім,
Ходім, тюремнику! Благаю бога,
Аби Бассаніо сюди приїхав,
Щоб він побачив, як я борг його
Платити буду. Решта все — пусте!

Виходять.

СЦЕНА 4

Бельмонт. Кімната в домі Порції.

Входять Порція, Нерісса, Лоренцо, Джессіка та Балтазар.

Лоренцо Синьйоро, просто в очі вам кажу,
Що ставитесь ви чесно й благородно
До дару божого в житті,— до дружби.
Як терпите покірно ви розлуку
З дружиною. Проте коли б ви знали,
Кому ви виявили честь таку,
Який то друг чудовий, найвірніший
Дружини вашого, що ви йому
Подати допомогу захотіли,—
Пишалися б ще більше вчинком цим,
Ніж кожним звичним виявом душі
Чутливої своєї.

Порція Я готова
Добро чинити завжди, тож тепер
Не пожалкую теж, що так вчинила.
Адже як двоє друзів звикли жить
Не розлучаючись і душі їхні
Несли однакове ярмо любові,
То з'явиться між ними завжди схожість
У їхніх почуттях, думках та звичках,
Ба навіть в рисах; і мені здається,
Що цей Антоніо, найближчий друг
Мого обранця, теж повинен бути
Подібний неодмінно до Бассаньйо.
Коли ж це так, то як же небагато
Я віддала, щоб швидше врятувать

Від лютості пекельної того,
Хто, мабуть, так точнісінько подібний
До власної душі моєї! Втім,
Занадто вже себе я вихваляю,—
Покиньмо цю розмову. Інше щось
Сказати мушу я. Лоренцо, вам
Я доручаю господарство, дім мій
І справи всі... Обітницю дала я
Смиренно жить в молитві й спогляданні
З Неріссою, далеко від людей,
Аж поки не прибуде мій володар...
Від нас близенько монастир стоїть,—
Лише дві милі звідси. Будем ми
Там забуття шукати. Обіцяйте ж
Все виконать, чого я так у вас
Прошу в ім'я прихильності моєї.
Вам необхідно прислужитись.

Лоренцо Я
Радий від серця щирого, синьйоро,
Усі накази виконати ваші.

Порція Челядники мою вже знають волю:
Вони і вам, і Джессіці коритись
Так само будуть, як мені й Бассаньйо.
То прощавайте ж, любі, доки ми
Не стрінемося з вами.

Лоренцо Хай же вас
Не кидають думки веселі!

Джессіка Я
Бажаю вам всіх радощів, синьйоро!

Порція Спасибі вам за добрі побажання!
Бажаю щиро вам обом того ж.
Ну, Джессіко, прощайте!

Джессіка й Лоренцо виходять.

Балтазаре,
Твою велику відданість і чесність
Я знаю; доведи мені й тепер
Свою прихильність. Лист оцей візьми
Й вези його до Падуї щодуху —
У руки дай кузенові моєму,
Ученому Белларіо; він дасть
Тобі папери і убрання; все те
Хутчій достав на пристань, що від неї

В Венецію рушають кораблі.
Мене застанеш там. Та не бариєь!

Балтазар Я докладу всіх сил, щоб це зробить,
Не гаючи й хвилини.
(Виходить)

Порція Ну, Неріссо,
Тепер ходім! Я маю щось на думці,
Чого ти ще не знаєш: ми обидві
Побачимо своїх чоловіків
Раніше, ніж про нас вони згадають.

Нерісса А нас вони побачать?

Порція Так, Неріссо!
Проте в такім убранні, під яким
Ввижатиметься їм все те, чого
Бракує нам. Б'юсь об заклад, Неріссо:
Коли ми вберемось у чоловіче,
Спритнішою і кращою я буду
З нас двох: носитиму свого кинджала
І вправно, й легко; буду говорить
Хриплявим голосом, який буває
У хлопчаків, коли пора приходить
Зробитись їм мужчинами. Свій крок
Дрібний зміню я вміло на ходу
Широку чоловічу; і про сварки
Розпочинатиму розмови, наче
Хлопчак-бешкетник; вихвалятись буду
Про те, як найвельможніші красуні
Мого кохання домагались; як
Марніли й гинули з того кохання,
Коли на них я не звертав уваги!
«Що я робити мав? Хіба я винен?
Чи ж з усіма упоратись я міг?
О, жаль мені, що їх занапастив!»
І ще хоч двадцять вигадок подібних
Я наплету, щоб кожен міг поклястись,
Що я дванадцять місяців тому
Утік із школи! Пам'ятаю добре
Я сотні витівок таких хвальків
І використаю усе, що зможу!

Нерісса Підшиємось ми під чоловіків?

Порція Фе! Не мели дурниць! А що було б,
Якби тебе хтось зрозумів двозначно?
Однак пора! Я розкажу усе

В кареті, що чека нас біля брами.
Нам треба поспішать! Мерщій відсіль!
Ми маємо проїхать двадцять миль.

Виходять.

СЦЕНА 5

Там само. Сад.

Входять Ланчелот і Джессіка.

Ланчелот Так, то правда! Бо, бачте, гріхи батьків завжди покутують діти. Через те, повірте, я за вас боюсь! Я завжди відвертий з вами, тим-то й викладаю вам щиро свою думку про цю справу. Отже, не втрачайте бадьорості! Я й справді гадаю, що ви пропаща. А проте ще є невеличка надія на ваш порятунок. Але і ту можна назвати надією-байстрючкою.

Джессіка Яка ж то надія, скажи, будь ласка?

Ланчелот А ось яка! Ви можете, наприклад, мати надію, що ваш батько вам не батько, що ви не дочка єврея.

Джессіка Це таки й справді надія-байстрючка! Коли б воно було так, то на мене впали б гріхи моєї матері!

Ланчелот То правда. І через те я боюся, що погибель чекає на вас і за батька, й за матір. Отже, коли я намагаюсь уникнути Сцілли, вашого батька, я потрапляю до Харібди — вашої матері. Виходить, хоч круть, хоч верть, а ви пропаща.

Джессіка Мене врятує мій чоловік: він зробив мене християнкою.

Ланчелот То правда. Тим гірше для нього! Нас, християн, і так уже досить: саме стільки, щоб можна було одному з одним жити мирно. Кожен зайвий християнин тільки підвищує ціну на свиней. Якщо ми всі гуртом почнемо їсти свинину, то скоро ні за які гроші й шматочка смаженого сала не дістанеш.

Джессіка Я розкажу моєму чоловікові, Ланчелоте, все, що ви мені тут набалакали; та ось він іде.

Входить Лоренцо.

Лоренцо Я скоро почну ревнувати до тебе, Ланчелоте, якщо ти будеш заводити мою дружину в різні куточки.

Джессіка Ні, вам нічого боятись за мене, Лоренцо: ми з Ланчелотом не в злагоді живемо. Він каже мені відверто, що на небі немає для мене спасіння, бо я дочка єврея, і вважає, що ви поганий громадянин, бо, навертаючи євреїв до християнської віри, набиваєте ціни на свинину.

Лоренцо Мені легше виправдатися в цьому перед республікою, ніж тобі за те, що ти надув негритянці пузо, адже та маврітанка зайшла в тяж від тебе, Ланчелоте.

Ланчелот Хіба це злочин? Такий прибуток буде їй нагородою за втрату чесноти. В кожному разі, вона виросла в моїх очах проти того, за що я мав її раніше.

Лоренцо Як, одначе, кожен дурень уміє вправно гратися словами! Я гадаю, що справжній дотепності доведеться швидко зовсім замовкнути, а зайва балаканина стане похвальною лише в папуг. Іди й скажи, щоб усе було готове до обіду.

Ланчелот Все готове, синьйоре: шлунки на місці.

Лоренцо Милосердний боже, який же ти дотепний! Тоді скажи, щоб готували обід.

Ланчелот Обід теж уже готовий, синьйоре: залишається тільки накрити.

Лоренцо То чи не будете ви такі ласкаві, синьйоре, накрити?

Ланчелот Себе накрити? Ні, синьйоре, нізащо! Я знаю свій обов'язок!

Лоренцо Знов граєшся словами! Ти, здається, хочеш висипати весь скарб твоєї дотепності відразу! Будь ласка, розумій прості слова просто. Іди до своїх товаришів, накажи їм накрити на стіл, подати страви, а ми зараз прийдемо обідати.

Ланчелот Щодо столу, синьйоре, то його буде подано; щодо страв, синьйоре, то їх буде накрито; щодо вашого приходу на обід, синьйоре,— о! — то це хай буде так, як спаде вам на думку!

(Виходить)

Лоренцо О, де ти, розуме? Слова порожні.
Цей блазень військо дотепів зібрав
У голову і сипле, як з мішка.
Доводилось мені багато дурнів
Великопанських зустрічать, що теж,

Як він, ладні забуть здоровий розум
Для балачок пустих... Як поживаєш,
О Джессіко моя кохана? Щиро
Скажи мені, якої думки ти
Про Порцію, Бассаніо дружину?

Джессіка Немає слів, щоб скласти їй хвалу!
Зразково мусить жить тепер Бассаньйо;
Коли небесне благо він дістав
В своїй дружині тут, ще за життя,
То мусить втратити небесний рай,
Коли не шануватиме як слід
Дружини власної тут, на землі.
Якби на думку спало двом богам
На терези покласти двох жінок,
І Порція була б одною з них,
То другій довелося б щось додати,
Бо рівної до Порції немає
На цілім світі!

Лоренцо Джессіко, ти маєш
В мені такого мужа, як у ній
Жону він має.

Джессіка Також і про це
Я маю власну думку. Запитайте!

Лоренцо Спитаю згодом; а тепер ходімо
До столу.

Джессіка Вихвалять волію вас
Тепер, коли іще голодна.

Лоренцо Ці
Слова прибережи, прошу тебе,
До столу. Там усі твої розмови
Перетравлю я з іншими речами.

Джессіка Гаразд! То я ж вам покажу, стривайте!

Виходять.

СЦЕНА 1

Венеція. Зала суду.

Входять дож, сенатори, Антоніо, Бассаніо, Салеріо, Граціано та інші.

Дож Чи є Антоніо?

Антоніо Тут, ваша світлість,
До ваших послуг.

Дож Жаль мені тебе,
Бо перед супротивником таким
Ти змушений стояти, у якого
Камінне в грудях серце: то тварина.
Ні милосердя, ні жалю.

Антоніо Я чув,
Що ваша світлість всіх зусиль доклали,
Аби знайти для мене порятунок,
І намагалися його жорстокість
Пом'якшити. Проте стоїть він твердо
І рішення свого мінять не хоче.
Таких, на горе, засобів нема
Законних, щоб звільнитися я міг
Від лютої ненависті його.
Тож залишивсь мені єдиний вихід:
Озброїтись терпінням мушу я,
А також мушу мати дух спокійний,
Щоб стерпіти його осатаніння.

Дож Нехай покличуть в суд того єврея.

Салеріо Він, ваша світлосте, вже тут стоїть,—
Чекає за дверима.

Входить Шейлок.

Дож Дайте місце.
Хай стане перед нас. Усі гадають,—
Я, Шейлоку, такої ж гадки й сам,—

Що лиходія лиш до того часу
Ти удаєш, аж доки суд свій вирок
Не винесе; а потім ти себе
Покажеш милосердним і ласкавим
Ще більше, ніж раніш жорстокий був.
Ми певні всі, що тут, де вимагав,
Щоб м'яса фунт оцей купець сплатив
Нещасний,— ти, зворушений тепер
Любов'ю й добротою, вже не тільки
Не схочеш з нього штрафу, навпаки,—
Йому пробачиш половину боргу
І кинеш співчутливий погляд сам
На втрати і нещастя, що звалились
Йому на плечі нещодавно. Втрати,
Що й королівського купця могли б
Пустить з торбами! Адже може це
Й камінне серце турка зворушити
Або татарина залізну душу,—
Таких людей, що зроду ще не знали
Жалю і милосердя. Ми ждемо
На добру відповідь, єврею.

Шейлок

Я
Уже сказав своє останнє слово,
Ласкавий пане. Нашою святою
Суботою заприсягнув, що я
Дістану за роспискою усе,
На що я маю право. А коли
Ви не дасте мені цього зробити,
Порушите ви власною рукою
Закони і свободи городянські.
Питаєте, чому фунт стерва я
Волію над три тисячі дукатів?
Не відповім! Або скажу на те:
Така вже примха! Чим це не одвіт?
Якби завівся щур в моїй господі
І я надумався б віддать за те
Дукатів тисяч з десять золотих,
Лише б того щура хтось отруїв,
Чи відповідь така вас вдовольнить?
Одні свинячого не люблять рила,
А той котів не любить до нестями,
А інший хтось, козиці звук почувши,
Не може сéчі втримати,— відомо,
Керує пристрастю лише наш смак.
Її він направляє відповідно

На те, яке любіше, чи на те,
До чого не лежить його душа.
Та ось вам відповідь моя: якщо
Ніколи пояснить того не можна,
Чому є люди, що терпіть не можуть
Одні свиней, а дехто, знову, кішки,
Корисної тварини в господарстві?
Чому не може хтось козиці чути,
І, слабості улігши осоружній,
Сам оганьбиться й інших осоромить.
Так само й я не можу і не хочу
Сказати вам якусь причину іншу,
Окрім тієї, що мені гидкий
Антоніо. Ненавиджу його;
І через це нести волію збитки
В цім позові. Це відповідь для вас?

Бассаніо Ні, безсердечний, відповідь така
Не може виправдать твою жорстокість!

Шейлок Тобі відповідати я не мушу!

Бассаніо Хіба вбивають всіх, кого не люблять?

Шейлок Хіба ненавидіть ми можем тих,
Кого не маємо бажання вбити?

Бассаніо Хіба образа кожна може раптом
В нас породити люту ворожнечу?

Шейлок А ти хіба дозволиш, щоб гадюка
Тобі аж двічі упилася в тіло?

Антоніо Прошу, синьйори, пригадайте: ви
З євреєм сперечаєтеся. Це
Однаково, що, десь над морем ставши,
Наказувать, щоб знизився приплив;
Або голодного спитати вовка,
Чому він силує овечку мекать
Так жалібно за втраченим ягням;
Або заборонити соснам чола
Схилять високі і шуміть тоді,
Коли куйовдить верховіття їхні
Бурхливий вихор, що злітає з неба;
Вам швидше виконати пощастить
Найтяжчу річ, аніж зм'якшити це
Єврейське серце (є хіба твердіше?).
А через те, прошу вас, досить вже
Прохань, благань і різних зайвих слів;

Ви наді мною швидше суд чиніте
Й жагу єврея вдовольніть.

Бассаніо Бери!
За три твоїх даю дукатів я
Шість тисяч!

Шейлок Щоб дукат на шість частин
Ви кожен поділили й кожна з них
Зробилася б дукатом, я й тоді
Не взяв би їх від вас; я вимагаю
Тієї плати, що стоїть в розписці.

Дож Як можеш ти на ласку сподіватись,
Коли і сам не відаєш її?

Шейлок Якого присуду мені боятись?
Адже чиню я по закону. З вас
Рабами володіє кожен, ви
Їх женете на рабську, на ганебну
І на найтяжчу працю, як отих
Собак, чи мулів, чи ослів,— бо ви
Купили їх. А що, коли б сказав я:
«Пустіть на волю їх чи одружіте
Із спадкоємцями своїми! Чом
Впрівають так вони під тягарем
Роботи? Дайте їм м'які постелі,
Як і у вас. Нехай їдять те саме,
Що ви їсте!» То ви відповісте:
«Адже раби ці — наші!» Отже, й я
Скажу вам так: фунт м'яса, що тепер
Його від вас я вимагаю,— мій,
Бо я велику дав за нього ціну!
Він — мій, і я бажаю його мати!
Відмовите — то чхать на ваш закон!
В законі вашому немає сили!
Я присуду чекаю. Тож скажіть,
Чи я його діждуся?

Дож Розпущу я
Своєю владою зібрання суду,
Якщо сюди ще нині не прибуде
Белларіо, учений доктор. Я
Послав по нього; помогти він має
Цю справу розв'язати.

Салеріо Ваша світлість,
Надворі жде гонець; листи привіз
Він з Падуї від доктора Белларйо.

Дож Несіть сюди листи, гінця покличте!

Бассаніо Антоніо, кріпися, не сумуй!
Я швидше сам євреєві віддам
Життя своє, і плоть, і кров, і кості,
Ніж допущу, щоб ти пролив за мене
Хоча б одну краплину крові.

Антоніо Я —
Немов вівця та хвора ув отарі,
Лиш на заріз придатна: плід слабкий
Додолу падає раніш за інші.
Хай і зі мною буде так. Зробить
Ви кращого не можете нічого,
Бассаніо, як жити й пом'янути
Мене надгробним теплим, щирим словом.

Входить Нерісса в убранні адвокатського писарчука.

Дож Ви
Із Падуї, від доктора Белларйо?

Нерісса Так, ваша світлосте. Він шле привіт!
(Подає листа)

Бассаніо
(до Шейлока)
На що ножа ти гостриш так завзято?

Шейлок Готуюсь різать борг з банкрота.

Граціано Лютий!
Не на підошві — на своїй душі
Ножа ти гостриш. Ні катівський меч,
Ані метал ніякий не зрівнять
З твоїм запеклим, гострим, злобним серцем!
Невже тебе не може зворушити
Благання жодне?

Шейлок Ні, не може жодне,
Яке б зумів придумать розум твій.

Граціано Бодай же ти пропав, жорстокий пес!
Нехай життя твоє для правди буде
Докором вічним! Я уже, здається,
Ладен під сумнів взяти й віру; я
Повірити ладен, як Піфагор,
Що може дух звірячий переходить
В тіла людей. Твій дух похмурий жив
У тілі вовка, і коли його
Повішено за те, що він загриз

Людину, то душа його запекла
Із зашморгу переселилась просто
До тебе в тіло, увійшла в утробу
До матері нечистої твоєї,
Коли ти там лежав. Ти справжній вовк,
Бо ти пожадливий і кровожерний,
Бо хижий ти.

Шейлок

Ні лайкою, ні криком
Печаті на моїй розписці стерти
Тобі не пощастить. Собі ти лиш
Надсадиш груди. Краще, мій юначе,
Побережи дотепний розум свій,
А то загине він. Я тут стою
По праву.

Дож

З Падуї Белларйо пише.
Що молодого, вченого юриста
Він посила до суду. Де ж він?

Нерісса

Тут.
Чекає він на відповідь, чи ви
Захочете його прийняти.

Дож

Так,
Від всього серця! То нехай із вас
Хтось троє-четверо по нього підуть
І проведуть з пошаною сюди.
Тим часом хай послуха суд листа,
Що пише нам Белларіо учений.

Писарчук

(читає)

«Ваша світлосте, маю вас повідомити, лист ваш застав мене тяжко хворого. Але саме тоді, коли прибув сюди ваш посланець, у мене гостював один молодий доктор з Рима; ім'я йому — Балтазар. Я познайомив його з позовом, що його подав єврей на купця Антоніо; багато книжок із цього приводу переглянули ми з ним разом. Він знає мою думку і, підсиливши її власною вченістю (я не знаходжу слів, щоб скласти їй достойну ціну!), познайомить вас із нею. На ваше прохання посилаю його вашій світлості замість себе для розв'язання згаданої справи. Прошу вас уклінно: хоч він ще надто молодий, проте не відмовте йому в належній повазі, бо ще ніколи не зустрічав я такого молодого тіла з такою старою головою. Залишаю його на вашу ласку; але переконаний, що рекомендацію мою він якнайкраще виправдає на ділі сам».

Дож Ви знаєте, що пише наш Белларйо.
А ось іде, мабуть, і доктор сам.

Входить Порція в убранні доктора права.

Потиснути дозвольте руку вам.
Прислав сюди вас наш старий Белларйо?

Порція Так, ваша світлосте.

Дож Вітаю вас!
Прошу, займайте місце. Вам, звичайно,
Уже відомий позов, що зібрав
Цей суд?

Порція Я знаю справу до кінця.
Хто ж тут купець, а хто єврей?

Дож Антоньйо!
І Шейлок! Ближче підійдіть до нас!

Порція Вас звати — Шейлок?

Шейлок Шейлок — звать мене.

Порція Ви подали занадто дивний позов!
Проте в Венеції такий закон,
Що вам відмовити не може суд
Розглянуть вашу справу.
(До Антоніо)
Це на вас
Така чекає небезпека?

Антоніо Так.
Цього він вимагає.

Порція Ви розписку
Визнаєте?

Антоніо Так, визнаю.

Порція Тоді
Єврей повинен бути милосердий.

Шейлок З якої ж то причини я повинен?
Скажіть мені.

Порція До милості такої
Присилувать не можна. Наче дощ
Рясний, вона на землю тихо пада
З небесних хмар; благословення в ній
Подвійне, бо благословля вона
Тих, хто дає і хто її приймає.
Це сила найсильніших! Прикраша

Вона монархів більше, ніж корона!
А їх монарший скіпетр — символ тобто
Їх гідності і величі — найперша
Ознака тимчасовості їх сили,
І він вселяє перед королем
Лиш страх. Від скіпетра значніша милість!
Вона царює в серці королів,
Вона — то атрибут самого бога!
Могуть монарша лиш тоді подібна
До божої, коли творити може
І милосердий, і правдивий суд.
Єврею, правосуддя просиш ти,
Але подумай, зважмої слова:
Коли б усім платилось по ділах,
То хто спастися міг би? Всі ж бо ми
Благаємо в молитві милосердя,
І милосердим бути нас навча
Молитва. Я для того це кажу,
Щоб ти зм'якшив свій справедливий позов.
Відмовиш ти — Венеції закон
Повинен винести суворий вирок
І засудить купця.

Шейлок Хай упадуть
Мені на голову мої діла!
Закону вимагаю я і сплати
По зобов'язанню!

Порція Хіба не може
Антоніо сплатить грошима?

Бассаніо Може.
Даю за нього тут подвійну суму.
Якщо цього замало, я готовий
Удесятеро збільшити її
І головою, серцем та руками
У тому поручуся. А коли
Й цього йому замало, о, тоді,
Виходить, злість перемагає правду!
Благаю вас, єдиний раз закон
Ви владі підкоріть своїй, вчиніть
Неправдою малою вищу правду
І лютого диявола злу волю
Приборкайте!

Порція Ні, так не можна! Ні!
В Венеції нема такої сили,

Яка могла б закон наш непохитний
Змінити. Прецедент такий в майбутнім
Подав би прикрий приклад. Це могло б
Численних лих накоїти в країні.
Ні, так не можна.

Шейлок О! Це Даніїл
Прийшов судити нас! Так, Даніїл!
О мудрий, юний судія! О, як
Тебе я високо шаную!

Порція Прошу,
Дозвольте глянути мені на ту
Розписку.

Шейлок Докторе шановний мій.
Будь ласка, ось вона!

Порція Адже тобі
Дають утроє більшу суму, Шейлок?

Шейлок А клятва? Клятва? Дав я небу клятву!
Я гріх тяжкий на душу не візьму
І не зламаю клятви! Ні! За всю
Венецію того я не зроблю!

Порція Строк зобов'язання минув, тому
Єврей цей може вирізать законно
В Антоніо у грудях м'яса фунт.
Проте, єврею, милосердий будь,
Візьми потрійну суму і дозволь
Це зобов'язання порвать.

Шейлок Коли
По ньому повністю одержу плату.
Достойний ви суддя — це ясно нам;
Ви знаєте закон, і справу цю
Ви зрозуміли добре. Ви — підпора
Законних прав, а через те прошу:
Кінчайте суд, виносьте швидше вирок.
Душею вам своєю присягаюсь:
Немає в світі язика такого,
Щоб міг змінити рішення моє!
Я вимагаю плати по розписці!

Антоніо Всім серцем я благаю суд кінчать
Цю справу — винести свій вирок.

Порція Добре,
Хай буде так. Готуйте ваші груди
Під ніж його.

Шейлок О судія правдивий!
О мудрий молодий суддя!

Порція Бо сенс
І текст закону з стягненням тим згідні,
Що вписане в умову.

Шейлок Щира правда!
О мудрий, чесний судія! Наскільки ж
Своєю мудрістю старіший ти,
Ніж маєш вигляд!

Порція Оголіть же груди!

Шейлок Так, груди! Благородний судіє,
Так... Правда ж, так стоїть тут у розписці?
Десь близько біля серця — адже так?

Порція Так, правда. А чи є тут терези,
Щоб зважити те м'ясо?

Шейлок Ось вони,
Уже напоготові.

Порція Приведіть
Хірурга, Шейлоку, на власний кошт,
Щоб рану той йому перев'язав,
Бо зійде кров'ю він.

Шейлок А так хіба
Зазначено в умові?

Порція Ні, цього
Немає там, та й не потрібно! Ви
Повинні це зробити з милосердя.

Шейлок Не можу, бо цього нема в умові.

Порція То, може, хоче зараз нам купець
Сказати щось від себе?

Антоніо Дуже мало.
Я вже озброївся й на все готовий.
Бассаніо, мені подайте руку. .
Прощайте, не карайтеся, мій друже,
Що спричинились до моєї згуби.
Поставилась до мене доля краще,
Аніж до інших: часто як вона
Примушує людей переживати
Примножені багатства і з очима
Погаслими, з поморщеним чолом
Повік терпіти горе злиднів. Ні,

Повільні ці страждання не для мене...
Привіт дружині вашій гідній! Ви
Скажіть, як вас любив я, і віддайте
Мені, померлому, належну шану.
Сама вона розсудить, чи Бассаніо
Мав друга щирого, який його
Любив. Сердечно вас прошу — не кайтесь,
Що втратили ви друга, як і він
Не кається, що заплатив ваш борг.
Я вмить його всім серцем оплачу,
Аби встромив єврей ножа чимглибше.

Бассаніо Антоніо, я одруживсь недавно
І над життя люблю свою дружину.
Проте життя, дружина, цілий світ
Для мене важать менше, аніж ви!
Дияволу цьому я все віддав би,
Пожертвував би все, аби лиш міг
Урятувати вас!

Порція А що, коли б
Дружина ваша ті слова почула?
Гадаю, що вона не склала б вам
Великої за те подяки.

Граціано Маю
І я дружину, і люблю її!
Проте волів би я, щоб в небесах
Була вона тепер, щоб хоч одну
Із всемогутніх сил вона вблагала
Угамувать єврея дику лють!

Нерісса Гаразд, що ви бажаєте цього
За спиною дружини, бо інакше
Вам, певно б, добре перепало вдома!

Шейлок
(убік)
Ото чоловіки у християн!
Одну дочку я маю, а проте
Волів би видати її за когось
Із племені Варавви, ніж віддати
Християнинові такому!
(Вголос)
Ох!
Минає час! Я вироку чекаю!

Порція Ти можеш взяти м'яса фунт із тіла
Цього купця. Присуджує так суд,
Дає його закон.

Шейлок Суддя правдивий!

Порція І фунт отой ти вирізати мусиш
З його грудей. Так дозволя закон,
Присуджує так суд.

Шейлок Суддя премудрий!
Оце-то вирок! Ну, іди ж, готуйся!

Порція Ні, постривай; не все ще я сказав.
Тобі й краплини крові не дає
Оця розписка; тут стоїть виразно:
Фунт м'яса. Тож бери, що слід: фунт м'яса,
Бо він тобі належить за законом.
Проте, коли, вирізуючи м'ясо,
Хоч краплю християнської проллєш
Ти крові — все майно твоє, всі землі
Республіка у тебе конфіскує:
Такий в Венеції закон.

Граціано О мудрий!
О праведний суддя! Ти чув, єврею?!

Шейлок Такий закон?

Порція Сам бачити це можеш.
Ти правосуддя вимагав — то знай:
Його одержиш більше, ніж бажав.

Граціано О мудрий судія! Ти чув, єврею?
Учений, мудрий судія!

Шейлок Приймаю
Умову я. Сплатіть утроє борг —
І хай іде собі християнин.

Бассаніо Ось гроші.

Порція Ні, стривайте! Правосуддя
Єврей тут вимагав; не поспішайте,—
Хай він бере лише свою пеню.

Граціано Єврею, чув? О праведний суддя!
О мудрий, праведний суддя!

Порція Берися,
Берися ж різати у нього м'ясо.
Гляди, щоб не пролив ти й краплі крові.
І вирізати маєш тільки фунт —
Не більше і не менше, бо коли
Ти більше виріжеш, ніж фунт, чи менше,
Коли вагу ти збільшиш або зменшиш

Хоч би на часточку щонайдрібнішу
Малого скрупула, коли хоча б
На волосинку терези твої
Нахиляться,— тоді померти мусиш,
І буде конфісковано усе
Твоє майно!

Граціано О другий Даніїл!
Це — Даніїл, єврею! Нехристе,
Тепер ти у моїх руках.

Порція Чого ж
Єврей спинивсь? Бери мерщій пеню.

Шейлок Віддайте капітал мені назад,
І я собі піду.

Бассаніо Готовий він
Уже давно. Ось, маєш.

Порція Грошей тих
Перед судом він зрікся; має взяти
Лиш те, про що написано в розписці.

Граціано О Даніїл! Так, другий Даніїл!
Єврею, дякую тобі, що ти
Мені те слово нагадав.

Шейлок Це як же?
І капітал я навіть не одержу?

Порція Одержиш ти саму лише пеню —
Бери її на власний страх.

Шейлок Нехай
Диявол має з вами розрахунки!
Мені нема про що тут говорити.

Порція Стривай, єврею! Наш закон тепер
На тебе закладає позов. Слухай!
В законах це записано венецьких;
Якщо поважиться хто з чужоземців
Так чи інакше на життя когось
Із наших громадян — чи прямо, чи
Непрямо,— й суд те доведе, тоді
Усе добро, яким він володіє,
Бере казна республіки собі
І ділить все надвоє: половина
Їй зостається, друга — йде тому,
На кого важився той іноземець...
Життя ж його залежить лиш від дожа:

Він може милувати чи карати
Чужинця, й радитись йому ні з ким
Не треба. Отже, я й кажу: наш суд
На тебе закладає позов; суд
Довів, що на життя купця Антоньйо
Ти важився непрямо й прямо; ти
За це відплати заслужив і мусиш
Підпасти під закон, що я його
Назвав. Тож падай в ноги і благай,
Щоб дож тебе помилував від кари.

Граціано Проси, щоб зміг повіситись ти сам;
А через те, що все твоє добро
Тепер в казну венецьку переходить
І грошей ти не матимеш купить
Собі бодай мотузку, то, виходить,
Тебе повісять коштами казни.

Дож Щоб ти, єврею, бачив, що несхожі
Твої і наші почуття, тобі
Життя я сам дарую, не ждучи
Благань твоїх. Та знай, що половина
Твого добра Антоніо належить;
Казні належить друга. Каяттям
Ти можеш досягти, що ми пенею
Обмежимось.

Порція Та тільки за рахунок
Державної частини отієї.

Шейлок Беріть усе! Беріть життя моє!
Прощення вашого не потребую!
Мій дім взяли ви, відібравши в мене
Підпори ті, що ними він тримався!
Ви узяли моє життя, забравши
Всі засоби, якими досі жив я!

Порція Антоніо, ви хочете, можливо,
Йому якусь вділити ласку?

Граціано Дати
Мотузку дурно; більш нічого, хай
Боронить бог!

Антоніо Коли бажають так
І ясний дож, і суд — не брати з нього
Маєтків половини за законом,—
То згоден я, щоб саме ту частину,
Яку мені віддати має він,

Мені позичив до кінця життя,
А вмре — тоді я передам її
Синьйорові, що в нього вкрав дочку.
За ласку цю я ставлю дві умови:
По-перше, хай святий наш хрест він зараз
На себе прийме, а по-друге, мусить
Підписку дати судові, що все
Добро своє у спадок добровільно
Відпише він своїй дочці й Лоренцо.

Дож Хай буде так. Але якщо не схоче —
Візьму назад дароване прощення.

Порція Скажи, чи ти вдоволений, єврею?

Шейлок Вдоволений.

Порція То клерк нехай відразу
Напише дарчий лист.

Шейлок Я вас прошу,
Іти дозвольте вже: мені недобре;
Пришліть додому дарчого листа,
Я підпишу його.

Дож Іди, але
Все виконай, про що ми говорили.

Граціано Одержиш на свої хрестини двох
Батьків хрещених; був би я суддею,
Додав би я до них іще десяток,
Щоб супроводили тебе, лукавий,
До шибениці, а не до купелі.

Шейлок виходить.

Дож
(до Порції)
Синьйоре мій, я вас прошу мій дім
Відвідати — зі мною пообідать.

Порція Прошу ласкаво вибачить мені,
Мій ясний пане: ще цієї ночі
Повинен я до Падуї вернутись
І через те вже зараз вирушаю.

Дож Шкодую дуже я, що залишитись
Не маєте ви змоги; ну, а ви,
Антоніо, нагородіте щедро
Цього ласкавого синьйора: він
Вам послугу зробив велику дуже.

Дож, сенатори й почет виходять.

Бассаніо Синьйоре мій достойний, ваша мудрість
Мене і друга нині врятувала
Від лютої біди; тож просим вас
Від нас за це прийняти нагороду:
Три тисячі дукатів ось, що ними
Я заплатити мав свій борг єврею.

Антоніо І все ж, синьйоре дорогий, повік
Повинні ми служити вам любов'ю
І силами своїми.

Порція Нагороду
Вже має всяк в своєму почутті,
Коли радіє він із вчинків власних.
Я тішуся, що вас звільнити зміг.
Тож саме через це вважаю я,
Що добре ви мене нагородили.
Немає в мене іншої користі!
Якщо ми знов зустрінемось, прошу,
Мене впізнайте. Успіху та щастя
Бажаю вам і з вами вже прощаюсь.

Бассаніо Синьйоре мій, прошу я ласки вдруге:
Прийміть від нас на згадку хоч дрібничку —
Не в нагороду, а лишень на згадку!
До вас я маю тільки два прохання:
Пробачити мені і не відмовить.

Порція Не можу вам відмовити, коли
Ви просите прийняти щось на згадку.
(До Антоніо)
Ось ви дасте мені ці рукавички,
Я їх носитиму на згадку.
(До Бассаніо)
Ви ж
В знак дружби вашої дасте мені
Цей перстень? О, ви відсмикнули руку?
Я більшого не хочу і гадаю,
Що, люблячи мене, в такій дрібниці
Ви не захочете мені відмовить.

Бассаніо Цей перстень, любий мій синьйоре... ах!
Пробачте, це така дрібничка,— ні!
Ні, я соромлюся його вам дати.

Порція Нічого іншого я не бажаю:
Мене цікавить тільки він, синьйоре!

Бассаніо Велику ціну має перстень цей
Для мене — більшу, ніж він того вартий.

Я відшукаю вам найкращий перстень
В Венеції — поставлю все на ноги —
І подарую вам, а цей мені
Дозвольте залишити в себе.

Порція Бачу,
Ви щедрі тільки на словах. Спочатку
Самі мене ви жебрати навчали,
Тепер, здається, учите мене,
Як треба жебракам відповідати.

Бассаніо Синьйоре мій, дала мені цей перстень
Моя дружина і, його надівши
На палець мій, примусила мене
Заприсягнути, що його ніколи
Не подарую я, не загублю
І не продам.

Порція Слова такі лише
Кишені бережуть від зайвих витрат,
Якщо не збожеволіла, бува,
Дружина ваша й знатиме вона,
Як гідно я цей перстень заслужив;
Я впевнений, що гніватися вічно
Вона на вас не буде лиш за те,
Що ви мені його дали. А втім
Робіть, як знаєте. Прощайте! Мир вам!

Порція і Нерісса виходять.

Антоніо Бассаніо, віддай йому той перстень.
Хай послуга його й моя любов,
З'єднавшися докупи, переможуть
Присягу ту, яку ти дав дружині.

Бассаніо Наздожени його, мій Граціано,
Віддай йому цей перстень і, як зможеш,
То приведи його у дім Антоньйо.
Хутчій, мій друже! Поспішай!

Граціано виходить.

Ходім
Тепер до вас, Антоніо; а взавтра —
Раненько, на світанку — ми удвох
Полинемо до Бельмонта... Ходім же!

Виходять.

СЦЕНА 2

Там само. Вулиця.

Входять Порція й Нерісса.

Порція Спитай, де дім єврея, й передай
Йому оцей папір на підпис. Ми
Цієї ж ночі рушимо в дорогу
Й прибудемо до Бельмонта раніш
На цілий день, аніж чоловіки.
Цей дарчий лист порадує Лоренцо.

Входить Граціано.

Граціано Щасливий я, що вас догнав, синьйоре!
Синьйор Бассаніо, обміркувавши,
Вам посила цей перстень. А крім того,
Уклінно просить вас до нього нині
Прибути на обід.

Порція На жаль, не можу.
Цей перстень я з подякою приймаю
І вас прошу сказать про те синьйору.
Прошу також — моєму юнакові
Вкажіть, де Шейлоків шукати дім.

Граціано Я виконаю все.

Нерісса

(до Порції)
Я маю щось
Сказати вам, синьйоро.
(Тихо)
Я б хотіла
У чоловіка випросити персня,
З яким і він присягу дав мені
Не розлучатися ніколи.

Порція

(тихо до Нерісси)
Ти
Зробити можеш це, ручусь. Вони
Даватимуть нам клятви урочисті,
Що персні віддали чоловікам;
Та ми ловить їх будем на брехні
І переможемо.

(Голосно)
Іди ж мерщій!
Ти знаєш, де на тебе буду я
Чекати.

Нерісса

(до Граціано)
То ходім, синьйоре добрий!
Прошу ласкаво показать мені
Дім Шейлоків.

Виходять.

ДІЯ П'ЯТА

СЦЕНА 1

Бельмонт. Алея, що веде до дому Порції.

Входять Лоренцо і Джессіка.

Лоренцо Як сяє місяць... Отакої ночі,
Коли голубив ніжний вітерець
Зелене листя й цілував його,
Не сміючи здіймати в листі шуму,
Троїл, гадаю я, такої ж ночі
Зійшов на Трої вал, і сумовиті
Зітхання серця тужного він слав
У грецький стан, де ніч оповила
Крессіду мирним сном.

Джессіка Такої ж ночі
Йшла Тізба полохливо по росі,
І, вгледівши раніше лева тінь,
Ніж лева, жахом сповнилася раптом
І кинулась тікать.

Лоренцо Такої ж ночі
Дідона з гілкою верби в руці
На березі відлюдному стояла
І слізно любого свого благала
Вернутись в Карфаген.

Джессіка Такої ж ночі
Полями йшла Медея і збирала
Чар-зілля, аби юність повернути
Езону-дідові.

Лоренцо Такої ж ночі
Покинувши багатого єврея,
З коханцем спритним Джессіка втекла
З Венеції до Бельмонта, і з ним
Вона там зникла.

Джессіка Ах, такої ж ночі
В коханні клявся Джессіці Лоренцо
І серце в неї клятвами украв;
Та клятви ті, на горе, всі були
Лише брехня й обман.

Лоренцо Такої ж ночі
Маленька Джессіка, пустунка мила,
Свого коханця кривдила, недобра,
Обмовити його вона хотіла,
Та він коханій все пробачив.

Джессіка Я
Могла б вас розважати цілу ніч,
Коли б ми тут були самі, але
Я чую чоловічі кроки.

Входить Стефано.

Лоренцо Хто там
Цієї ночі тихої біжить
Так швидко?

Стефано Друг.

Лоренцо Це друг? Який? Скажіть,
Як звати вас, мій друже?

Стефано Звать мене
Стефано; звістку я несу, що пані
Прибуде нині на світанку в Бельмонт.
Тепер вона навколішках благає,
Схиляючись перед святим хрестом,
Щоб випало щасливе їй життя
Подружнє.

Лоренцо Хто ще з нею?

Стефано Тільки лиш
Один святий пустельник і Нерісса.
Скажіть мені, господар повернувся?

Лоренцо Ще ні, і звістки не було про нього.
А зараз, Джессіко, ходім до замку
І приготуємо з тобою вдвох
На честь володарки цього палацу
Вітання урочисте і веселе.

Входить Ланчелот.

Ланчелот Трала-трала, гей-гей, ла-ла, трала-трала!

Лоренцо Хто це кличе?

Ланчелот Трала! Чи не бачили ви синьйора Лоренцо? Синьйора Лоренцо! Трал-трала!

Лоренцо Та покинь ти тралалакати, хлопче,— ось!

Ланчелот Трала! Де? Де?

Лоренцо Тут.

Ланчелот Перекажіть йому, що від мого господаря примчав щойно гінець і привіз повний ріг добрих новин. Господар прибуде сюди вранці.
(Виходить)

Лоренцо Ходім додому, серце, і на них
Ми там чекати будемо. Проте
Навіщо йти туди? Стефано, друже,
Підіть до замку і скажіть, будь ласка,
Що повертається додому пані,
І виведіть надвір усіх музик.

Стефано виходить.

Дрімає ніжно місячне проміння
На лаві цій! Ми сядемо ось тут,
І звуки музики солодкі хай
Нам вухо тішать; музика, ця тиша
І ніч — яка гармонія чудова!
Сядь, Джессіко: поглянь, як небосхил
Обкладено кружальцями зірок,
Що сяють чистим золотом в блакиті!
І серед них найменшого немає
Кружальця, щоб воно, як ангел світлий,
Витаючи в просторах, не співало
Й до хору яснооких херувимів
Не приєднало б і своєї пісні!
Сповняє ця гармонія лише
Безсмертні душі; нас же огортає
Одежа тлінна, і важка, і груба,
Тому-бо ми її не можем чути.

Входять музиканти.

Ідіть сюди! Збудіть Діану гімном.
Солодким звуком зачаруйте слух
Синьйори господині; закликайте
Музичними акордами її,
Щоб швидше повернулася додому.

Джессіка Мене щоразу огортає сум,
Коли я чую мелодійні звуки.

Грає музика.

Лоренцо Причина та, що дух ваш на той час
Стає напружений: ви зауважте,—
Коли десь мчить степами на просторі
Худоби череда чи табуни
Невиїжджених коней молодих,
Як голосно іржуть вони, як скачуть,
Ревуть, бо грає в них гаряча кров;
Та ледь вони почують звук сурми
Чи інший звук якийсь музичний, враз
Увесь табун зупиниться як стій,
І дикий погляд вмить стає покірний
Під впливом звуків музики солодких.
І через те поет сказав недарма,
Що лірою своєю рухать міг
Орфей дерева, стрімчаки і хвилі.
Нема живого на землі створіння,
Такого злого, лютого й твердого,
Щоб не зм'якшила музика йому
Хоч би на час похмурої душі.
Людина та, яка в своїй душі
Для музики не має зовсім місця,
Якої звук музичного акорду
Не може зворушити,— та людина
На зраду здатна, на грабунки й підступ;
Душі такої поривання темні,
Як темна ніч, і чорні, як Ереб,
Її чуття: такій людині ти
Не вір ні в чому. Тихо! Будем слухать.

Входять Порція й Нерісса.

Порція Здається, світло це горить у залі.
Далеко промінь кидає свіча!
Так в злому світі сяє добре діло...

Нерісса В той час, коли світив нам місяць, ми
Не бачили свічі.

Порція Коли сіяє
Велика слава, то мала згасає.
Намісник сяє так, як і король,
Аж доки сам король ще не з'явився;
Та ледь з'являється володар справжній,
Зникає, як струмок в морській безодні,
Позичена пишнота. Що це? Грають?

Нерісса Це грає ваш оркестр домашній, пані.

Порція Як гарно все, коли воно до речі...
Мені здається, звуки ці вночі
Солодші, ніж удень.

Нерісса Ця тиха ніч
Принадність надає музичним звукам.

Порція Спів жайворонка і ворони рівний,
Коли на нього не звертать уваги.
Гадаю я, що й соловейка спів,
Якби він вдень виспівував, коли
Гелгочуть гуси,— теж би здався співом
Кропив'янки. Багато в світі є
Таких речей, що їх цінить ми звикли,
Лише як їх одержуємо вчасно!
Та тихо! Глянь, з Ендіміоном спить
Селена і прокинутись не хоче!

Музика змовкає.

Лоренцо Якщо не помиляюсь я, це голос
Синьйори Порції.

Порція Мене він так
Впізнав, як впізнає сліпий зозулю
По голосу її.

Лоренцо Синьйоро люба,
Вітаю із поверненням додому!

Порція Молились ми, щоб нашим пощастило
Чоловікам, і маємо надію:
Благання наші допоможуть їм.
Вони вже повернулися?

Лоренцо Ще ні,
Проте гінець приніс утішну звістку:
Прибудуть скоро.

Порція Ну, іди ж, Неріссо,
І накажи всім слугам, щоб мовчали,
Що від'їздили ми; об тім прошу
І вас, Лоренцо; Джессіко, і вас.

Звуки сурми.

Лоренцо Оце ваш чоловік, я чую звук
Його сурми. Ми не базіки, пані,
Не бійтеся.

Порція По-моєму, ця ніч
На хворий день скидається, але
Блідіша трохи; ніби день такий,
Коли ховається за хмари сонце.

Входять Бассаніо, Антоніо, Граціано та їхні слуги.

Бассаніо Ми з антиподами водночас мали б
Яскравий день, коли б, моя синьйоро,
З'являлись ви й тоді, як сонце нам
Не світить.

Порція Світлою я хочу бути.
Проте легкою бути, ніби світло,
Не хочу я; адже легка дружина
Важка для чоловіка. Ні, такого
Бассаніо своєму не вчиню я.
Але що бог дасть! Я вітаю вас
З поверненням додому!

Бассаніо Щира дяка!
Синьйоро, гостя привітайте також;
Це той Антоніо, якому я
Без міри зобов'язаний довіку.

Порція Ви зобов'язані йому усім;
Я чула, що для вас він сам себе
Заставив.

Антоніо З ним за це уже давно
Розрахувались ми.

Порція Синьйоре, ми
Від серця щирого вам раді. Отже,
Ми й довести це мусимо на ділі,
А через те я припиняю зливу
Словесних привітань.

Граціано й Нерісса розмовляли досі осторонь.

Граціано

(до Нерісси)

Я присягаюсь
Цим місяцем, ти сердишся даремно!
Писарчукові персня я віддав,
А ти розгнівалася так, голубко,
Що, слово честі, я йому бажав би
Зробитись євнухом.

Порція

Як? Сварка? Вже?
Яка ж тому причина?

Граціано

Та дрібничка!
Обручка золота, яку мені
Вона подарувала, і на ній
Ще й напис заяложений, як вірші,
Що ковалі різьблять їх на ножах:
«Люби мене й не покидай ніколи».

Нерісса

Що ви говорите про напис той
І вартість? Як? Не присягались ви,
Коли дала я персня, що його
Ви будете носити все життя,
Що навіть візьмете його в могилу?
Як не для мене, то хоча б з поваги
До тої клятви, що її дали,
Ви мусили б поберегти той перстень.
«Писарчуку віддав!» Я знаю добре:
Той писарчук не має бороди
Й не матиме довіку.

Граціано

Борода
Його окрасить лиш тоді, як він
Дорослим чоловіком стане.

Нерісса

Так,
Якщо можливо, щоб на чоловіка
Перетворилась жінка.

Граціано

Ні, клянусь
Рукою,— юнаку його віддав я,
Малому, незначному хлопчакові,
Не вищому від тебе,— писарчук він.
І так благав, щоб за його ретельність
Йому віддав я персня в нагороду,
Що я йому відмовити не міг.

Порція

Я вам скажу відверто, друже мій,
Повинні ви підпасти під догану,

Що легко так відразу віддали
Дарунок перший вашої дружини!
Адже присягою з'єднали ви
Навіки ту обручку з вашим тілом.
Дала і я коханому обручку,
Присягою зв'язавши і його,
Що він її повік не скине з пальця.
Ось він стоїть; я ладна присягнути,
Що ні за які скарби в цілім світі
Не скине він її і не віддасть!
Ох, Граціано, як вразили прикро
Дружину ви. Якби й мені мій друг
Таке зробив, дійшла б, напевно, я
До божевілля.

Бассаніо

(вбік)

Дав би я собі
Відтяти ліву руку й присягнув би,
Що з нею втратив персня, залишивши
В бою дарунок той.

Граціано

Але ж Бассаньйо
Віддав судді свойого персня теж:
Суддя просив його, та й заслужив
Він нагороди, справді! Тут іще
До мене писарчук той причепився,
Щоб я йому віддав свого. Обидва
Нічого, крім цих перснів, не схотіли.

Порція

Якого ж персня віддали ви, друже?
Я сподіваюсь, не того, що вам
Подарувала я?

Бассаніо

Коли б я міг
Брехню додати до провини, то
Відмовився б од всього; та дивіться —
Немає персня на моєму пальці.
Його віддав я.

Порція

О, виходить, справді
Невірне ваше серце і фальшиве!
Клянуся небом, що на ваше ложе
Аж доти не зійду нізащо, доки
Я не побачу персня.

Нерісса

(до Граціано)

Не зійду
І я на ваше, доки не побачу
Свойого персня.

Бассаніо

Порціє кохана,
Ох, знали б ви, кому віддав я персня,
І знали б ви, за кого дав я персня,
І зрозуміли б, за що дав я персня,
Як неохоче віддавав я персня,
Бо не хотіли іншого, крім персня,
То ви б обурення своє зм'якшили.

Порція

Ох, знали б ви достойність того персня
Чи ціну тій, яка дала вам персня,
Чи честь, що не веліла збутись персня,
То не змогли б ви і віддати персня!
Невже знайшовсь такий хтось нерозсудний,
Що вимагав уперто річ від вас,
Коли б він бачив добре, що її
Обороняли ви як найсвятіше?
Нерісса каже правду, і мене
Вона переконала: хай помру я,
Якщо не жінці віддали ви персня!

Бассаніо

Клянуся честю вам, клянусь душею,—
Не жінці я віддав його, мій друже,
А доктору-судді; від грошей він
Відмовився, просив він тільки персня.
Спочатку я не згодився віддати,
І він пішов ображений,— пішов
Той чоловік, що друга врятував
Від смерті. Що я мав сказати, рідна?
Йому я мусив відіслати персня.
Звеліла чемність так, і щирий сором
В мені відразу спалахнув: невдячність
Лягла б інакше плямою на честь!
Простіть мені, мій друже дорогий!
Священними світилами нічними
Клянусь вам: якби ви були при цьому,
То, мабуть, і самі б мене просили,
Щоб доктору достойному віддав
Я перстень мій.

Порція

Хай доктор цей не сміє
Переступать поріг мій. А як він
Здобув ту цінну річ, яку я так

Любила і яку ви присяглися
Ніколи не скидати,— хочу й я
Теж виявити щедрість, як і ви:
Нехай бере собі він все, що маю,
І тіло я своє віддам йому,
Та навіть і саме подружнє ложе,—
Віддам усе! О, я його впізнаю,
Я з ним зійдусь, я певна. Ви тепер
Спіть тільки дома кожну ніч; як Аргус,
Мене пильнуйте ви, бо лиш саму
Покинете — я присягаю честю,
Яка належить ще мені, клянусь,
Що доктора тоді я запрошу
Зі мною поділити ложе!

Нерісса Я ж
До себе запрошу писарчука.
І щоб не жалкували, коли ви
Покинете мене під власний догляд.

Граціано Гаразд, нехай! Та тільки щоб мені
Він не попався в руки, бо зламаю
Писарчукові я його перо!

Антоніо На жаль, синьйори,— я причина прикра
Всіх ваших сварок.

Порція Ох, синьйоре милий,
Хай вас те не бентежить; вам ми раді.

Бассаніо Пробач мені цей вимушений гріх,
Моя голубко; хай слова мої
Всі наші друзі чують: я клянусь
Тобі твоїми ясними очима,
В яких виразно бачу я себе...

Порція Візьміть це до уваги! Він в обох
Моїх очах себе подвійно бачить:
У кожному по разу. Тож клянися
Дволикою істотою своєю:
Довіри варта клятва ця двоїста!

Бассаніо Ні, вислухай! Пробач мені провину,
Душею присягаюся тобі,
Що більш ніколи не зламаю клятви!

Антоніо
(до Порції)
Я раз за нього тілом поручився —
Й загинув би, коли б мене той доктор

Не визволив, якому чоловік ваш
Віддав ваш перстень. Я готовий вдруге
Душею поручитись за Бассаньйо,
Що чоловік ваш клятви вже ніколи
Свідомо не порушить.

Порція Отже, ви —
Порукою тепер за нього в мене.
Прошу вас, дайте перстень цей йому,
Але з умовою, щоб краще він
Його беріг, ніж перший.

Антоніо Ось, мій друже,
Візьміть його і присягніть — повік
Цей перстень зберігати.

Бассаніо Як? Це ж той,
Що доктору я дав,— клянуся небом!

Порція А він мені віддав; простіть, Бассаньйо:
За перстень цей той доктор спав зі мною.

Нерісса І ви мені простіть, мій Граціано,
Бо той хлопчак паскудний, писарчук,
Лежав за перстень цей тієї ночі
В моєму ліжку.

Граціано Як? Хіба ж то влітку
Дороги лагодити є потреба,
Коли й без того ними можна їздить?
Невже у нас обох на голові
Повиростали роги, хоч іще
Ми їх не заслужили?

Порція Я прошу,
Не говоріть так грубо. Ви усі
Здивовані? Ось маєте листа.
Його ви прочитайте на дозвіллі,
Він з Падуї, від доктора Белларйо.
Він скаже вам, що Порція була
Тим доктором; писарчуком — Нерісса.
Лоренцо вам посвідчить, що і я
Поїхала відразу після вас
Із дому, а допіру повернулась
І ще не входила в будинок. Вас
Вітаю я, Антоніо! Я маю
Для вас такі звістки, що ви на них
Не сподіваєтеся зовсім. Прошу.

Ось розпечатайте цього листа:
У ньому сповіщають вам, що три
Найкращі ваші кораблі неждано
Із вантажем багатим прибули
До гавані. А як цей лист мені
До рук потрапив, я того, синьйоре,
Не можу пояснить.

Антоніо Я онімів.

Бассаніо Ви доктором були, і я не зміг
Впізнати вас?

Граціано А ти — писарчуком,
Що хтів мені наставить роги?

Нерісса Так!
Але писарчуку зробить того
Не пощастить: адже ніколи він
Не перетвориться на чоловіка!

Бассаніо Мій докторе чарівний, ви зі мною
Віднині поділятимете ложе!
Якщо я виїду, ту нічку спати
Ви будете з дружиною моєю.

Антоніо Синьйоро мила, ви мені дали
Життя і засоби до нього; я
З листа довідався, що увійшли
І справді кораблі мої у гавань.

Порція
(до Лоренцо)
Як поживаєте? Мій писарчук
Привіз і вам щасливу звістку.

Нерісса Так,
І я віддам її вам безкоштовно.
Я вам і Джессіці передаю
Цей дарчий лист, що ним єврей багатий
Вам заповів усе своє майно
По смерті.

Лоренцо О синьйори чарівні!
Посипали ви манною із неба
На шлях голодним людям.

Порція Вже світає...
Ручуся я, проте, що до кінця
Ви не збагнули ще того, що сталось.
Зайдімо ж до господи; там, прошу,
Ви запитаннями навперебій

Нас зможете закидати, а ми
На все як слід відповісти вам раді.

Граціано Гаразд! Хай так! Ось перше запитання:
Нехай Нерісса висловить бажання,
Хоч ніч скінчилася і вже світає,
Чи зараз спать лягти вона бажає,
Чи ждатиме до завтрашньої ночі?
А щодо мене — більш за все я хочу,
Щоб цей щасливий день, як ніч, був темний
Й лежав зі мною писарчук приємний!
Я ж все життя, оскільки стане сили,
Цей перстень берегтиму до могили!

Виходять.

ПІСЛЯМОВИ ТА ПРИМІТКИ

КОМЕДІЯ ПОМИЛОК

Написана близько 1592—1593 рр. Вперше опублікована in folio 1623 р., можливо, за піратськими текстами.

П'єса є обробкою комедії римського драматурга Плавта «Менехми» в дусі Відродження. Вибір сюжету не випадковий. На досвід Плавта і Теренція спиралася вся побутова «правильна» комедія англійського Відродження, пов'язана з традицією італійської commedia erudita. Твори Плавта і Теренція входили до навчальних програм коледжів, їх охоче виконували театральні трупи. «Менехми» Плавта, наприклад, були поставлені на англійській сцені ще в 1527 р., при дворі Генріха VIII.

В останні десятиріччя XVI ст. «правильна» комедія трансформується: зникає сатиричне зображення характерів, підкреслення ігрових засад порушує побутову вірогідність. Народно-фарсовий елемент виходить на передній план.

Близька до комедії фарсових положень і «Комедія помилок». Плутанина двійників, роблений прийом Плавта («Менехми», «Вакхіди», «Амфітріон»), майстерно обігрується Шекспіром. До того ж ситуація «qui pro quo» («цей замість того») дедалі ускладнюється: героїв-близнюків супроводять слуги-близнюки (можливо, це запозичено з «Амфітріона» Плавта). Фарсовий сюжет ускладнюється. Комічні невідповідності, непорозуміння між партнерами, що говорять про різне, переконані в тому, що мова йде про те ж саме, змінюють одне одного.

Проте традиційна фарсова ситуація підлягає переоцінці. Комічне і ліричне, синтез яких стане невід'ємною прикметою дальших творів Шекспіра, відчутні і в «Комедії помилок». Коли основна дія комічна, то обрамлення (пролог, епілог) підкреслено драматичне. У Плавта передісторія викладалась у пролозі в розповіді одного з акторів. У Шекспіра ж її розповідає сам Егеон. Причому значення пролога не вичерпується необхідністю ознайомити глядача з давно минулими подіями.

Саме в цій сцені створюється той драматичний настрій, який збережеться в підгрунті всієї дії. І хоча фігура Егеона з'являється лише в епізодах обрамлення, його тема не зникає. Так, Антіфол Сіракузький, який щойно прибув до Ефеса, знає про близьку страту невідомого купця з Сіракуз і отримує суму грошей, що, власне, дорівнює необхідній для викупу приреченого. Персонажі ще не усвідомлюють значення цих подій, але його розуміють глядачі.

Особливе змістовне навантаження надається розповіді князя Ефеського про ворожнечу між Сіракузами та Ефесом — цей мотив відсутній у Плавта. Ворожнеча, дисгармонія та її подолання стають ідейною домінантою комедії. В цьому Шекспір значно ближчий до літератури Відродження, ніж до античного першо-

джерела. Дисгармонія охоплює всі сюжетні щаблі: державний (ворожнеча двох міст — Сіракуз та Ефеса), сімейний (розлука Егеона та Емілії, непорозуміння в домі Антіфола Ефеського), особистий (взаємини Антіфола Сіракузького та Люціани). Втім, герої комедії позбавлені будь-якої «трагічної провини». Всі протиріччя породжені зовнішніми обставинами.

У зв'язку з цим Шекспір облагороджує образи плавтівської комедії, позбавляє героїв гостро характерних рис. Адріана, наприклад, вже не сварлива дружина Менехма, а пристрасна та незалежна жінка, що страждає від байдужості коханого чоловіка. Антіфол Ефеський, при всій своїй зовнішній брутальності, внутрішньо делікатніший від плавтівського персонажа, що викрадає плащ дружини, щоб віднести його куртизанці. Рисами мрійливості й меланхолії наділений Антіфол Сіракузький, уже зовсім не схожий на героя римської комедії. Комізм характерів, типовий для Плавта, замінено комізмом ситуацій.

Джерелом непорозуміння стає, як і в більшості ранніх комедій Шекспіра, сама примхлива природа, що створює перепони на шляху героїв, доповнює невірогідні ситуації і сама ж їх долає. Рух фабули комедії — від ворожнечі до примирення, від дисгармонії — до гармонії. Фінал, таким чином, відновлює порядок на всіх рівнях.

«Комедія помилок» займає проміжне становище між «побутовою» і «романтичною» комедіями, боротьба та взаємодія яких визначає своєрідність розвитку ренесансної драматургії в Англії. Побудова п'єси, збереження єдності часу і місця дії, фарсовий елемент — нагадують «правильну» побутову комедію. Відмова від вірогідності, дещо ускладнена інтрига, співіснування комічного з ліричним та драматичним — притаманні «романтичній» комедії, що спиралась передусім на досвід народної сцени, оповідну традицію Середньовіччя та Відродження. До речі, Шекспір звертається в комедії і до пасторальних мотивів та легенд. Так, наприклад, історія батька, що втратив синів, нагадує легенду про Аполлона Тірського, з якою англійський читач мав можливість ознайомитися в книзі Дж. Гоуера «Confessio ammantis» (пізніше її було оброблено в «Періклі» Шекспіра). Не даючи синтезу цих жанрових розгалужень, «Комедія помилок», проте, свідчить, що автор намагався такий синтез створити.

На українську мову комедію вперше переклав П. Куліш на початку 80-х рр.; її було включено до першого тому його перекладів із Шекспіра, що вийшов у Львові 1882 р. До «Комедії помилок» звертається і М. Кропивницький, комедію якого «Пошилися в дурні» І. Франко розглядав як самостійне наслідування Шекспіра. В 1924 р. був зроблений скорочений переклад комедії спеціально для театральних вистав, але ця практика себе не виправдала.

ПРИМІТКИ ДО «КОМЕДІЇ ПОМИЛОК»

С. 7. *Солін.*— Шекспір використовує в комедії імена латинські (Солін, Дроміо), грецькі (Антіфол, Егеон), італійські (Анджело, Адріана, Балтазар), англійські (Пінч, імена служниць). Ім'я Солін може бути пов'язане з іменем популярного в Англії часів Шекспіра Кайя Юлія Соліна (прибл. III ст. н. е.) —

автора «Полігістора» (англ. переклад 1587). Персонаж з таким ім'ям є і в комедії сучасника Шекспіра Дж. Лілі «Кампаспа» (1584).

Ефес — давньогрецьке місто в Карії, на західному узбережжі Малої Азії.

Сіракузи — давньогрецьке місто на південному сході острова Сіцілії. Засноване як колонія Корінфа.

С. 8. *Епідамн* — давньогрецьке місто на північному узбережжі Адріатичного моря (сучасний Дуррес).

С. 9. *...один — з Корінфа, А другий — з Епідавра.*— Протиставлення тут не має сенсу. Як Корінф, так і Епідавр лежать у північно-східному напрямі від Епідамна. Зразок досить вільного використання Шекспіром географічних назв.

Корінф — давньогрецьке місто на Корінфському перешийку, що з'єднує Середню Грецію з Пелопоннесом.

Епідавр — давньогрецьке місто на східному узбережжі Греції.

С. 10. *Фортуна* — в римській міфології богиня щастя, нагоди, удачі. Переносно: доля, удача.

С. 11. *Антіфол* — по-грецькому означає: «Взаємна прихильність, приязнь». Ім'я Антіфола вже зустрічалося в пасторальному романі попередника Шекспіра Ф. Сідні «Аркадія» (1581; опубл. 1590).

Дроміо — так зветься раб у кількох комедіях Теренція. Дроміо названо й слугу в п'єсі Дж. Лілі «Матінка Бомбі» (бл. 1590), яку було створено за зразком комедій Плавта.

С. 13. *...вже й каплун Згорів...*— Фарсове обігрування теми їжі — типовий засіб народного театру, поширений ще в античній комедії. Набуває надзвичайної популярності в літературі Відродження.

С. 14. *«Фенікс»*, а далі *«Кентавр»*.— За часів Шекспіра в Англії існував звичай надавати житлам особливі назви, найчастіше за архітектурними оздобами будинків, наприклад, за зображенням на фасаді казкової птиці Фенікса, Кентавра і т. ін.

Одна з численних англійських реалій у тексті творів Шекспіра.

На голові я й справді марки маю.— Комедійне використання назв монет зустрічається майже в кожному творі Шекспіра: «долар» (dollar) прирівнюється до слова «страждання» (dole), «нобль» (noble) — для означення знатності роду (nobleman) тощо. В цьому випадку — гра слова «marks»: «марки» (монети) та «шрами».

С. 27. *Дроміо — одвірний пана, коли хочеш знати.*— Епізод нагадує сцену з «Амфітріона» Плавта, під час якої справжній Сосія поривається увійти в дім свого господаря, що його охороняє Сосія-Меркурій.

С. 32. *Сирена* — у грецькій міфології напівжінка-напівптиця, що своїм чарівним співом зваблює мореплавців.

С. 33. *...вибігає Дроміо Сіракузький.*— Епізод має пародійне значення. Сцена зустрічі Антіфола Сіракузького та Люціани комізується

розповіддю Дроміо про те, що до нього запалала жагою куховарка Люція. Романтична закоханість дублюється наївно-природним почуттям.

С. 34. *На якій же частині її тіла Ірландія?* — Комічну географію Дроміо побудовано на низці злободенних натяків та політичних алюзій.

С. 41. *Тартар* — за грецькою міфологією, надра землі, безодня, де страждають переможені титани. Нерідко ототожнюється з пеклом.

...біс, що в буйвола зашитий... — тобто стражник, одягнений у шкіряну куртку. Одяг стража порядку порівнюється також з убранням Адама, який, за біблійною легендою, після гріхопадіння одягається в звірячі шкури.

С. 43. *...лапландські чаклуни.* — *Лапландія* — територія на півночі Швеції, Норвегії, Фінляндії та Кольського півострова. У давнину мала славу країни чаклунів.

Ось ангели, що мають вас урятувати... — гра слів: «ангел» — монета і «ангел» водночас натяк на християнську легенду про врятування св. Петра з в'язниці ангелом.

С. 44. *...запасіться довгою ложкою.* — За давнім англійським прислів'ям, той, хто їсть з дияволом, конче мусить мати довгу ложку.

С. 45. *Павич кричить: «Від гордощів тікайте!»* — Зображення павича нерідко служило за символ марнославства.

С. 46. *...не діставав... нічого, крім стусанів.* — Скарги Дроміо на суворе поводження з ним Антіфола нагадують комічні нарікання рабів у комедіях Плавта. Тема побоїв характерна і для народної балаганної коміки. Це типовий зразок побутового буфонного гумору.

Пінч — ім'я героя має значення: англійською мовою воно означає «щипок». Хоч у тексті Пінча й називають заклинателем, герой скоріш нагадує собою шкільного вчителя-педанта.

С. 48. *Весталка кухні.* — У Давньому Римі весталки — жриці богині Вести, що підтримувала в храмі священний вогонь. Вони зрікалися шлюбу й повинні були зберігати цнотливість. Тут іронічно обігрується заняття куховарки і її хтивість.

С. 57. *Вони лили на нього цілі відра...* — у давнину божевільних лікували, лиючи їм на голову холодну воду.

С. 60. *...ви понапивались із келиха Кіркеї.* — *Кіркея* — у грецькій міфології чарівниця, що перетворювала подорожніх у тварин, даючи їм випити чарівного напою.

С. 63. *Два Дроміо.* — В італійській комедії del arte існували два амплуа слуг (dzianni): меткий, спритний, шахраюватий та простодушний, чесний, інколи психічно неповноцінний тип. В «Комедії помилок» цей розподіл уже намічається: Дроміо Ефеський близький до першого типу, Дроміо Сіракузький дечим нагадує другий.

С. 64. *Менафон* — на ім'я Менафон натрапляємо в трагедії К. Марло «Тамерлан» (1587—1588, опубл. 1590) та в пасторальному романі Р. Гріна «Менафон» (1589).

Олена АЛЕКСЄЄНКО

ПРИБОРКАННЯ НОРОВЛИВОЇ

«Приборкання норовливої» — одна з найпопулярніших комедій Шекспіра — за життя автора не була опублікована й до того ж відсутня в переліку Шекспірових п'єс в огляді Ф. Мереса «Скарбниця Паллади» (1598). Вперше комедію надруковано in folio 1623 року.

У той же час авторство Шекспіра в цій п'єсі викликало сумніви хіба що в найскептичніших його критиків. Спроби датувати «Приборкання норовливої» приводили дослідників до зіставлення її з п'єсою анонімного автора «Втішна історія під назвою Приборкання однієї норовливої», що вийшла друком 1594 р. й двічі перевидавалася (1596, 1597). Основний зміст і структура конфлікту обох п'єс майже тотожні, хоч дія в п'єсі аноніма відбувається в Афінах, а не в Падуї, персонажі носять інші імена (Петруччо — Ферандо, Катеріна — Кет, Баптіста — Альфонсо і т. д.) і лише шість рядків цієї п'єси, художній рівень якої загалом дуже низький, повністю збігаються з текстом Шекспіра. На думку одних критиків, шекспірівська комедія написана раніше, близько 1592 р., а анонімний твір — піратське Quarto. Інші шекспірознавці дотримуються думки, що Шекспір написав «Приборкання норовливої» після постановки анонімної п'єси, в 1594—1595 рр. Він кардинально переробив відомий глядачам сюжет і створив яскравий, самобутній зразок ренесансної комедії.

Як у «Комедії помилок» і в «Двох веронцях», в основі композиції «Приборкання норовливої» лежить принцип паралелізму дії. В п'єсі три плани: інтродукція Крістофера Пройда, лінія Петруччо і Катеріни, лінія Люченцо і Б'янки. Кожний із сюжетних планів має власне джерело, але всі вони зв'язані між собою й підпорядковані центральній думці твору — ствердженню гуманістичної моралі. Контрасти між колізіями урізноманітнюють дію, створюють різні емоційні стихії в її розвитку.

Вступ до «Приборкання норовливої» готує глядачів до правильного розуміння конфлікту. Сюжетна основа історії Крістофера Пройда має давнє походження: ситуація, в якій людина, прокинувшись, не впізнає свого оточення, зустрічається у фольклорі багатьох народів. Та найістотніше джерело вступу — це популярна в елизаветинській Англії «Іспанська трагедія» (1587) Томаса Кіда, представника так званих «університетських умів». У творі Кіда дух убитого героя в супроводі алегоричної фігури Помсти повертається на землю спостерігати за вчинками живих. Шекспір пародіює високу патетику Кіда: в нього п'яний лудильник Пройд, заснувши на землі біля шинку, прокидається в розкішних покоях аристократичного маєтку, де стає «лордом» і глядачем спектаклю. Місце дії вступу — Англія, унаочнена деталями побуту, географічними назвами, навіть іменами реальних осіб,— але перипетії англійського й падуанського конфліктів внутрішньо зв'язані між собою. Пройдові показують комедію, щоб розважити й «зцілити» його, а в самій комедії «зціляють» Катеріну, повертають їй жіночність, гармонійне ставлення до життя. Як Катеріна, так і Пройд опираються вимушеній терапії. «Вистава знаменита,— бурчить Пройд.— Хоч би вже скоріше кінчалася!»

Існують різні припущення, чому історія Пройда обривається ще в кінці пер-

шої сцени: недбале скорочення тексту, загублені сторінки тощо, але так само очевидно, що вступ свою функцію вичерпав — створено атмосферу, придатну для сприйняття фарсу, визначено філософську домінанту — ідею зміни, яка ляже в основу головних характерів. Аналітичне розкриття її відбуватиметься вже в лініях Петруччо — Катеріна та Люченцо — Б'янка.

Норовлива жінка як об'єкт комічного з'являлася ще в середньовічних міраклях і численних фабльо. Відтворюючи цю тему в «Приборканні норовливої», Шекспір зазнав також впливу італійської комедії. Це посилило фарсові компоненти в композиції та стилі п'єси: в ній чимало несподіваних сюжетних поворотів, буфонади, комічних образів-масок. Баптіста — це обманутий батько, Гремйо — закоханий старий Панталоне, Траньйо — меткий слуга Брігелла або ж Арлекін з комедії del arte. Втім, образи Петруччо й Катеріни ламають канони традиції. За умовами давніх фарсів, наприклад, у популярній на єлизаветинській сцені п'єсі «Том Тайлер і його дружина» (1560) єдиним засобом впливу на примхливу героїню й головним комічним прийомом було застосування грубої фізичної сили. Петруччо, хоч і вдається до суворих форм приборкання, прагне переваги в психологічному двобої. Центральні образи комедії — сильні в своїх пристрастях і уподобаннях, багаті внутрішнім змістом, розумні й життєрадісні,— тому неабиякий азарт, з яким вони віддаються своєму турнірові, охоплює й глядачів.

Погляди на становище жінки в сім'ї наприкінці XVI ст. істотно змінювались. Автори любовних пасторалей оспівували істинне кохання як єдину запоруку подружнього щастя. Моралісти все частіше висловлювались проти примусових шлюбів. Конфлікт між старими й новими моральними принципами став фактом самого життя, і Шекспір ще в «Комедії помилок» показав два погляди на становище жінки: традиційній покірливості Люціани протиставлена думка її сестри Адріани, яка вимагає для жінок більшої рівності в шлюбі.

У «Приборканні норовливої» втілено широкий спектр моральних ідей. Для Баптісти й Гремйо шлюб — це діловий контракт, у якому слід враховувати тільки соціальний стан та матеріальний достаток сторін. Петруччо висловлює бажання «одружитись і на тім розжитись», і навіть Катеріна, ображена на батька за те, що той досі не спромігся знайти їй чоловіка (II, 1), тим самим теж погоджується з існуючими нормами. В лінії Люченцо й Б'янки думками й вчинками персонажів керує тільки любов. Заради цього почуття вдаються до інтриг, втечі, таємного вінчання. Щоправда і Б'янка, намагаючись «відкупитися» від сестри прикрасами, сукнями чи женихами (II, 1), виявляє цим своє повне розуміння життєвих принципів купця Міноли. Але Люченцо виступає справжнім лицарем любовної романтики, він служить створеному ним культові прекрасної дами з безпосередністю, що доходить до наївності.

В лінії Б'янки Шекспір використав матеріал комедії визначного італійського поета Лудовіко Аріосто «Підставні особи» (1509), яка в перекладі Дж. Гаскойня стала 1566 року першою прозовою драмою на англійській сцені. В творі Аріосто відчутний вплив старої римської комедії: юнак прагне одружитися з дівчиною своєї мрії всупереч перешкодам, які чинять їм батьки. Шекспір вільно інтерпретує цю тему. Навіть комічні маски, подібні до Гремйо, не завжди зберігають у його п'єсі одноплановість. Траньйо ж із звичайного комедійного спритника у Шек-

спіра перетворився на одного з центральних героїв. Здібний, розумний, веселий і добрий Траньйо порядкує домом свого господаря та його життям так вправно, ніби для цього народився. В ньому втілені кращі риси народного характеру. Образи Б'янки та Люченцо драматург також розвинув і психологічно збагатив у порівнянні з сюжетною першоосновою.

Конфлікт «Приборкання норовливої» обумовлений зіткненням двох контрастних поглядів на роль жінки в коханні та шлюбі. Шлях Люченцо та Б'янки до подружнього щастя більш хвилюючий та романтичний, але в результаті сама Б'янка виявиться «підставною особою» для чоловіка: Люченцо не розпізнав її істинної натури. Те, що союз Катеріни й Петруччо обіцяє бути щасливішим, віддає першість прихильникам консервативного підходу до шлюбу. Полеміка з такою розв'язкою почалася ще в часи Шекспіра (їй ми завдячуємо, наприклад, появою комедії Джона Флетчера «Приборканий приборкувач») і триває й донині: адже Шекспіра — співця кохання в 116-му сонеті, творця сміливих та ініціативних героїнь, які, подібно до Джулії, Порції, Віоли, Беатріче, Гелени, відстоюють свої духовні права, самовіддано борються за свої почуття, нелегко ототожнювати з автором ідей фінального монологу Катеріни (V, 2).

А втім, моральний зміст фіналу «Приборкання норовливої» далекий від інерції середньовічної догми. В ренесансній філософії для картини світу характерний не тільки взаємозв'язок явищ — великих і малих, а й сувора ієрархія атрибутів. Шекспір і в «Приборканні норовливої», і далі виходитиме з того, що суспільна гармонія залежить також від того, чи збережено її на найнижчому рівні — в мікросвіті сім'ї. Авторська позиція драматурга історично відповідає засадам народної тогочасної моралі, яка обстоювала внутрішню, практичну рівність чоловіка й жінки у шлюбі, але першість віддавала чоловікові. Порушення сімейної ієрархії рівнозначне порушенню світової гармонії, а як апокаліпсично уявляв собі Шекспір наслідки останнього, видно з відповідних сцен «Троїла і Крессіди» (I, 3), «Макбета» (III, 3, 1) та інших великих трагедій. У «Приборканні норовливої» ця філософська тема знаходить своєрідне вирішення. Петруччо безпідставними примхами провокує безладдя й хаос (IV, 1), чим наочно демонструє Катеріні згубність звичного для неї поводження. Ідеал подружнього життя для Петруччо — «мир, любов і спокій, шанобу, в домі лад, розумний послух» — відповідає принципам світової гармонії, заперечувати переваги яких було б просто нерозумно.

«Приборкання норовливої» — це п'єса з виразними філософськими мотивами. Численні алюзії з поемою Овідія «Метаморфози» не випадковість: жоден з героїв не лишився наприкінці п'єси таким, яким був на початку. Чистому джерелу античної культури й гуманістичній філософії Ренесансу завдячує комедія філософською темою — розвиток є природним законом буття. Саме цей мотив допомагає зрозуміти внутрішній світ героїв і їхній психологічний досвід, надає єдності всім лініям твору.

Театральна історія «Приборкання норовливої» дуже різноманітна. Перші постановники комедії в Росії користувались перекладами, зробленими ще в 40-х роках XIX ст. Перший повний віршований переклад п'єси, який торував шлях і багатьом сучасним перекладачам, зробив видатний російський драматург О. Островський у 1866 р. (друга редакція 1899 р.). Успіх комедії на радянській сцені зав-

жди був пов'язаний з прагненням донести всю глибину шекспірівського задуму. В 1938 р. як перемогу почуття над лицедійством прочитав твір Шекспіра режисер Ю. Завадський в Ростовському драматичному театрі. Ідучи за інтерпретацією видатних майстрів російської сцени XIX ст. О. Ленського та Г. Федотової, глибоко розкрив 1938 р. психологічний підтекст комедії О. Попов у Центральному театрі Червоної Армії (згодом ЦТРА). Цей спектакль лишався класичним зразком для багатьох пізніших постановок у ЦТРА (в ролі Петруччо — А. Попов), для інших театрів і для телеекранізації (1962). Комедію Шекспіра покладено в основу однойменної опери радянського композитора В. Шебаліна (1955).

На Україні раньою спробою використання мотивів цієї п'єси була переробка її Ю. Федьковичем у одноактний фарс із життя буковинських селян «Як козам роги виправляли» (1872). Такий підхід до драми викликав справедливі нарікання І. Франка. Перший переклад на українську мову зроблений П. Кулішем у 1881 р.; під назвою «Приборкання гострухи» він ввійшов до І тому творів Шекспіра. Окремим виданням переклад П. Куліша вийшов за редакцією та з передмовою І. Франка. В кінці XIX — на початку XX ст. комедія була в репертуарі найбільших на Україні антреприз М. Соловцова в Києві та М. Синельникова в Харкові. Одну з ранніх постановок комедії на українській радянській сцені здійснено в 1922 р. в Київському драматичному театрі.

Яскрава театральність, гострий сюжет, розмаїття характерів привернули до «Приборкання норовливої» і кінематографістів. Сцену сватання Петруччо було екранізовано ще в 1915 р. Кінокомедія, випущена 1928 р.— перша повнометражна звукова картина за п'єсами Шекспіра (США, режисер С. Тейлор, в головних ролях Мері Пікфорд та Дуглас Фербенкс). Серед різних за стилем і мірою художності сучасних західних екранізацій вірністю оригіналові вирізняється робота Ф. Дзефіреллі (Англія — Італія, 1967 р., в головних ролях Елізабет Тейлор та Річард Бартон).

ПРИМІТКИ ДО «ПРИБОРКАННЯ НОРОВЛИВОЇ»

С. 68. *Пройд* — у англійському тексті Sly (Слай), що означає «хитрий», «пройда».

С. 69. *Грумйо* — ім'я героя схоже на італійське, але цілком можливо, що це італізоване похідне від англійського слова groom — слуга.

С. 70. *Річард Завойовник* — Крістофер плутає короля Річарда Левине Серце (1157—1199) з Вільгельмом Завойовником (1028—1087): стара англійська аристократія чванилася своїм походженням від цього нормандського герцога, який підкорив Англію в 1066 р., або від його баронів. Претензії Пройда на аристократичне походження готують його комічне перетворення в сцені 2-й.

Paucas palabris — перекручене іспанське pocas palabras, тобто «менше слів». Іспанські елементи в тексті підтверджують зв'язок з «Іспанською трагедією» Томаса Кіда (1558—1594). Називаючи себе «святим Херонімом», п'яний Пройд цитує названий твір Т. Кіда, героя якого звали Херонімо.

С. 73. *Сото* — персонаж з таким іменем і амплуа є в комедії Джона Флетчера (1579—1625) «Задоволені жінки», але оскільки її написано на трид-

цять років пізніше від «Приборкання норовливої», очевидно, у вступі йдеться про давніший варіант сюжету в п'єсі невідомого автора.

Достойно й чемно хай себе поводить.— Настанови лорда втілюють той ідеал жіночої покірності, який наслідуватиме Катеріна в кінці комедії.

С. 74. *Я Крістофер Пройд, не називайте мене паном.*— Комічна домінанта цього образу, або (як ми вже згадували, мовою оригіналу він іменується Sly) — невідповідність його характеру ситуації, в якій він опинився,— привернула увагу К. Маркса, який згадав цього персонажа в критичній статті про реакційного англійського державного діяча лорда Джона Раселла (1792—1878): «хоч доля і зробила його міністром, природа призначила його для ролі бродячого лудильника подібно до Крістофера Слая». (Маркс К., Енгельс Ф. Твори, т. 11, с. 402).

Бертон-Гіт — селище в Йоркшірі, де жили Шекспірові родичі, Ламберти.

С. 75. *Маріанна Гекіт* — шинкарка, реальна особа, родом з Глостершіра. *Вінкот* — селище поблизу Стретфорда, де жив дід Шекспіра з боку матері.

Семіраміда — легендарна цариця Стародавньої Ассірії, уславлена своїм казковим багатством.

Картини любиш? — Важко встановити, чи дальший опис картин на міфологічні сюжети зроблено з реальних полотен чи з поеми Овідія «Метаморфози», яка служила молодому Шекспірові невичерпним джерелом натхнення. За сюжетами й художньою манерою описані картини нагадують справжні твори майстрів італійської школи, зокрема Корреджо (1489—1534) та архітектора й художника Джуліо Романо (1492—1546), єдиного художника, ім'я якого згадував Шекспір («Зимова казка», V, 2).

Адоніс і *Кіпріда* — коханню богині Венери до прекрасного юнака Адоніса Шекспір присвятив поему «Венера і Адоніс» (1593). *Іо* — дочка царя Аргосу, в яку закохався Зевс. *Дафна* — німфа, яку переслідував своєю любов'ю Аполлон (Феб).

С. 76. *...Слай ... старий Джон Непс із Гріса*— Є підстави вважати, що Шекспір називає реальних осіб з рідного йому Уоркшіру, чим посилює англійський колорит зображуваних тут і далі подій.

С. 78. *Побачить Падую, наук колиску...*— Падуанський університет, заснований у 1228 році, один з найстаріших в Європі.

С. 79. *Із філософії частини ті, Котрі навчають, як нажить чесноту...*— Люченцо має на увазі «Етику» Арістотеля (384—322 до н. е.), давньогрецького філософа, твори якого мали великий вплив на всю культуру Ренесансу.

Овідій — Публій Овідій Назон (43 до н. е.— 18? н. е.) — римський поет, відомий в шекспірівські часи переважно любовною лірикою. Протиставляючи Овідія Арістотелеві, Траньйо радить хазяїнові не забувати за науками про радощі життя.

С. 81. *Мінерва* — богиня мудрості в римлян.

С. 82. *Як Анна у цариці Карфагену...*— В «Енеїді» Вергілія Дідона, цариця Карфагену, звіряється в усьому своїй сестрі Анні. Цю сцену англійський глядач тих часів знав також з «Трагедії Дідони» (1594) Крістофера Марло.

С. 83. *Redime te captum, quam queas minimo* — латинський афоризм з комедії Теренція (195—159 до н. е.) «Євнух» («Викупися з полону за найменшу ціну»).

Агенорова дочка — Європа, в яку закохався Зевс. Шекспір вважав, що Зевс зустрів Європу на Кріті, тоді як, за міфом, він у подобі бика відвіз її на цей острів.

С. 86. *Ет, що мені з вашої латини!* — Те, що Грумйо не відрізняє італійської мови від латини, ще один доказ його суто англійського походження.

С. 87. *Флоренцієва любка.*— Флоренцій, герой лицарського роману Джона Гоуера (1325?—1408) «Confessio Amantis», в основі якого одна з легенд артурівського циклу. Життя героя залежало від того, чи розгадає він загадку, чого всі жінки найбільше бажають, і він погодився оженитися з бридкою старою бабою, яка пообіцяла йому дати правильну відповідь. Історія описана також у «Кентерберійських оповіданнях» Джеффрі Чосера (1340—1400), в «Розповіді Ткалі з Бату». *Сивіла* — легендарна пророчиця з міста Куми (Італія), якій Аполлон дозволив прожити стільки років, скільки піщинок уміститься в її долоні. *Ксантіппа* — дружина давньогрецького філософа Сократа (470) 469—399 до н. е.), відома своєю сварливою вдачею.

С. 92. *Леди красної дочка* — прекрасна Єлена, Менелаєва дружина, яку викрав Паріс, син троянського царя Пріама, що стало приводом до Троянської війни.

С. 95. *Я ж муситиму танцювати боса...*— за звичаєм, неодружена старша сестра мусила танцювати боса на весіллі в молодшої.

Камбйо — значуще ім'я; італ. cambio — підміна, заміна.

С. 96. *Реймс* — місто у Франції, де був університет, заснований 1547 р.

С. 97. *Баптіста (переглядаючи книжки) Люченцо звуть вас?* — ремарка допомагає зрозуміти, як Баптіста дізнався про ім'я нового поклонника дочки: Люченцо (Траньйо) написав ім'я власника на титулі кожної книжки.

Але потрібне спершу головне: Щоб Катеріна полюбила вас.— Тут Шекспір наділяє Баптісту реплікою, яка мало відповідає меркантильному підходові героя до шлюбу, але виражає авторську гуманістичну концепцію.

С. 98. *А де два люті стрінуться вогні...*— Аналогія Петруччо пояснює, що одна з причин норовливості Катеріни полягає у відсутності достойного її жениха.

С. 102. *Бо я зумів красу твою побачить...*— Голос глибокого й щирого почуття несподівано проривається в ігровому, фарсовому діалозі.

Грізельда — героїня популярної в середні віки історії про жіночу покірність. У «Розповіді студента» з «Кентерберійських оповідань» використав цей образ Дж. Чосер, в останній новелі «Декамерона» — Боккаччо. В часи Шекспіра сюжет цей можна було зустріти в багатьох повістях, баладах та піснях. *Лукреція* — римлянка, яка вкоротила собі віку після того, як її збезчестив Тарквіній, син правителя-тирана Тарквінія Гордого. Шекспір присвятив цій темі поему «Лукреція» (1594).

С. 103. *Дай руку, Кет.*— Церемонію єднання рук при свідках розглядали як офіційні заручини.

С. 104. *Тірські килими.— Тір* — місто в Сірії, уславлене виробництвом килимів.

С. 105. *Галеас* — торгове судно.

С. 106. *Hic ibat Simois...*— «Ось протікає Сімоїс...» — рядки з «Героїд» Овідія.

С. 107. *Еакід* — нащадок Еака, Аякс Теламонід, один з героїв ахейців у Троянській війні.

С. 109. *Хоча й жартун, та чесний чоловік.*— Ця репліка, за логікою образів, має належати Гортензіо, давньому другові Петруччо, а не Траньйо.

С. 113. *Гукнув вина.*— Молоді, за звичаєм, відразу ж після обряду випивали в церкві кухоль вина.

Печиво на денці.— У вино клали шматочки пряного печива, яке лишалось на дні.

С. 114. *...овес поїв їх.*— Метонімія означає, що коні з'їли більше вівса, ніж могли, і, значить, готові до подорожі. Можна сприймати і як жартівливе перекручення слів.

С. 115. *Не витріщайтеся на мене згорда... не тупайте ногами...*— Усі репліки адресовані Катеріні, хоч Петруччо і звертається до натовпу шлюбних гостей.

С. 119. *Де воля, воленька моя...*— рядок з вині забутої балади, зміст якої відповідає настроєві тільки що одруженого Петруччо.

Один чернець кудись там брів...— також рядок із старовинної балади.

С. 122. *«Мистецтво кохання».*— В поемі Овідія «Ars Amatoria» кохання представлене як наукова теорія.

С. 131. *Як сонце чорні хмари прориває, Так честь крізь найбіднішу одіж сяє.*— В монолозі Петруччо відбиваються етичні принципи ренесансного гуманізму.

С. 134. *Cum privilegio ad imprimendum solum* — латинський напис на титульній сторінці. Крім того, що цей вираз створює несподіваний ефект від «учености» Бйонделло, його можна розуміти і як грубуватий каламбур: серед значень англ. «to print» («друкувати») — нагородити жінку дитиною.

С. 135. *Думки твої новляться так, як місяць.*— Вжитий Катеріною образ переконує глядача в тому, що особистість її не зламана «приборканням». Героїня приймає умови Петруччо, та не втрачає ні почуття гідності, ні гостроти розуму, про що свідчить наступна сцена.

С. 137. *Сестру моєї жінки ...Ваш син узяв за себе нещодавно.*— Ні Петруччо, ні Гортензіо, який підтвердить новину, не можуть про це знати, тим більше, що весілля ще не відбулося. Гортензіо до того ж упевнений, що «Люченцо» (Траньйо) зрікся свого кохання до Б'янки. Як правило, ці невідповідності проходять непоміченими при постановках п'єси, та наявність їх говорить про те, що до узгодження кількох сюжетних ліній Шекспір ставився байдуже.

С. 140. *...та він шиє вітрила в Бергамо.*— Хоч це місто на північний схід від Мілана мало підходить для майстра корабельної справи, воно якнайкраще править за батьківщину для Траньйо, оскільки це рідне місто Арлекіна, спритника з італійської комедії del arte.

С. 141. *А поки ви усі тут сперечались...*— В оригіналі йдеться про «підставних осіб», що є прямим свідченням залежності цієї лінії п'єси від комедії Л. Аріосто «Підставні особи».

С. 144. *Той весь заклад в кишеню покладе.*— Ситуація навмисне повертає глядача до меркантильного тону зав'язки (чоловіки закладаються на жінок), що створює виразний контраст моральним ідеям фіналу.

Наталя ЖЛУКТЕНКО

«ДВА ВЕРОНЦІ»

На думку більшості дослідників, комедія «Два веронці» належить до перших чотирьох п'єс Шекспіра й написана між 1591-м і 1595 роками. Френсіс Мерес в огляді англійської літератури 1598 року згадує «Двох веронців» серед уже поставлених Шекспірових п'єс. Опублікована вперше в посмертному Folio 1623 р.

Головним джерелом твору були сучасні Шекспіру пасторалі — особливо історія Фелікса та Фелісмени з роману іспанського автора Хорхе Монтемайора «Діана» (1542). Цей роман міг бути відомий Шекспірові не тільки в англійському перекладі, але й у сценічній обробці його сюжету під назвою «Фелікс і Філомена», яку 1595 року показувала при дворі трупа королеви. На задум «Двох веронців» уплинули певною мірою також окремі сцени з «Аркадії» Філіпа Сідні (1554—1586) та композиція п'єс Джона Лілі (1553—1606).

Центральна проблема комедії — конфлікт дружби й кохання — типова для жанрового канону пасторалі. Доктрина романтичного кохання випробовується як зовнішніми обставинами (розлукою Протея та Джулії, вигнанням Валентина), так і внутрішніми якостями героїв (наївністю Валентина, віроломством Протея). Шекспір вдається до пасторальних сюжетних ходів: переодягання героїні, пригоди, втечі, зустрічі з розбійниками,— він наділяє Валентина «романтичним» монологом про переваги життя на лоні природи (V, 4) і часто використовує пейзажні образи для розкриття внутрішнього світу героїв.

А втім, традиційні мотиви Шекспір переосмислює з молодим запалом і неабиякою для початківця глибиною. В центральному конфлікті він не моралізує, але за всіма принципами ренесансної філософії доводить, що суперечності почуттів і вчинків — це об'єктивний зміст прекрасної своєю складністю людської натури: суперечності змінюються разом з особистістю, а ця остання залежить від зміни умов, у яких перебуває. Драматичне боріння пристрастей героя глибоко розкриває багатий психологічними відтінками монолог-самоаналіз Протея (II, 6). Діалектику зіткнення добра і зла в людській душі відтінюють, як це типово для раннього Шекспіра, образи цілісні, безкомпромісні в служінні гуманістичному ідеалові. Саме такою постає в «Двох веронцях» Джулія — перша в ланці жіночих образів Шекспіра, що втілюють, як Розалінда, Віола, Порція та ін., дух нової ре-

несансної моралі. В іронічних порадах Протея Туріо, в сцені серенади вперше у Шекспіра з'являється думка про могутній вплив музики на людські почуття — мотив, якому судилося зайняти важливе місце в усій стильовій системі шекспірівської поезії. Несподівані в «італійському» контексті, але вкрай необхідні сучасникам були алюзії з фольклорних легенд про Робін Гуда, які надали історичної гостроти сценам з пасторальними розбійниками.

Головною ознакою оригінальності Шекспірового твору було майстерне поєднання пасторальної лінії з комічним бурлеском. Перебивання дії буфонадою слуг Ланса та Спіда зв'язує традицію книжної пасторалі з практикою народного театру. Комічний сюжет створює характерний контраст земного й високого, а часом надає й іншого, глибшого звучання аспектам основного конфлікту. Так, коли в бурлескному діалозі слуг з III дії звучить думка про те, що багатство здатне перекрити всі фізичні й моральні вади особи, це створює водночас сатиричну аналогію до поведінки герцога Міланського, який нав'язує дочці багатого, але осоружного їй жениха.

Комічні ситуації сміхового, карнавального плану комедії складають побутове тло, яке своєю матеріальністю та життєлюбством урівноважує деяку ідилічність пасторального конфлікту. Меткий Спід, а особливо меланхолійний Ланс із своїм собакою Кребом викликали високу оцінку Ф. Енгельса, на думку якого образ Ланса «більше важить, ніж усі німецькі комедії разом узяті». (Маркс К., Енгельс Ф. Твори, т. 33, с. 84).

Серед формальних вад цього раннього твору називають насамперед фантастичні координати італійської географії Шекспіра. Спід, зустрівши Ланса в Мілані, чомусь вітає його з прибуттям до Падуї. Важко допустити, щоб вигнанець Валентин не уявляв реальної відстані між Міланом і Мантуєю, куди він збирається дістатися пішки, і вже зовсім неясно, як Валентин, а згодом і Протей могли плисти з Верони до Мілана морем, оскільки це практично неможливо. Кораблі, човни, вітрила, припливи та відпливи й інші морські реалії комедії мають англійське, «острівне» походження. Ці неточності в Шекспіра не конче є свідченням необізнаності автора. Завдяки цим географічним неточностям умовна Італія «Двох веронців» та інших ранніх комедій ставала ближчою англійським глядачам.

Серйознішими видаються претензії критиків до недосконалої психологічної мотивації розв'язки. Готовність Валентина зректися свого кохання до Сільвії і, врятувавши її з рук Протея, віддати кохану колишньому другові-зраднику («Візьми усе, що в Сільвії я маю...»,— V, 5) здається надуманим поворотом дії. Проте слід зазначити, що в час написання твору такий сюжетний хід сприймався більш органічно — як логічне вирішення конфлікту між коханням і дружбою на користь цього останнього почуття. Новітні дослідники вважають, що колізія могла мати й пародійний зміст — бути висміюванням надмірностей аристократичного кодексу дружби. Невідповідності в останніх актах п'єси — наприклад, парадоксальна легкість, із якою герцог прощає Валентина, або цілковита мовчанка Сільвії в останній сцені — скоріш за все пояснюються недбалим скороченням тексту під час пізніших переробок п'єси.

У «Двох веронцях» формується типова проблематика й структура ранньої

шекспірівської комедії. Незважаючи на згадані ознаки невправності молодого Шекспіра, п'єса не втрачає свого значення серед інших речей першого етапу його творчості, і хоч не часто ставилася, однак має й свою сценічну історію. Це перша «романтична» комедія, в якій головне місце належить любовній темі, твір, пройнятий ренесансною вірою в силу й красу людських почуттів, сповнений життєрадісного гумору. Молодість автора й героїв легко обертає пережиті потрясіння на привід для сміху та розваг — тому й тема моральних перетворень поки що може бути вирішена в оптимістичному ключі, загальним примиренням і торжеством справедливості.

ПРИМІТКИ ДО «ДВОХ ВЕРОНЦІВ»

С. 150. *Валентин* (лат. valens) — «здоровий», тут — «вірний коханий». День святого Валентина в англомовних країнах відзначають як свято вірності в коханні і дружбі.

Протей — у грецькій міфології — морське божество, здатне обертатись на будь-який предмет. Ім'я символізує схильність героя до внутрішніх змін.

Спід (англ. speed) — «швидкість, поспіх». Значення імені відповідає комічній масці спритного слуги.

Ланс (англ. Launce) — «спис» (в оригіналі в написанні імені збережено середньоанглійську форму). Ім'я персонажа контрастує з його млявим, розважливим характером, чим посилюється комічний ефект.

С. 151. *Обмежена та юність, що воліє Сидіти вдома.*— За уявленнями доби Ренесансу у вихованні повноцінної особистості важливе місце належить мандрівкам. Пор. також розмову Антоніо й Понтіно (I, 3,), діалог Петруччо та Гортензіо в комедії «Приборкання норовливої» (I, 2) та багато інших сцен у творах Шекспіра.

Як переплив Леандер Геллеспонт.— Ідеться про легенду, в якій юнак щоночі перепливав Геллеспонт (давньогрецька назва протоки Дарданелли), щоб побачити свою кохану Геро. Історія Геро і Леандра згадується в «Метаморфозах» Овідія. Шекспірові вона могла бути відомою також з поеми Крістофера Марло «Геро і Леандр», яку після смерті її автора підготував до друку поет і драматург Джордж Чапмен (1559—1634).

С. 152. *Щоб провести мене на корабель.*— Тут і далі — типова для італійських комедій Шекспіра географічна невідповідність.

С. 155. *Бо не в воді — у зашморгу кінець твій.*— Мається на увазі англійське прислів'я: «Хто народився, щоб бути повішеним, той не потоне».

С. 156. *Що ...скажеш про вродливця Егламура?* — Що лицар, про якого йде мова, і придворний міланського герцога (IV, 3) мають однакові імена — один із недоглядів автора.

С. 157. *Захований вогонь жаркіш горить* — англійське народне прислів'я.

С. 158. *«Легковажне кохання»* — популярна пісня тих часів; Шекспір згадує її також у комедії «Багато галасу даремно».

С. 159. *Для мене тон високий.*— Підхоплюючи гру слів, на якій побудовано цей блискучий діалог, Лючетта має на увазі не стільки музичний тон, скільки соціальну вищість Протея.

С. 160. *Й на скелю найстрімкішу віднесе І звідти скине...*— можлива алюзія з Тарпейською скелею, з якої в Давньому Римі скидали зрадників.

С. 161. *Лише в труді ми здобуваєм досвід, А час удосконалює його* — один з постулатів філософії Френсіса Бекона (1561—1626), основоположника англійського матеріалізму, прихильника емпіричного пізнання.

С. 169. *...хоч хамелеон-кохання й може живитися самим повітрям...*— Традиційну для часів Шекспіра метафору вжито, щоб підкреслити примхливий характер почуття. Згадане повір'я з'явилося через здатність хамелеона довгий час сидіти, не ворушачись. Те, що ця ящірка в час небезпеки набирає червоного кольору, також знайшло відображення в метафориці даної комедії («...воліє поживитись вашою кров'ю»... (II, 4).

С. 182. *...бракує милосердя, щоб почастувати християнина пивом...*— Натяк на народні парафіяльні свята. До них заздалегідь варили пиво, виторг за яке витрачали на потреби церкви.

Перетворила Джулію зненацька На чорну ефіопку...— яскравий образ втілює різку зміну в ставленні Протея до Джулії: смаглявий відтінок шкіри та темне волосся вважали в часи Шекспіра вадами жіночої вроди. Тим часом саме в Сільвії темне волосся, а Джулія — білява (див. IV, 4).

С. 184. *Елізіум* — у грецькій міфології країна казкового блаженства.

С. 185. *...заплету його в дрібушки...*— Йдеться про одну з чоловічих зачісок доби Ренесансу.

Двадцять вузликів упертих — символічні «вузлики вірного кохання».

С. 187. *...я дякую тобі За чесне піклування!* — Один з ранніх прикладів авторової іронії з приводу моральних норм сучасного йому суспільства. Згодом цей мотив переросте в знамените «мій чесний Яго».

С. 191. *Фаетон* — у грецькій міфології син Феба, бога Сонця, й Клімени, Меропсової дружини, випросив у батька дозвіл правити його вогняною колісницею, але не зумів утримати Фебових коней і надто наблизився до землі.

Смерть — це вигнання від самого себе...— образна основа цього монологу Валентина буде розвинута в монологах Ромео в аналогічній ситуації («Ромео і Джульєтта»,— III, 3).

С. 194—195. *Imprimis* — лат. «перш за все». *Item* — лат. «а також».

Ці форми за часів Шекспіра звичайно вживалися при переліку товарів, що посилює пародійний зміст діалогу.

С. 195. *І хай допоможе тобі святий Миколай!* — Святого Миколая в Англії вважали покровителем школярів та грамотіїв.

С. 201. *...ув Орфея Бриніли замість струн поетів жили...* — Легенда приписувала це міфічному фракійському співцеві, синові музи Калліопи, чудесний спів якого зачаровував людей і сили природи.

Левіафан — у Біблії морське чудовисько, що нагадує велетенського крокодила, який дуже швидко плавав (Див.: «Сон літньої ночі», II, 1).

С. 203. *Клянуся голим черепом ченця Із славної ватаги Робін Гуда...* — мається на увазі монах Тук, персонаж народних легенд про благородного ватажка розбійників, який захищав бідняків.

С. 206. *Хто Сільвія? Яка вона, Що так усі її кохають?* — Ця пісня Шекспіра набула надзвичайної популярності: музику до неї писали понад 50 композиторів, серед них — Франц Шуберт (1797—1828).

С. 207. *...не музика, а музикант мені не до вподоби.* — В оригіналі гра слів, що не підлягає перекладу. «The musician likes me not» може означати і «музикант мені не подобається», і «музикант мене не любить».

С. 208. *Джерело святого Григорія* — справді існувало поблизу Мілана.

С. 217. *І не хова під маскою обличчя...* — Оскільки ідеалом жіночої вроди в елизаветинській Англії було світле волосся й біла шкіра, шляхетні жінки, наслідуючи італійську та французьку моду, прикривали обличчя від сонця чорними напівмасками.

...бо на зелені свята, Як ми в комедіях із нею грали... — В ритуал зелених свят за часів Шекспіра входили постановки релігійних містерій, пасторалей і травневі ігри. Згадку про це знаходимо також у «Зимовій казці» (IV, 4).

Мені жіночі ролі припадали... — На елизаветинській сцені жіночі ролі грали юнаки.

...Аріадни роль, Що по Тезею плакала... — Джулія порівнює себе з дочкою правителя Кріту Міноса, яка, закохавшись у спартанця Тезея, допомогла йому вбити чудовисько Мінотавра, втекла з Тезеєм, який покинув її на острові Наксос.

С. 222. *...пуща ця Мені миліша гомінкого міста.* — Характерна для Шекспіра романтизація природи як джерела гармонії. Пор. також монолог герцога в комедії «Як вам це сподобається» (II, 1).

С. 225. *О ниций вік! Зітерто віру в порох: Найближчий друг — мій найлютіший ворог!* — Гіркий мотив віроломства, характерний і для творів зрілого Шекспіра.

Наталя ЖЛУКТЕНКО

МАРНІ ЗУСИЛЛЯ КОХАННЯ

Надруковано в 1598 р. in quarto під назвою: «Весела й дотепна комедія, як вона була представлена її Величності на минуле різдво, знову виправлена й доповнена В. Шекспіром». Це перший твір Шекспіра, що його було опубліковано з ім'ям автора. Час написання комедії за стильовими ознаками датується 1594—1595 рр.

На відміну від більшості Шекспірових п'єс комедія «Марні зусилля кохання» не є обробкою готової фабули. Серед усіх ранніх творів драматурга вона найближча до типу проблемної комедії, в основу дії якої покладено не конфлікт характерів, а конфлікт ідей. Виявляючи зацікавленість етичними питаннями, автор комедії протиставить аскетичним догмам далекого від реальної дійсності розуму новий принцип людської природи, що його висунули гуманісти Відродження. Фізичне й духовне нероздільні; однобічність спростовується самою життєвою практикою. І тому спроба короля Наваррського та молодих придворних досягти абсолютного знання відмовою від земних насолод наперед приречена. Природа, що бунтує проти штучних норм,— у самій людській натурі, в примхливих метаморфозах людського почуття.

Розкриттю цієї ідеї підпорядкована вся структура п'єси. Інтрига комедії майже не розроблена. Події заступає дискусія, словесний двобій. За сюжетом комедія розпадається на три частини: 1) постанова наваррської знаті дотримуватись філософської концепції неоплатонізму; 2) поява французької принцеси та її фрейлін, що порушує замкнутість штучного сховища наваррців: вторгнення життя у світ абстрактних умовиводів; 3) оновлення наваррців під впливом кохання.

Дії комедії притаманна своєрідна єдність ідеального та побутового планів, що весь час взаємно врівноважуються й доповнюються. Герої ідеального плану (король Фердінанд, Бірон, Лонгвіль, Дюмен) поставлені у відповідні «романтичні» умови. Наваррський парк у даному разі — не тільки місце, а й символ дії. Ідилічна атмосфера парку неначе виводить героїв за межі реальної дійсності, створює необхідні умови для інтелектуальної гри. Час завмирає під зеленим шатром дерев, та й самі герої ще намагаються перемогти швидкоплинність часу шляхом наближення до вічного знання. Статичність, незмінність стають атрибутами зеленого світу молодих «мудреців».

Однак самоізоляція наваррців уявна: адже від початку філософічна ідилія порушується присутністю в наваррському парку персонажів другого плану (Довбешка, Жакнета, кмітливий паж Метелик), далеких від аскетичних поривань своїх покровителів. Жвава, активна людська природа, вриваючись у світ інтелектуальної пасторалі, вносить у нього певний дисонанс. Нетривкість ідилії підкреслюється й позицією Бірона, який з самого початку висміює нереальність планів короля, Дюмена й Лонгвіля.

Поява принцеси та її фрейлін (практицизм, тверезий іронічний розум наближає жіночі персонажі комедії до героїв другого плану), остаточно знищує ілюзію самоізоляції. Та не тільки зовнішній конфлікт — «наваррці — французькі дами» — визначає подальший розвиток дії. Джерела конфлікту глибинніші: це внутрішня суперечність між штучними догмами і всеохоплюючим почуттям кохання,

що зароджується в серцях героїв. Специфіка конфлікту висуває на передній план образ короля Фердінанда, який поступово еволюціонує від неприродності до натуральності. І коли король лише в кінці дії приходить до самопізнання, то Бірон з самого початку сповнений почуття ренесансної довіри до життєлюбної людської природи. Та й йому не знана вся примхливість кохання, що раптово перероджує людину.

Етико-психологічний характер конфлікту визначив нетрадиційний фінал комедії. Пригоди молодих закоханих героїв за звичаєм завершувались весіллям. У «Марних зусиллях кохання» — союз чотирьох закоханих пар лише можливий. Побутове розв'язання конфлікту — шлюб — поступається психологічному: герої приходять до відмови від гри в життя, сприймають кохання як найвище знання. Однак це лише початок еволюції молодих придворних, майбутній шлюб винесено за межі п'єси.

Комедія пронизана духом святкової свободи. Це один з найбільш карнавальних творів Шекспіра. Ігрові засади визначають ставлення автора до героїв, персонажів — до засвоюваної ними дійсності. Гра, кількість учасників якої все зростає, передає особливий настрій Ренесансу, що випробовує нові людські взаємини, відкриваючи невідомі досі можливості людської природи. В комедії сміються всі над усім: висміюється неприродний аскетизм наваррців, галантно-претензійні вияви їх кохання, модні захоплення, педантизм учених і ін. Виникає атмосфера загального жарту, взаємного пародіювання. Цікава в цьому відношенні інтермедія «Дев'ять героїв», що дає приклад подвійного пародіювання. Саме по собі внесення «театру в театр» опозиційне щодо основної дії. Кумедні виконавці ролей «героїв старовини». Комізм ситуації випливає з невідповідності реальних можливостей і прагнень героїв. Та не менш смішні глядачі цього спектаклю — наваррські вельможі, їхні спроби убити в собі людську природу сприяють успіхові не більше, ніж спроба сільського блазня Довбешки зіграти роль Помпея.

Принцип гри визначає й надмірність жартівливих дебатів у художній канві твору. Дотепні відповіді й запитання, що змінюють одне одного у прискореному темпі, створюють атмосферу святкової невимушеності, нагадують традиційні карнавальні дискусії Води й Вина, Весни та Зими тощо. Фамільярно-еротичний гумор, переповнюючи галантну гру персонажів, ще більше підсилює почуття карнавальної свободи. Однак другий план, сповнений балаганно-фарсовими сценами, дивертисментними номерами, функціонує лише в тісному зв'язку з основною лінією дії. Пародіюючи часом романтичну лінію сюжета, власне комедійний план, проте, не існує поза нею. Звідси багатомірність емоційного плану комедії. Зіткнення реального й ідеального нерідко породжує певну внутрішню напруженість, що призводить до ослаблення комедійної основи й посилення драматичного звучання. Весна змінюється Зимою, традиційна весільна плутанина витісняється темою смерті.

Літературний контекст «Марних зусиль кохання» надзвичайно різноманітний. До традиції англійської народної драми, зокрема до традиції мораліте з його двоплановістю дії, внутрішньою сюжетною симетрією, що визначається необхідністю розв'язання проблеми морального вибору, відноситься значною мірою архітектоніка комедії. Своєю будовою п'єса наближається і до так званих «масок» — га-

лантно-любовних алегоричних вистав, що стали особливо відомі як окремий театральний жанр під кінець XVI ст. Вплив цього жанру визначив, наприклад, внесення до IV—V дій розважальних номерів. Використовує автор і типовий для маски сценічний прийом оточення центрального мотиву різноманітними епізодами, що наче вдруге програють його.

Звертається драматург і до досвіду своїх попередників, чия творчість визначила розквіт англійської ренесансної комедії ще з 80-х рр. XVI сторіччя (Р. Грін, Дж. Лілі та ін.). Особливо відчутний в п'єсі вплив евфуїстської поетики Джона Лілі. Від автора «Евфуеса» у Шекспіра вміння розкривати комічне в високому, створювати комедійні характери, комічні не за своєю природою, а за створеною ситуацією, захоплення мовними експериментами тощо. Однак в комедії претензійність та манірність евфуїстського стилю поступово стають і об'єктом пародії.

В комедії «Марні зусилля кохання» відображений певний етап розвитку творчої манери драматурга, визначається потяг до життєвої правди, характерний для всієї творчості Шекспіра, інтерес до людської природи.

Комедія на виставі в сезон 1597/98 р. мала певний успіх. Знаменитий актор Річард Бербедж, виконавець ролі короля Фердінанда, захоплювався її дотепністю. Вдруге була поставлена 1604 року при дворі за ініціативою Шекспірового покровителя графа Саутгемптона. Однак згодом вона стала однією з найменш популярних вистав.

ПРИМІТКИ ДО «МАРНИХ ЗУСИЛЬ КОХАННЯ»

С. 230. *Фердінанд, король Наварри.*— Ім'я короля в тексті не згадується. Існує припущення, що мається на увазі популярний в епоху Шекспіра Генріх Наваррський, 1589 р. коронований під ім'ям Генріха IV.

Бірон, Лонгвіль, Дюмен — імена прибічників короля Фердінанда належать реальним історичним особам. Маршал Бірон і герцог Лонгвіль разом з Генріхом Наваррським брали на боці протестантів участь у так званих «релігійних війнах», що спалахнули у Франції між католиками та протестантами у другій половині XVI ст. Герцог Дюмен (de Mayenne) належав до католицької ліги. Маршал Бірон разом з графом Ессексом навіть очолив англійські війська під час наступу на Руан у жовтні 1591 р.

С. 231. *Нехай же слава, що в житті нас вабить...*— В словах короля відчуваються відголоски дуже популярної в епоху Відродження концепції знання. Вчені заняття мають універсальну здатність надавати людському життю значення, звеличувати його. Знання веде до слави, тобто до земного безсмертя.

...в академію малу...— «Академії» або «придворні гуртки» набули надзвичайної популярності в епоху Відродження. Так, наприкінці XV ст. у Флоренції була заснована славнозвісна Платонівська академія, виникли придворні гуртки в Урбіно та інших містах Італії. На зборах члени академій обговорювали різноманітні проблеми, здебільшого морально-філософського плану, складали вірші. Уявлення про це дає, наприклад, книжка Бальдассаре Кастільоне «Придворний» (1528; англ. переклад 1561), яку було написано при дворі Єлизавети Гонзага в Урбіно.

В Англії особливою популярністю користувались гуртки Уолтера Ролі, графа

Саутгемптона, графа Ессекса, на зборах яких нерідко обговорювались проблеми кохання. Є свідчення, що граф Нортемберленд створив навіть етюд про несумісність кохання і науки.

С. 233. *Світ прагне світла й світло краде в світу.*— Зразок евфуїстського стилю з його тяжінням до жонглювання словами, гри співзвуччями.

С. 235. *Армадо на ім'я...*— Прототипом образу дона Адріано де Армадо є персонаж італійської комедії del arte — Капітан. Хоч дон Армадо — іспанець, Шекспір часто оздоблює його репліки італійськими словами, здебільшого батального змісту. Герой не позбавлений рис іншого персонажа італійської комедії — Доктора, уславленого своїм велемовним педантизмом. Ім'я героя набуває особливого значення в період суперництва Англії та Іспанії. «Непереможну Армаду» було розгромлено в 1588 році.

Довбешка — виступає як «клоун». Спершу слово «клоун» в англійській мові мало значення селюк, пізніше перейшло в сценічне амплуа. На сцені клоун з'являвся здебільшого в червонувато-брунатній куртці селянина. Селянський хлопець-простак, який збагачує комедію дотепним народним гумором.

Тупак — другий комедійний персонаж. Комізм цього персонажа виникає з обігрування професійних рис стражника. Власне ім'я замінено прізвиськом. Образи Довбешки й Тупака надають умовній атмосфері наваррського парку несподівано англійського колориту.

С. 236. *«Великий покровителю, наміснику неба...»* — Блискучий приклад пародійного використання преціозної манери висловлювання.

С. 239. *Метелик* — прототип цього образу зустрічається в комедії Джона Лілі «Ендеміон».

С. 240. *...коняка, що танцює на базарному майдані.*— Натяк на ярмарковий атракціон, що його неодноразово пригадують Шекспірові сучасники: дресированого коня Марокко.

С. 241. *Купідон* — у римській міфології бог кохання.

Геркулес— герой античної міфології, син Зевса та Алкмени. Відомий своєю надзвичайною силою та мужністю.

Самсон — в біблійній міфології герой, якому приписували надприродну силу й відвагу. Здійснив численні подвиги в боротьбі з філістимлянами (винищив тисячу ворогів, викрав ворота міста Гази тощо). Попав до ворожих рук унаслідок підступності філістимлянки Даліли, яка зрізала Самсонові волосся, що нібито містило в собі чарівну силу.

Якого ж кольору?..— Всіх чотирьох...— Давні медицинські теорії (напр. Гіппократа) стверджували наявність у людському організмі чотирьох відмінних соків тіла (червона кров, жовч, чорна жовч та флегма), які визначають чотири типи темпераменту: сангвінічний, холеричний, флегматичний і меланхолійний.

С. 242. *Балада про короля та жебрачку* — народна балада про короля Кофетуа та жебрачку Зенелофон, що її неодноразово згадує Шекспір.

Жакнета — жіночий відповідник образові Довбешки. Один з найбільш національних за колоритом типів у комедії Шекспіра.

С. 244. *Соломон* (р. н. невід.— 928 до н. е.) — цар Ізраїльсько-Іудейського царства. Згідно з біблійною традицією, Соломон уславився надзвичайною мудрістю. Традиція приписує Соломонові авторство 17-ї книги Біблії («Пісні Пісень»), темою якої є палке чуттєве кохання.

Французька принцеса.— Прототипом французької принцеси є, очевидно, Маргарита Валуа, перша дружина Генріха Наваррського. Епізод у наваррському парку нагадує приїзд 1578 р. Маргарити Валуа до містечка Нейрак, де на самоті лише серед своїх прибічників перебуває Генріх Наваррський. Прибуття Маргарити Валуа було відзначене бучним святкуванням.

С. 254. *Невже цей неук сприймає мазь за посилку?..*— Цей обмін репліками побудовано на комедійному ефекті невідповідностей: кожна фраза суперечить попередній, породжуючи нову нісенітницю.

Обігруються три різні значення слова «посилка»: 1) поштове відправлення; 2) вихідне судження в логіці і 3) остання строфа вірша, призначена для звеличення адресата.

С. 255. *А ось тобі компенсація!* — Зразок мовної гри персонажа буфона з незрозумілим для нього виразом «високого стилю».

С. 257. *Аргус* — у грецькій міфології стоокий велетень, якому ревнива Гера наказала вартувати Зевсову коханку Іо, що її вона обернула на корову. Переносно — пильний сторож.

С. 260. *«Іменем неба свідчу...»* — Поняття «нерозумне» і «смішне» майже синонімічні в епоху Ренесансу. Нерозумним і безглуздим є все те, що не вдовольняє вимог нового напрямку думок. Тому комічну ситуацію досить часто побудовано на перекручуванні логічної послідовності думок персонажів. Освідчення закоханого дона Армадо — яскравий взірець цього художнього засобу.

...ричить немейський лев? — Згадка про перший подвиг Геракла. *Немейський лев* — чудовисько, переможене Гераклом. Іронічне порівняння дона Армадо з немейським левом підкреслює комізм його любовного шалу.

Монарко брат — тобто шаленець. Натяк на одіозну постать італійця Монарко, який у стані божевілля проголосив себе «імператором світу». Про Монарко неодноразово згадують сучасники Шекспіра.

С. 261. *Піпін* Короткий (714—768) — перший король з династії Каролінгів. *Джіневра Британська* — легендарна дружина короля бриттів Артура (пр. V—VI ст.). В тексті імена Піпіна Короткого та Джіневри Британської згадуються насамперед для означення давнини — тобто йдеться про незапам'ятні часи.

С. 262. *Олоферн.*— Ім'я педанта Олоферна несе подвійне комедійне навантаження. Воно походить від наймення вчителя-схоласта Тубала Олоферна з роману Ф. Рабле «Гаргантюа і Пантагрюель», а через нього веде до біблійної

легенди про Юдіф. Надаючи своєму персонажеві суто англійського колориту, Шекспір перетворює його в шкільного вчителя-педанта, що понад усе полюбляє просторікувати на теми граматики та філології. *Натаніель* (священик), Олофернів шанувальник — ще один тип педанта. Ім'я Натаніель (Натанаїл) — одне з найпоширеніших серед пуритан біблійних імен.

С. 263. *Діктіна* — крітська богиня, заступниця мисливців, рибалок та мореплавців. Пізніше культ Діктіни було ототожнено з культом Артеміди — богині Місяця. *Феба* — титаніда, бабуся Аполлона та Артеміди. *Селена* — грецька богиня Місяця. Культ Селени також було об'єднано з культом Артеміди.

С. 265. *«Fauste, precor gelida...»* («Фаусте, прошу тебе...») — так починається латинська еклога поета XV ст. Баптісти Спаньйоли, що народився у місті Мантуї.

«Venetia, Venetia, Chi non te vede, non te pretia...» («Венеціє, Венеціє, хто тебе не бачить...») — двовірш, що його наведено в підручнику італійської мови, виданому 1591 р. в Лондоні. Автор підручника — Флоріо, якого деякі дослідники вважають прототипом образу педанта Олоферна.

С. 266. *Канцонета* — невелика канцона, пісня переважно на любовні теми, з вишуканою строфічною будовою. В даному разі Олоферн допускається помилки, називаючи канцонетою сонет (шекспірівський сонет має три катрени й двовірш).

«Назон» — по-латині означає «великий ніс».

С. 267. *...любов безумна, як Аякс. Він убивав баранів...* — Герой давньогрецької епічної поеми «Іліада», уславлений своєю силою та несамовитістю. Після загибелі Ахілла хоче заволодіти його зброєю, але зазнає поразки в суперечці з Одіссеєм. Нетямлячи себе від люті, кидається на отару баранів, яких вважає за воїнів правителя Ітаки.

С. 273. *На скрипці дужий, Геркулес триндикав, А джигу мудрий Соломон мурликав, А Нестор у ляльки з дітками грав, І наш Тімон сміявся з їх забав.* — *Нестор* — мудрий і красномовний цар Пілосу, найстаріший з ахейських вождів під час облоги Трої. *Тімон* (V ст. до н. е.) — багатий та уславлений житель Афін. Обурений людською невдячністю, залишив місто й жив у самотності. Став уособленням людиноненависництва. Історію Тімона Шекспір використав пізніше в трагедії «Тімон Афінський».

Входять Жакнета і Довбешка. — З'являється Довбешка, і насмішкуватий Бірон сам стає об'єктом глузування. Типово для Відродження: дурість викриває розум.

С. 277. *...вогонь іскриться Прометеїв.* — Титан Прометей, бажаючи допомогти людям, викрадає вогонь, що його охороняв Зевс. Сюжет цього грецького міфу набуває надзвичайної популярності в літературі. Вираз «Прометеїв огонь» починає означати «високе поривання».

Оцінка Бироном кохання як життєдайної сили, що мобілізує всі можливості людини,— типова для теоретичних розвідок XVI ст. Це твердження походить ще від концепції ідеального кохання трубадурів і набуває дальшого розвитку в неоплатонічній філософії пізнього Відродження.

Вакх — у римській міфології бог виноградарства й виноробства. Син Зевса й фіванської царівни Семели.

Геркулес — див. пр. до с. 241. Тут мається на увазі другий подвиг героя: викрадення за допомогою Атланта золотих яблук з саду Гесперід.

Сфінкс — крилате чудовисько з головою жінки й тулубом лева. Вбивав подорожніх, що не могли розгадати його загадки.

Аполлон — у грецькій міфології бог світла, покровитель мистецтва і муз. Найчастіше зображувався з лірою в руках.

С. 280. *Прісціан* (VI ст. н. е.) — римський граматик з Цезареї. Граматика латинської мови, написана Прісціаном, набула надзвичайної популярності в середні віки.

С. 281. *Що це за фігура? — Рогата.*— Натяк на так званий «рогатий силогізм», фігуру середньовічної формальної логіки.

«Рогаті силогізми» висміювалися ще Еразмом Роттердамським у «Похвалі глупоті».

С. 282. *Ісус Навін* — за біблійською легендою, один з іудейських пророків, сподвижник Мойсея.

Іуда Маккавейський (р. нар. невід.— 161 до н. е.) — вождь народного повстання в Іудеї (поч. 167 р. до н. е.), спрямованого проти гніту сірійських правителів Селевкідів.

Помпей Гней, прозваний Великим (106—48 до н. е.) — римський полководець та політичний діяч. Брав участь у придушенні повстання Спартака, згодом боровся за владу з Цезарем.

С. 284. *Красива, наче буква «Б» у зшитку!* — тобто сутула. *О, від цих «О» у вас лице рябіє!* — натяк на ластовиння або цятки, що залишились від віспи.

С. 287. *...у масках і російських костюмах.*— Аналогічною до «інтермедії з московитами» є п'єса «Діяння грейянців» (1594), у якій з'являється посол із Росії та декілька його співвітчизників у національному вбранні.

Є твердження, що сцена з московитами з'явилась лише в другому варіанті комедії.

С. 291. *...московити крижані!* — Дивування суворим кліматом та нескінченними зимами зустрічається за часів Шекспіра майже в усіх творах на російську тему.

С. 293. *А зуби ж білі, мов китові ікла...*— порівняння, що виникає внаслідок помилкового ототожнення кита з моржем.

С. 295. *Він із Московії до нас приплив.*— Найчастіше звертається Шекспір до російських реалій саме в цій п'єсі. 1590—1592 рр. дипломатичні зв'язки між Англією та Росією набули досить регулярного характеру.

С. 298. *Клянусь Юпітером...*— У римській міфології верховний бог, цар над богами й людьми, покровитель держави, творець і охоронець законів. Клятви іменами античних богів були досить поширені в епоху Відродження з його всебічним культом античності.

С. 299. *Гектор Троянський* — за Гомеровою «Іліадою» троянський герой, син Пріама і Гекуби. Загинув у двобої з Ахіллом.

Александр Македонський, Великий (356 до н. е.— 323 до н. е.) — цар Македонії з 336 до н. е., один з найвидатніших полководців і державних діячів стародавнього світу.

Із левом — на броні.— Зображення лева прикрашало Помпеєву зброю.

С. 300. *Ні, ви — не Александр, ваш ніс прямий сказав.*— Жартівливий натяк на античну традицію створювати скульптурні зображення Александра Македонського з головою трохи нахиленою вбік. *...вашого лева, який... тримає алеберду...— Лев з алебардою* — герб Александра Великого.

Від нього Цербер впав...— Дванадцятий подвиг Геракла. Герой переборює Цербера, страхітливого пса, що охороняв вихід з Аїду, царства мертвих.

С. 301. *«Іуда я, що зветься Маккавеєм...»* —Олоферн, боячись, що його глядачі можуть сприйняти за Іуду Іскаріота, який, за біблійською легендою, зрадив Ісуса Христа, підкреслює, що він виконує роль саме Іуди Маккавея.

С. 302. *Ховайся, Ахілле: йде озброєний Гектор.— Ахілл* (Ахіллес) у грецькій міфології найхоробріший герой Троянської війни, головний персонаж «Іліади». Проте в середньовіччя виникла традиція вважати саме Гектора, а не Ахілла, взірцем рицарських чеснот.

Марс — у римській міфології бог війни.

С. 303. *А Гектор сам як хорт!* — Під час двобою з Ахіллом, Гектор декілька разів оббіг навколо Трої.

С. 304. *Ата* — у грецькій міфології дочка Зевса, уособлення шаленства, що затьмарює розум.

С. 308. *Про що ти думаєш?* — Бірон вдруге звертається до Розаліни з тим самим запитанням і отримує схожу відповідь. Існує погляд, що це два варіанти одного й того ж тексту: у другому виданні наявна спроба відтворити раніш скорочений текст.

С. 310. *Меркурій* — у римській міфології бог торгівлі, покровитель купців і мандрівників. Тут виступає як уособлення поезії та реальності.

В Folio після цього йде ще кінцева репліка дона Армадо, якою завершувалась вистава в загальнодоступному театрі.

Олена АЛЕКСЄЄНКО

РОМЕО І ДЖУЛЬЄТТА

Написання трагедії більшість критиків відносить за стилістичними ознаками до 1595 р. або навіть до ранішого часу. За життя автора видавалась чотири рази (в 1597-му, 1599-му, 1609-му роках, дата четвертого видання точно не встановлена). В 1623 р. побачила світ у виданні in folio.

Джерелом сюжету «Ромео і Джульєтти» є старовинна легенда, що неодноразово переповідалась італійськими новелістами. Найперша її обробка зустрічається в «Новеліно» Мазуччо (1476, нов. 36). Вже Луїджі да Порто («Історія двох шляхетних закоханих», прибл. 1524) переносить дію з Сієни до Верони, дає героям імена Ромео і Джульєтти. Імена ворогуючих сімей Монтеккі та Капулетті зустрічались також у «Божественній комедії» Данте («Чистилище», VI). Від Луїджі да Порто сюжет переходить до Бальдері («Нещасливе кохання», 1553), Банделло («Новели», 1554), Луїджі Грото (трагедія «Адріана», вид. 1578). Джіроламо делла Корта в «Історії Верони» розповідає про трагічну загибель Ромео і Джульєтти вже як про дійсну подію, що сталася нібито на початку XIV ст., за часів правління Бартоломео делла Скала. Переклад новели Банделло на французьку мову, що його здійснив П'єр Буато («Трагічні історії», 1599), був використаний при англійському перекладі Пейнтером і включений до його збірки «Палац насолоди» (1565—1567). До варіанта Пейнтера звернувся Артур Брук, що створив велику поему «Ромео і Джульєтта». Саме вона і стала основним сюжетним джерелом для Шекспіра.

Трагедія «Ромео і Джульєтта» посідає особливе місце у творчій спадщині Шекспіра. П'єса була написана в так званий дотрагічний період. Сама сутність трагічного в ній має зовсім інший характер порівняно з пізнішими трагедійними творами драматурга. В «Ромео і Джульєтті» сходяться мотиви і комедій, і ранніх хронік. Трагічне невіддільне тут від ліричного і навіть фарсового. Характерною рисою п'єси є і відсутність по-справжньому трагедійних персонажів. «Ромео і Джульєтта» — трагедія кохання, але кохання щасливого. Герої позбавлені почуття трагічної провини, їх загибель — це не очищення стражданням, як ми знаходимо в класичній трагедії.

Пристрасних у відчаї й радості, опалених жарким сонцем півдня юних коханців з Верони, що віддаються пориву всім своїм єством, повністю поглинає їх почуття. Вони переконані, що, не опираючись коханню, лише підкоряються закону природи. Питання про правомірність почуття для них не існує. Герої живуть пристрасно й нетерпляче. Дія трагедії охоплює лише п'ять днів (неділя — п'ятниця), в новелі Банделло — дев'ять місяців. Ромео з твору Банделло спокійно очікує повернення з Мантуї до Верони, для Шекспірових героїв розлука страшніша ніж смерть.

Прагнення використати кожну мить, жадібний потяг до всього земного притаманні не лише провідним героям трагедії. Імпульсивний і темпераментний світ, що оточує Ромео і Джульєтту, існує за тими ж законами. Легко й невимушено переходить від веселого жарту до запеклої суперечки Меркуціо. Не може дочекатись весілля дочки старий Капулетті, що переносить з четверга на середу ним же визначений день шлюбу. Та й сам Ромео, який тільки що прагнув примиритн

супротивників, нетямлячи себе, вбиває Тібальта (в новелі Банделло Тібальт гине випадково). Від спалаху ненависті до цілковитого виправдання коханого умить переходить Джульєтта, коли мамка розповідає їй про загибель брата. «В Ромео і Джульєтті» ще нема типового для майбутніх творів драматурга протиставлення центральних героїв тлу. У п'єсі немає навіть конкретного протагоніста, що був би носієм засад, протилежних коханню героїв, і тим п'єса вирізняється навіть серед ранніх творів Шекспіра. Так, наприклад, у «Сні літньої ночі» (комедія написана одночасно або трохи пізніше, ніж «Ромео і Джульєтта») проти кохання Герміі і Лізандра виступає батько героїні Егей. Батьки Ромео і Джульєтти дізнаються про їхнє кохання аж по загибелі героїв. Не випадково брат Лоренцо сподівається, що шлюб героїв приведе до примирення ворогуючих сімей навіть після смерті Тібальта.

Ворожнеча загалом не створює тієї безпосередньої сюжетної сили, яка призводить до загибелі закоханих. Вже від початку ця тема позбавлена високого трагедійного ореолу, який оточує, наприклад, боротьбу Ланкастерів і Йорків в історичних хроніках («Генріх VI»). Саме з нею найчастіше пов'язаний фарсовий елемент дії у творі. Так, фарсова за своєю сценічною функцією сутичка слуг на початку п'єси, набуває комедійності і постать старого Капулетті, який марно поривається схопити старовинний довгий меч (ці мечі стали вже за часів Шекспіра атрибутом актора в амплуа хвалькуватого воїна).

Не є трагедійним героєм і Тібальт, персонаж, вороже ставлення якого до примирення найпослідовніше. Задерикуватий племінник синьйори Капулетті, який до того ж не має кровного зв'язку з давньою ворожнечею, за багатьма рисами наближається до героїв комедійного плану. До Тібальта переходить, наприклад, ініціатива слуг-буфонів на початку дії, свідомо знижено його роль і під час суперечки з Джульєттиним батьком на балу. Навіть зовнішність героя підкреслено пародійна: це молодий чепурун, що передусім хоче бути подібним до ідеального дворянина. Тібальт зовсім не є анахронізмом у світі ренесансних героїв трагедії. Не випадково саме до нього спрямовані жартівливі натяки Меркуціо, який висміює потяг знаті до новомодних манер та уборів. Несамовитий призвідник сутичок лише грає роль безстрашного лицаря, як і Ромео, він тільки удає меланхолійного закоханого в Розалінду. Далека від патетики і сцена двобою: жертвою зрадницького удару Тібальта стає Меркуціо, а не Ромео. Більшість же персонажів трагедії загалом сприймає ворожнечу як щось позбавлене сенсу. Примирення ворогуючих сімей у фіналі не є, таким чином, несподіваним. Воно породжене логікою розвитку дії.

Ворожнеча хоч і стає перешкодою на шляху героїв до щастя, але не перетворюється на єдину причину їх загибелі. Після смерті Тібальта тема родинних чвар відходить на другий план. Навіть оплакування племінника набуває характеру необхідного ритуалу з традиційними планами помсти. Лише через кілька днів після його загибелі Джульєтта повинна стати дружиною Паріса. Саме шлюб Джульєтти і є рушійною силою дальшого розвитку інтриги. Конфлікт трагедії за своїми ознаками починає нагадувати вже не історичні хроніки, а ранні комедії Шекспіра.

Боротьба героїв за право на кохання всупереч батьківській волі — провідна тема шекспірівських комедій — для трагедійного жанру творів типовою не стає.

В комедіях юні закохані неодмінно перемагають, стверджуючи цим перевагу нових гуманістичних відносин між людьми над архаїчно-патріархальним батьківським авторитетом. Традиційна сімейна мораль стає значною перешкодою на шляху кохання героїв і в «Ромео і Джульєтті». Старий Капулетті, що вимагає від дочки цілковитої покори, не погоджується навіть перенести день шлюбу. Боязкі заперечення Джульєтти викликають запеклий опір синьйори Капулетті. Саме суворість батьків вимушує Джульєтту скористатися з поради брата Лоренцо. Однак і конфлікт патріархально-традиційної моралі та природного почуття героїв не обертається на єдиний смисловий центр трагедії. Цей мотив, наприклад, ніяк не пов'язаний з сім'єю Монтеккі. Незважаючи на всі перешкоди, план брата Лоренцо міг би закінчитися вдало, і тоді сюжетна побудова п'єси наблизилась би до комедії з її традиційним фіналом — апофеозом почуття.

Структурно трагедія «Ромео і Джульєтта» загалом надзвичайно подібна до ранніх комедій Шекспіра з їх переконаністю в неминучості перемоги добра над злом, породженим давніми, вже застарілими відносинами між людьми. В п'єсі зберігається навіть характерна для комедій симетрія системи образів: закохані герої, іронічний друг, сценічна функція якого — підсміюватись над почуттям, суворі батьки тощо. Нагадує комедію і синтез ліричних, драматичних та фарсових засад, використання музичного супроводу дії, карнавальних сцен. У комедіях заключне щастя героїв, що подолали всі перешкоди, сприймалось як єдиний можливий фінал. Не позбавлена нестримної ренесансної життєрадісності і трагедія «Ромео і Джульєтта». Успіх зла сприймається тут як щось тимчасове. Здається, що дія неодмінно призведе до перемоги героїв. Однак протягом усієї дії зберігається і внутрішня драматична напруженість: передчуття Ромео, репліки героїв в епізоді прощання тощо. Виникає особливе емоційне забарвлення дії, не властиве комедіям.

Герої не повинні загинути, але гинуть. У міру того як наближається фінал, до дії втручається прикра випадковість. Ромео не отримує листа брата Лоренцо, слуга героя завчасно повідомляє про смерть Джульєтти, брат Лоренцо не з'являється біля склепу раніше тощо. Передчуття неминучості загибелі героїв, невіддільне від усвідомлення її несправедливості, стає провідним трагічним нервом п'єси. «Невже Ромео і Джульєтта були причиною своєї загибелі? Ромео і Джульєтта винні у тому, що кохають одне одного»,— пише в своїй дисертації М. Г. Чернишевський.

Трагічне, таким чином, утілюється в ліричній стихії п'єси. Саме кохання героїв, а не лише події, з ним пов'язані, визначає основний зміст трагедії. Людське почуття, що сприймається як важлива етична проблема, є лейтмотивом усього мистецтва епохи Відродження. Тема кохання, як життєствердної основи людської природи, що звеличує людську натуру, формує особистість, стає провідною і в трагедії «Ромео і Джульєтта». Кохання героїв — це безмежне, могутнє своєю природністю почуття. Проте воно не можливе поза всією високою культурою кохання, створеною Ренесансом. Не випадково діалог героїв на балу перетворюється в сонет, прощання — в альбу, в словах закоханого Ромео лунають рими Петрарки. Саме тут особливого значення набуває італійський фон трагедії: умовний, але водночас єдино можливий. «В ній відбилась сучасна поетові Італія, з її клі-

матом, пристрастями, святами, насолодою, сонетами, з її розкішною мовою, сповненою блиску...»,— стверджує О. С. Пушкін.

Італія знаходить своє втілення і в яскравому освітленні дії, і в пристрасних почуттях героїв. До речі, в новелі Банделло події розпочинаються взимку, під час різдвяних свят. Та тьмяне світло зимового дня було б несумісне з основною тональністю трагедії. Шекспір переносить дію на початок літа. Сцена майже завжди освітлена промінням жаркого південного сонця. Події розпочинаються вранці, пристрасті розпалюються опівдні, стихають уночі і відновлюються на світанні. Навіть освідчення Ромео і Джульєтти побудоване переважно на світлових метафорах.

Звернення Шекспіра до італійської теми збігається, зрештою, з тенденцією, типовою для всієї західноєвропейської культури цього періоду. Для сучасників Шекспіра Італія поступово набуває характеру своєрідної ренесансної утопії. Італійські новели використовуються як міфи нового часу, італійський живопис стає взірцем мистецтва, лірика Петрарки вважається найдосконалішим зразком поезії. Тому, створюючи ренесансну легенду про кохання, Шекспір обирає саме історію двох закоханих з Верони. Саме тут могло розквітнути палке почуття Ромео і Джульєтти з його цілковитою довірою до людської природи, з його беззастережною пристрасністю.

Це кохання спроможне змінювати людину, робити її досконалішою, мудрішою. Досить було Джульєтті покохати Ромео, щоб відразу зникли як позбавлені сенсу давні упередження. Наївна дівчинка початку п'єси перетворюється на героїню, що здатна віддати своє життя заради коханого. Ціле життя відокремлює меланхолійного Ромео, що мріє про Розаліну, від героя в кінці п'єси. З великою художньою переконливістю розкриває Шекспір високу поетичність почуттів Ромео і Джульєтти. «Головна принада її,— писав про п'єсу Іван Франко,— той час молодості і свіжості, те поетичне сяєво, яким обласкані всі фігури, та простота і сила чуття, яка надає тій індивідуальній і випадковими явищами обставленій любовній історії вищу силу і «правдивість тисяч любовних історій».

Саме за законами легенди «тисяч любовних історій» існують герої трагедії. Це підкреслюється й прологом, що відразу переносить дію на певну відстань, розповідаючи історію коханців з Верони, як щось, що вже сталося. Епічна тональність підсилюється і другим виступом хору, який коментує події. Пристрасть героїв перевершує все: навіть уявлення доби, що створила цю легенду. Сила почуття Ромео і Джульєтти, які відкидають усі настанови брата Лоренцо про міру та гармонію, жахає ченця-гуманіста. Юні закохані долають на своєму шляху ворожнечу й насильство, деспотичну владу батьків, стару мораль. Перемагають вони навіть саму смерть, породжуючи своєю загибеллю відчуття захоплення й непомірності втрати.

Висока поетичність трагедії Шекспіра зумовила інтерес до історії Ромео та Джульєтти у найрізноманітніших видах мистецтва. Низку музичних поем на цю тему створюють Гуно, Берліоз, Свендсен, Чайковський, Прокоф'єв. Вражає майстерністю виконання ролі Джульєтти Г. Улановою в балеті на музику Прокоф'єва.

На зорі свого виникнення звертається до «Ромео і Джульєтти» мистецтво

кіно. Перша екранізація трагедії датується 1911 р. Знімали п'єсу Шекспіра і такі режисери, як Р. Кастеллані (1954), Ф. Дзефіреллі (1968).

Входить трагедія і в постійний репертуар драматичних театрів. На англійській сцені роль Ромео виконував актор Лоуренс Олів'є, в російському дожовтневому театрі Ромео грали Мочалов, Каратигін, Ленський, Джульєтту — Єрмолова.

З 1938 р. «Ромео і Джульєтта» починає свою сценічну історію на Україні. В різні періоди трагедію поставили Дніпропетровський ТЮГ ім. Пушкіна (1938), Харківський ТЮГ ім. Горького та Миколаївський театр ім. XXX-річчя ВЛКСМ (1951).

ПРИМІТКИ ДО «РОМЕО І ДЖУЛЬЄТТИ»

С. 312. *Князь Веронський, Ескал* — ім'я герцога походить від найменння герцога Бартоломео делла Скали, що, згідно з легендою початку XIV ст., правив у той час у Вероні. Ім'я Ескал зустрічається і в п'єсі Шекспіра «Міра за міру».

Хор.— В англійському театрі хор інколи зберігається як наслідування античної традиції. Роль Хору і Пролога виконував один з провідних акторів трупи, одягнений у чорний плащ. В «Ромео і Джульєтті» Хор з'являється на сцені двічі. Можливо, що інші виступи Хору в трагедії не збереглись.

С. 313. *Ми вам покажемо за дві години...*— Тривалість вистави у театрі часів Шекспіра 2—2,5 години без перерви.

С. 314. *...бо ми ж таки не вуглярі.*— Ремесло вуглярів, які випалювали деревне вугілля, вважалось найнижчим.

С. 315. *...двоє слуг Монтеккі.*— Слуги певного дворянського роду вирізнялись кольором свого одягу або особливими позначками на капелюхах.

С. 317. *Бунтівники ви! Вороги спокою!* — Промову князя написано у стилі інвективи, жанру політичної лірики. Інвективи були дуже поширені ще за часів античності. Нового розвитку набувають у добу Відродження.

С. 318. *Авророиного ложа...*— *Аврора* — в римській міфології богиня світанку. Образ Аврори, що відхиляє запону на сході, відкриваючи шлях сонцю, був дуже поширений у мистецтві Відродження.

С. 319. *З ненависті любов. О гнів кохання!* — Визначення кохання шляхом поєднання протилежностей типове для любовної лірики доби Відродження. В той же час слова Ромео провіщають основний конфлікт трагедії.

С. 324. *Якщо блюзнірством погрішу таким, Вогнем хай сльози очі випікають.*— Поєднання теми кохання з темою святості типове ще для куртуазної культури почуття. В трагедії цей мотив обігрується також під час розмови Ромео і Джульєтти на балу.

С. 325. *Мамка* — ролі літніх жінок за часів Шекспіра виконували комедійні актори. Роль мамки виконував актор в амплуа блазня.

Це ж їй, здається, повних чотирнадцять...— В ті часи дівчинка 14 років вважалась вже дівчиною на виданні. В новелі Банделло та в її обробці Пейнтером Джульєтті — 18 років, в поемі Брука — 16, у Шекспіра — лише 14.

...що маю їх лише чотири...— певна непослідовність. Джульєтті 14 років, а мамка була її годувальницею, тобто їй лише за 30. У той же час беззубий рот мамки свідчить про її старість. Очевидно, це мало підсилювати комедійність ролі.

С. 327. *Читай в лиці Паріса, як у книзі...*— Розгорнута метафора. Порівняння красеня Паріса з книгою пов'язане з дещо штучним характером цього персонажа.

С. 328. *Меркуціо.*— В поемі Брука Меркуціо порівнюється з левом. Водночас підкреслюється, що він мав «холодні, мов укриті снігом гори, руки», що має означати нездатність до палкого кохання.

Не можу я скакати. Дай смолоскип! — В групі ряджених той, хто не вмів або не мав бажання танцювати, виконував обов'язки слуги, що несе смолоскип.

С. 329. *Жартуни веселі Хай топчуть каблуками очерет.*— Англійська реалія. В тогочасній Англії підлоги покривали очеретом, що замінював килими.

С. 330. *Королева Меб* — образ із кельтської міфології. З образом королеви Меб у народних повір'ях поєднували різні чудеса. Так, вона ніби допомагала народженню синів, підмінювала в колисках новонароджених тощо.

У олдермена в персні.— Олдермен — міський старійшина. Перстень на великому пальці — атрибут його посади.

Ніж черв'ячок отой, що часом лазить У дівчини лінивої по пальцях.— За народним повір'ям, у лінивих дівчат під нігтями ніби заводились черв'ячки.

С. 333. *Вона ж між них — голубка між галками!* — Джульєтта, певно, з'являється в білому одязі. Колір у шекспірівському театрі мав символічне значення. Білий колір символізує невинність, щирість; вогняно-жовтий — зухвальство («вогняний Тібальт»); зелений — юність та життєрадісність (Меркуціо) тощо.

С. 335. *Коли торкнувсь рукою недостойно...*— розгорнута метафора. Ромео, мов прочанин, торкається святині — Джульєтти й цілує її. Цілування святої ікони повинно було звільнити прочанина від гріха.

(Цілує її).— За часів Шекспіра поцілувати в товаристві незнайому даму з її згоди не вважалось порушенням етикету.

С. 336. *Бо ворога кохаю ніжно я!* — В поемі Брука докладно зображено відчай Джульєтти, коли вона дізнається, що Ромео належить до роду Монтеккі. Шекспір підкреслює силу і раптовість кохання дівчини, яка майже зразу відмовляється від сумнівів, цілком віддаючись пристрасті.

С. 338. *...й король Кофетуа В жебрачку раптом закохався!* — Шекспір неодноразово звертається до народної балади про африканського короля Кофетуа, який ненавидів жінок, доки не зустрів молоду жебрачку Зенелофон. Ця балада згадувалася і в «Марних зусиллях кохання».

С. 341—342. *...з любовних клятв Сміється сам Юпітер.*— Так твердить Овідій в поемі «Мистецтво кохання». Юпітер сміється з клятв закоханих, які легко даються і ще легше забуваються.

С. 344. *Ехо* — в давньогрецькій міфології німфа, уособлення луни. З образом Ехо в світовому мистецтві пов'язано чимало сюжетів.

С. 345. *...з-під огняних коліс Титана.*— Мається на увазі давньогрецький міф про бога сонця Геліоса, сина титана Гіперіона. Геліоса зображували на вогняній колісниці з сонячним промінням над головою.

Земля — природи мати і могила: В собі хоронить все, що породила.— В монолозі брата Лоренцо відтворено філософський погляд Відродження на природу як першоджерело круговороту вічного відновлення, що близький до пантеїзму.

С. 347. *Св. Франціск Ассізький.*— Справжнє ім'я: Джованні Бернардоне (1181 або 1182—1226). Італійський релігійний діяч. Твір Франціска Ассізького на умбрійському діалекті «Кантика брата Сонця, або Похвала творінню» (1224) — гімн, який прославляє не лише бога, а й усі його творіння, був дуже поширений в епоху Відродження. Гармонійне бачення всесвіту, натхненне звеличення природи виявились спорідненими ренесансному пантеїзму.

Чимало реплік брата Лоренцо відтворюють погляди Франціска Ассізького.

С. 349. *Паскудне сліпе хлопчисько* — тобто Купідон.

...котячий князь Тіберт...— персонаж середньовічного тваринного епосу «Роман про Ренара».

...нищитель шовкових гудзиків.— Під час фехтування до кінчиків рапір прикріпляли гудзики, обшиті шовком, щоб уникнути поранення.

...знавець перших і других приводів до дуелі.— Згідно з «каноном честі» тих часів світська людина мала право чекати «семи приводів» до дуелі, не вважаючись боягузом.

...так полюбляють нові манери, що їм уже незручно сидіти на старій лаві? — Натяк на комічний випадок, що стався в Лондоні. Серед англійських чепурунів модними вважались короткі, але дуже широкі французькі штани, і тому старовинні лави Палати Лордів виявились замалими під час чергового засідання.

Франческо Петрарка (1304—1374) — видатний італійський гуманіст і поет. Найвидатніший твір Петрарки «Канцоньєре» («Книга пісень») присвячений мадонні Лаурі.

С. 351. *Вітрило, вітрило!* — Пишне вбрання мамки створює враження, що вона випливає на сцену як корабель.

Моє віяло, П'єтро!..— Віяло в ті часи мало досить величний вигляд. Його робили на довгій ручці з слонової кістки, прикрашали багатобарвним пір'ям та золотими оздобами.

П'єтро.— Роль П'єтро виконував перший комік трупи Вільям Кемп, відомий виконанням Фальстафа («Генріх IV»).

С. 352. *...а якщо й зайця, то хіба що з пісного пирога...*— натяк на вік мамки, що викликає її обурення.

С. 354. *Розмарин* — символ вірного кохання.

С. 361. *...одне життя з ваших дев'ятьох.*— Натяк на англійське прислів'я: «Кішка дев'ять разів живе».

С. 365. *Скоріш, вогнекопиті коні, мчіть...*— Монолог Джульєтта написано в жанрі епіталами (шлюбного гімну).

С. 367. *...смертоносний погляд василіска.*— За старовинними уявленнями василіск — чудовисько, що могло вбивати своїм поглядом.

Сурмй ж, страшна сурмо, загибель світу! — За біблійним міфом сурма архангела повинна провістити кінець світу та початок страшного суду.

С. 370. *Віддав він справу до страшного суду?* — тобто виніс смертний вирок.

С. 373. *Хочеш вбить себе? Убить дружину, що живе тобою, На себе враз звалить тяжке прокляття?* — Типове для епохи Відродження: чернець-гуманіст, відмовляючи Ромео від самогубства, спочатку нагадує йому про кохання Джульєтти і лише потім про церковну заборону самогубств.

С. 377. *З'являються Ромео і Джульєтта у вікні.*— У театрі цей епізод виконували на балконі (т. зв. «верхня сцена»). З нього Ромео потім спускається вниз.

С. 378. *...помінявся він очима Із жабою.*— У народній казці розповідалось про те, як жайворонок віддав жабі свої великі очі, а отримав її маленькі й тьмяні. Джульєтта воліла б, щоб вони обмінялись не очима, а голосами: тобто голос жайворонка провіщав би вечір замість ранку.

Ні, ні, вже ранок! — Діалог Ромео і Джульєтти написано в стилі альби (ранкової пісні), жанру лірики трубадурів.

С. 392. *...стогнання мандрагори...*— За старовинним повір'ям, корінь мандрагори, що нагадує формою людину, жахливо стогне, коли його виривають із землі. Якщо людина почує цей стогін, вона збожеволіє.

С. 397. *«Ах, серце, ти повне печалі!..»* — Рядок із вірша англійського поета й драматурга Річарда Едвардса, який став популярною піснею.

С. 400. *В його халупі висить черепаха, І алігатор напханий, і шкури Потворних риб.*— Традиційні прикраси старовинної аптеки.

С. 405. *Юначе добрий мій...*— Звертанням «юначе» Ромео підкреслює свою зверхність над Парісом. Право на це йому дали страждання, зазнавши яких, він відчув себе людиною бувалою, тоді як Паріс залишився недосвідченим юнаком.

С. 411. *Я коротко, бо дихання моє Коротше, аніж розповідь широка.*— Останній монолог брата Лоренцо розповідає про вже відомі глядачеві події, тому цей епізод досить часто виключають з театральної вистави.

Олена АЛЕКСЄЄНКО.

СОН ЛІТНЬОЇ НОЧІ

Комедію «Сон літньої ночі» серед п'єс Шекспіра вперше згадує Ф. Мерес у 1598 р. Під іменем автора вона ввійшла in quarto 1600 р. Опублікована також in quarto 1619 р., з якого з урахуванням даних суфлерської книги, текст п'єси було перенесено до folio 1623 р.

Ряд мотивів споріднюють «Сон літньої ночі» з іншими творами цього періоду. Як у «Двох веронцях», основний конфлікт обумовлений непорозумінням між двома парами закоханих. Прийом «п'єси в п'єсі» формально нагадує «Приборкання норовливої» та «Марні зусилля кохання», а перипетії лінії Оберона та Тітанії сповнені такої ж таємничої романтики, як і монолог Меркуціо про королеву Меб («Ромео і Джульєтта»). Окремі сюжетні моменти підказані авторові творами Чосера і його улюблених Овідія та Плутарха, а все ж єдиного джерела комедія не мала. Оригінальність твору полягає також у тому, що типові для ранніх творів лірико-романтичний та побутово-комічний плани доповнені казковим сюжетом, у якому своєрідно відбились головні теми п'єси. Бездоганне відчуття пропорції, з яким здійснюється композиційний зв'язок усіх колізій, образність поетичного стилю, глибокий гуманізм зробили цей твір етапним у творчій еволюції Шекспіра.

Обрамлення п'єси — весілля Тезея та Іпполіти,— численні згадки про елементи шлюбного ритуалу, радісна й світла атмосфера комедії відповідають жанровим ознакам «святкової п'єси», частини урочистостей на аристократичному весіллі, на якому могла бути присутня сама королева. «Сон літньої ночі» скоріш за все був приурочений до весілля графа Вільяма Дербі в 1594 р. Художній рівень комедії та ряд її деталей,— наприклад, Тітаніїн опис безупинних стихійних лих (II, 1), який нагадував реальні обставини літа 1594 р.,— дозволяють датувати комедію 1594—1595 рр. Написана майже водночас із «Венеціанським купцем», «Приборканням норовливої», трагедією «Ромео і Джульєтта», комедія «Сон літньої ночі» не поступається цим шедеврам багатством художнього змісту.

Афіни часів античності, навколо яких ростуть англійські трави й квіти, де живуть ремісники з типово англійськими іменами й психологією, а молодь, як і в часи Шекспіра, вступає в конфлікт із батьківським диктатом, завдяки казковому сюжету сприймаються як дивний, далекий, але поетичний і художньо цілісний світ. Магія романтики поширюється й на Тезея, і на Іпполіту, які в іншому випадку лишилися б аристократичними маріонетками — dei machina. Риси «освіченого монаха» в образі Тезея, на думку критиків, дозволяють бачити в ньому літературний прообраз Генріха V, але саме почуття переможного кохання допомагає йому, разом з чарівником Обероном, виступати мудрим і справедливим вершителем людських доль у фіналі п'єси.

Тема кохання — провідна в комедії. У трагедії «Ромео і Джульєтта» в цей час Шекспір обрав зародження й розвиток любовної пристрасті предметом різностороннього психологічного аналізу. Ліричні герої «Сну літньої ночі» більш одноплановi, змальовані з незначною індивідуалізацією: Гермія маленька й смаглява, Гелена висока й білява, Деметрій рішучий та різкий у судженнях, а Лізандр має м'яку й ліричну вдачу. Героїв споріднює більше характерних рис, ніж різнить, що само собою створює умови для нічної «комедії помилок». Кохання-мана, ко-

хання-безумство, любовне шаленство ламає дружбу Гелени та Гермії, змушує забути про клятви вірності Деметрія та Лізандра. Власне, не Оберон чи Пак, а всесильне кохання збиває на манівці, штовхає молодих героїв на сміливі або й нерозважні вчинки. Точність психологічного малюнка Шекспіра надає нічним пригодам закоханих найбільшого значення в розкритті моральної теми п'єси. Стильові образи інших планів комедії — від нехитрих афоризмів Навоя (III, 1) до монологу Тезея про подібність поета, закоханого й безумця (V, 1) — теж підпорядковані поетизації непереборної сили почуття.

Лірична драма героїв зумовлена не тільки суб'єктивними змінами їхніх почуттів, але й історично об'єктивними умовами: похмурою тінню на тлі напівказкових подій постає загроза смертної кари за непослух, що нависає над Гермією. Але жанр казкової феєрії вимагає щасливого кінця. Реставрація гармонії в сфері людських стосунків є наслідком відновлення її між Обероном і Тітанією, в світі природних сил.

Ще Семюел Джонсон, англійський критик і коментатор Шекспіра в XVIII ст., звернув увагу на те, що в назві комедії йдеться про ніч в середині літа (midsummer), в той час як її дія розгортається десь на початку травня. Очевидно, в середині літа відбувалась та шлюбна церемонія, до якої написано п'єсу. Вибір же часу основної дії не випадковість. Травневі свята в Англії за давнім, ще дохристиянським звичаєм присвячені весняному цвітінню землі. На початку травня буяння соків у квітах і травах відповідає буянню людських мрій та фантазій, і згаданий анахронізм у атмосфері п'єси-казки виглядає цілком органічно. Зілля, що викликає кохання з першого погляду, життєрадісний, бешкетливий Пак та тендітні ельфи прийшли в комедію Шекспіра з англійського фольклору. Оберон і Тітанія — це витвір авторської уяви, і не дивно, що ці образи багатопланові. Шекспір наділяє царствене подружжя, подібне до Тезея й Іпполіти, безмежною владою над людьми й стихіями, і в той же час прирівнює їх до простих смертних, коли й вони потрапляють у полон до химер власної уяви. Люди й боги в ренесансному нічному царстві Шекспіра рівні перед коханням. Парадоксальним доказом на користь цієї ідеї є і абсурдна закоханість Тітанії в Навоя, перетвореного на осла: високий «романтичний» план комедії таким чином поєднується з «низовим», фарсовим її рівнем.

Постановку афінськими ремісниками «Лютої смерті Пірама й Тізби» звичайно трактують як бурлескну версію теми кохання, а ткача Навоя вважають — разом з Довбешкою («Марні зусилля кохання»), Лансом («Два веронці») та мамкою Джульєтти — неперевершеним комічним героєм ранньої творчості Шекспіра. З іронією змалював автор відверте презирство Іпполіти до спектаклю, а також зверхність Тезея, нездатних зрозуміти щирі почуття, якими керувались незграбні простолюдці. Чи не з цього починається в мистецтві усвідомлення й художнє втілення тієї дистанції між митцем і «верхами» суспільства, яке набере самостійного значення в наступні літературні епохи? П'єса про Пірама й Тізбу — це художній документ великої ваги, який доніс до майбутніх поколінь, хай у стилізованому вигляді, народну комедію тих часів. Усі моменти побутової, фарсової лінії твору по-своєму розвивають ідеї ренесансного гуманізму: так, невичерпна енергія Навоя, який хотів зіграти й Лева, й Тізбу, а ще краще — Геракла з усіма

його подвигами, Навоя з його вмінням лишатися собою і в ослячій подобі, і перед реальними чи казковими монархами, свідчить про віру Шекспіра в невичерпні можливості людини у фантасмагорії життя.

Поетична казка Шекспіра привернула увагу його шанувальників на Україні ще в 30-і рр. XIX ст. (нарис про п'єсу І. Я. Кронеберга, спроби перекладу І. В. Розковшенка та В. М. Лазаревського). Великий вплив справила п'єса на задум драми-феєрії Лесі Українки «Лісова пісня». Поетеса присвятила комедії також однойменного вірша. В 1927 р. Г. Юра поставив комедію на сцені Київського українського драматичного театру ім. І. Я. Франка. На світовій сцені великого авторитету набули інтерпретації комедії в лондонському театрі «Олд Вік», де в ролях Оберона та Титанії виступали талановиті виконавці ролей шекспірівського репертуару Джон Гілгуд (1929) та Вів'єн Лі (1937). Поетичний спектакль про всепереможну силу кохання створив також відомий режисер англійського театру та кіно Пітер Брук (1971).

Серед кіноекранізацій «Сну літньої ночі» варто згадати американську стрічку режисерів М. Рейнгарта та І. Дітерле (1935) та напрочуд поетичну спробу чехословацького режисера Іржі Трнки розповісти історію шекспірівських героїв мовою лялькового мультиплікату (1959).

ПРИМІТКИ ДО «СНУ ЛІТНЬОЇ НОЧІ»

С. 415. *Тезей, князь Афінський.*— Титул «князь» в античному контексті є анахронізмом, але саме такий титул легендарний Тезей (Тесей), син і спадкоємець афінського царя Егея, мав у «Розповіді лицаря» з «Кентерберійських оповідань» Дж. Чосера, де згадується, зокрема, і завоювання Тезеєм Скіфії, і одруження його з царицею амазонок Іпполітою. Тезей у Чосера теж мав придворного Філострата. Відомості про Тезея Шекспір міг знайти також у «Життєписах благородних греків і римлян» Плутарха (46—120 н. е.), англійський переклад цієї книги вийшов 1579 р.

Амазонки — легендарне плем'я жінок-воїновниць, які жили в Малій Азії й на берегах Меотіди (Азовського моря).

С. 417. *Для тебе батько — все одно, що бог.*— Принцип патріархальних родинних стосунків, якого дотримувалися і в часи Шекспіра.

С. 418. *Чи зможеш ти вдягти убір черниці...*— Приклад анахронізму: в Стародавній Греції не існувало монастирів.

Діана — тут — богиня дівочої цноти.

С. 420. *Клянусь... стрілою щиро-золотою...*— За міфом, золота стріла Ерота (Купідона) приносила щасливе кохання.

Венерині голубки — символ чистоти, постійний атрибут богині кохання Венери.

І тим вогнем, котрий спалив Дідону...— В «Енеїді» Вергілія цариця Карфагена Дідона, покинута Енеєм, заподіяла собі смерть, спаливши себе на поховальному вогнищі.

С. 421. *Феба* — одне з імен Діани, богині місячного світла.

С. 423. *Пірам і Тізба* — герої трагічної історії про кохання з поеми «Метаморфози» Овідія, про юнака і дівчину з ворожих сімей у Вавілоні. Одне з можливих джерел трагедії «Ромео і Джульєтти».

Та найдужче мені личить тиранів грати.— Є припущення, що Шекспір глузує з Едварда Алейна, провідного актора з трупи Лорда Адмірала, яка суперничала з трупою Бербеджа. Алейн славився патетичним виконанням ролей тиранів і злочинців.

Ракл — перекручене ім'я Геракла, грецького героя.

Хвеб (Феб) — бог світла в греків.

С. 424. *...ти однаково гратимеш у машкарі...*— В єлизаветинському театрі жіночі ролі грали юнаки. Якщо зовнішності виконавця бракувало жіночності, йому доводилося грати в масці.

А роль Лева у вас переписана? — Столяр Гембель — буфонний образ. В англійському тексті він зветься Snug, тобто «гладенький, акуратний, добре пригнасований» — звичайні прикмети столярного виробу. Комізм цієї натури привернув увагу К. Маркса, який порівняв англійського буржуазного радикала Юма, що хотів зробити «опозицію приємною», із столяром «Снагом, який грає роль лева в «лютій смерті Пірама й Тісби» (Твори, Т. 10, с. 85).

С. 425. *А яку бороду мені найкраще начепити?* — В єлизаветинському театрі колір бороди відповідав характеру персонажа. Руду або кармазинову бороду носили зрадники та інші негативні персонажі. Ці кольори, так само, як і інші, запропоновані Навоєм, не відповідали темпераментові ніжного коханця Пірама.

Робін Паливода — в оригіналі Robin Goodfellow, тобто Робін Добрята, популярний образ англійської народної поезії. Фольклорний *Пак* був злим і підступним, але Шекспір наділяє його також рисами іншого гнома — Берта Добряги, який, зокрема, зробив чимало послуг легендарному Робін Гудові. Про Берта Добрягу писав Р. Скотт у трактаті «Відкриття відьомства» (Discovery of Witchcraft, 1584), де знаходимо також і мотив тимчасового перетворення на осла.

С. 426. *Королеви фей слуга я.*— Сучасники автора сприймали цю репліку як звертання до королеви Єлизавети, що могла бути присутня на першій виставі.

...зрошаю моріжки...— Існувало повір'я, що ельфи кроплять водою ті кола, що лишаються після танців фей, і там виростає напрочуд свіжа трава, яку, проте, не хоче їсти худоба.

Украдене в індійського царя...— В часи Шекспіра вірили, що фея, яка допомагає породіллям, здатна підмінити новонародженого й забрати його до свого учту, лишивши в колисці малого ельфа.

Оберон — очевидно, Альберіх, карлик-охоронець підземних скарбів Нібелунгів,

який у старофранцузькім тексті «Huon de Bordeax» перетворився на Оберона і під таким ім'ям вийшов на англійську сцену 1591 р. у драмі Р. Гріна «Яків IV».

С. 427. *Тітанія* — ім'я походить з «Метаморфоз» Овідія.

Корін і Філіда — умовні імена закоханих пастушків у пасторальній поезії.

Перігена — дочка корінфського розбійника Сінікса, яка закохалася в Тезея, що вбив її батька.

Еглея — німфа, заради кохання якої Тезей покинув дочку крітського царя *Аріадну* на острові Наксосі.

Антіопа — амазонка, кохана Тезея, яку герой убив, бо вона не давала згоди на його шлюб з дочкою крітського царя Федрою. Оберон «згадує» події, які відбулися значно пізніше весілля Тезея та Іпполіти.

С. 428. *Дощами переповнили річки...* — Досить об'єктивний опис дощового літа 1594 р.

І весь цей рій нещасть Із нашої зродився суперечки. — Репліка втілює ренесансну ідею єдності й світової гармонії.

С. 429. *Нептун* — бог моря в римській міфології.

Ерот... Націлившися в осяйну весталку, Яка на небі західнім царює... — Цей образ вважають натяком на королеву Єлизавету, яка за офіційним міфом дала обітницю цноти.

С. 430. *Весталки* — жриці богині домашнього вогнища в римській міфології, які на 30 років давали обітницю зберігати цнотливість.

С. 431. *За Аполлоном Дафна хай женеться...* — Гелена слушно пропонує Деметрію «вивернути легенду» — за міфом, Аполлон переслідував Дафну (див. прим. до «Приборкання норовливої», вступ, II).

Грифон — фантастичний звір з тулубом лева, головою та крилами грифа.

С. 432. *По вбранню видно — той юнак з Афін.* — Афіняни носили плащі особливого крою.

С. 438. *...цей пролог пояснить глядачам...* — Актор, який виголошував пролог, звався Прологом.

...напишімо самими восьмискладовими. — В англійських баладах звичайно чергувалися восьмискладові та шестискладові вірші. Навій вважає, що чим довший рядок, тим поважніше виглядатиме вірш.

Випустити лева до дам... хай бог милує! — Сучасники Шекспіра знали про наслідки такого експерименту. На хрестинах старшого сина шотландського короля 30.VIII. 1594 р. у святковій процесії була колісниця, запряжена левом, що викликало загальну паніку.

...треба оголосити, як його звуть насправді... — На придворному святі 1575 р. в присутності королеви трапилась курйозна історія: актор Гаррі Голдінхем, що мав зіграти роль легендарного співця Аріона, якого від смерті рятує дельфін, чомусь

під час вистави скинув з себе костюм Аріона, запевняючи, що насправді він Гаррі Голдінхем.

А яка буде ніч?.. Чи місячна? — Дія відбувається за 4 дні до того, як місяць обновиться, але йдеться про «повний місяць». Нехтуючи точністю деталей, Шекспір, проте, зберігає головне — атмосферу фантастичної казки.

С. 440. *Гробниці Ніна! — Нін* — легендарний цар Ассірії і засновник її столиці Ніневії.

Що ти бачиш?.. Що ж, як не свою ослячу голову! — Популярний жарт часів Шекспіра.

С. 444. *Скоріш повірю, що до антиподів Крізь землю можна продовбать віконце...* — Антиподами стародавня наука називала жителів діаметрально протилежних пунктів земної кулі. В античному світі існування антиподів заперечували Лукрецій, Пліній, Плутарх, а в ранньому християнстві — Августін.

С. 445. *Спивають кров зі щік гіркі зітхання.* — В давнину вірили, що з кожним зітханням людина втрачає краплю крові.

Татарина стріла — тобто стріла з вигнутого лука Купідона (Ерота), який називали татарським на відміну від прямого англійського.

С. 447. *Тавр* (Торос) — гірський хребет у Малій Азії.

С. 450. *Геть, ефіопко!.. — Татарко смагла!* — Свідчення зневаги до Гермії (див. примітки до «Двох веронців», II, 6).

С. 451. *...мальована жердина?* — Високий стовп, прикрашений різнобарвними стрічками, який в Англії встановлювали на травневі свята.

С. 453. *...огорни їх млою, Чорнішою, ніж Ахерон...* — Підземна ріка, через яку душі померлих переправлялись до Аїду, царства мертвих.

Дракони ночі вже беруть розгін... — За міфічними уявленнями, колісницю богині ночі та королеви духів Гекати везли чорні дракони.

Аврора — богиня вранішньої зорі в римській міфології.

А ті, чий вічний дім На роздоріжжі... — Самогубці, яких, за звичаєм, не ховали в освяченій землі, щоб їхні душі не знали спокою.

С. 457. *Заграйте-но щось рублем по качалці.* — Навій хоче послухати звичну для нього сільську шумову музику.

С. 459. *Послухай, люба, пісню гончаків.* — Образ має реальну основу: аристократи часів Єлизавети підбирали мисливських собак до зграї так, щоб гавкіт їхній звучав мелодійно.

С. 460. *Кадм* — герой грецького епосу, син фінікійського царя Агенора, засновник міста Фів.

Спартанські собаки — порода дуже лютих псів.

Фессалія — область Греції біля Егейського моря, що славилась родючими землями.

Валентинів день Давно минув...— За повір'ям, 14 лютого, в день св. Валентина, птахи повертаються з півдня й починають збиватися в пари.

С. 461. *Бо нині, як і ми, ці вірні пари... поєднаються навіки.*— На початку п'єси до весілля лишалося 4 дні, які дивним чином минули за одну ніч. Авторський недогляд.

С. 462. *...хай складе баладу про мій сон.*— Народні співці в часи Шекспіра часто писали балади на злобу дня.

С. 463. *...шести пенсів щоденно...*— Вдячні патрони призначали своїм улюбленим акторам пенсію. Вілл Кемп, блазень з трупи Лорда Камергера, після вдалого виступу в Норвічі отримав від мера цього міста довічну пенсію в 40 шілінгів щорічно.

С. 464. *Ледина дочка* — Єлена Троянська (див. прим. до «Приборкання норовливої», I, 2).

Поетів зір в високому безумстві...— Існує думка шекспірознавців, що цей монолог про силу уяви та її здатність перетворювати світ Шекспір написав пізніше.

С. 465. *«Бій з кентаврами».*— Йдеться про битву з кентаврами Геракла і Тезея, які прийшли на допомогу цареві лапіфів Періфою.

Фракійський співець — Орфей; за легендою, став жертвою вакханок, прихильниць культу Діоніса (Вакха).

«Як дев'ять муз оплакують Науку...» — іронічний натяк на поему Едмунда Спенсера «Сльози муз» (1591), в якій автор з гіркотою писав про те, як нехтують ученістю й ученими людьми.

С. 469. *Олеандр* — перекручене від імені Леандр.

С. 470. *Мегеро* — перекручене від імені Геро. Майстри мають на увазі трагічних коханців Леандра і Геро (див. прим. до «Двох веронців», I, 1).

Пехвал — і *Прокруста* — в оригіналі Прокруса — перекручені імена подружжя Кефала і Прокріди. За міфом, підозрюючи чоловіка у зраді, Прокріда стежила за ним під час полювання й випадково стала його жертвою. Образ Кефала як вірного коханого розрахований на комічний ефект.

С. 472. *Фурії* — богині помсти; *парки* — богині людської долі в римській міфології.

С. 473. *Бергамський танець* — італійський веселий селянський танок.

С. 475. *Поклонники Гекати* — в оригіналі «троїстої» Гекати (triple Hecate). Культ велительки підземного царства існував у трьох формах: Гекати під землею, Діани на землі, Місяця на небі.

А мене вперед послали — За дверима вамести.— Перший фінал п'єси являє собою так звану «маску», тобто інтермедію ельфів, які виконують різні весільні обряди. Ця кінцівка виконувалася, власне, на весіллі.

С. 476. *А як ми вам не вгодили...*— Другий фінал, яким завершували п'єсу в загальнодоступному театрі.

Наталя ЖЛУКТЕНКО

ВЕНЕЦІАНСЬКИЙ КУПЕЦЬ

Час створення «Венеціанського купця» датується близько 1596—1597 рр. П'єсу було зареєстровано в Палаті торговців папером у липні 1598 р. Вперше видана під назвою «Чудова історія про Венеціанського купця з надзвичайною жорстокістю єврея Шейлока стосовно названого купця, в якого той хотів вирізати рівно фунт м'яса; із зображенням домагань руки Порції шляхом вибору з трьох скриньок. Як вона неодноразово виконувалась лорда-камергера слугами. Написана Вільямом Шекспіром». Перевидавалась удруге 1619 р. під тією ж назвою, але без посилання на виставу. І врешті вийшла in folio 1623 р.

Фабула комедії являє собою обробку кількох сюжетних мотивів. Історія з векселем наводиться в збірнику Джованні Фіорентіно «Простак» (вид. 1558 р.). І хоч англійською мовою цю збірку було перекладено лише в XVIII ст., цілком вірогідно, що існував більш давній рукописний варіант перекладу. Крім історії з векселем, у збірнику натрапляємо на назву Бельмонт і мотив персня. Сюжетну лінію сватання з відгадуванням портрета, схованого в одній із скриньок, обіграно в 66-му оповіданні надзвичайно популярного за часів середньовіччя збірника «Римські діяння» (бл. 1400; перекладено англійською мовою 1577 р.). Спроба об'єднання названих сюжетних джерел, можливо, ще передувала Шекспіровій. Так, є згадка про постановку лондонським театром «Бик» загубленої п'єси «Єврей», що за сюжетом нагадує «Венеціанського купця». До подібної ж теми звертається і Деккер у п'єсі «Венеціанський єврей» (дата невідома).

Постановка п'єс із євреєм-лихварем у ролі головного персонажа особливо поширилась після сенсаційного процесу лейб-медика королеви Єлизавети, португальського єврея Лопеса, звинуваченого у спробі отруїти королеву (страчений в 1594 р.). У той час трупа Хенсло-Алейна поновлює постановку трагедії К. Марло «Мальтійський єврей», а театр Бербеджа звертається до комедії Шекспіра «Венеціанський купець».

Створенням «Венеціанського купця» завершується етап «романтичних» комедій у творчості Шекспіра, який свого часу розпочався написанням п'єси «Два веронці». «Венеціанський купець» — перша проблемна комедія драматурга, яка охоплює надзвичайно широке коло питань, важливих для допитливої думки людини Відродження: держава і закон, правосуддя та милосердя, справедливість і несправедливість, право людини на вільний вияв ініціативи тощо. Синтез ліричного й драматичного, намічений ранніми творами Шекспіра, досягає в історії Шейлока особливого напруження.

Загальнолюдське значення проблем, дотичних до комедії, веде до заміни пасторальних мотивів («Два веронці», «Сон літньої ночі»), мотивами притчі. Умовно-притчевий характер набуває і загадка Порції та, власне, мотив векселя. Шекспір ускладнює обробку використаного сюжетного матеріалу, виключивши всі мотиви, які могли б позбавити дію комедії драматичної єдності. В новелі Фіорентіно мо-

лодий венеціанець Джанетто тричі намагається полонити серце молодої вдови, що вимагала від женихів виконання своєрідної умови: оволодіти нею під час першої зустрічі. У Шекспіра Бассаніо підкоряє серце Порції ще до участі у розгадуванні таємниці портрета. Відкинуто і мотив снодійного напою. Сцена зі скриньками набирає, таким чином, особливого емоційного напруження. Від правильного вибору Бассаніо залежить доля обох закоханих. Випадковість виключено. Тема скриньки, що криє в собі істину, набуває самостійного значення.

Зовсім іншу функцію виконує в італійській новелі і тема лихваря: після сцени суду про лихваря просто забувають. У «Венеціанському купці» роль Шейлока в розвитку сюжету постійно зростає. В цьому Шекспір чи не найближчий до «Мальтійского єврея» свого попередника К. Марло, який створив трагічний образ Варавви, по-своєму величного в своїх злодіяннях. Досвіду створення такого характеру Шекспір набув ще в історичних хроніках («Річард III»). Та коли Варавва і Річард III злочинці трагічні, то Шейлок — персонаж трагікомічний.

Образ Шейлока один з найскладніших у комедійній творчості Шекспіра. Багатогранність образу підкреслював ще О. С. Пушкін: «Шейлок скупий, кмітливий, мстивий, чадолюбивий і дотепний». Герої ранніх комедій Шекспіра, позбавлені чітких індивідуальних характеристик, були варіаціями єдиної людської природи, сповненої життєрадісності, грайливого штукарства. З появою образу Шейлока світла ренесансна гармонія комедійного світу розпадається. Видозмінюється і джерело комічного, що утворювалось раніше шляхом кумедного перебільшення здорових природних нахилів людини. Шейлок водночас і кумедний, і драматичний.

Страхітливий Шейлок-лихвар, що складає в мішок червонці і мріє вирізати серце свого ворога. Пристрасть до наживи позбавила його людських почуттів, спотворила його душу. Своєю поведінкою Шейлок, що весь час посилається на Біблію, ненавидить музику, проголошує помірність та бережливість, нагадує буржуа-пуритан XVI—XVII ст. Цим Шейлок смішить, але й водночас жахає.

Важко визначити сценічне амплуа цього героя. Деякі риси наближають Шейлока до традиційного типу Скупого, відомого ще за комедіями Плавта і Теренція. Такий Шейлок, що весь час оберігає своє добро, з острахом закриваючи вікна і двері дому, нарікаючи на невгамовний апетит свого слуги-шахрая Ланчелота тощо. Наявні у змалюванні характеру героя народні фарсові мотиви, що, до речі, підкреслювались акторським виконанням цієї ролі в театрі за часів Шекспіра: руда перука, довгий зелений каптан до п'ят, як невід'ємні атрибути злочинця-лихваря. Навіть знаменитий монолог Шейлока був написаний прозою, а не віршами, тобто призначався не для декламації, а для фарсового читання з усіма необхідними блазенськими витівками. Проте зовнішній комізм контрастує тут із суто драматичним значенням слів героя, що обстоює своє право на людську гідність. Саме так, як контрастують несамовиті прокляття обдуреного батька із спогадом Шейлока про подарований дружиною перстень, що раптово прориваєтьcя крізь буфонаду.

Образ Шейлока — перший психологічно опрацьований характер у комедійній спадщині Шекспіра. Дослідження глибин людської психології починається зі спроби збагнути джерела лихого в людині. Долаючи певну жанрову обмеженість

«романтичної» комедії, Шекспір удається до пошуків нових художніх засобів, синтезує вже вироблені ним в історичних хроніках і ранніх комедіях прийоми, наближаючись до поліфонізму більш пізніх періодів творчості.

Формально антагоністом Шейлока в комедії є Антоніо: конфлікт лихваря і «королівського» купця створює сюжетний кістяк комедії. Шейлок ненавидить Антоніо не лише як християнина. Значно більше дошкуляє йому незбагненна некорисливість купця, який засуджує гроші, відмовляючись від позичкового процента, чим заважає сталому зискові лихваря. Протиставлення Шейлока і Антоніо набуває, таким чином, характеру зіткнення двох ворожих типів світосприйняття.

І в цьому плані багато виразніший контраст між похмурим світом Шейлока і святково-карнавальним світом Бельмонта. Втративши абсолютність (ранні комедії), ренесансна утопія мовби досягає особливої виразності. Авантюрність, життєлюбство, потяг до насолод, любов до жартів, карнавальної гри — всі ці риси концентруються в образі Порції, що втілює центральну ідею драми. Самий вигляд героїні підкреслено святковий: довге золотаве волосся, ясні очі, ніщо не порушує гармонії. Легко й невимушено вступає Порція в боротьбу за людське щастя. Особливо велична героїня в сцені суду. Без ненависті (в цьому вона перевищує Антоніо), спокійно й дотепно бореться Порція з Шейлоком, на боці якого формальні закони Венеції. Віра в ідеали дружби та кохання надихає її, робить мову музикальною, надає думці поетичної образності.

Шекспір, проте, далекий від однобічності. Привабливий, ностальгічно прекрасний світ Бельмонта все ж далеко не ідеальний. Тема видимого і сущого, що стане сценічним нервом шекспірівських трагедій, з'являється вже в «Венеціанському купці». З особливою виразністю відображена вона в темі трьох скриньок, що становить своєрідний філософський лейтмотив твору. Принц Марокканський вибирає золоту скриньку і лишається ошуканим. Далекий від істини і принц Арагонський, що надає перевагу сріблу. Здобуває істину лише Бассаніо, обравши свинцеву скриньку. Сувора правда перемагає химерний блиск вимислу.

Далекий від зовнішньої гармонії і світ Бельмонта. Порція говорить про милосердя, але вимагає смерті Шейлока, Бассаніо думає не лише про красу Порції, але й про її посаг, Джессіка, зоставивши дім Шейлока, забирає з собою його гроші. Ренесансна ідилія чимось починає нагадувати бучний, блискучий, а все ж таки спектакль. Не випадково вже на початку п'єси «сумний філософ» Антоніо скаржиться на те, що життя здається йому лише спектаклем, у якому він отримав сумну роль. Роздуми Антоніо сповнені невиразного передчуття непевності його світу. Гуманістичні уявлення ще перемагають зло, але вирішення конфлікту остаточно не усуває суперечності.

З погляду жанрової специфіки «Венеціанський купець» — п'єса «мішаного» типу. Трагізм виходить за рамки жанру, позбавляє його внутрішньої цілісності. За характером конфлікту комедія значно ближча до творів третього періоду, ніж до святково-карнавальних «Дванадцятої ночі», «Багато галасу з нічого» тощо, які були написані безпосередньо після «Венеціанського купця».

Історія сценічних втілень комедії надзвичайно різноманітна. Англійська сцена першої половини XVIII ст. зображує Шейлока як традиційного комедійного лиходія. Проте поступово утворюється традиція драматизації образу. Першим від

зовнішньої комічності персонажа відмовляється актор середини XVIII ст. Маклін (1747), який перетворює Шейлока на трагічного лиходія, який жахає своєю мстивістю. Недоречним стає фарсовий антураж ролі: руда перука, зелений каптан лихваря тощо. Саме Маклін уперше виконує роль Шейлока у звичайному венеціанському головному уборі.

Зовсім по-іншому грає лихваря актор романтичної школи Едмунд Кін, який виступив у цій ролі в 1814 р. Його Шейлок був бунтівливою непересічною особистістю, страждання якої викликали співчуття глядачів. Виконавець кінця XIX ст. Генрі Ірвінг грає трагедію зрадженої батьківської любові. На сцені — сивий дід, що безпорадно застиг перед спорожнілою домівкою.

Немало цікавих акторських вирішень дає й російська сцена. Роль Шейлока виконували такі провідні митці, як Брянський (1835), актор каратигінської школи Милославський (1856—1881), Іванов-Козельський, Южин (1889—1899) та ін. «Венеціанський купець» входив до репертуарів Малого театру (вистави 1877 р. з Вільде в ролі Шейлока, Федотовою — Порції, Ленським — Бассаніо), Московського Художнього театру (вистави 1898 р.; постановка Станіславського й Немировича-Данченка з Мейєрхольдом у ролі принца Арагонського) тощо.

Український глядач бачив у ролі Шейлока видатного негритянського трагіка Айру Олдріджа, який під час гастролей 1861—1868 рр. виступав у Києві, Харкові та Одесі. Виконання Олдріджа, який в образі Шейлока побачив трагедію людини, яку принижують, позбавляють власної гідності, було високо оцінено Т. Г. Шевченком. Українською мовою вперше переклад «Венеціанського купця» здійснив І. Франко (завершено переклад 1912 р., опубліковано 1956 р.). Входив «Венеціанський купець» до репертуару «Народного театру» (1918—1922), вистави відбувались під керівництвом видатного актора й режисера П. К. Саксаганського.

ПРИМІТКИ ДО «ВЕНЕЦІАНСЬКОГО КУПЦЯ»

С. 479. *Дія перша.*— У прижиттєвому виданні комедії поділу на дії та сцени не було. Одна частина п'єси відокремлювалась від іншої появою або зникненням персонажів. Поділ на 5 дій з'являється лише у виданні 1623 р.

С. 481. *Дволикий Янус* — у давньоіталійській міфології божество входів і виходів. Януса зображували з двома обличчями, усміхненим і похмурим. Переносно: втілення мінливості. Саме тому й клянеться Янусом Салеріо.

Нестор — найстаріший з ахейських вождів під час облоги Трої. Тут: взірець мудрості й серйозності.

Граціано.— Це ім'я належало раніш Докторові, персонажу італійської комедії del arte. Медична лексика присутня часом і в мові друга Бассаніо (I, 1).

С. 482. *Назвати дурнями своїх братів.*— Жартівливий натяк на Євангеліє від Матфея (V, 22): «Той, хто назве своїх братів дурнями, гідний пекельного вогню».

С. 484. *Катона донька, Вродлива Порція — дружина Брута...*—

дочка римського сенатора Марка Порція Катона (95—46 н. е.) і дружина полководця й державного діяча Марка Юнія Брута (85—42 до н. е.).

В Колхіду, що до неї не один Герой Язон...— Міфологічний сюжет. Мова йде про похід аргонавтів, які на чолі з Ясоном першими з греків здійснили плавання в Колхіду на кораблі «Арго» за золотим руном.

С. 485. *Нерісса* — ім'я служниці Порції означає «темноволоса» (іт. Nerissia). Образ Нерісси створює контрастну симетрію до образу Порції. До сценічної симетрії в розподілі дійових осіб вдаються автори багатьох романтичних комедій часів Шекспіра. Героя супроводить друг, героїню — подруга тощо.

С. 486. *То справжній жеребець...*— Неаполітанці в XVI ст. славились як наїзники.

...пфальцграф — певно, натяк на пфальцграфа Альберта-а-Ласко, який в 1583 р. вів у Лондоні розкішне життя, а потім щез, не заплативши боргів.

С. 486—487. *...він не знає ні латини, ні французької... свого камзола купив він в Італії...*— Комічний портрет англійського вельможі. Знання іноземних мов вважалось обов'язковим для світської людини, однак англійське дворянство далеко не завжди досягало цього взірця. Висміюється і пристрасть англійських вельмож до іноземних мод, копіювання чужих звичаїв.

С. 487. *...позичив ляпаса в англійця...*— натяк на суперечності між Англією та Шотландією. Франція постійно давала обіцянки підтримати Шотландію в цій боротьбі, але майже ніколи їх не виконувала.

...молодий німець, небіж герцога Саксонського...— Можливо, натяк на герцога Баварського, що був одним з претендентів на руку королеви Єлизавети.

...доживши до Сивілиного віку, я помру цнотливою, мов Діана...— *Сивіла* — в стародавніх греків та римлян легендарна віщунка, що пророкувала майбутнє. Легенда про вік Сивіли, якій дорівнював нібито 700 років, поширилась вже за часів християнства.

Діана — римська богиня Місяця й полювання, вважалася втіленням цнотливості.

С. 488. *Якщо він має вдачу святого, а обличчя чорта...*— Натяк на темну шкіру Марокканського принца.

Шейлок — єврейське ім'я, що зустрічається в Італії у формі Scialocca. Деякі дослідники пов'язують його також з прізвиськом англійських лихварів,— євр. «Шаллах» означає «жадібний, ненажерливий».

С. 489. *Ріальто* — мармуровий міст у Венеції — в центрі старого ділового кварталу. Місце зустрічі купців.

Щоб їсти те добро, що в нього ваш пророк назаретський загнав диявола...— Шейлок так називає Ісуса Христа, що його не визнає іудаїзм. Далі йде іронічний натяк на епізод з Нового Завіту (Євангеліє від Матфея, гл. VIII), в якому розповідається про те, як Ісус повиганяв дияволів з тіла двох одержимих і вселив їх у стадо свиней.

Митар — так у стародавній Іудеї називались відкупники і збирачі податків, які викликали загальну ненависть у населення.

Таким чином слова Шейлока, звернені до Антоніо, мають подвійний зміст: «християнин» і «купець, що порушує закони торгівлі».

С. 490. *Коли Лавана вівці Яків пас — Святого Авраама був той Яків (По волі мудрій матері своєї) Наступник третій.— Іаков* — третій (після Авраама та Ісаака) з біблійних патріархів. Будучи улюбленцем своєї матері Ревекки, він хитрістю добився від сліпого батька благословення, хоча й був молодшим з близнят. Уникаючи помсти брата Ісава, поїхав до свого дядька Лавана. (Перша книга Моїсеєва. Буття, гл. XXV, XXVII).

С. 491. *Чи срібло й щире золото для вас — Однаково, що барани та вівці?* — Ще в середні віки розвивалось канонічне вчення про недозволенність правити позичковий процент; література того часу, переважно богословська, засуджує лихварський капітал, посилаючись на те, що гроші не можуть народжувати нові гроші. В XII—XIII ст. були навіть зроблені марні спроби заборонити проценти під страхом відлучення від церкви.

Які тут можна взять відсотки? — В Венеції дозволений позичковий процент становив 15 %, в той час як в єлизаветинській Англії — лише 10 %.

С. 495. *Сóфі* (Сефевіди) — династія перських шахів (1502—1736). *Сулейман Кануні,* в європейській літературі Сулейман Пишний (1495—1566) — турецький султан у 1520—1560 рр. При ньому Османська імперія досягла найвищої могутності.

Ліхас (Ліх) — супутник і вісник Геракла, учасник його останніх походів.

С. 496. *Спочатку в храм...*— Порція пропонує дати спочатку в домашній каплиці клятву дотримуватись умов сватання, що їх визначив батько Порції.

Ланчелот Гоббо — образ перехідний від «клоуна» ранніх комедій до «блазня» наступних творів.

Прізвище Гоббо зустрічається в Італії, інколи в Англії. Можливо, пов'язане з італійським словом «gobbo» — «горбатий». «Gobbi» («горбані») — це також сценічне амплуа комедії del arte.

С. 498. *Ну й бородище відпустив!* — Фарсовий епізод. Підсліпуватий старий Гоббо обмацує потилицю сина, вважаючи волосся Ланчелота за бороду.

С. 502. *Джессіка* — ім'я героїні біблійного походження (Есха). Сюжетна лінія кохання дочки іудея-лихваря до християнина вже зустрічалася в трагедії К. Марло «Мальтійський єврей» (Авігея і Матіас).

С. 505. *...чорного понеділка...*— Коли в 1360 р. король Едуард стояв з військом під Парижем, був такий мороз, що багато кіннотників позамерзало. Цей день дістав назву «чорного понеділка».

С. 506. *...із племені Агарі...*— *Агар* — рабиня єгиптянка, наложниця біблійного патріарха Авраама. Вигнана з дому, вона оселилась разом із сином

Ізмаїлом в Аравійській пустелі. Ізмаїл став родоначальником арабських племен, прозваних ізмаїлтянами та агарянами.

С. 507. *...голуби Венери...*— Два голуби везли колісницю Венери, римської богині кохання. Вважались символом любострасності.

С. 511. *Гірканії пустелі* — ландшафт південно-східного узбережжя Каспійського моря. Через свою неприступність і велику кількість хижих звірів Гірканія називалась Вовчою країною.

С. 515. *Покрили б голови простоволосі!* — Натяк на те, що бути в головному уборі в присутності знатних осіб мали право лише представники дворянства.

С. 521. *То була моя бірюза...*— Згідно з уявленнями давніх часів бірюза має кілька чудесних властивостей. Так, наприклад, вона охороняє лад у сім'ї. Обручку з бірюзою дарували найчастіше під час заручин.

С. 523. *...ніж Алкід, коли Прийшов урятувать троянську діву...*— Цей подвиг Геракл здійснює зовсім не заради кохання. Пропливаючи повз Трою, Геракл побачив кинуту на поживу морському чудовиську дочку царя Лаомедонта Гесіону. Герой пообіцяв врятувати дівчину, зажадавши в винагороду божественних коней.

Жінки-дарданки — тобто троянки. Названі за ім'ям сина Зевса і плеяди Електри — Дардана, першозасновника Трої (грецький міф).

Пісня.— Слова пісні, що її виконують за наказом Порції, повинні допомогти Бассаніо. Тужливі слова про смерть кохання мають звернути його увагу на скриньку із свинцю — металу, що асоціюється зі смертю.

С. 524. *Марс* — у римській міфології бог війни. Тут: втілення мужності.

Всередині ж у них печінка біла...— Згідно зі стародавніми уявленнями біла печінка — ознака боягузливості.

Принади індіанки — іронічне зауваження. Чорне волосся та бронзова шкіра не відповідали ренесансним уявленням про жіночу вроду.

Мідас — цар Фрігії (738—696 до н. е.). В грецькій міфології з ім'ям Мідаса пов'язана легенда, за якою бог Діоніс наділив царя здатністю перетворювати на золото все, до чого той доторкався. На золото перетворювалась навіть їжа. Дар обернувся в кару.

С. 530. *Берберія* — загальна географічна назва Північно-Західної Африки від Середземного моря до Сахари, заселеної берберами.

С. 531. *...Антоніо сердешний Поплатиться жорстоко.*— Зразок подвійного сценічного часу; Бассаніо проводить у Бельмонті лише декілька днів, для Антоніо ж — завершились три місяці, що їх було зазначено у векселі.

С. 537. *Сцілла і Харібда* — в давньогрецькій міфології двоє страховищ, які очікували на мореплавців по обидва боки вузької протоки між Італією

і Сіцілією. Звідси вираз — «перебувати між Сціллою і Харібдою» — тобто наражатись на небезпеку з різних боків.

С. 544. *Піфагор* — давньогрецький математик і філософ (VI ст. до н. е.). Розглядаючи Всесвіт як гармонійну систему чисел та їх відношень, зводив пізнання світу до пізнання чисел. Обстоював догму про безсмертя душі та її перевтілення.

Твій дух похмурий жив У тілі вовка...— натяк на «справу Лопеса». Латинською мовою «вовк» — «lupus», що співзвучне найменню лейб-медика королеви Єлизавети Лопеса.

С. 548. *Даниїл* — давньоіудейський пророк. Згідно з біблійною легендою, перевершив своїм знанням усіх волхвів і мудреців Вавілонського царства. Даниїл розгадав страшний сон Навуходоносора, врятував від смертного вироку обмовлену старійшинами красуню Сусанну тощо. Біблійна традиція приписує Даниїлові також написання «Книги пророка Даниїла».

С. 550. *Варавва* — розбійник, якого повинні були стратити разом з Ісусом Христом.

С. 554. *Додав би я до них іще десяток...*— Натяк на 12 присяжних в тогочасних англійських судах, яких у Англії жартівливо називали хрещеними батьками. Тут означає: виніс би обвинувальний вирок.

С. 558. *Троїл і Крессіда* — мотив трагічного кохання троянського царевича Троїла до грекині Крессіди, використаний у поемі Чосера і в однойменній трагедії Шекспіра, сягає середньовічного французького рицарського роману «Роман про Трою» Бенуа де Сент-Мора (XII).

Пірам і Тізба — див. прим. до «Сну літньої ночі».

Еней і Дідона — історія кохання карфагенської цариці Дідони до троянця Енея, який змушений був її покинути з волі богів, відображено в «Енеїді» Вергілія.

Гілка верби — в Англії — символ зрадженого кохання.

С. 559. *Полями йшла Медея...*— у грецькій міфології чарівниця, дочка колхідського царя Еета. Медея закохалася в Ясона, ватажка аргонавтів і допомогла йому здобути золоте руно. Чарівними зіллями омолодила вона і батька Ясона — старого Езона.

С. 560. *...привіз повний ріг добрих новин.*— Натяк на ріг достатку.

...як небосхил Обкладено кружальцями зірок...— Монолог Лоренцо — розгорнута поетична версія теорії піфагорійців про музику небесних сфер. Згідно з цією теорією планети випромінюють особливу музику, що допомагає зберігати лад у всесвіті. Музика сфер — символ високої гармонії, досконалості і краси.

С. 561. *Збудіть Діану гімном.*— Тут *Діана* — місяць.

Орфей — у грецькій міфології славетний співець і поет із Фракії. Спів Орфея і його гра зачаровували не тільки людей, а й диких звірів і птахів, дерева й каміння.

Людина та, яка в своїй душі Для музики не має зовсім місця...— В словах Лоренцо — типова для епохи Відродження ідея взаємообумовленості музичності га етичних цінностей в людині. Тяжіння гуманістів до гармонії людських взаємин тісно пов'язане з їхніми уявленнями про світову гармонію, про єдині закони, що керують і музикою, і підвалинами людського життя, і рухом планет.

Ереб — у античній міфології уособлення вічного мороку. В Гесіода — син Хаосу та брат Ночі.

С. 562. *Глянь, з Ендіміоном спить Селена...*— грецький міфологічний сюжет. Селена, богиня Місяця, закохалася в Ендіміона, юнака дивної вроди, якому Зевс, щоб зберегти його красу, подарував вічний сон.

Олена АЛЕКСЄЄНКО

ЗМІСТ

КОМЕДІЯ ПОМИЛОК
Переклала Ірина Стешенко
5

* ПРИБОРКАННЯ НОРОВЛИВОЇ
Переклав Юрій Лісняк
67

* ДВА ВЕРОНЦІ
Переклала Ірина Стешенко
149

* МАРНІ ЗУСИЛЛЯ КОХАННЯ
Переклав Михайло Литвинець
229

РОМЕО І ДЖУЛЬЄТТА
Переклала Ірина Стешенко
311

* СОН ЛІТНЬОЇ НОЧІ
Переклав Юрій Лісняк
414

ВЕНЕЦІАНСЬКИЙ КУПЕЦЬ.
Переклала Ірина Стешенко
477

ПІСЛЯМОВИ ТА ПРИМІТКИ
571

Комедія помилок
Післямова Олени Алексєєнко
572

Примітки до «Комедії помилок»
Олени Алексєєнко
573

Приборкання норовливої
Післямова Наталі Жлуктенко
576

Примітки до «Приборкання норовливої»
Наталі Жлуктенко
579

Два веронці
Післямова Наталі Жлуктенко
583

Примітки до «Двох веронців»
Наталі Жлуктенко
585

Марні зусилля кохання
Післямова Олени Алексєєнко
588

Примітки до «Марних зусиль кохання»
Олени Алексєєнко
590

Ромео і Джульєтта
Післямова Олени Алексєєнко
596

Примітки до «Ромео і Джульєтти»
Олени Алексєєнко
600

Сон літньої ночі
Післямова Наталі Жлуктенко
604

Примітки до «Сну літньої ночі»
Наталі Жлуктенко
606

Венеціанський купець
Післямова Олени Алексєєнко
611

Примітки до «Венеціанського купця»
Олени Алексєєнко
614

ВИЛЬЯМ ШЕКСПИР

Сочинения в шести томах

ТОМ 2

Комедия ошибок
Укрощение строптивой
Два веронца
Бесплодные усилия любви
Ромео и Джульетта
Сон в летнюю ночь
Венецианский купец

Перевод с английского

Киев,
издательство
художественной литературы
«Днипро»,
1985

(На украинском языке)

Редактор В. Г. Струтинський
Художник С. Г. Якутович
Макетування та художнє оформлення
В. С. Мітченка
Художній редактор І. М. Гаврилюк
Технічні редактори Б. С. Грінберг,
І. І. Швець
Коректор Л. Г. Лященко

Інформ. бланк № 2569.

Здано до складання 25.06.84. Підписано до друку 18.01.85. Формат 60×84¹/₁₆. Папір тифдручний. Гарнітура літературна. Друк високий. Ум. друк. арк. 36,27. Ум. фарб. відб. 37,433. Обл.-вид. арк. 37,148. Тираж 68 000 пр. Зам. 5-1091. Ціна 3 крб. 20 к.

Видавництво художньої літератури «Дніпро».
252601, Київ-МСП, вул. Володимирська, 42.

З матриць
Головного підприємства
республіканського виробничого об'єднання
«Поліграфкнига»,
252057, Київ, вул. Довженка, 3,
на Харківській книжковій фабриці
ім. М. В. Фрунзе.
310057, Харків,
вул. Донець-Захаржевського 6/8.

Шекспір В.

Ш41 Твори в шести томах. Том 2 / Перекл. з англ.; Післямови О. Алексеенко і Н. Жлуктенко.— К. : Дніпро, 1985.— 622 с.

До другого тому творів В. Шекспіра входять його ранні комедії («Комедія помилок», «Приборкання норовливої»), романтичні комедії («Два веронці», «Марні зусилля кохання», «Сон літньої ночі», «Венеціанський купець») та трагедія «Ромео і Джульєтта», написана у так званий «дотрагічний» період творчості великого англійського драматурга.

Ш $\frac{4703000000-244}{М205(04)-85}$ передплатне И(Англ)